

КЛАСИЧНИЙ ПРИВАТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ГОЛОВНЯ ОЛЕНА МИХАЙЛІВНА

УДК 354.85 : 338.2

ДИСЕРТАЦІЯ

**ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В КОНТЕКСТІ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАБІЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ**

08.00.03 – економіка та управління національним господарством

Подається на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ О.М. Головня

Науковий консультант – Куценко Віра Іванівна, доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України

Запоріжжя – 2018

АНОТАЦІЯ

Головня О.М. Державна політика соціального розвитку в контексті забезпечення стабілізації національної економіки. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Класичний приватний університет, Запоріжжя, 2018.

Дисертацію присвячено вирішенню важливої науково-прикладної проблеми, пов'язаної з формуванням державної політики соціального розвитку України в контексті забезпечення стабілізації економіки.

Обґрунтовано теоретичні засади формування державної політики соціального розвитку України та забезпечення стабілізації економіки. Визначено концептуальні засади державної політики забезпечення оптимального балансу соціального та економічного розвитку. Розкрито світоглядні передумови формування моделі національної економіки на довгострокову перспективу. Виявлено взаємодію механізму ринкових відносин та економічної політики держави в контексті забезпечення потреб соціального розвитку.

Державну політику соціального розвитку визначено як багатокомпонентну стабільну й організовану систему цілеспрямованої діяльності державних і недержавних інституцій різних форм власності та видів діяльності, які забезпечують ефективне вирішення завдань у сфері науково-технічного, організаційно-економічного, фінансового, екологічного, соціального й культурного розвитку держави та подолання сукупності соціальних проблем.

Встановлено, що реалізація високоефективної державної політики соціального розвитку є основою для формування моделі соціально орієнтованої національної економіки. Сучасна стратегія формування моделі соціально орієнтованої національної економіки має будуватися на основі трьох взаємозв'язаних пріоритетів: інтелектуальний ріст (розвиток економіки, що базується на інтелектуальному потенціалі, інформаційних технологіях, знаннях

та інноваціях), ефективний економічний ріст (розвиток економіки, що базується на економічному використанні природних ресурсів в т.ч. енергоресурсів та альтернативних джерел) та інклюзивному рості (сприяння розвитку моделі соціально орієнтованої національної економіки з високим рівнем зайнятості, економічною, соціальною і територіальною цілісністю держави та усесторонньою включеністю суспільства).

Обґрунтовано, що модель соціально орієнтованої національної економіки має вирішувати соціальні проблеми на основі економічного зростання, а не шляхом централізованого перерозподілу благ. Економічне зростання призводить до підвищення обсягів виробництва та прибутковості підприємств. Це, в свою чергу, сприяє збільшенню заробітної плати та відрахувань на соціальні потреби. Відкрита конкуренція, яка є невід'ємним атрибутом соціально орієнтованої національної економіки, забезпечує домінування на ринку тих підприємств, котрі використовують суспільні ресурси найкраще, тобто з найбільшою віддачею.

Доведено, що теорію соціального розвитку в контексті стабілізації національної економіки слід розглядати з огляду концепції сталого розвитку держави та її регіонів, в основі якого перебуває процес збалансованого економічного й соціального розвитку за умови дотримання екологічних критеріїв.

З'ясовано, що в моделі соціально орієнтованої національної економіки регулюючі підсистеми господарського механізму взаємодіють між собою. При чому вони можуть бути присутні на ринку або знаходиться поза полем зору дії ринкових відносин. До першої категорії відносяться системи, які утворені великими економічними структурами (наприклад фінансово-промисловими корпораціями), які з одного боку, діють по законам ринку, а з іншої – самостійно регулюють процеси, що протікають в ринковому просторі. До другої категорії відносяться системи державного регулювання ринку, включаючи центральну банківську систему.

Обґрунтовано концептуально-методологічні підходи до дослідження проблем формування державної політики соціального розвитку України. Виокремлено макроекономічні особливості формування сучасної парадигми національної економіки на засадах соціального розвитку. Досліджено науково-методичні підходи до оцінки ефективності державної політики в системі забезпечення соціальної спрямованості національної економіки України. Запропоновано інструментарій державної політики в контексті досягнення стабілізації національної економіки та сталих параметрів соціального розвитку.

Обґрунтовано, що Україна у досить непростих умовах розробляє параметри власної національної моделі соціально-економічного розвитку на тривалу перспективу. В державі дотепер не сформована й відповідно не впроваджена ефективна модель розвитку національної економіки, що повною мірою відбивала б її національні особливості та інтереси і стала макроекономічною базою ефективного державного регулювання. Пріоритетними цілями моделі соціально орієнтованої національної економіки є стабілізація економіки, високий рівень і якість життя населення, гармонійність соціальних відносин, стійка динаміка економічного розвитку. Тим самим актуалізується пошук, вибір, визначення форм і методів, факторів і механізмів, роль яких полягає в забезпеченні реалізації цих завдань на практиці.

Проведено діагностику впливу системи факторів на можливості модернізації національної економіки на засадах соціального розвитку. Аргументовано, що умови проведення державної політики соціального розвитку в Україні залежать від рівня цивілізованості суспільства і від таких факторів, як рівень соціально-економічного розвитку країни і кожного конкретного регіону, в тому числі особливостей соціальної інфраструктури; характеру і типу власності на підприємствах; соціально-політичної ситуації в країні; правових норм і правових відносин у галузі регулювання соціальних відносин; рівня правосвідомості населення, системи етичних і культурно-духовних цінностей, норм і традицій; регіональних і природно-кліматичних особливостей країни і екологічної ситуація в ньому; способу життя

населення; соціально-демографічної ситуації; національного менталітету та інших. Серед базових факторів, що є конкурентними перевагами для проведення ефективної державної політики соціального розвитку та побудови моделі соціально орієнтованої національної економіки, слід назвати потенціал України.

Проведено оцінку ефективності державних важелів економічної політики України в контексті формування позитивних зрушень соціального розвитку. Здійснено аналіз впливу державного регулювання на інституціональні трансформації України в умовах виконання соціальних завдань економічної політики; здійснено аналіз загроз національній економіці під впливом гео економічних викликів; визначено структурно-компонентні пропорції в системі забезпечення соціальної орієнтації національної економіки; виділено основні завдання економічної політики держави з метою попередження економічних ризиків та соціальних загроз.

Дослідження впливу державного регулювання на інституціональні трансформації України в умовах виконання соціальних завдань економічної політики держави було здійснено за допомогою найбільш значущих показників розвитку національної економіки із врахуванням того, що оцінка соціально-економічних трансформацій в сучасних умовах повинна враховувати участь країни у світових ринках товарів та послуг, капіталу та робочої сили. Тому аналіз економічних можливостей України представлений такими блоками: аналіз макроекономічної складової, споживча складова, фінансова складова; ринок праці та гарантій зайнятості, зовнішньоекономічна складова та зовнішні боргові зобов'язання.

Розглянуто значення активізації програм, як інструменту економічної політики, що забезпечує дотримання зобов'язань соціальної відповідальності держави. Досліджено проблеми управління соціальною складовою державних витрат. Висвітлено роль регуляторної політики держави та механізми її реалізації в системі державно-приватно-соціального

партнерства. Обґрунтовано можливості стабілізації національної економіки за рахунок внутрішніх драйверів соціально-економічного розвитку.

Акцентовано увагу на тому, що державне регулювання соціально-економічного розвитку в ринкових умовах має здійснюватися через застосування низки комплексних методів управління: законодавчої ініціативи, координаційно-узгоджувальний, програмно-цільовий, консультаційно-орієнтуючий, контрольно-інспекційний, формування потенціалу кадрів управління, договірний (контрактний) метод управління та ін.

Обґрунтовано інноваційні напрями регулюючих механізмів державної політики соціального розвитку в контексті стабілізації економіки. Рекомендовано стратегічно-цільові орієнтири забезпечення стабілізації соціально орієнтованої національної економіки. Здійснено економіко-математичне моделювання оптимізації процесів перерозподілу бюджетних коштів на соціальні послуги населенню. Визначено напрями організаційно-управлінського забезпечення активізації інноваційних технологій державної політики соціального розвитку в умовах стабілізації національної економіки.

Доведено, що з врахуванням соціальних складових, проблемою стабілізації національної економіки є питання стратегічно-цільового та антикризового управління. Акцентовано увагу на тому, що в умовах кризового стану економіки важливе значення має такий комплексний метод передбачення та прогнозування як форсайт, який можна розглядати як методику довгострокового прогнозування соціально-економічного, науково-інформаційного та інноваційно-технологічного розвитку, заснованого на опитуванні експертів.

Ключові слова: державна політика, національна економіка, соціальний розвиток, стабілізація економіки, модель економіки, економічна політика, соціально орієнтована національна економіка, державне управління, соціальна сфера.

SUMMARY

Golovnya O. State social development policy in the context of providing stabilization of the national economy. – Manuscript.

The thesis for the Doctor of Economics degree by specialty 08.00.03 – Economy and management of national economy. – Classic Private University, Zaporizhzhia, 2018.

The theoretical principles of the state policy formation of social development of Ukraine and ensuring the stabilization of the economy are substantiated. The conceptual principles of the state policy of ensuring the optimal balance of social and economic development are determined. The world-view preconditions of formation of the model of the national economy for the long-term perspective are revealed. The interaction of the mechanism of market relations and economic policy of the state in the context of ensuring the needs of social development is revealed.

The state policy of social development is defined as a multicomponent stable and organized system of purposeful activity of state and non-state institutions of various forms of ownership and activities. It provides effective solution of tasks in the sphere of scientific and technical, organizational, economic, financial, ecological, social and cultural development of the state and overcoming a set of social problems.

It was established that the implementation of a highly effective state policy of social development is the basis for the formation of a model of a socially oriented national economy. The modern strategy for the formation of socially oriented national economy model should be based on three interrelated priorities: intellectual growth (the development of an economy based on intellectual potential, information technologies, knowledge and innovation), effective economic growth (economic development based on economical use natural resources, including energy resources and alternative sources) and inclusive growth (promoting the development of a model of a socially oriented national economy from low level of

employment, economic, social and territorial integrity of the state and universal involvement of society).

It is substantiated that the model of a socially oriented national economy should solve social problems based on economic growth, rather than through a centralized redistribution of benefits. Economic growth leads to an increase in production volumes and profitability of enterprises. This, in turn, contributes to the increase of wages and deductions for social needs. Open competition, which is an integral part of a socially oriented national economy, ensures the domination of the enterprises that use the best public resources, that is, with the greatest return.

It is proved that the theory of social development in the context of stabilization of the national economy should be considered from the perspective of the concept of sustainable development of the state and its regions, which is based on the process of balanced economic and social development, subject to compliance with environmental criteria.

It is revealed that in the model of socially oriented national economy, the regulating subsystems of the economic mechanism interact with each other. Whatever they may be present in the market or outside of the field of view of the conduct of market relations. The first category includes systems that are formed by large economic structures (for example, financial and industrial corporations), which, on the one hand, act according to the laws of the market, and on the other - independently regulate the processes occurring in the market space. The second category includes systems of state regulation of the market, including central banking systems.

The conceptual and methodological approaches to research of problems of formation of the state policy of social development of Ukraine are substantiated. The macroeconomic features of the formation of the modern paradigm of the national economy on the principles of social development are singled out. The scientific-methodical approaches to the evaluation of the effectiveness of the state policy in the system of ensuring the social orientation of the national economy of Ukraine are researched. The instrument of state policy in the context of achieving

the stabilization of the national economy and sustainable parameters of social development.

It is substantiated that Ukraine, in rather difficult conditions, develops the parameters of its own national model of socio-economic development for a long-term perspective. In the state, the effective model of the development of the national economy, which fully reflects its national peculiarities and interests, has not been formed and accordingly has not been implemented, and has become a macroeconomic base for effective state regulation. The priority goals of the model of a socially oriented national economy are the stabilization of the economy, the high level and quality of life of the population, the harmony of social relations, and the steady dynamics of economic development. Thus, the search, selection, definition of forms and methods, factors and mechanisms, the role of which is to ensure the realization of these tasks in practice, is actualized.

Diagnostics of the influence of the system of factors on the possibilities of modernization of the national economy on the principles of social development was conducted. It is argued that the conditions for carrying out the state policy of social development in Ukraine depend on the level of civilization of society and on such factors as the level of socio-economic development of the country and each particular region, including the features of social infrastructure; nature and type of property at the enterprises; socio-political situation in the country; legal norms and legal relations in the field of regulation of social relations; level of legal awareness of the population, systems of ethical and cultural-spiritual values, norms and traditions; regional and natural-climatic features of the country and the ecological situation in it; lifestyle of the population; socio-demographic situation; national mentality and others. Among the basic factors that are competitive advantages for an effective state policy of social development and building a model of a socially oriented national economy, Ukraine's potential should be mentioned.

The estimation of the effectiveness of state levers of economic policy of Ukraine in the context of the formation of positive changes in social development is conducted. The analysis of the influence of state regulation on the institutional

transformation of Ukraine in the conditions of implementation of social tasks of economic policy is carried out; the analysis of threats to the national economy under the influence of geo-economics challenges. Structural-component proportions are determined in the system of ensuring the social orientation of the national economy; The main tasks of the state economic policy are set out in order to prevent economic risks and social threats.

The study of the state regulation influence on the institutional transformation of Ukraine in terms of fulfilling the social tasks of the state's economic policy was carried out with the help of the most significant indicators of the development of the national economy, taking into account that the assessment of socio-economic transformations in the current conditions should take into account the country's participation in world markets for goods and services, capital and labor. Therefore, the analysis of Ukraine's economic opportunities is represented by the following blocks: macroeconomic component analysis, consumer component, financial component; labor market and job security, external economic component and external debt obligations.

The importance of activating programs, as an instrument of economic policy, which ensures observance of obligations of social responsibility of the state, is considered. The problems of management of social component of state expenditures are investigated. The role of the regulatory policy of the state and mechanisms of its realization in the system of state-private-social partnership are highlighted. The possibility of stabilizing the national economy at the expense of internal drivers of social and economic development is substantiated.

The emphasis is placed on the fact that the state regulation of socio-economic development in market conditions should be carried out through the application of a number of integrated management methods: legislative initiative, coordination and conciliation, program-targeted, consulting-orientation, control-inspection, formation of the potential of management personnel, contractual (contractual) management method, etc.

The innovative directions of the regulatory mechanisms of the state policy of social development in the context of economic stabilization are substantiated.

Strategic-Target Guidelines for Stabilizing a Socially-Focused National Economy are recommended. Economic-mathematical modeling of optimization of processes of redistribution of budget funds for social services to the population is carried out. The directions of organizational and managerial support for the activation of innovative technologies of the state policy of social development in the conditions of stabilization of the national economy are determined.

It is proved that taking into account social components, the problem of stabilization of the national economy is the question of strategic and special-purpose and anti-crisis management. The emphasis is placed on the fact that in the conditions of the crisis state of the economy such an integrated method of prediction and forecasting as foresight is important, which can be considered as a method of long-term forecasting of socio-economic, scientific information, and innovation-technological development based on a survey of experts.

The key factors of organizational and economic support of innovative initiatives of the state social development policy are identified in the conditions of stabilization of the national economy, among which the leading place is to find new forms of interaction between different participants for solving socially important issues and new methods of attracting financial resources (mechanism of fundraising, crowdsourcing and crowdfunding), which are financial and managerial communications of the outsourcing sphere.

The proposals on neutralization of negative phenomena of a market economy, on improving the system of social protection of the population, which can serve as a criterion for the effectiveness of a socially oriented economy, have four-level organizational and management structures, are based on state targeted, categorical and universal programs that act as a state lever of stabilization policy and guarantee preventing the deepening of social inequality.

Key words: state policy, national economy, social development, stabilization of the economy, model of economy, economic policy, socially oriented national economy, public administration, social sphere.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Монографії, розділи в колективних монографіях

1. Головня О. М. Державна політика соціального розвитку України в контексті забезпечення стабілізації економіки: (теорія, методологія, перспективи) : монографія / О. М. Головня. – Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2017. – 492 с.

2. Головня О. М. Формування та розвиток соціально орієнтованої економіки України: роль державного регулювання : монографія / О. М. Головня. – Вінниця : ТОВ «МЕРКЬЮРИ-ПОДІЛЛЯ», 2014. – 528 с.

3. Трансформаційна динаміка процесів відтворення в аграрній економіці : монографія / під ред. Г. М. Калетніка. – Вінниця : Видавець ПП Балюк І. Б., 2012. – 544 с.

Особистий внесок: підрозділ «Продовольча проблема та її місце серед глобальних викликів сучасності». – С. 521–536.

4. Дисбаланси та детермінанти соціально-економічного розвитку країни : монографія / за заг. ред. д. е. н., професора З. П. Коровіної, к. держ. упр., доц. О. М. Ніколаєвої. – Донецьк : Видавець Дмитренко Л. Р., 2013. – 320 с.

Особистий внесок: підрозділ «Вплив інтелектуально-інноваційного потенціалу на соціально-економічний розвиток країни». – С. 164–169.

5. Суспільний вектор сталого розвитку (питання теорії та практики) : монографія / за наук. ред. В. І. Куценко ; Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». – Чернігів : Видавець Лозовий В. М., 2013. – 336 с.

Особистий внесок: підрозділ «Теоретико-методологічні та практичні основи формування сталого соціального розвитку держави». – С. 9–21.

6. Ціхановська В. М. Забезпечення соціально-економічної стабільності України в умовах глобалізаційних процесів : монографія / В. М. Ціхановська, О. М. Головня / . – Вінниця : Вінницька міська друкарня, 2013. – 292 с.

Особистий внесок: підрозділ «Внутрішні механізми соціально-економічного розвитку в світлі державних пріоритетів». – С. 6–13; «Соціальна

орієнтація економіки та її вплив на національну безпеку України». – С. 14–36;
«Геоелектронічний потенціал України в державних пріоритетах зовнішньоекономічної діяльності». – С. 216–227.

7. Трансформація економічного розвитку системи АПК регіону в ринкових умовах господарювання : монографія / під заг. ред. А. Г. Мазура. – Вінниця : ТОВ «МЕРКЬЮРИ-ПОДІЛЛЯ», 2014. – 376 с.

Особистий внесок: підрозділ «Проблеми і реалії створення ефективної інноваційної системи в сфері АПК». – С. 43–51.

8. Соціальний ресурс формування інноваційної економіки в контексті сталого розвитку : монографія / В. І. Куценко, О. В. Гаращук, О. О. Євсєєва та ін. ; за наук. ред. В. І. Куценко. – Київ : Задруга, 2013. – 336 с.

Особистий внесок: підрозділ «Формування національної інноваційної системи в умовах сталого розвитку». – С. 22–34.

Статті в наукових фахових виданнях України

9. Головня О. М. Соціальний захист трудового потенціалу підприємств в державі: питання теорії та практики / О. М. Головня // Зб. наук. пр. – Вінниця : ВДАУ, 2008. – Вип. 33. – С. 114–122.

10. Головня О. М. Соціально-економічні аспекти розвитку сільських територій / О. М. Головня // Зб. наук. пр. – Вінниця : ВДАУ, 2008. – Вип. 36. – С. 7–11.

11. Головня О. М. Соціальні пріоритети відтворення трудового потенціалу регіону / О. М. Головня // Продуктивні сили і регіональна економіка : зб. наук. пр. : у 2 ч. – Київ : РВПС України НАН України, 2008. – Ч. II. – С. 339–343.

12. Головня О. М. Соціально-економічні аспекти зайнятості сільського населення / О. М. Головня // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2009. – Вип. 249. – Т. III. – С. 744–751.

13. Головня О. М. Соціальна відповідальність бізнесу в умовах світової економічної глобалізації / О. М. Головня // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2009. – Вип. 253. – Т. II. – С. 359–364.

14. Головня О. М. Інструменти управління якістю життя населення / О. М. Головня // Продуктивні сили і регіональна економіка : зб. наук. пр. : у 2 ч. – Київ : РВПС України НАН України, 2009. – Ч. I. – С. 174–179.

15. Головня О. М. Теоретико-методологічні засади регенерації соціальної системи в механізмі економічного розвитку / О. М. Головня // Економіка і регіон. – 2009. – № 4 (23). – С. 170–173.

16. Головня О. М. Вплив державного управління на структурні трансформації соціально-економічного стану України в умовах побудови соціально орієнтованої економіки [Електронний ресурс] / О. М. Головня // Ефективна економіка. – 2010. – № 12. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka>.

17. Головня О. М. Гуманітарний потенціал держави як фактор розвитку постіндустріального суспільства / О. М. Головня // Продуктивні сили і регіональна економіка : зб. наук. пр. : у 2 ч. – Київ : РВПС НАН України, 2010. – Ч. II. – С. 137–142.

18. Головня О. М. Теоретико-методологічні засади визначення соціальної напруженості регіонів України / О. М. Головня // Науковий вісник Нац. ун-ту держ. податкової служби України (економіка, право). – 2011. – № 1 (52). – С. 28–35.

19. Головня О. М. Державні механізми соціальної трансформації регіонів: суспільні інтереси та економічні реалії / О. М. Головня // Національне господарство України: теорія та практика управління : зб. наук. пр. / Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». – Київ : ДУ ІЕПСР НАН України, 2011. – С. 155–161.

20. Головня О. М. Соціальне обслуговування в контексті державної соціальної політики: проблеми та перспективи / О. М. Головня // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право) : наук. журн. – 2011. – № 4. – Т. 2. – С. 32–38.

21. Головня О. М. Впровадження екологічних енергоефективних технологій як складова державної підтримки житлово-комунального

господарства та якості життя населення / О. М. Головня // Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету. Серія: Економічні науки. – Вінниця : ВНАУ, 2012. – Вип. 1 (56). – Т. 2. – С. 102–108.

Статті у виданнях, які входять до наукометричних баз даних

22. Головня О. М. Соціальні гарантії як джерело підтримки економічної безпеки України / О. М. Головня // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – № 23. – С. 41–45.¹

23. Головня О. М. Соціальна підтримка як передумова відтворення економічного потенціалу сільського господарства: регіональний аспект / О. М. Головня // Агросвіт. – 2009. – № 23. – С. 13–16.²

24. Головня О. М. Вплив глобалізаційних процесів на соціально-економічне зростання України: оцінка загроз та можливостей / О. М. Головня // Економіка та держава. – 2010. – № 6. – С. 6–9.³

25. Головня О. М. Економічне зростання сільського господарства як напрям забезпечення сталого соціального розвитку сільських територій / О. М. Головня // Економіка та держава. – 2010. – № 11. – С. 30–33.⁴

26. Головня О. М. Соціально-економічні джерела розбудови освітнього простору України / О. М. Головня // Економіка та держава. – 2011. – № 4. – С. 31–33.⁵

27. Головня О. М. Здоров'я нації як стратегічний ресурс держави в світлі трансформаційних перетворень системи медичних послуг / О. М. Головня // Економіка та держава. – 2012. – № 8. – С. 41–43.⁶

28. Головня Е. М. Государственные приоритеты внешнеэкономической

¹ Включено до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз: GoogleScholar, Scientific Indexing Services.

² Включено до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз: GoogleScholar, Scientific Indexing Services.

³ Включено до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз: GoogleScholar, Scientific Indexing Services.

⁴ Включено до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз: GoogleScholar, Scientific Indexing Services.

⁵ Включено до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз: GoogleScholar, Scientific Indexing Services.

⁶ Включено до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз: GoogleScholar, Scientific Indexing Services.

деятельности Украины в условиях стабилизации экономики / Е. М. Головня // *Бізнес Інформ.* – 2013. – № 8. – С. 39–44.⁷

29. Головня О. М. Проблеми інструментарію розвитку місцевого самоврядування в умовах забезпечення стабілізації економіки / О. М. Головня // *Бізнес Інформ.* – 2013. – № 11. – С. 132–137.⁸

30. Головня О. М. Управління інвестиційним кліматом: інтереси держави, регіонів і підприємств / О. М. Головня // *Актуальні проблеми економіки.* – 2014. – № 1. – С. 256–261.⁹

31. Головня О. М. Інструменти реалізації процесу стратегічного планування соціально-економічного розвитку Вінницької області / О. М. Головня // *Економіка, фінанси, право.* – 2016. – № 12. – С. 35–39¹⁰.

32. Головня О. М. Програмно-цільове управління соціально-економічним розвитком Вінницької області / О. М. Головня // *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики.* – 2016. – № 11. – С. 103–112.¹¹

33. Головня О. М. Перспективи сфери туризму як фактора соціально-економічного зростання Вінницької області / О. М. Головня // *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики.* – 2017. – № 10. – С. 69–78.¹²

34. Головня О. М. Туристично-рекреаційна сфера Вінницької області як передумова формування соціально орієнтованої економіки / О. М. Головня // *Економіка, фінанси, право.* – 2017. – № 7. – С. 41–43.¹³

Статті в зарубіжних виданнях

35. Головня Е. М. Причины социальных рисков и их последствия /

⁷ Включено до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз: *Ulrichsweb Global Serials Directory (США), Research Papers in Economics (США), Index Copernicus (Польща), Російський індекс наукових цитувань (Росія), ResearchBible (Японія), Directory of Open Access Journals, Соціонет (Росія).*

⁸ Включено до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз: *Ulrichsweb Global Serials Directory (США), Research Papers in Economics (США), Index Copernicus (Польща), Російський індекс наукових цитувань (Росія), ResearchBible (Японія), Directory of Open Access Journals, Соціонет (Росія).*

⁹ Включено до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз: *Scopus, EBSCOhost, EconLit, ABI/Inform (by ProQuest), Erih Plus (Норвегія).*

¹⁰ Включено до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз: *Index Copernicus.*

¹¹ Включено до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз: *Google Scholar.*

¹² Включено до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз: *Google Scholar.*

¹³ Включено до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз: *Index Copernicus.*

Е. М. Головня // Проблемы теории и практики управления. – 2013. – № 2. – С. 87–92.¹⁴

36. Головня О. М. Теоретико-методологічні засади формування соціально орієнтованої економіки за допомогою комплексних методів прогнозування / О. М. Головня // Economics, Management, Law: socio-economic aspects of development : Collection of scientific articles. – Edizioni Magi, Roma, Italia, 2016. – Р. 31–34.¹⁵

Матеріали конференцій

37. Головня О. М. Соціальна політика держави в галузі охорони та безпеки праці на підприємствах сфери обслуговування / О. М. Головня // Трансформаційні реформи та антикризовий потенціал економіки в постсоціалістичних країнах : зб. наук. пр. – Вінниця : Вінницький кооперативний інститут, 2009. – С. 37–40.

38. Головня О. М. Соціально орієнтована ринкова економіка як модель соціальної держави / О. М. Головня // Розвиток продуктивних сил України: від В. І. Вернадського до сьогодення : матеріали ювілейн. міжнар. наук. конф. : у 3 ч. – Київ : РВПС України НАН України, 2009. – Ч. 2. – С. 102–105.

39. Головня О. М. Пріоритетні напрями регіонального розвитку сфери послуг / О. М. Головня // Актуальні проблеми економічного розвитку України в умовах глобалізації : зб. нак. пр. Міжнар. наук.-практ. конф. – Вінниця : Центр підготовки навчально-методичних видань ВТЕІ КНТЕУ, 2009. – Ч. 2. – С. 322–325.

40. Головня О. М. Інвестування людського потенціалу як фактор економічного зростання регіону / О. М. Головня // Розвиток наукових досліджень 2009 : матеріали П'ятої міжнар. наук.-практ. конф. – Полтава : ІнтерГрафіка, 2009. – Т. 12. – С. 136–138.

41. Головня О. М. Фінансові джерела інноваційного розвитку регіонів України / О. М. Головня // Актуальні проблеми соціально-економічного розвитку регіонів : тези доповідей III Міжнар. наук.-практ. конф. – Сімферополь : ДІАЙП,

¹⁴ Включено до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз: РІНЦ.

¹⁵ Включено до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз: РІНЦ.

2010. – С. 45–47.

42. Головня О. М. Особливості діяльності установ в сфері надання соціальних послуг: реалії та проблеми / О. М. Головня // Соціальна робота і сучасність: теорія та практика : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. – Київ, 2010. – С. 255–257.

43. Головня О. М. Соціальний бюджет як основа добробуту регіонів держави / О. М. Головня // Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. – Умань : Видавець «Сочінський», 2010. – Ч. 1. – С. 79–80.

44. Головня О. М. Загрози трансформації соціальної структури суспільства / О. М. Головня // Держава і глобальні соціальні зміни: історія, теорія, ідеологія : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Київ : НТУУ «КПІ», 2010. – С. 265–267.

45. Головня О. М. Фінансово-бюджетне забезпечення соціальних зобов'язань держави / О. М. Головня // Економіка регіону: структура, особливості, динаміка розвитку : тези доповідей Третьої міжнародної наук.-практ. конф. – Вінниця : ВКІ, 2010. – С. 274–278.

46. Головня О. М. Вплив соціальної структури суспільства та якості життя населення на регіональні виборчі процеси / О. М. Головня // Регіональні виборчі процеси: теорія і практика : тези VII Міжнар. наук.-практ. конф. – Львів : Львівський університет бізнесу та права, 2010. – С. 67–68.

47. Головня О. М. Особливості діяльності благодійних фондів в сфері надання соціальних послуг: сьогодення та майбутнє / О. М. Головня // Проблеми трансформаційних економік в умовах глобалізації : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. – Тернопіль : ТКІ, 2011. – С. 106–108.

48. Головня О. М. Резерви стабілізації української економіки в умовах глобалізаційних чинників / О. М. Головня // Реформування економічної системи України в контексті міжнародного співробітництва : зб. наук. пр. Міжнар. наук.-практ. конф. – Вінниця : Центр підготовки наук. та навч.-метод. вид. ВТЕІ КНТЕУ, 2011. – Ч. 1. – С. 31–33.

49. Головня О. М. Державні технології стійкого соціального розвитку на

муніципальному рівні / О. М. Головня // Інституціоналізація структурної політики на регіональному та муніципальному рівнях : матеріали наук.-практ. конф. з міжнар. участю. – Тернопіль : СМП «ТАЙП», 2011. – С. 189–193.

50. Головня О. М. Муніципальне управління як технологія стійкого соціального розвитку місцевої громади / О. М. Головня // Сучасні проблеми управління: перспективні ідеї та технології : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. – Київ : НТУУ «КПІ», 2011. – С. 95–96.

51. Головня О. М. Забезпечення стабілізації економіки у системі чинників інноваційних структурних зрушень / О. М. Головня // Стратегія економічного розвитку країн в умовах глобалізації : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. – Дніпропетровськ : Видавець Біла К. О., 2011. – Т. 4. Міжнародна інвестиційно-інноваційна діяльність. – С. 21–23.

52. Головня О. М. Державна політика фінансового стимулювання постіндустріального піднесення / О. М. Головня // *Strategiczne pytania światowej nauki – 2012 : materiały VIII Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji. – Przemysł : Nauka i studia*, 2012. – С. 10–12.

53. Головня О. М. Економіка знань як стратегічний чинник соціального розвитку держави / О. М. Головня // *Věda a technologie: krok do budoucnosti – 2012 : materiály VIII mezinárodní vědecko-praktická conference. – Praha : Publishing House «Education and Science».* – Dil 9. Ekonomické vědy. – С. 31–33.

54. Головня О. М. Державна політика кадрового забезпечення розвитку економіки на інноваційній основі / О. М. Головня // Найновите постиження на європейската наука – 2012 : матеріали за VIII Междунар. науч. практ. конф. – Софія : БялГРАД-БГ» ООД, 2012. – Т. 4. Икономики. Державна администрация. – С. 79–81.

55. Головня О. М. Державні соціально-економічні програми як інструмент регулювання довгострокового розвитку / О. М. Головня // *Proceedings of academic science – 2015 : materials of the XI International scientific and practical conference. – Sheffield : Science and education ltd*, 2015. – Vol. 2. Economic science. – С. 78–80.

ЗМІСТ

	ВСТУП	22
РОЗДІЛ 1.	ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАБІЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ	36
1.1.	Концептуальні засади державної політики забезпечення оптимального балансу соціального та економічного розвитку	36
1.2.	Світоглядні передумови формування моделі соціально орієнтованої національної економіки на довгострокову перспективу	67
1.3.	Взаємодія механізму ринкових відносин та економічної політики держави в контексті забезпечення потреб соціального розвитку	85
	Висновки до розділу 1	97
	Список використаних джерел до розділу 1	100
РОЗДІЛ 2.	КОНЦЕПТУАЛЬНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ	107
2.1	Макроекономічні особливості формування сучасної парадигми національної економіки на засадах соціального розвитку	107
2.2.	Науково-методичні підходи до оцінки ефективності державної політики в системі забезпечення соціальної спрямованості національної економіки України	135
2.3.	Діагностика впливу системи факторів на можливості модернізації національної економіки на засадах соціального розвитку	154
2.4.	Інструментарій державної політики в контексті досягнення стабілізації економіки та сталих параметрів соціального розвитку	169
	Висновки до розділу 2	190
	Список використаних джерел до розділу 2	192
РОЗДІЛ 3.	ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНИХ ВАЖЕЛІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНИХ ЗРУШЕНЬ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ	201
3.1.	Аналіз впливу державного регулювання на інституціональні трансформації України в умовах виконання соціальних завдань економічної політики	201
3.2.	Загрози національній економіці під впливом гео економічних викликів	225
3.3.	Декомпозиція структурно-компонентних пропорцій в системі забезпечення соціальної орієнтації національної економіки	237

3.4.	Конструювання завдань економічної політики держави з метою попередження національних економічних ризиків та соціальних загроз	261
	Висновки до розділу 3	283
	Список використаних джерел до розділу 3	285
РОЗДІЛ 4.	ПЕРСПЕКТИВНІ СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРІОРИТЕТІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В ПРОЦЕСІ ГЕНЕЗИСУ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ	294
4.1.	Активізація програм, як інструменту економічної політики, що забезпечує дотримання зобов'язань соціальної відповідальності держави	294
4.2.	Проблеми управління соціальною складовою державних витрат	307
4.3.	Економічна політика держави та механізми її реалізації в системі державно-приватно-соціального партнерства	342
4.4.	Можливості стабілізації національної економіки за рахунок внутрішніх драйверів соціально-економічного розвитку	369
	Висновки до розділу 4	376
	Список використаних джерел до розділу 4	378
РОЗДІЛ 5.	ОБГРУНТУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ НАПРЯМІВ РЕГУЛЯТОРНИХ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В КОНТЕКСТІ СТАБІЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ	388
5.1.	Стратегічно-цільові орієнтири забезпечення соціально орієнтованої стабілізації національної економіки	388
5.2.	Економіко-математичне моделювання оптимізації процесів перерозподілу бюджетних коштів на соціальні послуги населенню	407
5.3.	Організаційно-управлінське забезпечення ініціатив державної політики соціального розвитку в умовах стабілізації національної економіки	427
	Висновки до розділу 5	456
	Список використаних джерел до розділу 5	458
	ВИСНОВКИ	464
	ДОДАТКИ	471

ВСТУП

Актуальність теми. Для світової спільноти зміна тисячоліть ознаменована системними трансформаційними змінами. Всі соціально-економічні перетворення, що відбуваються в світі, об'єднує тенденція посилення соціалізації суспільних процесів. В сучасній цивілізації вона стає основною складовою соціального відтворення й набуває глобального характеру.

Досвід господарювання останнього десятиріччя свідчить про глибокі зміни в системі організації економічних відносин, у потребах населення і, відповідно, у якості його життя. Ці зміни спричинені ринковою трансформацією економіки та початком формування в суспільстві системи норм і цінностей епохи постіндустріального розвитку. Підвищення рівня потреб людини й водночас вимог до рівня їх задоволення є не тільки результатом, але й важливим принципом розвитку сучасної економіки. Ці чинники мають принципове значення з огляду на необхідність формування в Україні державної політики соціального розвитку, сутність якої полягає в посиленні соціальної спрямованості економічної політики. Трансформації соціально-економічної системи нашої країни зумовлюють дискусії щодо типу її економіки. Виникають сумніви й щодо зарахування її до країн з ринковою економікою, адже фактично в державі сформувалася адміністративно-деформована ринкова економіка. Кризове становище вплинуло на соціальний розвиток країни, посилюються соціальні диспропорції. Про це свідчить диференціація грошових доходів населення, заробітної плати та якості життя в цілому. Характерними є суперечливі структурні зрушення в зайнятості населення та трудовій міграції, зростання захворюваності та смертності населення, падіння народжуваності, посилення соціальних патологій. Водночас відсутні індикатори для оцінки якості життя, неможливо зіставити обсяги витрат на соціальні послуги з рівнем їх якості, що призводить до невиправданих витрат бюджетних коштів. Крім того, зростання обсягу

бюджетних витрат на програми соціального захисту не відображає спрямування їх на покращення якості соціального захисту.

Саме в таких умовах особливо важливим є пошук нових підходів до формування структури національної економіки, розробки теоретичних і методологічних основ вітчизняної концепції соціалізації суспільства. Визнання соціалізації економіки закономірністю процесу суспільного розвитку, що призводить до формування нової якості соціально-економічних відносин у цілому та окремих елементів соціально-економічної системи, потребує постановки питання про можливості ресурсного забезпечення процесів соціального розвитку України. Складність цих процесів зумовлена специфічними особливостями ринкових відносин і недосконалістю економічного механізму державного регулювання, недостатнім рівнем ефективності використання ресурсів територій, неврегульованістю механізмів переходу до демократичного суспільства, нерозвиненістю демократичних форм і методів управління.

Вагомий внесок у розвиток теоретико-методологічних і практичних засад становлення соціально орієнтованої національної економіки та подолання загроз її стабільності зробили такі вчені, як: Ю. М. Барський, О. С. Вишневський, З. В. Герасимчук, О. В. Макара, К. О. Міхуринська, В. М. Новіков, О. Ф. Новікова та ін. Проблеми державного регулювання інституційних змін з метою стабільного соціально-економічного розвитку досліджують такі вчені, як: О. М. Алимов, О. І. Амоша, А. В. Антонов, Г. І. Башнянин, Л. К. Безчасний, О. С. Власюк, О. Л. Гальцова, А. Г. Драбовський, А. Ф. Головчук, О. А. Карлова, В. В. Компанієць, І. В. Крючкова, Л. М. Кузьменко, А. В. Лісовий, Л. В. Лисяк, О. Г. Осауленко, М. О. Соколов, М. А. Хвесик, Т. В. Черничко, М. Г. Чумаченко, В. В. Юрчишин, Ф. О. Ярошенко та ін.

Економічній політиці держави в галузі комплексного соціального розвитку в контексті забезпечення стабілізації економіки присвячені наукові праці Д. П. Богині, В. О. Гришкіна, Ю. К. Зайцева, Т. А. Заяць, І. П. Кінаш, А. М. Колота, В. І. Куценко, Е. М. Лібанової, М. К. Орлатого, О. В. Покатаєвої, К. В. Прокопишак, У. Я. Садової,

Л. К. Семів, С. В. Сіденко, О. І. Трохимець, В. П. Удовиченка та ін.

Водночас вплив соціальних факторів на результати економічного розвитку недостатньо досліджений економічною наукою, що обмежує їх урахування під час прийняття реформаційних управлінських рішень.

Вищезазначене вимагає розробки теоретико-методологічних положень щодо формування та використання ресурсів економічного зростання, державної політики з метою стабільного соціального розвитку й побудови національної моделі соціально орієнтованої економіки. Актуальність досліджуваної теми посилюється її стратегічною спрямованістю, оскільки соціальний розвиток сприятиме створенню умов для якісного оновлення середовища життєдіяльності людини.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано в межах науково-дослідної тематики роботи Класичного приватного університету за темою «Розвиток національної економіки в контексті сучасної економічної теорії» (державний реєстраційний номер 0116U000798), де автором виявлено можливості подолання кризових явищ економіки України залежно від перспектив реалізації нової моделі економічного розвитку на основі стабілізаційних факторів; відповідно до тематики науково-дослідних робіт Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України, зокрема: «Просторовий розвиток продуктивних сил України та удосконалення їх системної організації» (державний реєстраційний номер 0108U009959) і «Державне регулювання соціально-економічного розвитку України та її регіонів в умовах фінансово-економічної нестабільності» (державний реєстраційний номер 0109U006450), де автором запропоновано систему управлінських рішень щодо використання методів державного регулювання соціального розвитку в умовах нестабільного економічного середовища. Дисертаційна робота пов'язана з напрямками і планами науково-дослідних робіт Державної установи «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», а її матеріали використано в процесі виконання теми «Оцінка суспільних проблем сталого розвитку територій» (номер державної реєстрації 0111U003260), у межах якої здобувачем визначено інноваційно-технологічні шляхи

національної економіки з огляду на соціальні завдання держави. Окремі результати дослідження використано при виконанні науково-дослідної роботи Вінницького національного аграрного університету за темою «Методологічні засади розвитку та забезпечення стійкості регіональної економічної системи за умов посилення інтеграційних процесів» (державний реєстраційний номер 0112U002136), де автором обґрунтовано теоретичні засади державної політики соціального розвитку як елемента сталості регіональної економічної системи.

Мета і завдання дослідження. *Метою дослідження є розроблення концептуальних і теоретико-методологічних засад, практичних рекомендацій щодо формування в Україні державної політики соціального розвитку в контексті забезпечення стабілізації національної економіки.*

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі *завдання*:

- обґрунтувати основні теоретико-методологічні аспекти державної політики соціального розвитку України в контексті забезпечення стабілізації національної економіки;
- узагальнити теоретико-методологічні засади побудови моделі соціально орієнтованої національної економіки;
- здійснити діагностику впливу базових факторів на формування державної політики соціального розвитку України в умовах глобалізаційних чинників та загроз;
- провести оцінку впливу державного регулювання на інституційні трансформації в умовах виконання соціальних завдань економічної політики держави та запропонувати збалансовану систему вихідних показників для оцінки передумови формування державної політики соціального розвитку на рівні регіонів України;
- оцінити значення активізації державних програм у соціальному розвитку країни та виявити взаємозв'язок загальнодержавних і регіональних програм;
- визначити рівень соціальної напруженості в регіонах України та їх вплив на конструювання завдань економічної політики держави;

– удосконалити класифікацію ризиків національної економіки та запропонувати управлінський підхід поетапності дослідження економічного ризику в системі національної економіки з огляду на проблему безпеки національної економіки;

– виявити проблеми управління соціальною складовою державного бюджету;

– розробити рекомендації щодо нейтралізації негативних явищ ринкової економіки шляхом удосконалення системи соціального захисту населення, яка містить державні соціальні стандарти;

– визначити найважливіші напрями вдосконалення державного регуляторного механізму розбудови політики соціального розвитку України, серед яких провідне місце належить управлінським технологіям організаційно-економічного забезпечення;

– охарактеризувати державно-приватно-соціальне партнерство в контексті корпоративної соціальної відповідальності;

– дослідити стратегічно-цільові орієнтири державної політики соціального розвитку в умовах стабілізації національної економіки;

– побудувати та розв’язати задачу оптимального розподілу обмеженого обсягу фінансування соціальних видатків бюджету;

– ідентифікувати ключові чинники організаційно-економічного забезпечення інноваційних ініціатив державної політики соціального розвитку в умовах стабілізації національної економіки.

Об’єкт дослідження – процес формування державної політики соціального розвитку в контексті забезпечення стабілізації національної економіки.

Предмет дослідження – теоретико-методологічні основи й практичні рекомендації щодо формування державної політики, спрямованої на забезпечення соціального розвитку України та стабілізацію національної економіки.

Методи дослідження. Теоретико-методологічними засадами

дисертаційного дослідження є новітні тенденції зарубіжної та вітчизняної наукової думки, фундаментальні принципи і доктрини сучасної економічної теорії (соціально-інституціональні технократичні теорії, теорії постінституціоналізму, соціальної економіки, концепції економічних реформ в розвинених та постсоціалістичних країнах), монографічна література, роботи відомих вітчизняних і зарубіжних учених з питань державної політики соціального розвитку та стабілізації національної економіки. В ході дослідження використано такі методи: *монографічний* – для вивчення літературних джерел і дослідженні закономірностей державної політики соціального розвитку (підрозділи 1.1, 1.3, 2.2); *історичний* – для аналізу еволюції моделі соціально орієнтованої національної економіки (підрозділи 1.2, 2.1); *наукової абстракції* – для вдосконалення та уточнення поняттєво-категоріального апарату (підрозділи 1.1, 1.3, 2.2); *факторний аналіз* – для економічної діагностики впливу взаємозалежних факторів на формування державної політики соціального розвитку (підрозділ 2.3); *структурний аналіз* – для обґрунтування впливу державного регулювання на інституційні трансформації України та оцінки переваг державно-приватно-соціального партнерства (підрозділи 3.1, 4.3); *порівняння та синтезу* – для конструювання завдань економічної політики держави з метою запобігання національним економічним ризикам та соціальним загрозам (підрозділ 3.4); *схематичного та графічного зображення* – для наочного подання отриманих результатів дослідження й аналітичних даних (підрозділи 3.2, 3.3); *економіко-статистичний* – для збалансованої оцінки передумов формування державної політики соціального розвитку (підрозділ 3.1); *розрахунково-аналітичний* – для оцінки інтегрального коефіцієнта соціальної напруженості регіонів України (підрозділ 3.4); *програмно-цільовий* – для визначення співвідношення планового та фактичного фінансування державних цільових програм (підрозділ 4.1); *балансування* – для оцінки витрат на соціальні цілі з державного бюджету України (підрозділ 4.2); *економіко-математичного моделювання* – для побудови й розв’язання задачі оптимального розподілу

обмеженого фінансування видатків бюджету (підрозділ 5.2); *абстрактно-логічний* – для розробки стратегічно-цільових орієнтирів та методів організаційно-управлінського забезпечення інноваційних ініціатив державної політики соціального розвитку (підрозділи 5.1, 5.3).

Наукова новизна одержаних результатів. Найбільш суттєві теоретичні й практичні результати, що характеризують наукову новизну, такі:

вперше:

– застосовано збалансовану систему вихідних показників для оцінки передумов формування державної політики соціального розвитку за допомогою стимуляторів і дестимуляторів та трьох блоків чинників: макроекономічних, матеріально-житлових і соціально-демографічних, – що дозволило визначити інтегральний показник передумов реалізації державної політики соціального розвитку в кожному регіоні, здійснити статистичне групування регіонів за цим показником та, використовуючи кuartильний коефіцієнт диференціації, виділити хронічно-депресивні регіони;

– здійснено оцінку наслідків економічної політики за допомогою методу інтегральних оцінок, який ґрунтується на розрахунку стандартних відхилень індивідуальних значень показників, що сприяло забезпеченню групування регіонів України за величиною інтегрального коефіцієнта соціальної напруженості, з урахуванням якого виділено соціальні ризики, що несуть загрозу національним економічним інтересам, та на основі цього сформовано уявлення про соціально-економічне становище в кожному регіоні, визначено характер міжрегіональних диспропорцій та розроблено систему заходів щодо подолання соціальної напруженості в регіонах України;

– побудовано та розв’язано задачу оптимального розподілу обмеженого обсягу фінансування соціальних видатків бюджету, яка, на відміну від існуючих підходів, спрямована на досягнення максимального значення обраного критерію ефективності – середньої тривалості життя, та показано,

що навіть в умовах обмеженого фінансування можна досягнути підвищення існуючого значення цього показника, що дасть змогу розробляти відповідні алгоритми регуляторної політики, закладе засади довгострокового стабільного економічного зростання та сприятиме вирішенню існуючих суперечностей соціально-економічного розвитку;

– запропоновано управлінську технологію «моніторинг проведення державної політики соціального розвитку», що передбачає щонайменше три рівні (національний, регіональний, місцевий) та дозволяє отримувати інформацію щодо соціального розвитку на базі економічного зростання в усій багатоманітній взаємодії його компонентів як системи з метою оперативного оцінювання й прогнозу можливих його станів і розробки коректувально-запобіжних заходів управлінського впливу;

удосконалено:

– основні теоретико-методологічні аспекти державної політики соціального розвитку України в контексті забезпечення стабілізації національної економіки, що має базуватися на оптимальному балансі соціальної та економічної ефективності й принципах соціальної відповідальності держави, основним інструментом якої є координація між місцевими, регіональними та національними рівнями прийняття управлінських рішень, а також між секторами економіки для вирівнювання фінансових можливостей держави й стійкого соціального розвитку;

– теоретико-методологічні засади формування моделі соціально орієнтованої національної економіки на довгострокову перспективу, що має базуватися на трьох взаємопов'язаних пріоритетах: інтелектуальному зростанні (розвиток економіки, що базується на інтелектуальному потенціалі, інформаційних технологіях, знаннях та інноваціях), ефективному економічному зростанні (розвиток економіки, що базується на економічному використанні природних ресурсів, зокрема енергоресурсів та альтернативних джерел енергії) та інклюзивному економічному зростанні, яке має забезпечити прискорене зростання ВВП, соціально-економічну

затребуваність, причетність суспільства до формування соціально-економічних значущих рішень, стабільне покращення життя всіх соціальних груп населення завдяки інтеграційному залученню в кругообіг усіх можливих економічних ресурсів, політиці підтримки інвестора, наданню професійних послуг іноземним і вітчизняним інвесторам, сприянню у веденні бізнесу (включаючи широке використання інклюзивних бізнес-моделей та розвиток проектів інклюзивних ринків);

– класифікацію ризиків національної економіки за вісьмома класифікаційними ознаками, виділено основні загрози посилення макроекономічних дисбалансів України, визначено основні соціальні загрози в системі національної економіки (поширення бідності серед населення, соціальна депривація та соціальне відчуження) і на основі цього запропоновано управлінський підхід поетапності дослідження економічного ризику в системі національної економіки з огляду на проблему безпеки національної економіки як комплексної, інтегральної характеристики, що визначає параметри життєдіяльності соціально-економічних структур у процесі макроекономічних і локальних трансформацій, має системоутворювальний характер, виступає центральним структурним компонентом у системі національної безпеки;

– основні риси державно-приватно-соціального партнерства через систему цілей за строком дії у контексті корпоративної соціальної відповідальності, оцінку якого можна провести за допомогою стандартів нефінансового (соціального) звітування, які дозволяють зацікавленим особам отримувати інформацію про соціальні та екологічні аспекти діяльності компанії в комплексі з інформацією про економічні результати, що сприяє самодіагностиці підприємств з можливістю розширення національної платформи Глобального договору і, зрештою, стабілізації національної економіки;

– економічна діагностика суперечливого впливу різних

взаємозалежних факторів на формування державної політики соціального розвитку України за допомогою реалізації комплексу дослідницьких процедур, що є засобом констатації та формалізації якісних і кількісних параметрів соціального й економічного розвитку та дало можливість виділити загальні, кризові фактори й фактори конкурентних переваг, зокрема потенціал держави;

– обґрунтування впливу державного регулювання на інституціональні трансформації України в умовах виконання соціальних завдань економічної політики держави за рахунок макроекономічної, фінансової та зовнішньоекономічної складових, розвитку споживчого ринку, розвитку ринку праці й гарантій зайнятості, а також виявлення впливу зовнішніх боргових зобов'язань держави на стабільність національної економіки;

набуло подальшого розвитку:

– оцінка ролі активізації державних програм як інструменту економічної політики, що є проявами програмно-цільового управління, підтримує взаємозв'язок загальнодержавних та регіональних програм, забезпечує дотримання зобов'язань соціальної відповідальності держави й дозволяє форсувати розвиток пріоритетних сфер економіки, окремих регіонів та залучати для цього необхідні інвестиції й ресурси;

– виявлення проблем управління державним бюджетом на основі аналізу динаміки статей видатків бюджетної системи України на соціальні цілі, серед яких провідне місце посідає питання поповнення ресурсів місцевих бюджетів для можливої зміни напрямів міжбюджетних відносин: від вирівнювання міжрегіональних відмінностей до стимулювання територіального розвитку;

– ідентифікація ключових чинників організаційно-економічного забезпечення інноваційних ініціатив державної політики соціального розвитку в умовах стабілізації національної економіки, серед яких провідне місце належить управлінським технологіям організаційно-економічного забезпечення перспективного формування державної політики соціального

розвитку та пошуку нових форм взаємодії між різними суб'єктами господарювання для вирішення соціально важливих питань і нових методів залучення фінансових ресурсів (механізм фандрайзингу, краудсорсингу та краудфандингу), які є фінансово-управлінськими комунікаціями сфери аутсорсингу;

– стратегічно-цільові орієнтири регулювання розвитку національної економіки на засадах соціальної орієнтації та стабілізації економіки, що має включати в себе комплексний метод передбачення й прогнозування форсайт, який являє собою методику довгострокового прогнозування соціально-економічного, науково-інформаційного та інноваційно-технологічного розвитку й слугує базовою передумовою для визначення кількісно-якісної структури потужностей і резервів розробки концептуальної стратегії державного регулювання процесу соціальної орієнтованості стабілізації національної економіки;

– пропозиції щодо нейтралізації негативних явищ ринкової економіки за рахунок удосконалення системи соціального захисту населення, яка містить державні соціальні стандарти й може виступати критерієм ефективності державної політики соціального розвитку, мати чотирирівневу організаційно-управлінську структуру, базуватися на державних адресних, категоріальних та універсальних програмах, що є державним важелем стабілізаційної політики і гарантують недопущення поглиблення соціальної нерівності.

Практичне значення одержаних результатів. Одержані в процесі підготовки дисертації результати є внеском у теорію, методологію і практику вирішення проблеми державного регулювання соціально орієнтованої національної економіки в контексті забезпечення сталого розвитку. Рекомендовані в роботі методичні підходи пройшли належну апробацію, що підтверджено відповідними документами. Зокрема, основні підходи до управління основними резервами соціального розвитку в контексті забезпечення стабілізації національної економіки були використані

Департаментом регіонального економічного розвитку Вінницької облдержадміністрації в ході розробки пропозицій до проекту Програми економічних реформ за тематичним напрямком «Реформа системи соціальної підтримки» (довідка № 3015/03 від 24.09.2013).

Організаційно-економічні засади використання страхових механізмів для цілей соціального розвитку держави та схеми добровільного страхування, які узгоджені з доходними можливостями населення, були враховані Вінницькою обласною дирекцією Національної акціонерної страхової компанії «ОРАНТА» (довідка № 490 від 06.09.2013).

Результати аналізу тенденцій і структурно-динамічних зрушень у просторовому розвитку соціальної сфери України були використані Радою по вивченню продуктивних сил України НАН України (довідка № 01-11/116 від 18.01.2011).

Економічні аспекти реформування взаємин у житлово-комунальному господарстві були використані Комітетом Верховної Ради України з питань будівництва, містобудування і житлово-комунального господарства та регіональної політики в ході розробки пропозицій проекту про внесення змін до Закону України «Про державний бюджет України на 2013 рік» (довідка № 116/054 від 11.10.2013).

Ряд положень дисертаційної роботи стосовно державних пріоритетів соціальної орієнтації економічної політики України використовують у навчальному процесі Вінницького національного аграрного університету при викладанні дисциплін «Державне регулювання економіки» та «Макроекономіка» (довідка № 12-48-2224 від 07.10.2013).

Метод програмно-цільового управління розвитку соціально орієнтованої національної економіки був використаний Департаментом економіки і інвестицій Вінницької міської ради при підготовці Програми економічного і соціального розвитку м. Вінниці на 2014 р., яка визначає дії міської влади за пріоритетними напрямками економічної політики держави (довідка № 1018/ 027 від 26.05.2014).

Пропозиції щодо організаційно-інституційного забезпечення інноваційного потенціалу економіки та обґрунтування стратегічного курсу соціально-економічного розвитку України в контексті сталого розвитку прийняті до використання Державною установою «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України» (довідка № 01-08/04 від 08.01.2015).

Результати дослідження використовують у навчальному процесі в Класичному приватному університеті при викладанні дисциплін «Національна економіка» та «Макроекономіка» (довідка № 09-17 від 31.03.2017).

Апробація результатів дисертації. Основні наукові положення дисертаційної роботи доповідалися, обговорювалися та отримали позитивну оцінку на 25 міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: «Розвиток продуктивних сил України: від В. І. Вернадського до сьогодення» (м. Київ, 2009 р.); «Трансформаційні реформи та антикризовий потенціал економіки в постсоціалістичних країнах» (м. Вінниця, 2009 р.); «Актуальні проблеми економічного розвитку України в умовах глобалізації» (м. Вінниця, 2009 р.); «Наукові дослідження – теорія та експеримент'2009» (м. Полтава, 2009 р.); «Розвиток наукових досліджень'2009» (м. Полтава, 2009 р.); «Актуальні проблеми соціально-економічного розвитку регіонів» (м. Сімферополь, 2010 р.); «Соціальна робота і сучасність: теорія та практика» (м. Київ, 2010 р.); «Продуктивні сили та продовольча безпека країни» (м. Київ, 2010 р.); «Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин» (м. Умань, 2010 р.); «Суспільно-географічні проблеми розвитку продуктивних сил України» (м. Київ, 2010 р.); «Регіональні виборчі процеси: теорія і практика» (м. Львів, 2010 р.); «Держава і глобальні соціальні зміни: історія, теорія, ідеологія» (м. Київ, 2010 р.); «Економіка регіону: структура, особливості, динаміка розвитку» (м. Вінниця, 2010 р.); «Проблеми трансформаційних економік в умовах глобалізації» (м. Тернопіль, 2011 р.); «Реформування економічної системи України в контексті міжнародного

співробітництва» (м. Вінниця, 2011 р.); «Економіка та менеджмент: перспективи розвитку» (м. Суми, 2011 р.); «Інституціоналізація структурної політики на регіональному та муніципальному рівнях» (м. Тернопіль, 2011 р.); «Сучасні проблеми управління: перспективні ідеї та технології» (м. Київ, 2011 р.); «Стратегічні питання світової науки» (Польща, м. Пшемисль, 2012 р.); «Стратегія економічного розвитку країн в умовах глобалізації» (м. Дніпропетровськ, 2012 р.); «Наука і технології: крок в майбутнє» (Чехія, м. Прага, 2012 р.); «Земля України – потенціал енергетичної та екологічної безпеки держави» (м. Вінниця, 2012 р.); «Актуальні досягнення європейської науки» (Болгарія, м. Софія, 2012 р.); «Фінансово-кредитний механізм в соціально-економічному розвитку країни» (м. Макіївка, 2013 р.); «Новини академічної науки» (Великобританія, м. Шеффілд, 2015 р.).

Публікації. Основні результати дослідження викладено в 55 наукових працях, з них: 8 – монографії (у тому числі 2 – одноосібні), 28 – статті в наукових фахових виданнях, 19 – матеріали конференцій. Загальний обсяг друкованих праць, що належить особисто автору, становить 78,72 д. а.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, 5 розділів, висновків, списку використаних джерел та 25 додатків (на 66 сторінках). Повний обсяг дисертації становить 537 сторінок. Робота містить 53 таблиці, 64 рисунки. Список використаних джерел по розділах включає 384 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАБІЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

1.1. Концептуальні засади державної політики забезпечення оптимального балансу соціального та економічного розвитку

Під державною політикою ми розуміємо сукупність стратегічних цілей, державно-управлінських інструментів та інституційних регуляторів, що діють на основі розробки і реалізації раціональних довгострокових та оперативних правових, організаційно-економічних та програмно-технологічних рішень.

Ми визначаємо державну політику соціального розвитку як багатокомпонентну стабільну й організовану систему цілеспрямованої діяльності державних та недержавних інституцій різних форм власності та видів діяльності, які забезпечують ефективне вирішення завдань у сфері науково-технічного, організаційно-економічного, фінансового, екологічного, соціального й культурного розвитку держави та подолання сукупності соціальних проблем. Забезпечення ефективної державної політики соціального розвитку можливе лише в умовах стабільного розвитку національної економіки. Досягнути цього реально за умов реалізації політики стабілізації, що є складовою економічної політики держави, спрямованої на підтримання сталої й динамічної рівноваги національної економіки.

Світова економічна думка визначає політику стабілізації як державну політику щодо підтримання національного обсягу виробництва і залучення ресурсів, зменшення циклічних коливань, рівня інфляції та безробіття за допомогою інструментів і важелів грошово-кредитного та фіскального регулювання. Виходячи з цього державну політику соціального розвитку варто розглядати з позиції теорії систем. Для вивчення явищ і процесів у будь-яких

структурах широко використовується системний підхід. Методологічна особливість системного підходу зводиться до орієнтації дослідження на максимальне розкриття цілісності об'єкта та механізмів, що його забезпечують, на визначення різних проявів складно утвореного об'єкта і зведення їх до єдиного теоретичного уявлення. Системний підхід заснований на принципі цілісності об'єкта дослідження, тобто дослідженні властивостей об'єкта як внутрішньо єдиної цілісної системи. Принцип полягає в тому, що ціле наділено такими особливостями, котрими не володіють його складові.

Кожна система самокерована. Одночасно у процесі саморозвитку вона зазнає зовнішніх впливів. Діяльність і розвиток системи підпорядковані загальній об'єднуючій меті, а всі її елементи мають локальні цілі, вирішенню яких підпорядковане їхнє існування. Ю. М. Харазішвілі слушно вважає, що це найважливіша властивість системи та є яскравим прикладом проявлення чинності закону діалектики про перехід кількості в якість [78, с. 41]. На відміну від локального підходу, що передбачає вивчення певної структури і функціональних особливостей автономних, окремо взятих її елементів, системний підхід розглядає кожен об'єкт як систему й орієнтує дослідження на з'ясування його цілісності, виявлення в ньому різноманітних типів зв'язків та поєднання їх у єдину теоретичну картину.

Будь-яка система – це комплекс взаємодіючих елементів, що утворюють єдине ціле і спільно діють для досягнення визначеної мети. Серед основних якостей системи виділяють такі: детермінованість, динамічність, стійкість, автономність, адаптованість [5, с. 30]. Т. Парсонс виділив чотири базові чинники, які необхідні для життєздатності системи: адаптивну, ціледосягнення, інтегративну і підтримки порядку. Першій функції економічної системи, яка слугує цілям пристосування суспільства до зовнішнього середовища, відповідає економіка. Другою, що пов'язана з досягненням цільових установок суспільства і його окремих членів, є підсистема політичних переконань. Третя – функція забезпечення внутрішньої згуртованості, достатньої впорядкованості – цьому відповідає підсистема, в яку входять інституції, що підтримують загальну

культуру і набір необхідних чинників для існування ієрархії символів. І четверта функція, яка вирішує завдання засвоєння членами суспільства норм системи, пов'язана з підсистемою, що включає інститути, які узгоджують структуру власних цілей з нормами і культурними надбаннями суспільства [52, с. 44].

Конкретні трансформації в одній з них набувають визначеного сенсу за умови аналогічних змін в іншій. Тому і розмежування економічної та соціальної систем досить умовне. Регулюючи функціонування економічної та соціальної системи засобами та інструментами регулятивної політики, держава виконує або прогресивну або регресивну роль, однак не може примусити суспільство існувати за такими відносинами, котрі суперечать дії об'єктивних економічних та соціальних законів.

Кожна з систем в певні періоди економічного розвитку країни може займати домінуюче становище, характеризуючи тим самим особливості розвитку країни в цілому. Тому потреби сьогодення ставлять перед науковцями завдання створення нової теорії економічної системи. Така теорія покликана розкрити змістовно-концептуальні положення процесу відтворення основних напрямів функціонування даної сфери в своєму теоретико-методологічному значенні. Вона повинна бути зорієнтована на вирішення соціальних проблем.

Інтерес до проблем економічного розвитку країни, визнання необхідності підвищення ефективності функціонування соціальної складової в офіційних документах, потреба в розробці більш точного уявлення про масштаби, темпи, послідовність і орієнтованість економічних перетворень в кризових умовах розвитку країни сформували потребу в теоретичному кроці, який дозволив би виявити специфічну логіку понять "економічний розвиток" та "соціальний розвиток", виявити їх продуктивні пояснювальні функції. Ця потреба проявляється в наростаючій кількості спроб досліджувати дані категорії і використовувати їх в аналізі економічної реальності.

Категорія „розвиток” передбачає формування наступного понятійного рядку: „зміни – трансформація – еволюція – розвиток”. Основними критеріями щодо різниці в наведених поняттях є: довжина явища в часі; походження та

характер явища (випадкові /закономірні); тип спрямованості (зворотне /незворотне). Відповідно до переходжу від одного поняття до іншого, в понятійному рядку зростає ступінь тривалості та зворотності, зменшується дія факторів випадковості [35, с. 8]. В цьому випадку розвиток характеризує нелінійний процес нарощування складності при переході від одного якісного стану до іншого. Не випадково в світовій економічній науці поряд з теоріями економічного росту розповсюджується наукове направлення – теорії економічного розвитку. Її появу відображає потреба в підвищеній увазі до якісних характеристик, які стоять за економічною динамікою.

В науковій традиції та лексиці, поняття „розвиток” має стійкий позитивний зміст. „Розвиток” є центральною категорією матеріалістичної діалектики. Найважливіші риси розвитку пов’язані з глибинними сторонами дійсності і можуть розумітися тільки за умови пізнання цілісності предметів, явищ, процесів. Цим терміном прийнято називати прогресивні зміни характеристик досліджуваного об’єкту, рух в напрямку більш модернізованого, якісно покращеного стану суспільної системи, більш повного задоволення потреб індивідумів.

На наш погляд, процес розвитку – це складна, багатомірна, незворотна, направлена, закономірна зміна конкретних матеріальних і економічних явищ, яка складається з різнонаправлених та циклічних трансформацій, що ведуть до виникнення якісно нових станів чи принципово новітніх об’єктів як своєрідних цілісних систем. Тільки одночасна наявність всіх властивостей відрізняє процеси розвитку від інших змін. Це пов’язано з тим, що зворотність змін характеризує процеси функціонування, тобто циклічне відтворення постійної системи функцій.

Між економічним і соціальним розвитком існує тісний взаємозв’язок. Основні показники, що характеризують економічний розвиток – зміна макроекономічних показників в напрямі зростання протягом тривалого періоду, зростання ВВП, зростання прибутковості підприємств, позитивна динаміка інвестицій, стабільність фінансової системи, стійкі інноваційні процеси. Саме ці

показники дають можливість прояву позитивних показників соціального розвитку: високий рівень доходів населення, ефективна структура доходів і витрат, високі державні стандарти та гарантії, високий рівень зайнятості.

Аналіз механізмів соціального та економічного розвитку вимагає глибокої оцінки їх внутрішньої структури, організації та функціонування. В ньому потрібно шукати нормативно-ціннісний вектор для кожного періоду часу, але цей вектор не обов'язково буде направлений в сторону загальноприйнятого розуміння прогресу. Для перехідного періоду в Україні це особливо актуально, так як проблеми економічного розвитку очевидні. Адже для України характерні гігантські трансформації економічних і просторових процесів, різке зниження управління, зміна дії різних факторів і стимулів економічного розвитку. Феномен трансформацій проявляється в зміні ролі соціальних інститутів, стереотипів економічної поведінки різних груп населення. Особливість України, як і інших країн пострадянського простору, висока соціальна ціна ринкових реформ, це не тільки зниження рівня благополуччя, але і втрата тих соціальних гарантій, які давала минула система. В такому перехідному стані стають очевидними економічні проблеми для суспільства, що трансформується, доводиться не стільки організувати економічне зростання, скільки протидіяти спонтанному падінню людського потенціалу та деградації соціальних галузей економіки.

Процес становлення теоретичного фундаменту системи поглядів на соціальний та економічний розвиток містить в собі кардинальну перебудову суспільної свідомості, що характерно для періоду формування ринкового середовища.

Становлення теорій соціального та економічного розвитку у вітчизняній та зарубіжній науці відбувалося в межах розроблення таких головних концепцій: меркантилістської (виявлення екзогенних чинників економічної динаміки, обґрунтування активної державної політики, спрямованої на забезпечення первісного нагромадження капіталу, формування національного ринку і підтримку національного виробника); ринкової (пріоритет ендогенних чинників, економічний лібералізм як основа господарського розвитку на основі

застосування історичного методу); соціальної (держава – координатор соціальної взаємодії і агент прогресивних змін). На межі XIX-XX ст. оформилася соціальна концепція економічного розвитку на теоретичному базисі державного капіталізму як синтез економічної науки і соціальної політики [79].

В XX ст. новим підходом в економічній теорії є інституціональна школа (Т. Веблен, Дж. Гобсон, Дж. Коммонс, В. Мітчелл), яка аналізує економічні проблеми у взаємозв'язку з соціальними, політичними, етичними, правовими. Теорія в великій мірі базується на теорії соціального реформізму (Дж. Мілль) та філософії прагматизму (Дж. Дьюї, Ч. Пірс). З часом теорія інституціоналізму виливається у неоінституціоналізм (Р. Коуз), що включає такі основні дослідження: теорія суспільного вибору, теорія прав власності, політична економія регулювання, нова інституціональна економіка та нова економічна історія.

Серед шкіл і напрямів сучасної економічної теорії, які пояснюють важливість соціальних чинників в політиці держави, варто виділити постіндустріалізм – сукупність теорій постіндустріального, інформаційного суспільства, суспільства знань, нової економіки. Постіндустріальне суспільство – нова стадія суспільного розвитку, яка приходить на зміну індустріальному суспільству.

Концепція постіндустріалізму набула поширення в теоріях економічного розвитку за рахунок такого ресурсу як інформація, що є джерелом зростання економічної продуктивності та головного рушія суспільного розвитку: теорія (суперіндустріального) інформаційного суспільства (Й. Масуда, Ю. Хаяші), теорія інформаційного суспільства (Д. Лайон, Е. Тоффлер), теорія постіндустріального суспільства (Д. Белл, Дж. Гелбрейт, В. Ростоу, А. Турен), теорія індустрії знань (Т. Махлуп), теорія суспільства постмодерну (З. Бауман, К. Кумар), теорія суспільства ризику (У. Бек, Е. Гідденс), теорія суспільства мережевого інтелекту (М. Кастельс), теорія електронно-цифрового суспільства (Д. Танскотт), теорія суспільства знання (Н. Штер), теорія економіки знань (І.

Іноземцев, Ж. Сапір), теорія інноваційної економіки (Ф. Агійон, Б. Барро, Д. Бекаттіні, Дж. Хоувеллс).

Серед сучасних поглядів на вирішення питання балансу соціальних та економічних інтересів а також виживання людини на основі концептуальних заходів соціо-еколого-економічної безпеки заслуговує підхід вітчизняного науковця В. Мунтіяна. Він пропонує створення нової парадигми теорії інформаційної моделі економіки, що гармонійно поєднує духовну, інформаційну та матеріальну сфери людини з природою. На його думку, така модель є самодостатньою та сомореалізуючою системою, спроможною створити умови для уникнення людством екологічної та економічної катастроф і забезпечити соціальний прогрес [47].

Частина вітчизняних економістів вважає, що прийшов час сформулювати нову наукову теорію соціально справедливого суспільства, яка є формою синтетичного знання і дозволяє обґрунтувати модель соціальної поведінки суспільства за допомогою системного впливу економічної ідеології на управлінську діяльність держави в усіх сферах життєдіяльності [57].

Окрему увагу в умовах нестабільності здобувають теорії економічного зростання: теорії економічного зростання в умовах нестабільності (В. Геєць), теорія стабілізації економіки (Г. Дейлі), який пропонує нормативні методи контролю коливань рівня економічної активності, згідно з якими потрібно мінімізувати відхилення найважливіших економічних параметрів від встановлення нормативів, використовуючи при цьому політико-економічний інструментарій.

Багатофакторні моделі економічного зростання, розроблені в свій час П. Дугласом, Р. Солоу, Я. Тінбергеном і Дж. Мідом, трактуючи соціальний розвиток як похідну від економічного зростання, розкривають залежність динаміки обсягів виробництва у національному масштабі від затрат праці, капіталу і часу, від рівня технологій та інтегрованого коефіцієнта пропорційності. Відповідно до цих моделей, шлях до вирішення завдання досягнення стабільного розвитку полягає у подоланні перешкод для нарощування ВВП за рахунок

усунення негативних наслідків від спадів виробництва і пов'язаних з ними безробіттям, інфляцією та зростанням соціальної напруженості [59, с. 43].

Поглиблене розуміння понять „економічний розвиток” та „економічна система” слід здійснювати з огляду на ще більш широку та узагальнену категорію „соціальне”, яка є складовою суспільних відносин. Поняття „соціальне”, „соціальний розвиток”, „соціальна система” та інші терміни та категорії соціального характеру доцільно визначати й вивчати з позиції загальної теорії систем, яку науковці вважають міждисциплінарною науковою теорією, створеною для теоретичного і емпіричного вивчення всіх систем. Хоча трактування слова „соціальне” здається однозначним, все-таки це поняття використовується в багатьох значеннях. Слово „соціальне” походить від латинського *socialis* – спільний, суспільний, а також від кореня *sequi* – наступний, супроводжуючий. Так, наприклад, С.Д.Валентей говорить, що „соціальне усе, що забезпечує реалізацію інтересів та ціннісних орієнтирів у рамках даних конкретних відносин між суспільством, природою та людиною” [10, с.78]. Утруднення у формуванні єдиного концептуального підходу до трактування сутності соціального як аспекту суспільних відносин пов'язані з тим, що поняття „суспільство”, як базове у дослідженні категорій соціального розвитку, запозичене економікою із соціології, і дотепер в основному базується на онтологічних і гносеологічних принципах.

Щодо фундаментальних концепцій, які лежать в основі теорії соціального розвитку, то на увагу заслуговують, в першу чергу, такі: а) конвенційна концепція, згідно з якою соціальний розвиток трактується як будь-яка зміна соціального договору чи соціальної конвенції на користь будь-якої групи індивідів; б) концепція відтворення суспільства, основана на принципах перевищення результату людської діяльності над її затратами та передумовами і заперечує можливість соціально-економічного, а тому і будь-якого розвитку; в) теорія соціальної онтології, яка заперечує уявлення про направленість, стабільність, безповоротність історичних змін; г) екологічно орієнтована концепція соціального розвитку, котра вимагає впровадження в життя нових

моделей освіти та виховання, що базується на принципах соціоприродної етики, цілісності особистості та світосприйняття, яка висунута представниками антропокосмізму.

В умовах системного суспільного існування поняття „соціальне” використовується в таких основних значеннях: а) загальнофілософське, все, що має відношення до людини і суспільства, їх властивостей, історичний та культурний початок, змістовна цінність, яка пронизує все людське; б) дефініція вживається у значенні суспільний, тобто відмінний від біологічних, природних фактів і обставин; в) точка зору відображає становище і місце людини в соціумі й виражається у взаємозв'язку, взаємодії різних соціальних груп, які диференціюються за певними ознаками; г) поняття відображає стосунки нерівності, що існують між людьми; д) терміном „соціальні” називають сектори економіки, для яких принципи ринкової економіки можуть не застосовуватися або використовуються в обмеженій мірі – це охорона здоров'я, освіта, житлово-комунальне господарство; е) з цим поняттям пов'язують уявлення про соціальну політику, яка не повинна протидіяти механізму економічної політики; є) „соціальне” означає допомогу тим соціальним групам населення, які не задіяні в ринковій економіці, у зв'язку з обмеженими можливостями, що обумовлені віком, працездатністю та інше; ж) поняття охоплює всю сукупність проблем населення: стосунки між різними спільнотами, умови праці, побуту, відпочинку, забезпечення матеріальними благами. Інакше кажучи, „соціальне” – це особлива площина суспільних відносин, яка виникає в ході існування індивіда та соціальних спільнот в конкретних історичних умовах, проявляються у ставленні одне до одного, до свого місця в суспільстві, до явищ і процесів суспільного життя.

Тобто „соціальне” – це інтеграція різних способів, прийомів і властивостей відносин між індивідами чи групами індивідів в конкретних обставинах у ставленні осіб один до одного. Це поняття виступає також основою в складі термінів, які тлумачать сутність громадської діяльності людей – соціальний розвиток, соціальна система, соціальна безпека, соціальна держава, соціальна

політика, соціальний простір, соціальні відносини, соціальні зв'язки. „Соціальне” – характеризується особливими властивостями і ознаками: а) усвідомлення вмотивованої суспільної діяльності кожним суб'єктом, соціальною групою, громадою; б) формування важливих соціальних закономірностей, положень, норм та правил в процесі взаємодії різних соціальних структур і спільностей; в) укріплення соціального статусу, який існує в соціальній ієрархії різних соціальних класів і прошарків, організації руху за покращання умов життя, задоволення мотивів, інтересів і потреб; г) розвиток і затвердження принципу справедливого розподілу матеріальних і духовних благ суспільства (соціальної справедливості); д) формування, вдосконалення і впровадження правочинних демократичних основ сучасного життя суспільства, втілення в реальність принципів свободи, рівності та справедливості.

Соціальний розвиток як процес життєдіяльності суспільства є результатом дії об'єктивних закономірностей, з одного боку, а з другого – соціального управління, яке ґрунтується на усвідомленому використанні правильно зрозумілих закономірностей [80, с.10]. Інвестування у соціальний розвиток держави постає сьогодні важливою складовою модернізації національної економіки. Взаємодія економічної і соціальної складових свідчить про те, що економічний розвиток забезпечує зростання національної економіки, а соціальна складова стимулює високу економічну активність суб'єктів господарювання.

На сучасному етапі відбувається подальше уточнення самого змісту процесу економічного розвитку з посиленням його обґрунтування. Саме тут зіштовхнулися дві ідеології: ультраекономічна і соціально-економічна. Суто економічний підхід опирається на прямолінійне трактування рішучої ролі сфери економіки в забезпеченні матеріальної основи благополуччя суспільства. На такому підході, який перебільшено абсолютизує автономію економіки, наполягають деякі українські науковці, серед яких С.О. Матвєєв та Л.І. Лясота. Центральною тезою в такому підході є гіпотеза про те, що сучасна економіка у своєму історичному розвитку набуває все більшої самостійності, формує власні цілі, норми і принципи та виробляє специфічні функції, що знаходять

застосування тільки в економічній сфері, але не можуть бути застосовані в інших сферах життя суспільства [46, с.69]. Сучасна і найбільш розповсюджена версія, що базується на ліберально-ринкових ідеях і відстоює класичну і одночасно тривіальну позицію: чим більш економіка ринкова і відкрита, тим в неї вища економічна динаміка і більше можливостей в досягненні населенням високих життєвих стандартів. Прагнення повніше реалізувати принцип комплексності в дослідженні економічних процесів закономірно призвело до розробки соціально-економічного підходу, який зближує господарські процеси з соціальними наслідками і цілями розвитку. Опорна ідея принципу полягає в розумінні неминучості процесу соціалізації економіки, який в загальному вигляді полягає в збагаченні господарювання соціальними якостями та цілями. Таким чином, економіка втрачає свою виключну автономію від інших суспільних сфер і виступає не лише матеріальною основою прогресу суспільства, але й засобом досягнення більш високих економічних цілей. Ще одна змістовна відмінність соціально-економічного підходу проявляється у визнанні суттєвої ролі проблеми розподілу в національних економіках та в світовому господарстві. Не тільки виробництво та обмін, але й сфера розподілу є важливою областю економічного прогресу. А політика розподілу, що має соціальну основу, стає ефективним амортизатором, що пом'якшує безмірну жорсткість конкурентно-ринкового механізму.

В історичному розвитку можна виділити такі періоди взаємозв'язку економічного та соціального розвитку: а) синкретичне поєднання у древніх, в яких економіка не виділялася в самостійну сферу суспільного життя; б) відособлення і протидія економічного та соціального, які взаємовиключають один одного; в) гармонізація економічного і соціального, елементи якої проявляються у вищих формах соціального ринкового господарства.

В умовах постіндустріального розвитку взаємодія економічної та соціальної складової припускає те, що економічний розвиток забезпечує зростання резервів для задоволення потреб суспільства та зворотню стимулюючу дію соціальної компоненти для сприяння високої економічної активності.

Відповідно до положень соціоекономічної концепції, яка визначає соціоекономічну двоєдність суспільства як загальну суперечність між економічними і соціальними факторами суспільного прогресу, людські ресурси як активний творчий суб'єкт економічного життя суспільства перебувають у взаємозв'язку та взаємозалежності з економічними явищами і процесами, зумовлюють їх динаміку й спрямованість. Їх співвідношення, усталена відповідність, прагнення до динамічної рівноваги, узгодження інтересів людини з різноманітними груповими інтересами (політичними, економічними, соціальними, етнічними) формують соціоекономічну двоєдність суспільства [62, с.12].

Соціальна відповідальність держави в економічній політиці має формуватися з врахуванням етнічно-історичних умов країни. Соціальна відповідальність держави в економічній політиці слугує предметом достатньо широких наукових дискусій, причому об'єм поняття і його зміст у різних дослідників значно відрізняється (рис. 1.1).

Це обумовлено тим, що соціальна відповідальність держави в економічній політиці є найбільш значущою сферою інтересів сучасного суспільства і важливою частиною діяльності сучасної держави. Соціальна відповідальність держави тісно пов'язана з типом і рівнем розвитку суспільства, з господарюючою ментальністю населення, з тими цілями і завданнями, які ставить суспільство перед собою у своєму соціальному розвитку.

Ми розглядаємо соціальну відповідальність держави в економічній політиці як діяльність держави та інших політичних і соціальних інститутів, направлених на прогресивний розвиток соціальної сфери суспільства, вдосконалення умов, способу і якості життя людей, забезпечення визначної частини їх життєвих потреб, надання громадянам необхідної соціальної підтримки, допомоги і захисту з використанням для цього фінансового та суспільного потенціалу.

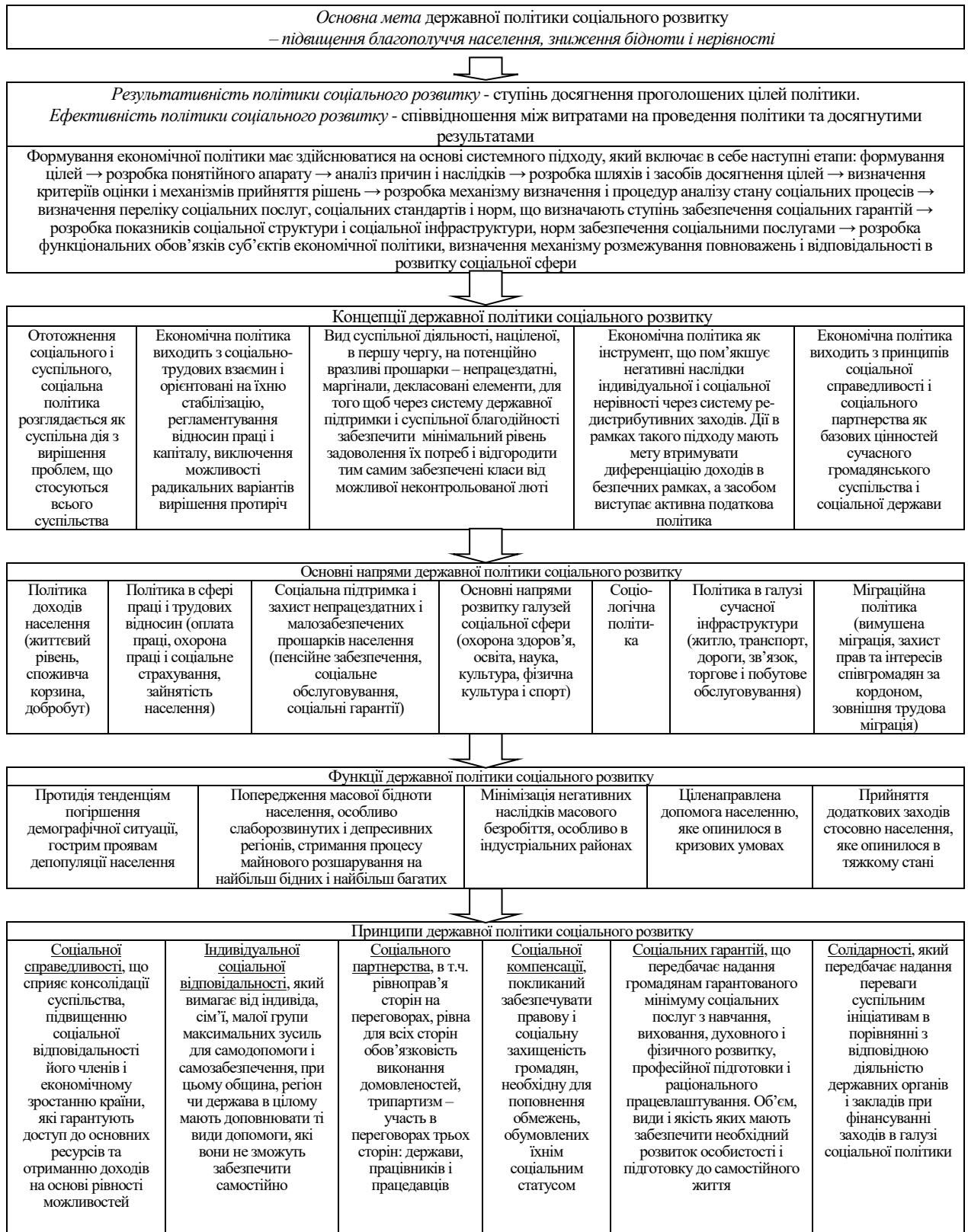

Рис. 1.1. Теоретичні аспекти державної політики соціального розвитку

України

Складено автором за джерелом: [63].

Серед цілей економічної політики держави з врахуванням принципів соціальної відповідальності особливої уваги заслуговують: 1) створення правових передумов і матеріальних умов для задоволення економічних, соціальних і культурних питань, які відповідають інтересам різних соціальних груп і прошарків населення; 2) моніторинг показників якості життя різних вікових, соціальних і професійних груп в кожному з регіонів країни, який дозволяє використовувати об'єктивні критерії для вимірювання і оцінки ефективності соціальної політики на державному і регіональному рівнях; 3) поетапне підвищення соціальних стандартів життя населення стосовно житла, а також принципова відмова від прийняття будь-яких політичних рішень, що направлені на зниження уже досягнутих стандартів; 4) збалансований соціально-економічний розвиток і подолання диспропорцій між регіонами, що передбачає зв'язок між регіонами і стимулювання розвитку депресивних територій, формування єдиних вимог до соціальної інфраструктури, реалізація програм зі створення робочих місць та контроль за переміщенням трудових ресурсів; 5) координація між місцевими, регіональними та національними рівнями прийняття рішень в сфері економічної політики, а також між галузями в інтересах стійкого розвитку, вирівнювання фінансових можливостей і забезпечення соціальної безпеки; 6) скорочення рівня безробіття і усунення причин структурного безробіття і неповної зайнятості серед молоді, жінок, інвалідів та інших соціально вразливих груп населення і окремих осіб, що знаходяться в неблагоприємних умовах; 7) створення робочих місць, що відкриває можливості для поєднання оплачуваної праці з виконанням сімейних обов'язків; 8) сприяння адаптації населення до економічних умов, технологій і нових ринків праці за допомогою наданих можливостей для освіти, отримання інформації і професійної підтримки; 9) державна підтримка і розвиток „третього сектора економіки” – незалежних від держави некомерційних суспільних утворень соціальної направленості, що мають різну організаційну форму і призвані сприяти досягненню соціальних змін, значущих для суспільства в цілому [63].

Соціальна відповідальність держави в економічній політиці формується і реалізується в процесі діяльності суб'єкта не лише в особі державних структур, але й органів місцевого самоуправління, суспільних організацій, а також виробничих та інших колективів. На мезорівні основним суб'єктом економічної політики виступають органи влади регіонів. На мікрорівні основним суб'єктом економічної політики є сім'я та домогосподарство.

Соціально-економічна складова ефективного державного регулювання визначає мету суспільного виробництва, формує принципи й методи організації національної економічної політики. Соціальна та економічна система є системами, між якими існує діалектично-функціональна залежність. Сутність їхнього органічного взаємозв'язку полягає у взаємному системному прогресі, коли жодна з них не може досягати цілей на шкоду іншій.

Системний підхід передбачає декомпозицію економічної системи, тобто поділ її на окремі елементи (аналіз), і дослідження їх властивостей як елементів цілого (синтез). Серед основних принципів системного підходу виділяються насамперед: а) принцип цілісності (неможливість зведення властивостей системи до суми властивостей її елементів); б) залежностей кожного елемента чи властивості системи від їх місця всередині цілого; в) структурованості, що передбачає можливість описання системи через установлення її структури; г) взаємозалежності структури та середовища; д) ієрархічності.

Спрямований економічний розвиток країни підтримує чітке функціонування економічної системи, яка в свою чергу стимулює матеріально-виробничу сферу. Зміст поняття „економічна система”, як і будь-якої наукової категорії, багатопланове. Але в ньому є деяке постійне ядро, яке висловлює сутність поняття, категоріальний зміст. Тому є необхідність в його уточненні з врахуванням накопиченого економікою теоретичного і емпіричного матеріалу, який відображає зміст та структуру економічної системи. Перші уявлення про систему виникли ще в античній філософії, яка висунула ідею тлумачення систем як упорядкованості та цілісності буття. Сьогодні окремі науковці відносять соціальну систему до соціетальної, вважають її похідною від економічної, так як

економічна система є визначальною, але залежною від соціальної системи [76, с. 19].

Економічна система завжди складноорганізована, оскільки містить елементи, якісно різні за природою й властивостями (індивіди, різнорівневі суб'єкти господарювання та управління, соціальні інститути, економічна політика держави, економічні відносини та інше). Дійсно, саме суспільство є найбільш загальною і складною системою, а її елементами - індивідууми, діяльність яких обумовлена статусом, ролями, приналежністю до відповідної групи та особистісними цінностями.

Можна погодитись зі словами Ю. К. Зайцева, який говорить, що для правлячої еліти в СРСР дослідження суті та форм розвитку соціальної системи носили формальний, у значній мірі фарисейський характер, оскільки людина була метою розвитку лише у програмних документах партії (справжня мета – влада заради влади та задоволення потреб правлячого класу) [36, с. 101]. В сучасних умовах глобалізації, при яких Україна інтегрується в Європейський союз, що вже є соціально орієнтованим ринковим господарством, необхідність дослідження соціальних факторів економічного розвитку стає важливою науковою проблемою та передумовою визначення цілей та методів прискореного розвитку держави.

Своєрідність соціальної системи полягає в тому, що відносини, які виникають в ній, мають комплексний характер і не зводяться до відносин тільки економічних, тільки політичних або тільки духовних. Вони специфічно проявляються у всіх сферах життя, є в тій чи іншій мірі і соціально-економічними, і соціально-політичними, і соціально-духовними за змістом. Спільно з економічною системою соціальна визначає цілі матеріального і духовного виробництва та політики здійснюваної у суспільстві, формує принципи і методи їх організації [61, с. 47].

Цілісність економічної системи базується на наявності механізмів, які сприяють тому, що елементи в цій системі існують постійно, а їхні поведінка і дії певною мірою є передбачуваними. Ці механізми є механізмами регуляції, які не

тільки визначають спосіб внутрішньої та зовнішньої взаємодії елементів соціальної системи при досягненні нею визначених цілей, але й сам зміст соціальної стратифікації, природу соціальних конфліктів. Ці механізми регуляції зв'язують функціональний аспект соціальної структури з її поділом на класи, верстви, прошарки й групи. У складних соціальних системах одночасно може існувати безліч різних механізмів, що регулюють їхню діяльність. Однак завжди можна зафіксувати механізм, який домінує в конкретних умовах. М. В. Туленков та О. Г. Чувардинський визначають його як центральний механізм регуляції соціальної системи, який зв'язує цілі основних її елементів з цілями системи в цілому [77, с. 56].

Тому поняття центрального механізму державної регуляції означає спосіб координації і напрямів економічних дій у процесі досягнення соціальних цілей. Даний організаційно-управлінський механізм визначає також межі можливостей економічної системи в досягненні своїх цілей в умовах існуючої економічної організації, а також вартість усіх ресурсів, необхідних цій системі для їх досягнення. Який механізм регуляції в економічній системі є центральним – залежить від досягнутої продуктивності праці та раціональності соціально-економічних структур, що забезпечують динаміку економічного розвитку. Зміна механізмів регуляції – це реакція системи на ті коливання в середовищі, яким вона не в змозі запобігти. Такі зміни завжди відбуваються в умовах економічної кризи або дезінтеграції, завдяки чому мобілізація економічної енергії для послаблення або руйнування традиційного устрою системи влади і економічних привілеїв.

Економічну систему можна вважати однією з функціональних складових територіальних соціально-економічних систем. Економічній системі властива наявність цільової функції, що виражає загальний напрям її розвитку, інших важливих функцій, які характеризують існування і розвиток системи як цілісного об'єкта. Тобто така система є цілісною сукупністю суб'єктів – виробників і споживачів фізичних та духовних цінностей, а також об'єктів економічного призначення. Крім того, економічна система являє собою організоване ціле,

котре включає окремих індивідів, економічні спільноти, об'єднаних різноманітними зв'язками, взаємовідносинами. Така система складається з елементів, головними серед яких є люди, їхні зв'язки і взаємодія, що формується на базі тієї чи іншої економічної ідеї. Поведінка елементів економічної системи детермінується певними економічними позиціями (статусами), котрі вони займають, і конкретними економічними функціями (ролями), які вони виконують, та економічними нормами і цінностями, прийнятими в даному суспільстві, а також їх різноманітними індивідуальними якостями у вигляді економічних властивостей особи (мотиви, ціннісні орієнтації, інтереси).

Важливо, що і економічна система, і соціальна складаються із двох взаємозалежних підсистем: керованої та керуючої. До керованої належать об'єкти, що забезпечують безпосередній процес створення фізичних і духовних цінностей, а до керуючої системи – суб'єкти, що забезпечують процес управління, тобто процес цілеспрямованого впливу на структурні елементи керованої системи. Зв'язок між керуючою й керованою підсистемами здійснюється за допомогою інформації, що є основою для вироблення ефективних управлінських впливів, які надходять для дієвого виконання.

Функціонування економічної системи і управління нею є процесом збереження їхньої цілісності та перетворення в новий якісний стан. В таких умовах економічна система є одночасно керуючою та керованою системою, тобто є суб'єктом та об'єктом управління. У економічних системах мета – важливий системоутворюючий фактор. Наявність мети існування і розвитку цілісної системи потребує наявності засобів та дій, спрямованих на її досягнення. Дії із застосування певних засобів є не що інше, як функції системи та її компонентів. Функції останніх похідні від функцій системи і за своєю суттю є діями, спрямованими на досягнення мети цілісної системи. Ці дії можуть бути добровільними, свідомими або примусовими, коли для їх здійснення застосовуються сила влади. В тому чи іншому разі, „працюючи” на мету системи, її компоненти виконують притаманні їм функції, які теж спрямовані на досягнення загальної мети.

Високий динамізм розвитку економічної системи – важлива умова життєздатності суспільства для забезпечення оптимальних умов щодо реалізації життєвих потреб населення, індивідуального розвитку людини, забезпечення принципів соціальної держави, а також формування загального добробуту та соціальної безпеки. Адже економічна система є генератором функціонування соціальної держави та формування такої її моделі, яка б мала довгостроковий інноваційний потенціал. Комплексний розвиток економічної системи розкривається в тому, що за рахунок досягнень НТП та інформаційного типу економічного зростання постійно вдосконалюється площина існування основної продуктивної сили – людини, яка створює нову модель національної економіки. Така модель різниться, перш за все, покращанням характеристик трудового потенціалу суспільства (зростанням його освітнього та професійного рівня, покращення інтелектуального та фізичного здоров'я населення). Цього можна досягнути за рахунок випереджаючого зростання витрат на відтворення інтелектуального резерву держави зі збільшенням фонду засобів на відтворення економічно активного населення.

Для економічних систем властива організація та дезорганізація. Самоорганізація зароджується внаслідок діяльності окремих елементів, виражаючи їхні об'єктивні зв'язки, впливає на організаційно-управлінську структуру. Дезорганізація супроводжується явищами нестабільності та нерівномірності розвитку. При цьому, згідно з синергетичною теорією, у таких особливих кризових станах нестійкості соціальної системи навіть дії окремих особистостей можуть впливати на національні процеси. Суть дезорганізації полягає в дезінтеграції соціальних інститутів (державних та громадських), які не виконують свої функції, в ослабленні механізмів державного моніторингу та контролю. Проявами такої дезорганізації стають, в першу чергу, конфлікти (внутрішньоособистісні, внутрішньоорганізаційні, внутрішньорегіональні, внутрішньодержавні, наднаціональні, міждержавні та ін.), соціальні ризики та загрози (безробіття, інфляція, демографічна криза, злиденність населення та ін.). З даними властивостями пов'язані результати дії економічної системи –

регенерація або руйнування. Якщо дезорганізуючий момент переважає над силою організуючих зв'язків, то це призводить до загального порушення організаційної форми економічної системи, внаслідок чого існуюча система трансформується в іншу форму.

Через надзвичайну складність економічну систему слід віднести до класу великих динамічних самоорганізованих цілеспрямованих відкритих систем. До найбільш характерних особливостей економічної системи слід віднести: а) наявність великої кількості елементів, що виконують різні функції і мають багаторівневу ієрархічну структуру; б) динамічність поведінки елементів, підсистем, наявність складних взаємозв'язків, включаючи зворотні; в) нерегулярність впливу зовнішнього середовища в поведінці системи; г) нестационарність окремих вимірів системи і стохастичність її функціонування (тобто випадкову або ймовірну її природу, що не дозволяє точно спрогнозувати процеси і зміни); д) унікальність і непередбаченість дії системи у визначених обставинах (завдяки присутності в ній продуктивної сили - людини) і, разом з тим, наявність у неї можливостей, що визначаються резервами та ресурсами; е) здатність змінювати свою структуру та формувати варіанти функціонування; є) здатність адаптуватися до умов зовнішнього середовища що змінюються; ж) спроможність і прагнення до цілеутворення, тобто формування цілей окремих структурних елементів всередині системи.

Функціонування і розвиток економічної системи відбувається на основі економічних зв'язків і взаємодії її елементів. У загальному вигляді зв'язок являє собою вираження сумісності чи функціонування розвитку об'єктів. В соціально-економічних дослідженнях виділяються різні типи зв'язків: зв'язки функціонування, зв'язки розвитку, причинні зв'язки, структурні зв'язки. Під економічними зв'язками можна розуміти набір факторів, що обумовлюють спільну діяльність людей в спільностях для досягнення поставлених цілей.

Нехтування законами розвитку економічної та соціальної систем призводить до їх дезорганізації, що відкидає суспільство в його розвитку назад.

Взаємозалежність і взаємодоповнюваність соціальної та економічної систем є характерною рисою нової траєкторії модернізованого розвитку національної економіки, в якому економічна ефективність гармонійно поєднується з соціальною ефективністю. Слушною є думка В.П. Третяк, яка вважає, що сучасна економічна теорія здебільшого розглядає ефект від вкладень в соціальну сферу, як такий, що слабо піддається кількісному визначенню та проявляється через досить тривалий період часу. Оцінка ефективності та, відповідно, обґрунтування шляхів раціоналізації ресурсного забезпечення соціальної сфери залишається недостатньо розробленими. Різноманітність функцій її складових не дозволяє виділити спільний показник ефективності використання економічного потенціалу, крім того, кінцевим результатом діяльності соціальної сфери є задоволення потреб, більшість з яких не може бути виміряна безпосередньо економічними показниками [75, с. 59].

Зміст поняття та кількісні виміри ефективності функціонування сфер діяльності соціального характеру залежать від визначення переліку й оцінки результатів. Різноманітність процесів суспільного відтворення, яка підтримують галузі соціального призначення, дає можливий соціальний, внутрішньогалузевий, зовнішній та економічний ефект, що висвітлюють різні напрямки їх впливу на сукупні результати соціального стану держави та її регіонів. Віддзеркалюючи цільовий аспект ефективності, соціальна ефективність виявляється у вдосконаленні соціально-трудових відносин, підвищенні професійно-освітнього та культурного рівня працівників, зміцненні їх здоров'я, продовженні тривалості життя, покращанні якості життя населення, що вимірюється в кожній галузі за допомогою натуральних та кількісних показників. Так, наприклад, результати витрат праці та коштів у медицині відображаються в скороченні смертності та захворюваності населення, збільшенні середньої очікуваної тривалості життя, в житлово-комунальному господарстві – у зростанні забезпеченості населення регіонів житловою площею, поліпшенні інженерного обладнання та благоустрою житлової забудови.

Соціальна ефективність певною мірою виявляється й у визнаному суспільно необхідним рівні витрат на виробництво послуг соціального призначення: їх вищому соціальному ефекту відповідає вища величина суспільно необхідних витрат на створення послуг. Категорія соціальної ефективності опосередковано враховує особливості ресурсного забезпечення та процесу надання послуг на певному етапі економічного розвитку. Економічна та внутрішньогалузева ефективність характеризується показниками, специфічними для кожної з її ланок та пов'язаними з витратами, порівняння яких дозволяє встановлювати ступінь раціональності використання наявних ресурсів. При цьому економічна ефективність відображає динаміку засобів досягнення певних економічних цілей та створює передумови для підвищення економічної ефективності на засадах збільшення обсягів виробництва і споживання послуг соціального призначення, що забезпечує поступальне нарощування ресурсів суспільного відтворювального процесу. Обчислюють її за сумою витрат ресурсів у розрахунку на одиницю послуг. Таким чином, економічна і внутрішньогалузева ефективність, з одного боку, визначають, наскільки раціонально використовуються ресурси для досягнення соціально-економічних результатів, а з іншого – відіграють підпорядковану роль, оскільки специфіка цієї сфери обумовлює перевагу соціальної значущості доходів. Зовнішня ефективність функціонування економічної сфери відображає визнання відповідних суспільних видатків невід'ємною частиною витрат на відтворення сукупної робочої сили. Її оцінка ґрунтується на виявленні залежності між обсягами суспільних витрат на розвиток її ланок соціального призначення та змінами якісних ознак трудових і матеріальних ресурсів суспільного виробництва, а також подальшим аналізом динаміки потенціалу та обсягів виробництва з урахуванням зазначених якісних змін. Усі аспекти ефективності взаємопов'язані: підвищення соціальної і зовнішньої ефективності створює передумови для посилення економічної та внутрішньогалузевої ефективності, тоді як покращання рівня життя населення й нарощування трудоресурсного потенціалу суспільства через задоволення його потреб у послугах соціального призначення визначальним чином впливають на

якість людського капіталу, стимулюють подальше збільшення обсягів та поліпшення якості їх надання. Спільною закономірністю формування певного ефекту від інвестування ланок соціальної сфери вважають також доволі тривалий лаг прояву відчутних для суспільства та економіки позитивних змін у якісних характеристиках людського капіталу, пов'язаних зі станом здоров'я, професійно-освітнім і культурним рівнем населення [75, с. 64].

Соціально орієнтована національна економіка має функціонувати на основі економічної та соціальної систематичностей. Економічна застосовує правила регулювання структурних особливостей національної економіки та її процесів, а також сукупність суб'єктів управління, що надають національній економіці відповідної траєкторії руху. Тому проблема критеріїв раціональності організаційних систем управління перетворюється в проблему раціональності усього економічного середовища, в якому функціонує безліч організаційних структур в умовах певного історичного часу. Раціональність функціонування економічної системи полягає у пошуку шляхів та ефективних методів нагромадження інформації, а також у сукупності економічних інтересів, які беруться до уваги при визначення глобальних цілей суспільства і прийнятті головних стратегічних рішень. Економічна раціональність економічної системи означає, що стратегічні рішення ухвалюються головним чином з опорою на критерії економічного розвитку підприємств, корпорацій чи державних установ, якщо вся їхня власність або певна їхня частина належить державі. Соціальна раціональність означає, що пошук альтернатив вибору напрямів діяльності соціальної системи або інформації і критерії оцінки здійснюються в більш широких масштабах з урахуванням усіх соціальних наслідків схвалюваних рішень, а шкала переваг набуває комплексного й багатовимірного характеру і враховує всі соціальні потреби й інтереси або максимальну їх кількість [77, с. 95].

На основі переваги економічної та позаекономічної мотивації залучення осіб до праці діє перетворення соціальної системи в активний фактор прискореного прогресу глобалізованого суспільства. Одним із вирішальних екзогенних та ендогенних факторів формування економічної системи є потреба

будь-якого суб'єкта суспільства у соціальній справедливості та соціальній підтримці. Розвиток соціальної та економічної системи полягає у взаємозалежному системному вдосконаленні, коли жодна підсистема не може бути автономною й не може розвиватися для кризи в іншій, тим паче, що поступові зміни в одній з них набувають реального змісту тільки тоді, коли їм відповідають такі самі зміни іншої. Тому розвиток соціальної системи має органічно поєднуватися та збалансовуватися з економічною системою на основі стратегійних напрямів розвитку країни. Економічну систему і притаманні їй матеріальні потреби не можна протиставляти соціальній системі з її моральними, культурними та гуманітарними цінностями. Синтезу соціальної та економічної складових суспільного розвитку відповідає ідея про подвійну роль людини в суспільному відтворенні: як фактора виробництва і як мети створення суспільних благ.

Низка українських науковців [68, с. 23] справедливо зауважує, що взаємозв'язок економічної і соціальної сфер передбачає різні моделі людини і, відповідно, неоднакові механізми координації її поведінки. Економічна людина (*homo economicus*, тобто раціональна, винахідлива, максимізуюча) взаємодіє з іншими суб'єктами національної економіки через ринки і ціни. Соціальна людина (*homo socialis*) взаємодіє з іншими суб'єктами економічної діяльності через суспільні правила, звичаї та традиції. Тобто товарність і соціальність у підході до людини взаємозалежні. Перша визнає людину – носія продуктивних здібностей та якостей, друга – людину-індивідуальність.

Для максимального пристосування до потреб соціального розвитку і підтримки стабільності національної економіки необхідний такий механізм регулювання економічних процесів, який би забезпечив гарантоване задоволення життєвих потреб працівника і задовольнив би його економічні право та свободу. Таку гіпотезу було сформовано економічною практикою розвинених західних країн, що дало змогу зформуванню міцний теоретичний фундамент для практичних спроб щодо формування і використання людського потенціалу. Наслідком визнання внеску продуктивних сил суспільства у розвиток цих країн

стало більш збалансоване співвідношення економічної та соціальної чинників суспільного розвитку.

Адекватному розумінню соціального розвитку має сприяти вивчення його світоглядних і філософсько-методологічних засад з урахуванням доробку таких доктрин: зіставлення екологічних та економічних цінностей; теорії економічного зростання і сталого розвитку; забезпечення сталого розвитку регіонів і поселень; якості життя та її індикаторів; забезпечення розвитку людини і соціальних гарантій; макроекономічні перетворення і державний протекціонізм в сфері матеріального виробництва; теорія власності, її вплив на оптимальність розвитку та інші. В таких умовах соціальний розвиток можна розглядати на різних рівнях: макрорівні, мезорівні, мікрорівні.

Комплексна картина соціального розвитку включає аналіз змін соціальних інститутів, норм, цінностей, а також внутрішніх механізмів суспільних змін, в якості яких виступає взаємовідношення конфлікту і консенсусу. Поряд з цим соціальний розвиток стає як зміна соціальних практик і боротьба між економікою, політикою та соціальними інтересами населення. Узагальненим показником соціального розвитку виступає динаміка життєвого стандарту, якість життя, ступінь реалізації особистого потенціалу. Соціальний розвиток в міру своєї специфіки, призначений здійснювати функцію теоретичного забезпечення даного процесу, оскільки він допомагає ідентифікації і самоідентифікації індивідів і спільноти, що розгортається відповідно до їх потреб, інтересів і цінності в діяльності, перетворенню в конкретному напрямку соціальних структур і інститутів. Реалізація даних функцій веде до рішення багатьох проблем економіки: подолання розриву між мікро- і макрорівнями, статистикою та економічною динамікою, перенесення акценту з дослідження і структур і, форм соціальної організації на соціальну діяльність. Інтегративний характер соціального розвитку проявляється в накопиченні матеріального і духовного багатства суспільства, ускладненні вже існуючих і нових елементів, функцій, зв'язків, відносин в суспільній системі. Розвиток передбачає збільшення можливостей і ресурсів людини, суспільства і держави в різних сферах буття.

Воно забезпечується правовими, політичними, економічними та іншими засобами.

Ми вважаємо, що теорію соціального розвитку в контексті стабілізації національної економіки слід розглядати з огляду концепції сталого розвитку держави та її регіонів. Дана концепція має довгу історію становлення, починаючи від наукових праць В.І. Вернадського про ноосферу, декларації першої конференції ООН з навколишнього середовища (Стокгольм, 1972 р.), де було зазначено зв'язок економічного і соціального розвитку з проблемами навколишнього середовища, наукових доповідей Римського клубу (1972 р.), у яких формулювалися ідеї переходу цивілізації до стану „глобальної динамічної рівноваги”, звіту Всесвітньої комісії ООН з навколишнього середовища і розвитку (1987 р.), конференції ООН з проблем навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро до сьогодні. Появу поняття „сталий розвиток” (англ. sustainable development) пов'язують з ім'ям прем'єр-міністра Норвегії Гру Харлем Брундланд.

У формулюванні ООН сталий розвиток - це розвиток суспільства, що дозволяє задовольняти потреби нинішнього покоління, не завдаючи при цьому шкоди можливостям майбутніх поколінь для задоволення їхніх власних потреб [58]. У міжнародному плані системне і методично цілісне викладення ідеології стійкого розвитку постало на Порядку денному ХХІ ст. і представляє собою стратегію подальшого розвитку людської цивілізації. На сьогодні в рамках ООН розроблено універсальний механізм узгодження рішень держави, що входять до ООН, який має бути використаним для переходу до сталого розвитку. У міжнародній практиці термін „стійкий розвиток” означає високу соціальну та екологічну якість економічного зростання, тобто зростання економіки при забезпеченні соціального розвитку та охорони навколишнього середовища.

Концептуальні засади забезпечення сталого соціально-економічного розвитку держави та його критеріїв в умовах України висвітлено в працях О.Г. Білоруса, В.М. Гейця, А.В. Головача, С.І. Дорогунцова, Б.М. Данилишина, В.І. Куценко, О.Г. Осауленка та інших. Українські науковці одностайно

сходяться на думці, що в основі сталого розвитку є процес збалансованого економічного і соціального розвитку за умови дотримання екологічних критеріїв, відтворення природного середовища з врахуванням вимог нинішнього і майбутнього поколінь, в інтересах конкретної людини (як особистості) і людства в цілому [45; 53]. Тобто при цьому мова йде про досягнення соціальних і екологічних цілей за рахунок ефективного економічного механізму їх задоволення. В таких умовах формується ланцюг: соціальні та екологічні цілі → економічні цілі → стійке економічне зростання. Слід погодитись зі словами О.Г. Осауленка про те, що стратегія сталого розвитку – це комплексне системне поняття, яке охоплює всі сторони розвитку суспільства і має складну структурну ієрархію: від планетарної надсистеми до соціально-економічних систем окремих країн, регіонів, виробничих комплексів (галузей), фірм (домашніх господарств) [53, с. 7].

Отже, одним з найважливіших завдань держави є забезпечення сталого соціально-економічного розвитку на основі співвідношення між динамікою соціальної та економічної систем та їхніх складових. У короткостроковій перспективі стратегічною метою сталого розвитку України повинне бути подолання економічної та структурної кризи, що розвинулась в період переходу до демократичного суспільства. Тому для досягнення сталого розвитку є необхідним використання комплексного підходу, що базується на стабільному соціально-економічному розвитку (додаток А). Основу сталого розвитку на національному рівні складають: продумана екологічна, соціальна й економічна політика, демократичні інститути, що відповідають потребам людей, правопорядок, заходи для боротьби з корупцією, вирішення тендерного питання і створення сприятливих умов для інвестицій. Таким чином, перехід до сталого розвитку – це глобальний процес, в якому кожна країна повинна скоординувати з усім світовим співтовариством заходи, вжиті в напрямку реалізації цілей і принципів нової цивілізаційної моделі.

У довгостроковому плані успішне вирішення завдання сталого розвитку буде залежати від нових підходів, що призведуть до зміни звичної практики на

всіх рівнях як офіційного, так і приватного життя суспільства. Акценти розвитку будуть зміщуватися з економічних на еколого-соціальні та з матеріальних на духовно-моральні й інформаційні. Почне формуватися нове суспільство, що є першим етапом становлення ноосфери, стосовно якої висловлювався В.І. Вернадський.

Варто розділяти поняття „сталий економічний розвиток” і „економічне зростання”, які сьогодні часто ототожнюються. Сталий економічний розвиток стосується системи в цілому, а економічне зростання визначає закономірності динаміки показників окремих компонентів економічного розвитку. Виходячи з властивості емерджентності систем, економічний розвиток не є арифметичною сумою стійких зростань окремих компонентів розвитку.

„Сталість” стосується економічної системи в цілому, „стійкість” – окремих її компонентів: екологічного, природного, правового, культурного середовища. Крім того, розвиток відбувається, перш за все, на молекулярному рівні, тобто на рівні найпростіших складових елементів, соціальному аспекті – на рівні особистості, родини, підприємства. У такому разі сталий розвиток соціально-економічних систем і їх складових має здійснюватись не тільки заради збереження цілісності системи, гармонізації розвитку всіх її компонентів, а й в інтересах окремої людини і людства в цілому.

Виходячи зі змісту економічного розвитку, можна виділити такі його критерії: а) збереження цілісності. Економічний розвиток утворюють всі його компоненти, які є рівнозначними у його формуванні. Сталого розвитку не може бути при високих темпах економічного зростання і одночасному забрудненні середовища чи високому рівні тінізації економіки. б) врівноваженість компонентів соціального розвитку. Незважаючи на безперервні зміни в соціальній та економічній системах та їх підсистемах, деякі вирішальні параметри повинні залишатися незмінними (позитивні тенденції економічного зростання, високий рівень життя населення, високий ступінь правової захищеності особи, постійне виконання соціальних функцій державою та інші). При цьому рівновага економічної системи означає збалансованість окремих

компонентів сталого розвитку з метою недопущення руйнації системи, збереження її як єдиного цілого. Економічна рівновага є типом інтегральних рівноваг, яка забезпечує національну безпеку та політичну стабільність у суспільстві. Часткова рівновага – це кількісна відповідність взаємопов'язаних параметрів і виступає у вигляді часткової рівноваги виробництва і споживання, платоспроможності населення і наявних товарів, доходів і витрат населення, рівноваги товарного і грошового ринку, економічної і соціальної складової. Загальна рівновага – це збалансованість усієї соціальної системи, наявність взаємопов'язаних і взаємоузгоджених пропорцій між підсистемами, в усіх сферах, галузях, на всіх ринках, які забезпечують ефективний розвиток соціальної системи. в) високий ступінь організованості економічного розвитку, який залежить від складності функцій, котрі він виконує та досконалості його структури. г) відтворюваність процесів в усіх компонентах економічного розвитку. Перераховані критерії соціального розвитку є передумовою створення конкурентоспроможної національної економіки з новими кількісними і якісними параметрами, функціями і структурою відповідно до вимог сучасності.

Оскільки соціальна та економічна системи належать до класу систем, що розвиваються, то при цьому економічний розвиток, може визначатися, як незворотні, планомірні, закономірні зміни структури та комплексу взаємозалежностей всіх складових системи. Процес розвитку може відбуватися у відкритих системах, якими є соціальна та економічна система, які знаходяться в стані нерівноваги. Виникнення несталих станів свідчить про порушення рівноваги в соціально-економічній системі, а це, зазвичай, викликає загострення соціальних проблем та появу соціальної незахищеності населення. Найбільшу цікавість викликає економічний розвиток у зв'язку з соціальними змінами (рис.1 .2.). Соціальні зміни - перехід соціального об'єкту чи суб'єкту з одного стану в інший.

Економічний розвиток включає поступові позитивні зміни в соціально-економічній системі та комплексі взаємозв'язків між її структурно-організаційними елементами.

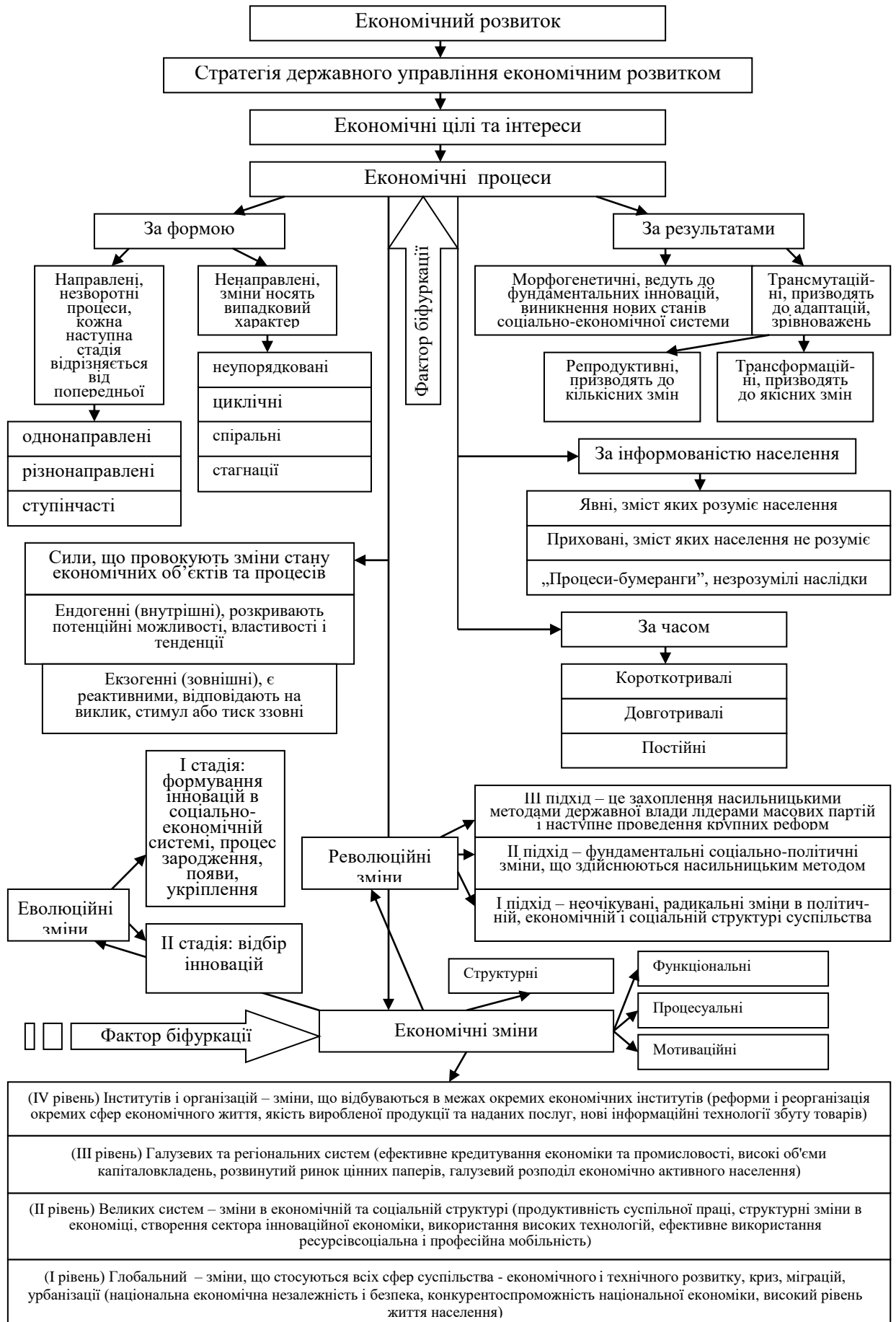

Рис. 1.2. Механізм економічного розвитку в соціально орієнтованій національній економіці

Соціальні зміни являють собою перетворення, які відбуваються протягом деякого часу в соціальних спільнотах, групах, інститутах, організаціях в їх взаємовідносинах. Тобто, соціальні зміни, що включають в собі соціальний прогрес визначають економічний розвиток. В свою чергу, соціальний прогрес – перехід до більш складних форм суспільного життя, зміни в соціальних відносинах, що ведуть до росту соціальної свободи і соціальної справедливості. Інакше кажучи, соціальна зміна – найбільш узагальнене поняття, що характеризує соціальну динаміку. Економічний розвиток є протилежним до декаденції – процесу економічного спаду, при якому соціальні інститути втрачають функцію соціального контролю і суспільство втрачає свою цілісність.

Економічний розвиток відбувається під впливом факторів, що впливають на регенерацію соціально-економічної системи, коли в результаті даних процесів відбувається зміна структури та функцій складових систем (поява нових економічних агентів, нових соціальних та економічних інститутів, нових джерел фінансування, нових прошарків населення). В таких умовах підтвердженням економічного розвитку є адаптація соціально-економічної системи до внутрішніх і зовнішніх змін відповідно до новоствореної мети. В цілому розвиток є багатофакторним процесом і може відбуватися нерівномірно, включаючи етапи піднесення і спаду, одночасно з позитивними і негативними змінами окремих блоків соціально-економічної системи. При цьому на процес економічного розвитку, як показано на рис. 1. 2., впливає фактор біфуркації. Це означає, що Україна сьогодні знаходиться в тій точці, коли по багатьох напрямках можливі різні варіанти подальшого розвитку економіки.

При цьому нестійкість перспективи достатньо велика і траєкторія розвитку в значній мірі визначається рішеннями, що приймаються сьогодні. Економічний розвиток як багатофакторний процес відбувається циклічно або нерівномірно, включаючи традиційні фази економічного циклу, стагнації, зростання і спаду, коли відбуваються кількісні і якісні зміни в окремих компонентах економічної системи. При цьому можуть мати місце позитивні і негативні тенденції.

1.2. Світоглядні передумови формування моделі соціально орієнтованої національної економіки на довгострокову перспективу

Провідні вітчизняні науковці заявляють, що нинішня модель економічного розвитку України фактично представляє собою еkleктично поєднані елементи різних моделей: державного соціалізму, яка успадкована від радянської доби і державно-монополістичного капіталізму, що має кланово-олігархічний характер розвитку та народного капіталізму, яка поки що розвивається в країні в деформованій, сегментарній формі.

Практика державного регулювання часто натрапляє на проблему нечіткої теоретичної постановки і термінологічної визначеності процесів, які продукують умови економічного розвитку з першочерговістю досягнення соціальних цілей. Це проявляється через велику кількість понять, що використовуються „модель соціально орієнтованої економіки”, „соціальна ринкова економіка”, „соціальна економіка”, „соціальна держава”, „соціалізація економіки” та інші. Серед наукових публікацій термін „соціально орієнтована ринкова економіка” почав поступатися поняттю „соціально орієнтована національна економіка”. Це прослідковується в багатьох працях українських та зарубіжних вчених [43; 50]. Дане явище обумовлено тим, що поняття „соціально орієнтована ринкова економіка” обмежує своє функціонування лише умовами ринку. Соціально орієнтована національна економіка визначає найвищий ступінь розвитку економіки, яка має потужне соціальне спрямування.

Якими б схемами не описувалися межі економічного розвитку України, теоретичне її обґрунтування має розпочинатися у виборі моделі економічного ладу суспільства. Відсутність перспективної концепції з цього приводу робить усякі спроби соціалізації незрозумілими, непослідовними, непереконливими. Негативні наслідки дають популістські рішення, продиктовані кон'юнктурними цілями, що виявляються в руйнуванні логіки економічних перетворень, у формуванні недовіри до влади й реформ.

Модель – матеріальний або уявний об'єкт, який у процесі дослідження реального об'єкта замінює його таким, що дослідження об'єкта-замінника дає нові знання про об'єкт-оригінал. Модель економіки – комплекс ідей, положень, співвідношень, які дають змогу визначити оптимальне поєднання різних елементів економічної системи. Модель економіки характеризується співвідношенням: 1) форм власності й заснованих на них секторів економіки або укладів господарювання; 2) ринкових механізмів і державного регулювання («плану й ринку»); 3) централізму і децентралізму в управлінні економікою; 4) конкуренції та монополізму; 5) лібералізованості та соціально орієнтованої національної економіки. Економічна модель розвитку кожної країни – це результат тривалого суспільного процесу, протягом якого вибудовуються співвідносини елементів моделі і формується механізм їх взаємодії.

Для багатьох постсоціалістичних країн, в тому числі й для України, характерна трансформаційна економічна система або економіка перехідного періоду. Така система являє собою сукупність концепцій і принципів їх побудови щодо напрямів розвитку перехідної економіки і створення нового типу економічної системи.

До моделей трансформаційних соціально-економічних систем (моделі посткомуністичних трансформацій) відносять: 1) моделі ринкової економіки (просто ринку або цивілізованого ринку, ринкової економіки, ринкової економічної системи, розвинутої ринкової економіки; 2) моделі змішаної економіки; 3) моделі постіндустріального суспільства; 4) моделі національної економіки; 5) моделі капіталістичної економіки; 6) моделі народної економіки [32].

Зарубіжні економісти обґрунтували багато теорій та моделей національних економік, які нині характерні для більшості розвинених країн. Сучасна світова практика апробувала і реалізує різні моделі економічного розвитку держави. Переважна більшість розвинених країн утвердили конституційно і втілюють в життя демократичні соціальні моделі розвитку економіки. На формування національних економічних механізмів і інститутів економічної політики впливає

багато факторів: рівень економічного розвитку, особливості державного устрою, структура суспільства, історико-культурні традиції країни. Але незважаючи на багатосторонність моделей економічної політики держав, їх можна згрупувати за окремими видами. Досить відома, наприклад, класифікація, запропонована англійським вченим Г. Еспін-Андерсеном:

- неоліберальна (англо-американська чи англосаксонська) модель, основана на соціальній підтримці вразливих верств населення, яка реалізується за допомогою інститутів соціальної допомоги; державні міри зводяться до встановлення невисоких єдиних тарифних ставок в галузі пенсійного страхування; розподіл матеріальних благ близький до того, який забезпечує ринок. Такого типу модель державної економічної політики характерна для Великобританії, США, Канади та Австралії;

- консервативно-корпоративістська (франко-німецька) модель, орієнтована на сприяння зі сторони держави об'єднанням працівників і працедавців в питаннях організації і функціонування інститутів професійної самопідтримки (обов'язкового соціального страхування). Сім'ї з одним годувальником отримують податкові пільги тощо. Серед країн з подібною соціальною системою – Німеччина, Франція, Італія, Бельгія, Австрія;

- соціально-демократична (скандинавська) модель. Держава надає всім громадянам чимало гарантій, пільг і соціальної підтримки в рамках державного соціального забезпечення; субсидується сфера державних соціальних послуг; встановлюються високі податкові на підприємницький дохід і прибутковий податок. До групи країн, чия економічна політика відповідає такій моделі, входять Швеція, Фінляндія, Данія, Норвегія [1].

Сильна сторона наведеної класифікації складається з макроекономічних і політичних способів оцінки характеру економічної політики; слабка – у відомій умовності використаних методів оцінки. Сформульовані в Європейській соціальній хартії (переглянутій) напрями економічної політики Ради Європи близькі до позицій Міжнародної організації праці, суть яких полягає в акценті на реалізацію прав людини в соціально-трудовій сфері, забезпечення добробуту

всім членам суспільства, прагнення до зменшення нерівності в доступі до матеріальних та інтелектуальних благ, зведення до мінімуму поляризації суспільства [30].

Сьогодні розвинені країни, незалежно від існування в їхніх конституціях положень про належність до соціальної держави, де-факто проводять свою економічну політику як соціальні держави. Термін „соціальна держава” з’явився в науковій літературі в середині XIX ст. в наукових напрацюваннях німецьких вчених під впливом філософії Гегеля і в результаті аналізу розвитку капіталізму в Німеччині. Один з основних розробників теорії соціальної держави провідний державний діяч і економіст Лоренц фон Штейн вважав, що завдання держави полягає у становленні суспільної рівності і особистої свободи, в піднятті найнижчих, знедолених соціальних класів до рівня матеріально забезпечених. Він визнавав державу, яка повинна здійснювати економічний і соціальний прогрес всіх її учасників [49, с. 612]. Німецькі вчені сучасності діяльність соціальної держави пов’язують з проблемами соціального захисту громадян і питаннями державно-правового впливу на процеси функціонування ринкової економіки, яка спирається на приватну ініціативу і приносить кошти для соціальних програм. Найбільш радикальну теоретичну основу активної інтервенціоністської політики держави висунув 1879 року німецький економіст, прибічник державного соціалізму А. Вагнер. Його гіпотеза передбачала перетворення буржуазної країни в державу загального матеріального і духовного добробуту. Пізніше, стосовно питання сутності держави з’явилися і інші теорії та концепції: еліт, технократичної держави, плюралістичної еліти, конвергенції, історико-матеріалістична та інші.

Теорія соціальної держави з’явилася в результаті наукових досліджень різних напрямів державно-економічної думки, які розглядали соціальну політику в контексті розвитку суспільства в умовах науково-технічного прогресу. У зв’язку з системними реформами, що почалися на пострадянському просторі, теоретичне дослідження даної проблеми одержало тут особливу актуальність.

Соціальну роль держави по-різному визначають відомі вчені. Г.А. Ніколаєв відзначав, що „державна в соціальній сфері у все більших масштабах виступає не як інститут влади, а як загальнонаціональна авторитетна (але не авторитарна) корпорація, однопорядкова в даному відношенні за своїм статусом з відповідними ініціативно-приватними організаціями” [48]. Соціальна держава, спосіб організації соціальних взаємодій інститутів держави і громадянського суспільства, які характеризуються рівністю сторін чи домінуванням тих, що керують над постійними професійними управлінцями [8].

Деякі вчені під керівництвом відомого економіста М. А. Волгіна говорять, що соціальною вважають державу, яка в повній мірі виконує свої соціальні функції (поряд з економічними, політичними і духовними) і одночасно є правовою і демократичною [12, с. 47]. Інші зарубіжні дослідники соціальної держави визначають її як особливий тип державотворення, яка бере на себе функцію забезпечення соціальної справедливості, благополуччя своїх громадян, їх соціальну захищеність. Відомий український вчений С. В. Мочерний визначає соціальну державу як „найдосконаліший тип держави в історії розвитку людської цивілізації, діяльність якої спрямована на забезпечення високого рівня життя всього населення країни, його всебічної безпеки” [32, с. 419].

Таким чином, узагальнений досвід країн ЄС показує, що вони беруть на себе піклування про соціальний захист як основу для ефективної економічної політики, розвивають соціально орієнтовану економіку, підвищують корпоративну відповідальність бізнесу на основі соціального звітування. Дуже часто у взаємозв'язку з категорією ”соціальна держава”, використовують поняття патерналізму. „Патерналізм” походить від латинського слова „paternus”, що означає батьківство, добродійність, покровительство, це політика держави стосовно своїх громадян, яка направлена на їх багатосторонній розвиток і благополуччя. Тобто патерналізм можна розглядати як піклування батька (державної влади) над дітьми (громадянами) при задоволенні потреб громадян максимально використовуючи політику невтручання у сферу бізнесу. На відміну

від соціалізму, основна цінність патерналізму - кожна особистість, а не суспільство в цілому.

На нашу думку, сучасна стратегія формування національної моделі соціально-економічного розвитку України має будуватися на основі трьох взаємозв'язаних пріоритетів: інтелектуальний ріст (розвиток економіки, що базується на інтелектуальному потенціалі, інформаційних технологіях, знаннях та інноваціях), ефективний економічний ріст (розвиток економіки, що базується на економному використанні природних ресурсів в т.ч. енергоресурсів та альтернативних джерелах) та інклюзивному рісті (сприяння розвитку моделі соціально орієнтованої національної економіки з високим рівнем зайнятості, економічною, соціальною і територіальною цілісністю держави та всебічною включеністю суспільства).

Ідея інклюзивного росту виголошувалася під час Конференції ООН по стійкому розвитку «Ріо + 20», що відбулася в 2012 році в Ріо-де-Жанейро через 20 років після Конференції ООН по навколишньому середовищу і розвитку.

Інклюзивний ріст – це високий, стійкий ріст, який створює і розширює економічні можливості; створює більш широкий доступ до цих можливостей, який дозволяє всім членам суспільства брати участь в економічному зростанні і користуватися його перевагами; вдосконалення системи соціального захисту [71].

В сучасних складних умовах економіки України має бути знайдений потенціал для забезпечення динаміки економічного розвитку. В новій моделі економічного розвитку України кризу слід розглядати як каталізатор перезавантаження національної моделі розвитку. Нашій державі потрібна модель ефективної економіки з модернізованою справедливою соціальною системою і сприйняття стійкому інклюзивному росту, що забезпечить добробут для всіх категорій населення країни. Інклюзивний економічний ріст має забезпечити прискорений ріст валового внутрішнього продукту та стабільне і довготривале покращення життя всіх прошарків населення.

Трансформація моделі економічного розвитку, сприяння оптимізації і модернізації економічної структури, забезпечення збалансованого розвитку економічної і соціальної сфер – все це визначає загальні характеристики формування моделі інклюзивного розвитку [2].

Для розвитку бізнесу варто звернути увагу на інклюзивні бізнес-моделі, реалізація яких при наявності тристороннього державно-приватно-соціального партнерства посприє стійкому розвитку України. Ідея інклюзивних бізнес-моделей в свій час була запропонована Програмою розвитку ООН (ПРООН). Серед переваг інклюзивних бізнес-моделей для бізнеса – розвиток інноваційних підходів, розширення ринку, формування прибутку, укріплення систем постачання та виробничо-збутової мережі, розширення резерва робочої сили; для малозабезпеченого населення – зайнятість, стійких дохід, розширення можливостей. Інклюзивні бізнес-моделі та розвиток проєктів інклюзивного ринку включає велику кількість малозабезпеченого населення в якості виробників, малих підприємців, клієнтів та споживачів.

Розвиток інклюзивних ринків є важливим кроком в реалізації економічної політики держави в аспекті зниження ризиків для малозабезпеченого населення за такими напрямками: формування активної політики зайнятості і скорочення безробіття; організацію суспільних робіт; розвиток автоматизованої системи інформації за локальними ринками праці за банками вакансій і організації обміну інформацією між сусідніми адміністративними районами; професійну підготовку та перепідготовку незайнятих на основі домовленостей між службами зайнятості, працедавцями та навчальними закладами.

Державне регулювання має стати тим інструментом, який би посприяв внутрішнім трансформаціям економіки під впливом фінансових, інформаційних та технологічних ресурсів. При цьому соціально орієнтована національна економіка залишається моделлю перспективного розвитку України.

Стаття 1 Конституції України свідчить, що вона є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава. Але ці конституційні норми практично лише декларовані і їх ще потрібно в повній мірі реалізовувати на

практиці. Соціальна орієнтація держави неможлива без розуміння соціальної відповідальності. Включення норми про соціальну державу в Конституції України стимулює дослідження проблеми формування моделі соціально орієнтованої національної економіки на практиці. Розуміння базових структурних елементів моделі соціально орієнтованої національної економіки є необхідною умовою для дієвої політики уряду, який знаходиться в стані пошуку найефективніших моделей української економічної перспективи.

Найбільшого поширення задум побудови соціально орієнтованої економіки набув після Другої світової війни в умовах посилення втручання держави в економіку і став складовою програм лейбористської партії у Великобританії, ліберально-демократичної в Японії, християнсько-демократичної у Німеччині. Зокрема, в Німеччині теоретичне осмислення цього явища почало формуватися з появою наприкінці 40-х років минулого століття неоліберальної концепції соціального ринкового господарства. Німецька модель соціально орієнтованої економіки пов'язана зі створенням особливої соціальної інфраструктури, пом'якшувальної нестачі ринку й капіталу, з формуванням багаторівневої інституціональної структури суб'єктів соціальної політики. Держава не встановлює економічні цілі, а створює надійні правові та соціальні умови для реалізації економічної ініціативи. Найважливіше завдання держави – забезпечувати баланс між ринковою ефективністю й соціальною справедливістю.

Основоположники теорії соціально орієнтованої економіки Альфред Мюллер-Армак і представники Фрайбургської економічної школи визнавали, що дії держави реалізуються через інститути економічного, соціального і політичного порядку, що забезпечують державну регуляцію ринку в соціальних цілях [44, с. 67]. За визначенням А. Мюллера-Армака інтеграційна формула соціально орієнтованої економіки має особливе значення в сучасних умовах у зв'язку з прискоренням розвитку виробництва у всіх сферах завдяки НТП, новим тенденціям в постіндустріальному суспільстві та глобалізації.

Безпосередніми джерелами соціально орієнтованої національної економіки є дві економічні школи: неоліберальна в особах представників соціально-

економічного неолібералізму Олександра Рюстова і Вільгельма Рьопке і фрайбургської школи ордолібералізму, до якої, передусім, відносяться такі учені-економісти, як Вальтер Ойкен і Франц Бьом. Під назвою „неоліберали” виступає декілька шкіл. По-перше, це лондонська школа економістів (П. Роббінс, Т. Грегори), по-друге, це віденська школа, представники якої емігрували в США (Х. Сімонс, Г. Фрідман) і континентальна група економістів, центром якої була заснована В. Ойкеном фрайбургська школа, яка стала основоположницею німецького варіанту неолібералізму. До цієї ж школи за своїми принциповими засадами приєднувалися також і представники соціального неолібералізму.

Практична реалізація концепції соціально орієнтованої економіки була пов'язана з особистими заслугами тодішнього міністра економіки Людвіга Ерхарда, який у своїй книзі „Добробут для всіх” палко виступив на захист свободи та конкуренції в економіці. Він підкреслював, що суть соціального ринкового господарства тільки тоді може бути цілком усвідомленою, коли разом із високою продуктивністю одночасно знижуються ціни, забезпечуючи тим самим підвищення ринкової заробітної плати.

За твердженням Х. Ламберта „соціально орієнтована економіка спрямована на синтез гарантованої правовою державою свободи, економічної свободи з ідеалами, пов'язаними з соціальною захищеністю і соціальною справедливістю. Це поєднання цілей – свобода і справедливість – відображається в понятті „соціальне ринкове господарство” [44, с. 66]. Інший же ідеолог Віллі Брандт (колишній канцлер ФРН) зазначав, що „...соціальну державу, як інституціональний гарант людської гідності, ми захищатимемо всіма силами і не допустимо, щоб її зневажали й демонтували до невпізнання”. Ідея соціально орієнтованого ринкового економічного порядку, зважаючи на її успіхи, і досі поділяється всіма політичними групами Німеччини.

Цілі соціально орієнтованої економіки, що переслідує Німеччина з моменту впровадження концепції, які зберігають своє значення і понині, можна охарактеризувати наступним чином: а) досягнення максимально високого економічного порядку завдяки: встановленню порядку конкуренції;

ціленспрямованому проведенню економічної політики, за допомогою інструментів, регулювання, які найменше обмежують економічну свободу суб'єктів господарювання; забезпеченню повної зайнятості, оскільки вона дозволяє гарантувати дохід кожному працівнику; забезпеченню вільного вибору форм зовнішньоекономічної діяльності, вільному обміні валюти і розширенню міжнародного поділу праці в рамках світової економіки (оскільки німецька економіка в великій мірі залежала від експорту); б) забезпечення фінансово ефективної і соціально справедливої грошово-кредитної політики та забезпечення стабільності цін: існуванню незалежного центрального емісійного банку; стабільності державного бюджету; забезпеченню вирівнювання зовнішньоторговельного сальдо в зовнішньоекономічній діяльності. При цьому соціально-політичне корегування повинно в найменшій мірі обмежувати самостійність окремих осіб і соціальних груп, свободу і готовність до діяльності окремого індивіда і працездатність економіки [44, с. 69].

Побудова нового інституціонального механізму є лише початком тривалого процесу пристосування інших елементів економічної системи до змін, включаючи традиційні соціальні норми й цінності, способи мислення й діяльності. Установлення нового економічного порядку, після проходження якого економічна система знову повертається до визначеного стану, з точки зору і якості, і типу економічної рівноваги.

Це означає, що розвинені індустріальні суспільства стоять перед альтернативою: або, як і раніше, підтримувати існуючий економічний порядок, що в результаті може спричинити катастрофу, яка не буде обмежена рамками однієї країни, або змінити інституціональні чинники економічного порядку, тобто створити нову, більш пристосовану до розв'язання економічних проблем мережу соціальних інституцій у межах суспільства в цілому [77, с. 94].

Можна погодитись зі словами економіста К. С. Пігрова, який розуміє економічний порядок як момент, що являє собою стійку систему економічних відносин в суспільстві. На його думку, солідарність, лояльність і легітимність в економічному порядку має специфічний зміст, який пов'язаний з виробництвом,

розподілом і споживанням матеріальних і духовних благ. Солідарність в контексті економічного порядку має зміст розподілу праці [56].

У соціально орієнтованій моделі економічного розвитку багато уваги приділяється проблемам конкуренції, вільних цін, власності, але її основоположники концентрували увагу і на соціальній системі цінностей. Економічна політика держави повинна притримуватись економічного порядку, який формується через призму суспільних цінностей. Можна погодитись зі словами І. М. Братищева та А. С. Макаряна: "Магічний трикутник", кутами якого є цілі особистої свободи, економічного і соціального забезпечення і економічного зростання, – це і є соціальне ринкове господарство" [9, с.30]. Протиріччя перерахованих цілей створює ситуацію соціальних ризиків та конфліктів, оскільки одна ціль часто досягається за рахунок іншої. Це може призводити до крайніх форм радикально-ліберальних чи консервативних соціальних ідей або до безсистемної комбінації всіх методів, як це відбувається при хаотичному державному регулюванні.

Жодну з існуючих у світі моделей економіки неможливо механічно перенести в іншу країну, в тому числі й Україну. Будь-яка країна має будувати власну модель економіки з урахуванням світового досвіду і національних стратегічних ресурсів.

Вітчизняні економісти є прибічниками різних моделей економічного розвитку України. Серед яких варто виділити модель народної економіки, в основі якої лежить економічна раціоналізація використання ресурсів та факторів виробництва а також високий індекс людського розвитку (С. В. Мочерного, Ю. М. Пахомова, О. І. Соскіна, А. С. Філіпенко), модель сталого розвитку економіки (Б. М. Данилишин, С. І. Дорогунцов, В. І. Куценко Л. Г. Руденко, М. А. Хвесик), модель інноваційної економіки (А. С. Гальчинський, В. М. Геєць, О. В. Покатаєва).

Ми вважаємо, що для України найприйнятнішою є соціально орієнтована модель економіки. Мистецтво економічної політики в такій моделі полягає в оптимальному поєднанні різних аспектів кількох моделей. Соціальна

орієнтованість економіки пов'язана, по-перше, зі структурною перебудовою національної економіки на основі здійснення відповідної інноваційно-інвестиційної політики; по-друге, із забезпеченням соціальної безпеки для тих, кому загрожують ринкові механізми та запровадженням соціальних індикаторів, зокрема, такого, як межа малозабезпеченості.

Порівняльний аналіз думок науковців про суть соціально орієнтованої національної економіки дозволяє зробити висновок, що соціально орієнтована національна економіка - це тип високорозвиненої держави, в якій за допомогою державних та недержавних методів регулюється соціальна, економічна, демографічна, політична, екологічна сфери життя суспільства, забезпечуються високі стандарти життя та відбувається достатній рівень соціальної захищеності всіх громадян, особистий розвиток кожної людини як основної продуктивної сили, соціальна справедливість та солідарність держави і громадянина.

Забезпечення модернізованого розвитку національної економіки потребує орієнтації всіх суспільних процесів на людину, як основну продуктивну силу, з її мотивами щодо інтелектуального вдосконалення та забезпечення матеріального достатку на гідному рівні. Такий підхід має бути в основі стратегії національного розвитку і потребує трансформації традиційних поглядів на співвідношення економічного й соціального розвитку та становлення нової концептуальної системи в суспільстві. Це означає, що розвиток соціально орієнтованої економіки України потребує могутнішої соціальної інтеграції суспільства, яка могла бути досягнута тільки через діяльність держави стосовно консолідації всіх громадян на основі солідарності. При цьому взаємовідносини держави і суспільства, держави і особи зазнають певних змін, пов'язаних із збігом державних і особистих цілей. Тобто сприймання державою цілей особистості, як своїх власних. Україна пройшла визначений шлях еволюції і результатом цього шляху повинно стати розуміння цінності людини для самої держави.

Соціально орієнтована модель економічного розвитку України не може корегувати її національно-історичні особливості під загальні теоретичні рамки, а навпаки дозволяє фіксувати етнічні прояви особливостей країни, допускаючи

існування національної моделі. З огляду на це, можна говорити про українську модель соціальної держави у вигляді побудови соціально орієнтованої економіки. Тому термін „соціально орієнтована національна економіка” користується досить високою популярністю в численних економічних та політичних дискусіях нашої доби. Особливо це стосується нинішніх українських реалій. Але саме як метод і система принципів в нашій країні соціально орієнтована модель економіки ще не побудована. Розуміння самого методу, як форми економічного світогляду, набуло у державних діячів спотвореного характеру. До того ж в Україні існують досить суттєві розбіжності щодо трактування самого поняття „соціально орієнтована національна економіка”. Багато питань виникає щодо ступеня її соціальної орієнтованості та ролі держави у цьому процесі. Дуже часто можна почути посилання на досвід розвинутих країн в плані державного регулювання. Але там метою державного регулювання є попередження виникнення перешкод для ефективного функціонування ринку, а у нас роль держави переважно зводиться до підміни ринку.

Отож, на наш погляд, формування моделі національної економіки на засадах соціальної орієнтації являє собою концептуальну модель економічної системи, в основі якої лежить ідея можливості взаємозв'язку економічної ефективності як результату дії ринкових сил та соціального компромісу. Тобто формування соціально орієнтованої національної економіки можливе на основі існування змішаної економіки, в якій діє правова держава в поєднанні з цивілізованими товарно-грошовими відносинами. В умовах існування соціально орієнтованої економіки посилюються соціальні пріоритети в діяльності держави, частина ресурсів країни направляється на задоволення суспільно необхідних потреб (освіта, пенсійне забезпечення, охорона здоров'я, культура та ін). Така модель передбачає двохсекторну економіку, яка поєднує державне регулювання, ринкову ефективність та економічну політику, засновану на принципах соціальної відповідальності.

Ми вважаємо, що створення моделі соціально орієнтованої національної економіки – це єдина можлива найближча перспектива для України. Така модель

економіки є формою трансформації розвитку суспільства щодо виконання соціальних завдань. Наукове досягнення зводиться до того, що дієва соціально орієнтована модель національної економіки є цілком реальною. Старі уявлення полягали в тому, що ринкова економіка поєднувалася з кризами та негативними соціальними явищами, а планова економіка із соціальним поступом. Цьому може бути протиставлена модель поєднання принципу свободи ринку з соціальною компенсацією, бо модель є закономірним слідством еволюції виробничих відносин, підсумком розвитку ідей соціальної держави і неолібералізму.

Сьогодні в Україні необхідність здійснення ринкових перетворень не заперечує жодна політична сила, і це зумовлено об'єктивними факторами. Адже в Україні бідність перетворилася на один з найважливіших чинників формування соціального напруження, стрімкого зниження народжуваності, зростання обсягів еміграції, включаючи нелегальну, погіршення стану здоров'я населення та зростання смертності. Формуються передумови, так званої, хронічної, успадкованої бідності – діти з бідних сімей приречені на злидарювання у дорослому житті. Не отримавши відповідної освіти і професійної підготовки, ставши дорослими, вони не зможуть повноцінно конкурувати на ринку праці, не матимуть можливості належним чином забезпечити собі і своїм нащадкам гідне життя. Тому теоретико-прикладні здобутки політики соціально орієнтованої економіки є актуальними для всіх постсоціалістичних країн, які сьогодні перебувають на стадії реформування своїх суспільно-економічних систем та становлення ринкових принципів їхнього функціонування.

Не в меншій мірі це стосується й України, адже не може існувати більш ефективного механізму вирішення її нинішніх проблем, як через викорінення проявів монополізму в усіх сферах суспільного життя та формування ефективного конкурентного порядку [69, с.6]. Соціально орієнтовану модель національної економіки неможливо розглядати лише як різновидність неолібералізму. В той час, коли, неолібералізм розглядає механізм конкуренції в якості єдиного регулюючого інструмента, соціально орієнтована модель

економіки базується не лише на цьому. Дуже часто концепцію критикують за те, що її філософською основою є номіналістична віра в механізм вільного ринку.

Для становлення та розвитку соціально орієнтованої національної економіки в Україні важливе теоретичне обґрунтування її концептуальних засад. Серед згаданих, в першу чергу, потрібно виділити наступні: а) високорозвинений економічний потенціал, оскільки бідна країна не має можливості соціалізації життєдіяльності населення; б) формування соціально-орієнтованих інститутів ринку на основі економічно забезпеченого їхнього правового функціонування; в) становлення цілісного соціального інфраструктурного комплексу та матеріально-фінансове його забезпечення в тій мірі, в якій воно можливе на відповідному етапі ринкової трансформації, тобто співзвучність задекларованих соціальних показників з наявним економічним потенціалом держави; г) професіоналізація соціальної діяльності держави та інституціональний аналіз і прогнозування механізмів та наслідків суттєвих змін в соціально-економічному устрої національної господарської системи; д) наявність для економічно активного населення умов, які дозволяють йому за рахунок власних доходів забезпечувати не лише більш високий рівень споживання економічних благ, а, в першу чергу, основу для соціогуманітарного розвитку та соціального захисту людини; е) забезпечення рівноправного доступу до суспільно прийнятної кількості та якості суспільних благ, серед яких пріоритетами є освіта, медичне обслуговування, комунально-побутові та екологічні умови життєдіяльності; є) ринкові трансформації мають забезпечувати суспільно необхідну соціальну стабільність, зменшення соціальної диференціації населення.

Модель соціально орієнтованої національної економіки, крім економічного, має ще й юридичний аспект, що полягає у чіткому визначенні правових процедур та розпоряджень. Базисом для всієї системи соціального захисту та забезпечення виступає ідея соціальної держави. Ця система дозволяє гарантувати громадянам суб'єктивне право на отримання заздальгідь визначеної, нормативно встановленої допомоги за певних типових ситуацій, коли люди потребують державної підтримки. Будь-яка державна соціальна допомога

надається відповідно до чинних законів і в передбачених ними розмірах та за індивідуальними потребами кожної конкретної особи. Отже, соціальні гарантії – це, за своєю природою та формою водночас, гарантії юридичні, що відображають зв'язок між правовою і соціальною державою [54, с. 60].

При розробці господарських рішень, що пов'язані з розвитком соціально орієнтованої моделі національної економіки, а також стабілізацією та переорієнтацією економіки на інноваційний шлях розвитку, обґрунтування шляхів раціонального використання соціальних ресурсів не здійснюється не лише через відсутність необхідної для цього інформації, але також через недостатню розробку методологічного забезпечення цієї функції управління.

Тому ми вважаємо, що модель соціально орієнтованої національної економіки слід розглядати і як ціль розвитку, і як стратегічний багатокомпонентний підхід до вирішення реформаційних проблем та управління підвищенням конкурентоспроможності України на основі створення умов для забезпечення високого рівня продуктивності праці і гідного рівня матеріального достатку всіх прошарків населення. З іншої сторони, економічний розвиток в умовах соціально орієнтованої моделі національної економіки слід розглядати як процес інтелектуалізації, розвитку всіх сфер життєдіяльності суспільства, орієнтованого на нематеріальні та духовні цінності, що засновані на інноваційному потенціалі, новітніх інформаційних технологіях самоорганізації, диверсифікації, інтеграції трудової та комунікативної діяльності.

В свою чергу реальне виконання соціальних зобов'язань держави перед своїми громадянами можливе лише на основі високорозвиненої моделі соціально орієнтованої національної економіки, рівень і стан якої є базовою основою функціонування соціальної держави. Таким чином, важливим для формування соціальної держави є створення ефективної соціально орієнтованої інституціональної системи, провідну роль в якій покликані відігравати державні інститути з відповідною соціальною спеціалізацією. Поряд з державними інститутами законодавчої і виконавчої гілок державної влади у системі вказаних інститутів мають бути цілеспрямовано задіяні біржі праці, житлово-комунальні

організації, господарські суди, приватні страхові й пенсійні компанії, добродійні фонди. Створення такого розмаїття інституціонально-соціального конгломерату дозволить громадянам вибирати між державними і недержавними службами, а також дасть можливість використання, поряд з бюджетним, потенціалу не бюджетного фінансування соціальних програм [42, с. 51].

На думку Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні, розвиток соціально орієнтованої економіки – це еволюційний підхід до ведення суспільно-економічної політики в державі, це вміння працювати зі спонтанною, саморганізованою та стохастичною (недетермінованою) ринковою системою, здатною до органічної регенерації (чи дегенерації) та невідкладною волі адміністративного центру [69, с. 10].

Модель соціально орієнтованої національної економіки має забезпечувати економічно ефективно, стабільне положення в суспільстві. Тобто така модель держави, з однієї сторони, гарантує господарську свободу, ринкові методи та конкуренцію, а з іншої сторони, забезпечує соціальний захист, соціальний прогрес та соціальну справедливість. Основними напрямками для формування та розвитку соціально орієнтованої національної економіки можуть бути:

- а) регулювання державою пропорцій суспільного виробництва з поступовим переходом до посилення ринкового саморегулювання;
- б) цілеспрямована підтримка державою в країні ключових міжнародних економічних та соціальних індикаторів розвитку, в т.ч. застосування критерію національної безпеки для визначення ефективності економічної стратегії і тактики;
- в) цілісна та скоординована державна промислова політика, цілеспрямована перебудова виробничих структур з метою досягнення високої соціальної ефективності й світової конкурентоспроможності національної економіки, орієнтація на мобілізацію власних матеріально-фінансових та інноваційно-інвестиційних ресурсів;
- г) максимальне залучення наявної інституційної системи суспільних відносин, урахування національних переваг та можливостей, використання особливостей етноекonomіки регіонів країни до економічного процесу;
- д) поєднання сильної правової держави із самостійними суб'єктами

господарювання на національному ринку; е) стимулювання ефективного попиту, раціональний обсяг державних витрат на соціальні цілі; є) постійне моніторинг соціальних ризиків та загроз в ході економічних перетворень.

Таку соціальну орієнтацію держави можна забезпечити лише на основі високопродуктивної економіки, яка поєднує приватну підприємницьку ініціативу та економічну конкуренцію. За рахунок ефективно діючої національної економіки можливо створити систему соціального захисту населення та забезпечити рівні можливості доступу до життєвих благ. Держава, яка побудована на принципах соціально орієнтованої економіки, має орієнтуватися на такі першочергові цілі: максимально високий рівень якості життя населення; створення ефективно економічної системи; соціальний прогрес та соціальна справедливість; екологічна безпека.

Для реалізації перерахованих цілей необхідні відповідні умови:

- а) формування відкритої моделі економіки при збереженні національних інтересів країни;
- б) ефективна система відносин власності, яка забезпечує взаємозв'язок між державною та приватною власністю;
- в) державне регулювання економіки, яке ґрунтується на конкурентному порядку, грошовому, валютному, зовнішньоекономічному та порядку в сфері праці і соціально-трудовах відносин;
- г) забезпечення економічної свободи та конкурентного середовища;
- д) збалансоване функціонування комерційного та некомерційного секторів економіки;
- е) наявність розвиненої ринкової та соціальної інфраструктури;
- є) ефективна соціальна політика та система соціального захисту населення.

Отже, модель соціально орієнтованої національної економіки вирішує соціальні проблеми на основі економічного зростання, а не шляхом централізованого перерозподілу благ. Економічне зростання призводить до підвищення обсягів виробництва та прибутковості підприємств. Це, в свою чергу, сприяє збільшенню заробітної плати та відрахувань на соціальні потреби. Відкрита конкуренція, яка є невід'ємним атрибутом соціально орієнтованої економіки, забезпечує домінування на ринку тих підприємств, котрі використовують суспільні ресурси найкраще, тобто з найбільшою віддачею.

Таким чином, соціально орієнтована модель національної економіки є системою самоорганізації суспільства, в якій через реалізацію політики конкуренції відбувається узгодження суспільних та особистих інтересів.

1.3. Взаємодія механізму ринкових відносин та економічної політики держави в контексті забезпечення потреб соціального розвитку

Складовою частиною процесу формування моделі соціально орієнтованої національної економіки є взаємодія механізму ринкових відносин та економічної політики держави. Він містить різні способи, форми, конкретні технології, що регламентуються нормативними правовими документами. Такий механізм являє собою сукупність організаційно-економічних форм, принципів і методів, за допомогою яких реалізуються відносини власності на засоби виробництва та його результати. Перехід до соціально орієнтованої національної економіки, тобто до такої форми, яка оснований на соціалізованому товарному виробництві, забезпечується взаємодією між виробництвом, нагромадженням і споживанням за допомогою ринкових сил, державного регулювання і конкретних суспільних інститутів. Тобто в змішаній двухсекторній економіці ринкове регулювання економічних процесів доповнюється державно-суспільним регулюванням. Між тим створення такої економіки передбачає наявність наступних передумов: теоретичних, економічних, політико-правових, соціальних та етично-психологічних. Так, економічні умови включають: а) реальну різноманітність форм власності і форм господарювання (наявність реальних господарів); б) сучасну ефективну структуру економіки і достатню кількість сучасних потужностей виробництва; в) демонтаж монопольних структур в економіці і оптимальна взаємодія між великими, середніми і малими підприємствами, їх реальна самостійність; г) наявність сильного економічного центру; д) товарно-грошову і бюджетну рівновагу, бездефіцитність економіки, наявність запасів, що базується на реальних досягненнях у виробництві, а не на адміністративних та фіскальних методах; е) високорозвинену інфраструктуру ринку: комерційні

банки, біржі, ярмарки, торгова і складська мережа, управління запасами, рекламна служба, податкова і фінансова інспекція, інформаційні і транспортні системи, центри передпродажної підготовки і після продажного обслуговування; є) виробничу (фінансову, трудову, технологічну і організаційну) дисципліну на мікро- та макрорівні; ж) сприйнятливість держави до регулювання ринку за допомогою соціально-економічної, валютно-фінансової, структурно-інвестиційної, науково-технічної політики, готовність держави до жорсткого регулювання принципів конкуренції, соціального захисту населення (включаючи контроль за ціноутворенням).

Будь-які дискусії про форми і моделі національної економіки, будь-який аналіз вимагає попереднього розуміння передумов, що лежать в їх основі. В нашому випадку такими передумовами є „вільний ринок”, „ринкова економіка”, „власність”, „конкуренція”, „соціалізоване товарне виробництво”, „соціальна політика”, „соціальний захист і допомога”. Вільний ринок – це соціальний інститут, призначений для узгодження принципово протилежних один одному у відношенні рівня цін продавців і покупців, причому кожен учасник цього процесу є рівноправним з іншими, ніхто не має влади над іншими і нема ніякої вищестоящої інстанції, яка би переймалась про забезпечення інтересів, окрім самих продавців і покупців.

Функціонування вільного ринку обумовлене наступними обставинами:

- 1) наявність конкуренції, тобто боротьби за виживання, в якій використовуються всі засоби – закони ринку та позаекономічні методи впливу на конкурентів;
- 2) попит і пропозиція – основний механізм функціонування ринку;
- 3) ризик – закон підприємництва, який може бути різним: економічний (низька норма прибутку), комерційним (невиконання партнерами своїх зобов'язань), політичним (не передбачувані дії уряду та вищих ешелонів влади);
- 4) банкрутство – результат конкуренції для тих, хто не забезпечує адекватної діяльності;
- 5) стихійність ринку – існує кругом, поки не з'являються регулюючі сили;
- 6) кон'юнктура – характеризує стан ринку і даний момент, тобто це взаємодіючі сили ринку;
- 7) єдність цін, їх однорідність;
- 8) анархічність ринку –

виникає тоді, коли відсутня управляюча функція політичних органів в умовах вільного ринку; 9) ємність ринку – характеризується товарооборотом; 10) закон вартості – основний економічний закон, в зв'язку з яким в процесі купівлі-продажу товарів відбувається обмін еквівалентами; 11) переваги великого виробництва – можливість більш повно використовувати кон'юнктуру ринку, більш досконалу техніку, організацію праці і т.д.; 12) концентрація виробництва – ріст розмірів виробництва на великих підприємствах; 13) централізація виробництва – устремління підприємців об'єднуватися для отримання економічних переваг в боротьбі з конкурентами; 14) диференціація товаровиробників – майнове розшарування на багатих і бідних; 15) експропріація виробників – розорення одних і збагачення інших, відчуження безпосередніх виробників від власності на засоби виробництва і продукти праці; 17) пролетаризація – перетворення безпосередніх виробників в найманих працівників; 18) першочергове накопичення капіталу – зосередження засобів виробництва в суб'єктів ринку, які стають організаторами економіки; 19) відносно мала частка кожного виробника в загальному об'ємі ринкових операцій; 20) наявність у всіх суб'єктів ринку всієї повноти інформації про ціни та умови реалізації товарів; 21) наявність різних форм власності на засоби виробництва; 22) відсутність монополії і інших ведучих сил на ринку.

Можна погодитись з думкою економістів І. М. Братищева та А. С. Макаряна, які вважають, що в умовах сучасного ринкового господарювання його механізм не може базуватися лише на законі попиту і пропозиції, хоча, безумовно залежить від нього, як і від інших економічних законів [9, с. 21]. В концепції соціально орієнтованої національної економіки ідея рівноваги та компенсації є центральною в трьох галузях – в загальній доступності капіталу для середніх та малих підприємств, при компенсації неспроможності ринку в галузі екології і охорони навколишнього природного середовища і при реалізації завдань соціальної політики. Адже державна політика соціального розвитку та соціальний захист повинні компенсувати ризики індустріального типу виробництва і надати страхування від непередбачуваних обставин, особистих бід

та нужди. Тому концепція соціально орієнтованої національної економіки признає можливим втручання держави не тільки в галузі, де ринковий механізм не діє, але і в ті сфери суспільного життя, де виходячи з принципу соціальної відповідальності, держава має відігравати важливу роль. Держава втручається в сферу діяльності ринка з метою формування системи соціальної підтримки населення. Крім того, втручання держави необхідне в тих випадках, коли незалежно функціонуючий ринковий механізм може привести до соціально небезпечних результатів, в зв'язку з чим державою повинна здійснюватися структурна і регіональна політика. В зв'язку з цим є можливим виділити основні сфери дії політики соціально орієнтованої ринкової економіки, які базуються на врівноваженні соціальної та ринкової складової (рис. 1.3).

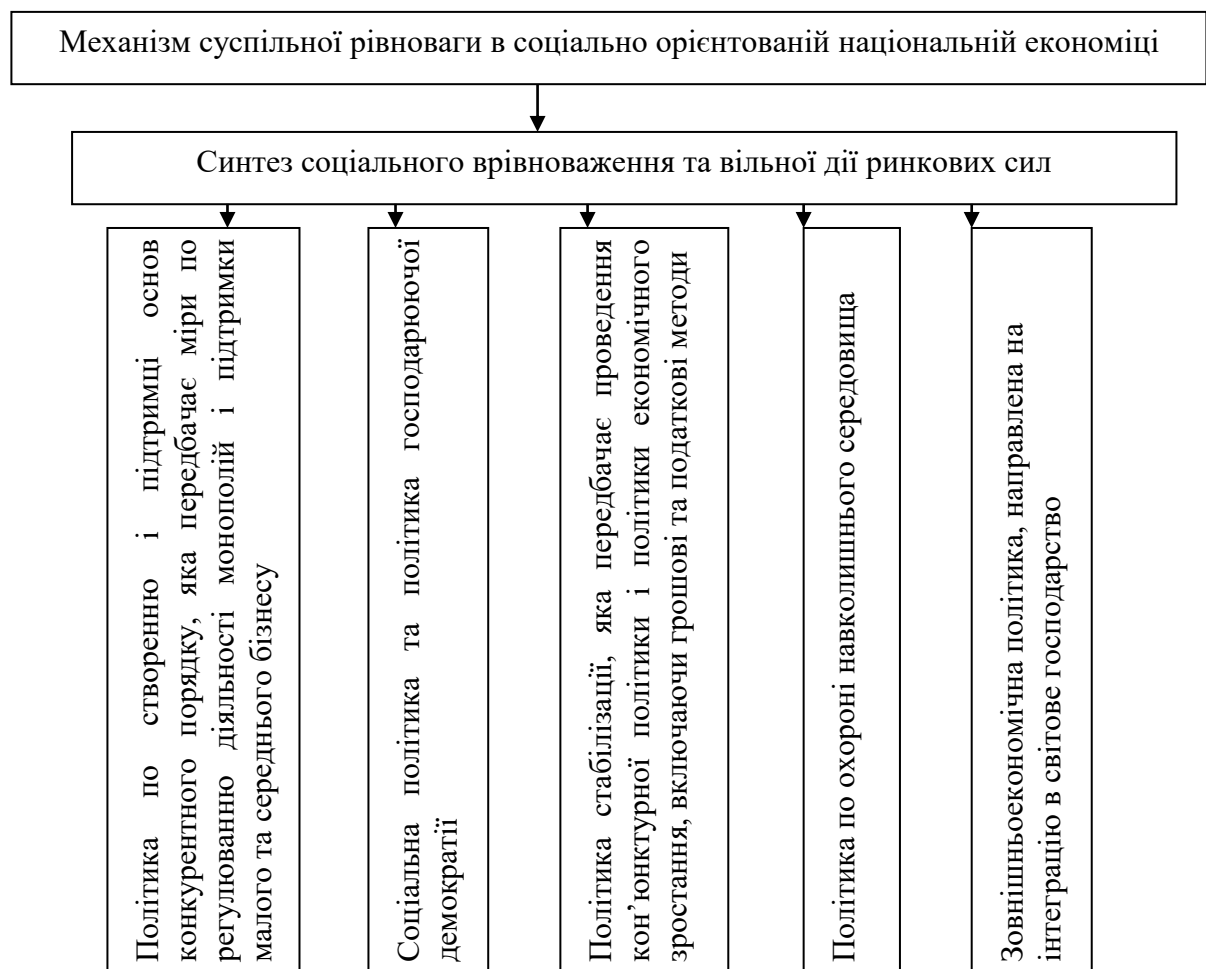

Рис. 1.3. Механізм суспільної рівноваги в соціально орієнтованій національній економіці

Розробка автора

Тобто соціально орієнтована національна економіка є такою моделлю, в якій держава створює надійні правові та соціальні рамкові умови для реалізації економічної ініціативи, що лежить виключно в царині індивідуальних ринкових рішень. Створюючи інституційні умови ефективного функціонування ринкового механізму, держава залишає за собою можливість реагувати в тих випадках, коли його дія може призвести до соціальних ризиків. В результаті держава тяжіє до такої політики, яка може створити необхідні правові, економічні та адміністративні інститути для вільної реалізації людських здібностей. Наступною важливою передумовою державної політики соціального розвитку є конкурентне середовище. Конкуренція виступає ринковим регулятором економіки, який стимулює всіх суб'єктів господарювання до найбільш ефективного використання обмежених ресурсів. На основі раціоналізації процесів технологічної переробки цих ресурсів досягається збільшення обсягів виробництва товарів і послуг, а відтак і податкових надходжень до бюджету, за рахунок яких реалізуються відповідні соціальні програми. Таким чином, формування моделі соціально орієнтованої національної економіки є не що інше, як запровадження рамок умов, які максимально сприятимуть реалізації політики конкурентного порядку та формуванню в країні відкритого конкурентного середовища.

Конкурентна політика є центральним елементом, який безпосередньо впливає на загальну ефективність функціонування всієї суспільно-економічної системи. В цьому розумінні, концепція соціальної ринкової економіки опирається на постулат про пріоритетність економічної ефективності перед соціальною добродійністю держави. Конкуренція може зменшити роль монополій і привести до зростання доходів населення, але вона залишається механізмом, який нейтральний по відношенню до людських цінностей та цілей. В державі можливі будь-які корегування для того, щоб конструктивно допомагати переходу до нової конкурентної політики. Тобто, ефективна конкурентна політика та захист конкуренції повинні бути цілями держави.

Таким чином, соціальна ринкова економіка не може спиратися на закриті моделі постсоціалістичної „кланової” конкуренції. Першочерговим її завданням в умовах ринкової економіки, має стати утвердження норм і принципів, притаманних конкурентному порядку, з його суспільною відповідальністю, відкритістю та прозорістю всіх форм ринкових боротьби, утвердження моральних засад підприємництва, чітким визначенням функцій і ролі влади у цій системі. Втілення описаних концептуальних засад конкурентного порядку дозволяє досягти ефекту саморегуляції щодо використання та перерозподілу наявних в державі природних, трудових та інших обмежених економічних ресурсів [69, с. 57].

Відкрита конкуренція в цьому випадку діє як головний регулюючий інструмент, що забезпечує розширення ареалу впливу та потужності більш ефективних суб'єктів конкуренції та нівелює значення менш конкурентоспроможних, а відтак і менш ефективних. Суспільно-економічна система досягає максимізації раціонального використання свого ресурсного потенціалу і поліпшує конкурентні позиції підприємців на світовій арені. Держава набуває авторитету та визнання в світі, її громадяни користуються достатнім рівнем соціального захисту, а бізнесові структури включаються у процес формування основних світогосподарських тенденцій.

Мікроекономічне середовище та соціальна сфера досягають в цьому разі повної стабільності та рівноваги. Підприємці, які працюють ефективніше – знижують витрати на одиницю продукції, платять краще заробітну плату працівників, отримують змогу залучати професійних фахівців, досягають вищого рівня прибутку, збільшують обсяги платежів до бюджету, а отже – створюють основу для нарощування соціальних виплат населенню. Система фінансових інституцій обслуговує та прискорює процес перерозподілу суспільного ресурсу на користь більш ефективних підприємств, сприяє поліпшенню його використання в суспільному масштабі. Лише конкурентна боротьба за споживача, кредитні ресурси, обігові кошти здатна слугувати ефективним

інструментом визначення найкращих та найбільш вдалих учасників ринкового процесу.

Необхідною умовою підтримання конкурентного порядку в соціальній ринковій економіці є наявність стабільної валюти та вільного ціноутворення. Лише у разі їх існування ринкові агенти можуть бути впевненими, що товарний обмін відбувається на стабільній основі, а економічні та фінансові пропорції зберігають своє значення. В іншому разі, попит і пропозиція на ринках відбувається в умовах „деформованих стандартів”, коли одиниця вартості одного і того ж продукту змінюється у часовому вимірі в залежності від рівня інфляції. Тобто, конкуренція не може бути відкритою, якщо ціни не відображають реальної обмінної вартості товарів [69, с. 58]. Якщо, не зважаючи на помітну останнім часом тенденцію до збільшення прихованої інфляції та дефіцит державного бюджету, вдасться зберегти стабільність на фінансовому ринку, тоді ціновий фактор залишатиметься сприятливим для впровадження конкурентної політики та реалізації принципів соціальної ринкової економіки.

Існують і інші важливі напрями формування конкурентного порядку, які сьогодні є проблемними. По-перше, це законодавче закріплення і практичне втілення антимонопольних механізмів регулювання економіки. Як свідчить практика, сьогодні владні інститути України покликані захищати суспільство від монополістичних зловживань окремих бізнес-груп але на практиці виступають захисниками інтересів саме монополістичних об'єднань і кланових угруповань, сприяючи тим самим поглибленню ринкових деформацій та зневажання монополіями суспільних потреб.

По-друге, підтримка ринкової саморегуляції суспільно-економічної системи. Основні зусилля держави мають спрямовуватись на зменшення своєї присутності в тих сферах, де механізми конкурентної саморегуляції здатні автоматично забезпечувати належну ефективність господарювання і саморозвиток підприємств. До цих сфер відносяться фактично усі галузі економіки за винятком особливо значимих з погляду національної безпеки.

По-третє, забезпечення свободи підприємництва та гідності особи. Посттоталітарне українське суспільство виявилось практично позбавленим будь-яких можливостей до відстоювання власних інтересів, своєї гідності та моралі. По-четверте, реалізація пріоритетів суспільного інтересу перед особистими інтересами окремих членів суспільства. цей принцип, який є аксіомою соціальної ринкової економіки, в Україні не знаходить практично жодної підтримки ні на державному рівні, ні в середовищі підприємців, ні серед населення. Тривале розмежування у суспільній психології свого-власного і чужого-державного спотворило уявлення громадян про суспільний інтерес, викривило їхнє розуміння діяльності на благо суспільства. Суспільне у свідомості більшості сучасних українців асоціюється з державним, а значить чужим і нікому не потрібним. Приватні і групові інтереси, кланова мораль дедалі частіше стають на заваді реалізації суспільного інтересу в класичному розумінні цього слова. Яскравим підтвердженням може стати проведена в державі сертифікатна приватизація чи паювання колгоспного майна, коли інтерес кожного стати власником часточки колишнього загальнодержавного надбання було поставлено вище за інтерес всього суспільства щодо його максимально ефективного використання [69, с. 60]. Вказані труднощі суттєво ускладнюють впровадження конкурентного порядку в сучасній Україні. Вони створюють перепони практично у всіх сферах реалізації політики відкритої конкуренції.

Отже, перехід до соціально орієнтованої національної економіки, забезпечується взаємодією між виробництвом і споживанням за допомогою вільних ринкових сил, ефективних методів державного регулювання і конкретних суспільних інститутів та базується на правочинній системі організаційно-економічних відносин. Соціалізоване товарне виробництво є ще однією передумовою функціонування господарського механізму. Соціалізоване товарне виробництво є вищою стадією товарного виробництва, яке функціонує на основі соціального партнерства та прогресу. В такій формі товарного виробництва домінує колективна форма власності у вигляді акціонерної власності. Відомо, що для простого, класичного і соціалізованого товарного

виробництва характерні подібні та відмінні риси (табл.1.1). В результаті виробники благ одночасно є власниками факторів виробництва і приймають участь в управлінні виробничим процесом.

Коли в суспільстві встановлюється соціальне партнерство, відбувається узгодження дій влади, підприємців, найманих працівників та суспільства по питанням динаміки оплати праці і виплати соціальних допомог. В соціалізованому товарному виробництві керівну роль відіграють великі підприємства, що використовують сучасні методи управління.

Господарюючий механізм соціально орієнтованої ринкової економіки містить в собі організаційну структуру виробництва (вертикальну та горизонтальну), конкретні форми функціонування економічної системи (державного та недержавного регулювання ринку), а також конкретну інституціональну базу (включаючи її законодавчу складову).

Таблиця 1.1

Порівняльна характеристика типів товарного виробництва

Ознака	Просте товарне виробництво	Класичне товарне виробництво	Соціалізоване товарне виробництво
Переважаюча форма власності	Дрібна індивідуальна приватна власність	Індивідуальна приватна власність	Колективна форма власності
Поєднання праці та капіталу	Працівник і власник – одна особа	Виробники є найманими працівниками, а фактори виробництва належать власникам	Переважна більшість виробників одночасно є співвласниками факторів виробництва
Наявність експлуатації людини людиною	Відсутня	Можлива	Відсутня. Встановлюється соціальне партнерство
Масштаб господарюючих суб'єктів	Влада дрібних промислів	Влада середніх виробників	Пріоритетне значення великих підприємств
Рівень використання досягнень НТП	Примітивна застаріла техніка	Використання сучасної техніки	Використання передової техніки та інформаційних технологій
Характер виробництва	Замкнений, роздрібнений	Суспільний	Усуспільнення виробництва досягає найвищої міри

В будь-якій економіці господарюючий механізм відіграє роль, яка аналогічна ролі двигуна в машині. Його ефективна робота визначається не тільки складовими, але й використанням конкретних регуляторів. Взаємозв'язок регуляторів в соціально орієнтованій національній економіці відображений на рис. 1.4, 1.5.

Рисунок ілюструє, що регулюючі підсистеми господарського механізму взаємодіють між собою. Причому вони можуть бути присутні ринку або знаходиться поза полем зору дії ринкових сил.

Рис. 1.4. Взаємозумовлений вплив механізму ринкових відносин та економічної політики держави в соціально орієнтованій національній економіці

Розробка автора

До першої категорії відносяться системи, які утворені великими економічними структурами (наприклад фінансово-промисловими корпораціями),

які з однієї сторони, діють по законам ринку, а з іншої – самостійно регулюють процеси, що протікають в ринковому просторі. До другої категорії відносяться системи державного регулювання ринку, включаючи центральну банківську систему.

Аналіз господарюючого механізму свідчить, що в дійсності не існує прямої залежності між конкуренцією і ефективністю ринку. Має місце визначений оптимум, за яким конкуренція перестає приносити результати, який стимулює виробництво і збут товарів. Наприклад, якщо K – вклад конкуренції в економічну динаміку, S – вклад регулюючих державних факторів, а N – вклад регулюючих недержавних факторів і $K + S + N = 100$, то повинно мати місце оптимальне співвідношення $K/S + N$, тобто $K = K_{opt}$. Якщо ступінь конкуренції висока, то параметр $K/S + N$ знижується.

Це відбувається через збільшення питомої ваги великих економічних структур і розширення сфери їх дії на ринок. Перевага структур забезпечується:

- а) широким доступом до джерел фінансування довгострокових програм розвитку;
- б) підвищеною можливістю до асиміляції і продукування нових технологій та до їх впровадження у виробництво;
- в) розвитком збутової мережі і можливістю здійснювати інформаційне забезпечення їх використання на розширеному ринковому просторі;
- г) можливість до більш ефективного сприйняття кон'юнктури ринка.

Аналіз еволюції ринку свідчить, що оптимальне співвідношення $K/S + N$ помітно зменшується до повного витіснення конкуренції з економіки. Аналогічна ситуація може виникнути в результаті падіння ресурсного потенціалу. Принципове значення має принцип балансування, тобто врівноваження процесів, що протікають в ринковій економіці. Хоча в розвинених країнах можливість досягати рівноважного ресурсного забезпечення виробництва за рахунок нееквівалентного обміну з іншими країнами а також внутрішнього збільшення податків вичерпала себе, разом з тим балансує процес зберігається. Так, наприклад, він може мати форму державних субсидій (рис. 1.5.). В умовах

соціально орієнтованої економіки практично всі витрати розглядаються як балансуєчі. Оптимальна частка таких витрат (наприклад, субсидій для підтримки рівня цін в конкретній сфері, інвестицій і витрат на НДДКР, соціальних витрат) повинна бути не нижче 40 % ВВП [9, с. 62]. Ця частка прямо залежить від стану економіки. Вона тим вища, чим масштабніші можливості держави. В бюджетах розвинутих країн цей показник складає не менше 35% і це вважається виправданим з точки зору економічної і соціальної ефективності.

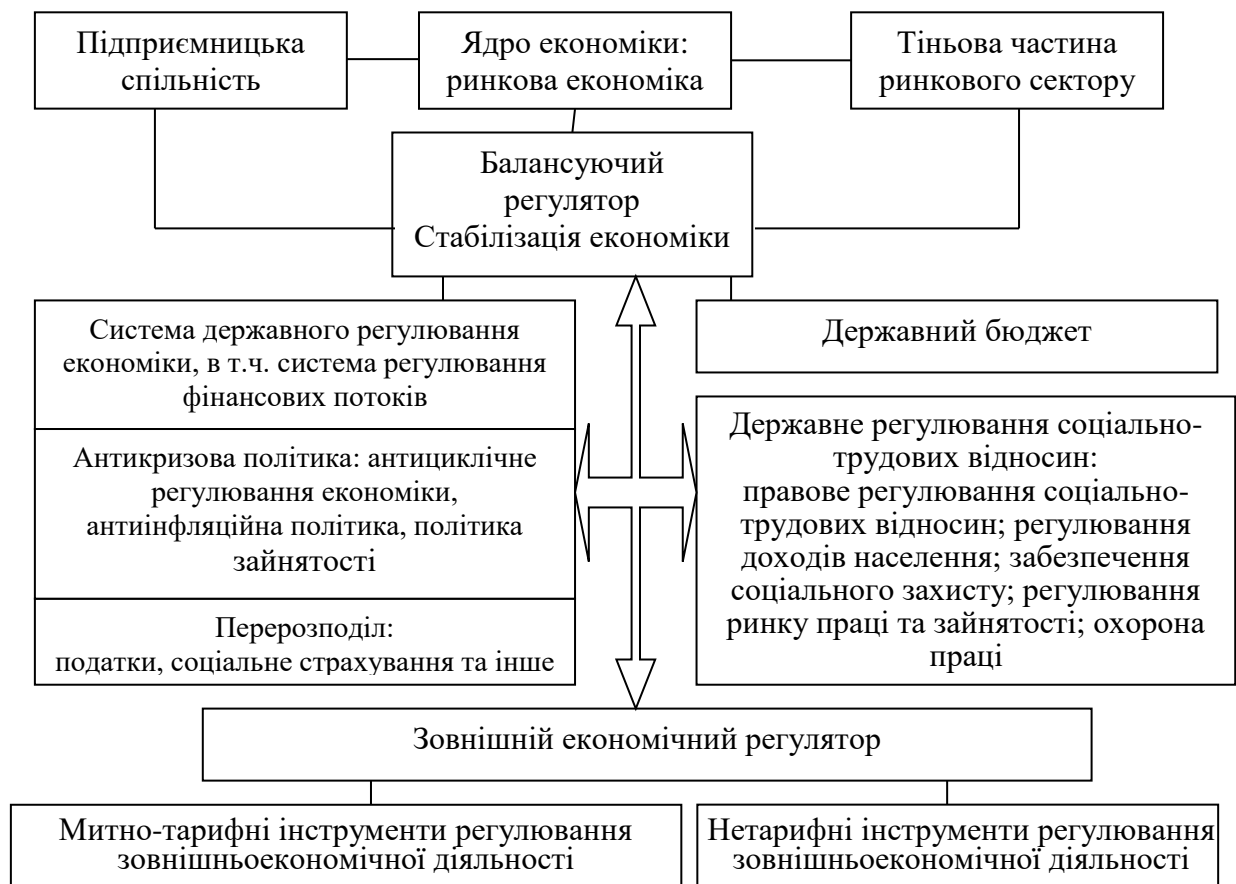

Рис. 1.5. Взаємозв'язок ринкового ядра соціально орієнтованої економіки з балансуєчим регулятором господарського механізму

Розробка автора

Ядро соціально орієнтованої національної економіки – ринкова економіка, головною метою та завданням якої є ріст ефективності виробництва та прибутку. Ринкова економіка, досягаючи основної мети, в якійсь мірі автоматично вирішує і деякі соціальні проблеми – забезпечення зайнятості, виплата заробітної плати за

результати праці. Але ринкова економіка основана на конкуренції і їй немає діла до соціальної справедливості. Соціальна справедливість, соціальний захист забезпечується державним втручанням в економіку (перерозподіл створених благ, податкова політика, правове забезпечення). Тобто держава своєю волею, а не сама ринкова економіка добровільно – повертає її до інтересів суспільства і надає їй статус соціально орієнтованої ринкової економіки. В таких умовах держава часто жертвуючи економічною ефективністю заради соціального захисту населення. тому одним із важливих критеріїв соціально орієнтованої ринкової економіки – пріоритет соціального захисту, соціальної справедливості над економічною ефективністю, що здійснюється заради соціального спокою і забезпечується реалізацією державної соціальної політики.

Таким чином, господарський механізм соціально орієнтованої національної економіки являє собою складну структуру і систему взаємозв'язків та включає в собі: а) систему збалансованих між собою ринків; б) державний сектор економіки; в) великі економічні структури, що виконують регулюючу роль держави на економіку в цілому і одночасно підвищують чуттєвість ринку до середньо- та довгострокових програм його розвитку; г) адміністративно-управлінську виробничу підсистему державного сектора; д) систему оперативного державного регулювання економіки; е) балансує систему з потужним ядром у вигляді бюджетної сфери; є) нормативно-правову базу, що регулює процеси в середині ринку.

Висновки до 1 розділу

Результати дослідження є підставою для таких висновків:

1. Державна політика соціального розвитку є багатокомпонентною, стабільною й організованою системою цілеспрямованої діяльності державних і недержавних інституцій різних форм власності та видів діяльності, які забезпечують ефективне вирішення завдань у сфері науково-технічного, організаційно-економічного, фінансового, екологічного, соціального й культурного розвитку держави та подолання сукупності соціальних проблем.

2. Взаємозалежність та взаємодоповнюваність економічного та соціального – характерна риса системного державного регулювання, у якому економічна якість рівною мірою поєднується із соціальною якістю, що концептуально повинно передбачати домінування гуманістичного фактору, за яким людина визначається головною постаттю формування економічних та соціальних відносин. Таким чином, економіка втрачає свою виключну автономію від інших суспільних сфер і виступає не лише матеріальною основою прогресу суспільства, але й способом досягнення більш високих економічних цілей. Реальною формою взаємозалежностей між соціальною та економічною системами є різні потреби, мотиви, закономірності, принципи. Наслідком поглиблення таких взаємозалежностей можуть служити реальні явища та категорії, серед яких провідне положення займає науковий капітал. Весь світовий досвід та дослідження того, що дозволило багатьом країнам домогтися економічного зростання, свідчать про те, що зростання економіки в значній мірі визначається неекономічними факторами. Соціально-економічна складова ефективного державного регулювання визначає мету суспільного виробництва, формує принципи й методи організації національної економічної політики.

3. Будь-яка країна має будувати власну модель економіки з урахуванням світового досвіду і національної специфіки. Для України найприйнятнішою є модель соціально орієнтованої економіки, мистецтво економічної політики в якій полягає в оптимальному поєднанні різних аспектів кількох моделей. Соціальна орієнтованість економіки пов'язана, по-перше, зі структурною перебудовою національної економіки на основі здійснення відповідної інноваційно-інвестиційної політики; по-друге, із забезпеченням соціальної безпеки для тих, кому загрожують ринкові механізми, із запровадженням соціальних індикаторів, зокрема, такого, як межа малозабезпеченості.

4. Для становлення та розвитку соціально орієнтованої економіки в Україні важливе теоретичне обґрунтування її концептуальних засад. Серед згаданих, в першу чергу, потрібно виділити наступні: а) високорозвинений економічний потенціал, оскільки бідна країна не має можливості соціалізації

життєдіяльності населення; б) формування соціально-орієнтованих інститутів ринку на основі економічно забезпеченого їхнього правового функціонування; в) становлення цілісного соціального інфраструктурного комплексу та матеріально-фінансове його забезпечення в тій мірі, в якій воно можливе на відповідному етапі ринкової трансформації, тобто співзвучність задекларованих соціальних показників з наявним економічним потенціалом держави; г) професіоналізація соціальної діяльності держави та інституціональний аналіз і прогнозування механізмів та наслідків суттєвих змін в соціально-економічному устрої національної господарської системи; д) наявність для працездатного населення економічних умов, які дозволяють йому за рахунок власних доходів забезпечувати не лише більш високий рівень споживання економічних благ, а, в першу чергу, основу для соціогуманітарного розвитку та соціального захисту людини; е) забезпечення рівноправного доступу до суспільно прийнятної кількості та якості суспільних благ, серед яких пріоритетами є освіта, медичне обслуговування, комунально-побутові та екологічні умови життєдіяльності; є) ринкові трансформації мають забезпечувати суспільно необхідну соціальну стабільність, зменшення соціальної диференціації населення.

5. Державне регулювання економіки в ринкових умовах має здійснюватися через застосування низки комплексних методів управління. Зокрема, це метод законодавчої ініціативи, координаційно-узгоджувальний, програмно-цільовий, консультаційно-орієнтуючий, контрольний-інспекційний, формування потенціалу кадрів управління, договірний (контрактний) метод управління.

Наукові результати, що розкривають особистий внесок автора у розробку досліджуваної проблеми і характеризують наукову новизну роботи представлені в наступних публікаціях: [15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 27, 73].

Список використаних джерел до розділу 1

1. Preteceille E. Collective consumption, the state and the crisis of capitalist society // *City, Class and Capital / New Developments in the Political Economy of Cities and Regions/ M. Harloe and E/Lebas (eds), L.,1981.*

2. Авдокушин Е.Ф. Инклюзивное развитие: основные направления, базовые предпосылки и возможные ограничения / Е.Ф. Авдокушин, В.Н. Иванова // Вопросы новой экономики. – 2014. – № 3(31). – С. 4–13.
3. Антропов В. В. Социальная рыночная экономика: путь Германии / В. В. Антропов. – М. : ЗАО „Издательство „Экономика”, 2003. – 223 с.
4. Бебело С. А. Соціальна держава і соціальна сфера: змістовно-концептуальний взаємозв'язок / С. А. Бебело // Економіка та держава. – 2008. – № 3. – С. 49–51.
5. Белінський П. І. Менеджмент виробництва та операцій : підручник / П. І. Белінський. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 624 с.
6. Бех В. П. Генезис соціального організму країни : монографія / В. П. Бех. – 2-е вид. доп. – Запоріжжя : „Просвіта”, 2000. – 288 с.
7. Бобков В. К. К формированию социальной доктрины России / В. К. Бобков // Экономист. – 2008. – № 7. – С. 14–42.
8. Бочаров М. П. От социальных ценностей к социальному государству / М. П. Бочаров. – М. : Луч, 1997. – 164 с.
9. Братищев И. М. Социальная рыночная экономика и механизм ее становления в России / И.М. Братищев, А.С. Макарян. – М. : ЗАО «Издательство «Экономика», 2003. – 216 с.
10. Валентей С. Д. Развитие общества в теории социальных альтернатив / С. Д. Валентей. – М. : Институт экономики РАН, 1994. – 139 с.
11. Виноградский В. Г. Социальная организация пространства / В. Г. Виноградский. – М. : Наука, 1988. – 318 с.
12. Волгин Н. А. Социальное государство : учебник / Н. А. Волгин, Н. Н. Гриценко, Ф. И. Шарков. – М. : „Дашков и К^о”, 2003. – 416 с.
13. Головінов О. М. Соціально орієнтована ринкова економіка як модель соціальної держави / О. М. Головінов // Економіка та держава. – 2007. – № 2. – С. 10 – 12.
14. Головніна О. Г. Методологічні засади соціально орієнтованої ринкової економіки : монографія / О. Г. Головніна. – К. : НТУ, 2005. – 460 с.

15. Головня О. М. Вплив соціальної структури суспільства та якості життя населення на регіональні виборчі процеси / О. М. Головня // Регіональні виборчі процеси: теорія і практика : тези VII Міжнар. наук.-практ. конф. – Львів : Львівський університет бізнесу та права, 2010. – С. 67–68.

16. Головня О. М. Державна політика соціального розвитку України в контексті забезпечення стабілізації економіки: (теорія, методологія, перспективи) : монографія / О. М. Головня. – Запоріжжя, 2017. – 561 с.

17. Головня О. М. Державна політика фінансового стимулювання постіндустріального піднесення / О. М. Головня // *Strategiczne pytania światowej nauki – 2012 : materiały VIII Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji. – Przemysł : Nauka i studia*, 2012. – С. 10–12.

18. Головня О. М. Загрози трансформації соціальної структури суспільства / О. М. Головня // *Держава і глобальні соціальні зміни: історія, теорія, ідеологія : матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* – Київ : НТУУ «КПІ», 2010. – С. 265–267.

19. Головня О. М. Соціально орієнтована ринкова економіка як модель соціальної держави / О. М. Головня // *Розвиток продуктивних сил України: від В. І. Вернадського до сьогодення : матеріали ювілейн. міжнар. наук. конф. : у 3 ч.* – Київ : РВПС України НАН України, 2009. – Ч. 2. – С. 102–105.

20. Головня О. М. Теоретико-методологічні засади регенерації соціальної системи в механізмі економічного розвитку / О. М. Головня // *Економіка і регіон.* – 2009. – № 4 (23). – С. 170–173.

21. Головня О. М. Теоретико-методологічні засади формування соціально орієнтованої економіки за допомогою комплексних методів прогнозування / О. М. Головня // *Economics, Management, Law: socio-economic aspects of development : Collection of scientific articles.* – Edizioni Magi, Roma, Italia, 2016. – Р. 31–34.

22. Головня О. М. Формування та розвиток соціально орієнтованої економіки України: роль державного регулювання : монографія / О. М. Головня. – Вінниця : ТОВ «МЕРКЬЮРИ-ПОДІЛЛЯ», 2014. – 528 с.

23. Гриценко Н. Концепция социального государства: перспективы реализации // Социальное партнерство. – 2006. – № 3. – С. 12–17.

24. Грiневська С. М. Напрями удосконалення державного регулювання соціальної орієнтації економіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.03 „Економіка та управління національним господарством” / С. М. Грiневська. – Донецьк, 2008. – 20 с.

25. Грiшнова О. А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки / О. А. Грiшнова. – К. : Знання, КОО, 2002. – 254 с.

26. Гуравичев М. М. Социальный капитал: истоки и их эволюция / М. М. Гуравичев // Социальная экономика. – 2002. – № 1–2. – С. 3–8.

27. Дисбаланси та детермінанти соціально-економічного розвитку країни : монографія / за заг. ред. д. е. н., професора З. П. Коровіної, к. держ. упр., доц. О. М. Ніколаєвої. – Донецьк : Видавець Дмитренко Л. Р., 2013. – 320 с.

28. Драбовський А.Г. Соціально-економічний розвиток України: втрачені можливості / А.Г. Драбовський, М.І. Петренко // Warszawa Zeszyty naukowe Uczelni Warszawskiej im. Marii Skłodowskiej. - Gurie Kwartalnik 3 (53). – 2016. – S. 77-95.

29. Драбовський А.Г. Інтегральна ефективність функціонування та розвитку виробничих систем у національній економіці: теоретико-методологічні аспекти оцінювання: монографія / М.Ю. Барна, А.Г. Драбовський, М.І. Миронова, Г.І. Башнянин. – Львів, ЛІГА-ПРЕС, 2017. – 270 с.

30. Европейская социальная хартия (пересмотренная) СДСЕ № 163 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.conventions.coe.int>.

31. Економічна енциклопедія : у 3 т. / Редкол. : С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Видавничий центр „Академія”. – Т. 1. – 2000. – 864 с.

32. Економічна енциклопедія : у 3 т. / Редкол. : С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Видавничий центр „Академія”. – Т. 2. – 2001. – 848 с.

33. Економічна енциклопедія : у 3 т. / Редкол. : С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Видавничий центр „Академія”. – Т. 3. – 2002. – 952 с.

34. Жанузаков Б. Б. Социальная экономика, как будущее человеческой цивилизации / Б. Б. Жанузаков – Алматы : Крамдс–пресс, 1993. – 105 с.
35. Забарна Е. М. Соціально-економічний розвиток регіону на інноваційно-інвестиційній основі / Е. М. Забарна. – Одеса : Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 2008. – 264 с.
36. Зайцев Ю. К. Системна парадигма та аналіз соціального ринкового господарства / Ю. К. Зайцев. – Чернівці : Золоті литаври, 2000. – 288 с.
37. Заславская Т. И. Социология экономической жизни: очерки теории / Т. И. Заславская, Р. В. Рывкина. – Новосибирск : Наука, 1991. – 446 с.
38. Капильцова В. В. Соціалізація економічної системи суспільства: теоретико-методологічні аспекти [Текст] : монографія / М-во освіти і науки України, Донец. нац. Ун- т економіки і торгівлі ім. М. Туган- Барановського; / В. В. Капильцова. – Донецьк : ДонНУЕТ, 2009. – 227 с.
39. Кінаш І. П. Склад і структура соціальної інфраструктури / І. П. Кінаш // Вісник соціально-економічних досліджень. - 2012. - Вип. 3(2). - С. 171-176.
40. Козловски П. Синтез социального уравновешивания (Ausgleich) и гарантии свободного действия рыночных сил [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sites.google.com/a/economicus.org/economicus>
41. Концепція соціальної ринкової економіки: головні засади, досвід та нові знання. – К. : Фонд Конрада Аденауера. – 2001. – 89 с.
42. Корнієнко В. Реалізація ідеалу соціально-правової держави в українському суспільстві / В. Корнієнко // Право України. – 2001. – № 2. – С. 47–52.
43. Куценко В. І. Соціальна безпека в контексті сталого розвитку / В. І. Куценко, В.П. Удовиченко. – Чернігів : Видавець Лозовий В.М., 2011. – 656 с.
44. Ламперт Х. Социальная рыночная экономика. Германский путь / Хайнц Ламперт. – М. : Дело. – 1993. – 220 с.
45. Лісовський С. А. Основи сталого (збалансованого) економічного, соціального, екологічного розвитку / Л. Г. Руденко (наук.ред.). – Житомир : Полісся, 2007. – 108 с.

46. Матвеев С. О. Економічна соціологія : підруч. / С. О. Матвеев, Л. І. Лясота. – Суми : ВТД "Університетська книга", 2006. – 184 с.
47. Мунтіян В. І. Основи теорії інформаціогенної моделі економіки. – К. : КВЦ, 2004. – 368 с.
48. Николаев Г. А. К вопросу о социально-экономической функции социального государства / Г. А. Николаев // Социальное государство: мировой опыт и реалии России / Общ. ред. Г.А. Николаева, М. : АТиСО, 2002. – С. 6–15.
49. Новая философская энциклопедия : в 4 т. / Ин-т. философии Рос. Акад. наук, Нац. обществ.-науч. фонд; Науч.-ред. совет.: В.С. Степин [и др.]. – М. : Мысль, 2000. – Т. 3. – 692 с.
50. Новикова О. Ф. Соціальна орієнтація економіки: механізми державного регулювання : монографія / О. Ф. Новикова, С. М. Гринецька, Л. Л.Шамілева. – Донецьк : Ін-т економіки промисловості, 2009. – 220 с.
51. Ойкен В. Основы национальной экономики / Вальтер Ойкен ; под общ. ред. В. С. Автономовой. – М. : Экономика, 1996. – 352 с.
52. Осадчая Г. И. Социология социальной сферы : учебное пособие для высшей школы. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Академический проект, 2003. – 336 с.
53. Осауленко О. Г. Моделирование стаłego розвитку соціально-економічних систем : монографія / О. Г. Осауленко. – К.: 2001. – 66 с.
54. Панкевич О. З. Соціальна держава: проблеми загальної теорії : монографія / О. З. Панкевич. – Львів : Львівський юридичний інститут МВС. – 2004. – 176 с.
55. Парсонс Т. О структуре социального действия / В.Ф. Чеснокова (ред). – М. : Академический Проект, 2000. – 879 с.
56. Пигров К.С. Идея экономического порядка в современной России. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://sites.google.com/a/economicus>
57. Підгірний В. Парадигмальні основи теорії стимулювання суспільного розвитку / В. Підгірний // Схід. - 2014. - № 2. - С. 30-35.

58. Попов О. Л. Що таке сталий (стійкий) розвиток суспільства / О. Л. Попов, С. Г. Краснокутський, С. В. Артюх. // Соціум. – 2006. – 21 грудня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vybory.org/articles/>
59. Попова В. Результативність макрорівня: сутність концепції та методології оцінки / В. Попова // Економіка України. – 2004. – № 11. – С. 42–48.
60. Роик В. Социальная модель государства: опыт западноевропейских стран и выбор России / В. Роик // Человек и труд. – 2006. – № 1. – С. 18–22.
61. Руженський М. М. Система соціального захисту населення у транзитивному суспільстві : монографія / М. М. Руженський. – К. : ІПК ДСЗУ, 2005. – 384 с.
62. Семів Л. К. Регіональна політика : людський вимір : монографія / Л.К. Семів. – Львів : ІРД НАН України, 2004. – 392 с.
63. Социальная доктрина России : проект, дискуссия, размышления // Уровень жизни населения регионов России, 2008. – № 5. – С. 6–30.
64. Социальное государство : Краткий словарь-справочник / Ред. кол. : Н. Н. Гриценко (рук.), Г. А. Николаев (зам. рук.), Ф. И. Шаркав (зам. рук.) и др. М. : АТиСО, 2002. – 223 с.
65. Социальные изменения и социальное развитие [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.wikiversity.org/wiki/>
66. Социальный порядок и жизнеспособность общества / С. А. Шавель [и др.]; отв. ред. С. А. Шавель. – Минск : Белорус. наука, 2007. – 333 с.
67. Социология в странах Центральной и Восточной Европы : хрестоматия / Авт.-сост. З. Т. Голенкова, Н. П. Нарбут. – М. : Изд-во РУДН, 2005. – 719 с.
68. Соціальна економіка : навч. посіб. / Колектив авторів О. О. Беляєв, М. І. Диба, В. І. Кириленко та ін. – К. : КНЕУ, 2005. – 196 с.
69. Соціальна ринкова економіка : орієнтир для України / Р. Клапгам, М. Ломанн, О. Олійник та ін. : за ред. Р. Клапгама. – 2-е вид. – К. : ФАДА, ЛТД. – 2006. – 88 с. (Політична освіта).
70. Соціальний ресурс формування інноваційної економіки в контексті сталого розвитку : монографія / В. І. Куценко, О. В. Гаращук, О. О. Євсєєва та ін. ;

за наук. ред. В. І. Куценко. – Київ : Задруга, 2013. – 336 с.

71. Стратегическая оценка экономики – Продвижение инклюзивного роста. – Филиппины : Азиатский банк развития, 2014. – 168 с.

72. Строган А. Ю. Сутність, природа, цінність та призначення соціальної правової держави / А. Ю. Строган // Економіка та держава. – 2007. – № 12. – С. 72–74.

73. Суспільний вектор сталого розвитку (питання теорії та практики) : монографія / за наук. ред. В. І. Куценко ; Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». – Чернігів : Видавець Лозовий В. М., 2013. – 336 с.

74. Тощенко Ж. Т. Социология. Общий курс : учебн. пособие для студ. вузов / Ж. Т. Тощенко. – М. : Прометей, 1994. – 384 с.

75. Третяк В. П. Дослідження соціальної сфери: методологія та практика : монографія / В. П. Третяк. – Х. : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2009. – 273 с.

76. Тропіна В. Б. Фіскальне регулювання соціального розвитку суспільства / В. Б. Тропіна; К. : НДФІ, 2008. – 368 с.

77. Туленков М.В. Теоретичні основи раціональності соціального управління : монографія / М. В. Туленков, О. Г. Чувардинський. – Ніжин : ТОВ „Видавництво Аспект–Поліграф”, 2009. – 232 с.

78. Харазішвілі Ю. М. Теоретичні основи системного моделювання соціально-економічного розвитку України / Ю. М. Харазішвілі. – К. : ТОВ „ПоліграфКонсалтинг”, 2007. – 324 с.

79. Шавель С. А. Социальная сфера общества и личность / С. А. Шавель. – М. : Наука и техника, 1988. – 315 с.

80. Щокін Г. В. Закони соціальної структури, мобільності й стратифікації (продовження) // Персонал. – 2005. – № 8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.personal.in.ua./article.php?id=11>

РОЗДІЛ 2

КОНЦЕПТУАЛЬНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

2.1. Макроекономічні особливості формування сучасної парадигми національної економіки на засадах соціального розвитку

Україна у досить непростих умовах визначає параметри власної національної моделі соціально-економічного розвитку на тривалу перспективу. В державі дотепер не сформована й відповідно не впроваджена ефективна модель розвитку економіки, що повною мірою відображала б її національні особливості та інтереси і стала макроекономічною базою ефективного державного регулювання.

Формування моделі національної економіки має свої особливості макроекономічної політики. Макроекономічна політика – це політика урядових структур та інституцій, спрямована на регулювання економічних процесів з метою забезпечення довгострокового економічного зростання. Основними формами макроекономічної політики є: кредитна, податкова, грошова, інвестиційна, інноваційна, фінансова, структурна, промислова, наукова, аграрна, антициклічна, кадрова, зовнішньоекономічна, соціальна, екологічна. В Україні макроекономічна політика розпочалася з формування науково обґрунтованих державних економічних програм.

Для дослідження проблем макроекономічного розвитку в Україні використовують аналітичні та прогнозні макроекономічні моделі, які оперують агрегованими показниками: ВВП, національний дохід, фонди нагромадження та споживання, сукупні показники попиту та пропозиції та ін. Серед відомих макроекономічних моделей, які використовуються з метою прогнозування розвитку національної економіки та аналізу структури економіки варто назвати: 1) макромоделі економіки Україна-1 та Україна-2, які призначені для складання

середньострокових прогнозів розвитку ключових показників; 2) макромоделі економіки УКР-МАКРО-3 та УКР-МАКРО-4, в яких серед шести підсистем прогнозується соціальна сфера та ринок товарів і послуг; 3) моделююча система «Бюджет», що слугує для бюджетного моделювання; 4) модель середньострокового прогнозування, яка оперує реальним ВВП; 5) квартальна модель прогнозного розрахунку реального ВВП [44].

Особливості макроекономічної політики в Україні заключаються в тому, що вона має бути направлена на подолання системної кризи соціально-економічного розвитку. Зазначена політика повинна мати трансформаційний характер та бути сформованою на основі інклюзивного економічного росту.

Пріоритетними цілями національної моделі соціально орієнтованого розвитку є стабілізація економіки, високий рівень і якість життя населення, гармонійність соціальних відносин, стійка динаміка економічного розвитку. Тим самим актуалізується пошук, вибір, визначення форм і методів, факторів і механізмів, роль яких забезпечити реалізацію цих завдань на практиці.

З початку проведення економічних реформ в Україні вітчизняній науці висувались претензії з приводу відсутності чіткої теоретичної бази і практичних рекомендацій відносно стратегії і тактики кардинальної трансформації соціально-економічної системи для подальшого розвитку національного господарства країни. Зрозуміло, що формування та розвиток національної економіки сьогодні неможливий без активної участі державного регулювання, але урядові структури та органи державної влади будують свою діяльність відповідно до теоретичних канонів лібералізму. Національна стратегія побудови моделі соціально орієнтованого економічного розвитку – це проблема вибору між швидкістю такого формування і досягненням бажаного ефекту. В сучасних умовах еволюційне формування такої моделі вимагає часу, що визначає відставання країни від інших країн західного світу і може в майбутньому супроводжуватися втратою виробничого та ресурсного потенціалу та зростаючими економічними витратами.

Тому ефективна державна політика соціального розвитку в умовах стабілізації національної економіки має стати результатом реалізації стратегії, в межах якої необхідно гармонізувати цільові орієнтири ринкових перетворень, антикризового регулювання, структурно-технологічних змін, підвищення рівня і якості життя населення, стабілізації економіки та включення її в світовий економічний простір. В основі цієї стратегії мають бути високі, гідні і одночасно досяжні довгострокові цілі, які перетворять Україну в державу, що динамічно розвивається на основі інтенсивної праці та ділової ініціативи і послідовної економічної політики.

На шляху до побудови ефективної державної політики соціального розвитку з метою забезпечення безперервності процесу модернізації, постійним за характером дії, має бути і трансферний процес, завдяки якому повсякденно відбувається нагромадження і використання спеціалізованого знання. Воно є результатом інноваційної діяльності, яка має вийти на передній план у повсякденному житті. Тому в соціально орієнтованій економіці визначальним є інтелектуальний потенціал суспільства, на який вона спирається і який становить сукупність буденних і спеціалізованих наукових знань, які нагромаджені у свідомості людей та матеріалізовані в технологічному способі виробництва.

Для формування та розвитку національної економіки необхідним є перехід від, так званого, інвестиційного, як правило, екстенсивного, типу розвитку до якісно нового, ефективного, інноваційного типу розвитку, який базується на прискоренні науково-технологічного оновлення виробництва, його інтенсифікації, зниженні витрат виробництва і підвищенні його рентабельності, прибутковості. Це не лише збільшує джерела фінансування, але й відкриває можливості досягнення оптимального співвідношення між виробництвом, нагромадженням і споживанням, глибоких радикальних змін.

Вихід України з кризового стану залежить від механізмів економічного розвитку, який обумовлений дією системи економічних законів і закономірностей. Економічний розвиток є процесом життєдіяльності суспільства та його складових частин, який зумовлений як свободою людської волі, так і

об'єктивними закономірностями. Таким чином, економічний розвиток як процес життєдіяльності людства є результатом дії об'єктивних закономірностей, з одного боку, а з іншого – економічного управління, яке базується на усвідомленому використанні правильно зрозумілих закономірностей. Але в сучасному світі економіка не є самодостатньою і замкненою системою. Економічне зростання потрібне для створення умов розвитку людини, підвищення рівня і якості життя. Інструментом для створення таких умов в нашій державі має стати соціально орієнтована модель економічного розвитку. Тому державне регулювання в економічній сфері має виходити із реалій соціального стану більшості населення країни. В межах соціально орієнтованої економіки ринок має розглядатися як апарат, який максимізує рівень досягнення поставлених соціальних цілей, а не лише прибутку.

Економічний розвиток, що лежить в основі соціально орієнтованої економіки – це процес якісних змін в економічній системі, але він неможливий без економічного зростання. В економічній теорії існують теорії, що пояснюють причини та чинники економічного зростання. У кейнсіанських теоріях, як і у неокласичних, в аналізі проблеми економічного зростання використовують моделі. Головна мета при розробці та дослідженні таких моделей – з'ясування і послідовне обґрунтування основних, найсуттєвіших факторів, які визначають процес збільшення національного доходу, що означає досягнення цілей економічного зростання й удосконалення економічної системи.

До основних моделей економічного зростання належать: 1) модель економічного зростання А. Сміта; 2) модель економічного зростання Р. Харрода – Е. Домара; 3) модель економічного зростання С. Кузнеця; 4) модель економічного зростання Дж. Робінсон; 5) модель економічного зростання Н. Калдора; 6) модель економічного зростання Кобба – Дугласа; 7) модель економічного зростання Р. Солоу; 8) модель економічного зростання П. Ромера; 9) модель економічного зростання А. Льюїса; 10) „золоте правило” Е. Фелпса; 11) інституціональна теорія економічного зростання та розвитку; 12) двосекторна макромонетарна модель економічного зростання В. Рябошлика та ін.

Соціально-економічна система, в основі якої лежить соціально-економічна динаміка суб'єктів господарювання, призводить до розвитку суспільства, а також до формування та трансформацій всього економічного середовища. Внутрішніми рушійними силами цього процесу є закони та закономірності. Закони діють як колегіальна сила, прояв дії якої безперечний, а результат однозначний, тому завдяки їм досягається найбільш точне передбачення (прогнозування) стану процесів. Внаслідок розвитку та ускладнення економічної системи, системи соціальних зв'язків та взаємин між суб'єктами суспільства, поглиблення взаємозалежності їхніх дій виникає необхідна потреба об'єднання цих стосунків у певну систему, функціональне наповнення якої визначають економічні та соціальні закони.

Закони використовуються у випадках, коли встановлено істотні, тобто найбільш суттєві залежності між дією різноманітних сил та соціально-економічними наслідками їх взаємодії. Закон як економічна категорія – внутрішньо необхідні, сталі й суттєві зв'язки між основними протилежними сторонами, властивостями економічних явищ і процесів, між окремими стадіями і ступенями розвитку економічної системи, між різними системами. На відміну від законів природи, закон як економічна категорія відображає закони господарської або виробничої діяльності людей і виявляється, насамперед, через їхні матеріальні потреби та інтереси. Закономірності – це прояви дії загальних законів у конкретних умовах. Закономірність, як і закон, відображає стійкі причинно-наслідкові зв'язки, однак не однозначну залежність, а ймовірнісну.

Проміжними ланками між дією економічних законів і господарською діяльністю людей є також право власності, економічна політика уряду, соціальні вимоги й виступи працівників, які впливають на механізм реалізації економічних законів, що водночас опосередковано збагачує зміст категорії «економічний закон». Внаслідок цього економічні закони мають соціальні форми свого прояву.

Соціально-економічні закони і закономірності є необхідними теоретико-методологічним базисом для вирішення практичних завдань. Їхнє знання та практичне застосування у господарській діяльності дозволяє раціонально

використовувати ресурсний потенціал регіонів, оптимізувати економічну діяльність на макро- та мезорівнях. Економічні закони – це необхідні та стійкі залежності між економічними явищами в процесі виробництва, нагромадження, розподілу, обміну і споживання матеріальних благ. Соціальні закони – це об'єктивні закони розвитку суспільства, що відображають найбільш істотні, стійкі внутрішні зв'язки між явищами життя суспільства і процесами суспільного життя, які виникають і реалізуються в суспільній діяльності через поведінку конкретних людей.

Ю. К. Зайцев, відповідно до поля та основних напрямів прояву, серед соціальних законів виділяє такі блоки: по-перше, об'єктивні закони прийняття рішень щодо визначення цілей та інструментів розвитку суспільства на макро- та мікрорівнях; по-друге, закони організації системи управління суспільними процесами на макро- і мікрорівнях у будь-якій сфері суспільної діяльності; по-третє, закони перехідного стану, тобто такі, що безпосередньо забезпечують прорив та з'єднання „міжсистемних оболонок”, завдяки чому й утворюється стабільна та динамічна метасистема, яка забезпечує існування та розвиток людини як основної причини та результату функціонування даної системи [31, с.111].

Соціальні закони, які деякі вважають вторинними та похідними економічних законів, можуть існувати у тісному взаємозв'язку з економічними або мати цілком самостійне значення. Тому існує залежність соціального розвитку від економічного та, навпаки, економічного від соціального, оскільки поведінка та прагнення людини визначається її свідомістю та системою цінностей. Цінності, в свою чергу, формуються під впливом певної форми державного устрою, економічної політики країни та факторів економічного простору. Врівноважуючись за силою впливу на розвиток суспільства із економічними законами, соціальні закони спрямовують економічну систему в напрямку соціальної згоди та рівноваги. Соціальні закони спрямовують економічну систему, у русло відносин, які забезпечують раціональне

використання економічних законів та закономірностей, формуючи певну поведінку суб'єктів господарювання.

Таблиця 2. 1

Соціальні форми прояву економічних законів

Групи законів	Складові групи
Загальні соціальні закони	Закон тотожності різнорівневих структур світобудови, закон єдності й різноманіття світу, закон єдності й боротьби протилежностей, закон циклічності соціальних процесів, закон організації соціального життя на основі базових цінностей
Основні закони функціонування суспільства	Закон єдності і боротьба індивідуального та суспільного; закон єдності і боротьби особистості і суспільства; закон єдності і боротьби особистості, соціальної спільності і середовища, що їх оточує; закон визначаючої ролі виробничих відносин в розвитку суспільних систем; закон взаємозв'язку суспільного поділу праці від зростання народонаселення і рівня продуктивних сил та виробничих відносин; закон необхідного і додаткового робочого часу; закон нерівномірності розподілу благ і цінностей:
Основні закони, що визначають стан суспільства і суспільних відносин	Закон відповідності рівня розвитку продуктивних сил рівню виробничих відносин; закон відповідності організації суспільства рівню розвитку продуктивних сил і виробничих відносин; закон відповідності політичного устрою, державного устрою рівню розвитку суспільства і рівню розвитку продуктивних сил та виробничих відносин.
Основні закони розвитку суспільства	Закон зростання потреб, закон суспільної організації праці (взаємозв'язок суспільного розподілу і кооперації праці), закон взаємозв'язку структури і функцій
Закони соціальної історії та соціальної динаміки	Закон соціальної історії, закон соціокультурних циклів, закон зміни форм державного правління, закон повноти та ієрархії різних видів державної влади, закон соціального устрою, закон соціальної динаміки, закон взаємозв'язку типів суспільства, форм виробництва і типів соціального характеру
Закони соціальної структури, мобільності та стратифікації	Закон функціонування механізмів соціальної мобільності, тестування й відбору, закон соціальної стратифікації, закон класово-професійної структури, закон формування й функціонування еліт, закон співвідношення соціальної структури й структури здібностей, закон повноти етносоціальної структури
Загальні закони управління	Закон відповідності організаційної й національної культури, закон відповідності соціальних ролей і соціальних функцій, закон доцільного відбору, закон ціннісно-ситуативного управління, закон єдності системи соціального управління, закон необхідної пропорційності керованої й керуючої підсистем, закон оптимального зіставлення централізації й децентралізації, закон участі населення в соціальному управлінні, підвищенні його ефективності й відповідальності,
Закони організацій	Закон єдності універсальних характеристик організації, закон менеджменту людських ресурсів, закон оптимального співвідношення цілей і стилів керівництва, закон співвідношення рівнів управління, закон виживання організацій

Через дію у суспільстві багатьох факторів, закони соціального розвитку здобувають характер тенденцій, які необхідно враховувати при вивченні соціальних закономірностей. Отже, відтворення життя суспільства відбувається відповідно до основних об'єктивних законів, які знайшли своє відображення і формулювання в працях К. Маркса, І. І. Санжаревського, П. А. Сорокіна, В. А. Титаренка, Г. В. Щокіна. При цьому можна виділити такі основні групи соціальних законів: 1) Загальні (універсальні) закони як основні закономірності, що виражають відношення між загальними, всюди існуючими властивостями або тенденціями соціального розвитку. 2) Основні закони функціонування та розвитку суспільства. 3) Специфічні або часткові соціальні закони, які виражають відносини між конкретними специфічними соціальними явищами або приватними властивостями соціальних систем. Вони, як правило, мають точну кількісну і якісну визначеність і можуть бути виражені в математичній формі. Тобто розвиток соціально орієнтованої економіки визначають закони, що діють як стійкі системоутворювальні зв'язки повторюваних явищ і процесів відтворення людини і суспільства [63; 81; 82; 83; 84; 85].

Ці закони мають об'єктивний характер і реалізуються завдяки діяльності людини, наукове пізнання якої можливе лише при врахуванні поєднання об'єктивного і суб'єктивного. До них належать закони соціальних переміщень, соціального порівняння, динаміки соціальної активності, розвитку соціальної структури, саморегулювання стосунків на основі узгодження очікувань суб'єктів.

Відповідно до загального курсу реалізації стратегічно важливих економічних реформ в Україні повинні повністю узгоджуватися принципи і методи формування та розвитку соціально орієнтованої національної економіки. Такі загальнонаукові принципи, як системність, комплексність, гуманізм, соціальна справедливість, гнучкість, динамізм, координація між різними напрямками економічної політики, орієнтація на реальні економічні процеси, збалансованість потреб населення і можливостей суспільства, забезпечення соціальних гарантій і соціального захисту є доміантними в державному регулюванні та побудови соціально орієнтованої моделі економічного розвитку

України. Регулюючий механізм повинен мати властивості гнучкої адаптації до змін загальноекономічної ситуації, адекватно реагувати на них, але поряд з цим необхідна певна стабільність економічних важелів на певний проміжок часу. Загальне покращання перебігу економічних процесів значною мірою залежить від вироблення та реалізації цілеспрямованої, послідовної та передбачуваної державної політики у цій сфері, загальнометодологічних основ її формування та реалізації. Важливо передбачити прозорість, послідовність кроків органів виконавчої влади та місцевого самоврядування; впровадження нових економічних рішень винятково після всебічного аналізу їх потенційної ефективності в досягненні поставлених цілей та можливого впливу на економічне середовище; моніторинг за наслідками впровадження чинних регуляторних актів та заходів; ефективний діалог між органами центральної влади, органами місцевого самоврядування і суб'єктами господарювання.

Серед принципів соціально орієнтованої національної економіки можна виділити констатуючі та регулюючі. Серед основних констатуючих такі:

- 1) Розмежування та інтеграція чинників економічного розвитку на макро-, мезо-, та мікрорівнях.
- 2) Основний напрямок економічного розвитку – задоволення зростаючих потреб населення на основі створення сприятливих умов для вирішення соціально-економічних проблем держави та її регіонів.
- 3) Створення дієздатної системи цін, за допомогою якої здійснювалось би ефективне функціонування ринкової системи і проводились необхідні заходи в межах кредитно-грошової політики держави.
- 4) Ринок виступає основою економіки, але він неспроможний розв'язати численні соціальні проблеми і не завжди приносить соціальні результати. Тому соціальні компоненти соціально орієнтованої національної економіки повинні стати необхідним доповненням ринкової економіки.
- 5) Перевага грошової політики, суть якої полягає в створенні регулюючого механізму для збереження цінності і стабілізації національної валюти. Відсутність стабільності валюти, як правило, призводить до порушення цінового механізму управління економікою, до дисбалансу попиту і пропозиції в умовах ринку. Пріоритет грошової політики означає гарантію неможливості

виникнення таких явищ, як інфляція чи дефляція, які призводять до серйозних збоїв у конкурентній системі та соціальних ризиків. Суттєвою особливістю грошової системи повинна бути не тільки її здатність підтримки вартості грошей на стабільному рівні, але й можливість її функціонування автоматично.

6) Принцип економічної відповідальності, при якому будь-який суб'єкт відповідальний за власні рішення і дії, повинен нести матеріальну відповідальність. Принцип відповідальності діє стосовно одноосібних власників підприємств і стосується господарств з обмеженою відповідальністю. Відповідальність є складовою частиною механізму регулювання конкурентного порядку.

7) Постійність економічної політики, оскільки для ефективного функціонування соціально-економічної системи політика, яка планується на довгострокову перспективу відіграє велику роль у формуванні політичної, соціальної і економічної кон'юнктури. Кон'юнктура, в свою чергу, формує інвестиційні очікування і можливості економічних суб'єктів.

8) Принцип об'єктивності відображає відповідність темпів і масштабів побудови соціально орієнтованої економіки об'єктивним можливостям фінансово-ресурсного забезпечення проектів і програм.

9) Принцип координованості зусиль усіх суб'єктів національного розвитку та органів законодавчої і виконавчої влади у напрямі досягнення ефективних соціальних та економічних результатів діяльності.

10) Принцип забезпечення внутрішньої та зовнішньої конвертованості соціально орієнтованої економіки орієнтується на забезпечення національної безпеки.

Крім констатуючих, потрібно виділити регулюючі принципи, які мають забезпечувати та доповнювати констатуючі. До них відносяться:

1) Економічний розрахунок, згідно з яким раціональне економічне зростання в масштабах всієї економіки повинно забезпечуватися за допомогою економічних розрахунків багатьох окремих підприємств, які взаємодіють через систему конкурентних цін.

2) Аномалія пропозиції, яка з'являється у вигляді збоїв в механізмі конкуренції і виражається в тому, що зміна рівня цін призводить до аномального реагування пропозицій: при зниженні цін пропозиція збільшується, а при підвищенні,

навпаки, скорочується. Як правило подібні явища мають місце на ринках робочої сили. 3) Принципи соціальної справедливості та соціальної захищеності населення. 4) Принцип системності та комплексності у використанні джерел та факторів соціально-економічного зростання. Системність підходу до визначення основних завдань та спрямувань опрацювання і реалізації основних напрямків економічної політики держави з урахуванням перетворень на всіх рівнях. 5) Принцип ефективності системи соціального партнерства між суб'єктами господарювання різних рівнів та економічної політики. 6) Політика в галузі доходів відповідно до якої для корегування первинного розподілу доходів з розрахунком соціально-економічного аспекту в цілях перерозподілу доходів можуть бути застосовані заходи соціального характеру, наприклад, використання в якості механізму перерозподілу податкової політики. 7) Протидія монополізації ринків і підтримка порядку конкуренції. Такий принцип потребує проведення послідовної антимонопольної політики у всіх сферах соціально-економічної системи. 8) Принцип відповідності, що відображає відповідність соціального розвитку державній економічній політиці. 9) Принцип узгодженості економічної політики з національними інтересами загалом. 10) Принцип ієрархічності, де кожна ланка вертикалі соціально орієнтованої економіки повинна чітко виконувати свої функції. 11) Принцип раціонального поєднання економічного та соціального критеріїв, що забезпечить поряд з економічною вигодою, одночасно і фінансову підтримку для реалізації соціальних завдань. 12) Принцип синхронізації означає, що швидкість реалізації регіональних і галузевих програм соціального розвитку та ініціатив має відповідати темпам здійснення економічних реформ. 13) Принцип діагностики та постійного моніторингу наявного становища та здійснюваних економічних перетворень, передбачення та прогнозування можливих соціальних наслідків під час оцінювання ефективності отриманих результатів.

Принципи регулювання соціально орієнтованої національної економіки повинні узгоджуватися із загальним курсом стратегічних програм розвитку країни. Поєднання усіх названих принципів дасть змогу забезпечити високу

ефективність здійснюваної державної економічної політики, несучи переконливість основних її складових, чітку направленість на досягнення високих кінцевих результатів. На цій основі вся система запроваджуваних заходів набуде цілісного і комплексного характеру відповідно до змін у базисі економічної системи. Комплексна реалізація завдань, які ставить перед собою соціально орієнтована економіка повинна ґрунтуватися на принципах субсидіарності з метою перерозподілу ресурсів на користь найбільш соціально вразливих громадян та надання необхідних соціальних гарантій. Субсидіарний підхід потребує визначення та чіткого розподілу повноважень між державою, державним сектором та комерційним.

Безумовно, забезпечити економічний розвиток країни можливо лише на основі виконання функцій, що виконує соціально орієнтована національна економіка. Термін „функція” походить від латинського *function* – виконання, здійснення, діяльність, обов’язок, робота, зовнішній прояв властивостей об’єкта в даній системі відносин [63, с. 1453]. Тобто функцію соціально орієнтованої моделі економіки доцільно розуміти як її діяльність щодо забезпечення всіх умов для виконання життєвих принципів суспільства, створення умов для позитивних структурних зрушень і ліквідації негативних соціальних явищ та процесів за рахунок зміни структури, зв’язків, якостей і відносин у економічній системі. Дослідження функцій соціально орієнтованої національної економіки має ґносеологічне значення, яке дає шанс визначити права та обов’язки держави щодо регулювання економічних процесів. Залежно від реальних умов окреслюються основні домінанти економічної політики, зміст якої обґрунтовується системою економічних положень, які виникають на різних етапах розвитку країни. Серед основних функцій соціально орієнтованої моделі економіки доцільно виділити наступні:

- правозабезпечувальна, що відображається в забезпеченні реальних гарантій здійснення прав всіх громадян. На міжнародному рівні унормування прав людини було посилене в „Загальній Декларації прав людини”, прийнятій ООН 1948 року; у двох міжнародних пактах ООН від 1976 року про політичні,

економічні, соціальні та культурні права (громадянський та Соціальний пакт). З метою інтернаціоналізації і універсалізації прав людини, були укладені також інші угоди, як, наприклад, Європейська Конвенція з прав людини та основних прав (1950), Заключний Акт у Хельсінкі (1975 р.). Без відповідного матеріального забезпечення людські права можуть не бути доступними для всіх верств населення;

- активізуюча, що полягає в сприянні економічній активності працездатного населення. Захист людської гідності через створення рівних можливостей вимагає існування відповідного економічного порядку, зокрема, у галузі трудових відносин. Економічне існування більшості людей залежить як від можливостей застосування власної робочої сили, так і від умов зайнятості на конкретному робочому місці. Вплив на ринок праці належить до найважливіших функцій соціально орієнтованої національної економіки. Правила на ринку робочої сили спрямовані на те, щоб створити і забезпечити всім працездатним та бажаючим працювати такі робочі місця, які б відповідали нахилам та здібностям кожного. Через посилення прозорості на ринку праці та професійної і просторової мобільності робочої сили можна досягти кращої відповідності між попитом і пропозицією на різних ринках робочої сили. Дієвими заходами при цьому є посередництво з боку державних і приватних закладів у знаходженні роботи, безкоштовне консультування з питань ситуації та тенденцій на ринку праці, заохочувальні заходи, фінансова допомога при переїзді на нове місце роботи та інше. Важливо навчати працездатних громадян необхідним навичкам, щоб уможливити для них пошук такої роботи, яка б відповідала особистим нахилам і реалізовувала їх право на вільний вибір професії. Заходи принципового плану для забезпечення рівності можливостей на ринку робочої сили повинні доповнюватися укладанням таких трудових угод, які б усували можливість будь-якої дискримінації;

- сприяння посиленню соціальної безпеки суспільства та людини, як її складової, забезпечення кожній людині гідного життя, соціальної захищеності кожної особи, її економічної та правової незалежності, створення та

функціонування системи соціальної підтримки та захисту малозабезпечених верств населення, соціальний захист від загальних життєвих ризиків. Соціальні інституції необхідні для економічного страхування кожного громадянина від таких загальних ризиків, як нещасні випадки, захворювання, інвалідність, похилий вік та безробіття. Стосовно конкретної форми соціального страхування існують різні уявлення (приватне чи державне страхування, частка приватного і державного фінансування соціального страхування). Будь-яка нерівність, за яку люди не можуть носити безпосередньої відповідальності, повинна компенсуватися або пом'якшуватися за рахунок системи суспільної солідарності. Загальні життєві ризики повинні покриватися в межах системи соціального страхування. Завдяки цьому окрема особа, незалежно від її соціального чи економічного становища, має кращі стартові позиції для впорядкування свого життя;

- рівний доступ до освіти. Доступ до освіти дає можливість на успіх на ринку праці і на стабільні доходи. Тому питання забезпечення доступу до освіти та нових знань для якомога більшої кількості населення є одним із ключових складових соціально орієнтованої моделі економіки. Необхідно забезпечити безперешкодний доступ громадян до системи освіти та підвищення кваліфікації. Потрібно уможливити доступ молоді до освіти, яка б відповідала її здібностям та талантам, незалежно від походження та статків батьків. Бурхливий розвиток освіти спричиняється до більш динамічного професійного зростання населення і до відкритості соціальних структур;

- узгоджувальна, „консенсуальна”, що ілюструє зміцнення економічного миру й злагоди в суспільстві. Дана функція реалізується за рахунок утвердження економічної злагоди та наявності в державі соціального партнерства. Соціальна компенсація в суспільстві була б обмеженою, якби стосунки між найманими робітниками та роботодавцями не розвивалась у напрямі соціального партнерства. В такому разі можна знаходити процедури, які дозволяють досягати згоди у врегулюванні існуючих конфліктів;

- гарантування всебічного і повного розвитку кожної людини як особистості. Дана функція виконується шляхом створення умов для всебічної реалізації потенціалу особистості, її можливостей як першочергової умови для подальшого розвитку економічної системи. Соціально орієнтована модель економіки забезпечує свободу і право на самовизначення, самовідповідальність та індивідуальний розвиток, захищає окрему людину, її свободу та індивідуальні права на самореалізацію у всіх сферах життя. Все, що окрема людина не в змозі досягти з власної ініціативи та власними зусиллями, не повинне зазнавати перешкод з боку суспільства чи держави;

- економічно-виховна – пов'язана з економічним вихованням членів суспільства, формуванням або зміною інтенсивності і спрямованості соціальних настанов, цінностей та ціннісних орієнтацій суспільства. Жодна економічна система і держава не може розвиватися без усвідомлення людьми системи цінностей. Тому саме держава повинна бути основою безпеки духовного розвитку.

- інтеграційна – забезпечує можливість співіснування різних соціальних груп в межах суспільства, збереження цілісності держави та її відносин з суспільством. Основна мета полягає в забезпеченні умов вільного розвитку народів країни, дотриманні конституційних прав, свобод і рівності громадян усіх національностей, участі в усіх сферах життєдіяльності соціально-економічної системи, оптимальному врахуванні інтересів всіх соціальних груп, створення відповідних умов для розвитку кожної соціальної групи.

Визначаючим фактором суспільного прогресу, в цілому, та соціально орієнтованої економіки, зокрема, є виробництво. Тому аналіз суспільного виробництва і соціального відтворення дає ключ до розгадування соціальних проблем і підготовки на цій основі науково обґрунтованих управлінських рішень. Соціальні відносини та їх якість виступають якісною передумовою і результатом виробництва. Розширене відтворення – багатосторонній та багатомірний процес. Кожна його складова характеризує одну з сторін відтворення: його натуральну

фору, відтворення ресурсів, вартісний склад, стадії відтворення, його рівні, нерівномірність розвитку в часі.

У науковому обігу відтворювальний підхід почав активно використовуватися групою європейських вчених, за ініціативою яких 1970 року був сформований Дослідницький комітет соціології регіонального та міського розвитку. Автори, що приєдналися до цього напрямку, закликали звернутися до аналізу класових відносин як відправного і кардинального пункту в науковому поясненні соціально-економічних явищ і конфліктів [1]. В свою чергу, Е. Претесей розглядає відтворення як цілісний неперервний процес відтворення способу виробництва, способу нагромадження, способу розподілу та споживання робочої сили. Але така концепція соціального відтворення є обмеженою, оскільки вона ґрунтується лише на одному аспекті досліджуваного питання – відтворенні трудових ресурсів [2].

За кордоном теоретичні дослідження аспекту теорії відтворення знайшли своє відображення в працях А. Ахієзера, Е. Васильєвої, В. Лукіної, Л. Храпиліної, О. Шкаратана. Дана теорія отримала подальший розвиток, була доведена емпіричними даними і підтверджена економіко-математичними моделями відтворюваних процесів [77, с. 62]. Відтворювальний підхід накладає обмеження на пояснення суспільних процесів і соціально-економічного розвитку. Але потрібно визнати значущий аспект такого підходу. Категорії виробництва-відтворення – дві основні характеристики, що корегують і заохочують діяльність людей.

На наш погляд, відтворення включає в себе як відтворення існуючих елементів соціально-економічної структури і відносин, так і виникнення та розширене відтворення нових складових та відносин між ними. Під час цього процесу формується та розвивається індивід. Ядром відтворення в масштабах соціально орієнтованої національної економіки виступають соціально орієнтовані прогресивні структурні зрушення, а суттю соціально-демографічної складової цього процесу на територіальному рівні є демографічна компонента соціальної структури, включаючи міграцію та соціальне переміщення. Важливою

складовою відтворення є соціально-демографічне відтворення, яке в економічній теорії передбачає виділення простого, звуженого та розширеного відтворення з відповідними кожному типу кількісними та якісними індикаторами і параметрами. Активним суб'єктом відтворення, передусім, є держава та суспільство, що проводять конкретну політику, яка визначає вектор соціально-економічного розвитку.

Модель відтворення може служити алгоритмом аналізу важливих пропорцій і динаміки суспільного виробництва з точки зору продуктивного підходу, включаючи його натуральну та вартісну форму, що характеризує економічні відносини. Використовуючи модель економічного відтворення, можна побудувати модель відтворення соціально орієнтованих складових економіки, призначену для їх аналізу пропорцій і динаміки. В такій моделі можна виділити складові: розширене відтворення людини і суспільства як його результат, відтворення ресурсів, споживчо-вартісний склад відтворення, рівні соціального відтворення, часовий аспект відтворення (рис. 2. 1.).

Представлена модель відтворення описує важливі структурні зрушення, які визначають динаміку соціальних проявів економічного розвитку і може слугувати алгоритмом їх аналізу. При цьому важливі не тільки аналіз, але й систематизації структурних зрушень і пропорцій та виявлення основних, що дає можливість для обґрунтування необхідних темпів формування та розвитку соціально орієнтованої національної економіки.

У подвійному характері праці розкриваються протиріччя природи людини, а в його соціально-економічних формах – протиріччя природи суспільства, суспільного життя. Тому вихідною базою аналізу відтворення є суспільно організована праця, його буття, соціально-економічні форми. Під соціальним відтворенням розуміють відтворення людини, соціальних спільностей та соціальних якостей в поєднанні з матеріальними передумовами і економічними умовами їх існування.

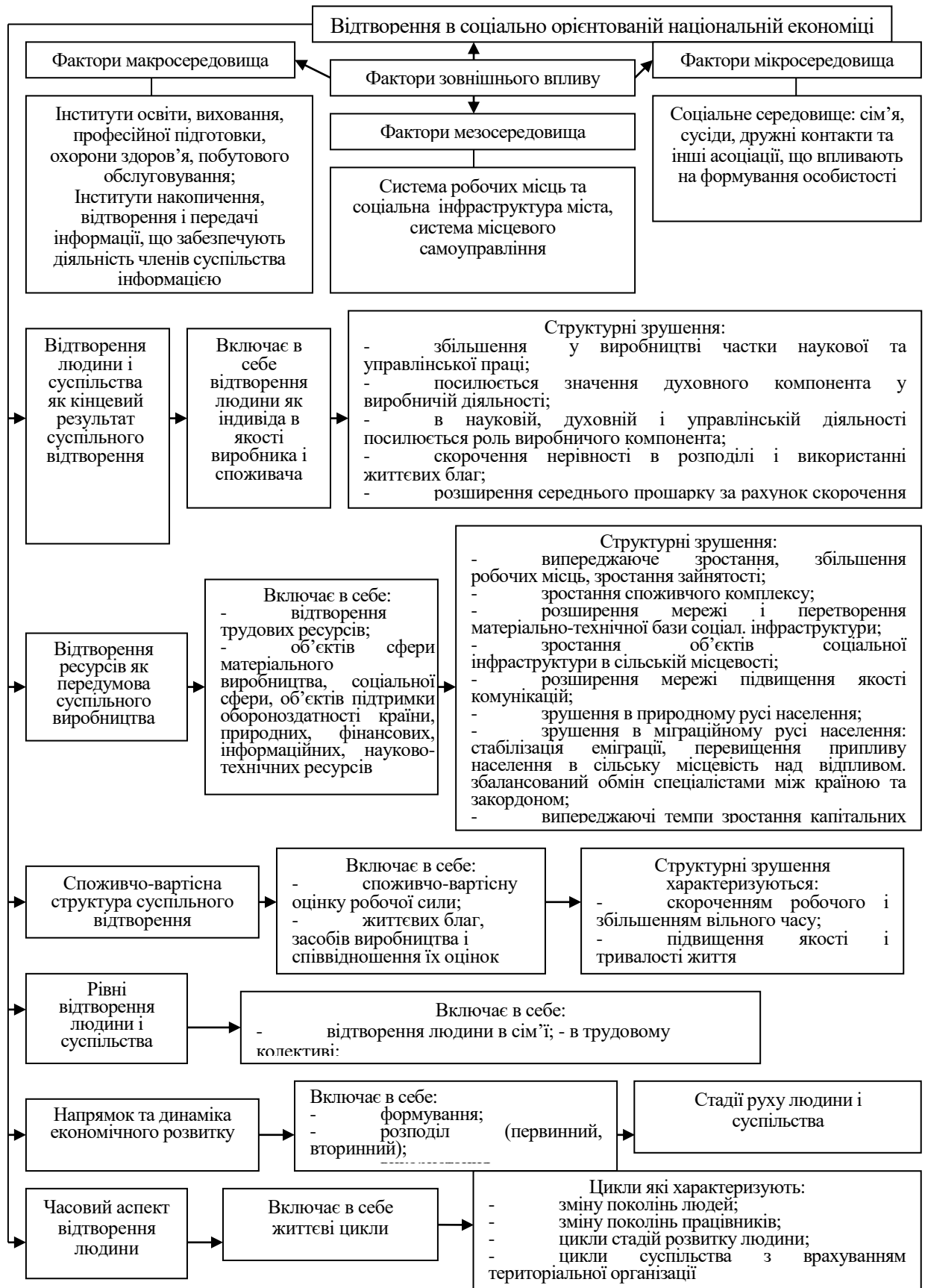

Рис. 2.1. Модель відтворення соціально орієнтованих складових національної економіки на базі структурних зрушень

Джерело: розробка втора

Це відтворення всього спектру соціальних відносин (власності, влади, управління, відчуження, експлуатації, свободи, солідарності, рівності і т.д.). Перераховані складові залежать від характеристик індивіда та його ролі в суспільстві: виробник чи споживач, власник чи працівник, зайнятий чи незайнятий, управляючий чи виконавець.

Соціальне відтворення може проявлятися у вигляді пропорцій, які характеризують цілісність, стійкість об'єкту та визначають його структуру. Саме з метою забезпечення результативності методів впливу на економічний розвиток для побудови соціально орієнтованої економіки необхідно враховувати соціальну пропорційність, як вже досягнутий рівень національної безпеки. Пропорції розглядаються виходячи із розуміння соціально орієнтованої економіки як об'єкта планування на науковій основі, включаючи і кількісні оцінки, що визначають логіку та динаміку економічних процесів, джерела і основні форми їх руху. При цьому розвиток соціально орієнтованої економіки уявляється як складний суперечливий поступовий перехід від одного стану до іншого в результаті взаємодії зовнішніх і внутрішніх факторів за допомогою механізмів диференціації і інтеграції. Механізмом розвитку соціально орієнтованої економіки виступає відтворення як постійно діючий процес виробництва продуктів, відтворення людини та суспільних зв'язків.

Тому теорія відтворення може слугувати науковою базою аналізу пропорцій і темпів розвитку соціально орієнтованої національної економіки. Процеси відтворення продуктів і людини здійснюються, як правило, на розширеній основі за рахунок збільшення кількості виробничих одиниць і екстенсивного нарощування об'ємів. За рахунок диверсифікації, тобто проникнення в сфери, які раніше не були охоплені виробництвом (індустріалізація науки, відпочинку), а також його кількісного перетворення на основі диференціації видів людської діяльності, посилення процесів кооперації, комбінування, підвищення якості праці, підвищення потреб.

Процеси формування та розвитку соціально орієнтованої національної економіки та розширеного відтворення сьогодні повинні розглядатися,

враховуючи не лише кількісні, а й якісні чинники зростання та стабілізації економіки. Якісним чинником розвитку соціально орієнтованої національної економіки в умовах стабілізації економіки є економіка знань, яка надає конкурентні переваги в галузі високотехнологічного виробництва і якісних послуг. Знання дозволяють скоротити етапи економічного розвитку, здійснити технологічний стрибок та швидко інтегруватися в світогосподарський простір. В сектор економіки знань входять різні види людської діяльності, які можна об'єднати в такі сфери: освіта; НДДКР та інновації; інформаційна техніка та інформаційні послуги.

Якісне оновлення методів та способів економічних трансформацій висуває на перший план інформацію як основу інформаційних технологій. Виявлення та осмислення методологічних засад інтелектуалізації та інформатизації суспільства з урахуванням особливостей економіки нашої держави є необхідною складовою докорінного поліпшення національних програм соціального спрямування, бажаних суспільних трансформацій в стратегічній перспективі.

Інформація і знання – це суміжні поняття. Інформація створює продуктивне поле для розробок, стимулює виробництво нових знань, що допомагає оптимізації матеріальних ресурсів і зародженню нових розробок. Знання може бути чітко вираженим чи експліцитним, кодованим, неявним, або прихованим, імпліцитним. Інформація експліцитним знанням, яке формується і використовується людиною [79, с. 26]. Інформаційні та комунікаційні технології слугують каталізатором процесів глобалізації, дозволяючи без істотних змін розгортати економічну діяльність в тих місцях, де це приносить найбільший ефект.

Процес переходу до суспільства і економіки знань, передусім, соціальний і одночасно технократичний проект модернізації. Його реалізація дозволить сформувати економічну систему, отже, суспільство, в якому не тільки зберігається соціальна стабільність, а й формуються умови для активної життєдіяльності, завдяки чому країна наближається до, так званого, світового „центру”.

Низка зарубіжних економістів вважають, що в найближчих два десятиліття потрібно буде зробити вибір між двома моделями глобалізації – неоліберальною, яка сьогодні переважає (продовжує і загострює тенденції та протиріччя пізньоіндустріального суспільства) і перспективною гуманістично-оосферною.

Термін „інформаційна економіка” відповідає логіці поточного етапу соціально-економічного розвитку, який можна охарактеризувати, як „інформаційний індустріалізм”. Від традиційної індустріальної економіки даний етап відрізняється істотними зрушеннями людських ресурсів, що використовуються [79, с. 31]. Практичну діяльність у сфері інноваційного характеру слід осучаснити таким чином, щоб вона відповідала вимогам часу. Для цього треба інтенсивно розпочати роботи із створення базової цілеспрямованої системи НДДКР, що забезпечить ефект взаємозв’язку між діяльністю в технологічній сфері та економічним зростанням і стимулюватиме розвиток потенціалу для впровадження іноземних технологій за рахунок диференціації системи фінансування, а також органічно поєднає діяльність відповідних інститутів і установ у сфері науки, техніки, технології та маркетингу, що дозволить переорієнтувати дослідження на комерційно значущі розробки.

Варто погодитися з думкою В.І. Кушерця, який вважає, що обличчя нової ери визначають бази знань, персональні комп’ютери, Інтернет, засоби теледоступу, включаючи супутникові системи зв’язку, дистанційне навчання [40, с. 14].

Формування державної політики соціального розвитку та забезпечення стабілізації національної економіки – питання багатогранне для країни, яка намагається вийти з тривалого періоду нециклічних кризових явищ. При цьому необхідно забезпечити стійке соціально-економічне зростання, а тому важливо виключити прийняття рішень, які призводять до короткострокових позитивних ефектів. Стабілізація національної економіки має супроводжуватися інноваційними структурними зрушеннями з врахуванням соціальних пріоритетів економічної політики. Відсутність позитивних зрушень в покращанні конкурентоспроможності України на світовій арені свідчить про неефективність

реформувань і про необхідність створення якісно нової моделі управління та фінансування народного господарства.

Концепція державного регулювання соціально орієнтованої національної економіки має враховувати як національні особливості та інтереси, так і кон'юнктуру світової економіки. Важливо забезпечити стабілізацію національної економіки шляхом визначення державних пріоритетів і поєднання факторів інноваційної модернізації. Підприємницькі структури в нашій державі не досягли належної науково-інноваційної культури і не вважають завдання фінансування науково-дослідних та конструкторських роботи важливою функцією.

Для України основним напрямком впровадження соціально орієнтованої економіки, що розкриває довгострокові перспективи, є виробництво наукомісткої продукції, виробництво якої вимагає висококваліфікованої праці та інновацій. Стратегічною метою такої економіки має стати створення сучасних галузей, які базуються на використанні інноваційних технологій, підвищенні конкурентоспроможності національної економіки на світовому ринку. Забезпечення конкурентоспроможності національної економіки має стати основним пріоритетом державної політики і реалізовуватися на основі комплексних стратегічних програм на тривалу перспективу.

Серед можливих раціональних напрямків стабілізації економіки шляхом інноваційного розвитку слід виділити наступні: оптимізацію галузевої та територіальної структури економіки на основі логістично маркетингового підходу вивчення структури потреб суспільства; стимулювання розвитку національного виробництва в реальному секторі економіки в напрямку випуску конкурентоздатної наукомісткої продукції за рахунок прогресивних нововведень; створення сприятливого інноваційно-інвестиційного клімату для внутрішніх та зовнішніх інвесторів; забезпечення гарантованого державного попиту на інноваційну продукцію на основі вивчення смаків і вподобань споживачів, доступу інноваційно-активних підприємств до пільгових кредитних ресурсів; задоволення внутрішніх потреб споживачів за рахунок товарів та послуг українських виробників, захисту внутрішнього ринку на основі виваженої

політики протекціонізму; укріплення національної безпеки [39, с. 28]. У сучасних умовах стійке зростання національної економіки можливе лише за рахунок концентрації ресурсів на формуванні нової організаційно-технологічної хвилі та формування її ядра, детінізації ринкового середовища та забезпечення сприятливого конкурентного середовища для національного виробника, багатократного підвищення інноваційної та інвестиційної активності суб'єктів виробництва товарів та надавачів послуг, покращання результативності державного регулювання, радикальних змін в самій ідеології економічних перетворень.

На нашу думку, серед основних причин низької інноваційної активності економіки можна назвати наступні: низьку якість управління на макро- та мікрорівні; недостатній розвиток наукового забезпечення управління; індиферентність підприємницького сектора до науки та інновацій, відсутність культури бізнесу, орієнтованої на отримання максимального прибутку в короткостроковому періоді; відсутність системного інноваційного законодавства; відсутність ефективних механізмів державного регулювання фінансових потоків підприємств та організацій; мала результативність наукової та науково-технічної діяльності; відсутність активного ринкового попиту на результати інтелектуальної діяльності; дефіцит кваліфікованих кадрів внаслідок диспропорцій в розвитку системи професійної освіти за рівнем знань і галузевій структурі; висока вартість нововведень та економічний ризик.

Діюче нормативно-правове забезпечення і відповідний йому організаційно-економічний механізм формування і реалізації державної інноваційної політики не в повному обсязі забезпечує реалізації інноваційного циклу „фундаментальні дослідження – прикладні дослідження – розробки – освоєння та тиражування інноваційної продукції”. Розрив в цьому ланцюгу не дозволяє забезпечити ефективний трансфер наукових результатів у сфері науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок і доведення науково-технічної продукції до її комерційного використання [73, с. 26]. Розрив між наукою, освітою і виробництвом останнім часом виріс до критичної межі: вони є

організаційно і економічно розмежовані. Без інтеграції науки, освіти і виробництва, об'єднання національної інноваційної стратегії економіка розвиватися не може. Навіть у державному секторі наука організаційно розмежована за різними структурами (державними академіями наук, міністерствами, відомствами, державними корпораціями), які в науковому та інноваційному плані слабо взаємодіють між собою, що також сповільнює науково-технічний та інноваційний розвиток, призводить до неефективних витрат державного бюджету.

Відомий американський вчений Д. Ромер зробив висновок про те, що темпи економічного зростання знаходяться в прямій залежності від величини людського капіталу, зосередженого в сфері отримання нового знання. Світ визнає, що соціально орієнтована економіка має майбутнє, оскільки 88 % приросту випущеної продукції у розвинених країнах пов'язано з науково-технічними розробками [3, с. 33]. Усвідомлення передовими країнами і великими корпораціями ключового значення науки та технологій у забезпеченні економічного лідерства призвело їх до розуміння необхідності формування і реалізації науково-технічної й інноваційної політики, спрямованої на закріплення провідних позицій [9, с. 14]. Характерними ознаками такої політики є: високий рівень фінансування сфери НДДКР (на рівні 3-5 % ВВП), в першу чергу, конкурентоспроможних для даної держави на світових ринках; широкий комплекс заходів стимулювання науково-технічної та інноваційної активності національних суб'єктів господарювання та залучення приватних інвестицій у науково-технічну сферу; своєрідні стратегії міждержавної технологічної співпраці, які сприяють залученню у державу найсучасніших технологій та знань з усього світу [10, с. 36].

Реалізація інноваційної політики, як важливої складової механізму стабілізації національної економіки - це один із характерних атрибутів постіндустріального розвитку, для якого властиве піднесення науково-технологічного потенціалу, сфери послуг та швидка інтелектуалізація праці. Саме сфера науково-технічних робіт впливає на економіку та соціальний розвиток

через нові прикладні ідеї та інновації. Реалізація багатьох соціальних програм вимагає стійкого розвитку реального виробництва в умовах стабілізації економіки, тому основний шлях для підприємств всіх форм власності, як правило, інноваційний.

Науково-технологічний прогрес визначає поступальний економічний розвиток і забезпечує сталість інноваційного характеру всіх відтворювальних циклів від виробництва до споживання. П. Б. Левін, досліджуючи економічні механізми соціальної інфраструктури, стверджує, що, фактично, прогресивні досягнення науки і техніки перетворилися у внутрішній чинник економічного розвитку, міцно утвердився інноваційно-інвестиційний тип розширеного відтворення [42, с. 6]. При подібному розумінні наука, інновації та технології перетворюються в основний ресурс розвитку соціально орієнтованої економіки та забезпечує стабілізацію організації господарчої системи.

Ми є прибічниками такої державної політики соціально орієнтованої економіки України, яка б стимулювала прискорення постіндустріального піднесення, створювала б максимально вигідні умови для масштабного фінансування випуску інтелектуальної продукції, перетворювала б високотехнологічні сектори науково-технічного комплексу в ефективний ресурс прискореного економічного зростання. У довгостроковій перспективі позитивним вектором розвитку є рух у бік економіки, яка заснована на знаннях. Про економіку знань можна говорити як про економічну форму стійкого розвитку, його економічний фундамент. Перехід до постіндустріального розвитку і освоєння суспільством нових знань ті формування економіки знань ставить проблему відповідності нової освіти потребам сучасного суспільства, тому освіта має оновлюватися навіть в умовах стабільного стану. В нашій освіті зміни пов'язані не лише з постіндустріальним переходом. Трансформація ринкової економіки, злам старої системи і будівництво нового суспільного устрою і, нарешті глобалізації – це також переходи, які відбуваються одночасно. Кожен з них потребує своєї відповідності, вносить свої імперативи для розвитку освіти. У суспільстві знань найважливішим фактором розвитку є саме знання.

Тому освіта завжди є важливим елементом у системі генерації, накопичення, передачі і використання знань. В той же час накопичення і передача знань є суттю економічної діяльності в широкому розумінні.

Предметне знання породжує попит, тому як тільки з'явилися очевидні ознаки того, що за рахунок знання можна здійснити приріст, створити нову вартість, то відразу з'явився попит на знання, трансформований в попит на освіту і на свідоцтво отримання освіти. Можливість капіталізації знань перетворює витрати на освіту й інвестиції в доходи.

Головною стратегічною метою державної інноваційної політики країни, як чинника соціально орієнтованої економіки, має стати створення умов для здійснення технологічного стрибка передусім в промисловому секторі економіки. Досягти таку мету можливо лише за рахунок концентрації ресурсів у тих напрямках розвитку науки і технології, де ще існує достатній науково-технічний та інноваційний потенціал. Це потребує різкого підвищення результативності наукової і науково-технічної діяльності, широкомасштабного включення об'єктів інтелектуальної власності в господарський механізм, кардинального переобладнання науково-технічної сфери, промисловості, енергетики, транспорту, зв'язку, освіти й інших галузей на базі передових досягнень науки, технологій і техніки. Така модернізація допоможе підвищити технічний рівень і економічну ефективність підприємств різних галузей економіки.

У названій ситуації державна інноваційна політика має бути націлена на вирішення наступних завдань: а) створення національної інноваційної системи, здатної до масового освоєння інновацій; б) формування державних органів координації інноваційної діяльності; в) розробка і реалізація різних форм державної підтримки науково-технічної та інноваційної діяльності, що забезпечують сприятливе середовище для прискореного розвитку цих видів діяльності; г) здійснення комплексу заходів зі збереження і збалансованого розвитку фундаментального і прикладного секторів науки; д) визначення умов, що сприяють прискореному розвитку малого та середнього науково-технічного

та інноваційного підприємництва; е) створення повноцінної інноваційної інфраструктури, включаючи організацію нових підприємств і фондів для фінансування інноваційної діяльності; є) реалізація заходів з модернізації економіки на базі передових досягнень науки та техніки.

Для переходу економіки на інноваційний шлях розвитку потрібна повноцінна інфраструктура. Зі всіх елементів інноваційної інфраструктури важливе значення мають інноваційні підприємства, що спеціалізуються на освоєнні досягнень науки та техніки. Першочерговим завданням є створення фінансової інфраструктури інноваційної діяльності, і, передусім, фондів, які займаються фінансуванням інноваційних проектів. Сьогодні в країні комерційні банки практично не фінансують радикальні інноваційні проекти, оскільки банківське угруповання та інвестори побоюються ризиків, що пов'язані з інноваційною діяльністю. У розвинених країнах цю нішу заповнюють венчурні фонди, які беруться за фінансування інновацій. Свою актуальність має вибір форм і методів фінансової підтримки науково-технічної та інноваційної діяльності. Бюджетні засоби варто використовувати основним чином на реалізацію радикальних, принципово нових інноваційних проектів, створення сприятливого середовища для розвитку науки та інноваційного бізнесу, включаючи створення інноваційної інфраструктури. Фінансову підтримку з бюджету необхідно в значному обсязі направляти на створення умов, при яких інноваційна діяльність стала би економічно вигідною. Для цього необхідно створювати державну систему стимулювання учасників науково-технічної та інноваційної діяльності. Вона повинна надавати учасникам різні види пільг та преференцій, а також податкові пільги. Система стимулювання має включати пільги для підприємств, що освоюють інновації. Інноваційна діяльність в країні може швидко розвиватися лише у випадку проведення ціленаправленої політики органів державної влади і при активній підтримці суспільних організацій. Розвиток інноваційної діяльності слід розглядати як важливу, термінову і комплексну проблему, яку можна вирішувати лише при більш високому рівні організації справи.

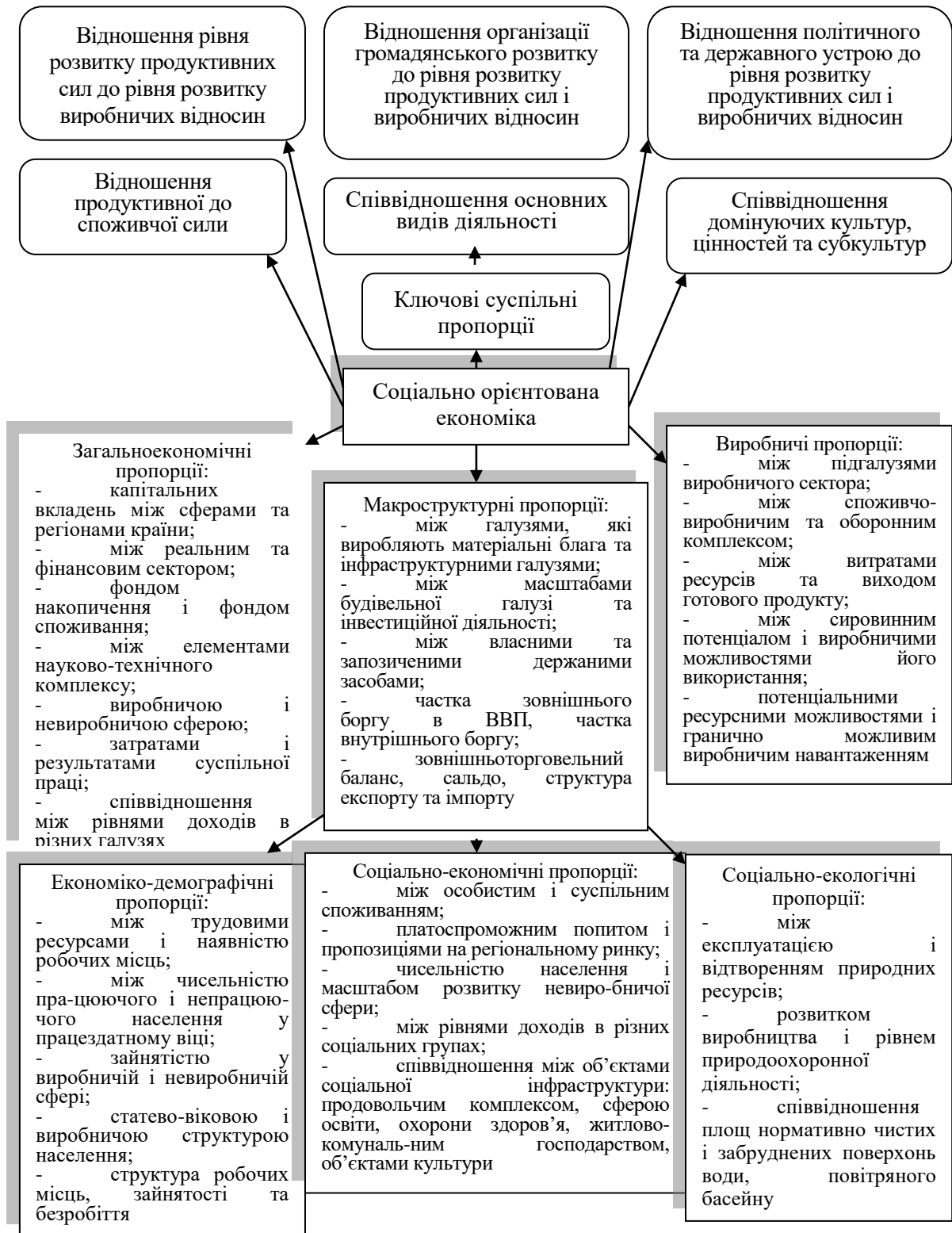

Рис. 2. Структура ключових пропорцій в соціально орієнтованій національній економіці

Джерело: розробка автора

Для переведення економіки на інноваційний шлях розвитку необхідно найближчим часом створити потужну національну інноваційну систему, яка буде

включати комплекс правових, фінансових, організаційних структур та механізмів, що забезпечують процес розробки, освоєння, виробництва і масового розповсюдження інновацій у всіх сферах економіки.

Таким чином, розширення суспільного виробництва та відтворення супроводжується ускладненням їх структури, рухливістю їх пропорцій. Соціальну пропорційність слід розуміти як очікуваний результат розвитку соціально орієнтованої економіки, досягнення якого гарантується орієнтацією системи життєзабезпечення на принципах соціальної справедливості та супроводжується покращанням характеристик якості життя населення. Ключові суспільні пропорції представлені на рис. 2. 2.

Перераховані пропорції тісно пов'язані між собою. Так, зміни макроструктурних пропорцій впливають на всю систему державних та регіональних пропорцій: на структуру зайнятості, на потребу в послугах соціальної сфери, на зміни матеріально-технічної бази соціальної сфери, на потребу в соціальному захисті вразливих прошарків населення. В свою чергу, розвиток економіки неможливий без забезпечення її динамічного і збалансованого функціонування, без раціоналізації та оптимізації державних пропорцій.

2.2. Науково-методичні підходи до оцінки ефективності державної політики в системі забезпечення соціальної спрямованості національної економіки України

Сьогодні відкриття та підтвердження висунутих гіпотез нерозривно пов'язані з інструментарієм наукового пізнання явищ, що дозволяє фіксувати загрозливі впливи на стан соціально-економічної системи на ранніх стадіях. Ускладнення суспільних явищ і глобальні кризи поставили на перше місце важливість вибору методів оцінки процесу формування та розвитку соціально орієнтованої економіки. Проблема вибору методу завжди залишається в центрі

уваги філософської та наукової думки і обговорюється в різних вченнях. Метод зводиться до сукупності визначених правил, прийомів, способів, норм пізнання і діяльності.

Сьогодні методика досліджень названих процесів знаходиться на етапі формування. Командно-адміністративна економіка свого часу використовувала методи, які дозволяли проаналізувати динаміку показників і спрогнозувати їх у майбутньому. Такі дослідження базувалися на кількісному підході і його базою був механічний характер використання методів статистики, математики та часте ігнорування якісної сторони фактів. Покладаючись на значення агрегованих макроекономічних показників, кількісні підходи не враховували відмінності у статистичних системах.

За останній час до проблеми ефективної методики досліджень підвищився інтерес світової спільноти. Так, на Другому всесвітньому форумі Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) "Статистика, знання та політика,, (м. Стамбул, 2007 р.) обговорювалися вимірювання та сприяння прогресу суспільства. За підсумками форуму прийнято декларацію, що закликає національні органи статистики, науковців та представників бізнесу співпрацювати із суспільством у пошуку нових підходів, які виходять за межі традиційних економічних індикаторів. 2008 р. ОЕСР започатковано глобальний проект "Вимірювання прогресу товариств,, покликаний сприяти розробці ключових економічних та соціальних індикаторів оцінки розвитку добробуту суспільства.

Сучасна система методів, яка може бути використана в оцінці ефективності державної політики соціального розвитку досить різноманітна. Так, за своєю структурою методи відрізняються мірою узагальненості і якісним різноманіттям сфер використання. З точки зору більш узагальнених критеріїв методи поділяються на філософські (однозначно-детерміністські, вірогідні, а також діалектичний, метафізичний, інтуїтивний, феноменологічний, герменевтичний), загальнонаукові (аналіз, синтез, порівняння, систематизація, прогнозування, програмування), науково-галузеві (методи соціологічних

досліджень: інтерв'ю, стандартизоване інтерв'ю, контент-аналіз), розрахункові (статистичний, балансовий, економіко-математичний) та ін. Поглиблення досліджуваних взаємозв'язків між різними процесами підвищує ступінь взаємодії різних методів при дослідженні близьких чи суміжних процесів та явищ. Це характерно і для дослідження процесів формування соціально орієнтованої моделі економічного розвитку.

В якості важливих методів дослідження ефективності державної політики соціального розвитку є економічний аналіз та діагностування. Під час діагностики виявляються економічні та соціальні диспропорції і їхня дія на суттєві сторони функціонування і розвитку системи формування умов розвитку соціально орієнтованої економіки, встановлення наявності проблем, проведення їх типологізації. В такому контексті діагностика виступає як різновидність комплексного економічного аналізу.

Вихідні методичні принципи діагностики ефективності державної політики соціального розвитку повинні базуватися на системному підході, структурно-функціональному та порівняльному аналізі соціально-економічного розвитку; динамічному підході до проблематики, що досліджується, урахуванню специфіки соціально-економічних відносин з використанням різних індикаторів, які характеризують як окремі сфери, так і загальний розвиток соціально орієнтованої економіки.

Діагностика покликана синтезувати різного роду інформацію, що базується на: виявленні особливостей, умов та передумов функціонування та розвитку державної політики соціального розвитку; аналізі тенденцій та факторів, що впливають на відтворювальні процеси такої моделі економіки; дослідженні зовнішнього та внутрішнього середовища й трансформаційних особливостей становлення, функціонування й розвитку соціально-економічних відносин згаданої моделі економіки.

Сутнісною основою діагностики ефективності державної політики соціального розвитку має бути системне дослідження, що виявлятиме відхилення рівня розвитку від норми. Саме такий підхід дозволить виявити фактори, тобто

причини відхилення фактичних характеристик соціально-економічного розвитку, від нормативних. Після чого має бути проведено комплексне дослідження причин виникнення патологій в соціально-економічному розвитку з урахуванням причинно-наслідкових зв'язків, вироблені необхідні прогнози або сценарії, що дадуть змогу прийняти науково обґрунтовані управлінські рішення реалізації стратегії розвитку соціально орієнтованої економіки.

Ціль, завдання і вимоги, які висуваються до процесу діагностування, реальні, якщо всі дослідження плануються, організовуються і контролюються відповідно до логіки діагностування. При цьому потрібно враховувати базові параметри – систему критеріїв, які здатні адекватно відобразити специфіку конкретного об'єкта чи суб'єкта системи з врахуванням впливу на нього факторів (система показників, кількісних та якісних характеристик, індикаторів та шкал шкал). Діагностування поділяється на три типи. Перший тип передбачає класифікацію можливих відхилень основних індикаторів та параметрів досліджуваних явищ, об'єктів, суб'єктів, їх проявів, процедури збору і обробки діагностичної інформації. Другий тип діагнозу дає можливість визначити приналежність досліджуваного об'єкта чи суб'єкта до конкретного класу, групи, форми прояву чи методу. Третій тип дозволяє оцінити вибраний об'єкт чи суб'єкт як унікальне поєднання властивостей та атрибутів.

У свою чергу, аналіз проблем формування та умов розвитку соціально орієнтованої національної економіки являє собою дослідження пропорцій функціонування, виявлення диспропорцій, їх вплив на життєдіяльність суспільства, пошук можливостей їх усунення.

За словами І. І. Санжаревського та В. А. Титаренко: "Проблема аналізу актуальна з точки зору подальшого розвитку теорії соціального управління, а саме її предмета – обґрунтування закономірностей формування пропорцій і темпів соціального розвитку, в основі чого лежить соціальний аналіз,, [61]. В системі управління суспільним виробництвом економічний аналіз використовується в якості передпланового дослідження, а також як етап самого планування в якості наукового обґрунтування управлінських рішень з

формування цілей і способів їх досягнення. Як процес, аналіз є невід'ємною складовою планування, оскільки включає в себе розчленування об'єкта, виділення його елементів, виявлення взаємозв'язків, протиріч, що є вихідним етапом для визначення напрямків і способів їх вирішення, обґрунтування послідовності дій. Економічний аналіз можна розглядати в єдності з синтезом як основи дії з перетворення економічного життя.

Структурна сторона економічного аналізу має на увазі здійснення досліджень стану економіки методом умовного її розчленування на окремі складові частини, тісно пов'язані між собою відповідними відтворювальними процесами і які виражаються системою відповідних показників відтворення процесів.

Ефективність державної політики соціального розвитку та побудова моделі соціально орієнтованої національної економіки являє собою складний, багатосторонній динамічний процес. Тому принцип постійного аналізу, діагностування та моніторингу такого процесу є значною науковою проблемою. Аналіз формування та розвитку соціально орієнтованої економіки потребує застосування цілого комплексу показників, які достатньо повно і об'ємно відображають властивості такого формування. Але становлення нової системи статистики вимагає тривалого часу і засобів, тому необхідне формування проміжних інформаційних систем, які орієнтовані на дослідження поточних соціальних змін.

Проблематичним для дослідників економіки поки що залишається питання про показники та індикатори соціального розвитку, які могли б бути загально визнаними. Це рішення ускладнюється тим, що розвиток є багатогранним, складним, внутрішньо суперечливим процесом, а тому вивчати його слід системно. В існуючій літературі з цією проблемою нерідко абсолютизується еколого-економічний підхід, недооцінюються у зв'язку із соціальним розвитком такі його аспекти, як соціально-політичні, соціопсихологічний, національно-етнічний, культурно-історичний. Тому

соціальний підхід являє собою спробу кількісного аналізу складного взаємозв'язку соціальної і економічної діяльності людини та суспільства.

В існуючій літературі і практиці поняття показника є часто використовуваним. Так, наприклад, науковці Інституту регіональних досліджень вважають, що обов'язковими атрибутами статистичного показника є: об'єкт оцінювання, критерій оцінювання, об'єкт спостереження, час або часовий термін, одиниця виміру, соціально-економічне явище, кількісна характеристика об'єкту оцінки, прив'язка об'єкту оцінки до конкретного місця та прив'язка оцінки до конкретного часу, математичний результат показника [49, с. 34]. Колектив білоруських вчених поділяє соціально орієнтовані показники розвитку економіки на соціальні показники (характеризують стан того чи іншого процесу) і соціальні індикатори (пов'язують цей стан із факторами, що його обумовлюють) і, поряд з цим, вводять поняття „емпіричного референта” (виражає сутність, внутрішню сторону процесів, їх глибинні внутрішні зв'язки, механізми, закони) [65].

Заслуговує на увагу підхід В. П. Третьак, за яким перебіг процесів функціонування соціальної сфери оцінюється за допомогою кількісних та якісних показників, що узагальнено поділяються на три групи. До першої входять показники, які характеризують обсяги матеріальних, трудових, фінансових витрат на її розвиток, відображаючи взаємодію з іншими підсистемами господарського комплексу та передумови розвитку. Другу групу становлять виробничо-економічні показники, що формують уявлення про мережу та потужність закладів, а також ефективність її функціонування шляхом зіставлення витрачених гами наданих послуг, контингентами працюючих і населення, що обслуговується. До третьої входять показники підсумкового рівня розвитку соціальної сфери, що висвітлюють досягнуті соціальні результати, зокрема, доступність закладів та забезпеченість ними населення певного регіону, а також забезпеченість жителів благами і послугами, що надають підприємства та установи. Дві останні групи показників характеризують різні аспекти діяльності власне соціальної інфраструктури як функціональної й територіальної підсистеми господарського комплексу [74, с. 64]. Сукупність таких показників

дозволяє провести оцінку стану й тенденцій розвитку соціально орієнтованої національної економіки в державі та різних регіонах і в такий спосіб обґрунтовано сформулювати комплекс заходів, спрямованих на коригування економічних і соціальних процесів.

Використання показників дозволяє вирішити наступні завдання: 1) вимірювання різних соціальних проявів економічного розвитку; 2) кількісної оцінки і спрощення процедури аналізу стану системи; 3) діагностики проблем процесу формування даної моделі економіки; 4) інформованості всіх зацікавлених сторін щодо процесу розвитку соціально орієнтованої економіки.

Теоретично і операційно перспективним є існуючий підхід до групування показників зі сторони потреб, коли людина і її діяльність із задоволення потреб виступає як систематизуюча ознака всієї сукупності умов розвитку соціальної сфери, соціального відтворення диференційованого соціального об'єкту як основної функції сфери. Автором такого підходу є Г. І. Осадча [53, с. 122].

Система показників ефективності державної політики соціального розвитку необхідна для забезпечення повного висвітлення сторін її діяльності в умовах, сформованих соціально-економічними перетвореннями, розроблення обґрунтованої соціально-економічної стратегії держави. Під час розробки такої системи показників доцільно враховувати такі умови: а) системний підхід до обґрунтування методологічних принципів; б) можливості застосування сучасних методів аналізу різних аспектів діяльності держави, державних та недержавних установ, що забезпечують соціальне зростання; в) діючі форми статистичного спостереження; г) спільне використання даних вибіркового спостереження; д) використання показників, які застосовуються у міжнародній статистиці розвиненими країнами та провідними міжнародними організаціями, з урахуванням особливостей розвитку держави та її регіонів. Ідентифікація показників і синтез системи показників необхідні для відображення реальної ситуації в країні, рівня структурних перетворень, розкриття дії ринкового механізму, системи методів, що дозволяють на різних рівнях регулювати пропорції і темпи економічного розвитку.

Інформаційне забезпечення для прийняття ефективних управлінських рішень має базуватися на розгалуженій системі показників, які б у комплексі відображали об'єктивні соціально-економічні процеси. За змістом і методикою розрахунку показники мають відповідати міжнародним статистичним стандартам, враховувати специфіку України в межах чинного правового поля та відстежуватися на регулярній основі.

На думку деяких українських науковців, показник в якості індикатора виступає лише в тому випадку, коли його зміна сигналізує про зміни стану об'єкта дослідження, коли показники, що обчислюються, дозволяють діагностувати об'єкт, що досліджується. Індикатори – це якісні та кількісні показники, що здатні визначити параметри економічної діяльності, недодержання яких зумовлює порушення рівноваги суспільства і свідчить про загрозу економічній безпеці країни та неефективність заходів державної політики.

Існують загальні вимоги до індикаторів: 1) вони повинні бути такими, що вимірюються у звичайних одиницях; 2) повинні відповідати потребі регулярності відстеження і враховувати періодичність або циклічність явища, яке вивчається; 3) повинні бути такими, які можна перепроверити незалежною оцінкою; 4) доступними і практичними при зборі даних; 5) при необхідності індикатор повинен піддаватися дезагрегації (тобто давати можливість розбивати індикатор на його окремі характеристики); 6) повинен бути чутливим до змін, які потрібно відстежити, але недостатньо чутливим до побічних факторів.

Здійснення моніторингу економічних явищ за комплексом соціальних результатів передбачає виконання таких операцій: вибір показників-індикаторів, формування комплексів показників, розрахунок інтегральних показників. Вибір показників-індикаторів пов'язаний з намаганням взяти до уваги найбільшу кількість показників і за допомогою цього врахувати якомога більшу кількість видів діяльності для того, щоб в подальшому забезпечити високу точність розрахунку інтегральних показників.

В цілому, можна виділити такі підходи до побудови систем індикаторів: а) підхід, оснований на структурі індикаторів, що включає розділи „тема – підтема – індикатор”; б) підхід, оснований на структурі „проблема – індикатор”, коли проблемі, що визначає соціальне спрямування економічного розвитку, відповідає свій індикатор. Можливі й інші підходи, наприклад, диференціація індикаторів на показники „навантаження – стан – реакція” або „навантаження (рухомі сили) – стан – дія – реакція”. Можливе використання системи ключових чи базових індикаторів, в доповнення до яких подаються додаткові і специфічні індикатори, розбиті на групи. Останній підхід ілюструє наочність пріоритетності динаміки конкретних індикаторів для конкретного регіону з точки зору його розвитку. Але пріоритетність на практиці може бути достатньо умовна і не дозволяє орієнтуватися на вирішення проблем стійкого соціально орієнтованого економічного розвитку регіону. В світовій науці в даному напрямку досить часто використовується підхід „ціль – пріоритети – принципи – індикатори”. При розробці набору індикаторів на практиці вищезазвані підходи можуть використовуватися комплексно.

Більшість організацій та вчених в усьому світі розробляють індикатори чи системи індикаторів, які можуть кількісно оцінити траєкторію процесу формування та розвитку соціально орієнтованої економіки.

Можна виділити наступні підходи залежно від рівня агрегування даних: 1) розрахунок загальносистемних індикаторів, на основі яких можливо судити про ступінь стійкого розвитку в цілому: індекс стійкості розвитку країни чи світу в цілому, індекс соціально-економічної дисгармонії суспільства, індекс стійкості розвитку суспільства, індекс благоустрою стійкості економіки та ін. Дані загальносистемні індикатори розраховують з врахуванням ступені агрегування вихідних даних і виділяють на основі пріоритетних одиничних показників і на основі агрегування цілих систем показників оцінки стійкого розвитку. Щодо недоліків їхнього використання можна виділити такі моменти. Загальносистемні індикатори не достатньо адекватні при використанні їх по одному. Також в групах не виділені пріоритетні показники, а в окремих випадках, упущені

важливі індикатори. 2) розробка систем індикаторів за окремими сферами і компонентами. Позитивною якістю даного підходу є прагнення до однозначної оцінки рівня і динаміки досліджуваного процесу, забезпечення методологічної єдності всіх часткових показників. Але вони можуть бути неефективні у визначенні, які дії необхідні для зміни негативних тенденцій та укріплення позитивних.

Уже з 70-х років ХХ ст. соціальні індикатори стали відігравати важливу роль в оцінці динаміки та рівня добробуту, вимірювання результатів та ефективності державних і приватних витрат на виробництво соціальних послуг. В цей час в США був створений Центр соціальних досліджень з координації розробок соціальних індикаторів, а соціальні показники були сприйняті як аналітичний інструмент міжнародними організаціями. У світі починається своєрідний рух, спрямований на створення моделей, систем індикаторів та показників для дослідження соціального спрямування економічного розвитку держави, в тому числі для дослідження рівня та якості життя населення і середовища його проживання. Працюючи у даній області на початку масових досліджень фахівці зрозуміли, що потрібна не стільки оцінка рівня розвитку в будь-яких одиницях виміру, а й засоби порівняння різних соціально-територіальних спільностей (регіонів та держав) між собою. Відомі макроекономічні показники типу ВВП, доходу на одну особу не були достатніми для характеристики соціальної дійсності в державі.

Значний внесок в теорію побудови соціальних індикаторів, визначення сфери їх дії, розробку практичних методів оцінки вимірювання добробуту, як міри задоволення різних потреб людства внесли працівники Інституту соціального розвитку ООН. У своїх дослідженнях вони використали дві категорії – рівень життя і рівень добробуту. Рівень життя вимірювався потоками товарів і послуг, що знаходяться в розпорядженні членів суспільства, таких як продовольство, послуги охорони здоров'я, освіти та ін. На відміну від цього рівень добробуту розглядається як об'єм накопичення фондів на конкретний момент часу. Ці фонди відображають не тільки потоки товарів і послуг, а й стан

сфери охорони здоров'я, освіти, забезпечення продовольства. Іншими словами, рівень життя як економічна категорія відповідає категорії валового внутрішнього продукту, а рівень добробуту – категорія національного багатства. На основі цієї методології було проведено низку практичних розрахунків соціальних індикаторів для багатьох країн Заходу.

Залежно від об'єкта розвитку розробка індикаторів можлива на глобальному, національному, регіональному (область), локальному (місто), галузевому, на рівні господарюючого суб'єкта, оцінки відповідного проекту. Вивчення існуючої практики, а також наукових праць учених економістів дозволило побудувати схему існуючих підходів оцінки процесу формування та розвитку соціально орієнтованої економіки, що використовується у вітчизняній науці (рис. 2.3).

Рис. 2.3. Систематизація існуючих підходів до оцінки державної політики соціального розвитку

Джерело: розробка автора

На сучасному етапі розвитку соціально-економічних систем регіони стають основними суб'єктами соціального розвитку України. Для кількісної інтерпретації є необхідність розробки відповідної системи індикаторів, оскільки

індикатори, що розроблені для національного та глобального рівнів, не відображають ключових проблемних питань, характерних для регіонів. Тому в таких умовах не всі індикатори можуть використовуватися з однаковою ефективністю і бути корисними на різних рівнях національної економіки та не визначають обов'язків.

Ми під індикаторами державної політики соціального розвитку розуміємо кількісні і якісні характеристики її стану, тенденцій і спрямувань функціонування, з огляду на те, що розвиток характеризується багатьма окремими ознаками, які є одиничними проявами кожної властивості. Такі індикатори країни та регіону повинні визначати параметри соціальної реальності, недотримання яких може перетворити потенційні соціальні загрози на дійсні. Індикатори можуть описуватися різними групами показників, вимірюватися статистичними і соціально-економічними методами. Показники, що використовуються в якості індикаторів, повинні відповідати наступним вимогам: а) найбільш яскраво відображати конкретний процес; б) розраховуватися у всіх регіонах за єдиною методикою; в) носити узагальнюючий характер; г) можливість інтерпретації; д) доповнювати один одного, для того, щоб можливо було всесторонньо описати процеси; е) для визначення тенденцій бажана відносна форма показників (індекси, питома вага та інші); є) фактичні дані бажано порівнювати з нормативними. На нашу думку, система соціально спрямованих індикаторів економічного розвитку повинна враховувати: а) межі строкових змін економічного стану, в яких зберігається можливість запобігання загрозам соціальної безпеки і контролю за розвитком економічного стану; б) точку відліку або мінімального рівня економічного добробуту, незабезпечення якого призводить до соціальних конфліктів та соціального напруження; в) оптимальні або раціональні стандарти економічного добробуту.

Індикатори формування державної політики соціального розвитку закріплюють норми і задають орієнтири соціального розвитку, а також найважливіші напрями управління ними, враховуючи вимоги економічної безпеки. Як правдиво зазначає Є.І. Крихтін, соціальний індикатор – це не засіб

розв'язання соціальних проблем, а лише засіб їхнього дослідження, передбачення, запобігання, регулювання [67].

З 1973 року в Організації економічного співробітництва та розвитку розпочалась реалізація програми з розробки системи соціальних індикаторів економічного розвитку для своїх країн – учасниць. Була сформована система з 24 фундаментальних показників, що мала, на думку авторів, найбільш важливе значення для характеристики якості життя. На їх основі були складені тривалі часові ряди цих соціальних індикаторів, проведені розрахунки для міжнародних порівнянь і підготовлені прогнози розвитку країн Заходу, що дозволило більш обґрунтовано проводити соціально-економічну політику.

В свою чергу, в Японії система соціальних індикаторів з самого початку розроблялася під егідою держави. Ця система складалася з індикаторів, які згруповані в два показники: рівень життя і стан життєвого середовища. Показник рівня життя розраховувався як підсумок наступних індикаторів: харчування, здоров'я, використання вільного часу, освіта, житлові умови, безпека, соціальне забезпечення. Крім того, японська влада прийняла „Базовий план економічного і соціального розвитку”, під час якого була використана нова економічна модель COSMO, що складалась з 800 рівнянь. Особливістю цієї моделі було те, що традиційна структура макроекономічних моделей була приєднана до системи соціальних індикаторів, що відображає динаміку ряду, пов'язаних з добробутом. Була використана, таким чином, спроба поєднання економічного та соціального підходу. 1992 року була розроблена якісно нова система оцінки добробуту і якості життя PLI (People's Life Indicators), яка базувалася на основі попередніх систем соціальних індикаторів і складалася з восьми сфер життєдіяльності і чотирьох напрямків оцінки якості життя. При цьому японськими економістами були введені наступні чотири напрямки оцінки якості життя: 1) безпека і стабільність; 2) справедливість; 3) свобода; 4) комфортність. Система PLI включає в себе 240 показників, з яких 108 показників, що підраховуються також окремо у регіонах. Міжнародні зіставлення соціальних індикаторів показує, що Японія раніше відставала за рівнем соціального благополуччя від більшості

розвинених країн Заходу. Але сьогодні Японія займає передові позиції за індексом якості життя, який акумулює в собі вище розглянуті показники.

На міжнародному рівні проблемою розробки соціальних індикаторів стійкого розвитку займаються Департамент політичної координації і стійкого розвитку ООН, Комісія ООН з стійкого розвитку, Світовий банк, Організація економічного співробітництва і розвитку, Агентство з статистики Європейського Союзу. Виділення групи індикаторів соціального аспекту стійкого розвитку, на наш погляд, визначає практичну значущість і підкреслює необхідність розгляду логічного взаємозв'язку під час прийняття управлінських рішень на державному та регіональному рівні. Зазначені індикатори міжнародного рівня потребують спеціальних перетворень та пристосувань до конкретних умов, а в деяких випадках – адаптації для окремих країн, що не є уніфікованим підходом і не завжди дозволяє дати міждержавну чи міжрегіональну оцінку. Індикатори, запропоновані міжнародними проектами, ускладнюють їхнє використання у зв'язку з відсутністю необхідної інформації і достовірних статистичних даних. Відсутність єдиних принципів до включення показників в систему індикаторів соціального розвитку містить проблему їх повторення. В результаті кожна країна розробляє свою власну систему індикаторів.

Таким чином, міжнародний досвід укладання методик оцінки державної політики соціального розвитку та конкретні рейтинги країн важливі тим, що вони слугують відправною точкою для підбору та систематизації системи показників у конкретних країнах. Від макропоказників розвитку залежить склад, структура, принципи побудови моделей оцінки на державному та регіональних рівнях. Причини неоднозначності трактування та оцінки соціальних наслідків економічного розвитку обумовлені зіткненням різних уявлень щодо суті соціального розвитку. На наш погляд, оцінку соціальних наслідків економічного розвитку слід розпочинати з огляду на попередні напрацювання експертів в даній галузі.

У державній статистиці західноєвропейських держав використовуються в основному дев'ять показників, що відображають сутність економічної політики

держав, направленої на соціальне благополуччя: праця і умови праці, економічні можливості державного бюджету, політичні можливості, навчання, отримання медичної допомоги, соціальні можливості, житлові умови, харчування, вільний час та його використання. У Франції економічна політика на державному рівні враховує чотири основні показники: чисельність і склад населення; розподіл, перерозподіл і використання доходів населення; умови життєдіяльності; соціальний рівень життя. У Німеччині рівень і якість життя людей регулюється на основі структури споживчого кошика, що складається з розділів: харчування, одяг і взуття, оплата житла, оплата електроенергії, особисті потреби, відпочинок. В США рівень життя аналізується за 13 показниками: навколишнє середовище, демографічна ситуація, зайнятість населення, умови праці, рівень життя, соціальне забезпечення, охорона здоров'я, освіта, житлові умови, відпочинок, транспортне забезпечення, національна оборона, правовий захист громадян. Міжнародна статистика рівня життя населення, що використовується в рамках ООН, включає 12 основних показників: демографія, умови життя, споживання продовольства, житлові умови, освіта і культура, умови праці і зайнятість, доходи і витрати населення, вартість життя і ціни, транспортні засоби, організація відпочинку, соціальне забезпечення, свобода особистості.

До переліку індикаторів рівня життя, наведеного у статистичному збірнику Державної служби статистики України, входять: макроекономічні показники, демографічна ситуація, охорона здоров'я та безпека, освіта, зайнятість населення, показники матеріального забезпечення населення, рівень та структура особистого споживання, житлові умови, показники пенсійного забезпечення населення, показники соціального напруження [75]. Аналогічним чином аналізує рівень життя населення за допомогою індикаторів російська статистика.

Л. Зайцева та інші науковці Академії державного управління при Президентіві України виділяють наступні індикатори: життєвого рівня населення, стану трудових ресурсів, здоров'я населення, демографічної ситуації, криміногенної ситуації [32]. Для дослідження ефективності державної політики соціального розвитку можна використати метод оперативної системи соціальних

індикаторів (ОССІ). Свого часу про даний метод було заявлено дослідниками на чолі з Г. Явлінським [85]. Серед основних функцій ОССІ потрібно виділити наступні: оперативна оцінка поточної ситуації в соціальній сфері; визначення критичних тенденцій регіонів, груп населення по територіях областей; пропозиція шляхів оперативного впливу на ситуацію зі сторони місцевих органів влади, формування поточних механізмів соціальної політики; побудова короткострокових прогнозів; формування короткострокової програми шляхів у соціальній сфері по областях та в розрізі районів.

ОССІ включає в себе три рівні. Перший рівень складає вихідні індикатори, тобто повний перелік відібраних для аналізу статистичних показників. Оцінювання варто здійснювати за допомогою певної системи статистичних показників, які формуються на підставі відповідних критеріїв оцінювання. А критерії оцінювання, у свою чергу, визначаються метою оцінювання. Тобто критерій як категорія не може використовуватися без показника. При цьому формулювання критерію повинно створювати можливість кількісної оцінки соціально-економічного розвитку конкретної території. У кожному конкретному випадку вирішенню питання про показник оцінки передуює вирішення питання про критерій оцінювання.

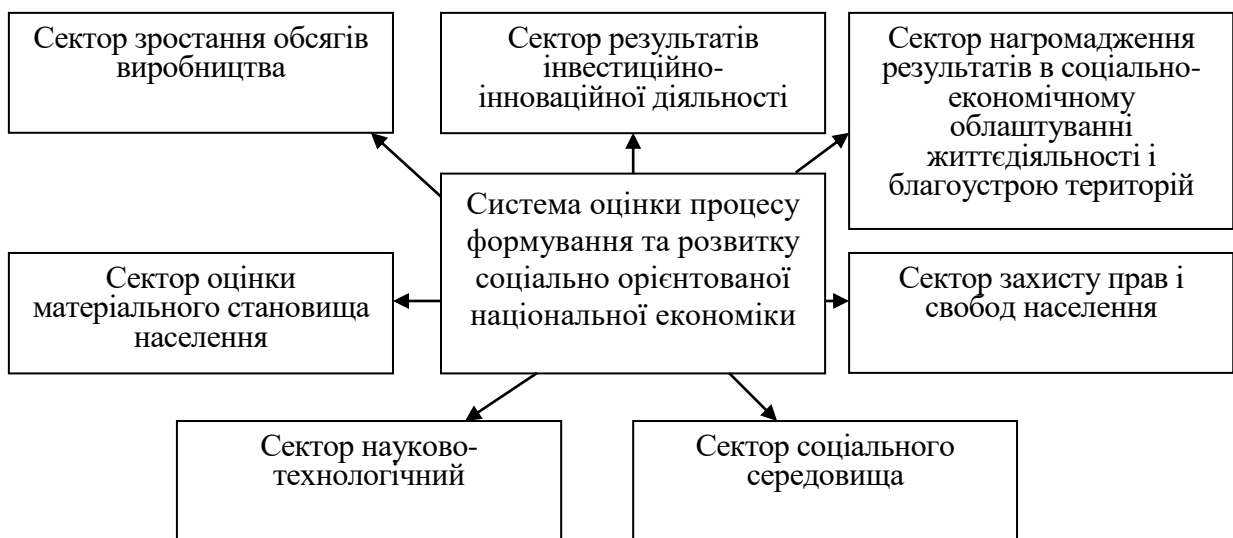

Рис. 2.4. Система оцінки державної політики соціального розвитку

Джерело: розробка автора

На другому рівні соціальні індикатори агрегуються в межах кожного сектора або з них вибирається один, який найбільш повно відображає фактичну ситуацію в кожному блоці (рис. 2. 4). При цьому важливе місце займає оперативне відстеження реального матеріального стану населення на території країни, оскільки перелік досліджуваних індикаторів та способів збору інформації і комплексність аналізу можуть варіюватися в широких межах залежно від потреб і можливостей. Крім того, такі дані необхідні органам місцевого самоврядування, адже матеріал може стати основою для створення подібної системи на обласному рівні з узгодженою структурою показників, механізмом фінансування і порядком передачі інформації обласним та районним адміністраціям. На заключному, третьому рівні повинен бути отриманий узагальнюючий (інтегрований) показник, який характеризує кумулятивну оцінку ситуації в цілому.

Для розширення інформаційної бази, відповідно до відібраних показників, до джерел інформації потрібно включити: структури, які займаються соціальними проблемами конкретних груп (служби зайнятості, совбези); організації, діяльність яких прямо чи опосередковано відображає ситуацію в соціальній сфері (центральный банк, фінансові структури); для оцінки процесів вивільнення працівників у державному секторі, масштабів прихованого безробіття необхідна інформація безпосередньо з підприємств; для розробки конкретних питань використовуються спеціальні вибіркові дослідження, перелік і програма яких визначається напрямком економічної політики держави.

Інформація, отримана на базі ОССІ, передусім, орієнтована на місцеві органи влади для формування системи оперативного управління соціальними процесами на території регіонів. Поряд з цим, вона важлива для аналітиків, досліджуючи проблеми розвитку регіонів, в цілому, а відповідно і регіональної політики. Залежності від рівня соціального напруження в регіоні на його території можлива систематична публікація матеріалів або їх частини населення з обов'язковими коментарями. В подальшому при плідному використанні системи вона може достатньо ефективно демонструвати увагу влади до проблем

населення регіону, її оперативність при вирішенні гострих питань, послідовність політики, що стосується різних прошарків населення, широкий спектр дії в цій галузі і направленість на різні соціальні групи. Відповідно до соціальної ситуації, що склалася на території досліджуваного регіону, правильне використання матеріалів ОССІ може слугувати предметом спільних інтересів різних партій і суспільних організацій.

Узагальнюючи викладене можна констатувати, що міжнародна статистика пройшла певні етапи розвитку: від застосування лише економічних показників до інтегральних та синтетичних показників економічного та соціального розвитку країни. За критерієм домінування економічних та соціальних аспектів можна виділити такі групи показників. Першу групу складають показники, що характеризують стан і тенденції розвитку національної економіки: ВВП; показник „міра економічного добробуту” (автори Б. Нордхауз і Дж. Тобін, 1972 р.); індекс економічного добробуту (Л. Озберг, У. Шарп, 1985 р.), індекс стійкого економічного добробуту та індикатор справжнього прогресу (Г. Далі та Дж. Коббот, 1989 р.) та ін.

До другої групи входять синтетичні показники, що характеризують умови життя і розвиток особистості. У них соціальний початок превалює над економічним, але при цьому базисом соціального є економічний розвиток. До групи входять: індекс соціального здоров'я (автор М. Мірінгоф, 1987 р.); індикатор сталого розвитку (індикатор істинних заощаджень) (розробник Світовий банк); індекс людського розвитку (ООН, 1990 р.); індекс особистої безпеки (країна-розробник Канада, 1998 р.); барометр нерівності і бідності (Франція, 2002) „зелений ВВП” (Китай, 2004 р.); індекс „щасливої планети” (Великобританія, 2006 р.) та ін.

Третя група – синтетичні показники, що характеризують ставлення особистості до умов життя та добробуту. До групи відносяться: індекс задоволеності життям (Е. Уайт, 2006 р.); індекс кращого життя (ОЕСР). Зростання популярності суб'єктивних оцінок добробуту в політичних рішеннях пояснюється трансформаціями в парадигмі державного управління: перехід від

об'єкт-суб'єктного управління до суб'єкт-суб'єктного. Даний феномен пов'язаний із усвідомленням ролі людини в економіці, розвитком інформаційного суспільства та посиленням впливу громадянського суспільства в державній політиці та суспільних процесах. Таким чином, домінуючі в суспільстві цінності відображаються в індикаторах і системах виміру.

Четверта група - синтетичні показники, які доповнюють ВВП за допомогою обліку соціальної та екологічної інформації. До таких належить система індикаторів сталого розвитку, а також індекси якості життя. Сьогодні у практиці міжнародних зіставлень використовуються системи соціально-економічних індикаторів та інтегральні агреговані показники (індекси). Для цього науковці різних шкіл та галузей об'єднуються в групи з метою сформувавши найкращу систему оцінювання соціально-економічного розвитку. Тобто оцінку розвитку соціально орієнтованої економіки слід проводити з огляду на попередні досягнення провідних фахівців в даній галузі. При цьому традиційні напрацювання доповнюються новітніми інтегральними соціальними індикаторами та показникам (додаток Б).

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що ідеальних показників чи індикаторів, які б оцінювали ефективність державної політики соціального розвитку не існує. Для ефективних управлінських рішень на рівні держави варто використовувати синтетичні показники в комплексі з системними індикаторами. Такі показники варто використовувати в Україні з врахуванням людського розвитку, екологічних чинників та добробуту населення.

Таким чином, сучасна система показників та індикаторів, що характеризує соціально орієнтовану економіку, досить багатопланова. Вона охоплює широкий спектр показників, що дозволяє проводити досить повний і глибокий аналіз рівня розвитку економіки країни. Цілісність, єдність різноманітного набору груп соціально орієнтованих показників економічного розвитку, які фіксуються за допомогою наукових методів вимірювання не є сталою величиною, оскільки сам розвиток постійно перебуває в русі.

2.3. Діагностика впливу системи факторів на можливості модернізації національної економіки на засадах соціального розвитку

Дослідження впливу факторів на ефективність проведення державної політики соціального розвитку є важливим етапом пошуку якісних та кількісних параметрів даної категорії. Таке дослідження можливе за допомогою діагностики. Діагностика являє собою визначення стану об'єкту чи суб'єкта, предмета, явища чи процесу (економічного, управлінського, виробничого, технологічного, відтворюючого) за допомогою реалізації комплексу дослідницьких процедур, виявлення в них слабких місць. Об'єктом діагностики може бути складна, високоорганізована система, в т.ч. вся економіка країни.

Дослідження сутності поняття „економічна діагностика” серед вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів показує, що сьогодні не існує однозначного підходу до його визначення. Однак спільним для них є те, що економічна діагностика являє собою процес дослідження, який дозволяє проаналізувати результати функціонування та поточний стан об'єкту діагностики, визначити відхилення його розвитку від норми та встановити причинно-наслідкові зв'язки між проблемами та їх причинами, для вироблення ефективних заходів та перспектив розвитку.

Діагностика на макрорівні – комплекс досліджень для виявлення реальних цілей розвитку економічної системи, способів їх досягнення та недоліків, способів їх усунення та раціональних варіантів розвитку [26, с. 353]. Метою діагностики впливу базових факторів на формування моделі соціально орієнтованої національної економіки є дослідження об'єкта на момент проведення дослідження і на перспективу, що стане основою для корегування ефективної економічної політики, її стратегії і тактики.

Економічна діагностика є планомірною діяльністю зі встановлення ступеня відповідності характеру розвитку соціально-економічних процесів на сучасному етапі критеріям реалізації державних пріоритетів та запобіганню різноманітних небезпек. Економічне діагностування покликане розв'язати дві

найважливіші проблеми проведення державної політики соціального розвитку.

1) Охарактеризувати систематичність та методологію дослідження для оцінки рівня умов розвитку на основі аналізу системи причинно-наслідкових зв'язків її формування. 2) Визначити фактори, що дають можливість максимально ефективно впливати на проведення державної політики соціального розвитку та формування соціально орієнтованої національної економіки.

На сучасному етапі сформувалися чотири різновиди концепцій діагностики: 1) аналітична концепція: передбачає систематичне оцінювання об'єкту діагностики за обраними параметрами на підставі наявних даних; 2) інформаційна концепція: розглядає діагностику як систему ідентифікації проблем об'єкту дослідження, причин, що їх зумовили, з метою інформаційного забезпечення прийняття обґрунтованих управлінських рішень; 3) антикризова концепція: має на увазі діагностику поточних та потенційних кризових явищ системи з метою запобігання їхньому негативному впливу на її діяльність; 4) консультативно-дорадча концепція: прирівнює систему діагностики до дорадчих інформаційних систем економічного спрямування локального типу, які ґрунтуються на використанні сучасних програмних продуктів і спрямовані на виконання конкретних завдань діагностики [24].

Економічне діагностування можна вважати частиною факторного економічного аналізу. Факторна сторона економічного аналізу пов'язана з необхідністю врахування багатьох різноманітних факторів, які об'єктивно чи суб'єктивно впливають на результати господарської діяльності і умови формування соціально орієнтованої економіки. Під час проведення аналітичних досліджень варто розглядати фактори, за рахунок яких здійснюються процеси, і які впливають на характеристики соціально орієнтованої моделі економічного розвитку. При цьому доцільно враховувати ті обставини, що багато факторів діють постійно і вони є характерними для всього господарського комплексу, інші діють періодично і є специфічними для окремих галузей. Кожний фактор обумовлює зростаючу, підвищуючу або стабілізуючу тенденцію економічного відтворення.

Зміни в економічному розвитку знаходяться в тісному зв'язку зі змінами в інших сферах життєдіяльності суспільства. Тенденції цього взаємозв'язку різносторонні і складні, та в якійсь мірі взаємообумовлені. Ряд дослідників вважають, що ця взаємообумовленість полягає в розвитку матеріально-виробничих складових економіки. При такому розумінні аналізуються причинно-наслідкові зв'язки сфер економіки і для кожного випадку виділяється свій спектр дії. Соціальна орієнтація економіки має враховувати людські і матеріальні ресурси, природно-кліматичні умови, екологічну обстановку, економічні особливості і національні традиції. З розвитком суспільства змінюються не тільки умови, а й людські потреби. Це означає, що, можливо, доведеться з часом переоцінювати й цілі розвитку. Зростання соціальної орієнтації потребує підтримки рівноваги між демократичними інститутами і державною владою, державним, регіональним регулюванням економіки і ринковим механізмом саморегулювання, приватною і державною власністю, економічною ефективністю і соціальною справедливістю.

На сучасному етапі динаміка та напрями соціально-економічних структурних зрушень зазнали суперечливого впливу різного роду факторів. Під факторами розуміють сукупність причин, які породжують особливості піднесення певних економічних процесів у визначеному явищі. Фактори зумовлюють кількісні та якісні характеристики видів господарської діяльності, впливають на її масштаби і напрямки, формулювання соціальних пріоритетів, є конкретним знаряддям постановки економічних завдань. Методологічною основою аналізу і класифікації факторів впливу на ефективність проведення державної політики соціального розвитку виступає системний аналіз, який дозволяє розглядати його як цілісну систему взаємопов'язаних елементів, об'єднаних загальною метою, розкриття їх властивостей, внутрішніх та зовнішніх зв'язків. Чим повніші будуть уявлення про фактори впливу, тим повніші будуть уявлення про стан розвитку національної економіки, тим точніше будуть визначатися шляхи та інструменти його стабілізації в майбутньому.

Розгляд класифікацій факторів дозволяє зробити висновок, що різноманітна класифікація необхідна для різного роду аналізу розвитку державної політики соціального розвитку. При класифікації факторів необхідно розглядати їх у взаємозалежності і взаємозв'язку (табл. 2.2.).

Таблиця 2.2

Базові фактори формування державної політики соціального розвитку

Інтегральні фактори	Конкретизовані фактори
економічний потенціал	розвинута система науково-дослідних, проектно-конструкторських установ, наукових шкіл та експериментальних баз
	масштабність основних виробничих фондів в секторах економіки
інвестиційний потенціал (інвестиційна ємкість)	інституціональний потенціал
	інтелектуальний потенціал
	інноваційний потенціал
	ресурсно-сировинний потенціал
	виробничий потенціал
	споживчий потенціал
	інфраструктурний потенціал
гуманітарний потенціал	здоров'я населення
	моральність
	рівень освіти, культури та професіоналізму
	творчий потенціал
стратегічно-управлінський потенціал	кадровий потенціал підприємств;
	кадровий потенціал органів державної влади
	структура державної системи управління
	засоби та методи державного управлінського впливу
	інноваційні підходи до управління суб'єктами господарювання на всіх рівнях

Джерело: розробка автора

Пояснюється це тим, що більш повне охоплення чинників даватиме цілісне уявлення про стан досліджуваних процесів, його ймовірні зміни. Умови проведення державної політики соціального розвитку в Україні залежать від рівня цивілізованості суспільства і від таких факторів, як рівень соціально-економічного розвитку країни і кожного конкретного регіону, в тому числі особливостей соціальної інфраструктури; характеру і типу власності на підприємствах; соціально-політичної ситуації в країні; правових норм і правових відносин в галузі регулювання соціальних відносин; рівня правосвідомості населення, системи етичних і культурно духовних цінностей, норм і традицій;

регіональних і природно-кліматичних особливостей країни і екологічної ситуація в ньому; способу життя населення; соціально-демографічної ситуації; національного менталітету та інших.

Об'єктивна і всебічна оцінка дії факторів визначає специфіку функціонування соціально-економічної системи. Системна криза, що існує в країні обумовлена причинами об'єктивного та суб'єктивного характеру. Серед об'єктивних причин можна виділити фактори конкурентних переваг, серед яких, в свою чергу, доречно акцентувати на внутрішні, зовнішні та кризові фактори.

Серед базових факторів, що є конкурентними перевагами для проведення ефективної державної політики соціального розвитку та побудови національної моделі соціально орієнтованої економіки, слід назвати потенціал України. Потенціал соціально орієнтованої національної економіки – це фактори, засоби, запаси, ресурси, джерела, що є в наявності чи виникнуть за прогнозами в перспективі, які можна мобілізувати для досягнення визначеної мети, реалізації планів, вирішення будь-яких державних завдань. Такий потенціал можна поділити на основні складові: 1) економічний потенціал – це сукупна властивість галузей економіки виробляти промислову та сільськогосподарську продукцію, перевозити вантажі, надавати послуги населенню. Такий потенціал включає: 1.1. розвинута система науково-дослідних, проектно-конструкторських установ, наукових шкіл та експериментальних баз як основи для розробки та впровадження унікальних технологій; 1.2. масштабність основних виробничих фондів в окремих секторах економіки (АПК, металургія, хімія, нафтопереробка, машинобудування); 2) ресурсно-інвестиційний потенціал (ресурсно-інвестиційна ємкість) – макроекономічна характеристика, яка враховує такі основні часткові потенціали: 2.1. інтелектуальний – рівень освіти населення та відносно високий рівень кваліфікації певних категорій трудового потенціалу при низькому рівні оплати праці; 2.2. інституціональний – ступінь розвитку провідних інститутів національної економіки, ефективність державного управління; 2.3. інноваційний – рівень впровадження досягнень науково-технічного прогресу; 2.4. ресурсно-сировинний потенціал – забезпеченість балансовими запасами основних видів

природних ресурсів; привабливі природнокліматичні умови; вагомі запаси корисних копалин; родючі сільськогосподарські угіддя, що становлять приблизно $\frac{1}{4}$ світових запасів чорнозему та ін.; 2.5. виробничий – сукупний результат господарської діяльності населення; 2.6. споживчий – сукупна купівельна спроможність населення; 2.7. інфраструктурний – вигідне транспортно-географічне положення та наявність розгалуженої транспортної інфраструктури, наявність міжнародних автотранспортних магістралей; вихід до морів, близькість до країн Центральної і Західної Європи та Близького Сходу;

3) гуманітарний потенціал, як явище якісно відмінне від простої суми людського потенціалу кожної людини-громадянина, і визначається за ступенем фізичного та психічного здоров'я нації, її соціального благополуччя, моральності, духовності, інтелектуального розвитку (інтелектуального потенціалу), психологічної монолітності, гуманітарної активності (активності у прояві всіх перелічених вище ознак). Першочерговими з яких є наступні: 3.1. здоров'я населення (середня тривалість життя населення, смертність за віковими категоріями, працездатність, втрати робочого часу через хвороби та травми, витрати на охорону здоров'я); 3.2. моральність (моральні принципи працівника, взаємини між співробітниками, психологічний мікроклімат в колективі, рівень соціального напруження в суспільстві); 3.3. рівень освіти, культури та професіоналізму (частка працівників з вищою освітою, бажання до саморозвитку та самовдосконалення); 3.4. творчий потенціал (активність, організованість, наявність чітких особистих цілей, здатність до інновацій); 4) стратегічно-управлінський потенціал, до якого належить: 4.1. кадровий потенціал підприємств; 4.2. кадровий потенціал органів державної влади; 4.3. структура державної системи управління; 4.4. засоби та методи державного управлінського впливу; 4.5. інноваційні підходи до управління суб'єктами господарювання на всіх рівнях.

Значення гуманітарного потенціалу як важливого чинника державної політики соціального розвитку витікає з багатогранності його функцій, які він відіграє, та стратегічних завдань держави щодо модернізації національної

економіки на коротко-, середньо- та довгострокову перспективу. Подолавши тривалу, системну економічну кризу перехідного періоду, українське суспільство сьогодні відчуває гостру потребу в зміні як тактичних, так і стратегічних завдань державної політики розвитку гуманітарного потенціалу. Основними чинниками структурних зрушень у потенціалі за час існування України як незалежної держави є, передовсім, загальне скорочення демографічного потенціалу України – з одного боку, та зміна параметрів конкурентного середовища на ринку праці – з іншого.

Серед багатьох основних кризових зовнішніх факторів розвитку соціально орієнтованої економіки слід назвати: зменшення ємності ринків в країнах СНД а також наявність на цих ринках зростаючої конкурентоспроможності товарів із зарубіжних країн; недосконалі механізми взаємодії України з міжнародними організаціями. Поміж кризових внутрішніх факторів: зростання дефіциту компетентного і прогресивного державного управління; нігілізм державної влади стосовно науки та її рекомендацій; зниження зацікавленості в якісній праці, підвищення інтелекту та професіоналізму, що особливо проявляється у творчій активності.

Результати проведеного аналізу структурних перетворень країни дозволяють зазначити високий ступінь залежності соціальної орієнтації держави від суб'єктивних факторів – політичної ситуації, політичних виборів та ідеологічних переваг. Це вказує на недієздатність побудови системи соціальних функцій в країні та її відхід від соціальної сфери.

Крім зазначеного, формування державної політики соціального розвитку залежить від дії загальних факторів, серед яких можна виділити наступні:

1. Глобалізаційні, за рахунок яких відбувається поширення безпосередніх і опосередкованих зв'язків між суб'єктами економічної діяльності всіх країн світу, формування єдиної (глобальної) для всього світового суспільства системи світогосподарських зв'язків.

Самоізоляція національної економіки в будь-якому випадку означає втрату зовнішніх, стосовно неї, позитивних передумов та факторів розвитку, суперечить

закону комплексного розвитку, призводить до саморуйнування народногосподарської системи держави навіть без стороннього втручання. Якщо буде забезпечена вдала інтеграція господарської системи України у міжнародну економіку, то це дозволить не тільки отримати високий економічний ефект, але й зберегти суспільно-економічну формацію із соціально орієнтованою економікою. Останнє вимагає від української політичної системи на найвищому рівні бути гнучкою, оперативно реагувати на виклики глобалізації. Глобалізація соціально-економічних процесів України сприяє взаємointegraції територіальних виробничо-економічних систем в єдиний виробничо-відтворювальний та ринковий інформаційно-комунікаційний простір. У свою чергу, регіоналізація створює сприятливі умови для прискорення процесів економічного відтворення, а також характеру територіально-господарських пропорцій пріоритетам структурної політики відповідно до регіональних передумов розвитку та суспільно-економічних потреб регіонального рівня. Процеси регіоналізації охоплюють весь комплекс складових продуктивних сил як у процесі формування й використання природно-ресурсного потенціалу, так і у сфері функціонування соціальної складової й матеріально-технічного потенціалу суспільного виробництва [47, с. 97].

У Концептуальних засадах стратегії економічного та соціального розвитку України глобалізація – з огляду на її важливість як довгострокового фактора державного будівництва – виступає відправним моментом викладу цих принципів. Глобалізація економічних ринкових сил є важливим чинником, який визначає напрямок методології стосовно формування соціально орієнтованої економіки, так і сферу практичної діяльності, яка має найповніше використати глобальні ринкові сили в якості продуктивних сил національної економіки, основою якої можуть бути конкурентні переваги в галузі ресурсного, транспортного, виробничого, науково-технічного потенціалу та геополітичного положення України.

Глобалізація як вища форма інтернаціоналізації світового господарства, зумовлена становленням нового технологічного способу виробництва, тобто

поширенням інформаційно-телекомунікаційних технологій. Поширення і використання таких технологій, зростання комп'ютеризації країни, мобільного зв'язку, ролі і значення Інтернету в Україні є реалізацією одного з корінних процесів постіндустріального розвитку.

Поряд з прибічниками глобалізації сформувалася течія альтерглобалістів, які виступають за глобалізацію нових можливостей, за глобалізацію знань. Вони справедливо вважають, що конкурентоспроможність країни в новому тисячолітті визначають талант, інноваційна економіка та знання [29]. Але глобалізація має і глибокі соціальні наслідки. Цей процес збільшує розрив між бідними та заможними на світовому рівні та в окремих країнах: 85 % всіх багатств належить 20 % населення і лише 1,5 % цих багатств належить тим 20 % людей, які знаходяться внизу шкали. Таким чином, процес глобалізації може мати антисоціальний характер. На жаль, процеси глобалізації в країнах з постцентралізованою економікою, якою і є наша держава, набувають стихійного характеру і випереджають соціально-культурні та інші види міжнародної взаємодії, що, в свою чергу, призводить до різкого зростання соціальних витрат в усіх сферах життєдіяльності суспільства, включаючи сферу зайнятості, демографічні процеси, якість життя та соціальне забезпечення. Пошук можливостей забезпечити вигоду від глобалізації, перетворити глобальну ринкову силу в продуктивну для національної економіки, комплексно використовуючи комбінацію глобалізації з регіональною самодостатністю і забезпеченням національних інтересів є важливе завдання для регіональної економіки. Провідними міжнародними організаціями такими, як Міжнародна консалтингова компанія A.T.Kearney & Foreign Policy (США, Нью-Йорк) та Швейцарський інститут дослідження бізнес-циклів (Цюрих) було досліджено індекс глобалізації серед 72 та 122 відповідно оцінених країн. Цей показник та інші не з кращої сторони характеризують рейтинг України в світі (додаток Б).

Внаслідок глобалізаційних процесів в нашій країні виникає ланцюговий трансфер криз. Це свідомі дії однієї країни стосовно іншої (як правило, менш розвинутої), що загрожують останній тяжкими кризами, зниженням

конкурентоспроможності національної економіки і звуженням присутності на ринках, погіршенням підприємницького й інвестиційного клімату, деградацією соціальної та екологічної ситуації [72, с. 16]. Розвинуті країни здійснюють трансфер криз для зміцнення своєї економічної безпеки, закріплення економічних та науково-технічних переваг, нагромадження ресурсів перед переходом у постіндустріальне суспільство.

Міжнародні фінансові організації у процесі кредитування нашої країни нав'язують певні умови, що висуваються в інтересах головних акціонерів і викликають проблему в нашій державі, як країні-реципієнті (наростання боргу, виникнення ланцюга боргів, сплата боргу державним майном, настання дефолту). Фактором панування іноземних виробників на ринку України є нечесна конкуренція, яка стає можливою внаслідок заниження вартості імпортного товару під час митного оформлення. Надання розвинутими країнами гуманітарної та технічної допомоги також має своїм наслідком захаращення українського ринку низькоякісними товарами, перенесення в Україну витрат на їх утилізацію, пригнічення вітчизняного виробництва, а фірми-постачальники ще й отримують додаткову вигоду завдяки податковим пільгам.

В таблиці 2.3. представлено вплив глобалізаційних процесів на формування та розвиток моделі соціально орієнтованої економіки в Україні.

Іноземні інвестори досить часто здійснюють недобросовісну поведінку відносно нашої держави, це проявляється в таких діях: а) скидання в нашу країну застарілих технологій; б) згортання виробництва і науково-технічних робіт з метою переведення їх за кордон; в) захоплення перспективних сфер економіки країни-реципієнта; купівля підприємств з метою їх перепродажу; г) перетворення компаній країни в технологічний придаток. Крім того, прямі іноземні інвестиції несуть у собі такі загрози: переважне направлення інвестицій у виробництва четвертого, третього і другого технологічних укладів; нерівномірність регіонального розподілу коштів; монополізація іноземними інвесторами деяких галузей української економіки; ризик масованого відпливу капіталу. В результаті сальдо в торгівлі викотехнологічними товарами і послугами установлюється на

користь розвинутих країн, а структура українського експорту засвідчує неефективне використання науково-технологічного потенціалу.

Геополітичний фактор, який також тісно пов'язаний з глобалізаційними процесами, відіграє важливу роль у формуванні зовнішньоекономічних зв'язків з країнами Європи, Азії, Близького Сходу .

Таблиця 2.3.

Оцінка глобалізаційних загроз для формування та розвитку моделі соціально орієнтованої економіки в Україні

Фактор	Характеристика
Цільове направлення	Відсутність єдиної стратегічної концепції, скоординованих умов, досвіду, реального фінансування. Усунення держави від ролі провідного суб'єкта регулювання структурних зрушень. Утворення глобальних олігархічних еліт, що пов'язані особливими субкультурами. Компроміс між глобальною конкурентоспроможністю і рівнем благополуччя населення. Неврахування і непропорційність внеску оцінки людського капіталу, що викликає „відтік мізків”. Підвищення міри вразливості національної економіки. Високий рівень бюрократії.
Економічні умови	Деформація структури економіки, відстала технічна база, нерозділеність прав власників і управлінців. Відсутність узгодженої структурної політики. Нерівномірний розподіл прямих іноземних інвестицій. Дискримінація у зовнішній торгівлі. Надмірна відкритість економіки. Наявність зовнішнього боргу, обслуговування якого вимагає зростання експорту й зумовлює диктування ззовні напрямків структурних зрушень
Інституційні умови	Переніс західних стандартів і вимог МВФ, тиск через міжнародні фінансові організації. Зростає залежність національної економіки від зобов'язань на основі співробітництва з міжнародними організаціями
Фінансові умови	Деформація фінансово-ринкових механізмів. Недостатнє використання переваг глобальної фінансової системи. Потреба в високих витратах на модернізацію. Недостатній розвиток банківської сфери. Стратегічна бездіяльність. Збереження залежності від зарубіжних фінансових ресурсів. Необхідність прозорості в податковій системі і відповідності світовим стандартам звітності.
Соціальні гарантії населенню	Непропорційність величини соціальних виплат та реального прожиткового мінімуму. Низький рівень доходів і бюджетній сфері, відсутність системи адресних пільг. У пенсійному забезпеченні заплановані реформи, мала частка пенсійних фондів. Тіньовий ринок працівників з низькою кваліфікацією з менш розвинутих країн.

Джерело: дослідження автора

2. Держава має значні конкурентні переваги у міжнародній системі за рахунок наявності розвинутих прикордонних регіонів і тому має брати активну участь у глобальних економічних процесах. Територія нашої держави використовується для транзитних перевезень, що забезпечує певні валютні надходження за рахунок нафто-, газо- і продуктопроводів, ліній електропередач, які зв'язують країну з іншими державами, морського і річкового транспорту,

транзитних залізничних напрямів та побудови автомобільних коридорів, що простягаються з Азії в Європу. Разом з тим економічна політика сусідніх країн стосовно України потребує відповідних кроків до утвердження економічного суверенітету нашої держави. Це, насамперед, перспективний розвиток власних паливно-енергетичних ресурсів, розширення всіх форм зовнішньоекономічних відносин з іншими країнами з метою зведення до мінімуму сировинної залежності від Росії. Така наявна гео економічна здатність може забезпечити нашій державі належне місце у світовому економічному комплексі, стати базисом для розробки перспективних задумів і розвитку продуктивних сил. Одним із механізмів трансферу криз слугує дискримінаційна зовнішньоторговельна політика. Україна має переважно від'ємне сальдо в торгівлі з провідними партнерами. Таке становище пов'язане із зміною конфігурації відносин розвинутих країн.

3. Природно-кліматичні, які підкреслюють особливості природної сфери проживання населення і екологічну ситуацію в регіоні та їх вплив на стандарти і спосіб життя населення. Наша держава має унікальний природно-ресурсний потенціал, особливо (залізо- та марганцеворудних) ресурсів, які можуть відігравати важливу роль як природна база. Поєднання на незначній відстані комплексу енергетичних, рудних, нерудних та інших природних ресурсів створює надзвичайно сприятливі умови для розвитку виробництва світового значення. Рідкісні бальнеологічні ресурси можуть стати базою розвитку загальноєвропейського туристично-рекреаційного господарського комплексу. Але їх можна охарактеризувати як недостатні запаси для діючих технологій, власних матеріальних, паливно-енергетичних та інших потреб.

4. Соціально-демографічні, які враховують чисельність населення за соціальними групами, їх статево-вікову структуру, народжуваність і смертність, природний приріт населення, загальну міграцію, трудову міграцію, зайнятість, професійно-кваліфіковану структуру працюючих. Україна опинилася в умовах демографічної кризи, як проблеми національної безпеки: відбувається зменшення чисельності населення, що на перспективу створює соціально-

економічний ризик нестачі економічно активного населення. Україна перетнула межу зниження народжуваності, за якою слідує руйнація соціально-демографічного та трудового потенціалу. Середня очікувана тривалість життя при народженні в Україні 2016 року становила близько 71,68 років. Україна відстає за цим показником від Німеччини на 11 років, Франції – на 12, Швеції – на 13, і навіть від найближчих сусідів – Польщі, Угорщини, Болгарії, Словаччини [36]. Україна входить в п'ятірку країн світу з найвищою смертністю. Серед основних смертельних хвороб: онкологія, ішемічна хвороба серця, хвороби системи кровообігу та інші.

5. Економічні, пов'язані з рівнем соціально-економічного розвитку України, особливостями розвитку соціальної інфраструктури, характером і типом власності на підприємствах. Обставини даної групи відрізняють транзитивну економіку України від економіки постіндустріального типу, в якій під час економічної депресії чи структурної кризи відбувається реструктуризація наявної технологічної структури національної економіки та формуються основи для подальшого економічного зростання. Наша економіка має структуру, успадковану від СРСР, а саме: переобтяженість економіки еколого небезпечними ресурсомісткими базовими галузями й відповідна висока енергомісткість, яка в умовах відсутності власних розроблених родовищ енергоносіїв обертається значною енергоресурсною залежністю від інших країн; технологічна відсталість кінцевих виробництв та неспроможність задовольнити повною мірою внутрішній споживчий попит.

6. Науково-технічні. Для економіки нашої держави характерне зростання технологічної залежності від зарубіжних виробників, що формує сучасне і майбутнє відставання національної економіки за рахунок протекціонізму низької конкурентоспроможності вітчизняних галузей. Така ситуація склалася за рахунок слабкого державного фінансування науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, незадовільного забезпечення наукових організацій матеріально-технічними ресурсами, недостатньої інформаційної бази та впливу кадрів з наукової сфери, що не дає змоги переломити негативні тенденції в

інноваційній сфері. В таких умовах стратегічний ресурс розвитку моделі соціально орієнтованої економіки – інновації не має можливості бути задіяний. На передній план потрібно висунути такі компоненти, як технологічні та організаційні інновації, інтелект, здібності, знання, талант, професіоналізм. Всі названі характеристики є складовою поняття „інтелектуальний капітал”, який виступає одним із стратегічних ресурсів поруч з такими традиційними як державна територія, запаси сировини, золото, валюта.

Інтелектуальний потенціал виявляється не тільки в галузях, пов’язаних з високими технологіями. Інтелектоємність управлінських рішень і творчої активності людини стрімко зростає у всіх, без винятку, сферах її діяльності, від побутової до міжнародної. Інтелектуальний потенціал нації має кілька складових, а саме: систему освіти та науки, що включає державні та недержавні навчальні заклади; комп’ютерне забезпечення; бази даних на друкованих (бібліотеки) та електронних носіях; інтелектуальну власність у вигляді патентів, ліцензій, ноу-хау [45]. Пріоритетний розвиток інтелектуального капіталу стає основою зміни як структури виробництва, так і якості життя, включаючи рівень доходів, обсяги споживання, захист навколишнього середовища, всебічний розвиток особистості. Інтелектуальна продукція є результатом інноваційних ідей, вирішує проблеми пошуку нових джерел енергії, випуску конкурентоспроможних товарів, надання послуг, створення робочих місць. Самозростання інтелектуального капіталу та ефективність його використання визначають перспективи щодо розвитку економіки країни. Чим вищий рівень розвитку НТП у галузях економіки, що, у свою чергу, забезпечується вдалим механізмом використання інтелектуального потенціалу, тим стійкіші позиції регіонів у державі, тим конкурентоспроможніша економіка кожного регіону України. Тому сьогодні інтелектуальний капітал набуває значення стратегічного фактора соціально орієнтованої економіки, оскільки це єдине джерело, здатне забезпечити стабільне економічне зростання без пропорційного збільшення витрачання сировинних ресурсів.

Частка України на світовому ринку наукомісткої продукції є меншою 0,1%, питома вага обсягу виконаних науково-технічних робіт в 2016 р. складає

лише 0,64% ВВП України, питома вага підприємств, які займаються інноваційною діяльністю за аналогічний період складає 18,9%.. На фоні збільшення кількості осіб із науковими ступенями (кількість докторів наук в економіці України збільшилася з 1991 р. по 2016 р. в 2 рази) посилюється відтік кадрів в інші сфери діяльності, зростає трудова міграція за кордон найбільш кваліфікованої та придатної інноваційного мислення частини наукової еліти. Як наслідок, за даними глобального індексу конкурентоспроможності серед 140 країн Україна, займає 85 місце (додаток В).

7. Політичні, які характеризують сутність і вплив економічної політики на підвищення потенціалу соціально орієнтованої національної економіки, реалізацію правових гарантій в галузі соціального відтворення, соціальну підтримку і допомогу незахищеним верствам населення. Політичним чинникам разом з культурою буття, котрі мають спиратися на високий рівень суспільної моралі, належить особливий вплив на формування соціально орієнтованої економіки. З початком реформ стратегічною помилкою держави в Україні став пріоритет політичних цілей над економічними, коли цілям перерозподілу власності та економічної влади були принесені у жертву цілі соціально-економічні.

8. Екологічні. В першій половині ХХ ст. представлялось, що основні проблеми людського виживання можуть бути вирішені за допомогою прогресу природничих наук, техніки та продуктивних сил. Тобто господарювали класичні ідеї новоєвропейської цивілізації. Сьогодні соціально орієнтована національна економіка все більше починає розглядатися через призму екологічного фактора. Прогрес природничих наук, техніки і виробничих сил не тільки не вирішує глобальні проблеми, а й загострює їх. Дослідження свідчать, що Україна переобтяжена екологічно небезпечним виробництвом в порівнянні з іншими державами. Вибух реактора на четвертому блоці Чорнобильської АЕС остаточно переконав нас у тому, що продовження техногенного навантаження при екологічних проблемах становить небезпеку для здоров'я населення. Крім того, розвинені країни переміщують екологічно небезпечне виробництво в інші країни,

що дозволяє вирішити проблему екологізації своєї економіки. В нашій країні низький рівень правового захисту в цій сфері.

9. Культурні, які визначаються дією системи культурно-духовних цінностей, норм і традицій, які існують в суспільстві, їх етнічними регіональними особливостями. Нові форми культурних практик та організації дозвілля через свою високу вартість стали сферою споживання здебільшого заможних верств населення. Спостерігається зростання відмінностей у культурних практиках населення залежно від місця проживання [36].

10. Соціально-психологічні, які представляють особливості настроїв, переживань, очікувань населення, їх прагнень в соціальних відносинах. Важливим фактором впливу на якість життя населення є духовний розвиток країни. При цьому вагомими є цільові програми, що мають соціальну спрямованість із найгостріших соціальних проблем. За даними Державного департаменту з усиновлення та захисту прав дитини, в Україні чекають на усиновлення 26 тис. сиріт.

Перераховані фактори можуть бути складовою частиною планування економічної стабілізації України та побудови в ній соціально орієнтованої економіки. Таке планування процесу формування та розвитку соціально орієнтованої національної економіки має стати ключовою функцією державного регулювання та задавати орієнтири для прийняття стратегічних та тактичних рішень.

2.4. Інструментарій державної політики в контексті досягнення стабілізації економіки та сталих параметрів соціального розвитку

Управління та регулювання близькі поняття, але між ними існує різниця. Управління – функція організованих систем, які виконують наступні завдання: збереження визначеної структури системи; підтримка режиму діяльності системи; реалізація цілі діяльності системи за визначеними правилами та

алгоритмами. Такі завдання вирішуються за допомогою регулювання. Регулювання є функцією управляючих систем, що виконують такі завдання: підтримка постійної величини, що регулюється на конкретному рівні; зміна величини, що регулюється за заданим алгоритмом (програмне регулювання); зміна величини, що регулюється відповідно до руху зовнішнього фактора. Крім того, регулювання передбачає створення сприятливих умов для всіх суб'єктів, що регулюються.

Державне регулювання економіки – сукупність форм і методів цілеспрямованого впливу державних установ і організацій на розвиток суспільного способу виробництва (в т.ч. продуктивних сил, технологічно-економічних, організаційно-економічних та соціально-економічних відносин) для його стабілізації та пристосування до умов, що змінюються. Необхідність державного регулювання зумовлена неспроможністю механізму ринкового саморегулювання вирішити низку кардинальних проблем розвитку економічної системи [26, с. 323].

Здійснення економічних функцій державного регулювання в демократичному суспільстві повинно мати чітко виражений соціальний характер, що вказує на тісний взаємозв'язок економічних та соціальних функцій. Реалізація економічних функцій держави здійснюється через механізм проведення антициклічної, регіональної, бюджетної, амортизаційної, фіскальної, грошово-кредитної, структурної, інвестиційної, фінансової, цінової, антиінфляційної, валютної, митної, соціальної, зовнішньоекономічної, екологічної та інших напрямів економічної політики.

Види, норми і форми регулюючої діяльності можна представити як прояв більш узагальненої категорії, назва якій „методи”. У науковій літературі термін „методи” вживається, як методи роботи, методи керівництва, методи управління, метод регулювання. Методи державного регулювання є способами доведення їх до виконання і застосовуються для способів діяльності на рівні всього суспільного виробництва. Вони є способами здійснення управлінської діяльності, але при цьому доцільно їх пов'язати з конкретними рівнями управління. Тобто

під методами державного регулювання можна розуміти сукупність способів і прийомів аналізу, оцінки управлінських ситуацій, використання правових і організаційних форм, прямий і опосередкований вплив на свідомість і поведінку суб'єктів господарювання, окремих осіб і взаємини між ними. Визначені умови соціально-економічного розвитку, кон'юнктура ринку та стратегічні орієнтири держави зумовлюють необхідність використання різноманітних методів регулювання. Можливості урядових органів у контексті вибору стратегії та тактики щодо використання методів постійно розширюються. Однією із ознак у системі державного регулювання є поява відносно м'яких ринкових методів, які стимулюють визначені типи поведінки суб'єктів господарювання.

Практика виявила такі класифікаційні ознаки методів регулювання: 1) за формами впливу на суб'єкти регулювання: а) методи прямого впливу: державні замовлення, обмеження, штрафи, дозволи, ліцензії, квоти, дотації; б) методи непрямого впливу – ті, що регламентують функціонування суб'єктів господарювання через створення сприятливого середовища для його діяльності, яке стимулює його поведінку; 2) залежно від застосування засобів впливу: організаційні, адміністративні, економічні, соціально-психологічні; 3) за рівнем впливу: міжнародні, національні, регіональні, галузеві, внутрішньоорганізаційні.

Є й інші класифікації методів, так, наприклад, А. Г. Мазур в своїй монографії, яка присвячена проблемам відтворення регіональної економіки, поділяє методи на дві групи: 1) методи функціонування органів регіонального управління; 2) методи забезпечення реалізації цілей і функцій регіонального управління [43, с. 138].

Загальнометодологічною, теоретичною та емпіричною базою дослідження методів регулювання соціально орієнтованої економіки має бути інформація про тісноту та характер зв'язків між методами та оточуючим середовищем. В свою чергу, методи регулювання сучасного економічного розвитку та побудови соціально орієнтованої економіки є залежними від рівня економічного розвитку країни, конкретної фази економічного циклу, розвиненості ринкових інфраструктур. Різноманітність цих методів зумовлена відмінностями у засобах

взаємодії основних господарюючих суб'єктів щодо реалізації своїх інтересів. В цілому еволюція сучасних методів економічного розвитку у світі здійснюється в напрямі збільшення їх гнучкості, зміщення акцентів з регламентуючих та обмежуючих заходів на стимулюючі, із впливу на кількісні параметри до впливу переважно на якісні.

Державне регулювання соціального розвитку в різних країнах здійснюється різноманітними методами. Перш за все, слід відзначити, що методи державного регулювання залежать від мети економічного розвитку та сфер економічної політики. У зарубіжній практиці в державному регулюванні розрізняють наступні методи: єдине державне регулювання; єдине регулювання, але з різними режимами; конкурентне регулювання з вільним вибором.

Державне регулювання економіки в ринкових умовах має здійснюватися через застосування низки комплексних методів управління. Зокрема, це метод законодавчої ініціативи, координаційно-узгоджувальний, програмно-цільовий, консультаційно-орієнтуючий, контрольний-інспекційний, формування потенціалу кадрів управління, договірний (контрактний) метод управління.

Координаційно-узгоджувальний метод можна використовувати при здійсненні координаційної роботи, спрямованої на узгодження рівнів суспільно необхідних витрат, цін і доходів суб'єктів господарської діяльності, укладанні й виконанні контрактних зобов'язань, вирішенні господарських спорів, виконанні загальнодержавних, галузевих і регіональних програм. Договірний (контрактний) метод управління має широко застосовуватися при установленні й підтриманні внутрішньогосподарських, міжгосподарських, внутрішньогалузевих, міжгалузевих та міжнародних зв'язків і передбачає юридичне оформлення взятих договірними сторонами трудових, виробничих, обмінних і фінансових зобов'язань [57, с. 111].

Для програмно-цільового методу характерні такі ознаки: зорієнтованість на вирішення певної проблеми, завдання; алгоритмізація дій у вигляді програм; цільове планування; добір відповідних засобів та методів реалізації програмних заходів; моніторинг та оцінка ефективності реалізації програми; контроль.

Програмно-цільовий метод можна визначити як інструментальну складову програмно-цільового підходу, яка забезпечує взаємодію між суб'єктом та об'єктом управління, здійснює регламентацію способів використання управлінських засобів в частині реалізації управлінських технологій – планування, програмування, прогнозування, моніторингу, оцінки ефективності реалізації програм [14, с. 128].

Методи, яким віддають перевагу більшість країн при регулюванні традиційних складових соціальної сфери – охорона здоров'я, допомога сім'ї, пенсійна реформа – це єдине державне управління, або єдине управління, але з різними режимами. Конкурентні методи управління з вільним вибором застосовуються здебільшого при різного роду додаткових системах економічної політики та соціального захисту населення.

Ми вважаємо, що ефективна державна політика соціального розвитку повинна базуватися на вирішенні багатофакторного управлінського завдання: як при існуючих ресурсах забезпечити максимальний економічний рух і покращити найбільш значимі показники якості життя? Отже, багатофакторна зумовленість методів регулювання економічного розвитку супроводжує необхідність їх класифікації з урахуванням напрямів та специфіки використовуваних важелів. В основу такої класифікації покладені ознаки об'єкта, суб'єкта та рівня регулювання та специфічні ознаки прийомів, за допомогою яких здійснюється регулюючий, координуючий, стимулюючий та мотивуючий вплив на економічне зростання.

У сучасному механізмі державного регулювання економічного розвитку сформувалися такі функціональні блоки методів: нормативно-правовий, фінансово-кредитний та організаційно-економічний. З такою класифікацією методів погоджується С. І. Бандур, Б. М. Данилишин, Т. А. Заяць, В. І. Куценко [68, с. 17].

Беззаперечним є той факт, що ситуація, яка склалася сьогодні в Україні, вимагає від держави прийняття необхідних рішень, спрямованих на формування єдиної системи методів регулювання соціально орієнтованої економіки для

забезпечення нормального життєвого рівня населення і в той же час дана політика має носити концептуальний характер.

Побудова ефективної державної політики соціального розвитку є надзвичайно багатогранним явищем, для цього потрібно використати методи, які є усесторонніми, деталізованими та багатоцільовими. Вибір конкретного інструменту залежить від завдань управління і специфічних умов їх вирішення, які склалися в державі та її регіонах.

Для того, щоб система управління економічним розвитком ефективно реалізувалась, вона повинна бути узгоджена з об'ємами реальних ресурсів; мати адекватний вибір регулярних засобів відповідно до кожної ситуації; контролювати виконання запланованих дій. Тому на рис. 2.5. запропонована система методів державного регулювання, яка відповідає даним вимогам. Опорними методами регулювання економічного розвитку та побудови соціально орієнтованої національної економіки є правові методи регулювання. Такі методи регулювання передбачають формування нормативно-правової бази, вироблення механізму її реалізації та контролю на всіх рівнях державної влади, дія яких поширюється на всіх суб'єктів господарської діяльності. У законодавчих актах закладені основи функціонування всієї економічної системи, закріплені основні напрями розвитку, визначені державні стандарти, умови і права на отримання соціальної допомоги різними соціальними групами. Як інструменти виступають також державні замовлення в галузі охорони здоров'я, науки, культури, мистецтва, тарифна система оплати праці. Такі методи можуть виконувати функцію довгострокового та оперативного правового регулювання.

Завдяки нормативно-правовому регулюванню формується правовий простір, сприятливий для економічного розвитку, або такий, що гальмує сприятливий перебіг соціально-економічних процесів. Правове, нормативне та інструктивне забезпечення повинно створити своєрідну гнучку систему, в якій регулювання різноспрямованих процесів набуває узгодженості, а соціально-економічні процеси стають достатньо керованими.

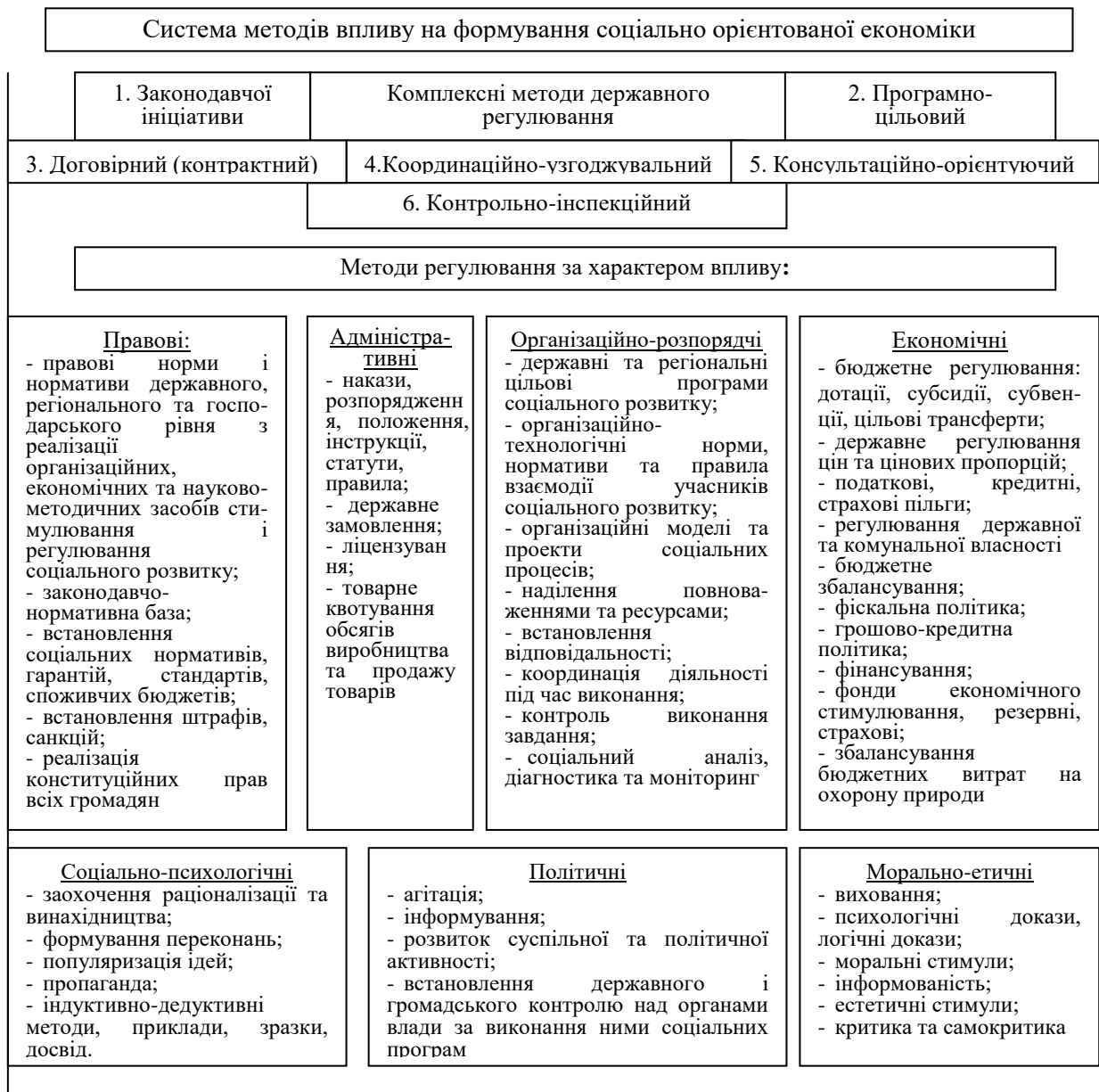

Рис. 2. 5. Система інструментів державної політики соціального розвитку

Джерело: розробка автора

Продовжуючи розкривати сутність методів державної політики соціального розвитку наступними потрібно назвати адміністративні. Адміністративні методи виражають пряме управління з боку держави. Д. М. Стеченко вважає, що глибока адміністративна дія в різних сферах орієнтована на забезпечення ефективного функціонування управління системи. За її допомогою вирішується багато завдань, зокрема, підтримка параметрів системи в нормальних межах, попередження відхилень від заданої програми, а в разі потреби – їх усунення, перехід системи з одного стану в інший [71]. Такі

методи є прямі і обмежують свободу вибору суб'єкта. Розмежування правових, адміністративних, економічних та організаційних методів в деякій мірі умовне. Щоб задіяти опосередкований регулятор, відповідні державні органи мають попередньо прийняти адміністративне рішення, наприклад, щодо зміни податкових ставок, про надання податкових пільг. У цьому разі будь-які економічні регулятори мають ознаки адміністрування. Але адміністративні методи передбачають наявність чіткої структури, визначення функцій, прав та обов'язків, є адресними у визначенні завдань і термінів виконання.

Група організаційно-розпорядчих методів передбачає, що, перш ніж буде здійснюватися будь-яка діяльність, то вона повинна бути правильно організована: впорядкована, спроектована, націлена, структурована, регламентована, нормована, забезпечена необхідними інструментами, що фіксують правила поведінки суб'єктів регулювання. Організаційно-розпорядча діяльність має на увазі сукупність заходів економічного розвитку, які полягають у впровадженні певної політики у певних діях, а також у виділенні коштів держави, що забезпечують індивіду, соціальній групі чи населенню в цілому комплексне, всебічне розв'язання економічних проблем.

Держава, у порівнянні з іншими економічними агентами, володіє більшими ресурсами, тому може стати першочерговим інвестором у реалізації державних економічних програм. Організаційні методи є початковим етапом управлінського процесу, створюють для неї умови, а, відповідно, є пасивними, створюючи базу для інших активних методів. Вони передбачають досягнення пом'якшувальних цілей, що реалізується через соціальне страхування і мають на меті зменшити амплітуду дохідних коливань залежно від ринкової кон'юнктури та особистих характеристик працівника.

Економічні методи обумовлені роллю економічних інтересів у житті людини з використанням важелів управління фінансовими потоками. Розробляються цільові державні програми працевлаштування населення, стимулювання зростання зайнятості, створення робочих місць у держсекторі, допомоги інвалідам, посилення правової захищеності. Держава впливає на стан

ринку робочої сили, професійне перенавчання і перекваліфікацію, займається розвитком системи страхування від безробіття, встановлює межі в оплаті праці, регулює коливання цін на товари і послуги, що мають життєво важливий характер, наприклад, житлово-комунального господарства, паливно-енергетичного, транспортного комплексу. Зокрема, фінансово-кредитні методи охоплюють досить широкий спектр важелів, які впливають на економічний розвиток. Основна форма реалізації цього методу – виділення в державному бюджеті статей, за рахунок яких фінансуються бюджетні галузі.

Іншою формою фінансового регулювання є створення позабюджетних фондів: пенсійного, соціального страхування, обов'язкового медичного страхування, зайнятості населення, за рахунок яких фінансуються відповідні галузі соціальної сфери. Бюджет цих фондів становить майже 40% витрат державного бюджету. Зосереджуючись переважно на макроекономічному рівні, вони значною мірою визначають основні пропорції, співвідношення між державним і ринковим фінансовим регулюванням. Зовнішній вплив з боку держави і її структур на економіку здійснюється за допомогою цінової політики, розподілу бюджетних коштів, податкової системи, кредитів, інвестицій. Ще один важливий інструмент – бюджетне балансування. Адже реальні потреби населення та регіонів в бюджетних ресурсах оцінюються на основі державних стандартів і фінансових нормативів і можливостей. Форми надання допомоги регіонам на соціальні цілі мають вигляд цільових трансфертів, дотацій, інвестиційних субвенцій. При цьому регіони групуються з урахуванням їхнього економічного потенціалу. Внутрішній вплив даного методу – це заробітна плата, ціни, місцеві податки, бюджети. Організаційно-економічні методи регулювання є тією ланкою, що з'єднує і забезпечує усіх суб'єктів економічного розвитку з метою досягнення збалансованості у їхній діяльності.

Політичні методи характеризують можливість вільної самореалізації суб'єкта в умовах поглиблення демократизації. Вони включають в себе можливість пропаганди ідей партій, агітацію, організацію виборів.

Соціально-психологічні методи пов'язані з умовами життя і праці, побуту, відпочинку, надання послуг, психологічної адаптації населення. Методи спрямовані на формування цінностей, переконань шляхом виховання та просвітництва щодо можливостей та досягнень осіб протягом життя. Такі методи пов'язані з використанням логічних та психологічних прийомів з метою перетворення завдання у свідомий обов'язок, внутрішню потребу суб'єкта. Основним завданням є мобілізація особистої активності, збудження додаткової внутрішньої енергії.

Морально-етичні методи є основним джерелом формування науково-пошукових стимулів для підвищення кваліфікації працівників, вивчення теорії та кращого досвіду управління колективом підприємства. Цей стимул спонукає до пошуку нових рішень та інноваційної діяльності. Методи виявляють індивідуальні здібності працівників, що дозволяє забезпечити більшу віддачу при виконанні роботи. Почуття внутрішнього задоволення від творчого пошуку, повага колективу, результативність праці від інноваційної діяльності дають могутній внутрішній імпульс, спонукаючи до подальшої організації трудової активності в колективі. Методи забезпечують, крім того, сприятливий психологічний клімат, який допомагає більшій віддачі при виконанні роботи.

Кризові явища економіки підвищують актуальність макроекономічної стабільності та ролі стабілізаційної політики. В різний час питанням стабілізації економіки було присвячено багато праць зарубіжних та вітчизняних науковців, в яких рекомендувалися конкретні шляхи подання кризових процесів та стабілізації економіки. Наприклад, на думку Артура Леффера, ключовий аспект в стабілізаційній політиці потрібно ставити на дерегуляції і створенні максимально сприятливого клімату для економічних суб'єктів за принципом «економіки пропозиції».

Стабілізаційна політика в умовах незбалансованості може бути спрямована не тільки на пом'якшення циклічних коливань, а насамперед на подолання системної кризи та формування нової системи економічних відносин. При цьому трансформація економіки може відбуватися шляхом проведення структурних

реформ на засадах лібералізації цін, фінансової стабілізації, поліпшення інвестиційної діяльності, поживлення виробництва і поліпшення його структури, усунення диспаритету цін на сировину та енергоресурси [28, с. 174].

В свій час А. Парето вважав, що досягнення макроекономічної рівноваги у країні стає можливим у випадку ефективного здійснення стабілізаційної політики методом так званого чотирикутника Парето, сутність якого полягає у відповідальності держави за помірне і стабільне економічне зростання ВВП (3-4 %); високий рівень зайнятості (рівень безробіття 3-7 %); стабільність цін та грошового обігу (1 % у рік); зовнішньоекономічну рівновагу (позитивне сальдо) [12, с. 23].

Стабілізаційна політика має такі основні рівні впливу: макроекономічний, мезоекономічний та мікроекономічний (рис. 2. 6). Серед основних способів стабілізації національної економіки необхідно виділити наступні: автоматичні (вбудовані) регулятори або недискреційна (автоматична) фіскальна політика (сукупність важелів, що пов'язано з діяльністю держави і діють автономно, незалежно від регуляторів державної політики та забезпечують природне пристосування економіки до фаз ділової активності; це такі механізми в економіці, дія яких зменшує реакцію ВНП на зміни сукупного попиту), антициклічне регулювання (сукупність інструментів фіскальної та кредитної політики, як складових макроекономічного регулювання), державне програмування.

Так, автоматичні (вбудовані) регулятори – це сукупність важелів, що пов'язані з економічною активністю держави і діють автономно, незалежно від нормативно-правових актів державної політики (рис. 2. 7). Антициклічні регулятори – сукупність важелів антиінфляційної та кредитної політики. Антициклічні заходи кредитної політики пов'язані із споживчим та іпотечним кредитуванням. Переваги такого кредитування над фіскальним полягають у тому, що вони можуть бути задіяні порівняно швидко і не потребують тривалих зусиль щодо запровадження адміністративно-законодавчих процедур. Державне програмування передбачає складання стратегічного плану для національної

економіки загалом. Забезпечення стабілізації економіки можна досягти за двома напрямками: фінансовим та соціальним. В свою чергу соціальний напрям стабілізації економіки забезпечується за рахунок фіскальної та бюджетно-податкової політики.

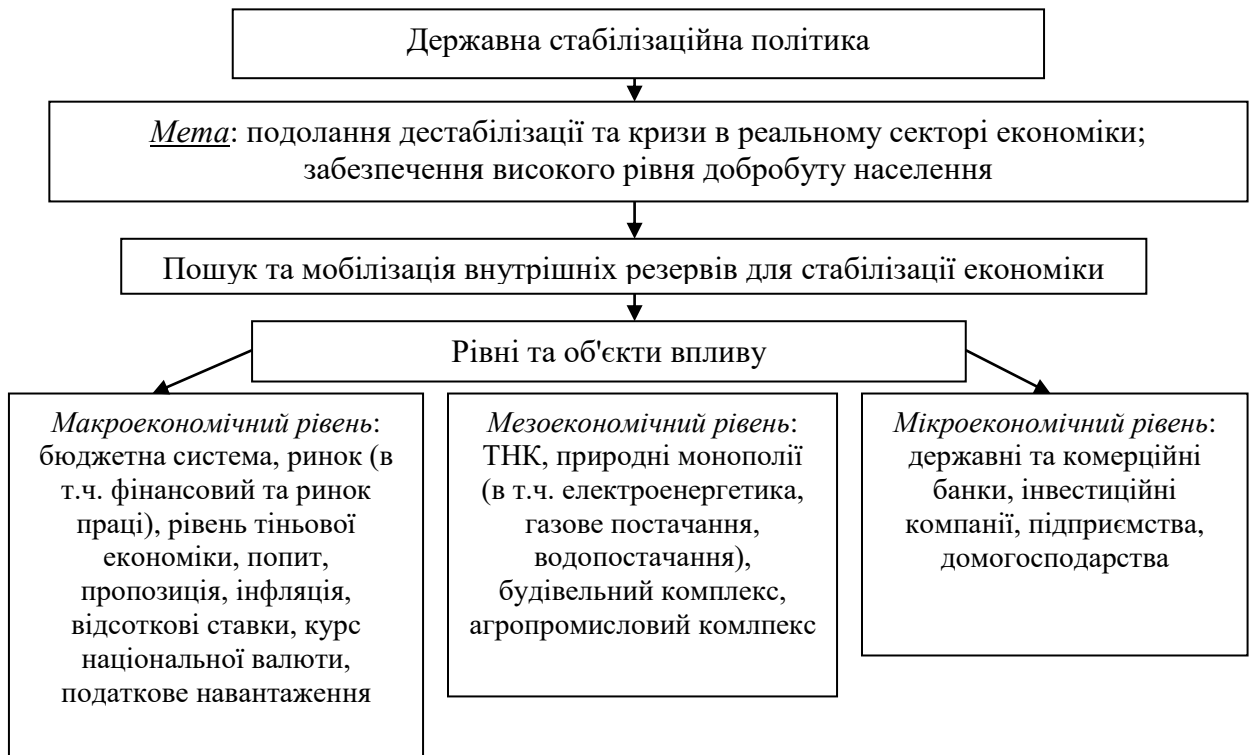

Рис. 2. 6. Теоретико-методологічні орієнтири державної стабілізаційної політики

Джерело: розробка автора

Важливою складовою стабілізаційної політики є стабілізаційна фінансова політика, яка заснована на використанні системи розподільних грошових відносин, основними інструментами якої є бюджетно-податкові важелі: зміни в системі оподаткування й рівні видатків бюджету [56, с. 47].

Досить дієвими інструментами забезпечення соціального напрямку стабілізації економіки та формування і регулювання соціально орієнтованої економіки слугують державні гарантії, стандарти, споживчі бюджети та інші порогові соціальні обмежувачі. Державна стандартизація є формою регламентації найважливіших параметрів соціально орієнтованої економіки зі сторони органів державної влади, органів місцевого самоврядування і суспільних

установ в умовах становлення ринкових трансформацій. Рішення теоретичних та прикладних проблем державної стандартизації може стати одним з ключових напрямів у зміцненні соціально орієнтованої національної економіки. Науково обґрунтована система державних гарантій у вигляді державних стандартів є основою для формування гнучкої системи соціального захисту населення, який дозволить попередити можливі ризики і забезпечити дотримання найважливіших соціальних прав всіх членів суспільства.

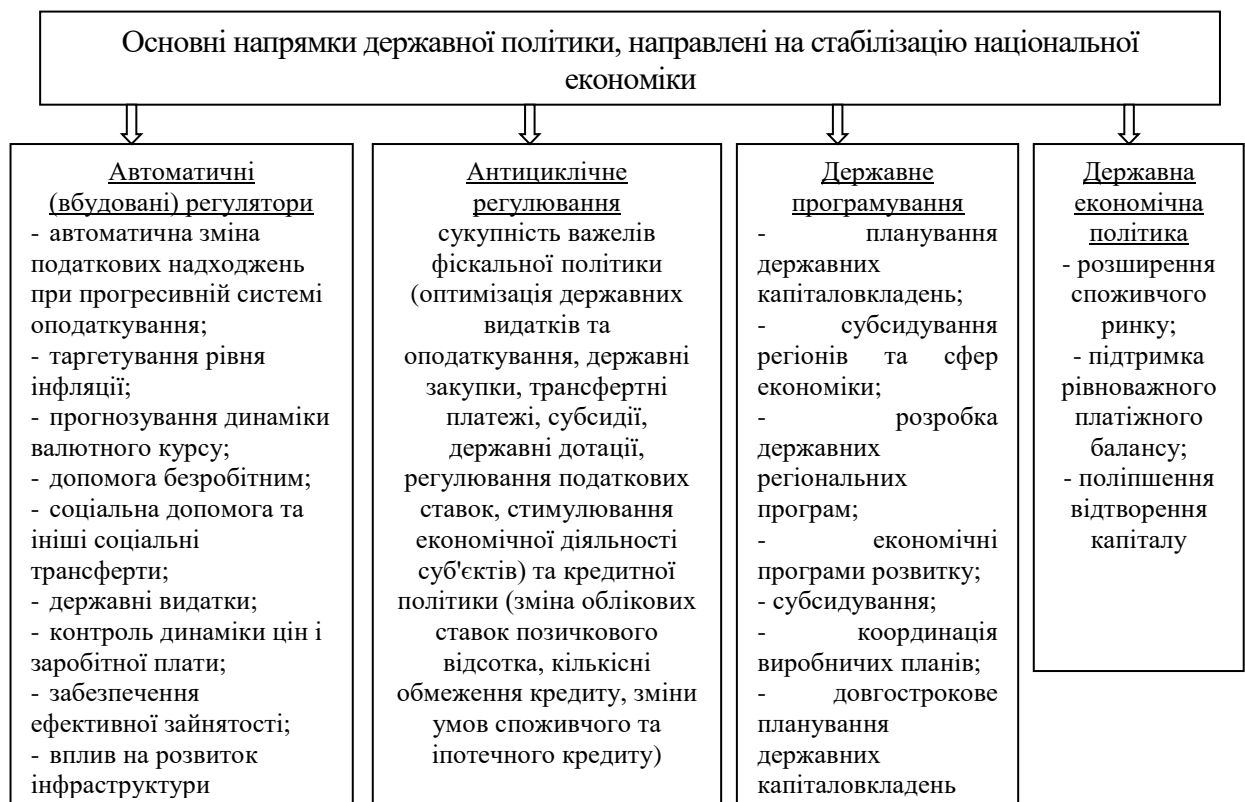

Рис. 2. 7. Основні напрямки державної політики, направлені на стабілізацію національної економіки

Джерело: сформовано автором

Державні стандарти надають системі державного регулювання відкритості і контрольованості, вони орієнтують її на поліпшення ситуації в економічній сфері. Розвиток системи державних стандартів повинен бути націлений не тільки на досягнення кількісних показників, але і на їх якісне наповнення. Будучи формальною нормою, прописаною в законі, інститут державних стандартів потребує розробки механізмів його реалізації [27, с. 481].

Рис. 2.8. Науково-методологічні основи забезпечення системи державних стандартів та гарантії у соціально орієнтованій національній економіці

Складено автором за: [48].

Мінімальні державні стандарти – це державні послуги, надання яких гарантується державою громадянам на визначеному, мінімально припустимому рівні на всій території на безвідплатній і безповоротній основі. Перелік, види і кількісні значення основних мінімальних державних стандартів та нормативів встановлюється законами і визначаються обмеженнями бюджетних коштів на всіх територіальних рівнях.

Існування якісної системи державних стандартів та гарантій є ознакою ефективної економічної політики держави (рис. 2.8.). Вони дають можливість реалізувати стратегічну мету – забезпечити високі стандарти життя та рівний доступ її громадян до суспільних благ та послуг.

Можна погодитись зі словами Ренкаса М.М. який вважає, що державний стандарт слід розглядати як нормативний документ, що характеризує цільові установки розвитку економічних процесів у суспільстві, встановлює основні вимоги до об'єму і якості послуг, порядку і умов їх надання, який виражається державними нормами і нормативами [58, с. 6].

Підвищення рівня державних гарантій та зростання результативності економічного розвитку обумовлено створенням сприятливих умов для викопродуктивної праці працездатного населення. Це передбачає необхідність перерозподілу соціальної відповідальності між державою, підприємствами і самим працівником. Незважаючи на розширення соціальної відповідальності бізнесу та інших соціальних інститутів, провідна роль у забезпеченні соціальних гарантій належить державі. Соціально-економічний державний стандарт є науково обґрунтованим цільовим орієнтиром, який виражає найбільш можливу раціональну величину розвитку суспільних процесів.

Це дозволяє визначити і ресурси, і міри, які необхідні для досягнення конкретного рівня забезпеченості і задоволення потреб населення, ввести в практику нормативне фінансування галузей соціальної сфери. Перша група державних стандартів була розроблена 1961 р. і прийняла форму, так званої Європейської соціальної хартії, яка повністю присвячена формуванню і захисту

соціально-економічних прав. Частина стандартизації соціальних прав дістала своє відображення у законодавстві України.

Друга група державних стандартів пов'язана із стандартизацією рівня життя в країні. До державних стандартів рівня життя відносять: 1) тривалість життя, 2) грамотність населення, 3) середню тривалість навчання, 4) реальний ВВП на душу населення, 5) сумарний коефіцієнт народжуваності, 6) коефіцієнт старіння населення, 7) співвідношення 10% найбагатших до 10% найбідніших, 8) частку населення, яке проживає за межею бідності, 9) співвідношення мінімальної та середньої заробітної плати, 10) мінімальний рівень погодинної заробітної плати, 11) рівень безробіття, 12) рівень правопорушень на 100 тис. населення, 13) рівень депопуляції, 14) кількість психічних патологій на 100 тис. населення. Перші чотири стандарти використовуються у світовій практиці співробітниками ООН для розрахунку індексу людського розвитку країни [55, с. 4]. У цілому, можна зазначити, що державні стандарти залежать від соціально орієнтованої моделі економічного розвитку України, яка закладена в основі економічної політики.

У нашій країні процес формування та створення системи державних стандартів, гарантій та нормативів розпочався із прийняттям Закону України „Про прожитковий мінімум” (1999 р.) та Закону України „Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії” (2000 р.). У зазначеному законі державні соціальні стандарти визначені як „встановлені законами, іншими нормативно-правовими актами соціальні норми і нормативи або їх комплекс, на базі яких визначають рівні основних соціальних гарантій” [33; 34]. Саме поняття „гарантія” походить від французького „garantie” (від garantir – забезпечення, запорука). Таким чином, можна констатувати категоріальну сутність державних гарантій в умовах розвитку соціально орієнтованої економіки – це встановлені та закріплені законами, іншими нормативно-правовими актами правила та основні вимоги до якості та рівня життя населення, що гарантується Конституцією держави, базуються на системі науково-обґрунтованих норм, нормативів, параметрів, показників їх виміру і формують однакову доступність всіх членів

суспільства щодо отримання життєво важливих благ. Тобто, державні гарантії забезпечуються на законодавчій основі, що фіксує обов'язки й відповідальність як держави перед громадянами, так і громадян перед державою.

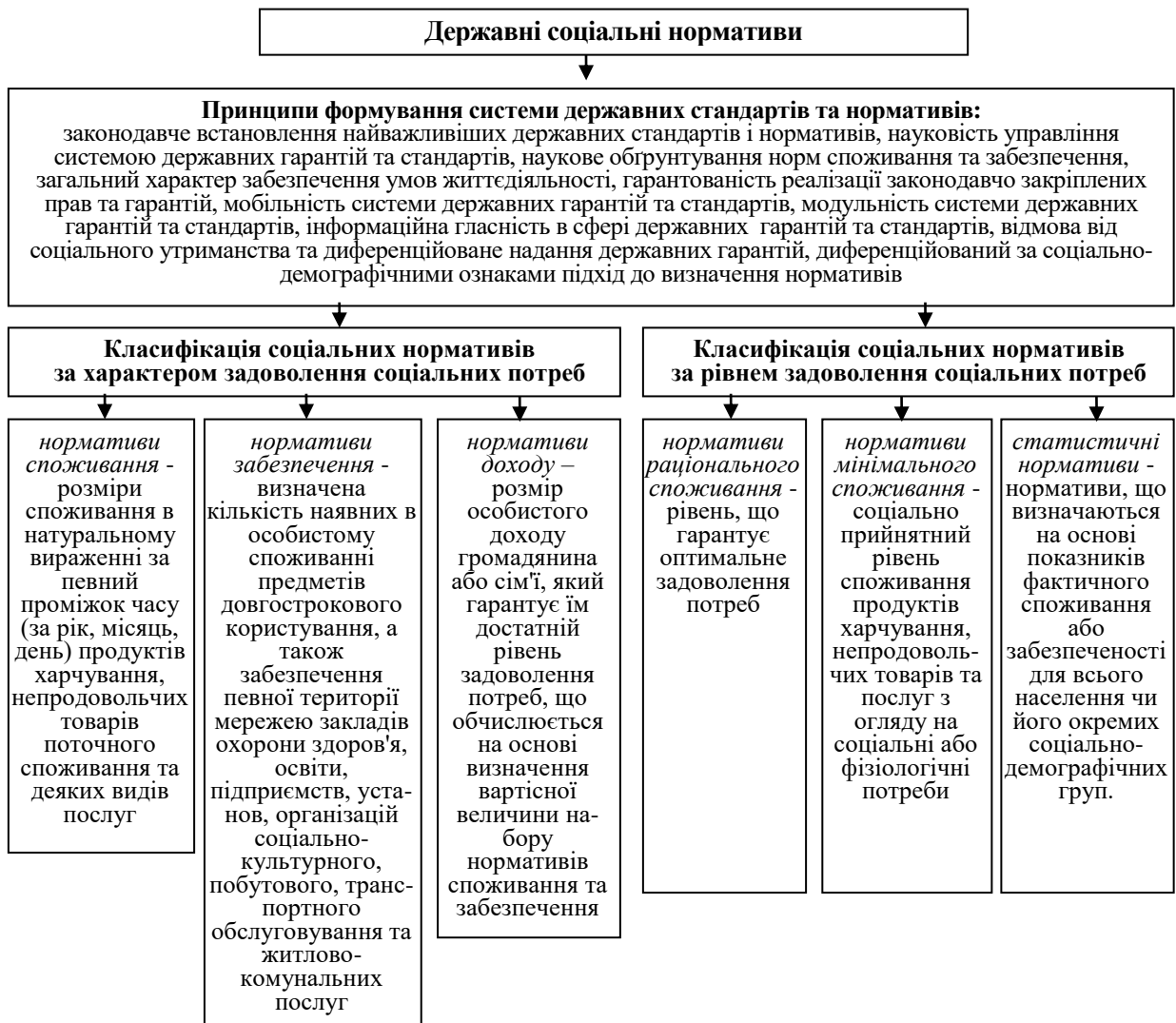

Рис. 2. 9. Науково-методологічні основи забезпечення системи державних нормативів у соціально орієнтованій національній економіці

Складено автором за: [48].

Закон стверджує, що базовим державним стандартом є прожитковий мінімум, встановлений законом, на основі якого визначаються державні гарантії та стандарти у сферах доходів населення, житлово-комунального, побутового, соціально-культурного обслуговування, охорони здоров'я та освіти. Виходячи з кількісних та якісних вимог, державний стандарт відображає мінімальний, нормальний чи раціональний рівень задоволення сукупності потреб населення при визначеному рівні розвитку виробництва. Даючи визначення самого поняття

„державні стандарти” необхідно виділити два аспекти: з одного боку, визначення стандарту через його сутність та результати, що очікуються в процесі упорядкування життєдіяльності людини, з іншого – через реалізацію на практиці шляхом розробки стандартних елементів, структур, методик.

Формування системи загально визнаних державних стандартів рівня та якості життя з урахуванням системи державних гарантій є необхідними передумовами побудови соціально орієнтованої економіки. Тому державні стандарти варто використовувати для визначення пріоритетів державної економічної політики, для формування бюджетів усіх рівнів та фондів, міжбюджетних відносин, для розробки програм економічного розвитку, а також для оцінки досягнутого рівня розвитку економічної безпеки й інструментів розподілу ресурсів. Створення системи державних стандартів та гарантій, визначення основних методичних підходів до розробки і удосконалення дозволить активніше впливати на соціальний захист населення, а також регулювати й контролювати рівень життя населення, привести українське законодавство відповідно до світових вимог.

Державні стандарти є засобом забезпечення прав громадян у галузі державних гарантій, передбачених Конституцією, але вони необхідні також і для визначення фінансових нормативів. Державні мінімальні соціальні стандарти розробляються на єдиній правовій базі та загальних методичних принципах. Державою також визначений законодавчий обсяг гарантованих послуг, що надаються на безкоштовній і пільговій основі населенню. Для цього розробляються порогові значення показників у науці, освіті, культурі, охороні здоров'я. Вони беруться за основу під час обчислення обсягів фінансування цих галузей. Згідно з Декларацією прав і свобод людини і громадянина, пенсії, допомоги та інші види державної допомоги повинні забезпечувати рівень життя не нижче за встановлений законом прожитковий мінімум [66, с. 136]. Поки що це зобов'язання не виконується. Мінімальний розмір заробітної плати має, в основному, фіскальний характер і не забезпечує прожиткового мінімуму. На даному етапі становленні ринкових відносин прожитковий мінімум доцільно

розраховувати на основі статистичного, ресурсного, комбінованого методів, що забезпечуватимуть, на наш погляд, поетапне збільшення мінімальних розмірів заробітної плати, пенсії, допомоги по безробіттю й інших виплат до величини зазначеного стандарту. Поряд з цим науково обґрунтована реалізація державних стандартів та гарантій вимагає дотримання основних співвідношень між розглянутими показниками. Стабілізація економічної ситуації в країні, пом'якшення відмінностей в рівнях прибутків і рівні життя різних соціальних груп, підтримка галузей, що забезпечують надання послуг повинна проводитися з урахуванням об'єктивних особливостей кожного регіону. Щоб забезпечити державні гарантії та стандарти для населення незалежно від місця проживання, необхідні заходи з вирівнювання міжрегіональних відмінностей у прибутках, рівні зайнятості, соціальній інфраструктурі, транспортній мережі, забезпечення по всій території країни державних диференційованих стандартів за централізованої бюджетної підтримки.

Вищезазначені міркування щодо сутності та значення категорій „державні стандарти” та „державні гарантії” дали змогу зробити висновок, що в Україні якісна система стандартів та гарантій поки що не сформована. Побудова такої системи потребує удосконалення положень Закону України „Про державні соціальні стандарти та соціальні гарантії” щодо визначення понятійно-категоріального апарату стандартів та гарантій та методичних підходів щодо розрахунків їх розмірів. Також державні стандарти та гарантії повинні бути уніфіковані у всіх сферах суспільного життя для різних прошарків населення держави [33].

Недоліком формування державних стандартів і гарантій є також те, що вони встановлюються на низькому рівні, що не забезпечує навіть задоволення найнеобхідніших потреб населення, при цьому тривалий час вони не змінюються. Таким чином, у них не знаходиться відображення ні економічне зростання, ні інфляція, ні зростання потреб населення. Система державних мінімальних соціальних стандартів повинна включати найбільш важливі, узагальнюючі довготривалі показники: грошові доходи населення; найбільш

масові види допомоги і виплат населенню; номенклатура безкоштовних і загальнодоступних послуг, норм і нормативи забезпеченості ними населення; рівень матеріального і фінансового забезпечення населення.

В Україні не встановлено стандартів, які б описували якість надання послуг. Звідси виникає неоднозначне розуміння стандартів послуг, розрізненість поглядів на їх формулювання, викладення, визначення характеристик і показників. Таким чином, введення стандартів якості послуг, їх постійний моніторинг та перегляд стають обов'язковим елементом для забезпечення державою ефективного соціального захисту (рис. 2. 10).

Тому одночасно з розробленням стандартів якості потрібно аналізувати та виявляти документи, які підлягають перегляду або змінам у зв'язку з прийняттям стандарту, подавати пропозиції до узгодження стандартів з нормативно-правовими положеннями. Поняття послуг набуває значення фахової діяльності, яка спрямована на задоволення потреб осіб. Тим самим підвищується статус працівника як професіонала в сфері надання послуг. Послуги можуть бути об'єктом продажу і купівлі, а надання послуг – видом господарської діяльності, яка вимагає певного рівня кваліфікації.

Особливим видом послуги є соціальна послуга. Споживачі соціальних послуг, як правило, вразливі верстви населення, які мають дуже низький рівень доходів, а у багатьох випадках перебувають за межею бідності.

Вони не мають можливості обирати надавачів, аналізувати та порівнювати якість послуги, часто не мають достатньо компетенції для самостійного вибору, а тому не можуть впливати на покращання якості послуги. Відсутні й економічні важелі, які б стимулювали надавачів послуг покращувати їхню якість. У такому випадку про певний рівень послуг повинна подбати держава. Потреба в нових стандартах відображається в активності органів державної влади та недержавних організацій.

Для органів влади стандарти якості є інструментом для порівняння результату послуг стосовно залучених ресурсів, прийняття рішень щодо доцільності контракування та фінансування послуг. Стандарти є основою

контролю за якістю і мають використовуватися інспекціями як інструмент для визначення відповідності послуги установленим вимогам.

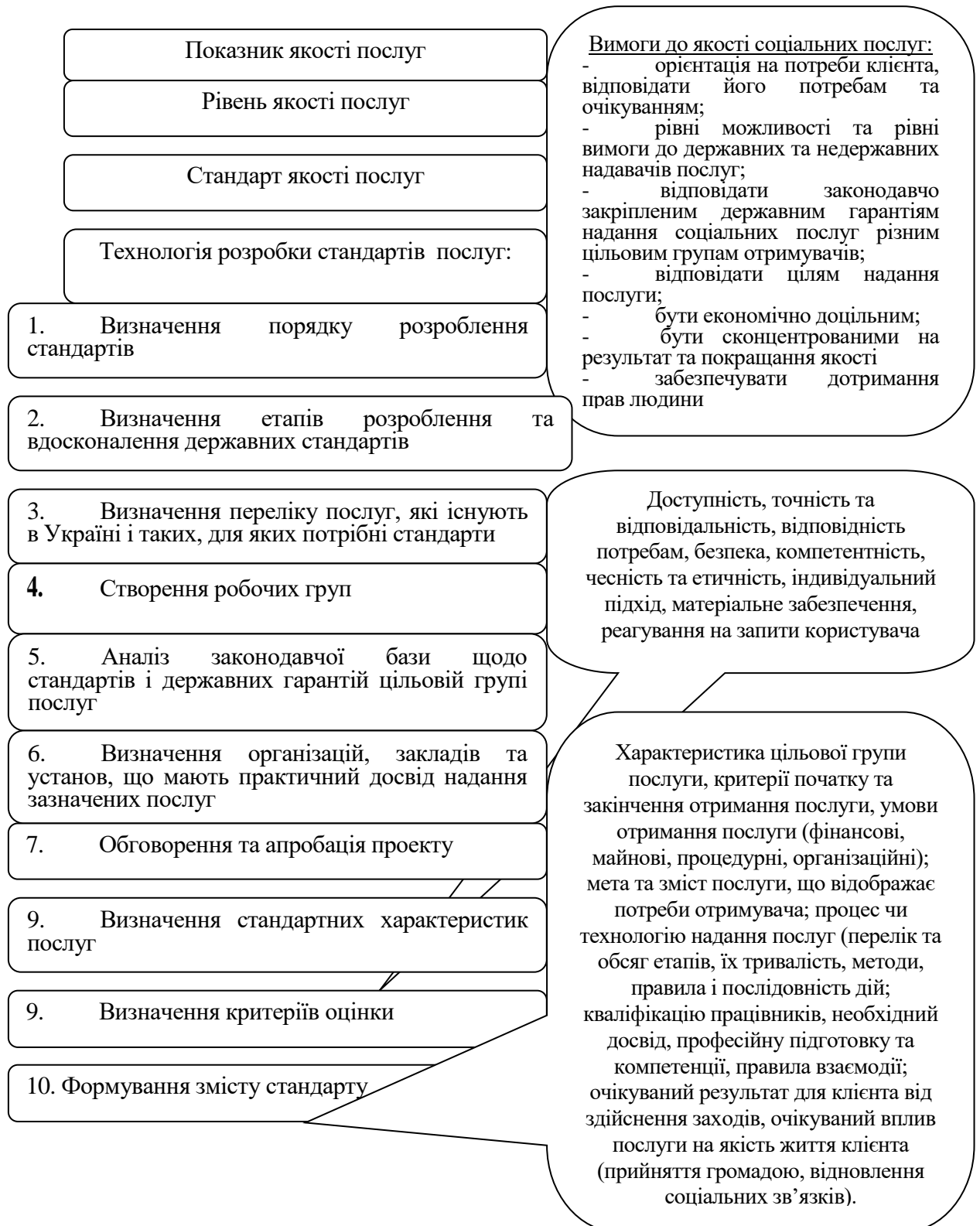

Рис. 2. 10. Процедура забезпечення державного моніторингу якості надання послуг

Джерело: розробка автора

Стандарти якості, які розробляються для впровадження в Україні, як слушно зазначає Л. Л. Сідельнік, повинні базуватись на досвіді українських організацій та закладів, враховувати соціокультурні особливості держави, а не повністю бути запозиченими в інших країн [62, с. 74]. Це забезпечить реалістичність стандартів, їх розуміння користувачами та працівниками державних служб, можливість дотримання стандарту в умовах української економічної реальності (фінансових механізмів, законодавчого поля, ліцензійних умов, національних традицій та культури).

Державний стандарт якості послуг повинен визначати засоби ідентифікації досягнення результатів, форми та процедури ведення документації. Державний стандарт вимагає їх доступності для отримувачів, що передбачає фінансову, архітектурну, процедурну доступність, різноманітність форм надання. Стандарти конкретних видів послуг визначають більш детальні вимоги до доступності конкретного виду послуг з урахуванням їхнього призначення, специфіки цільової групи, територіальних особливостей. Приміром, фінансування соціальних послуг здійснюється за рахунок коштів державних та місцевих бюджетів, позабюджетних коштів, коштів спеціальних фондів, коштів корпорацій, підприємств, установ та організацій, плати за соціальні послуги, коштів міжнародних організацій, коштів благодійної допомоги (пожертвувань), коштів одержувачів соціальних послуг та інших джерел. Фінансування територіальних програм розвитку соціальних послуг здійснюється за рахунок виділених міському бюджету цільових субвенцій чи шляхом кооперування коштів місцевих бюджетів на реалізацію спільних проектів.

Висновки до 2 розділу

На підставі проведених досліджень були отримані такі висновки:

1. Аналіз суспільного виробництва та соціального відтворення сприяє успішному розв'язанню соціальних проблем і підготовки на цій основі науково обґрунтованих управлінських рішень. Ядром відтворення в масштабах соціально орієнтованої національної економіки є прогресивні структурні зрушення, а суттю

соціально-демографічної складової цього процесу на територіальному рівні є демографічна компонента соціальної структури, включаючи міграцію та соціальне переміщення населення. При цьому структурні зрушення – сукупність кількісних і якісних змін, що відбуваються в мезо- й макропропорціях економічної системи та зумовлюють її перехід в інший, якісний стан.

2. Досить дієвими інструментами забезпечення соціального напрямку стабілізації економіки та формування й регулювання соціально орієнтованої національної економіки є державні гарантії, стандарти, нормативи, споживчі бюджети та інші порогові соціальні обмежувачі. Державна стандартизація є формою регламентації найважливіших параметрів соціально орієнтованої національної економіки з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування й суспільних установ в умовах становлення ринкових трансформацій.

3. Сучасна система методів, яка може бути використана в оцінці формування умов розвитку соціально орієнтованої економіки досить різноманітна. В якості важливих методів дослідження умов розвитку соціально орієнтованої економіки є економічний аналіз та діагностування. Під час діагностики виявляються економічні та соціальні диспропорції і їхня дія на суттєві сторони функціонування і розвитку системи формування умов розвитку соціально орієнтованої економіки, встановлення наявності проблем, проведення їх типологізації. В такому контексті діагностика виступає як різновидність комплексного економічного аналізу. Сутнісною основою діагностики формування соціально орієнтованої економіки має бути системне дослідження, що виявлятиме відхилення рівня розвитку від норми.

4. Аналіз формування та розвитку моделі соціально орієнтованої економіки потребує застосування цілого комплексу показників, які достатньо повно і об'ємно відображають властивості такого формування. Система показників стану соціально орієнтованої економіки необхідна для забезпечення повного висвітлення сторін її діяльності в умовах, сформованих соціально-

економічними перетвореннями, розроблення обґрунтованої соціально-економічної стратегії держави.

5. Дослідження впливу факторів на формування моделі соціально орієнтованої економіки є важливим засобом констатації і формалізації якісних та кількісних параметрів соціального та економічного розвитку. Таке дослідження можливе за допомогою діагностики. Економічне діагностування можна вважати частиною факторного економічного аналізу. Факторна сторона економічного аналізу пов'язана з необхідністю врахування багатьох різноманітних факторів, які об'єктивно чи суб'єктивно впливають на результати господарської діяльності і умови формування соціально орієнтованої національної економіки. Серед базових факторів, що є конкурентними перевагами для побудови соціально орієнтованої економіки, слід назвати потенціал України.

Наукові результати, що розкривають особистий внесок автора у розробку досліджуваної проблеми і характеризують наукову новизну роботи представлені в наступних публікаціях: [16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 78].

Список використаних джерел до розділу 2

1. Espin–Andersen G. The Three Worlds Welfare Capitalism. Cambridge. 1990. P. 37.
2. The World Bank // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www: worldbank.org/Kam](http://www.worldbank.org/Kam)
3. Антоненко Л. А. Интеграция и социальные проблемы в СНГ / Л. А. Антоненко, К. А. Оприцова // Регіональні перспективи. – 2001. – № 5–6 (18–19). – С. 33–34.
4. Баранова Н. П. Соціальні стандарти в системі соціальної політики України / Н. П. Баранова, Т. В. Новікова // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cpsr.org.ua/?pr=9&id=415>
5. Барзилов С. И. Социальная сфера и самоуправление / С. И. Барзилов. – Саратов : Приволжское книжное издательство, 1989. – 412 с.
6. Батажок С. Г. Соціально-економічні гарантії в умовах транзитивної економіки України : монографія / С. Г. Батажок. – Біла Церква, 2005. – 108 с.

7. Бебик В. М. Інформаційно-комунікаційний менеджмент у глобальному суспільстві: психологія, технології, техніка паблік рилейшнз : монографія / В. М. Бебик. – К. : МАУП, 2005. – 440 с.
8. Бойко В. Ю. Оптимизация социального обслуживания населения: поиски и находки / В. Ю. Бойко, В. А. Шестаков // Социальное обслуживание. – 2006. – № 3. – С. 56–65.
9. Бубенко П. Т. Інституційна динаміка просторової організації економічного розвитку : монографія / П. Т. Бубенко. – Харків : ХНАМГ, 2008. – 295 с.
10. Бубенко П. Т. Регіональні аспекти активізації інноваційної діяльності / П. Т. Бубенко // Регіональні перспективи. – 2001. – № 5–6 (18–19). – С. 36–38.
11. Булыгин Ю. Е. Организация социального управления (основные понятия и категории) : Словарь – справочник / [под общ. редак. д.п.н., проф. И.Г. Безуглова]. – М. : «Контур», 1999. – 254 с.
12. Вінічук М. В. Роль стабілізаційної політики держави у зміцненні соціальної безпеки на посттрансформаційному етапі розвитку економіки / М. В. Вінічук // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія економічна. – 2013. – Вип. 2. – С. 18–28.
13. Вітавська Г. П. Поняття, структура та функції соціальної політики / Г. П. Вітавська // Економіка та держава. – 2007. – № 8. – С. 62–63.
14. Гасюк І. Л. Програмно-цільовий підхід – наукова категорія теорії державного управління розвитком фізичної культури та спорту / І. Л. Гасюк // Економіка та держава. – 2011. – № 4. – С. 126–128.
15. Геєць В. Характер перехідних процесів до економіки знань / Валерій Геєць // Економіка України. – 2004. - № 4. – С. 4-14.
16. Головня О. М. Вплив глобалізаційних процесів на соціально-економічне зростання України: оцінка загроз та можливостей / О. М. Головня // Економіка та держава. – 2010. – № 6. – С. 6–9.
17. Головня О. М. Гуманітарний потенціал держави як фактор розвитку постіндустріального суспільства / О. М. Головня // Продуктивні сили і

регіональна економіка : зб. наук. пр. : у 2 ч. – Київ : РВПС України НАН України, 2010. – Ч. II. – С. 137–142.

18. Головня О. М. Державна політика кадрового забезпечення розвитку економіки на інноваційній основі / О. М. Головня // Найновите постиження на європейската наука – 2012 : матеріали за VIII Междунар. науч. практ. конф. – София : БялГРАД-БГ» ООД, 2012. – Т. 4. Економики. Державна администрация. – С. 79–81.

19. Головня О. М. Економіка знань як стратегічний чинник соціального розвитку держави / О. М. Головня // Věda a technologie: krok do budoucnosti – 2012 : materiály VIII mezinárodní vědecko-praktická conference. – Praha : Publishing House «Education and Science». – Díl 9. Ekonomické vědy. – С. 31–33.

20. Головня О. М. Забезпечення стабілізації економіки у системі чинників інноваційних структурних зрушень / О. М. Головня // Стратегія економічного розвитку країн в умовах глобалізації : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. – Дніпропетровськ : Видавець Біла К. О., 2011. – Т. 4. Міжнародна інвестиційно-інноваційна діяльність. – С. 21–23.

21. Головня О. М. Резерви стабілізації української економіки в умовах глобалізаційних чинників / О. М. Головня // Реформування економічної системи України в контексті міжнародного співробітництва : зб. наук. пр. Міжнар. наук.-практ. конф. – Вінниця : Центр підготовки наук. та навч.-метод. вид. ВТЕІ КНТЕУ, 2011. – Ч. 1. – С. 31–33.

22. Головня О. М. Соціальні гарантії як джерело підтримки економічної безпеки України / О. М. Головня // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – № 23. – С. 41–45.

23. Дисбаланси та детермінанти соціально-економічного розвитку країни : монографія / за заг. ред. д. е. н., професора З. П. Коровіної, к. держ. упр., доц. О. М. Ніколаєвої. – Донецьк : Видавець Дмитренко Л. Р., 2013. – 320 с.

24. Діагностика соціального розвитку регіону : наук. розробка / авт. кол. : З. В. Балабаєва, С. В. Овчаренко, І. Л. Росколотько та ін. - К. : НАДУ, 2010. - 40 с.

25. Економіка України: підсумки перетворень та перспективи зростання / [В. М. Геєць, Б. Є. Кваснюк, В. І. Голіков та ін.] ; за ред. В. М. Гейця. – К. : Форт, 2000. – 392 с.

26. Економічна енциклопедія : у 3 т. / Редкол. : С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Видавничий центр „Академія”. – Т. 1. – 2000. – 864 с.

27. Економічне оновлення регіону : аналіз ситуацій та рішення / керівники авт. колективу : академік НАН України д.е.н., проф. Б.В. Буркинський, д.е.н., проф. С.К. Харічков. – Одеса : ІПРЕЕД НАН України, 2008. – 494 с.

28. Желюк Т. Л. Досягнення макроекономічної стабілізації в умовах глобалізації і лібералізації світової економіки / Т. Л. Желюк // Наука й економіка. – 2014. – Вип. 4. – С. 171–176.

29. За глобализацию равных возможностей [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://dialogs.org.ua/dialog.php?id=10&op_id=267

30. Завгородня О. Структурна динаміка як фактор інноваційного розвитку національної економіки / О. Завгородня // Економіка України. – 2004. – № 11. – С. 34–42.

31. Зайцев Ю. К. Системна парадигма та аналіз соціального ринкового господарства / Ю. К. Зайцев. – Чернівці : Золоті литаври, 2000. – 288 с.

32. Зайцева Л. Оцінка сталості розвитку економіки регіону / Л. Зайцева [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uapa-dlc.org.ua/ukrmisto>

33. Закон України „Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2017-14>

34. Закон України „Про прожитковий мінімум” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/966-14>

35. Качество трудового потенциала (Социально-экономический аспект) / [Отв. ред. М. И. Долишний]. – К. : Наук. думка, 1986. – 229 с.

36. Концепція гуманітарного розвитку України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.donoda.gov.ua/main/ua/publication/content/>

37. Кузнецов К. Криза руйнує інноваційний розвиток в Україні / К. Кузнецов // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/publications/>
38. Кузьменко В.Л. На порозі надцивілізації : системний аналіз актуальних проблем сучасності, соціальне прогнозування та футурологія / В. Л. Кузьменко, О. В. Романчик. – Львів : Універсум, 2001. – 152 с.
39. Кучуков Р. Модернизация экономики: проблемы, задачи / Р. Кучуков // Экономист. – 2010. – № 1. – С. 20–29.
40. Кушерець В. І. Аналіз знання як стратегічного ресурсу трансформації суспільства (світоглядно-методологічний аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філософ. наук : спец. 09.00.03 „Соціальна філософія та історія філософії” / В. І. Кушерець. – К, 2003. – 28 с.
41. Ларионов И. К. Стратегия социального управления / И. К. Ларионов. – М. : Издательсько-торговая корпорация «Дашков и К^о», 2007. – 496 с.
42. Левін П. Б. Економічний механізм соціальної інфраструктури : стан і перспективи розвитку : монографія / П. Б. Левін. – К. : Ін- т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2008. – 313 с.
43. Мазур А. Г. Регіональна економіка: проблеми відтворення і управління : монографія / А. Г. Мазур. – К. : Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України, 2000. – 263 с.
44. Малиш Н. А. Теоретичні засади побудови макроекономічних моделей державної політики / Н. А. Малиш // Актуальні проблеми державного управління. – 2010. – № 2. – С. 47–53.
45. Марчук Є. Стратегічна орієнтація суспільства – рух на випередження [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/>
46. Медвідь В. Ю. Сучасні концепції та теорії економічного регіонального розвитку / В. Ю. Медвідь // Держава та регіони. Сер. : Економіка та підприємництво. – 2013. – № 2. – С. 66–70.

47. Мілашовська О. І. Регіональна політика соціально-економічного розвитку прикордонних територій (на матеріалах Карпатського регіону) : монографія / О. І. Мілашовська. – Ужгород : Карпати, 2008. – 512 с.
48. Міністерство соціальної політики. Офіційний веб-портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mlsp.gov.ua/control/uk/index>
49. Моніторингове оцінювання складних соціально-економічних явищ розвитку регіону. Відповідальний редактор Побурко Я. О. – Львів : Інститут регіональних досліджень НАН України. – 2006. – 306 с.
50. Мучник Г. Порядок и хаос. Статті. Наука и техника [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://n-t.ru/tp/mn/ph.htm>
51. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. академіка НАН України, д.т.н., проф., засл. діяча науки і техніки України Б. Є. Патона. – К. : Державна установа "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України", 2012. – 72 с.
52. Новикова Т. Национальные проекты и социальные преобразования / Т. Новикова // Экономист. – 2008. – № 8. – С. 82–86.
53. Осадчая Г. И. Социология социальной сферы : учебное пособие для высшей школы. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Академический проект, 2003. – 336 с.
54. Основные параметры диагностирования [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vsepromogu.ru/economika/antikrizis/857-26.html>
55. Папієв М. Світовий досвід застосування соціальних стандартів / М. Папієв // Економіка України. – 2004. – № 1. – С. 4–8.
56. Петрушевська В. В. Трансформаційні напрямки фінансової політики в процесі стабілізації економіки України / В. В. Петрушевська // Бізнес Інформ. – 2013. – № 11. – С. 46–51.
57. Плеханов Д. О. Функції державного управління аграрним сектором економіки України / Д. О. Плеханов // Інвестиції: практика та досвід. – 2011. – № 8. – С. 109–112.

58. Ренкас Н. Н. Социальные стандарты – инструмент управления качеством жизни населения региона / Н. Н. Ренкас // Социальное и пенсионное право. – 2006. – № 4. – С. 6–10.

59. Розвиток економічного та соціального середовища в сучасних умовах / за ред. д.е.н., проф. Савченко О. Ф. – Бердянськ : Бердянський державний педагогічний університет, 2008. – 233 с.

60. Савчук С. И. Социальное управление. Базовые понятия : монография / С. И. Савчук. – Н. Новгород : Издательство Гладкова О.В., 2001. – 92 с.

61. Санжаревский И. И. История, методология и техника исследований проблем общества и личности в социологии / И. И. Санжаревский, В. А. Титаренко. – Тамбов : Изд-во ОГУП «Тамбовская типография «Пролетарский светоч», 2002. – 432 с.

62. Сідельнік Л. Як залучити громадські організації до надання соціальних послуг / Лариса Сідельнік // Громадянське суспільство. – 2008. – № 2(4). – С. 9–14.

63. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А.М. Прохоров. – 4-е изд. – М. : Советская энциклопедия, 1989. – 1632 с.

64. Социально-историческое содержание категорий "время,, и "пространство,, / А. Н. Лой ; отв. ред. : А. И. Яценко ; АН Украинской ССР, Ин-т философии. – Киев : Наукова думка, 1978. – 135 с.

65. Социальные изменения и социальное развитие. Социология управления // Социология / Г. В. Осипов (руководитель авт.кол.), Ю. П. Коваленко, Н. И. Щипанов, Р. Г. Яновский. – М. : Мысль, 1990. – 227 с.

66. Соціальна економіка : навч. посіб. / Колектив авторів О. О. Беляєв, М. І. Диба, В. І. Кириленко та ін. – К. : КНЕУ, 2005. – 196 с.

67. Соціальна політика та економічна безпека / під заг. ред. д-ра. екон. наук, проф. Є.І. Крихтіна. – Донецьк : Каштан, 2004. – 336 с.

68. Соціальний розвиток України: сучасні трансформації та перспективи / С. І. Бандур, Т. А. Заєць, В. І. Куценко та ін. За заг. ред. д-ра екон. наук, проф.,

чл.-кор НАН України Б. М. Данилишина. – Черкаси : Брама–Україна, 2006. – 760 с.

69. Соціологія: короткий енциклопедичний словник. Уклад: В. І. Волович, В. І. Тарасенко, М. В. Захарченко та ін. – Під заг. ред. В. І. Воловича. – К. : Укр. центр духовної культури, 1998. – 728 с.

70. Стандарти соціальних послуг : збірка проектів документів. Книга 2 / За ред. Л. Л. Сідельнік. – К. : ТОВ «ЛДЛ», 2007. – 232 с.

71. Стеченко Д. М. Державне регулювання економіки : навч. посіб / Стеченко Д. М. – К. : Знання, 2007. – 271 с.

72. Сухоруков А. Антикризова політика розвинутих країн / А. Сухоруков // Економіка України. – 2004. – № 8. – С. 16–27.

73. Тодосійчук А. Умовия переходу к инновационной экономике / А. Тодосійчук // Економист. – 2010. – №2. – С. 25–38.

74. Третяк В. П. Дослідження соціальної сфери: методологія та практика : монографія / В. П. Третяк. – Х. : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2009. – 273 с.

75. Україна в цифрах : 2016 : статистичний збірник. – К. : Державна служба статистики України. – 2017. – 240 с.

76. Управление социальными резервами регионального развития / под. ред. чл.-кор. РАН, д.э.н., профессора В. К. Потемкина. – С.–П. : Институт проблем региональной экономики Российской Академии наук, 2001. – 435 с.

77. Храпылина Л. Социальная структура общества и ее трансформация (продовження) / Любовь Храпылина // Социальная политика и социальное партнерство. – 2006. – № 5. – С. 58–69.

78. Ціхановська В. М., Головня О.М. Забезпечення соціально-економічної стабільності України в умовах глобалізаційних процесів : монографія. – Вінниця : Вінницька міська друкарня, 2013. – 292 с.

79. Що таке соціальний капітал? Київська лекція Френсіса Фукуями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua>

80. Щокін Г. В. Загальні закони соціального управління (продовження) // Персонал. – 2005. – № 9. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.personal.in.ua/article.php?ida=>

81. Щокін Г. В. Закони соціального розвитку і управління / Г. В. Щокін. – К. : МАУП, 2006. – 192 с.

82. Щокін Г. В. Закони соціальної структури, мобільності й стратифікації (продовження) // Персонал. – 2005. – № 8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.personal.in.ua/article.php?ida=11>

83. Щокін Г. В. Закони соціальної структури, мобільності й стратифікації (продовження) // Персонал. – 2005. – № 8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.personal.in.ua/article.php?ida=11>

84. Щокін Г. В. Система управління і її закони (продовження) // Персонал. – 2005. – № 10. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.personal.in.ua/article.php?ida=147>

85. ЭПИцентр Г. Явлинского [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://emsu.ru/um/view.asp?c=705&p=1>

86. Юрьева Т. В. Социальная рыночная экономика : учебник для вузов / Т. В. Юрьева. – М. : Русская Деловая Литература, 1999. – 416 с.

РОЗДІЛ 3

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНИХ ВАЖЕЛІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНИХ ЗРУШЕНЬ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

3.1. Аналіз впливу державного регулювання на інституціональні трансформації України в умовах виконання соціальних завдань економічної політики держави

Ситуацію, яка склалася сьогодні в Україні, значна кількість економістів називає системною кризою. Як відомо, під системною кризою розуміють ситуацію, для якої характерним є те, що основні компоненти національного господарства – промислово-технічна складова, сектори економіки та соціальної сфери, політика, право прийшли у повну взаємну невідповідність. Системна криза економічного розвитку в Україні – це, передусім, прояв кризи використовуваних методів регулювання при вирішенні соціальних та економічних завдань.

Сьогоднішня ситуація економічного занепаду пов'язана з слабкістю інституційних механізмів ефективної ринкової економіки. При цьому процес впливу державного регулювання на інституціональні трансформації в Україні відбувається на фоні глобалізаційних факторів світової економіки. Специфіка трансформаційних процесів в Україні під впливом глобалізації залишає свій слід. Швидке відкриття економіки для зовнішнього світу пов'язане з фундаментальними складнощами, які обумовлені тим, що інституціоналізація ринкових механізмів і зміна соціокультурних стереотипів господарської поведінки потребує часу та витрат.

Ефективність політики економічних реформ та адекватних ринковій ситуації антикризової політики знижується повільним формуванням цілісного та системного інституційного середовища, яке забезпечує реалізацію правових

положень у практичній діяльності державного регулювання та ведення бізнесу [73, с. 52].

Особливістю України є незавершеність інституціональної трансформації. Наявність в українській державі формальних інститутів, які властиві демократичному суспільству (конституція, центральні конституційні органи, виборча система, парламент, багатопартійна система, загальні вибори) дозволяє припустити, що інституційна трансформація закінчилась. Але нові формальні інститути недостатньо сформовані, щоб визначати трансформаційні процеси, а органи влади в значній мірі дистанційовані від населення.

Сила та масштаб загроз економічній безпеці держави вимагають балансу державних регуляторів економічної політики. За рахунок узгодження інтересів усіх суб'єктів господарювання, держави та громадського суспільства потрібно знайти шлях довгострокового відновлення та стабілізації економіки.

Соціальні наслідки трансформаційних процесів в значній мірі визначаються мірою державного впливу в економічній сфері, а також державною політикою в соціальній сфері. В даному контексті важливий контроль держави над балансом економічної та соціальної сфери. При цьому високі темпи економічних та соціальних змін змушують державу здійснювати періодичну зміну пріоритетів і акцентів між стимулюючою (економічною) і стабілізуючою (соціальною) функціями державної політики, а також виробляти нові механізми державного контролю над балансом економічних та соціальних витрат під час вирішення державних програмних завдань.

Трансформації соціально-економічного розвитку нашої країни призводить до дискусії щодо віднесення України до конкретного типу економіки. Такі сумніви можуть стосуватися багатьох країн пострадянського простору. Аналізуючи хід ринкових реформ в колишніх соціалістичних країнах, В. Корнаї та Е. Л. Андреева називають ці країни „країнами з соціальними претензіями, але які не відповідають економічним можливостям” [4, с. 51]. Аналогічні сумніви виникають і щодо віднесення України до країн з ринковою економікою. Адже

фактично в країні сформувалася деіндустріалізована модель економіки з імпортозалежним внутрішнім ринком.

Одним з факторів, що визначає глибину трансформаційних процесів, є вибір пріоритетних напрямків реформування, а також шляхи їх здійснення. В межах загального спрямування перехідних процесів Україна притримувалась стратегії швидкого реформування, характерними рисами якої була „шокова терапія” в економіці та соціальній сфері, прискорена ліквідація старих управлінських структур і формування створення ринкових інститутів.

Спроба створення ринкової економіки без основних соціальних та економічних інститутів призвело в Україні до економічного волонтаризму і різкому зниженню рівня та якості життя основної маси населення [74, с. 64]. Це спричиняє необхідність розробки і введення компенсаторних механізмів, мета яких змінити проблемну ситуацію в економічній та соціальній сфері.

Сучасна наука не піддає сумнівам значущість інститутів для економічного зростання будь-якої держави. Загальноприйнятим є той факт, що стабільність та ефективність державних інститутів є базовими умовами для соціально-економічного розвитку. Для досягнення лідируючих позицій потрібно сформувати ефективне інституційне середовище, яке базується на високій якості державного управління. Саме таке середовище виключає появу соціальних ризиків, як наслідок загострення суперечок між усіма учасниками процесу стабілізації національної економіки.

Якість державного управління в умовах забезпечення стабілізації національної економіки, в першу чергу, охоплює такі важливі аспекти: стабільність політичної системи; ефективність органів державного управління; якість регулюючих інститутів; якість правових інститутів; антикорупційний контроль як складова контролю тінізації економіки. Так корупція та тінізація як одні із найскладніших економічних факторів негативно впливають на зацікавленість іноземних інвесторів, заважають здоровому розвитку економічної та фінансової системи, скорочують ефективність державного управління та бізнесу, підривають політичну та соціальну стабільність.

Найбільш кримінальними сферами економіки України є відносини власності, фінанси і кредит, банківська діяльність, торгівля, зовнішньоекономічна діяльність і грошовий обіг. За оцінками Міністерства економічного розвитку та торгівлі рівень тінізації економіки України у 2017 році склав 33 % до ВВП.

Дослідити вихідні умови для забезпечення стабілізації економіки в Україні і реалізації державної політики соціального розвитку та порівняти згадані можливості з умовами, що склалися в інших країнах можна за допомогою найбільш авторитетних індикаторів інституційного розвитку. Саме такі індикатори дозволяють виконати аналіз економічних тенденцій, що є прямим фактором впливу на економічне зростання України та її подальшу стабілізацію. Досліджувані індекси представляють собою сукупну оцінку різних характеристик економіки країн, причому акцент ставиться на ті показники, які є визначаючими для побудови соціально орієнтованої економіки. Основною передумовою при розрахунку індексів є те, що найкращі умови для економічного зростання забезпечуються стабільною та відкритою економікою з високими темпами приросту капіталовкладень, запровадженням і широким використанням технологічних новинок, здоровими та досвідченими трудовими ресурсами, високою якістю правових інститутів та рівнем суспільних свобод.

Одним із вагомих показників, що визначає глибину трансформаційних процесів та пріоритетних напрямів реформування в Україні є індекс верховенства права. Індекс верховенства права та місце країни в рейтингу визначається за вісьмома критеріями [28] (табл. 3.1). Порівняно з 2016 роком в 2017 році Україна отримала гірші рейтингові місця за критеріями, що характеризують корупцію, захист фундаментальних прав людини та кримінальне правосуддя.

Як показує світовий досвід, вирішення таких економічних проблем, як викорінення корупції чи формування внутрішньо вільної людини, без вирішення яких неможливо стати державою з високим рівнем життя, потребує зусиль двох-трьох поколінь. Це підтверджує необхідність розгляду концепції соціально-

економічного розвитку, орієнтуючись на високі соціальні та економічні результати. Індекс верховенства права є складовою індексу економічної свободи.

Таблиця 3.1

Рейтингова оцінка дотримання принципів верховенства права в країнах світу

Показник	Поль- ща	Гру- зія	Угор- щина	Укра- їна	Біло- русь	Мол- дова	Казах- тан	Рейтин- гова оцінка України в 2016 р.
Обмеження повноважень інститутів влади	40	52	93	86	105	91	85	88
Відсутність корупції	22	23	53	95	48	101	66	89
Прозорість інститутів влади/відкритість влади	27	42	63	46	105	41	70	50
Захист фундамен- тальних прав	39	46	53	49	89	67	94	47
Порядок і безпека	19	30	12	53	24	27	36	80
Дотримання права	29	32	76	65	64	95	51	100
Цивільне правосуддя	30	55	68	65	39	83	50	78
Кримінальне правосуддя	26	47	55	83	51	90	70	77
Індекс верховенства права	25	38	50	77	65	78	64	78

Складено автором за джерелом: [28].

Індекс економічної свободи є інструментом для поглибленого аналізу економік у всьому світі та розраховується на підставі 12 показників, згрупованих в чотири широкі категорії, або стовпи економічної свободи: верховенство права (захист прав власності, ефективність судової системи, урядова сумлінність); обмеження уряду (податковий тягар, державні витрати, фіскальне здоров'я); регуляторна ефективність (свобода бізнесу, свобода ринку праці, монетарна свобода); відкритість ринків (свобода торгівлі, свобода інвестицій, фінансова свобода) (табл. 3. 2).

Головною ознакою процесів, що відбуваються у сучасному світі, є глобальна інтеграція економіки, політики, науково-технологічної сфери, природоохоронної діяльності і соціального добробуту. Україна як суверенна держава живе в глобалізованому, взаємопов'язаному та взаємозалежному світі і

на початку ринкових перетворень мала значні можливості для розвитку своєї економіки. Було створено науково-технічний потенціал, який за багатьма характеристиками відповідав рівню розвинених країн світу. З окремих наукових напрямів, наприклад, з матеріалознавства, теоретичної фізики, математики, зварювального виробництва, біотехнологій Україна і зараз зберігає провідні позиції у світі. Але прогнози аналітиків про те, що Україна швидко піде шляхом соціально-економічного розвитку не виправдалися.

Таблиця 3.2

Індекс економічної свободи в країнах світу

Показник	Поль- ща	Грузія	Угорщи- на	Украї- на	Білорусь	Молдо- ва	Казах- тан
Захист прав власності	61,8	62,8	57,6	41,0	53,5	53,5	56,0
Ефективність судової системи	56,5	64,2	57,1	29,5	57,3	26,3	58,1
Урядова порядність	50,9	61,8	36,4	29,0	42,0	26,6	44,6
Податковий тягар	75,9	87,0	78,6	80,2	89,8	85,3	92,6
Державні витрати	47,8	73,3	29,4	45,0	47,9	56,7	85,3
Фіскальне здоров'я	81,5	91,8	82,4	75,9	75,4	90,0	87,3
Свобода бізнесу	67,2	86,9	61,8	62,7	74,1	66,0	74,3
Свобода ринку праці	63,9	77,3	68,7	52,8	73,1	39,9	86,8
Монетарна свобода	85,0	79,6	91,6	60,1	62,3	73,2	68,2
Свобода торгівлі	86,9	89,4	86,9	81,1	81,4	78,3	75,6
Свобода інвестицій	75,0	80,0	80,0	35,0	30,0	55,0	50,0
Фінансова свобода	70,0	60,0	70,0	30,0	10,0	50,0	50,0
Індекс економічної свободи	68,5	76,2	66,7	51,9	58,1	58,4	69,1
Місце в рейтингу	45	16	55	150	108	105	41

Складено автором за джерелом: [28].

Процес ринкових перетворень, з точки зору теорії управління, був невідпрацьований і методично необґрунтований, що призвело до падіння ВВП, скорочення обсягів високотехнологічних виробництв та науково-дослідної діяльності. Так, частка України у сукупному ВВП світу становить лише 0,48%. За період, що минув, з 1990 року Україна зіткнулася з великою кількістю труднощів системної трансформації.

Оцінка соціально-економічних трансформацій в сучасних умовах повинна враховувати участь країни у світових ринках товарів та послуг, капіталу та

робочої сили. Тому аналіз економічних можливостей України представлений такими блоками: аналіз макроекономічної складової, споживча складова, фінансова складова; ринок праці та гарантій зайнятості, зовнішньоекономічна складова та зовнішні боргові зобов'язання.

Таблиця 3.3

Динаміка макроекономічної складової соціально-економічних трансформацій України

Показники	Роки									Відхилення 2016 р. до 2000 р., +/-
	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	
ВВП, млрд грн	176,1	457,3	1120,6	1120,5	1459,1	1522,7	1586,9	1988,5	2383,2	2207,1
Зміна реального ВВП у % до попереднього року	5,9	2,7	4,5	5,5	0,2	0,0	-6,6	-9,8	2,4	-3,5
ВВП у розрахунку на одну особу, грн	3582	9709	24429	24429	32002	33473	36904	46413	55848	51966
Індекс фізичного обсягу ВВП на одну особу, у % до попереднього року	106,7	103,5	104,6	105,4	100,5	100,2	93,7	90,6	102,7	-4,0
Доходи населення, млрд грн	128,7	381,4	1101,2	1266,7	1457,9	1548,7	1516,8	1735,9	2002,4	1873,7
Зведений бюджет, млрд грн										
доходи	49,1	134,2	314,5	398,5	445,5	442,8	456,1	652,0	782,9	733,8
видатки	48,2	141,7	377,8	416,8	492,5	505,8	523,1	679,9	835,8	787,6
перевищення видатків над доходами (дефіцит)	-1,0	7,8	64,7	23,0	50,8	63,6	72,0	30,9	54,8	55,8

Складено автором за джерелом: [77].

Таким чином, можна говорити, що економіка України у 2016 р. офіційно вийшла із рецесії, що тривала впродовж останніх трьох років, хоча ще й не досягла рівня 2010 р. Реальний валовий внутрішній продукт (ВВП) у 2017 р. порівняно з 2016 р. збільшився на 2,5%. В економіці України відбулося зростання з 2,4% у 2016 до 2,5% у 2017 році.

У 2016 році номінальний ВВП становив 2383,2 млрд. грн., а ВВП у розрахунку на одну особу – 55848 грн. (табл. 3.3.). Відновлення економіки України відбувається стрімкіше за попередні оцінки аналітиків за рахунок

активізації внутрішнього споживчого попиту, що є основним фактором росту економіки та виведення її з кризи а також високу інвестиційну активність.

Таблиця 3.4

Динаміка споживчої складової соціально-економічних трансформацій України

Показники	Роки									Відхилення 2016 р. до 2000 р., +/-
	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	
Індекси споживчих цін, до грудня попереднього року, %	125,8	110,3	109,1	104,6	99,8	100,5	124,9	143,3	112,4	-13,4
Темпи зростання обсягів роздрібно-го товарообороту підприємств до попереднього року, у порівняних цінах, %	108,1	123,4	107,8	114,7	113,7	105,6	90,2	79,0	104,4	-3,7
Оборот роздрібно-ї торгівлі, млрд грн	47,5	174,4	541,5	685,7	812,1	888,8	903,5	1018,7	1486,3	1438,8
Роздрібний товарооборот на 1 особу, грн	585	2003	6123	7659	8885	9520	10194	11380	13029	12444
Питома вага продовольчих товарів в товарній структурі роздрібно-го товарообороту, %	51,9	41,6	39,5	38,9	40,2	41,0	41,3	41,1	41,0	-10,9

Складено автором за джерелом: [77].

На відміну від 2016 року, у 2017 році зростання капітальних інвестицій спостерігалось у більшості видів економічної діяльності. Високій інвестиційній активності сприяли покращення очікувань ділових кіл, зростання рентабельності підприємств, а також проведення конкурсу інфраструктурних проектів з подальшим фінансування цих проектів урядом.

Важливим показником споживчого ринку є індекс споживчих цін. Він характеризує динаміку загального рівня цін на товари та послуги, котрі купує населення для невиробничого споживання. Інфляційний сплеск 2014–2015 рр. значною мірою був зупинений у 2016 р. (табл. 3.4). Так, індекс споживчих цін у

2016 р. до попереднього року становив 12,4 % за прогнозованих 15 %. Надмірний дисбаланс динаміки цін та доходів призводить до зниження купівельної спроможності, а отже, й попиту на продукцію та послуги реального сектору економіки;

Істотною характеристикою соціально-економічних трансформацій є структурне розбалансування ринку праці. Протягом 2014-2016 рр. рівень зареєстрованого безробіття за методологією МОП значно перевищує показники попередніх років (табл. 3.5).

Трактування низьких заробітних плат як конкурентної переваги у попередні десятиліття призвело до системної кризи ринку праці, що зумовило зменшення частки оплати праці у ВВП до 36,8 % у 2016 р. Відбулося згортання можливостей реалізації економічного потенціалу працюючого населення в Україні та збільшення залежності населення від доходів, зароблених за кордоном. Грошові перекази із зарубіжжя у 2016 р. та в I кварталі 2017 р. перевищують 14 % обсягу витрат на оплату праці в Україні, що у 1,5 рази більше, ніж у 2013 р. (9,3 %). Відставання рівня зарплат (не лише порівняно з країнами ЄС) дестимулює економічну активність громадян в Україні та посилює ризики трудової еміграції [2].

Це найважливіший показник, який характеризує інфляційні процеси в економіці країни і використовується для вирішення багатьох питань державної політики, в тому числі і для індексації грошових доходів населення. В табл. 3.5. подано аналіз основних показників ринку праці. В умовах побудови ефективної державної політики соціального розвитку виняткової актуальності набувають проблеми ефективної зайнятості населення України, створення ринку праці і запобігання масового безробіття. Ринок праці обіймає фундаментальне положення серед інших ринків та знаходиться під впливом багатьох чинників, більшість яких залежить від товарного ринку.

Кон'юнктура ринку праці створюється під ефектом моделі економіки, механізму господарювання і структурних змін, технічного і організаційного

рівня підприємств, кількісно-якісної збалансованості засобів виробництва і робочої сили.

Таблиця 3.5

Аналіз ринку праці, як складової соціально-економічних трансформацій України

Показники	Роки									Відхилення 2016 р. до 2000 р., +/-
	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	
Рівень зареєстрованого безробіття за методологією МОП, %	12,5	7,8	8,8	8,6	8,1	7,2	9,7	9,5	9,3	-3,2
Навантаження незайнятого населення на одне вільне робоче місце, осіб	17	5	9	10	11	10	14	18	11	-6
Середньомісячна номінальна заробітна плата, грн	230	806	2239	2633	3026	3265	3480	4195	5183	4953
Номінальна заробітна плата у % до попереднього року	129,6	136,7	120,0	117,6	114,9	107,9	106,0	120,5	123,6	-6,0
Реальна заробітна плата у % до попереднього року	99,1	120,3	110,2	108,7	114,4	108,2	93,5	79,8	109,0	9,9
Середня тривалість пошуку роботи безробітними, місяців	10	7	7	7	6	6	5	7	7	-3

¹ - Відхилення 2012 р. до 2000 р., +/-

Складено та розраховано автором за джерелами: [27].

Таблиця 3.5 ілюструє, що кількість незайнятого населення, що перебувало на обліку в державній службі зайнятості протягом аналізованого періоду

зменшується, хоча й спостерігаються коливання. Недооцінка сфери зайнятості в останні роки щодо її впливу на розвиток економіки, добробут населення призвела до того, що механізм зайнятості був не стільки каталізатором, скільки перешкодою економічних реформ.

Важливим показником соціально-економічних трансформацій та маніфестацією ефективності державної політики соціального розвитку є оплата праці. Протягом 2000-2016 рр. середньомісячна номінальна заробітна плата в Україні виросла в 22,5 рази (табл. 3.5).

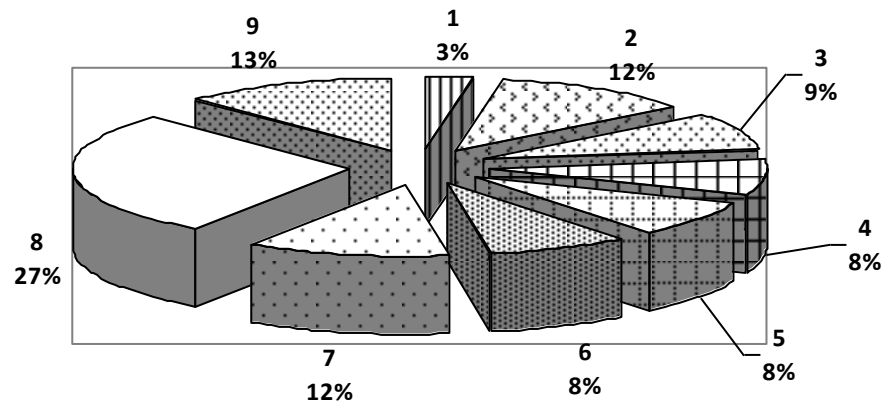

Рис. 3.1. Питома вага працівників, яким заробітна плата у грудні 2016 року нарахована у межах, %

1. до 1600 грн.; 2. від 1600 до 2000 грн.; 3. від 2000 до 2500 грн.; 4. від 2500 до 3000 грн.; 5. від 3000 до 3500 грн.; 6. від 3500 до 4000 грн.; 7. від 4000 до 5000 грн.; 8. від 5000 до 10000 грн.; 9. більше 10000 грн.

Складено та розраховано автором за джерелом: [64].

Рис. 3.1. свідчить, що за розміром заробітної плати працівників, найбільшу питому вагу займає частка працівників, заробітна плата, яких становить від 5000 до 10000 грн. (27%).

В результаті проведеного аналізу напрашується висновок, що реформування та інституційні трансформації в Україні суттєво змінили її економічне, соціальне та політичне життя. Населення живе в новій системі координат: різні форми власності, конкуренція за робочі місця, дохід, споживчі блага. Це істотно ближче до ринково-організованих, ніж до централізовано-планових відносин. Зріс динамізм і мобільність умов життя, покінчено з

попередньою гарантованістю, передбаченістю, загальним патерналізмом держави. Спад суспільного виробництва є наслідком таких структурних перетворень, які супроводжувались скороченням виробництва продукції, що не відповідало потребам та вимогам ринку. Це мало спільний характер і було пов'язано в значному обсязі з зниженням інвестиційної активності суб'єктів господарської діяльності, а також з відмовою держави від управління суспільним виробництвом, від його регулювання на науковій основі, тобто на основі аналітичних досліджень, розробок, прогнозованих та планових матеріалів.

Виходом у такій ситуації може стати вибір преференційних територій економічного розвитку з високою концентрацією інтелектуального капіталу, високотехнологічною промисловістю і якісною інфраструктурою. В українських умовах неврахування соціально-культурного фактора при проведенні реформ призвів до кризи, що вимагає активної державної підприємницької, конкурентної політики. Політика повинна враховувати вплив глобалізації і глибокі ментальні основи населення країни.

Основними компонентами соціальної орієнтації національної економіки мають стати: а) економіка, що динамічно розвивається; б) забезпечення справедливої конкуренції; в) розвиток соціальної держави та демократичного суспільства; г) забезпечення соціальної захищеності всіх категорій населення за допомогою дієвої економічної політики. Реалізація принципів соціально орієнтованої національної економіки можлива на основі відповідної економічної політики держави. Тому базисом даної політики повинно стати забезпечення політичної стабільності, збереження національно-культурної самоідентифікації і надання соціальних гарантій. Отже, неоднозначність трактування поняття соціально орієнтованої економіки в сучасних умовах, пов'язана, в першу чергу, з наступними аспектами: а) історичною і національною специфікою розвитку країни; б) появою в більшості країн моделі змішаної економіки; в) впливом процесу глобалізації на послідовність здійснюваних перетворень; г) наявністю моделей держави, що визначаються глибокими соціокультурними особливостями.

Таким чином, державна політика соціального розвитку є системоутворюючим компонентом національної економіки і спирається на реалізацію основних пріоритетів і цілей розвитку країни. В умовах глобалізації і переходу до ринку змінилась основна цільова функція економічної політики. В дореформений період створення благоприємних умов для забезпечення високих темпів економічного зростання здійснювалось централізовано за допомогою регулюючих соціальних нормативів, гарантій, пільг, що забезпечували соціальні стандарти. В постцентралізованій економіці баланс між економічною та соціальною ефективністю встановлюється ринком при мінімальному втручанні держави. На відміну від традиційного розуміння соціальної орієнтації економіки, що ототожнюється, передусім, з наданням населенню послуг в сфері освіти, охорони здоров'я, пенсійного і соціального забезпечення, ми під соціально орієнтованою економікою розуміємо розширений підхід. А саме створення державою таких умов, що забезпечують високу ефективність та конкурентоспроможність національної економіки і на цій основі забезпечення соціальних пріоритетів економічного розвитку.

Процеси економічного реформування в державі закономірно висувають на перший план проблеми регіонального виміру. Оскільки регіональна соціально-економічна система є підсистемою національної економіки, то ступінь соціальної та економічної конкурентоспроможності регіонів є одним із чинників стабілізації національної економіки. На жаль, центральною проблемою розвитку регіонального економічного простору України в умовах стабілізації економіки є недосконала системна організація, яка обтяжує проведення єдиної збалансованої політики соціально-економічних перетворень, формування національного виробництва, збільшує загрози регіональних ризиків, дезінтеграції національної економіки. Найбільш загрозливим наслідком недосконалої організації економічного простору в регіонах держави є регіональна дезінтеграція, яка в системі макроекономічних показників свідчить про суттєві соціально-економічні диспропорції, нерівномірності економічного зростання, порушення процесів економічного відтворення.

Дезінтеграція – це явище, об’єктивно протилежне регіональній інтеграції в єдину систему національної економіки. Сутність дезінтеграції полягає в ігноруванні потреб національної економіки на користь регіональної, в порушенні, так званого, парето-оптимуму – розвитку територій на користь держави із забезпеченням внутрішніх інтересів [79].

Динаміка соціально-економічного розвитку регіонів залежить від внутрішніх та зовнішніх факторів, вплив яких диференційований в просторі. До зовнішніх факторів можна віднести політику регіональної влади, роль якої значна в період системних політичних та соціально-економічних трансформацій. Політика регіональної влади є продуктом інституційного середовища і накопиченого людського капіталу, від яких залежать якісні характеристики еліти і тип політичної системи в регіоні.

Не менш важливим фактором є вплив глобалізації і включення України у світовий ринок. Вплив глобальної економіки нерівномірно розповсюджується по території країни, вибираючи найбільші міста та регіони зі сприятливим географічним положенням для розвитку зовнішніх зв’язків. Від ступеня участі економіки регіону в глобальний ринок товарів та послуг залежить стан ринку праці, доходів населення, регіональних та місцевих бюджетів.

Важливим внутрішнім фактором розвитку територій є успадкування особливостей розвитку. В перехідний період немала частина міст є нежиттєздатною. Монопромислові міста-заводи не змогли стати містами з диверсифікованою структурою зайнятості і міським способом життя. Багато підприємств в цих містах розташовані без врахування реальних транспортних тарифів, стану інфраструктури, якості робочої сили [71, с. 27].

Регіональна дезінтеграція економічного розвитку держави проявляється в хаотичному, неконтрольованому управлінні регіонів, ігноруванні загальнодержавних інтересів, розриві ефективних міжрегіональних господарських зв’язків. Протягом останнього часу державні процеси регіоналізації відзначаються в різних проявах позитивного та негативного характеру. Позитивними наслідками є посилення зацікавленості регіонів в

господарській самостійності, економічній самоідентифікації задля вищого рівня соціально-економічного розвитку. Основними негативним наслідком стали дезінтеграція та посилення регіональної диференціації. Підтвердженням процесу посилення регіональної диференціації свідчить високий рівень міжрегіональної диференціації середньомісячної заробітної плати.

Високий рівень міжрегіональної диференціації середньомісячної заробітної плати можна віднести до викликів стабілізації національної економіки. В табл. 3.6 представлено позиціонування регіонів з найвищими та найнижчими значеннями. Інформація наглядно свідчить про високу міжрегіональну нерівність якості життя населення. Так, за наявним доходом населення у розрахунку на одну особу у 2013 році, Закарпатська область, як регіон з найнижчим значенням, поступається м. Києву, як регіону з найвищим значенням у 3 рази.

Таблиця 3.6

Регіони з найвищими та найнижчими значеннями середньомісячної заробітної плати населення України*

Регіони з найвищими значеннями							
1995 р.		2000 р.		2013 р.		2016 р.	
100	м. Київ	405	м. Київ	5007	м. Київ	8648	м. Київ
97	Донецька	292	Донецька	3755	Донецька	5989	Донецька
91	Дніпропетровська	289	Запорізька	3351	Київська	5229	Київська
84	Запорізька	273	Дніпропетровська	3337	Луганська	5080	Запорізька
82	Луганська	251	м. Севастополь	3336	Дніпропетровська	5075	Дніпропетровська
Регіони з найнижчими значеннями							
1995 р.		2000 р.		2013 р.		2016 р.	
55	Хмельницька	159	Вінницька	2553	Закарпатська	4002	Чернігівська
55	Чернівецька	157	Чернівецька	2504	Чернігівська	4000	Житомирська
53	Тернопільська	156	Хмельницька	2484	Чернівецька	3974	Кіровоградська
53	Волинська	150	Волинська	2464	Херсонська	3828	Чернівецька
50	Закарпатська	135	Тернопільська	2349	Тернопільська	3695	Тернопільська

* Середньомісячна заробітна плата в середньому по Україні: 1995 р.: 73 грн., 2000 р.: 230 грн., 2013 р.: 3265 грн., 2016 р.: 5183 грн.

Складено автором за джерелами: [50; 77; 82].

Сьогодні спостерігаються структурні зрушення економіки України в сторону галузей послуг, але причини такої трансформації не співпадають із загальносвітовими тенденціями прискореного росту послуг при переході до постіндустріального розвитку.

Зростання частки сфери послуг в структурі ВВП обумовлено спадом в індустріальному та аграрному секторі економіки. Але такий процес дезінтеграції не став загальним для всіх регіонів України. У великих містах відбувається розвиток за рахунок концентрації населення, зростання доходів, більш розвинутому попиті на виробничі та споживчі послуги. В менш розвинених регіонах сектор послуг не виріс, а лише замінив втрачені позиції промисловості. Тому такі структурні зрушення досить часто носять кризовий характер і не є свідченням модернізації економіки.

Таблиця 3.7

Регіони з найвищими та найнижчими значеннями доходів населення
України*

Регіони з найвищими значеннями					
2000 р.		2013 р.		2016 р.	
6121	м. Київ	52924	м. Київ	91356	м. Київ
2454	Дніпропетровська	29981	Донецька	43458	Дніпропетровська
2128	Донецька	29940	Дніпропетровська	42117	Запорізька
2062	м. Севастополь	28474	Запорізька	39177	Київська
1901	Запорізька	26766	Київська	37732	Одеська
Регіони з найнижчими значеннями					
2000 р.		2013 р.		2016 р.	
1009	Рівненська	20710	Рівненська	26884	Тернопільська
1006	Івано-Франківська	19490	Волинська	26838	Чернівецька
906	Тернопільська	18996	Тернопільська	25045	Закарпатська
876	Закарпатська	18740	Чернівецька	19434	Донецька
824	Чернівецька	17898	Закарпатська	11919	Луганська

*Наявний доход населення у розрахунку на одну особу за рік в Україні: 2000 р.: 1755 грн., 2013 р.: 26167 грн., 2016 р.: 35776,9 грн.

Складено автором за джерелами: [50; 77; 82].

Отож, на нашу думку, сьогодні необхідна методика, яка дозволяє комплексно, доступно та якісно оцінити трансформації економічного розвитку на рівні регіонів держави. Така оцінка є необхідною для виявлення передумов та

розробки стратегії стабілізації національної економіки. Динамічні трансформації, що відбуваються в регіонах, вимагають збалансованого аналізу показників соціально-економічного розвитку регіонів для виявлення реальних та потенційних можливостей регіонів а також соціальних ризиків, які загрожують регіонам. Вважаємо, що така система оцінювання має відповідати наступним принципам: а) містити показники, які відображають об'єктивні параметри життєдіяльності населення регіонів; б) за складом показників відповідати існуючій інформаційній базі статистичних показників; в) в балансі враховувати стимулюючі фактори та дестимулюючі; г) не включати, у зв'язку з невисокою об'єктивністю, бальні та вагові характеристики, які базуються на думках експертів та респондентів, що абсолютно прирівнює значення змін різних показників між собою; д) використовувати методику нормування показників з метою уніфікації впливу різних одиниць їх вимірювання на результати оцінки; е) використовувати методи узагальнення показників, що дозволяють однозначно інтерпретувати результати на різних рівнях системи оцінки; ж) відобразити в своїх компонентах стан основних сфер життєдіяльності населення регіонів; з) бути доступною для розуміння та інтерпретації результатів оцінки в цілому, а також його окремих компонентів.

Враховуючи зазначені параметри, ми пропонуємо здійснювати збалансовану систему оцінки передумов формування державної політики соціального розвитку на рівні регіонів України за трьома напрямками чинників: макроекономічні; матеріально-житлові; соціально-демографічні.

Кожна компонента являє собою різні сфери життєдіяльності населення, стан яких виражається в часткових показниках – стимуляторах та дестимуляторах національної економіки. Сукупність конкретних статистичних показників оцінки стану виокремлених компонент на рівні регіонів представляє собою збалансовану систему (табл. 3.8). При підборі статистичних показників враховувалось: необхідність збалансування компонент; кожна компонента представлена п'ятьма показниками, що характеризують позитивний ефект (стимулятори) при їх збільшенні, і п'ятьма показниками, що характеризують

негативний ефект (дестимулятори). Для збалансованої оцінки передумов реалізації державної політики соціального розвитку необхідно задіяти інтегральний показник, який би дозволив оцінити умови життєдіяльності в регіонах, як одну із основних компонент. Це передбачає проведення процедури агрегування окремих показників в показники, що описують розвиток як цілісне явище. Проміжним етапом агрегування стають компонентні оцінки як індикатори, що відображають окремі аспекти передумов формування державної політики соціального розвитку.

Таблиця 3.8

Збалансована система вихідних показників передумов
формування державної політики соціального розвитку

А. Макроекономічні чинники державної політики соціального розвитку		
Стимулятори (+)	$a^+ i 1,1$	Валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу, грн
	$a^+ i 1,2$	Обсяги інвестицій в основний капітал на одну особу, грн
	$a^+ i 1,3$	Прямі іноземні інвестиції на одну особу, дол. США.
	$a^+ i 1,4$	Питома вага підприємств, які одержали прибуток, у % до загальної кількості
	$a^+ i 1,5$	Використання фонду робочого часу: відпрацьовано на 1 штатного працівника, год.
Де стимулятори (-)	$a^- i 1,1$	Індекс інфляції, грудень до грудня попереднього року, %
	$a^- i 1,2$	Частка призупиненого та законсервованого будівництва, %
	$a^- i 1,3$	Питома вага збиткових підприємств у загальній кількості підприємств, %
	$a^- i 1,4$	Питома вага малих підприємств, які одержали збиток, у % до загальної кількості
	$a^- i 1,5$	Використання фонду робочого часу: не відпрацьовано на 1 штатного працівника, год.
В. Матеріально-житлові чинники державної політики соціального розвитку		
Стимулятори (+)	$b^+ i 1,1$	Оборот роздрібною торгівлі на одну особу, грн
	$b^+ i 1,2$	Індекси реальної заробітної плати, у % до відповідного періоду попереднього року
	$b^+ i 1,3$	Введення в експлуатацію житла у розрахунку на 10 тис. населення, кв. м
	$b^+ i 1,4$	Наявний дохід у розрахунку на одну особу, грн
	$b^+ i 1,5$	Частка населення, у яких заробітна плата перевищує середню заробітну плату у 2 рази і більше, %
Дестимулятори (-)	$b^- i 1,1$	Обсяг викидів в атмосферу від стаціонарних джерел забруднення на одну особу, кг
	$b^- i 1,2$	Кількість працівників, яким не виплачено заробітну плату, у % до середньооблікової кількості штатних працівників
	$b^- i 1,3$	Сума боргу по заробітній платі в середньому на одного працівника, грн
	$b^- i 1,4$	Термін заборгованості населення з оплати житлово-комунальних послуг, місяців
	$b^- i 1,5$	Щільність викидів в атмосферу від стаціонарних джерел забруднення на 1 кв. км., кг

С. Соціально-демографічні чинники державної політики соціального розвитку		
Стимулятори (+)	$c^+ i 1,1$	Частка осіб працездатного віку, %
	$c^+ i 1,2$	Працевлаштування не зайнятих трудовою активністю громадян, %
	$c^+ i 1,3$	Міграція, число прибулих осіб на 1000 осіб
	$c^+ i 1,4$	Кількість народжених на 1000 жителів, осіб
	$c^+ i 1,5$	Частка осіб у віці молодшому за працездатний вік, %
Дестимулятори (-)	$c^- i 1,1$	Рівень безробіття, у % до економічно активного населення (за методикою МОП)
	$c^- i 1,2$	Нетто-коефіцієнт відтворення населення, на 1 жінку
	$c^- i 1,3$	Демографічне навантаження на 1000 осіб працездатного віку, осіб
	$c^- i 1,4$	Медіанний вік населення, років
	$c^- i 1,5$	Частка населення у віці старшому за працездатний вік, %

Ми уявляємо об'єктивний аналіз передумов реалізації державної політики соціального розвитку наступним чином. На першому етапі доречно сформулювати мету оцінки, оскільки даний механізм має забезпечувати реалізацію стратегічних цілей розвитку держави. Наступним кроком має стати добір показників із офіційної статистики, на базі яких буде здійснено збалансовану оцінку економічного розвитку держави та її регіонів. В подальшому відбувається нормалізація цих складових, яку здійснено за допомогою нормалізованих відносних стимуляторів (+) та дестимуляторів (-), які обраховуються за допомогою формул:

$$X_s^+ ijk = \frac{Xijk - \min_k Xijk}{\max_k Xijk - \min_k Xijk}; \quad X_d^- ijk = \frac{\max_k Xijk - Xijk}{\max_k Xijk - \min_k Xijk}, \quad (3.1)$$

де $X_s^+ ijk$ - нормалізоване значення k -го показника стимулятора для i -ої території j -ої складової; $X_d^- ijk$ - нормалізоване значення k -го показника дестимулятора для i -ої території j -ої складової; $Xijk$ - оцінюваний k показник для i -ої території j -ої складової; $\min_k ijk$ - мінімальне значення k -го показника для i -ої території j -ої складової; $\max_k ijk$ - максимальне значення значення k -го показника для i -ої території j -ої складової. Відповідно, якщо отримано значення 1 для показника стимуляції, то це є найкращим показником, якщо отримано значення 0 для дестимуляторів, то це є найгіршим значенням.

Далі в розрізі компонент отримуємо узагальнені показники за стимулюючим та дестимулюючим типами:

$$\begin{aligned} A_{UZ}^{+ise} &= \frac{\sum a^{+ijk}}{n}; & A_{UZ}^{-ise} &= \frac{\sum a^{-ijk}}{n}; & B_{UZ}^{+imp} &= \frac{\sum b^{+ijk}}{n}; \\ B_{UZ}^{-imp} &= \frac{\sum b^{-ijk}}{n}; & C_{UZ}^{+isd} &= \frac{\sum c^{+ijk}}{n}; & C_{UZ}^{-isd} &= \frac{\sum c^{-ijk}}{n}, \end{aligned} \quad (3.2)$$

де A_{UZ}^{+ise} - узагальнюючий показник стимуляторів макроекономічного блоку; A_{UZ}^{-ise} - узагальнюючий показник дестимуляторів макроекономічного блоку; B_{UZ}^{+imp} - узагальнюючий показник стимуляторів матеріально-житлового блоку; B_{UZ}^{-imp} - узагальнюючий показник дестимуляторів матеріально-житлового блоку; C_{UZ}^{+isd} - узагальнюючий показник стимуляторів соціально-демографічного блоку; C_{UZ}^{-isd} - узагальнюючий показник дестимуляторів соціально-демографічного блоку; n - кількість ознак в групі.

Наступним кроком є зведення їх до єдиного показника багатомірної оцінки за кожною компонентою за рахунок відношення узагальненої оцінки нормованих показників стимуляторів до узагальненої оцінки нормованих значень дестимуляторів. Дана дія необхідна для того, щоб врахувати взаємний вплив позитивних та негативних факторів.

$$A_{ise}^k = \frac{A_{UZ}^{+ise}}{A_{UZ}^{-ise}}; \quad B_{imp}^k = \frac{B_{UZ}^{+imp}}{B_{UZ}^{-imp}}; \quad C_{isd}^k = \frac{C_{UZ}^{+isd}}{C_{UZ}^{-isd}} \quad (3.3)$$

де A_{ise}^k - компонента макроекономічного блоку; B_{imp}^k - компонента матеріально-житлового блоку; C_{isd}^k - компонента соціально-демографічного блоку.

Останнім кроком є підрахунок в збалансованій системі об'єктивного інтегрального показника передумов проведення державної політики соціального

розвитку та формування і розвитку соціально орієнтованої економіки на рівні регіонів України:

$$Gosr_{INT} = \sqrt[3]{Aise^K \times Bimp^K \times Cisd^K} \quad (3.4)$$

де $Gosr_{INT}$ - інтегральний показник передумов формування та розвитку соціально орієнтованої економіки.

Результати підрахунків інтегрального показника передумов формування державної політики соціального розвитку за регіонами України представлені в Додатку Г. На рис. Г.1. узагальнені показники стимуляторів за макроекономічною, матеріально-житловою та соціально-демографічною компонентою. В таблиці 3.14. представлено статистичне групування регіонів на 6 груп за ознакою інтегрального показника передумов формування та розвитку соціально орієнтованої національної економіки. Групування здійснювалося на основі визначення ширини інтервалу за формулою:

$$H = \frac{X_{\max} - X_{\min}}{n}, \text{ де} \quad (3.5)$$

X_{\max} , X_{\min} - найбільше та найменше значення ознаки;

n - кількість груп.

Квартилі – це значення варіант, які ділять упорядкований ряд за обсягом на чотири рівних частини. Розрахунок квартилів ґрунтується на кумулятивних частотах і вибираються таким чином, що 25% показників сукупності будуть менші за величиною Q_1 ; 25% будуть знаходитись між Q_1 і Q_2 ; 25% між Q_2 і Q_3 ; решта 25% перевищують Q_3 .

$$Q_1 = X_0 + \frac{\left(\sum_{j=1}^k f_j / 4 \right) - f'_{Q_1-1}}{f_{Q_1}} i \quad (3.6)$$

В результаті підрахунку $Q_1 = 0,25$, отже, в ряду розподілу інтегрального показника соціального розвитку 25% одиниць сукупності будуть меншими за величиною 0,25. Q_2 співпадає з медіаною, яка обраховується за формулою:

$$M_e = x_{M_e} + i_{M_e} * \frac{\frac{1}{2} \sum f - S_{M_e} - 1}{f_{M_e}} \quad (3.7)$$

Тобто $Q_2 = M_e = 0,35$.

$$Q_3 = X_0 + \frac{\left(3 \sum_{j=1}^k f_j / 4\right) - f'_{Q_3-1}}{f_{Q_3}} i \quad (3.8)$$

$Q_3 = 0,48$. Решта 25% переважають над 0,48.

Для відносної характеристики ступеня динамічної варіації використаємо квартальний коефіцієнт диференціації, який ґрунтується на структурних показниках розподілу, зокрема на квантилях. Даний показник можна розрахувати за формулою:

$$K_v = \frac{Q_3 - Q_1}{Q_3 + Q_1} * 100 \quad (3.9)$$

Тому $K_v = 31,5\%$.

Аналіз дав можливість виділити хронічно-депресивні регіони, до яких слід, в першу чергу, віднести: Тернопільську (інтегральний показник передумов формування державної політики соціального розвитку 0,189), Сумську (0,204), Чернівецьку (0,228), Вінницьку (0,230). Для цих регіонів характерно значне падіння фізичних об'ємів виробництва та зниження рівня життя. Така ситуація свідчить, що в цих регіонах не стимулюється НТП, що підсилює виникнення не лише соціальних, а й макроекономічних ризиків.

Однією з складових державної політики соціального розвитку є максимізація внеску можливостей кожного регіону в економічні та соціальні надбання країни. Основою аналітичного дослідження внеску регіонів в формування державної політики соціального розвитку стала стандартизація вихідних показників. Вихідні показники представлені в додатку Д.

Проведене дослідження свідчить про значну диференціацію регіонів за показниками соціально-економічного розвитку, серед яких остаточними можна вважати рівень та якість життя населення регіонів. Внутрішньоукраїнська

диференціація показників розвитку не відповідає бажаній стратегії держави і демонструє суттєві недоліки системи державного та регіонального управління соціально-економічними процесами.

Таблиця 3.9

Групування регіонів України за інтегральним показником передумов формування державної політики соціального розвитку

Групи	x	Кількість f	$x * f$	S	$(x - x_{cp})$ $* f$	$(x - x_{cp})^2$ $* f$	$(x - x_{cp})^3$ $* f$	$(x - x_{cp})^4$ $* f$	Частота
0,16 – 0,35	0,2556	14	3,5784	14	2,0243	0,2927	-0,0423	0,0061	0,5185
0,35 – 0,55	0,4508	10	4,508	24	0,5061	0,0256	0,0013	0,0001	0,3704
0,55 – 0,74	0,646	1	0,646	25	0,2458	0,0604	0,0149	0,0037	0,037
0,74 – 0,94	0,8412	1	0,8412	26	0,441	0,1945	0,0858	0,0378	0,037
0,94 – 1,13	1,0364	0	0	26	0	0	0	0	0
1,13 – 1,33	1,2316	1	1,2316	27	0,8314	0,6912	0,5747	0,4778	0,037
0	0	27	10,8052	0	4,0486	1,2645	0,6343	0,5255	0

Вона здійснювалася за формулою стандартизованого значення об'єкта:

$$G_{ij} = \frac{X_{ij} - X_j}{\sigma_i}, \quad (3.10)$$

де X_{ij} - значення j - ознаки, що характеризує стан i - ї системи; X_j - середня арифметична ознаки j ;

$$\sigma_i = \left[\frac{1}{m} \sum_{i=1}^m (X_{ij} - X_j)^2 \right]^{\frac{1}{2}}, \quad (3.11)$$

де σ_i - середньоквадратичне відхилення j - ознаки;

$$X_j = \frac{1}{m} \sum_{i=1}^m X_{ij}, \quad (3.12)$$

де m - кількість регіонів.

Інтегральний показник визначався як сума часткових нормованих показників:

$$I_{sv} = \sum_{i=1}^n G_{ij}, \quad (3.13)$$

де I_{sv} - інтегральний показник рівня внеску регіону в соціальний розвиток держави.

Проведене дослідження свідчить про значну диференціацію регіонів за показниками соціально-економічного розвитку, серед яких остаточною можна вважати рівень та якість життя населення регіонів. Внутрішньоукраїнська диференціація показників розвитку не відповідає бажаній стратегії держави і демонструє суттєві недоліки системи державного та регіонального управління соціально-економічними процесами. Такі тенденції регіональної дезінтеграції в системі економічного простору України дають можливість припустити, що вони проявляються в зростанні диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів та зниженні економічної активності в регіонах на фоні зменшення рівня керованості економічними процесами в територіальних соціально-економічних системах. Поглиблення дисбалансу макроекономічного, матеріально-житлового та соціально-демографічного розвитку в регіонах суттєво ускладнює проведення єдиної політики соціально-економічних перетворень, формування загальнодержавних соціальних програм, збільшує загрозу дезінтеграції національної економіки.

3.2. Загрози національній економіці під впливом геоекономічних викликів

За сучасних умов жодну державу не можна виключити з процесу всезагального світового економічного розвитку. Водночас варто зазначити, що

входження країни у світове господарство за умов проведення політики вільної торгівлі приховує різні види небезпеки – від негативного впливу на господарську діяльність вітчизняних товаровиробників до втрати економічного суверенітету. Масштабні суспільні перетворення, які відбуваються в процесі формування єдиного глобалізованого світу, охоплюють усі без винятку аспекти людської активності та визначають переважну більшість сучасних тенденцій соціально-економічного розвитку держав.

Під час інтеграції України у систему світогосподарських зв'язків перед нею постає проблема, яка полягає у суперечності між необхідністю інтегруватися у світову економіку, з одного боку, та необхідність забезпечення гармонійного розвитку національної економіки, захисту національних економічних інтересів, внутрішнього ринку і вітчизняного виробника, з іншого [86, с. 120].

Геоелектронічний потенціал України визначається її дуже вигідним економіко-географічним і геополітичним положенням як геополітичного й потенційно геоелектронічного та геофінансового центру країн Балто-Чорноморської осі, Східної Європи і Кавказу. Це передбачає ефективну реалізацію Україною національних інтересів на глобальному рівні як члена СОТ та інших економічних утворень, регіональному – ЄС (а в перспективі АСЕАН), субрегіональному – ОЧЕС, ГУАМ. На прикордонному рівні – як активного учасника прикордонних проектів у співпраці із сусідніми державами. Володіючи третиною світових запасів чорнозему, передовим науково-технологічним потенціалом, входячи до 4% найосвіченішого населення планети, маючи сприятливі умови для проживання і виробництва, Україна потенційно є одним із ключових євразійських суб'єктів геополітики.

Водночас, досягнення таких цілей можливо тільки за умови забезпечення належного рівня геоелектронічної безпеки як стану захищеності геоелектронічного потенціалу, елементів соціально-економічної системи і зв'язків між ними, насамперед у пріоритетних сферах, від внутрішніх та зовнішніх загроз, зокрема від нечесної конкуренції та її носіїв, некомпетентних законодавчих, урядових, судових рішень і дій в інформаційній сфері, а також здатності протистояти

зазначеним загрозам на глобальному, регіональному, субрегіональному та прикордонному рівнях відповідно до національних інтересів. Стандарти геоекономічної безпеки, після опрацювання згідно з вимогами національних інтересів, законодавчо приймаються Верховною Радою України.

Геоекономічна безпека є стрижнем національної безпеки України, яка включає безпеку не тільки елементів соціально-економічної системи, а і зв'язків між ними (які кваліфікуються як основні й другорядні, внутрішні та зовнішні, просторові й часові, об'єктивні і суб'єктивні) на всіх рівнях. Передумовами формування геоекономічного потенціалу України є наступні концептуальні складові: макроекономічна ситуація, фінансові ринки України, позиції в зовнішній торгівлі.

Так, в макроекономічному середовищі України варто відмітити такі сильні сторони та можливості: 1) місткий внутрішній ринок; 2) відновлення стабілізації валютного ринку; 3) започаткування товарної диверсифікації експорту; 4) підвищення цінової конкурентоспроможності; 5) активізація інвестиційної діяльності; 6) концентрація соціальної політики на підтримці малозабезпечених верств населення; 7) збільшення ступеня відкритості ринків Європейського Союзу для України; 8) використання переваг глобалізації, які є сприятливими для розвитку ринку послуг; 9) диверсифікація ринків збуту; 10) вирівнювання розвитку регіонів; 11) зменшення рівня інфляції до однозначного числа (грудень до грудня); 12) зростання попиту на вітчизняні товари на світових ринках; 13) розширення присутності на європейських ринках, включення в інтеграційні процеси; 14) підтримка динаміки зростання продуктивності праці в умовах зростання рівня зайнятості; 15) можливість розширення доступу до зовнішніх джерел фінансування усіх регіонів України; 16) стимулювання регіонального розвитку; 17) зміни в структурі прямих іноземних інвестицій; 18) залучення потенціалу внутрішніх національних заощаджень для нагромадження основного капіталу [81].

Серед слабких сторін та загроз макроекономічного середовища України варто виділити: 1) від'ємне сальдо капітального рахунку платіжного балансу; 2)

значний зовнішній борг корпоративного сектора (більше 80 млрд. доларів США); 3) низький рівень капітальних витрат у структурі державних витрат (менше 3%); 4) недовіра до банківської системи; 5) збереження високої імпортової складової на внутрішньому ринку; 6) значна залежність розвитку від цін на сировинні ресурси, особливо енергоресурси та металопродукцію; 7) погіршення цінових умов торгівлі; 8) низький рівень ВВП на душу населення та доданої вартості на одного зайнятого; 9) значне податкове навантаження на підприємців; 10) формування тенденції збільшення дефіциту державного бюджету; 11) підвищення рівня державного зовнішнього боргу (більше 15 млрд. доларів США); 12) від'ємні фінансові результати роботи підприємств; 14) зниження рівня національних заощаджень і нагромадження основного капіталу; 15) низький рівень кредитування економіки; 16) висока залежність і погіршення економічних взаємозв'язків зі східними сусідами під впливом агресії; 17) падіння міжнародної конкурентоспроможності; 18) втрата зовнішніх ринків; 19) нарощування бюджетної заборгованості перед експортерами за відшкодуванням ПДВ [81].

В таких умовах становище України вимагає формування новітнього механізму забезпечення макроекономічної стабільності в умовах відкритості та глобалізації економіки. Подібна мета може бути досягнута в атмосфері органічного поєднання із цілями підтримки високих темпів економічного зростання та якісної структурної перебудови.

В сучасних умовах важливою складовою геоекономічного потенціалу є фінансова безпека країни. Це зумовлено лібералізацією зовнішньоекономічних зв'язків, посиленням фінансової глобалізації, послабленням державного контролю за розвитком грошово-кредитних, зростанням міжнародної мобільності капіталу та особливо підвищенням значення валютних відносин і посиленням впливу валютної сфери на процеси, що відбуваються в реальному секторі економіки.

Гарантування фінансової безпеки передбачає захищеність фінансових інтересів на всіх рівнях фінансових відносин; певний рівень фінансової

незалежності, стабільності стійкості фінансової системи країни в умовах впливу на неї зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих факторів, які містять у собі загрозу фінансовій безпеці; здатність фінансової системи держави забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи і стале економічне зростання та потребує локалізації й усунення наявних і потенційних викликів та загроз [49, с. 51]. Одним з чинників, що загрожує фінансовій безпеці країни є державний борг.

Зростає зовнішня заборгованість України за показниками: зовнішній державний борг та валовий зовнішній борг. Державний зовнішній борг є частиною валового зовнішнього боргу країни. Тому, трансформація боргової політики є одним із ключових чинників стабілізації національної економіки.

Валовий зовнішній борг являє собою загальний обсяг заборгованості за всіма існуючими зобов'язаннями, що мають сплачені боржниками, та які є зобов'язаннями резидентів економіки країни перед нерезидентами. Інакше кажучи, це є загальна заборгованість країни за зовнішніми позиками та несплаченими за ними процентами. Валовий зовнішній борг відрізняється від державного зовнішнього боргу. Валовий зовнішній борг містить в собі як державний зовнішній борг (уряду та Нацбанку), так і недержавний (банків, національних та акціонерних компаній тощо). Валовий зовнішній борг розраховується в доларах США.

Порівняння ж державного боргу України перед зовнішніми позичальниками з її золотовалютними резервами демонструє загрозливу ситуацію. Зовнішній державний борг перевищує валютні резерви України, і у 2016 він компенсувався ними лише на 34,1% (табл.3.10).

Необхідність інтенсивного повернення та обслуговування державного і гарантованого державою боргу вже у наступні 3–4 роки обмежуватиме ефективність заходів макроекономічної стабілізації. Переорієнтація значних бюджетних ресурсів на погашення та обслуговування державного боргу означатиме продовження інвестиційної паузи [2].

В умовах посилення глобалізаційних процесів підвищуються вимоги до якості заходів регулювання національних економік.

Таблиця 3.10

Зовнішні боргові зобов'язання України в системі соціально-економічних трансформацій

Показники	Роки							Відхилення 2016 р. до 2010 р., +/-
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	
Зовнішній державний борг, млн дол США	34,7	37,4	38,6	37,5	38,7	43,4	45,6	10,9
Зовнішній борг України на одну особу, дол США	2553,0	2762,4	2963,3	3123,5	2884,5	2771,3	2660,0	107,0
Валовий зовнішній борг, млн до. США	117343	126236	135065	142079	126308	118729	113518	-3825
Зовнішній державний борг до валового зовнішнього боргу, %	29,6	29,7	28,6	26,4	30,7	36,6	40,2	10,6
Золотовалютні резерви до зовнішнього державного боргу, %	99,5	84,8	63,5	54,4	19,4	30,6	34,1	65,4
Валовий зовнішній борг у % до ВВП	89,2	76,4	76,6	76,8	77,5	95,8	131,0	41,8
Короткостроковий зовнішній борг за залишковим терміном погашення, млрд дол США	40,0	49,1	61,2	61,7	58,6	55,1	47,0	7,0

Складено і розраховано автором за джерелами: [77].

Соціальні та економічні перетворення на тлі світових змін потребують значних та безпечних джерел фінансування, основними з яких, у переважній більшості країн, є зовнішні та внутрішні державні позики. На сьогодні майже не

існує країни, державний бюджет якої характеризується наявністю позитивного сальдо. І розвиненим країнам, і країнам, що розвиваються, притаманна тенденція до постійного зростання абсолютної суми державного боргу. Обмеженість власних ресурсів, неефективне використання кредитів, порушення строків виконання боргових зобов'язань обумовили значне зростання обсягу світової заборгованості. Державний борг в цілому є достатньо складним механізмом, функціонування якого залежить від дій багатьох суб'єктів ринкових відносин. Управління державним боргом вимагає використання системи сучасних фінансово-економічних методів по його регулюванню. Виділяють три етапи формування фінансово-економічного механізму регулювання державного боргу в країнах:

1. Кризовий етап – формування елементів механізму регулювання державного боргу. На даному етапі боргова політика країн спрямована на здійснення та обслуговування позик міжнародних фінансових організацій.

2. Етап становлення та розвитку – формування та розвиток зв'язків між елементами механізму регулювання державного боргу. Функціонування елементів механізму регулювання підпорядковано поточним потребам у сфері державних витрат. Боргова політика орієнтована на короткострокову перспективу, вирішення поточних проблем дефіцитності державного бюджету. Початок становлення інфраструктури. Вироблення стратегічного підходу у сфері державних запозичень.

3. Етап вдосконалення – це етап майбутнього, перспективного розвитку подій, що має передбачати: становлення зв'язків між елементами механізму регулювання державного боргу та складовими фінансової системи; координацію операцій на ринках внутрішніх та зовнішніх боргових зобов'язань; вироблення процедур управління ризиками, пов'язаними зі структурою державного боргу.

Сьогодні навряд чи знайдуться опоненти твердження, що нехтування станом фінансової безпеки, особливо в умовах консолідації фінансових ринків і формування глобальної фінансової системи, може призвести до підриву системи життєзабезпечення держави з подальшою втратою її фінансової незалежності.

Поки що для української економіки характерне замкнуте коло: нерозвиненість фінансового ринку не може забезпечити вирішення поставлених проблем модернізації підприємств, а їх низька капіталізація через технічну відсталість не забезпечує розвиненість фондового ринку. При цьому ступінь зносу основних засобів країни складає 51,5%. Вихід на зарубіжні ринки позикового фінансування закритий для малого і середнього підприємництва. Необхідне принципове державне рішення про розвиток в країні самостійної фінансової системи. Сьогодні побудова національної фінансової системи ще не є реальним пріоритетом державної економічної політики. Таким чином, українська фінансова система не може впоратися в повному обсязі з організацією перерозподілу фінансових ресурсів і їх трансформацією, а рівень розвитку фінансової системи України не відповідає завданням прискореного економічного зростання.

Формування ефективної моделі управління бюджетною системою є запорукою стабілізації національної економіки та забезпечення фінансової безпеки держави. В табл. 3.11 представлений аналіз фінансової складової соціально-економічних трансформацій України. Зберігається висока міра ризикованості банківської системи. Капітал банків не відповідає здійснюваним активним та пасивним операціям. До того ж темпи приросту капіталу банків є нижчими від темпів приросту грошової маси, яку вони обслуговують. За висновками фахівців, така ситуація підвищує ризики подальшого стабільного функціонування банківської системи, зменшує її спроможність абсорбувати постійно зростаючу грошову пропозицію та здійснювати ефективний перерозподіл тимчасово вільних коштів у масштабах економіки.

У зв'язку з цим привертає увагу недосконалість структури емісійного процесу НБУ. НБУ фактично не реалізує дві базові функції емісійної діяльності – забезпечення рефінансування комерційних банків і реалізацію функції обслуговування державного боргу. Переважна частина кредитів НБУ була надана для підтримки миттєвої ліквідності через механізм кредитної лінії „овернайт” [7, с. 7].

Таблиця 3.11

Аналіз фінансової складової соціально-економічних
трансформацій України

Показники	Роки								Відхилення 2016 р. до 2000 р., +/-
	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	
Золотовалютні резерви, млрд дол США	9,72	26,50	34,58	31,80	20,40	7,53	13,3	15,5	5,78
Дефіцит бюджету, млрд грн	-7,8	64,4	23,5	53,4	64,7	78,0	45,1	70,1	77,9
Облікова ставка НБУ, %	9,5	9,5	7,75	7,5	7,0	14,0	22,0 (30.10-17.12.15)	15,0	5,5
Депозити домашніх господарств, млн грн	74778	275093	310390	369264	441951	418136	769989,0	444688,0	369910
Підприємства, що одержали прибуток, % до загальної кількості підприємств	65,8	57,3	65,1	64,5	65,9	66,3	57,3	73,0	7,2
Інвестиції в основний капітал України, млн грн	93096	171092	209130	238175	249873	219419	273116	359216	266120

Складено автором за джерелами: [50 ; 77].

Для української економіки проблема довгострокового рефінансування комерційних банків є досить суттєвою. Тому нарощування банківського капіталу повинно бути ефективним економічним маневром, який дозволяє підвищити темпи розвитку і здійснити необхідний ривок в економіці, а на його основі – в науково-технічній та соціальній сфері.

Світова фінансова криза засвідчила підвищену чутливість фінансової системи України до подій на світових ринках, що спричинило глибоку девальвацію національної валюти та нарощування ризиків банківської системи. У кризовий період внаслідок дестабілізації вітчизняних фінансів спостерігається

стагнація у динаміці міжнародної фінансової співпраці українських суб'єктів економіки. Але в умовах дефіцитного стану поточного рахунку платіжного балансу України приплив зовнішніх фінансових ресурсів є важливим чинником фінансової стабілізації країни.

Міжнародні фінансові організації у процесі кредитування нашої країни нав'язують певні умови, що висуваються в інтересах головних акціонерів і викликають проблему в нашій державі, як країні-реципієнті (наростання боргу, виникнення ланцюга боргів, сплата боргу державним майном, настання дефолту). Фактором панування іноземних виробників на ринку України є нечесна конкуренція, яка стає можливою внаслідок заниження вартості імпортного товару під час митного оформлення. Надання розвинутими країнами гуманітарної та технічної допомоги також має своїм наслідком захаращення українського ринку низькоякісними товарами, перенесення в Україну витрат на їх утилізацію, пригнічення вітчизняного виробництва, а фірми-постачальники ще й отримують додаткову вигоду завдяки податковим пільгам [56, с. 76].

Зміцнення управління державними фінансами можна досягти завдяки підвищенню його операційної ефективності та прозорості шляхом запровадження стійкої інтегрованої системи управління державними фінансами. Важливу роль у наданні фінансової та технічної допомоги для України при цілісному та системному переході до ринкової економіки, починаючи з часів вступу нашої держави до цієї інституції у 1992 р. відіграє Світовий банк. Згадана фінансова установа допомогла модернізувати бюджетну систему України шляхом створення Державного казначейства, усунення бартерних платежів і поліпшення загальної фінансової та платіжної дисципліни.

Сьогодні співробітництво зі Світовим банком здійснюється на основі прийнятої у лютому 2012 році нової Стратегії партнерства з Україною на 2012-2016 рр., яка спрямована на допомогу Уряду у реалізації програми економічних реформ та інтеграції з ЄС. Основну увагу в даній стратегії зосереджено на стратегічних пріоритетах розвитку країни, включаючи стале економічне зростання, підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки,

ефективне реформування державних фінансів та поліпшення якості державних послуг.

З метою підвищення ефективності використання кредитних коштів у 2008 році Світовим банком змінено умови отримання позик. На сьогодні максимальний термін залучення позик – 30 років (при дотриманні середнього терміну погашення позик 18 років) [55].

Таблиця 3.12

Аналіз зовнішньоекономічної складової соціально-економічних трансформацій України

Показники	Роки									Відхилення 2016 р. до 2000 р., +/-
	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	
Експорт товарів, млн дол США	14572,5	34228,4	51405,2	68394,1	68830,4	63320,7	53901,6	38134,8	36361,7	21789,2
Імпорт товарів, млн дол США	8039,9	36136,3	60742,2	82608,2	84717,6	76986,8	54428,7	37502,2	39249,7	31209,8
Зовнішньоторговельне сальдо товарів, млн дол США	6532,6	-1907,9	-9337,0	-14214,1	-15887,2	-13666,1	-527,1	632520,6	-2888,0	-9420,6
Експорт послуг, млн дол США	3486,8	6134,7	11759,4	13792,2	13599,1	14836,6	11520,8	9736,6	9867,9	6381,1
Імпорт послуг, млн дол США	1150,0	2935,0	5447,6	6235,1	6760,7	7609,0	6373,1	5523,0	5326,5	4176,5
Прямі іноземні інвестиції в Україну, млн дол США	3281,8	9047,0	40053,0	44806,0	50333,9	55296,8	57056,4	43371,4	36154,5	32935,7
Прямі інвестиції з України в інші країни, млн дол США	98,4	198,6	6226,3	6868,3	6899,7	6483,3	6597,4	6210,0	6315,2	6216,8

Складено і розраховано автором за джерелом: [77].

Економічні умови сприяли зростанню реального ВВП. Обсяги експорту товарів та послуг у реальному вимірі збільшилися на 3,5% в 2017 р. на противагу їх скороченню у 2016 році. Однак на зростання експорту та реального ВВП

продовжують негативно впливати ситуація на сході країни. Розрив логістично-маркетингових та господарських зв'язків з підприємствами та установами на неконтрольованих територіях позначився й на прискоренні зростання імпорту (до 12,2% р/р з 8,7% р/р у 2016 році), зокрема через дефіцит вугілля на внутрішньому ринку, який також збільшується [58].

Аналіз табл. 3.12 показує, що для зовнішньої торгівлі країни протягом 2005-2016 рр. характерне від'ємне сальдо торгового балансу, за виключенням 2015 року. Ефективне функціонування українського експорту товарів має бути пов'язане з довгостроковою державною програмою подальшого сталого розвитку, що стосується, в першу чергу, галузі новітніх технологій. У структурі українського експорту переважають товари та послуги, що є відносно мало динамічними та характеризуються скороченням власної частки у глобальних продажах.

Економіка України є 50-ю за величиною експортноорієнтованою економікою світу (The Economic Complexity Index (ECI)). Проте, відсутність протягом 20 років істотних змін у структурі українського експорту з великою часткою сировинних товарів, як наслідок, призвела до відставання України не тільки від розвинених країн, а навіть від більшості країн-сусідів. В українському експорті переважають товари первинного сектора економіки, сировина та проміжні товари з відносно низькою технологічною складовою – майже 70% експорту, 41% (17,7 млрд дол США) складає продукція АПК, 23,4% (10,1 млрд дол США) – металургійна продукція, 11,7% (5 млрд дол США) – продукція машинобудування, 9,1% (3,9 млрд дол США) – мінеральні продукти тощо. Частка високотехнологічного експорту України складає менше 5,5% [1].

Крім того, зовнішньоекономічна діяльність України за останні роки характеризується низкою негативних тенденцій: а) збереження сировинної орієнтованості експорту, адже основу товарної структури експорту традиційно складають сировинні товари, передусім, продукція металургії, хімічної промисловості та мінеральні продукти; відставання темпів зростання експорту товарів і послуг від імпорту. В результаті питома вага сировинного та низького

ступеня переробки експорту продукції промисловості у загальному обсязі експорту товарів становить 54,3%, що перевищує порогове значення на 14,3%; б) зростання від'ємного сальдо поточного рахунку платіжного балансу; в) відношення обсягу імпорту до ВВП складає 57,2%, що перевищує порогове значення на 7,2%; г) частка імпорту продовольства у внутрішньому споживанні держави становить 32,7% і перевищує порогове значення на 7,7%; д) перевищення часткою експорту послуг з Росії порогового значення (30%) у загальній структурі експорту послуг [52].

У структурі українського експорту послуг переважають традиційні галузі, в тому числі чільне місце займає трубопровідний транспорт – близько 22% експорту послуг. Тобто можна стверджувати, що експорт послуг України є ще менш диверсифікованим, ніж товарний. При цьому прослідковується гіпертрофована структура експорту послуг у бік транспортного сектору та недостатній рівень розвитку фінансових, інформаційних та комунікаційних послуг. Дослідження показують, що розвиток сфери послуг може сприяти покращанню структури українського експорту, в якому сьогодні переважають товари з низьким ступенем обробки. Сфера послуг, орієнтована на фінансову діяльність, може забезпечити конкурентоспроможність української економіки на світовому ринку. Серед проблем, що гальмують розвиток ринку послуг, потрібно зазначити недостатній розвиток наукоємних секторів, непривабливий інвестиційний та інноваційний клімат, недостатній розвиток малих та середніх підприємств.

Одним із критеріїв реалізації геопотенціалу України з дотриманням вимог геобезпеки є стан конкурентоспроможного розвитку нашої країни, що розраховується відповідними міжнародними організаціями. Сьогодні Україна за цим показником займає в середньому 90–100 місце серед 117 країн. Система забезпечення гео економічної безпеки України повинна базуватися на сукупності існуючих і спеціально створених органів, формальних та неформальних державних і недержавних соціальних груп та об'єднань громадських організацій, осіб, а також правових, політичних, економічних, інформаційних зв'язків між

ними. Мета забезпечення національної безпеки – досягнення та підтримання балансу економічних інтересів особистості, суспільства, держави на глобальному, регіональному, субрегіональному, прикордонному рівнях.

Головною причиною зазначеного стану справ є невідповідність існуючого рівня вищого менеджменту країни в політичній, економічній, соціально-економічній, науково-технічній, інформаційній, екологічній сферах вимогам геопотенціалу та геобезпеки країни. Це стосується законодавчої, виконавчої, судової гілок влади, засобів масової інформації, діяльності неурядових і бізнес-структур.

3.3. Декомпозиція структурно-компонентних пропорцій в системі забезпечення соціальної орієнтації національної економіки

Стратегічні пріоритети державної політики соціального розвитку повинні виходити з положень, які визначають Україну як соціальну державу. В еволюції людської цивілізації це найдосконаліший тип держави, діяльність якої спрямована на забезпечення високої якості життя всього населення країни та всебічної безпеки. Поки що зроблено надто мало, щоб закласти достатній фундамент для гарантії економічної безпеки національної економіки у всіх вимірах.

Сучасні тенденції розвитку України та відповідної їм системи різноманітних взаємин, ускладнення та стрімка зміна соціально-економічних компонентів вимагає використання нових парадигмальних підходів до розуміння критеріїв, факторів та форм подальшого економічного розвитку держави.

Одним із важливих компонентів державної політики соціального розвитку є безпечне житлове середовище, що гарантує захищеність життєво важливих інтересів людини та національної економіки від реальних чи потенційних загроз. Безпечний житлово-комунальний комплекс створює необхідну основу для відповідального процесу, позитивно впливає на зміцнення здоров'я населення [42, с. 334]. У сучасній економічній літературі житлово-комунальне господарство

виступає в якості сукупності житлового та комунальних секторів міського господарства та інвестиційно-будівельного комплексу, зв'язаного з основними формами відтворювального процесу (нове будівництво, капітальний ремонт, модернізація, реконструкція, реновація). До суб'єктно-об'єктної структури житлово-комунального комплексу включаються підприємства та організації будь-яких організаційно-правових форм господарювання, що здійснюють різні види виробничо-господарської діяльності, яка направлена на життєзабезпечення через надання необхідних житлово-комунальних послуг. Об'єктами житлово-комунального комплексу є приміщення, інженерні комунікації та технологічні споруди виробничого циклу (житлові та нежитлові фонди і об'єкти інженерної інфраструктури, об'єкти водозабезпечення, водовідведення, тепло-, електро-, газозабезпечення, інженерні мережі та ін.).

Основною метою державного регулювання в сфері житлово-комунального господарства є створення системи життєзабезпечення і стійке покращання якості життя населення. Для цього необхідно опиратися на систему взаємозв'язків, основними з яких є збалансованість та зв'язок розвитку, змісту і експлуатації систем життєзабезпечення з загальною політикою економічного розвитку.

Сьогодні житлово-комунальна сфера і однією з найкрупніших одержувачів бюджетних засобів при тому, що ефективність її роботи залишається на низькому рівні. Дана сфера включає велику кількість об'єктів інженерної інфраструктури та одиниць різноманітного обладнання, величезну протяжність комунікацій, понад 1 млн. кв. м. житлового фонду. Тут зосереджено 1/3 вартості основних засобів, споживається 1/5 частина електроенергії [43, с.375].

Посилення кризових тенденцій в сфері житлово-комунального господарства перетворює її в один з факторів зростання соціального напруження в країні. Застарілі організаційні правила роботи та керівництва житловим фондом, нестача системних перетворень, ринкових основ господарювання та залучення приватних інвестицій призвели до критичного стану основних фондів підприємств житлово-комунального господарства, недосконалої тарифної політики та неналежного і неефективного утримання житлового фонду. В

результаті таких методів господарювання в цілому по Україні фізична зношеність теплових та парових мереж складає 15%, водоводів - 34%, вуличної водопровідної мережі – 39%, внутрішньо-квартирної та внутрішньо-дворової мережі – 39%. Втрати води при відпущенні її споживачам внаслідок фізичної зношеності матеріально-технічної бази складають 41%, теплової енергії - 14%. Сучасна система теплопостачання в житлово-комунальному господарстві є джерелом зловживань та накопичення боргів. Існує декілька причин цього: а) накопичення заборгованості споживачів, де джерелом таких боргів стають несплати домогосподарств, відсотки за кредитами, які отримує комуненерго для погашення поточної заборгованості перед постачальником енергоносія. Результатом може стати низка банкрутств і технологічне руйнування мереж; б) судові справи щодо непостачання послуг тим платникам, що не мають заборгованості, але з технічних причин недоотримують послуги [6, с. 22].

Таблиця 3.13

Житлові умови в країнах сучасного світу, %

Країна	Житлові приміщення з кількістю кімнат більше 2	З них з кількістю кімнат більше 5
Росія	36,1	-
Білорусь	43,8	-
Україна	43,3	-
Франція	81,8	16,3
Іспанія	97,1	24,0
Німеччина	91,5	19,9
Канада	97,8	57,8
США	98,6	47,9

Складено автором за джерелом: [1].

В цілому система функціонування житлово-комунального комплексу залишається неефективною, оскільки не вдалося забезпечити модернізацію комплексу і призупинити нарощування негативних тенденцій в галузі. Нестача відповідної нормативно-правової бази реформування житлово-комунального господарства, власних і бюджетних коштів, дієвого механізму залучення позабюджетних ресурсів не підтримують вирішення завдань технічного переоснащення житлового фонду та його капітального ремонту.

Стратегія ефективного державного регулювання житлово-комунального комплексу має включати в себе комплекс заходів нормативно-правового регулювання, яка забезпечить наступні напрямки: а) вдосконалення управління комплексом; б) покращання якості житлово-комунального обслуговування; в) ліквідація дотаційних галузей комплексу та виведення їх в режим стійкого достатнього фінансування; г) адресний соціальний захист населення при оплаті житлово-комунальних послуг; д) підвищення надійності і безпеки функціонування житлово-комунальних систем життєзабезпечення населення; е) формування сприятливих умов та механізмів для залучення інвестицій у комплекс; є) залучення в цю сферу підприємств малого та середнього бізнесу; ж) створення умов для перспективного розвитку житлово-комунального комплексу.

Таблиця 3.14

Житловий фонд України

Роки	Весь житловий фонд, загальної площі, млн. кв. м.	У середньому на одного жителя, кв. м.	Кількість квартир, тис.
1990	922,1	17,8	17656
1995	978,3	19,2	18303
2000	1015,0	20,7	18921
2005	1046,4	22,0	19132
2006	1049,2	22,2	19107
2007	1057,6	22,5	19183
2008	1066,6	22,8	19255
2009	1072,2	23,0	19288
2010	1079,5	23,3	19322
2011	1086,0	23,5	19327
2012	1094,2	23,7	19370
2013	1096,6	23,8	19368
2014 ¹	1096,7	22,6	16785
2015 ¹	973,8	22,9	16886
2016 ¹	977,9	23,1	16912

¹- Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м.Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Складено автором за джерелом: [29].

Створення умов для вдосконалення державного регулювання житлово-комунального комплексу може бути забезпечено під час реалізації трьох напрямів: 1) інвентаризація, реструктуризація і ліквідація заборгованості, що сформувалася в галузях комплексу; 2) зміна системи управління, направлень

фінансових потоків, перехід до системи персоніфікованих рахунків; 3) створення умов для розвитку конкурентних відносин в сфері управління житлово-комунальним комплексом. Однією з найгостріших проблем національної економіки як в Україні в цілому, так і в кожному її регіоні є незадовільний стан забезпеченості населення житлово-комунальними послугами бажаної якості. За кількісними та якісними параметрами житлово-комунального обслуговування населення наша держава значно відстає від розвинених країн.

Під впливом соціальних умов та матеріальних можливостей населення, які постійно змінюються, під впливом розвитку науково-технічного прогресу змінюється уявлення людини щодо свого житла, оцінки його з точки зору комфортності. Впливає на оцінку також спосіб життя людини, його соціальний статус, конкретне місце проживання, національно-побутові традиції.

Таблиця 3.15

Житловий фонд України в міській та сільській місцевості

Показники	Роки											Відхилення 2016 р. до 1990 р., +/-
	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	
Міський житловий фонд, млн. кв. м.	574,3	616,6	643,2	669,9	693,0	695,5	661,6	665,8	665,4	588,1	592,5	18,2
Сільський житловий фонд, млн. кв. м.	347,8	361,7	371,8	376,5	386,5	390,5	376,6	379,5	382,2	378,0	381,3	33,5

Складено автором за джерелами: [77; 82].

Житло – це специфічний капітальний товар тривалого використання, що задовольняє важливу потребу особистості в незалежності, веденні відособленого господарства, створення власної сім'ї, отримання домашнього комфорту. Стан житлової сфери у великому обсязі визначає рівень та якість життя, ступінь свободи людини [63, с. 158].

Табл. 3.14 та 3.15 свідчить, що підвищення забезпеченості населення України житлом та покращання благоустрою відбувається досить повільними темпами. Так, забезпеченість площею зросла з 1990 р. по 2013 р. лише на 33,7 %.

Український ринок первинного та вторинного житла являє собою систему юридично-економічних відносин між покупцями, продавцями, замовниками, підрядчиками, банківськими та страховими структурами, державою, інвесторами, поставниками та кредитними закладами в галузі безпосереднього будівництва житла, його розподілу, обміну і споживання з використанням основних факторів виробництва..

Таблиця 3.16

Благоустрій житлового фонду України

Роки	Питома вага загальної обладнаної площі, %						
	водо-проводом	каналіза-цією	опале-нням	газом	гарячим водопоста-чанням	ваннами	підлогови ми електро-плитами
1995	50,5	47,3	47,9	79,9	35,0	44,1	2,9
2000	54,2	51,4	52,8	81,9	38,6	48,4	3,1
2005	56,2	53,8	56,2	82,6	40,0	50,5	3,4
2006	56,4	54,0	56,8	82,8	39,9	50,9	3,5
2007	57,0	54,7	57,5	83,0	40,2	51,4	3,5
2008	57,8	55,6	59,6	83,1	41,3	52,4	3,6
2009	58,7	56,6	60,8	83,0	42,3	53,2	3,6
2010	59,6	57,5	62,1	83,2	43,1	54,2	3,7
2011	60,3	58,2	63,2	83,1	43,9	54,7	3,7
2012	61,1	59,0	64,1	83,2	44,6	55,7	3,8
2013	61,5	59,4	64,9	83,0	45,2	56,1	3,9
2014	60,3	57,2	68,2	83,3	46,8	55,5	3,2
2015	60,8	58,8	68,7	83,3	47,0	55,7	3,2
2016	61,2	59,2	68,9	83,1	47,0	55,9	3,3

Складено автором за джерелом: [29].

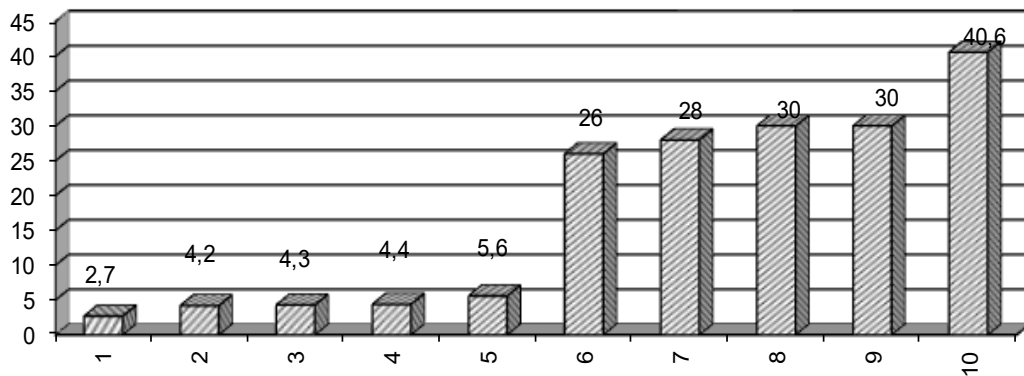
Ринок житла включає в себе всіх учасників ринку будівництва житла (ринок підрядних робіт і ринок будівельних матеріалів), ринок готового житла (ринок житлового фонду і ринок житлових послуг). Розглядаючи ринок житла як домінанту економічної безпеки особи, домогосподарства та передумову розвитку соціально орієнтованої національної економіки, варто підкреслити його інвестиційну функцію: в умовах перевищення ефективного попиту на житло над

реальною пропозицією створюються максимально благоприємні умови для фінансового інвестування в створення активів. На цьому етапі вони дають економічно виправданий результат і приносять інвестору максимальний прибуток за рахунок дії акселератора. Далі йде цепна реакція: зростання інвестицій → нарощування виробництва → зростання національного доходу → зростання ефективного попиту → більш висока потреба в інвестиціях → нарощування виробництва.

Житлова площа в умовах ринку нерухомості являє собою типовий об'єкт ринкових відносин та об'єкт купівлі-продажу. Важливим критерієм оцінки рівня розвитку ринку житла є платоспроможний попит населення. В той же час більшість осіб не можуть дозволити собі покращити житлові умови. В нинішніх умовах основним засобом вирішення населенням житлової проблеми є купівля житла. Через малі об'єми будівництва на ринку житла спостерігається недостатня пропозиція і занадто високі для більшості населення ціни.

Формування сучасного ринку житла гальмується низькими фінансовими можливостями сімей. Беручи до уваги показник середньої зарплати по Україні, варто відзначити непомірно високу вартість житла по відношенню до зарплати середнього жителя. Адже ринкова вартість 1м² житла в новобудовах Києва на первинному ринку складає в середньому 1643 дол. США (від 1293 дол. США у Дарницькому районі до 2538 дол. США у Печерському). Тому, для купівлі двокімнатної квартири загальною площею 75 м² середньостатистичний житель України повинен працювати близько 30 років (рис. 3.2).

Дефіцит житла в країні негативно впливає на матеріальний стан та соціальне самопочуття українців (кожна п'ята сім'я незадоволена своїми житловими умовами).

Позначення: 1 – США, 2 – Швеція, 3 – Бельгія, 4 – Німеччина, 5 – Туреччина, 6 – Росія, 7 – Білорусь, 8 – Чорногорія, 9 – Україна, 10 – Пакистан.

Рис. 3.2. Кількість річних зарплат, необхідних для придбання житла в різних країнах світу

Складено автором за джерелом: [59].

Недосконалість механізмів іпотечного кредитування виключає з числа суб'єктів ринку житла населення з низьким рівнем платоспроможності. Важливим показником життєвого рівня населення є рівень забезпечення належними умовами проживання, але розмір житла українських сімей не завжди відповідає існуючим нормативам. Близько 10% населення України мають житлову площу меншу, ніж 7,5 м² на одну особу, ще 32% - від 7,5 м² до 13,65 м². Забезпеченість житлом по регіонах та благоустрій кварталів представлений в додатку Е.

Для вирішення питань покращання забезпечення житлом населення важливе значення мають державні програми. Так, наприклад протягом 2013 року завдяки державним житловим програмам, що реалізує Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву, в будівельну галузь України залучено вже понад 1 млрд. грн. Більшість з молодих сімей не мають можливості отримати доступ на ринок житла без бюджетної підтримки. Тому проблема забезпечення молодих сімей житлом є дуже актуальною в Україні.

Державні житлові програми виступають каталізатором додаткового залучення в будівельну галузь коштів, які загалом в декілька разів перевищують обсяги фінансування, що виділяє держава для реалізації вказаних програм. Державні житлові програми, які реалізує держава, виконують не лише соціальну функцію щодо забезпечення житлом громадян, а мають ще й економічну спрямованість щодо стимулювання вітчизняної промисловості.

Таблиця 3.17

Динаміка розвитку молодіжного житлового кредитування при підтримці
Державного фонду сприяння молодіжному житловому будівництву

Рік	Виділено з Державного бюджету, млн грн	Виділено з місцевих бюджетів, млн грн	Надано кредитів
2000	60,7	15,0	1421
2001	54,3	8,2	1075
2002	48,3	8,8	838
2003	69,3	17,7	1123
2004	122,7	19,6	1601
2005	110,5	20,8	1089
2006	91,0	34,2	646
2007	94,2	51,4	632
2008	76,7	56,5	486
2009	0,0	34,1	224
2010	36,1	31,1	297
2011	59,9	40,2	444
2012	24,8	37,7	359
2013	199,2	35,5	401
2014	78,0	36,6	216
2015	93,5	64,7	188
2016	77,3	94,3	213

Складено автором за джерелом: [26].

Одним з напрямків реформування взаємин у житлово-комунальному господарстві, поряд з продовженням розмежування форм власності у житловому фонді, стимулювання його приватизації, формування інституту власника житла, реорганізацією та роздержавленням житлово-експлуатаційних організацій з метою трансформації їх на рівноправних компаньйонів на ринку послуг, є створення об'єднань співвласників будинків та квартир у багатоквартирних

будинках як неприбуткових організацій для управління та утримання будинку, його ремонту та експлуатації.

У жовтні 2002 р. прийнято закон України „Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку”. Таке об'єднання є порівняно новою організаційно-правовою формою господарювання в нашій державі, поява якої пов'язана із питаннями права власності на житло, управління та обслуговування житла. Об'єднання створюються для забезпечення і захисту прав його членів та дотримання їхніх обов'язків, належного утримання та використання неподільного і загального майна, забезпечення своєчасного надходження коштів для сплати всіх платежів [78, с. 10].

Основна діяльність об'єднань полягає у здійсненні функцій, що забезпечують реалізацію прав власників приміщень на володіння та користування спільним майном членів об'єднання, належне утримання будинку та прибудинкової території, сприяння мешканцям в отриманні житлово-комунальних та інших послуг належної якості за обґрунтованими цінами та виконання ними своїх зобов'язань, пов'язаних з діяльністю об'єднання. Об'єднання самотужки займається плануванням робіт, необхідних для добротного утримання будинку та прибудинкової території, визначає кошторис утримання будинку та на загальних зборах встановлює розмір внесків його жителів [78, с. 10].

Якщо об'єднання пройшло процедуру реєстрації, то така організаційна структура здатна вирішувати загальні проблеми жителів будинку, захищати їх інтереси та права в органах державної влади, стосунках з іншими юридичними особами, а також виступати позивачем в суді. Такі об'єднання мають низку переваг перед іншими способами управління, включаючи можливість формування резервних фондів і фондів майбутніх ремонтів.

Створення об'єднань співвласників багатоквартирного будинку стимулює розвиток ринкових відносин в сфері надання житлових послуг. Це вигідно самим мешканцям: капіталізації їх квартир збільшується, вони самі можуть вибирати послуги. Сьогодні кількість таких об'єднань у Україні зростає і складає близько

13 тис. об'єднань, так, лише у м. Вінниця їх нараховується 222 одиниці. За прогнозами до 2020 р. в Україні буде нараховуватися близько 55 тис. об'єднань співвласників багатоквартирних будинків.

Є потреба об'єднання співвласників багатоквартирних будинків в регіональні та муніципальні асоціації. Це обумовлено необхідністю підвищення ефективності моделі управління житловим фондом, розвитком і впровадженням енергозберігаючих технологій, розширення участі власників житлових приміщень в управлінні багатоквартирними будинками. Для органів влади – це платформа для діалогу між управляючими органами, житловими об'єднаннями, засобами масової інформації, власниками, владою.

Місія такої асоціації – незалежна організація, діяльність якої направлена на багатостороннє сприяння розвитку житлового самоуправління, інформаційне, методичне і правове консультування організацій, захист реальних колективних власників житла. Завдання асоціації: а) об'єднання інтелектуальних, фінансових, організаційних та інших ресурсів, закладів, які працюють в житловій сфері; б) представлення інтересів організацій – учасників асоціації в органах влади та державного управління; в) надання інформаційної, консультативної, правової та іншої підтримки учасникам; г) розробка і впровадження нових соціальних технологій, технічних та наукових досягнень з метою модернізації та реновації житлового фонду; д) оптимізація якості послуг і ефективності управління житловим фондом, покращання житлового середовища та інфраструктури населених пунктів.

Соціальна орієнтація національної економіки має стати одним з основних світоглядних умов забезпечення національної безпеки і добробуту населення, слугувати основою суспільного договору щодо основних орієнтирів і пріоритетів економічного розвитку, які забезпечують: відродження і примноження соціальних і культурних цінностей національного господарства; кардинальне підвищення ролі знань, праці й новаторської ініціативи в розвитку національного господарства; посилення розвитку прав і свобод громадян, інститутів демократії і громадянського суспільства, а також їх відповідальності за власне благополуччя;

формування прогресивної структури національної економіки; забезпечення здорового і тривалого життя українців.

Для процесу активізації формування та розвитку соціально орієнтованої національної економіки кожного рівня властиві економічні механізми. Стійкість національної економіки у великому обсязі залежить від такого механізму, як механізм диференціації суспільства на певні соціальні групи та інтеграції цих груп у складні комплекси соціально-економічних зв'язків.

Україна характеризується зниженням середнього рівня доходів населення і посиленням нерівномірності їх розподілу. В перехідний період виросла нерівність в доходах населення. Загальновизнаним критерієм нерівності є коефіцієнт розходження доходів Джині, який може приймати значення від нуля до одиниці. Значення коефіцієнта Джині до перехідного періоду в рамках СРСР було приблизно 0,25 і було близьким до показника Скандинавських країн. Після початку перехідного періоду значення коефіцієнта Джині підвищилось в Україні до 0,5. Перерозподіл створеного доходу в соціалістичній системі створювався через широкий спектр дотацій на основні товари і послуги. Вони надавались на ті товари і послуги, попит на які відрізнявся низькою еластичністю за доходом. Доходів в результаті не вистачало на придбання необхідних товарів і послуг, тому в сфері перерозподілу частими стали черги, талонна система, чорний ринок, корупція. Визначити реальний розподіл доходів в такій економіці важко. Людський фактор при цьому відіграв важливу роль: виробники були незадоволені, що їх зусилля не приносять результатів через погане управління; споживачі були роздратовані неефективною системою розподілу; всі громадяни були незадоволені неможливістю для них впливати на економічні, соціальні та політичні процеси. Перехідні процеси призвели до складної диференціації в розподілі доходів, яка продовжується до сьогоднішнього дня.

Крім скорочення ВВП, існує низка інших факторів, які впливають на розповсюдження бідності. По-перше, скорочення виробництва не враховує регіональний аспект кризових явищ. Навіть коли економіка знаходиться в стадії зростання, ситуація у відсталих регіонах продовжує погіршуватися і бідність

посилюється. По-друге, перехідний період в Україні створив ринок праці, що призвів до безробіття, яке посилюється згоранням виробництва. Крім того частина населення перебуває в умовах вимушеної неповної зайнятості.

Таблиця 3.18

Диференціація життєвого рівня населення

	Роки									Відхилення 2016 р. до 2000 р., +/-
	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	
Чисельність населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими прожиткового мінімуму, млн. осіб	42,7	13,0	3,9	3,4	4,0	3,7	3,2	2,5	1,5	-41,2
у % до загальної чисельності населення	87,4	28,4	8,8	7,8	9,1	8,4	8,6	6,4	3,8	-83,6
Квінтільний коефіцієнт диференціації загальних доходів населення, разів	2,6	2,1	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9	-0,7

Складено і розраховано автором за джерелами: [77].

Частина населення залишається без роботи тривалий час і стають ще біднішими, тобто держава виявилась неготовою до боротьби з довгостроковим безробіттям. По-третє, більша частина населення, включаючи пенсіонерів, втратила свої заощадження в результаті інфляції і відсутності адекватних механізмів індексації. По-четверте, в країні важливим є сільськогосподарська галузь, але лібералізація торгівлі і наплив імпортової продукції розрушили невеликі фермерські господарства. В таких умовах закономірний загальний результат зниження рівня і якості життя: депопуляція населення, зниження

тривалості життя, хвиля суїцидів та соціальних хвороб, погіршення здоров'я дітей та молоді, зростання злочинності, особливо серед підлітків.

Таблиця 3.19

Розподіл населення за рівнем середньодушових еквівалентних загальних доходів

	Роки							
	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Розподіл населення (%) за рівнем середньодушових еквівалентних загальних доходів у місяць, грн.								
до 480, 0	37,3	0,7	0,2	0,3	0,1	0,1	0,1	0,0
480,1-840,0 ¹	62,7	8,0	5,0	3,1	2,3	1,4	0,9	0,3
840,1-1200,0	...	26,0	18,7	12,9	9,1	7,9	4,8	1,6
1200,1-1560,0	...	27,0	26,7	23,9	21,3	19,2	11,3	5,0
1560,1-1920,0	...	16,4	20,0	21,1	22,1	23,1	18,2	11,5
1920,1-2280,0 ²	...	21,9	29,4	14,4	16,6	16,5	17,6	16,0
2280,1-2640,0	9,4	10,4	11,7	15,9	16,4
2640,1-3000,0	5,6	6,7	7,8	11,4	13,6
3000,1-3360,0	3,0	4,3	4,6	6,7	10,0
3360,1-3720,0	2,2	2,0	2,5	4,4	7,9
понад 3720,0	4,1	5,1	5,2	8,7	17,7

¹ у 2005 р. – понад 480 грн.; ² – у 2010-2011 рр. – понад 1920 грн.

Складено і розраховано автором за джерелами: [77].

Таким чином, кризове економічне становище вплинуло і на соціальний розвиток країни. Посилились соціальні диспропорції, про що свідчать диференціація грошових доходів населення, заробітної плати та добробуту в цілому. Так, 20% високозабезпеченого населення володіє 47,1% всіх грошових доходів, а 20% низькозабезпечених – лише 5,3%. В 2013 р. знизилася, порівняно з попереднім роком, чисельність населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими прожиткового мінімуму (табл. 3.18, табл. 3.19).

Тобто, можемо спостерігати стійку тенденцію зубожіння українського народу. Така соціальна диференціація викликає майнову, приватну та статусну нерівність. Наслідками цього є: особистісна нерівність; нерівність можливостей

досягнути бажаних результатів (нерівність стартових та наступних умов реалізації потенційних можливостей особистості); нерівність умов життя (економічна самодостатність, соціальний добробут, освіта); нерівність результатів у різних сферах життєдіяльності.

Економічна криза, що призвела до закриття підприємств, затримки з виплатою заробітної плати, її значного зниження, спричинила суттєві структурні диспропорції у використанні трудового потенціалу та значне зростання диференціації доходів населення. Диференціація рівня людського розвитку призводить до соціальної нерівності та посилення міграційних процесів. Незважаючи на тривалий період відновлення економічного зростання, праця в Україні досі не стала повсюди засобом гарантування гідного рівня життя громадян. Хоча останнім часом відбулися позитивні зрушення у зростанні як номінальної, так і реальної заробітної плати, вона все ж таки залишається на низькому рівні. Чисельність громадян, які одержують заробітну плату, меншу за прожитковий мінімум, складає 25,5 % працевлаштованих, відтак понад 3,7 млн. працівників в Україні своєю працею не можуть забезпечити мінімального рівня споживання. Ще однією важливою макроекономічною категорією є заощадження населення, що безпосередньо впливають на формування обсягу ВВП та національного доходу. Зростання заощаджень підтримує поживлення ділової активності у всіх секторах національної економіки. Завдяки цьому забезпечується позитивний вплив на темпи росту національного виробництва та формуються умови для подальшого економічного зростання і стабільності.

Диференціація доходів населення формує структуру суспільства. В результаті структура суспільства є якісною конкретикою суспільства, що характеризує соціальну нерівність, поліморфізм та мозаїчність суспільної інфраструктури.

Вияв структури суспільства є однією з передумов, а її позитивне перетворення – результатом реалізації економічної, соціальної, політичної та духовної програм розвитку національного господарства.

Таблиця 3.20

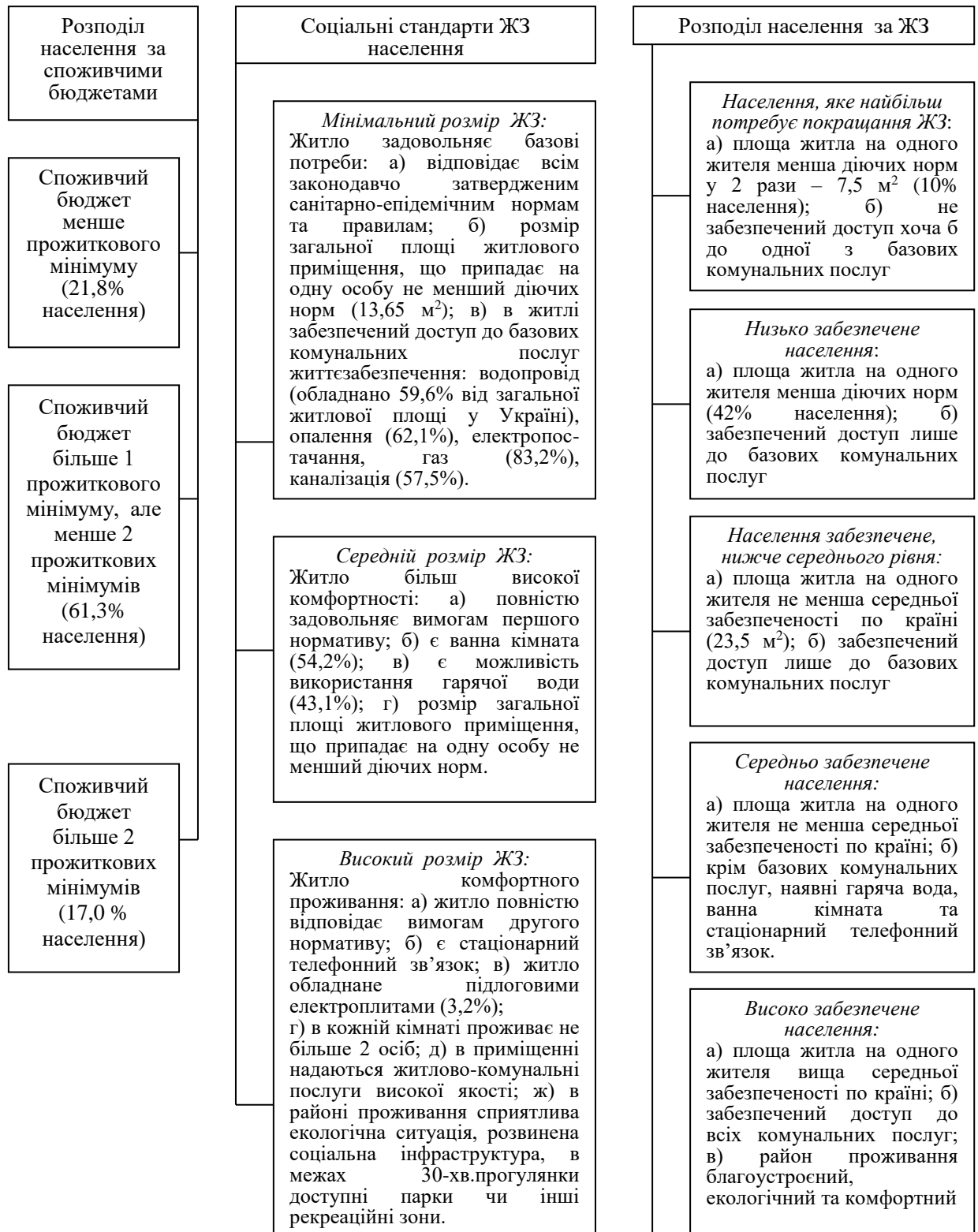
Динаміка доходів населення України

Показник	Роки												Відхилення 2016 р. до 2005 р., +/-
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	
Доходи населення, всього, млрд. грн.	381,4	472,1	623,3	845,6	894,3	1101,2	1266,7	1407,1	1529,4	1516,7	1735,8	1989,7	1608,3
Реальний наявний дохід, у % до відповідного періоду попереднього року	123,9	111,8	114,8	107,6	90,0	117,1	108,0	113,9	106,1	88,5	77,7	100,8	-23,1
Наявний дохід у розрахунку на одну особу, тис. грн.	6,33	7,77	10,12	13,71	14,37	18,48	21,63	25,20	26,71	26,78	31,04	35,77	29,44
Реальний наявний дохід, у % до відповідного періоду попереднього року	123,9	111,8	114,8	107,6	90,0	117,1	108,0	113,9	106,1	88,5	77,7	100,8	-23,1
Реальна заробітна плата, (до попереднього року, %)	120,3	118,3	112,5	106,3	90,8	110,2	108,7	114,4	108,2	86,5	90,1	106,5	-13,8
Заборгованість із виплати заробітної плати на 1 грудня, млн. грн.	1113,4	996,1	745,1	1736,7	1641,0	1340,9	1105,5	950,5	1019,4	2366,9	2010,9	2004,0	890,6

Складено автором за джерелами: [50; 77].

Виявлення соціально-класової структури можливе на основі взаємодії декількох критеріальних факторів розподілу, що включає: 1) особисті грошові доходи і їх відповідність системі нормативних споживчих бюджетів різного рівня

добробуту; 2) житлові умови і їх відповідність стандартам житлової забезпеченості.

Скорочення: ЖЗ – житлова забезпеченість

Рис. 3.3. Структура українського суспільства за рівнем матеріального добробуту

Джерело: розробка автора

В даній структурі в основі диференціації покладена не власність, а матеріальний достаток.

В результаті використання двох критеріїв матеріальної забезпеченості була виявлена структура суспільства за рівнем матеріального достатку. Близько 22% населення мають споживчий бюджет, який менше прожиткового мінімуму. 42% населення мають площу житла на одну особу меншу за діючі в Україні норми. Тобто, саме ці прошарки населення відносяться до самих бідних за рівнем матеріального добробуту. Лише у 17% населення споживчий бюджет переважає прожитковий мінімум у 2 і більше разів (рис. 3.5).

Виходячи із зазначеного, можна виділити важливий компонент державного регулювання економічного розвитку – це життєво важливі інтереси структури суспільства. Такі інтереси взаємодіють з базовими елементами, що виступають як соціальні групи, соціальні інститути, суспільні рухи, за допомогою яких організовується суспільне життя. Загострені протиріччя інтересів окремих домінуючих соціальних груп є загрозою стабільному існуванню чи стійкому розвитку всієї економічної системи. Одним із пріоритетних напрямків є реформування економічних засад системи освіти, яке має спрямовуватися на створення прозорих фінансово-економічних механізмів цільового накопичення та адресного використання коштів.

Необхідність вжиття низки заходів щодо реформування економічних засад системи освіти, зокрема її фінансування, визначено Національною доктриною розвитку освіти. З цією метою Національна доктрина передбачає необхідність збереження контролю держави за механізмами забезпечення обсягів фінансування освіти, які поступово збільшуватимуться за рахунок бюджетного фінансування та залучення додаткових джерел фінансування з метою доведення їх до середніх показників європейських держав.

При цьому джерелами фінансування освіти мають бути кошти державного та місцевих бюджетів; кошти юридичних і фізичних осіб, громадських організацій та фондів, у тому числі благодійні внески і пожертвування; кошти від надання навчальними закладами додаткових освітніх послуг; гранти; кредити на

розвиток навчальних закладів усіх рівнів та здобуття освіти; кошти від здійснення навчальними закладами економічної діяльності, регламентованої державою [18].

За кількістю студентів на 10 тис. осіб Україна обігнала лідерів світової економіки та науки. По відношенню до кількості населення, в Україні в 1,9 разів більше студентів, ніж в Німеччині, і в 2,3 рази, чим в Японії.

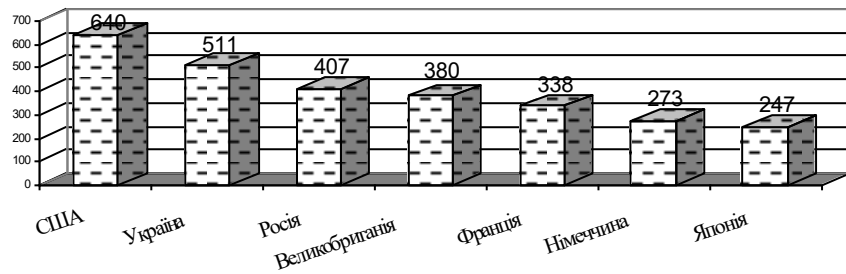

Рис. 3.4. Кількість студентів на 10 тис. осіб населення, осіб

Складено автором за джерелом: [1].

За роки незалежності чисельність населення України зменшилася на 13%, але кількість підготовлених спеціалістів і магістрів в порівнянні з 1990 роком зросла в 3,8 разів. Але високі кількісні показники освітньої сфери не знаходять належного прояву у розвитку економіки та якості життя населення.

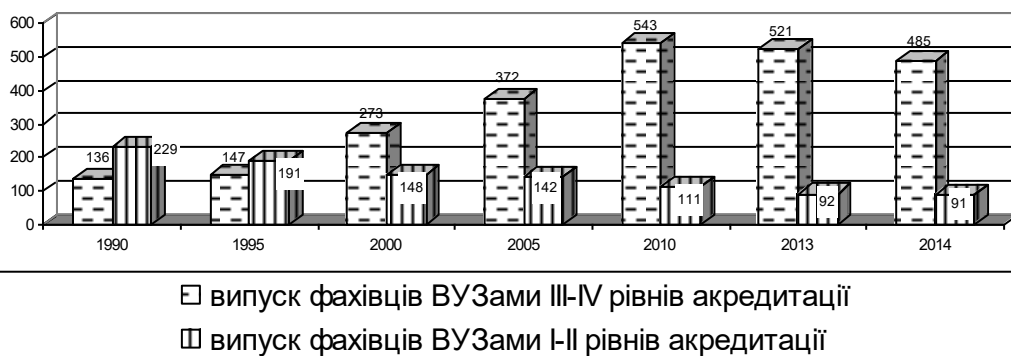
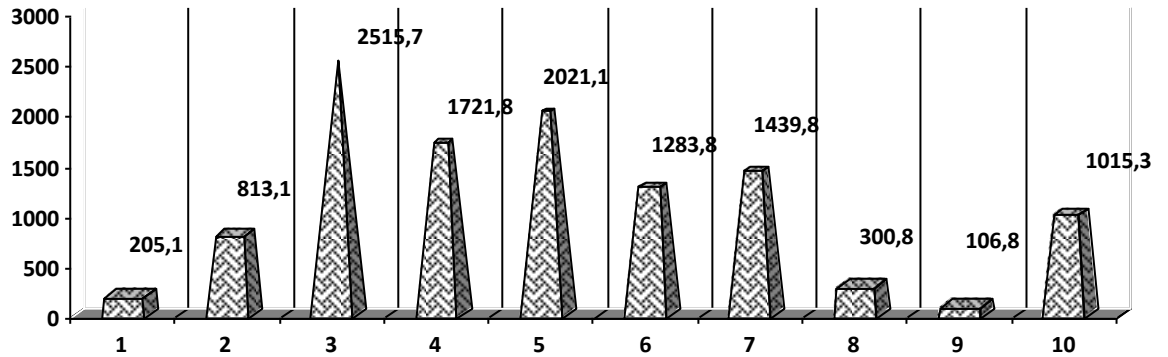

Рис. 3.5. Випуск спеціалістів і магістрів ВНЗ, тис. осіб

Складено автором за джерелом: [1].

Відбувається зниження доступності освіти (особливо дошкільної та вищої), у тому числі для дітей з обмеженими можливостями, дітей-сиріт і дітей із

малозабезпечених сімей, які часто не зайняті освітою; поглиблюється розрив у рівні освіти між жителями міст і сіл, випускниками повних і малокомплектних шкіл.

Позначення: 1 – Україна; 2 – Росія; 3 – США; 4 – Німеччина; 5 – Франція; 6 – Японія; 7 – Півд. Корея; 8 – Китай; 9 – Індія; 10 – Польща

Рис. 3.6. Загальні витрати на освіту на одну особу, дол. США
Складено автором за джерелом: [1].

Погіршується якість загальнодоступних освітніх послуг, порушується принцип взаємодії між освітньою системою і виробництвом, зокрема відбувається надмірне скорочення спеціальностей природничого і технічного напрямів, без яких неможливий перехід до сталого розвитку національної економіки та інноваційної моделі економічної системи. Про якість шкільної освіти свідчить частка абітурієнтів, які успішно пройшли зовнішнє незалежне оцінювання. Крім того, останнім часом зростає кількість випускників шкіл, які не мають намірів продовжувати навчання в Україні, а виїжджають для цього за кордон.

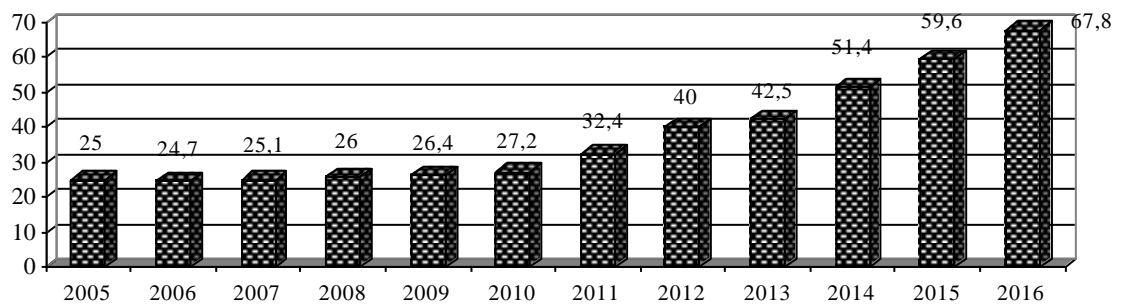
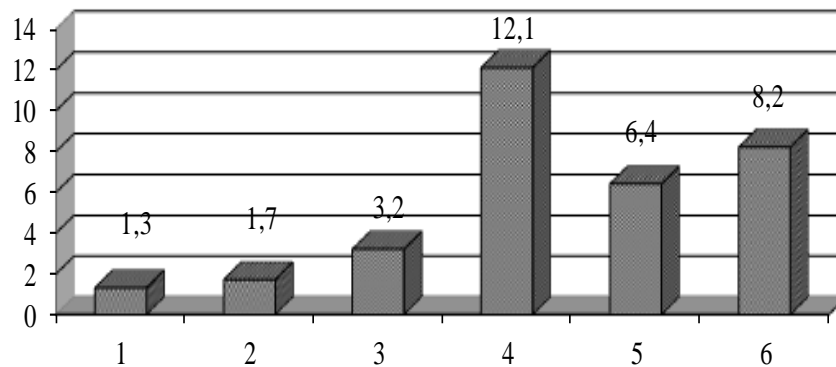

Рис. 3.7. Кількість українців, що навчаються в зарубіжних ВНЗ, тис. осіб
Складено автором за джерелом: [1].

Так, з 2005 року по 2016 рік кількість українців, що навчаються в зарубіжних вузах, зросла в 2,7 рази (рис. 3.8).

1 – Франція, 2 – США, 3 – Польща, 4 – Чехія, 5 – Німеччина, 6 – інші.

Рис. 3.8. Кількість українців, що навчаються в зарубіжних ВНЗ за країнами, тис. осіб

Складено автором за джерелом: [1].

Показником якості освіти в Україні є і кількість іноземних студентів, що здобувають освіту у вузах України. Їх кількість зросла від 35 тис у 2005 р. до 46 тис. у 2016 р. [54].

Динаміка освітньої сфери слабо пов'язана з процесами структурних змін економіки країни. Триває значне відставання розвитку середньої та вищої освіти та професійного навчання від потреб сучасного ринку праці, який потребує в першу чергу працівників робітничих професій.

Отже, зазначені характеристики дозволяють зробити висновок про те, що в Україні існує певний розрив між декларованими державою цінностями та реально існуючими практиками. Такий стан справ не сприяє гуманітарному розвитку України, суспільній консолідації, оскільки суперечить традиційним цінностям суспільства – соціальній справедливості та солідарності і, як наслідок, призупиняє процес формування та розвитку соціально орієнтованої національної економіки [39].

Реалізація державної політики соціального розвитку найближчим часом буде відбуватися в умовах скорочення чисельності населення працездатного віку,

адже тривалий час спостерігається тенденція до зниження рівня здоров'я жителів країни. Крім того, смертність дітей до 1 року на 1 тис. населення складає 10 осіб. Смертність немовлят в Україні в 2,4 рази вища, ніж в Європі, а материнська смертність вища в 3-4 рази [60]. В середовищі підростаючого покоління різко прогресують хронічні хвороби серця, гіпертонія, неврози.

Забруднення навколишнього середовища, погіршення умов життя, нераціональне харчування, поширення шкідливих звичок, наростання стресових чинників, різке скорочення фінансування охорони здоров'я, а, отже, й зниження якості медичного обслуговування, негативно позначилися на здоров'ї громадян України, як наслідок, значно збільшилася загальна захворюваність населення. В Україні в середньому на кожні 100 осіб припадає 175 зареєстрованих хвороб. Погіршення стану здоров'я населення призводить до зниження якісних і кількісних характеристик людського потенціалу України, обумовлює зростання потреб у медичній та соціальній допомозі, спричиняє зниження добробуту людей.

Розв'язання зазначених проблем неможливо здійснити в рамках нині діючих в Україні державних програм у сферах охорони здоров'я, соціального захисту дітей та молоді, фізичної культури та спорту, оскільки вони спрямовані на вирішення специфічних галузевих питань.

Тенденції деградації системи освіти співпали з погіршенням здоров'я населення, негативними процесами в організації оздоровчого відпочинку дітей, масового спорту і збільшення частки малозабезпеченого населення, хворих з відставанням розвитку і збільшенням кількості безпритульних дітей. Все це вплинуло на демографічний стан України. В країні з'явилась об'єктивна необхідність створення центрів психолого-соціального супроводження таких дітей і цільових коректувальних дошкільно-шкільних закладів.

При такому демографічному становищі країна не може автоматично нарощувати об'єми виробництва. Міграція може бути важливим джерелом поповнення людського дефіциту. Пом'якшити демографічну ситуацію можливо за рахунок стимулювання міграції, в тому числі з країн СНД. При цьому

потрібно враховувати, що нелегальна трудова міграція, яка заохочується роботодавцями, трансформується в новий потужний сектор тіньової економіки зі стійкими корупційними зв'язками. В таких умовах для збереження науково-технічного, інтелектуального і творчого потенціалу України необхідне проведення комплексу правових, організаційних і фінансових заходів, спрямованих на легалізацію і адаптацію іммігрантів.

Результати самооцінки населення стану здоров'я та рівня доступності медичної допомоги свідчать, що 46,5 % населення оцінювали стан свого здоров'я як добрий (Додаток Ж).

При розгляді проблем формування державної політики соціального розвитку в системі охорони здоров'я, передусім, виникає питання щодо її фундаментальних основ: характері взаємодії суспільства, держави і людини, в формуванні здоров'я нації під впливом соціальних, біологічних та економічних факторів. У вирішенні проблем фізичного, психічного здоров'я та інтелектуального розвитку людини закладена одна з основ конкурентноздатності національної економіки, забезпечення економічного зростання на базі новітніх технологій.

Успіх реформ в охороні здоров'я визначається єдиною науково обґрунтованою політикою, яка містить шляхи виходу з кризи суспільного здоров'я. Охорона здоров'я, яка є комплексною соціально-економічною системою, реагує на всі зміни, обумовлені реформуванням державних, суспільних і господарюючих структур, що визначають життєдіяльність населення.

На рис. Ж.1. додатка Ж поданні причинно-наслідкові зв'язки медично-демографічної ситуації в Україні. Досліджені зв'язки, орієнтовані на загальну оцінку медично-демографічної ситуації в Україні, і дозволяють здійснити фінансове планування з врахуванням бюджетних засобів і доходів медичних закладів від комерційної діяльності.

Дослідженні зв'язки дозволяють розробляти заходи адміністративного і нормативно-правового регулювання, що пов'язане з реструктуризацією

медичної сфери, визначенням достатньої і ефективної структури мережі медичних закладів, проведенням кадрової політики в галузі. Зв'язки сприяють ефективному прогнозуванню загальної динаміки якості життя з врахуванням ступеня забезпеченості населення послугами медичної сфери.

3.4. Конструювання завдань економічної політики держави з метою попередження національних економічних ризиків та соціальних загроз

Ризики, що виникають під час проведення економічної політики держави є закономірним процесом та наслідком підвищення ступеня економічної свободи у економічній діяльності. Такі загрози пов'язані з економічним ростом країни, структурними змінами в економіці, рівнем технологічного розвитку промисловості та інших сфер національного господарства. Ризик – це економічна категорія, яка є невід'ємною характеристикою національної економіки. В загальному розумінні ризик – об'єктивно-суб'єктивна категорія, що пов'язана з подоланням невизначеності та конфліктності у ситуації неминучого вибору, відображає обсяг досягнення очікуваного результату, невдачі та відхилення від цілей з урахуванням впливу контрольованих та неконтрольованих факторів наявності прямих і зворотних зв'язків. Під невизначеністю, що породжує ризик, розуміють ситуацію, коли певним чином або повністю відсутня інформація щодо структури і можливих станів суб'єкта та навколишнього середовища.

Ризики виникають у зв'язку з небажаними, загрозливими для людини розвитком подій і усвідомленням цих загроз. Події, що несуть в собі загрозу, є небажаними як для окремої людини, так і для національної економіки в цілому [88, с. 9]. В теперішній час все більше уваги заслуговує дослідження соціальних, економічних, юридичних, соціально-психологічних аспектів прояву ризиків функціонування національного господарства. Дослідження соціально-економічного сприйняття ризику в низці країн (США, Угорщині, Норвегії, Росії та ін.) дали можливість виділити кількісні критерії уявлень про ступінь ризику і

меж його допустимості. До них відносяться: значущість наслідків ризикованої діяльності, характер розподілу негативних наслідків ризику, можливість контролю за розвитком явищ, ступінь новизни та вірогідності ризику. Об'єктом економічного ризику є порушення рівноваги економічної системи, її нестійкість, розбалансованість та економічна нестабільність.

Ми вважаємо, що економічний ризик має дві сторони: об'єктивну, обумовлену суспільними суперечностями, складністю і неординарністю економічного розвитку, його результатів, і суб'єктивну сторону, пов'язану з особливостями особистостей, їх ставленням до життя. Рис. 3.9. демонструє взаємозв'язок ризиків в національній економіці.

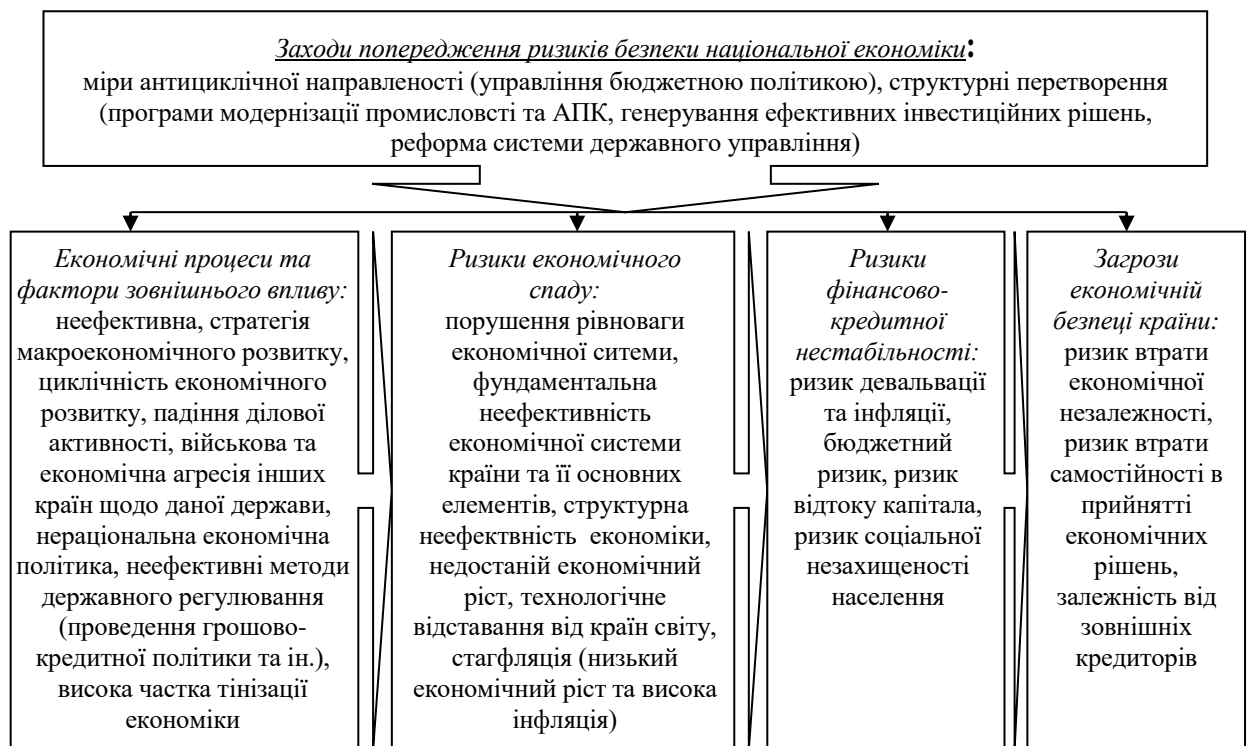

Рис. 3.9. Ризики національної економіки та методи їх попередження

Джерело: дослідження автора

Для ефективного економічного розвитку та забезпечення стабілізації національної економіки важливе значення має визначення меж „допустимості ризику”. Найбільш ретельно межі використання цієї категорії і способів її вирішення розроблені американським вченим У. Роувом. Він стверджує, що допустимий ризик – це та межа, за якою не може заходити ні одна дія

державного управління, не порушуючи сталого балансу безпеки [75, с. 72]. У зв'язку з цим, страхові тарифи повинні різнитися за соціальними ризиками, а норми відрахувань поширюватися на певні професійні групи, галузі, території відповідно до імовірності певного економічного ризику, оскільки у протилежному випадку порушуються принципи соціальної справедливості.

Поряд з аналізом причин та характеру економічних ризиків також слід враховувати і спосіб їхньої нейтралізації: на добровільних засадах або в обов'язковому порядку на рівні загальнодержавного чи регіонального регулювання. Управління ризиками в соціально орієнтованій економіці можливе лише за умови їх чіткої класифікації (рис. 3.10). і диференціації, забезпечення стратегії орієнтації методів управління для підтримки економічної безпеки.

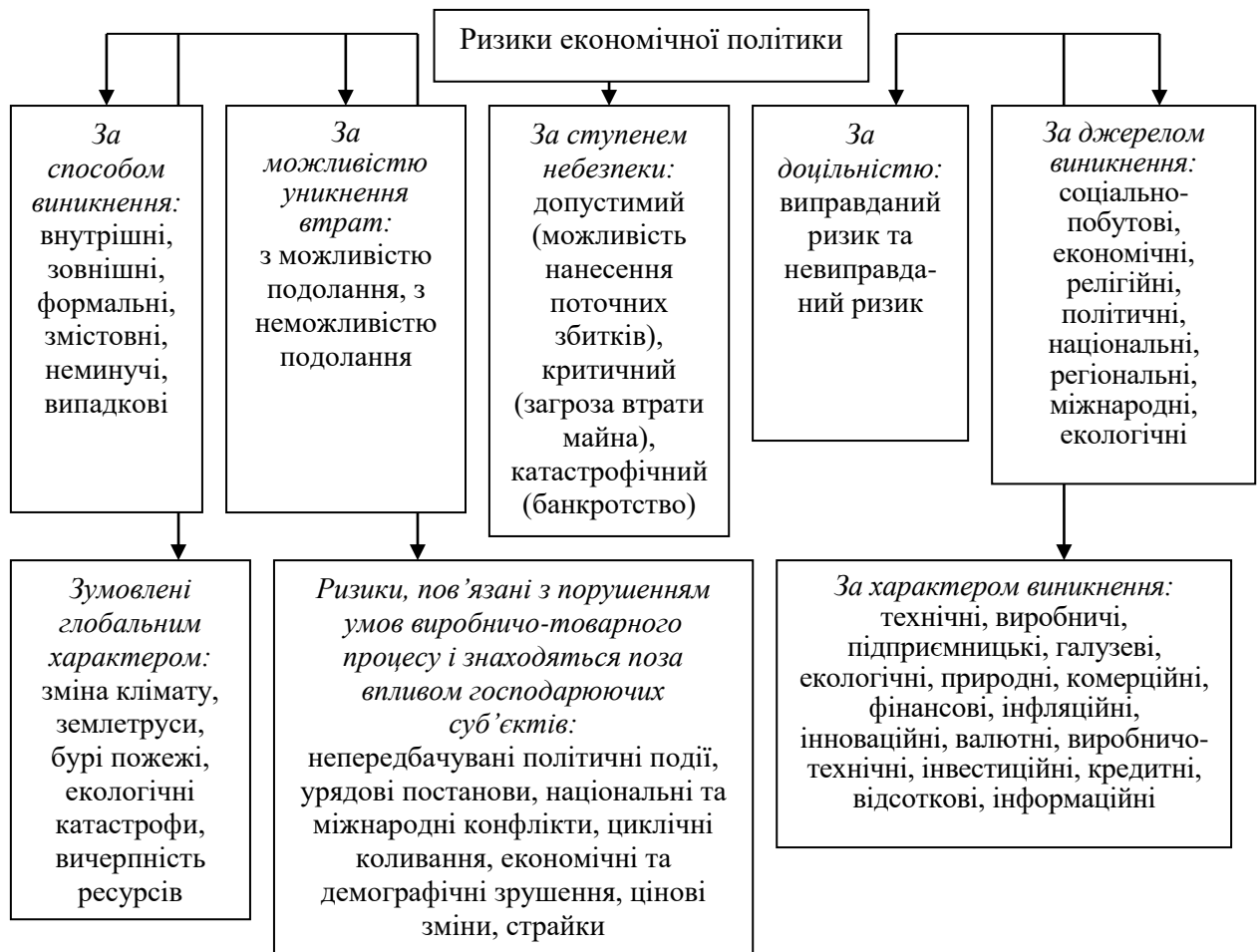

Рис. 3.10. Науково-методична основа класифікації ризиків в системі національній економіці

Джерело: дослідження автора

Зниження кількості і наслідків економічних та соціальних ризиків повинне являти собою ціленаправлену організовану діяльність. Зміст такої діяльності може складатися з декількох етапів, що реалізуються у визначеній послідовності. Тому на кожному етапі аналізу ризику та його оцінки потрібно використовувати складні комбінації різних методів. Найбільш важливими етапами оцінки ризиків є представлені на рис. 3.11.

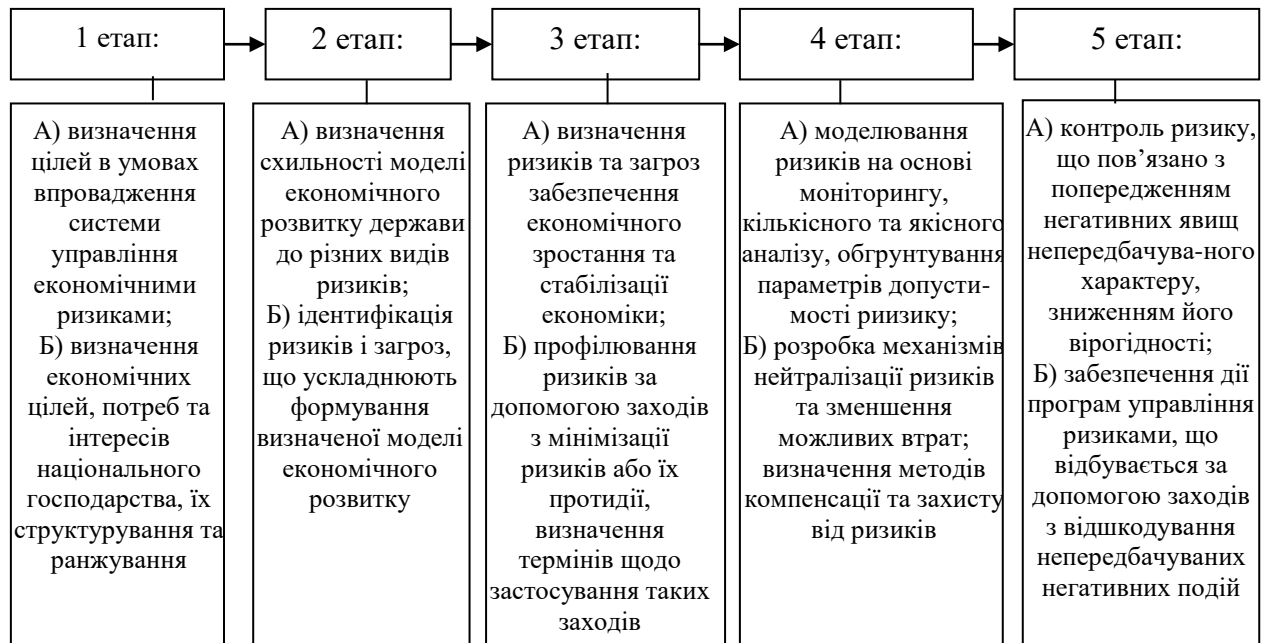

Рис. 3.11. Управлінський підхід поетапності дослідження економічного ризику в системі національної економіки

Джерело: розробка автора

На кожному етапі аналізу та оцінки ризику доцільно використовувати системні комбінації різних методів. Найбільш важливими з них є: метод порівняння об'єктивних та суб'єктивних ризиків з метою виробництва „синтезованої вірогідності”; метод підрахунку величини наслідків ризику, де першочергова роль належить економічним параметрам ефективності і вартості; „метасистемний” метод аналізу ризику, що передбачає виявлення і аналіз співвідношення прибутку і можливих витрат, співвідношення вартості і ефективності заходів попередження ризиків, а також узгодження виявлених оцінок з економічної та соціально-політичної точок зору.

Державне управління економічним ризиком являє собою науково обґрунтовані заходи з оптимізації прийняття і реалізації рішень. Вони включають: виявлення ризиків, їх аналіз, вибір і використання методів оптимізації, оцінку отриманих результатів. Основною стратегією оптимізації варто вважати стратегію раціонального відношення до ризику, основними напрямками якої є інтенсифікація наукових досліджень ризиків, інституціоналізація соціальної ризикології; вдосконалення комунікацій при управлінні ризиками; вдосконалення економічних систем; вдосконалення управлінських технологій. У сучасних умовах важливе значення для дослідження ризиків мають складання різних прогнозів розвитку того чи іншого соціально-економічного процесу, феномену, явища, конфлікту.

У таких умовах на перший план виступає проблема безпеки національної економіки, як інтегрального індикатора, що визначає параметри життєдіяльності соціально-економічних структур у процесі макроекономічних та локальних трансформацій. Реальний взаємозв'язок між соціально орієнтованою економікою і економічною безпекою національної економіки має складний діалектичний характер, оскільки ці важливі категорії тісно пов'язані між собою і роздільно існувати не можуть.

На сучасному етапі можна виділити характерні ризики, які перешкоджають процесу формування соціально орієнтованої економіки України:

- а) глибокі структурні диспропорції в розвитку економіки і неефективність структурних перетворень;
- б) загальна макроекономічна нестабільність та глибокі диспропорції між розвитком окремих галузей та регіонів;
- в) застаріла матеріально-виробнича база економіки, високий рівень морального та фізичного зношення основних фондів;
- г) високий рівень матеріало- та енергомісткості виробництва;
- д) неефективне використання матеріальних, фінансових та трудових ресурсів;
- е) наростаюче відставання України від найбільш розвинених країн світу в сфері науково-технічних розробок та інформаційних технологій;
- є) тиск зі сторони іноземних конкурентів, низька конкурентоздатність вітчизняної продукції та невелика частка України в світовій економіці;
- ж) нестійкість

валютно-фінансової сфери та неефективне використання кредитних ресурсів; з) несприйнятливність української економіки до інноваційного шляху розвитку; и) посилення соціального розшарування суспільства.

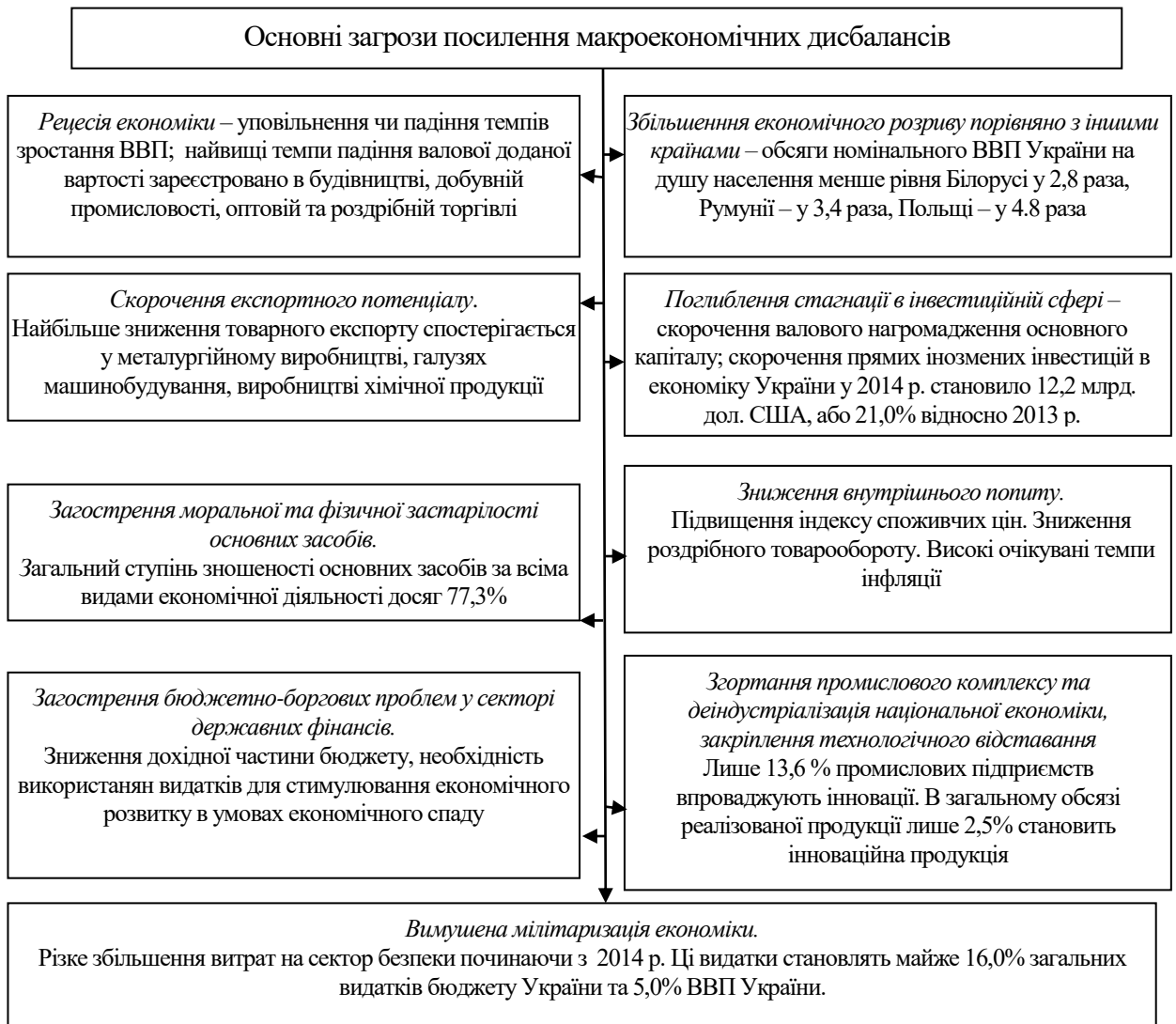

Рис. 3.12. Основні загрози посилення макроекономічних дисбалансів України

Складено автором за джерелами: [2; 65].

Сьогодні в Україні маємо деформовану економічну модель, яка побудована на високій імпортній залежності та надмірній експорт-орієнтованості. Подолання деструктивних процесів залежить від результативності та їх спрямованості на врівноваження макроекономічних дисбалансів. Основними загрозами посилення макроекономічних дисбалансів є наступні (рис. 3.12).

Крім того, можна виділити такі найбільші загрози соціально-економічній стабільності: знищення реального сектору економіки в Донецькій та Луганській областях; скорочення платоспроможного внутрішнього попиту разом з високими очікуваними темпами річної інфляції; суттєве знецінення національної валюти внаслідок зростання темпів емісії, збройного конфлікту й негативних очікувань; досягнення критичного рівня боргового навантаження; зниження темпів інвестування в основні фонди й інноваційну діяльність; висока концентрація зовнішньоекономічної діяльності України (понад 70% збуту вітчизняних товарів забезпечують лише 18 країн, понад 80% імпорту надходить також із 18 країн); загострення бюджетно-боргових проблем у секторі державних фінансів унаслідок об'єктивного зниження доходів, зростання видатків на оборону та обслуговування державного боргу; скорочення видатків на освіту та медицину. Водночас очікується чотирикратне зростання кількості сімей, які потребують субсидій від держави; збільшення кількості вимушених переселенців з окупованих територій, кількість яких досягла майже 1 млн. осіб [2, с. 17].

Під сферу впливу державного регулювання підпадає таке негативне явище економіки, як суттєве підвищення рівня „тінізації”. Така негативна тенденція входить в антагоністичну суперечність з інтересами довгострокового соціально-економічного зростання. За статистикою Міністерства економічного розвитку та торгівлі рівень тіньової економіки України за методом “витрати населення – роздрібний товарооборот” в 2016 році становив 51% від обсягу офіційного ВВП (рис. 3.13). Тобто незаконна діяльність в нашій державі процвітає в умовах, коли правові обмеження перевищують певний соціально прийнятий рівень, а також коли витрати на дотримання діючих законів для ведення господарської діяльності вищі від її доходів. Таким чином, тіньова економіка стає швидше засобом виживання людини, ніж збільшенням прибутків фірми.

Тіньовий сектор постійно поширює зв'язки з легальним сектором економіки, конкурує з ним та витісняє його з найбільш зарегламентованих сфер господарювання. Серед основних причин цього є економічний інтерес, який спонукає суб'єктів господарювання функціонувати в тіні, оскільки вартість

ризикую такої діяльності й витрати набагато менші за результати діяльності порівняно з умовами, що створені офіційною економікою [87, с. 63].

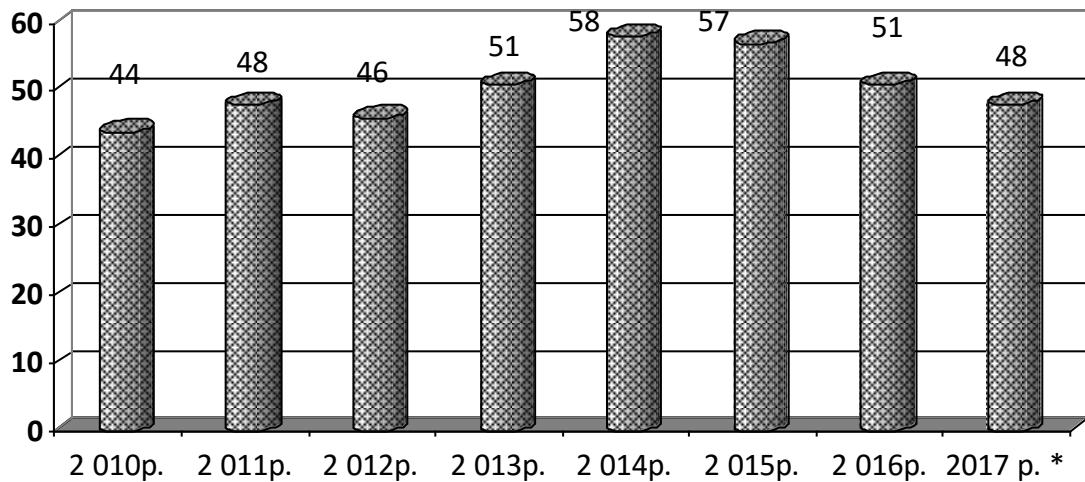

Рис. 3.13. Рівень тіньової економіки України за методом “витрати населення – роздрібний товарооборот”, % від обсягу офіційного ВВП

* За 9 місяців 2017 року

Складено автором за даними: [52].

Мотивація будь-якої економічної діяльності – це отримання економічної вигоди, а високий рівень тіньового сектора свідчить про відсутність сприятливих умов у офіційній економіці для отримання вигод і відсутність економічно обґрунтованого мотиву для подальшого розвитку діяльності й інвестицій саме в офіційному секторі [87, с. 63].

Тіньова економіка негативно впливає на формування та розвиток соціально орієнтованої економіки. Вона притаманна нашій економіці, адаптуючись до її стадій розвитку, завдає суттєвої шкоди розвитку легальної економіки, підриває стабільний розвиток державних інституцій. Тіньові економічні відносини, характерні для всіх держав, перетворюються у транснаціональну кримінальну систему. Вплив тіньового бізнесу на економіку країни негативний, хоча мають місце і позитивні чинники. До негативних наслідків тіньової економіки слід віднести: зменшення надходжень до державного, регіонального, місцевих бюджетів та соціальних фондів; недоотримання майбутніми пенсіонерами пенсійного забезпечення; виведення з

господарського обороту фінансових ресурсів, які можна було б інвестувати у розширення виробництва; неконтрольоване переміщення капіталу в інші країни; перетягування в тіньовий сектор висококваліфікованих працівників з інших галузей економіки; втрата в суспільстві моральних цінностей, що породжується свідомим порушенням підприємцями чинного законодавства. Як позитив тіньової економіки слід відмітити: збільшення рівня заробітної плати працівників, які отримують її у „конвертах”, як компенсації за майбутнє недоотримання пенсії; залучення додаткових коштів в економіку через депозитні вклади населення.

Отже, з одного боку, тіньова економіка є певним компенсуючим фактором втрати населення поточних доходів, а другого – фактором затухання інвестиційної діяльності, оскільки тіньові заощадження лише частково залишаються у внутрішньому обороті держави, переважна їх частина залишає країну. На відміну від офіційної економіки, тіньові доходи розподіляються без участі державного сектора. Частка змішаних доходів домогосподарств та прибуток підприємств продовжують свій оборот і розподіл. Так, якась частка змішаних доходів населення залишається в обігу, а частка тіньового прибутку підприємств знову перерозподіляється, інша – продовжує обслуговувати тіньове виробництво. Звідси структура використання тіньового ВВП має дуже низький рівень нагромадження основного капіталу, що значно погіршує структуру використання сукупного ВВП, що впливає на інвестиційне підґрунтя економіки в цілому.

Питома вага тіньових доходів населення значно перевищує аналогічний показник виробництва тіньової продукції. Це зумовлено високим соціальним навантаженням на господарюючі суботи та перенесенням більшої частини відповідальності за його сплату на підприємства, при низькому соціальному навантаженні на працівника [62, с.10].

Податкова політика за рахунок маніпулювання ставками оподаткування, усякими видами пільг може посилити рівень економічних вигод господарюючого суб'єкта, спонукаючи його тим самим працювати в офіційному

секторі. Процес скорочення обсягів тіньової економіки може виступати одним із факторів забезпечення процесу формування та розвитку соціально орієнтованої економіки.

До зазначених економічних ризиків приєдналася ціла низка невирішених проблем України, що негативно характеризують соціальні прояви економічної безпеки: зростаюча соціальна поляризація населення, яка не має аналогів в світі і з врахуванням тіньових доходів значно вище статистично зафіксованого розриву між десяти відсотками найбідніших і десяти відсотками найбагатших; значні масштаби бідності і безробіття, низька динаміка становлення середнього класу, значні зони „осередків бідности” і розповсюдженість такого явища, як „бідність працюючих”; скорочення чисельності населення країни, низька тривалість життя і висока смертність, особливо чоловіків працездатного віку, значна частка зовнішніх причин смерті: самогубства, вбивства, транспортні пригоди, інші нещасні випадки; погіршення здоров'я населення, обумовлене розповсюдженістю алкоголізму, наркоманії, тютюнопаління, ВІЛ-СНІДу, недостатністю розвитку форм здорового дозвілля та здорового способу життя (фізична культура, спорт, туризм, активний відпочинок), а також станом системи охорони здоров'я; кризові процеси інституту сім'ї, що характеризується послабленням виховної функції сім'ї, зростанням дитячої безпритульності, соціального сирітства, широким розповсюдженням неповних сімей; суттєві диспропорції в розвитку регіонів, що породжують і поглиблюють соціальні протиріччя, які провокують міжетнічні і міжконфесійні конфлікти; значні масштаби корумпованості владних структур, організована злочинність і тероризм; негативні наслідки глобалізації, що вимагає управління цими процесами на національному рівні з метою ліквідації соціальних ризиків; зростання інвалідизації населення і збереження соціальної ізоляції інвалідів, людей похилого віку і інших вразливих соціальних і професійних груп, які відчувають особливі труднощі в процесі адаптації до нових політичних, економічних і соціальних умов; деградація навколишнього середовища, що негативно відображається на стані здоров'я і якості життя значної частини

населення, пов'язана з об'єктивними факторами (глобальні кліматичні зміни, посилення антропо- і техногенного навантаження) і суб'єктивними факторами – послабленням екологічного контролю і експертизи зі сторони державних органів, недоступність екологічної інформації і недостатня екологічна освіта населення.

Завдання забезпечення соціальних проявів економічної безпеки держави однозначно вимагають забезпечення її розвитку, в іншому випадку країна буде відставати від геополітичних партнерів і втратить можливість підтримувати свою безпеку. Успіхи в економічному розвитку розширюють також можливості підтримки соціальної безпеки. Провали економічного розвитку неминуче призводять до зниження рівня соціальної безпеки через загострення минулих загроз і перетворення їх з потенційних в реальні, а часом також через появу якісно нових загроз, які не існували раніше. Всякий застій у економічному розвитку беззаперечно призведе до накопичення різних соціально-економічних проблем, до зростання нестабільності в національному господарстві і в кінцевому підсумку до зниження рівня економічної безпеки національної економіки.

На нашу думку, соціальні прояви безпеки формуються в умовах захисту своїх територій, захисту своєї самобутності з домінуючим поглядом на підвищення соціально-економічної конкурентоздатності держави в світовому вимірі. Реальні глобальні загрози безпеці людини в майбутньому в більшому обсязі будуть породжуватися результатами життєдіяльності і поведінки багатомільйонних мас населення. До таких загроз потрібно, передусім, віднести: стрімке зростання соціально-економічного розшарування регіонів, країн та світу; безробіття; міграція населення; деградація навколишнього середовища; зростання наркоманії, наркобізнесу, злочинності, тероризму. В таких умовах ніяка свобода вибору за західною концепцією не забезпечить людині захист від перерахованих загроз.

Тому ми під поняттям „соціальна безпека” розуміємо сукупність видів безпеки, які зумовлені структурою людської життєдіяльності і підтримується стійким функціонуванням правових, управлінських та соціальних інститутів держави, що забезпечують стабільний економічний розвиток суспільства та

високий рівень життя населення. Формується соціальна безпека на базі системи правових та соціальних гарантій, які дозволяють людині найефективніше функціонувати в межах певної суспільно-політичної формації. Рис. 3.14. показує місце соціальної складової в національній безпеці.

В процесі проведення державної політики соціального розвитку об'єктивно стає увага до проблем соціальної безпеки, як фактору якості життя населення. Це обумовлено низкою обставин. По-перше, сьогодні високий рівень соціалізуючої складової економічної безпеки входить у систему першочергових пріоритетів держав, що вирішують складні завдання економічного зростання. Але в сучасних умовах при розгляді якості життя домінуюча роль вже не належить лише економічним факторам. Стає все більш очевидним, що економічний розвиток сам по собі не вирішує екологічні, культурні та соціальні проблеми. По-друге, перехід до ринкової економіки призвів до проблем, що стали причиною соціальної дестабілізації та невпевненості для значної частини населення. По-третє, становлення нової економічної системи супроводжується розшаруванням суспільства на бідних та заможних, зростання безробіття.

Тому основною функцією державотворення виступає регулювання суспільних відносин, яке повинно спрямовуватися на узгодження та всебічне задоволення різноманітних інтересів людини, суспільства й держави, ґрунтуючись на взаємозалежності економічної та соціальної безпеки.

На жаль, в Україні протягом становлення її незалежності та економічного суверенітету поки що не знайдено дієвого механізму щодо поєднання двох напрямів державного управління – соціальних складових національної безпеки та ефективної економічної політики. Варто погодитись з поглядом А. Баланди та О. Новікової, які вважають, що соціальна безпека, незважаючи на гостроту та вагомість, не набула відповідного розвитку як самостійний науково-практичний напрямок ні в системі національної безпеки, ні в системі державного управління, ні в системі соціальної та економічної політики [5, с. 73].

Рис. 3.14. Взаємозв'язок економічної та соціальної безпеки в структурі національної економіки

Джерело: авторське дослідження

Підставою для такого висновку є прийняття Закону України „Про основи національної безпеки України”, який не містить терміну „соціальна безпека”, визначаючи лише загрози національним інтересам і національній безпеці України у соціальній та гуманітарних сферах. Але саме соціальна складова національної безпеки повинна стати підґрунтям для формування та розвитку соціально орієнтованої економіки через визначення соціальних інтересів, загроз безпеці в соціальній сфері та напрямів забезпечення національної безпеки.

В національних системах дослідження рівня економічної безпеки найбільшого поширення знайшли загальні макроекономічні показники. Ця група показників охоплює найзначущі взаємозалежні й специфічні параметри, які дають максимально повну характеристику стану економічної системи.

Оцінювання стану соціальних проявів економічної безпеки України здійснюється за кожною складовою безпеки шляхом співставлення індикаторів безпеки, визначених у методиці розрахунку рівня економічної безпеки України (фактори прямого впливу), з їх пороговими значеннями – кількісними величинами, порушення яких викликає несприятливі або загрозові тенденції в економіці. Таку методику розрахунку використовує Міністерство економічного розвитку та торгівлі України. До основних соціальних загроз слід віднести поширення бідності в Україні, соціальну депривацію та соціальне відчуження.

Уряд розробив методику визначення «глибини» бідності українців. Методика розроблена на виконання стратегії подолання бідності. Методика передбачає визначення 3 груп критеріїв оцінки бідності. 1-я група (основні монетарні критерії бідності). 2-я група (інші монетарні критерії бідності). 3-тя група (немонетарний критерій бідності): наявність у домогосподарствах через брак коштів 4 з 9 ознак депривації [83].

За методологією ЄС до ознак депривації відносяться: наявність у домогосподарства заборгованості по виплаті іпотечного кредиту або орендних платежів, по рахункам за комунальні платежі, платежі за придбання товарів та послуг; нездатність домогосподарства оплатити тижневу щорічну відпустку далеко від дому; нездатність платити за підтримання належної температури в

будинку; нездатність платити за споживання страв з м'ясом, курятиною, рибою (або їх вегетаріанським еквівалентом) через день; нездатність платити несподівані фінансові витрати за рахунок власних ресурсів (у розмірі законодавчо встановленого прожиткового мінімуму в розрахунку на місяць у середньому на одну людину); нездатність дозволити собі мати телефон (у тому числі мобільний); нездатність дозволити собі мати кольоровий телевізор; нездатність дозволити собі мати пральну машину; нездатність дозволити собі мати автомобіль [83].

Таблиця 3.21

Основні характеристики бідності населення в Україні у 2016 році

Критерій бідності	Показник	Значення показника
Основні монетарні критерії бідності		
Відносний критерій за витратами (сукупні еквівалентні витрати особи нижче 75% медіанного рівня середньодушових еквівалентних сукупних витрат)	Межа бідності, грн.	1827
	Рівень бідності, %	23,5
Абсолютний критерій за витратами нижче фактичного прожиткового мінімуму (сукупні еквівалентні витрати особи нижче фактичного (розрахункового) прожиткового мінімуму в середньому на одну особу)	Межа бідності, грн.	2642
	Рівень бідності, %	58,6
Абсолютний критерій за витратами нижче фактичного прожиткового мінімуму (загальні еквівалентні витрати особи нижче фактичного (розрахункового) прожиткового мінімуму в середньому на одну особу)	Межа бідності, грн.	2642
	Рівень бідності, %	51,1
Абсолютний критерій за доходами нижче законодавчо встановленого прожиткового мінімуму (загальні еквівалентні витрати особи нижче фактичного (розрахункового) прожиткового мінімуму в середньому на одну особу)	Межа бідності, грн.	1388
	Рівень бідності, %	3,8
Інші монетарні критерії бідності		
Критерій ООН (еквівалентні витрати особи нижче межі бідності, визначеної ООН для країн Центральної та Східної Європи як гривневий еквівалент 5,05 долара США відповідно до паритету купівельної спроможності, розрахований Світовим банком)	Межа бідності, грн.	1040
	Рівень бідності, %	2,0
Відносний критерій за шкалою еквівалентності ЄС (середньодушові еквівалентні доходи особи нижче 60% медіанного рівня середньодушових еквівалентних доходів за шкалою еквівалентності Європейського Союзу)	Межа бідності, грн.	1973
	Рівень бідності, %	7,7
Немонетарний критерій бідності		
Немонетарний критерій (наявність у домогосподарства через нестачу коштів чотирьох з дев'яти ознак деривації)	Рівень бідності, %	26,7

Складено автором за джерелом: [34].

Рівень немонетарної бідності в Україні становить 26,7%, тобто практично кожне четверте домогосподарство має позбавлення за чотирма з дев'яти визначених за методологією ЄС ознак доступу до матеріальних благ та послуг (табл. 3.21).

Таблиця 3.22

Показники соціального відчуження в 2016 р.

№ п/п	Показник	Значення
1	Частка домогосподарств, у складі яких особи, що протягом останніх 12 місяців за потреби не змогли отримати медичну допомогу, придбати лікарські засоби, %	23,1
2	Частка домогосподарств, які потерпають від відсутності поблизу житла закладу охорони здоров'я (фельдшерсько-акушерського пункту, амбулаторії, поліклініки), аптеки, %	12,3
3	Частка домогосподарств, які потерпають від незабезпеченості населеного пункту своєчасними послугами екстреної (швидкої) медичної допомоги, %	14,8
4	Частка домогосподарств із дітьми до 6 років, які потерпають від відсутності поблизу житла дошкільних навчальних закладів (дитячих садків, ясел-садків), %	10,3
5	Частка дітей віком 3-5 років, які охоплені дошкільними навчальними закладами, %	74,7
6	Частка домогосподарств, які витрачають на харчування більше 60 % сукупних витрат	31,8
7	Частка домогосподарств, у яких залишається менше 10 % сукупних ресурсів після здійснення витрат на харчування та обов'язкові за житлово-комунальні послуги, %	11,1
8	Частка домогосподарств, які потерпають від недостатності коштів для підтримування достатньо теплої температури у своєму домі	25,1
9	Частка домогосподарств, які потерпають від відсутності регулярного транспортного сполучення з населеним пунктом з більш розвинутою інфраструктурою, %	9,2
10	Чисельність дітей з інвалідністю, охоплених реабілітаційними послугами, тис. осіб	14,8
11	Частка дітей, не охоплених сімейними формами виховання, серед дітей, які отримали статус дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, %	27,3
12	Частка самотніх громадян похилого віку, які були обслужені у територіальних центрах соціального обслуговування, %	93,2

Складено автором за джерелом: [34].

Для України проблема соціального відчуження постає не менш гостро, ніж проблема бідності та депривації. Загалом вона проявляється як через обмежений доступ окремих категорій, насамперед соціально вразливих, до життєво

важливих благ та послуг, так і через низький рівень доступності послуг соціально сфери для широких верств населення (табл. 3.22).

Серед інших важливих соціальних ризиків варто назвати загострення молодіжних проблем, серед яких доступ до освіти, працевлаштування, забезпечення житлом. Кожна третя молода людина не задоволена своїм соціальним статусом і лише третина бачить власну соціальну перспективу в Україні. У молодіжному середовищі панує найвищий рівень безробіття (13,9%), найчастіше вимушеного. Відсутність механізмів забезпечення робочими місцями обумовила зростання злочинності у молодіжному середовищі. Зберігається диспропорція між потребами ринку праці і кількістю спеціалістів, які готуються навчальними закладами. Серед випускників ВНЗ лише близько 32 % отримують роботу. Низькими є якість життя і соціальна активність сільської молоді, яка є не конкуренто-спроможною на освітньому ринку та ринку праці.

Реформи, що проводяться в Україні, не є гендерно нейтральними. Наслідком змін, що відбуваються в Україні, є відтворення гендерної нерівності. Наразі жінки мають обмежений доступ до розподілу національних ресурсів, відбувається гендерна сегрегація працюючих жінок. Жінки становлять значну частину зайнятих у маргінальній економічній діяльності. Жінки переміщуються з високооплачуваних галузей в галузі з більш низькою оплатою праці, заробітна плата жінок складає 75% від заробітної плати чоловіків. На вищих посадах в системі влади та державного управління, де приймаються політичні рішення, переважають чоловіки.

При аналізі ситуації, яка склалася, стає зрозуміло, що наша держава не має ефективного впливу на цілу низку економічних ризиків та соціальних загроз. Серед них характерними є негативні структурні зрушення в русі народонаселення, падіння народжуваності, збільшення захворюваності та смертності, інтенсифікації міграційних процесів, посилення соціальних патологій. Порушення пропорцій соціального відтворення призводить до диспропорційності економічного розвитку, виникають нові проблеми: локального і структурного безробіття, соціальної незахищеності населення,

бідність, невпевненість у майбутньому. Крім того, загострюються старі проблеми, такі як житлова, проблема охорони здоров'я, освіти, поглиблюється екологічна небезпека, посилюється невдоволеність населення.

Різні види соціальних ризиків в Україні породжують соціальну напруженість. Соціальна напруженість може проявлятися в низці найбільш значущих симптомів (суттєвий ріст незадоволення серед населення, недовіра до влади, конфлікти в суспільстві, тривожні настрої). В трансформаційних умовах розвитку українського суспільства та в умовах побудови соціально орієнтованої економіки термін „соціальна напруженість” використовується все частіше. З точки зору наукового підходу, це явище, яке свідчить про незадоволення суспільства умовами життя в цілому або окремими його проявами і вимагає постійної уваги зі сторони органів державного управління.

Ми вважаємо, що соціальна напруженість є одним із видів конфліктів національної економіки, який відображає ступінь і способи соціального пристосування різних груп населення до соціально-економічних труднощів та соціальних змін. Досить часто соціальна напруженість проявляється в різкому невдоволенні та недовірі стосовно органів влади, підвищеною конфліктністю в суспільстві, зростанні тривожності, економічної депресії, ажіотажному попиті, погіршенні демографічної ситуації, стресогенності соціальних відносин. На різних рівнях в результаті соціальної напруженості в суспільстві відбувається: збільшення смертності, загострення хронічних хвороб, агресивність населення, підвищення політизації суспільства, зростання злочинності, активізація міграційних потоків, втрата соціального супротиву. Функціонально соціальна напруженість може проявлятися конструктивно та деструктивно. Зокрема деструктивна функція руйнує державу, економіку, владу, особистість, соціальні відносини.

На появу соціальної напруженості впливає низка факторів. Свого часу класифікації таких факторів приділяли значну увагу М.А. Кізім та В.В. Узунов. Вони вважають, що основними групами, які впливають на соціальну напруженість, наступні: економічні (якість життя населення) (51,6 %);

психологічні, пов'язані з індивідуальними особливостями громадян (23,6%), протесті (11,8%) [33, с.23].

Ми вважаємо, що серед факторів впливу на соціальну напруженість найбільш значущим є якість життя населення (рис. 3.15).

Рис. 3.15. Фактори впливу на соціальну напруженість

Джерело: розробка автора

Крім того, фактори соціальної напруженості доречно поділяти на об'єктивні та суб'єктивні. До об'єктивних варто віднести обмеженість матеріальних і духовних ресурсів, майнове розшарування населення, існування різних соціальних груп, різні соціально-політичні позиції, етнонаціональні та релігійні відмінності. До суб'єктивних – відмінності в цілях та уявленнях про

цінності, страх можливих втрат, в тому числі соціально-економічного характеру, протиріччя і способах поведінки, відчуття обмеженості в культурному чи мовному середовищі. В додатку 3 представлені вихідні дані, результати розрахунків та основні показники соціальної напруженості в регіонах України.

При визначенні соціальної напруженості регіонів України обробка статистичних даних здійснювалась за допомогою методу інтегральних оцінок, що ґрунтується на розрахунку стандартних відхилень індивідуальних значень показників: від максимального та мінімального значення та їх відхилень. Аналіз соціальної напруженості регіонів України відбувався в декілька етапів.

Крок 1. Відбір показників державної статистики, які характеризують соціальну напруженість регіонів України. Вибір максимального та мінімального значення для кожного показника на основі статистичних даних усіх регіонів України.

Крок 2. Стандартизація кожного з показників на основі варіаційного розмаху. Така формула може використовуватися для показників, зростання яких має негативний ефект:

$$Z_{ij} = \frac{y_{ij} - y_{ij \min}}{y_{ij \max} - y_{ij \min}}, \quad (3.18)$$

де y_{ij} – значення i -го показника у j -го регіону;

$y_{ij \max} - y_{ij \min}$ – максимальне та мінімальне значення i -го показника.

В. Визначення узагальнюючих показників соціальної напруженості регіонів на основі окремих:

$$Z_y = \sum Z_{ij}, \quad \text{де} \quad (3.19)$$

Z_y – узагальнюючий показник соціальної напруженості конкретного регіону;

Г. Розрахунок на основі узагальнюючих показників інтегрального коефіцієнта, який відображає рівень соціальної напруженості в кожному регіоні України.

$$Z_{in} = \frac{Z_y}{n}, \text{ де} \quad (3.20)$$

Z_{in} - інтегральний коефіцієнт соціальної напруженості регіону;

n - кількість показників.

Д. Групування регіонів України за величиною інтегральних коефіцієнтів соціальної напруженості. Інтегральний показник соціальної напруженості в розрізі регіонів представлений графічно на рис. 3.16.

Графічне зображення наочно підкреслює значні територіальні відмінності соціальної напруженості, яка склалася на території регіонів України. За величиною інтегрального показника, який характеризує соціальну напруженість, регіони України були об'єднані в 4 групи (табл. 3.23).

Рис. 3.16. Інтегральні показники соціальної напруженості регіонів України

Найбільш чисельною є третя група (13 регіонів), інтегральний показник якої складає від 0,251 до 0,350. Найгірша ситуація склалася у Донецькій області, де інтегральний показник соціальної напруженості становить 0,824.

Така узагальнена оцінка соціальної напруженості дозволяє сформуванню уявлення про ситуацію в кожному регіоні, визначити характер міжрегіональних

відмінностей та розробити систему заходів подолання соціальної напруженості в усіх регіонах України.

Таблиця 3.23

Групування регіонів України за інтегральним показником соціальної напруженості

№ л/п	Групи регіонів за величиною інтегрального показника	Назви міст та областей	Кількість регіонів
1	Група відносно низької соціальної напруженості (до 0,200)	Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька	3
2	Група середньої соціальної напруженості (0,201– 0,250)	Волинська, Львівська, Рівненська, Тернопільська	4
3	Група вище середньої соціальної напруженості (0,251– 0,350)	Вінницька, Житомирська, Київська, Кіровоградська, Миколаївська, Полтавська, Сумська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська, м. Київ	12
4	Група високої соціальної напруженості (більше 0,350)	Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Одеська, Харківська	6

Об'єктивний діагноз стану національної економіки свідчить про те, що практично за всіма найважливішими соціально-економічними показниками міжнародного розвитку Україна продовжує перебувати за небезпечною межею. На сучасному етапі активізуються фактори соціальної дезорганізації, які призводять до негативних соціальних проявів економічної безпеки і збільшення рівня соціальної напруженості. Інакше кажучи, виникають різного типу загрози. Загрози соціальній безпеці – це небезпеки, які викликають соціальні деформації та диспропорції у функціонуванні та розвитку людини, суспільства, держави. Загрози соціальній безпеці та потреби в їх скасуванні визначають пріоритети державної економічної політики. Їх кількість є обов'язковою та мінімальною для включення в коло пріоритетів економічної політики, але перелік пріоритетів повинен бути ширшим, виходячи із соціальних потреб населення та можливостей їх задоволення.

Тому визначений механізм конструювання пріоритетів соціально орієнтованої економіки повинен бути спрямований одночасно на захист національних інтересів, а також на забезпечення та реалізацію соціального

розвитку та економічних перспектив України [31, с. 22]. Тобто небезпека та загроза є антиподом безпеки, котрі реально здатні впливати на якісні та кількісні параметри соціально орієнтованої економіки, виступати формою загострення національних суперечностей.

Джерела загроз соціальної безпеки можна класифікувати за такими основними групами: 1) фактори, пов'язані з низьким соціальним захистом населення; 2) погіршення медичного обслуговування та охорони здоров'я населення; 3) розповсюдження таких негативних явищ, як зростання смертності і скорочення тривалості життя наркоманія, алкоголізм; 4) соціальні загрози пов'язані з насиллям, злочинністю, криміналізацією суспільства.

Такі загрози соціальній безпеці виникають через недосконалість державного управління. Вони є наслідками неефективної державної політики інших сфер національної безпеки, які впливають на економічну безпеку та соціальну сферу. Інструментами вирішення цих загроз є наступні системи: а) соціальний захист населення, реабілітація, адаптація осіб з девіантною поведінкою, осіб з обмеженими фізичними та інтелектуальними можливостями; б) суспільна безпека, боротьба з правопорушеннями і злочинністю; в) соціальне страхування, пенсійне та інше забезпечення; г) робота з молоддю; д) фізична культура, туризм, спорт; е) охорона здоров'я; є) освіта, наука і культура.

На нашу думку, система гарантування соціальної безпеки – це комплекс організаційно-управлінських структур, засобів, скоординованих дій і заходів державного регулювання на різних рівнях, що здійснюються з метою розробки і реалізації стратегії соціальної безпеки та цілеспрямованих рішень щодо захисту життєво важливих потреб людини, сім'ї, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз.

Ця система включає в себе концептуальний, організаційний і ресурсний аспекти. Концептуальні основи необхідні для своєчасної та якісної розробки методології, стратегії і тактики дій щодо забезпечення економічної безпеки. Організаційне забезпечення пов'язане зі створенням відповідної правової бази, необхідних структур, що в єдиному комплексі вирішують проблеми економічної

безпеки. Ресурсне забезпечення необхідне для захисту соціальних інтересів з використанням доцільної кількості сил і засобів у потрібному місці у потрібний час. Метою системи забезпечення соціальної безпеки є реалізація стратегії та політики безпеки, зміст яких визначається пріоритетними соціальними інтересами і діючими на них загрозами [23].

Механізм підтримки соціальної безпеки має бути динамічним, залежним від кон'юнктури реальних факторів, трансформуватися, мати адаптивний характер та адекватно оцінювати зміни у виробничих відносинах між продуктивними силами країни.

Висновки до 3 розділу

Результати проведеного дослідження в 3 розділі дають змогу констатувати наступне:

1. Дослідження впливу державного регулювання на інституціональні трансформації України в умовах виконання соціальних завдань економічної політики держави здійснено за допомогою найбільш значущих показників розвитку національної економіки, беручи до уваги, що оцінка соціально-економічних трансформацій у сучасних умовах повинна враховувати участь країни у світових ринках товарів і послуг, капіталу та робочої сили. Тому аналіз економічних можливостей України представлений такими блоками: аналіз макроекономічної складової, споживча складова, фінансова складова; ринок праці та гарантій зайнятості, зовнішньоекономічна складова та зовнішні боргові зобов'язання.

2. Збалансована система оцінки передумов формування та розвитку соціально орієнтованої економіки України передбачає аналіз трьох блоків чинників: макроекономічних, матеріально-житлових, соціально-демографічних. Кожна компонента являє собою різні сфери життєдіяльності населення, стан яких виражається в часткових показниках – стимуляторах та дестимуляторах соціально орієнтованої економіки. За ознакою інтегрального показника передумов формування та розвитку соціально орієнтованої економіки було проведено статистичне групування регіонів на 6 груп.

3. В процесі проведення державної політики соціального розвитку підвищеною має бути увага до проблем соціальної безпеки як фактора якості життя населення. Різні види соціальних ризиків в Україні породжують соціальну напруженість. На появу соціальної напруженості впливає низка факторів. При визначенні соціальної напруженості регіонів України обробку статистичних даних здійснено за допомогою методу інтегральних оцінок, що ґрунтується на розрахунку стандартних відхилень індивідуальних значень показників: від максимального та мінімального значення. За величиною інтегрального показника, який характеризує соціальну напруженість, регіони України були об'єднані в чотири групи.

4. Соціальна складова економічної безпеки має системоутворюючий характер і виступає не тільки центральним структурним компонентом у системі національної безпеки, але й однією з ключових характеристик економічної сфери держави, що ставить цю категорію поряд з фундаментальними складовими безпеки нації. Однією із важливих соціальних складових економічної безпеки є безпечне житлове середовище, що гарантує захищеність життєво важливих інтересів людини, суспільства від реальних чи потенційних загроз. Соціальний ризик в сучасних умовах розвитку суспільства є закономірним процесом та наслідком підвищення ступеня економічної свободи у економічній діяльності. Одним із факторів виникнення соціальних ризиків є ситуація, що сформувалася в системі освіти. Динаміка освітньої сфери слабо пов'язана з процесами структурних змін економіки країни.

5. Стратегічним курсом соціально-економічного розвитку України передбачено, що визначальним пріоритетом державної політики має стати структурна перебудова промисловості, розвиток інноваційної моделі економічного зростання, утвердження України як високотехнологічної держави. Обраний стратегічний курс на інноваційний розвиток ґрунтується на структурній перебудові економічних галузей, технологічному оновленню промисловості, широкому використанні досягнень науки і техніки. Тому саме науково-технологічний потенціал здатний забезпечити економічний прогрес України.

Наукові результати, що розкривають особистий внесок автора у розробку досліджуваної проблеми і характеризують наукову новизну роботи представлені в наступних публікаціях: [8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 80, 85].

Список використаних джерел до розділу 3

1. Z – Україна: статистика, економіка, політика, персонні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// http://zet.in.ua/](http://zet.in.ua/)
2. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році». – К. : НІСД, 2017. – 928 с.
3. Аналітичний звіт. Моніторинг супроводу сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах. – К. : Держсоцслужба, 2006. – 136 с.
4. Андреева Е. Л. Россия и Германия. Уроки трансформации социально ориентированной экономики : монографія / Е. Л. Андреева, Л. Е. Стровский. – М. : ЮНИТИ – ДАНА, 2007. – 191 с.
5. Баланда А. Соціальні фактори національної безпеки України / Анатолій Баланда // Євроатлантикінформ. – 2006. – № 5 (11). – С. 72–74.
6. Бікулов Д. Т. Проблеми бюджетного інвестування сфери житлово-комунального господарства / Д. Т. Бікулов // Держава та регіони. – Серія : Державне управління. – 2009. – № 1. – С. 21–22.
7. Гальчинський А. Стабільність гривні та проблема її забезпечення / Анатолій Гальчинський // Економіка України. – 2004. – № 4. – С. 4–11.
8. Головня Е. М. Государственные приоритеты внешнеэкономической деятельности Украины в условиях стабилизации экономики / Е. М. Головня // Бізнес Інформ. – 2013. – № 8. – С. 39–44. Головня Е. М. Причини соціальних ризиків і їх наслідки / Е. М. Головня // Проблеми теорії і практики управління. – 2013. – № 2. – С. 87–92.
9. Головня О. М. Вплив державного управління на структурні трансформації соціально-економічного стану України в умовах побудови соціально орієнтованої економіки [Електронний ресурс] / О. М. Головня // Ефективна економіка. – 2010. – № 12. – Режим доступу:

<http://www.economy.nauka.>

10. Головня О. М. Впровадження екологічних енергоефективних технологій як складова державної підтримки житлово-комунального господарства та якості життя населення / О. М. Головня // Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету. Серія: Економічні науки. – Вінниця : ВНАУ, 2012. – Вип. 1 (56). – Т. 2. – С. 102–108.

11. Головня О. М. Державні механізми соціальної трансформації регіонів: суспільні інтереси та економічні реалії / О. М. Головня // Національне господарство України: теорія та практика управління : зб. наук. пр. / Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». – Київ : ДУ ІЕПСР НАН України, 2011. – С. 155–161.

12. Головня О. М. Здоров'я нації як стратегічний ресурс держави в світлі трансформаційних перетворень системи медичних послуг / О. М. Головня // Економіка та держава. – 2012. – № 8. – С. 41–43.

13. Головня О. М. Інвестування людського потенціалу як фактор економічного зростання регіону / О. М. Головня // Розвиток наукових досліджень 2009 : матеріали П'ятої міжнар. наук.-практ. конф. – Полтава : ІнтерГрафіка, 2009. – Т. 12. – С. 136–138.

14. Головня О. М. Інструменти управління якістю життя населення / О. М. Головня // Продуктивні сили і регіональна економіка : зб. наук. пр. : у 2 ч. – Київ : РВПС України НАН України, 2009. – Ч. I. – С. 174–179.

15. Головня О. М. Пріоритетні напрями регіонального розвитку сфери послуг / О. М. Головня // Актуальні проблеми економічного розвитку України в умовах глобалізації : зб. наук. пр. Міжнар. наук.-практ. конф. – Вінниця : Центр підготовки навчально-методичних видань ВТЕІ КНТЕУ, 2009. – Ч. 2. – С. 322–325.

16. Головня О. М. Соціальний захист трудового потенціалу підприємств в державі: питання теорії та практики / О. М. Головня // Зб. наук. пр. – Вінниця : ВДАУ, 2008. – Вип. 33. – С. 114–122.

17. Головня О. М. Соціальні пріоритети відтворення трудового потенціалу регіону / О. М. Головня // Продуктивні сили і регіональна економіка : зб. наук. пр. : у 2 ч. – Київ : РВПС України НАН України, 2008. – Ч. II. – С. 339–343.
18. Головня О. М. Соціально-економічні джерела розбудови освітнього простору України / О. М. Головня // Економіка та держава. – 2011. – № 4. – С. 31–33.
19. Головня О. М. Теоретико-методологічні засади визначення соціальної напруженості регіонів України / О. М. Головня // Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право). – 2011. – № 1 (52). – С. 28–35.
20. Головня О. М. Управління інвестиційним кліматом: інтереси держави, регіонів і підприємств / О. М. Головня // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 1. – С. 256–261.
21. Головня О. М. Фінансові джерела інноваційного розвитку регіонів України / О. М. Головня // Актуальні проблеми соціально-економічного розвитку регіонів : тези доповідей III Міжнар. наук.-практ. конф. – Сімферополь : ДІАЙП, 2010. – С. 45–47.
22. Гукалова І. В. Якість життя населення України: суспільно-географічна концептуалізація : монографія, [відпов. редакц. Л. Г. Руденко]. – К. : Інститут географії НАН України, 2009. – 346 с.
23. Давидюк О. О. Соціальна безпека : проблеми теоретичного аналізу та побудови системи показників [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cpsr.org.ua/?pr=6&id=175>
24. Державна служба статистики України. Офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
25. Державне антикризове управління національною економікою: світовий досвід та проблеми в Україні : матеріали наук. конф., 14–15 квітня 2010 року / [голова редкол. І. Й. Малий та ін.]. – 2010. – 502 с.

26. Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.molod-kredit.gov.ua/stats.php>
27. Економічна активність населення у 2016 році : статистичний збірник. – К. : Державна служба статистики України. – 2017. – 205 с.
28. Економічний дискусійний клуб [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://edclub.com.ua/analityka?page=3>
29. Житловий фонд України у 2016 році : статистичний бюлетень. – К. : Державна служба статистики України. – 2017. – 74 с.
30. Заиди С.П. Исследование уровня и качества жизни населения Республики Татарстан на основе методологического инструментария Всемирного банка / С. П. Заиди, В. П. Кандилов, О. М. Краснова, О. Ю. Семенова // Вопросы статистики. – 2009. – № 9. – С. 42–48.
31. Інформаційне забезпечення державного та регіонального соціального управління: монографія / [О. Г. Осауленко, О. Ф. Новикова, Н. С. Власенко та ін.]. – К. : Держкомстат України, 2004. – 656 с.
32. Казаков В. Н. Особенности социальной составляющей реформирования жилищно-коммунального комплекса России / В. Н. Казаков, А. М. Ефимов // Уровень жизни населения регионов России. – 2008. – № 10. – С. 71–77.
33. Кизим Н. А. Программно-целевой подход к государственному управлению социальной напряженностью в регионах страны : монография / Н. А. Кизим, В.В. Узунов. – Х. : ИД «ИНЖЭК», 2007. – 204 с.
34. Комплексна оцінка бідності та соціального відчуження в Україні за 2015-2016 рр.: аналітична записка. – К. : Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи. - 2017. – 20 с.
35. Комплексний демографічний прогноз України на період до 2050 р. / за ред. чл.-кор. НАНУ, д.е.н., проф. Е.М. Лібанової. – К. : Український центр соціальних реформ, 2006. – 138 с.

36. Конкуренентоспроможність економіки України: галузевий і територіальний аспекти : монографія / за ред. І. В. Тараненко. – Дніпропетровськ : Вид-во ДУЕП, 2009. – 236 с.
37. Коновалова Л. Н., Корсаков М. И., Якимец В. Н. Управление социальными программами компании / под ред. Литовченко С.Е. – М. : Ассоциация менеджеров, 2003. – 152 с.
38. Консалтингова компанія FISCO [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fisco-id.com/?module=static&id=8>
39. Концепція гуманітарного розвитку України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.donoda.gov.ua/main/ua/publication/content>
40. Концепція загальнодержавної цільової соціальної програми „Здорова нація” (Проект) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/gr/obg/2008/22_02_08.doc
41. Крат О. А. Інструментарій оцінки соціально-економічного розвитку держави / О. А. Крат, І. О. Кірнос [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.donntu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/>
42. Куценко В. І. Соціальна безпека в контексті сталого розвитку / В. І. Куценко, В.П. Удовиченко. – Чернігів : Видавець Лозовий В.М., 2011. – 656 с.
43. Куценко В. І. Соціальний вектор економічного розвитку / В. І. Куценко. – К. : НВП „Видавництво ”Наукова думка” НАН України, 2010. – 735 с.
44. Лісовий А. В. Методи виявлення та оцінювання тіньового сектору економіки / А. В. Лісовий, С.В. Кирпа // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. - 2011. - № 1. - С. 267-275.
45. Макогон Ю. В. Международный трансфер знаний в условиях глобализации мировой экономики / Ю. В. Макогон, Т. С. Медведкин // Вісник Дніпропетровського університету. Сер. : Менеджмент інновацій. – 2012. – Т. 20, вип. 1. – С. 10–19.
46. Макогон Ю. В. Торговый баланс Украины: выход из кризиса / Ю. В. Макогон // Вісник Маріупольського державного університету. Сер. : Економіка. – 2011. – Вип. 1. – С. 36–43.

47. Мамедов О. Ю. Смешанная экономика / О. Ю. Мамедов. – Ростов- н/Д : Феникс, 2001. – 318 с.

48. Мандибура В. О. Рівень життя населення України та проблеми реформування механізмів його регулювання / В. О. Мандибура. – К. : Парламентське вид-во, 1998. – 256 с.

49. Мелих О. Валютно-курсова політика та її вплив на фінансову безпеку держави / О. Мелих // Вісник НБУ. – 2008. – серпень. – С. 50–55.

50. Минфин – деловое сообщество, банки, валюта, личные финансы [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minfin.com.ua/>

51. Миронова Т. Л. Социально-экономическое развитие региона: диагностика и территориальное планирование : монография / Т. Л. Миронова – Симферополь : КРП „Издательство „Крымучпедгиз”, 2008. – 460 с.

52. Міністерство економічного розвитку та торгівлі України. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://me.kmu.gov.ua/file/link/126755>

53. Міністерство з питань житлово-комунального господарства України. Статистична інформація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjkg.gov.ua/press/stats/>

54. Міністерство освіти і науки України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/index.php/ua/>

55. Міністерство фінансів України. Офіційний веб-сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/>

56. Модернізація України – наш стратегічний вибір : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К., 2012. – 416 с.

57. Наумов О. Концепція Регіональної інвестиційної програми Херсонської області / О. Наумов, І. Бігун // Економіка України. – 2004. – № 4. – С. 28–33.

58. Національний банк України. Офіційне інтернет-представництво [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/control/>

59. Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/540>

60. Нова якість охорони материнства та дитинства [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ukrproject.gov.ua/sites/default/files/pdf/>

61. Официальная статистика: социальные индикаторы уровня жизни населения (статистический сборник) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.marketing.vc>

62. Павлов В. І. „Тіньовий” бізнес в економіці України / В. І. Павлов, В. І. Борейко // Економіка та держава. – 2009. – № 3. – С. 8-10.

63. Панибратов Ю. П. Муниципальное управление и социальное планирование в строительстве / Ю. П. Панибратов, А. И. Ларионов, Ю. В. Иванова. – М. : Издательский центр «Академия», 2008. – 256 с.

64. Праця України у 2016 році : статистичний збірник. – К. : Державна служба статистики України. – 2017. – 234 с.

65. Про схвалення Прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2015 рік та основних макропоказників економічного і соціального розвитку України на 2016 і 2017 роки та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України : постанова КМУ від 27.08.2014 р. № 404 станом на 14.02.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/404-2014-%D0%>

66. Протести, перемоги і репресії в Україні: результати моніторингу 2013 року / за ред. В. Іщенка. – К. : Центр досліджень суспільства, 2014. – 46 с.

67. Прохожев А. А. Регионы России: социальное развитие и безопасность / А. А. Прохожев, И. А. Карманова. – М. : Типография „Новости”, 2004. – 200 с.

68. Рахункова палата України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/index>

69. Реформа ЖКХ: пути к эффективности и социальной справедливости. – К. : Международный центр перспективных исследований, 2009. – 256 с.

70. Рівень і якість життя населення : монографія / Під заг. ред. Є. П. Кушнарьова. – Х. : Видавничий Дім „ІНЖЕК”, 2004. – 272 с.
71. Россия регионов : в каком социальном пространстве мы живем? / под ред. Зубаревич Н. В. – М. : Поматур, 2005. – 285 с.
72. Самооцінка населенням стану здоров'я та рівня доступності окремих видів медичної допомоги у 2016 році : статистичний збірник. – Київ : Державна служба статистики України. – 2017. – 148 с.
73. Системна криза в Україні: передумови, ризики, шляхи подолання : аналіт. доп. / Я.А. Жаліло, К.А. Кононенко, В.М. Яблонський [та ін.] ; за заг. ред. Я.А. Жаліла. – К. : НІСД, 2014. – 132 с.
74. Соколова Г.Н. Трансформационные процессы в Беларуси и России: социальный аспект / Г. Н. Соколова. – Минск : Беларус. навука, 2009. – 223 с.
75. Социология в странах Центральной и Восточной Европы : хрестоматия / Авт.-сост. З. Т. Голенкова, Н. П. Нарбут. – М. : Изд-во РУДН, 2005. – 719 с.
76. Соціальна економіка : навч. посіб. / Колектив авторів О. О. Беляєв, М. І. Диба, В. І. Кириленко та ін. – К. : КНЕУ, 2005. – 196 с.
77. Статистичний щорічник України за 2016 рік. – К. : Державна служба статистики України. – 2017. – 611 с.
78. Створення та діяльність об'єднання співвласників багатоквартирного будинку : практичний посібник. – К. : Інститут місцевого розвитку, 2007. – 288 с.
79. Стратегічний потенціал продуктивних сил регіонів / за ред. д.е.н., проф. акад. НАН України Б. М. Данилишина. – К. : РВПС України НАН України, 2009. – 324 с.
80. Суспільний вектор сталого розвитку (питання теорії та практики) : монографія / За наук. ред. В.І. Куценко. – Чернігів : Видавець Лозовий В.М., 2013. – 336 с.
81. Україна 2020. Стратегія національної модернізації (Проект) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://wiki.apitu.org.ua/wiki/>
82. Україна в цифрах : 2016 : статистичний збірник. – К. : Державна служба статистики України. – 2017. – 240 с.

83. Урядовий портал. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/ua>
84. Фрейкман Л. М. Анализ институциональной динамики в странах с переходной экономикой / Л. М. Фрейкман, В. В. Дашкеев, М. Р. Муфтяхетдинова. – М. : ИЭПП, 2009. – 252 с.
85. Ціхановська В. М. Забезпечення соціально-економічної стабільності України в умовах глобалізаційних процесів : [колективна монографія] / В. М. Ціхановська, О.М. Головня. – Вінниця : Вінницька міська друкарня, 2013. – 292 с.
86. Чесноков А.В. Напрями зміцнення зовнішньоекономічної безпеки України за умов інтеграції до ЄС / А.В. Чесноков // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 2(56). – С. 120–126.
87. Шарікова О. В. Податкова компонента державної політики детінізації / О. В. Шарікова // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – № 23. – С. 62-65.
88. Яковенко И. Г. Риски социальной трансформации российского общества: культурологический аспект / И. Г. Яковенко. – М. : Прогресс–Традиция, 2006. – 176 с.

РОЗДІЛ 4

ПЕРСПЕКТИВНІ СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРІОРИТЕТІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В ПРОЦЕСІ ГЕНЕЗИСУ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

4.1. Активізація програм, як інструменту економічної політики, що забезпечує дотримання зобов'язань соціальної відповідальності держави

Державне регулювання соціально-економічного розвитку в ринкових умовах має здійснюватися через застосування низки комплексних методів управління: законодавчої ініціативи, координаційно-узгоджувальний, програмно-цільовий, консультаційно-орієнтуючий, контрольний-інспекційний, формування потенціалу кадрів управління, договірний (контрактний) метод управління та ін.

Державні програми соціального розвитку та державні цільові програми, що виступають однією з форм соціального програмування є важливим методом реалізації економічної політики.

Програмування – одна з форм регулювання економіки. Як форму державного регулювання економіки програмування використовують для здійснення істотних структурних змін в економіці і за недостатнього розвитку ринкових відносин. Програмування – процес орієнтації економіки з боку держави через регулярний і комплексний вплив на її структуру відповідно до варіанта соціально-економічного розвитку в рамках ринкового механізму [33, с. 105]. Державні програми економічного і соціального розвитку визначають цілі, пріоритети національного розвитку, формують напрямки економічної політики, передбачають заходи державного регулювання для досягнення програмних цілей, узгоджених за термінами реалізації та складом виконавців [58, с. 28].

Державні програми дозволяють форсувати розвиток пріоритетних галузей та підгалузей, окремих регіонів та залучати для цього додаткові інвестиції та ресурси. Державна програма соціального розвитку – система чітко визначених послідовних, взаємопов'язаних і взаємоузгоджених дій, спрямованих на

реалізацію цілісної мети. Передумовою розробки таких програм є науково-практичне обґрунтування економічної та регуляторної політики держави.

Вирішення складних завдань стабілізації та цілеспрямованого виводу України з кризового стану тісно пов'язано з методами реалізації державної економічної політики. На рис. 4.1. представлена класифікація державних програм соціального розвитку за характером.

Рис. 4.1. Класифікація державних програм соціального розвитку за характером

Джерело: складено автором за [33; 50].

Використання програмних методів дозволяє не лише передбачати майбутні явища в соціально-економічному розвитку країни але й у відповідності

з наміченими орієнтирами ослабити негативні та посилити позитивні наслідки запланованих процесів.

Провідне значення серед зазначених програм мають цільові комплексні програми, які є проявом програмно-цільового управління. Системний підхід в управлінні соціально-економічним розвитком передбачає використання програмно-цільового управління. Поняття «програмно-цільове управління» трактується в широкому змісті і як метод програмного втілення великих управлінських рішень, і як реалізація комплексного підходу при вирішенні великомасштабних соціально-економічних проблем. Програмно-цільове управління визначають як один із видів управління, в основі якого лежить орієнтація на досягнення поставленої мети, визначення шляхів і способів її реалізації, розробка програми прийняття рішення щодо певної реальної ситуації (задачі), управління окремими елементами програми, що дозволяє контролювати взаємодію всіх ланок та елементів організаційно-економічного механізму діяльності суб'єкта господарювання.

Програмно-цільовий метод входить до складу галузевих методів і дає можливість об'єднати в єдиний комплекс засоби й ресурси (фінансові, матеріальні, організаційні та ін.) для вирішення актуальних економічних, соціальних, а також інших завдань.

Державна цільова програма – це комплекс взаємопов'язаних завдань і заходів, які спрямовані на розв'язання найважливіших проблем розвитку держави, окремих галузей економіки або адміністративно-територіальних одиниць, здійснюються з використанням коштів Державного бюджету України та узгоджені за строками виконання, складом виконавців, ресурсним забезпеченням [35].

Державні цільові програми можуть бути спрямовані на розв'язання інших проблем, у тому числі регіонального розвитку, що мають державне значення.

Особливе місце займають державні цільові програми соціального характеру, які вирішують життєво необхідні соціальні проблеми, направлені на

попередження і подолання негативних проявів ринкової економіки, охоплюють всю територію держави, мають довгостроковий період виконання і здійснюються центральними та місцевими органами виконавчої влади.

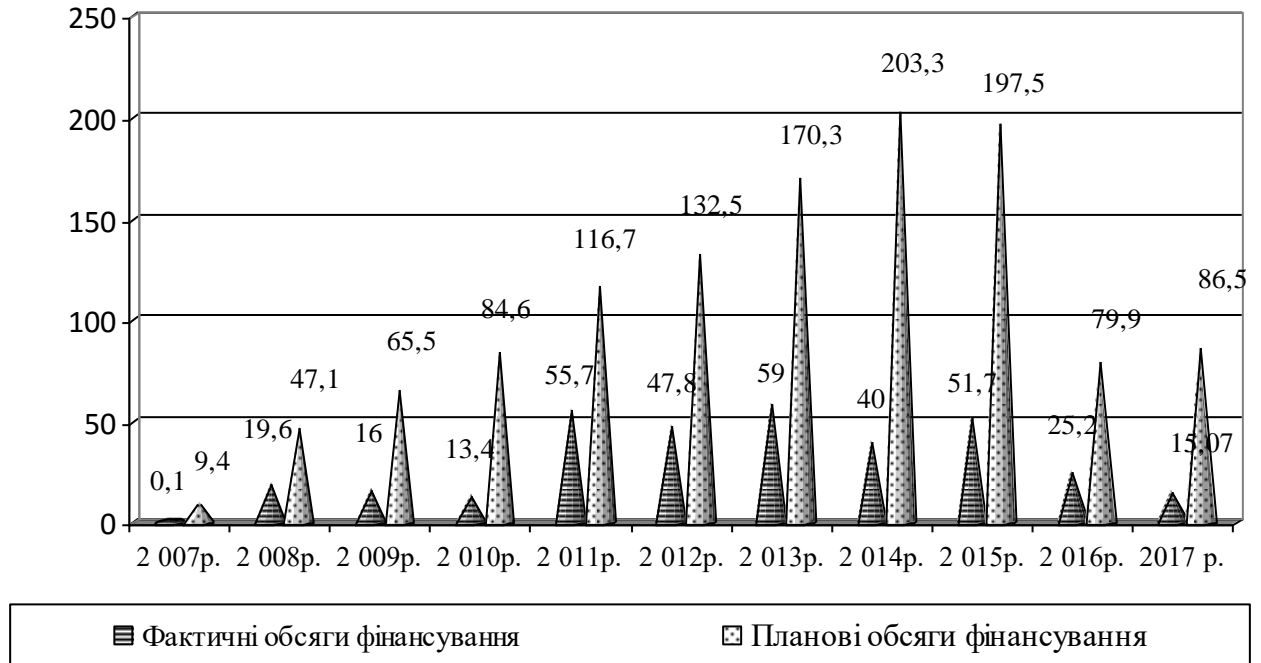

Рис. 4.2. Співвідношення планового та фактичного фінансування державних цільових програм в Україні, млрд. грн.

Складено автором за джерелом: [50].

У 2017 році на фінансування державних цільових програм за структурою з державного бюджету було спрямовано 73,7%, з місцевих бюджетів 5,1%, з інших джерел 21%.

Важливе місце серед державних цільових програм займають регіональні програми. Кабінетом Міністрів розроблений стратегічний пріоритетний напрям макроекономічної стабілізації держави, який направлений на створення умов для стабільної підтримки регіонального розвитку. Державною стратегією регіонального розвитку на період до 2020 року визначено нові підходи до планування та реалізації регіонального розвитку у двох напрямках „знизу до верху” та „зверху вниз”, що означає збалансування регіонального розвитку з боку

регіонів та визначення загальнодержавних пріоритетів, які мають реалізовуватись у всіх регіонах [82].

Основні показники соціально-економічного розвитку регіонів повинні відображати найважливіші регіональні відтворювальні цикли та характеризувати їх територіальні зрушення у масштабі регіонального розвитку. Так, наприклад, у Вінницькій області протягом 2017 року діяло більше 40 програм соціально-економічного характеру (рис. 4.3).

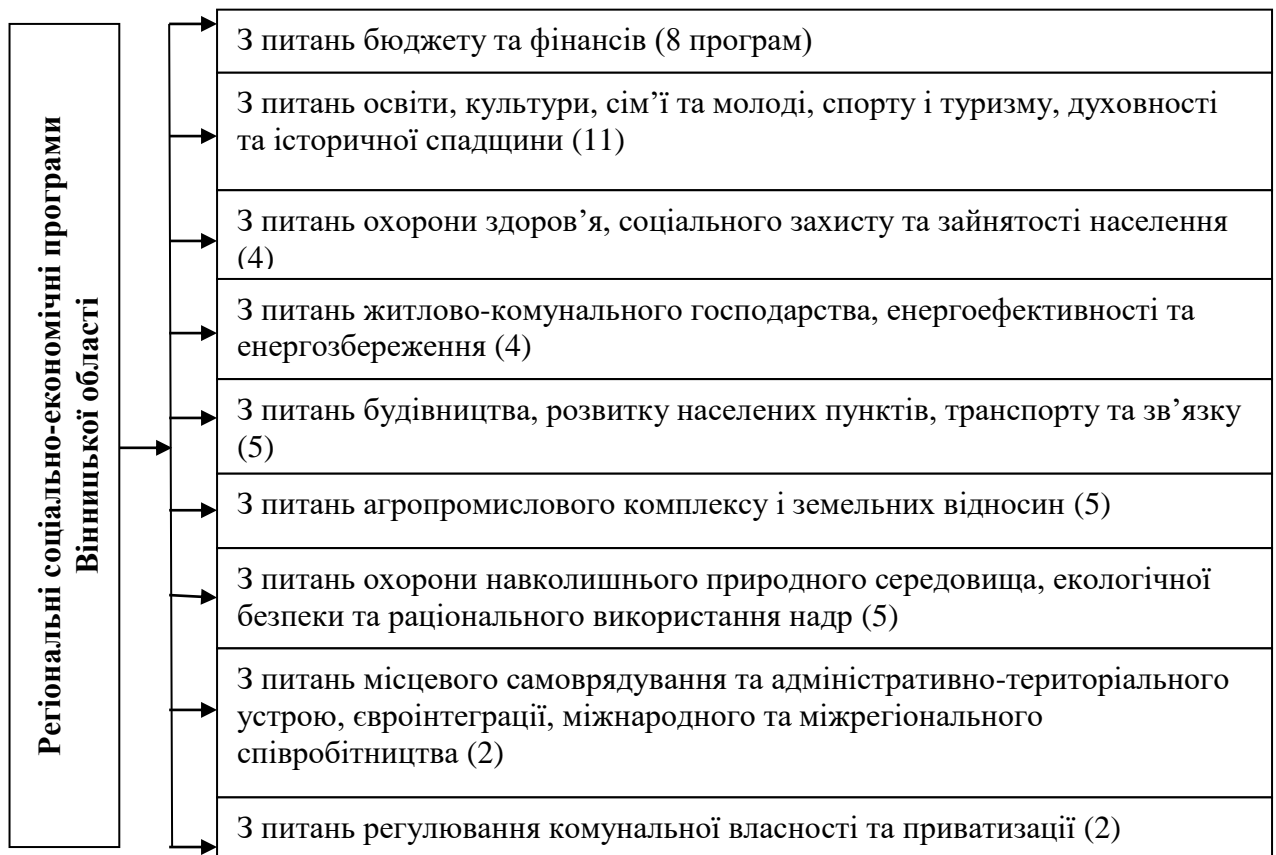

Рис. 4.3. Програми соціально-економічного розвитку Вінницької області, що діяли протягом 2017 року

В області проводиться робота для забезпечення зростання економіки Вінниччини та вирішення гострих соціально-економічних питань, які в значній мірі можна вирішити за допомогою регіональних програм. Регіональні потреби Вінницької області відображаються в програмах соціального і економічного розвитку, які розробляються з метою аналізу соціально-економічної ситуації, визначення внутрішніх та зовнішніх чинників, які стримують регіональний

розвиток.

Програмне забезпечення розвитку Вінницької області розроблено та погоджено в розрізі Стратегії збалансованого регіонального розвитку Вінницької області на період до 2020 року, Угоди щодо регіонального розвитку Вінницької області між Кабінетом Міністрів та Вінницької обласною радою.

Так, позитивним наслідком реалізації програми зайнятості населення Вінницької області на період до 2017 року (термін дії 2013-2016 рр.) стало те, що в рейтингу найпривабливіших для працевлаштування регіонів України Вінницька область в 2016 році зайняла 1 місце. Такій ситуації в значній мірі посприяло підвищення рейтингу інвестиційної привабливості м. Вінниці (до рівня *invA* – висока інвестиційна привабливість) за розрахунками рейтингового агентства IBI-Rating. Це обумовлено ефективною інвестиційною політикою міста, зростанням більшості економічних показників і стабільним соціально-економічним становищем міста.

Аналіз практики розробки і реалізації комплексних програм свідчить про наявність недоліків, які не дозволяють оптимально використовувати фінансовий, ресурсний та організаційний потенціали і сприяти залученню інвестицій та позабюджетних джерел фінансування. Тобто, більшість програм: не містять кількісної оцінки результатів реалізації, зазвичай не мають обґрунтування заходів, окрім того у звітах містяться заходи, яких не передбачала програма, є фінансово непрозорими.

Аналіз програм соціально-економічного розвитку свідчить, що існуюча на сьогодні система фінансування програм і проектів є неефективною, оскільки ускладнена через значну тривалість процедур прийняття рішень стосовно затвердження відібраних інвестиційних програм і проектів та відсутність гарантованого стабільного фінансування програм і проектів на весь строк їх реалізації, що призводить до низької результативності їх реалізації, підвищення вартості реалізації проектів та зростання кількості об'єктів незавершеного будівництва [82].

Кожен етап реалізації цільової програми соціально-економічного розвитку має бути конкретним, працювати на досягнення поставлених перед даною сферою економічної політики метою. Визначення заходів економічної політики має бути коротким і комплексним, охоплювати найбільш суттєві проблеми, що мають вирішуватися у наступному році для забезпечення максимального ефекту розвитку країни, відповідного покращення соціального стану в країні.

Оцінювання наслідків реалізації програми є найбільш складним типом оцінки, яка зумовлена тим, що наслідки можуть проявитися не відразу, а через певний проміжок часу (іноді досить тривалий). Часто не зовсім зрозумілі причини, що призводять до відповідних наслідків. Також досить складно виразити наслідки в кількісних показниках. Базовий закон про державні цільові програми, прийнятий 2004 року, передбачає контроль за виконанням програм, завданнями якого, крім вчасного вжиття заходів та цільового використання коштів, є досягнення цільових показників. Однак на практиці під час контролю основну увагу приділяють цільовому витрачання бюджетних ресурсів. Методологія розроблення та впровадження моніторингу досягнення показників цільових програм офіційно не визначена. Ці проблеми є підставою для розроблення нового варіанта цього закону.

Для потреб моніторингу та оцінювання можна використовувати паспорти бюджетних програм, які були вперше запроваджені 2002 року і формат яких уже кілька разів змінювався. Однак знову ж таки завданням оцінювання виконання бюджетної програми є насамперед цільове використання бюджетних коштів. Методика визначення показників виконання програм – кількісних і якісних параметрів, за якими визначають, чи було досягнуто запланованих цілей, – використовується в разі програмно-цільового підходу до формування бюджетів, який, зокрема, поширений на рівні міст. Водночас відповідно до Бюджетного кодексу ця практика поки що не обов'язкова й тому малопоширена на регіональному рівні.

Деталізовані методики моніторингу та/чи оцінювання реалізації державних програм застосовуються в окремих сферах державного управління – боротьби з

поширенням ВІЛ/СНІДУ, управління освітою, підвищення кваліфікації державних службовців, сприяння розвитку технологічних парків. Зокрема, наприкінці 2004 року Кабінет Міністрів України затвердив цілісну систему моніторингу у сфері навколишнього природного середовища.

В програмі було визначено завдання системи моніторингу (збирання даних; формування банків даних; аналіз інформації; забезпечення нормативного, методичного й технічного забезпечення збирання та аналізу даних; забезпечення достовірності інформації та її оприлюднення); суб'єктів моніторингу і, зокрема, координаційний орган (міжвідомча комісія, яку затверджує КМУ).

Так, наприклад, система організації контролю за реалізацією Регіональної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2015-2016 роки (далі – Програми) Вінницької області включає в себе постійнодіючі і тимчасові громадські органи, державні органи управління (координаційна рада, комісії, робочі групи), інші.

Департаменти, управління Вінницької облдержадміністрації, територіальні органи міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, обласні установи та організації, відповідальні за здійснення запланованих заходів Програми, забезпечують реалізацію заходів у повному обсязі та у визначені Програмою терміни. Щоквартально, до 10 числа місяця, наступного за звітним кварталом, надають інформацію про хід виконання заходів Програми Департаменту регіонального економічного розвитку облдержадміністрації для узагальнення. Департамент регіонального економічного розвитку щоквартально здійснює контроль за виконанням заходів Програми та інформує Вінницьку обласну державну адміністрацію, Державну службу України з питань регуляторної політики та розвитку підприємства та Міністерство економічного розвитку і торгівлі України.

Таким чином, існуюча система управління розробкою і реалізацією програм соціально-економічного розвитку характеризується фрагментарністю використання сучасних технологій менеджменту.

Існуючі стратегічні плани у більшості випадків не виконуються в повному обсязі відповідно до встановлених критеріїв ефективності, що можна пояснити такими основними причинами: відсутність системної ієрархії цілей стратегічних планів; відсутність налагоджених механізмів використання досягнутих результатів попередніх програм в майбутніх проектах; велика частина запропонованих в стратегіях програмних заходів носить формальний характер і не відповідає вимогам, що пред'являються до програмних заходів.

Вирішення специфічних економічних і соціальних проблем розвитку має здійснюватися виходячи із загальнодержавних пріоритетів економічного і соціального розвитку та принципу органічної єдності інтересів всієї національної економіки та кожного регіону зокрема. Поштовхом для пропорційного розвитку України мають стати „точки економічного зростання”, створення яких передбачає структурну перебудову економіки на якісно новій інвестиційно-інноваційній та організаційно-управлінській основі.

Існує декілька основних напрямлень функціонування зазначених програм. Залежно від типу фінансування, державні програми поділяються на страхові, тобто засновані на принципі соціального страхування і нестрахові. Серед страхових програм слід розрізняти програми, що фінансуються за рахунок перерозподілу доходів громадян (соціальне обслуговування та допомога) та програми, що сприяють економічній самостійності представників незахищених груп (захист соціальних прав).

Формування програм завжди пов'язано з необхідністю вирішення проблеми визначення оптимальних співвідношень між розмірами доходів, трансфертів і безкоштовних чи пільгових послуг для різних контингентів населення. Впровадження ринкового механізму передбачає побудову системи соціального захисту на принципах забезпечення за рахунок держави і з її допомогою мінімуму споживання благ і можливості збільшення ступеня власного захисту на основі добровільних поточних витрат на дані цілі.

При оцінці ролі державних соціальних програм у формуванні споживання і доходів населення для конкретного домогосподарства потрібно виходити не

лише із загальноукраїнських критеріїв (контингент отримувачів, частота отримання послуг, ступінь ротаційності споживача). Потрібно враховувати специфічні умови регіонів, населених пунктів, оскільки реалізація конкретних соціальних програм, за винятком загальноукраїнських гарантій, є сферою діяльності муніципалітетів. Відмінність програм соціального страхування від програм соціальної допомоги і соціального обслуговування в тому, що перші фінансуються за рахунок відрахувань, пов'язаних з розміром заробітної плати застрахованого. Програми соціальної допомоги не вимагають від отримувачів внесення засобів на реалізацію програми, оскільки ці отримувачі, за різними причинами, не можуть брати участі в суспільному виробництві. В такому випадку йде мова про механізми перерозподілу доходів, отриманих всіма членами суспільства на користь найбільш вразливих громадян. Щоб обмежити коло осіб, які мають право на допомогу, участь в програмі може ставитися залежно від рівня доходів (адресний принцип відбору), приналежності до тієї чи іншої соціальної групи (категоріальний принцип) [81, с. 7].

За критерієм охоплення населення виділяються наступні види державних програм соціального характеру: універсальні – для всього населення чи значної його частини; категоріальні – для визначення соціальної чи демографічної групи громадян та сімей; адресні – для населення з низьким рівнем доходів. Прикладом універсальної програми може слугувати імунізація дітей проти смертельно небезпечних хвороб (віспи, кору, туберкульозу). Непривиті діти не лише ризикують захворіти, але й являють загрозу для здоров'я оточуючих. Тому суспільство, зацікавлене в тому, щоб проводити імунізацію безкоштовно чи в крайньому разі субсидувати закупівлю вакцини для значної частини населення. Категоріальні програми надають допомогу визначеним категоріям громадян: інвалідам, пенсіонерам, багатодітним сім'ям.

Головною вадою системи соціального захисту в Україні залишається безадресність. За експертними оцінками, лише третина сімей, охоплених програмами державної соціальної допомоги, є бідними, тобто такими що дійсно її потребують [4, с. 19]. Адресні програми передбачають підтримку громадян чи

сім'ям з низьким чи дуже низьким рівнем доходів чи споживання. Адресний підхід сприяє збільшенню розміру соціальної допомоги, що поступає в бюджет тим сім'ям, які більше за інших потребують підтримки зі сторони держави, тобто дозволяє збільшувати вигоду для бідних сімей при заданому рівні бюджетних обмежень чи нестачі засобів на повне забезпечення всіх бідних. Ключовою перевагою адресних програм є те, що вони дозволяють націлювати допомогу лише на тих, хто її потребує, і не витратити ресурси на відносно забезпечених людей. Адресність не лише дозволяє ефективно витратити бюджетні засоби на боротьбу з бідністю, вона ще сприяє соціальній справедливості, оскільки розподіл допомоги на користь тих, хто її найбільше потребує, як правило, відповідає суспільному уявленню про соціальну справедливість та сприяє довірі до органів державного регулювання. Адресність забезпечує досягнення: вертикальну рівність (перерозподіл засобів на користь громадян з більш низькими доходами для того, щоб вони могли отримати доступ до основних благ і послуг); горизонтальну рівність (різні групи суспільства: національні меншини, інваліди отримують рівний доступ до суспільних благ та послуг).

Зважаючи на переваги адресності, ми робимо акцент на процедурі відбору учасників адресних програм, що вимагають конкретного визначення того, хто є бідним, а хто ні. Ця умова необхідна для того, щоб не допустити витрат бюджетних засобів, спрямованих на соціальні програми. Неоднозначність процедури відбору тягне за собою основні проблеми і витрати впровадження адресного підходу, які можна сформулювати наступним чином: високі бюджетні витрати; виникнення негативних стимулів; часткові витрати одержувачів допомоги; ефект соціального клейма; суспільні витрати та політична нестабільність. Так, адміністративні витрати включають в себе вартість збору інформації для виявлення сімей, які найбільш потребують допомоги. Чим вищі адміністративні витрати, тим – при наявності жорстких обмежень – менше засобів йде на надання безпосередньої допомоги громадянам.

Одним із недоліків адресних програм є те, що для клієнтів може бути економічно вигідно підлаштовувати свою поведінку під діючі інститути

соціальної допомоги. Якщо держава надає малозабезпеченим громадянам відчутну матеріальну підтримку, то вірогідно, що вони, сподіваючись на щедрі допомогу ззовні, не будуть старатися заробляти більше. Можуть навіть не шукати роботу, якщо це означає втрату допомоги.

Найважливішим ризиком, що пов'язаний з реалізацією державних програм адресної соціальної допомоги є ризик заохочення утриманських настроїв. Ризик отримати соціальне клеймо бідної людини є значним негативним фактором при прийнятті рішення сім'єю щодо звернення за допомогою та субсидіями [81].

Свої особливості має управління програмами соціальної допомоги і соціального обслуговування, пов'язані з тим, що в якості цільової аудиторії в більшості випадків виступають найбільш уразливі члени суспільства. При всій важливості ефективності таких програм, варто розуміти, що більшість заходів соціальної допомоги і соціального обслуговування не можуть бути реалізовані в умовах чистої ринкової економіки через провал ринку, коли рівноважна кількість і якість послуг і допомоги опиняється нижче суспільно оптимального значення.

Основним призначенням програм соціального обслуговування є надання соціально-побутових, соціально-медичних, психолого-педагогічних, соціально-правових послуг громадянам, які через певні причини знаходяться в важкій життєвій ситуації. До таких основних причин на основі законодавчої бази можна віднести: інвалідність, нездатність до самообслуговування через похилий вік, хвороба, сирітство, малозабезпеченість, безробіття, відсутність місця проживання, конфлікти та жорстоке поводження в сім'ї і т.п. Здійсненням програм соціального обслуговування займаються державні соціальні служби.

Держава приймає на себе всю сукупність соціальних функцій і є найважливішим суб'єктом економічної політики. В межах такої політики була створена вертикально-інтегрована, цілісна система державного захисту і соціальної підтримки. Але реалізація соціальних функцій держави тісно пов'язана з її економічними можливостями.

Результати аналізу структурних перетворень в Україні дозволяють сформулювати особливості економічної політики держави з врахуванням принципів

соціальної відповідальності, серед яких потрібно виділити: а) високу залежність соціальної відповідальності держави від політичної ситуації (це вказує на неефективну побудову системи соціальних функцій держави в постцентралізованій економіці; б) альтернативність і нестабільність соціальної відповідальності держави, яка протягом короткого періоду може радикально змінити свої цілі за рахунок ідеологічних міркувань; в) об'єктивно задані обмеження, до яких відносяться соціальні витрати економічних реформ, що прийняли стійкий, важко регульований характер та інституційні обмеження.

Соціальна відповідальність держави при здійсненні економічної політики має створити достатньо складний механізм, який опирається на можливості лібералізму для адаптованих груп і соціального захисту і для вразливих та непристосованих. Для цього необхідно окремі його елементи адресувати різним за своїми соціально-економічними інтересами і можливостями прошаркам та групам населення. Інтегральний механізм реалізації соціальної відповідальності держави повинен враховувати специфіку перехідного періоду і включати елементи державних гарантій, соціальної підтримки та лібералізму. До цього часу в економічній політиці не визначені і не розмежовані дії держави, що є часовими вимірами перехідного періоду. Гостро відчувається відсутність на всіх рівнях достатньої гнучкості, прогнозування та системного аналізу соціальних наслідків прийнятих економічних рішень. Недостатньо поки що уваги приділяється принципам і способам формування економічної політики, що витікає з устрою нашої держави. В значній мірі це обумовлено відсутністю концепції соціальної держави, яка має носити цілісний характер, виражати згоду в суспільстві з питань пріоритетів економічної політики на цьому кризовому етапі розвитку [68, с.28].

Соціальні зобов'язання держави затверджуються бюджетом, а також бюджетами фондів соціального страхування. Передусім, це видатки на фінансування соціально-культурних заходів.

За своїм призначенням соціальні зобов'язання держави поділяються на прямі та інфраструктурні. У складі прямих можна виділити зобов'язання перед

фізичними особами (різні види соціальних трансфертів) та юридичними особами (фінансування об'єктів соціальної сфери та державних програм соціального характеру). За часовою ознакою соціальні зобов'язання держави можуть бути поділені на постійні та тимчасові. За типом витрат соціальні зобов'язання держави можуть бути поділені на: а) авансовані, ресурси для забезпечення яких формуються на страхових принципах; б) затратні, які фінансуються відповідно до чинного законодавства про соціальний захист; в) окупні, типовим прикладом яких є чинні сьогодні виплати сім'ям з дітьми, окупність яких буде забезпечена в майбутньому надходженнями в бюджет податку з фізичних осіб, який сплачуватиметься майбутніми працівниками [86, с. 138].

Але основними недоліками всіх цих програм є їх роздрібненість, невідповідність між собою, відсутність якої-небудь єдиної мети. Ними не охоплюються комплексно важливі проблеми, ключові сторони економіки, робота господарського комплексу, стан соціального забезпечення країни. Більшість заходів, закладених в ці програми носить декларативний характер. В них не визначені відповідні кількісні параметри, відсутні ринкові механізми реалізації. Майже дві третіх заходів не підкріплюються фінансовим забезпеченням. Фактично виділені засоби на реалізацію програм на державному рівні щорічно складають лише 5-20% від передбачених, а на обласних рівнях навіть менше [48, с. 87]. Обсяг виконання цих програм у зв'язку з вказаними недоліками є низьким, а їхній вплив на соціально-економічні процеси в державі не значним. Необхідно адаптувати програмування до нових умов ринкових перетворень, забезпечення стабілізації процесів соціально-економічного розвитку.

4.2. Проблеми управління соціальною складовою державних витрат

Ключовим інструментом вирішення завдань державної політики соціального розвитку є державний бюджет і його соціальна складова. Це можливо через соціальну виваженість бюджету, що передбачає раціоналізацію

структури витрат бюджету на соціальні цілі з урахуванням вимог економічного зростання та використання державного і місцевих соціальних бюджетів при формуванні та реалізації стратегій і програм економічного розвитку. Досягнення соціальних цілей має враховувати потреби забезпечення економічного зростання через систему бюджетної політики, яка є важливим інструментом державного регулювання, спрямованого на узгодженість економічних та соціальних інтересів. Оптимізація економічних та соціальних цілей є свідченням якісного планування національних витрат і доходів. Трансформація бюджетної політики та державного фінансування у визначених напрямках може створити необхідні умови для забезпечення економічного зростання України та її регіонів. При цьому державне регулювання бюджетної політики потребує її формування і реалізації на засадах, що відповідають загальним стратегіям розвитку держави з соціально орієнтованою економікою та національними особливостями.

Державний бюджет є одним із основних методів державного регулювання соціально-економічних процесів, оскільки в процесі його складання здійснюється розробка основних напрямів формування та використання бюджетних коштів, виходячи з необхідності завдань, які стоять перед суспільством на даному етапі економічного розвитку. Сучасний етап економічного розвитку вимагає антикризового регулювання у фінансовій сфері. Державний бюджет потребує змін, при яких пріоритетність податків має бути зосереджена на зниженні впливу інфляційних чинників, зокрема забезпеченні цільового характеру соціальних видатків.

Дослідження процесів економічного розвитку обов'язково пов'язане з проведенням аналізу державної політики у сфері соціального забезпечення та захисту населення. На сьогодні найбільш об'єктивними показниками ефективності реалізації державної економічної політики є виконання соціального бюджету. Уряди країн з розвинутою економікою для забезпечення державної економічної політики уже давно проводять розрахунки всіх видів соціальних витрат і відслідковують усі джерела доходів у відповідних галузях національної систем соціального захисту. При цьому по-різному називають підсумковий

документ, який містить ці дані, а саме: „соціальний бюджет”, „бюджет соціального забезпечення”, „соціальний бюджет нації”, „соціальні зусилля нації”, „бюджет соціальної політики” [75, с. 42]. Так, наприклад, в Бельгії державний бюджет становить 1 трлн 635 млрд. бельгійських франків, з них 1 трлн 195 млрд. – соціальний бюджет. Тобто 73 % бюджету – це страхові фонди соціального бюджету. Найбільше коштів витрачається на виплату пенсій і допомоги у зв'язку з інвалідністю.

Але у вітчизняній фаховій літературі поняття „соціального бюджету” не дістало належного відтворення у практичному використанні та змістовному наповненні. Передусім, поняття „соціальний бюджет” не затвердилося в науково-практичній діяльності як однозначний термін. У зв'язку з цим важливою методологічною умовою дотримання соціально спрямованого стратегічного курсу національної економіки є визначення змісту поняття „соціальний бюджет”. Дослідивши різні тлумачення „соціального бюджету”, що містилися в працях вітчизняних та зарубіжних фахівців з фінансування та процесу бюджетування, ми зробили висновок, що досліджувана категорія часто базується на різних поглядах, які протилежні за змістовним наповненням.

Більшість науковців під досліджуваною категорією розуміють систему розрахунків та прогнозів соціальних витрат, джерел доходів в основних системах соціального забезпечення, виконаних з урахуванням макроекономічних і демографічних прогнозів, соціальних норм і нормативів, статистичних та бюджетних даних. Спеціалісти Міжнародної асоціації соціального забезпечення, М. Сейшон, К. Хагмейер, В. Шульц в соціальний бюджет включають прогноз заходів і витрат системи соціального захисту населення (бюджетне проектування), модельні розрахунки витрат і доходів в альтернативних економічних, демографічних і законодавчих передбачень. В країнах Європейського Союзу соціальний бюджет включає компоненти соціальних витрат і доходів окремих соціальних інститутів. Зміст національного соціального бюджету змінюється в залежності від існуючих в країнах систем соціального захисту. До витрат соціального бюджету включають: а) витрати на соціальне

страхування: пенсійне забезпечення, охорону здоров'я, допомогу по безробіттю; б) витрати на соціальний захист за рахунок організованого фінансування і поділяються на: сімейну допомогу, охорону здоров'я, податкові пільги; в) витрати на соціальну підтримку за рахунок приватного сектора на основі колективних договорів: професійні пенсії за рахунок підприємств та інші соціальні виплати пов'язані із заходами, що надаються підприємствами.

Науковці Центру перспективних соціальних досліджень під моделлю соціального бюджету розуміють прогнозування його основних показників, що включає прогноз соціальних витрат, а також джерел фінансування системи соціального забезпечення. Метою моделі соціального бюджету є створення можливості для прогнозування майбутніх соціальних видатків та джерел фінансування існуючої системи соціального забезпечення та оцінювання їх впливу на зведений бюджет. До такої національної моделі соціального бюджету вони відносять модулі: демографічний, економічний, модуль робочої сили та соціальний.

Ми вважаємо, що соціальний бюджет – це сукупність організаційно-розпорядчих механізмів, інститутів та фінансових ресурсів, призначених для забезпечення потреб соціальної сфери країни та відтворення людського капіталу на основі забезпечення державних соціальних гарантій. Використання категорії „соціальний бюджет” дає можливість більш точно в'яснити структуру і об'єми фінансових ресурсів, які виділяються на забезпечення соціальних функцій держави і пояснюється зручним понятійним трактуванням даного явища і цільовим призначенням ресурсів.

Сьогодні на порядку денному має бути не пасивне пристосування соціальної політики до обмежених фінансово-матеріальних ресурсів країни, а визначення основних пріоритетів та активне впровадження реформ, які дають змогу втілювати в життя принципи соціальної справедливості й забезпечити постійне підвищення добробуту населення. Необхідність проведення змін у соціальній сфері також було обумовлено завданнями і цілями загальних економічних реформ [82].

Бюджетні кошти здебільшого спрямовуються на підтримку мережі великих державних закладів, яка сформувалася ще здавна. Бюджетним кодексом України передбачено серед видатків на державні програми соціального захисту та соціального забезпечення фінансування соціальних послуг, які надаються державними закладами. У той же час відсутні індикатори для оцінки якості, неможливо співставити обсяги витрат на соціальні послуги з рівнем їх якості. Це призводить до невиправданих витрат бюджетних коштів на фінансування надмірних потужностей державних закладів. Крім того, зріст обсягу бюджетних витрат на програми соціального захисту не відображає спрямування їх на покращання якості соціального захисту.

У зв'язку з необхідністю різкого скорочення державних видатків зникло зростання соціальних витрат у відсотках до ВВП і відобразився процес їх скорочення. За таких обставин подальше продовження політики необдуманого нарощування соціальних витрат не здатне вирішити основні економічні проблеми українського суспільства і неминуче призведе до нових загострень бюджетної кризи та втрати перспектив для високого стійкого економічного зростання.

В такій ситуації на перший план висуваються завдання пошуку додаткових ресурсів на соціальні цілі та інституційні реформи, які дозволять підвищити ефективність державних цільових програм. Система соціальної підтримки, основу якої складають загальні соціальні трансферти, субсидії на товари та послуги, а також категоріальні пільги, що наразі склалися, принципово нездатна вирішити завдання перерозподілу ресурсів на користь тих, хто найбільше цього потребує. Соціальні потреби найбільш вразливих прошарків населення не задовольняються, що призводить до відтворення високої бідності населення. Перехід до ринкових принципів організації економіки не призвів до радикального реформування системи соціального захисту з суттєвим підвищенням адресності надання допомоги громадянам. На тлі згорання державних цільових програм у сфері освіти, охорони здоров'я та культурній діяльності відбувається фактичне заміщення видатків на розвиток цих сфер.

Загалом держава несе зобов'язання щодо надання 156 видів соціальних пільг; гарантій і компенсацій 230 категоріям населення. Право на пільги мають близько 18,7 млн. громадян, що становить приблизно 43,7 % усього населення України. Орієнтований обсяг щорічних видатків для фінансування всіх пільговиків на соціальні потреби складає близько 40 млрд. грн., при цьому в державному бюджеті загальна сума видатків на соціальні потреби складає 8,5 млрд. грн.

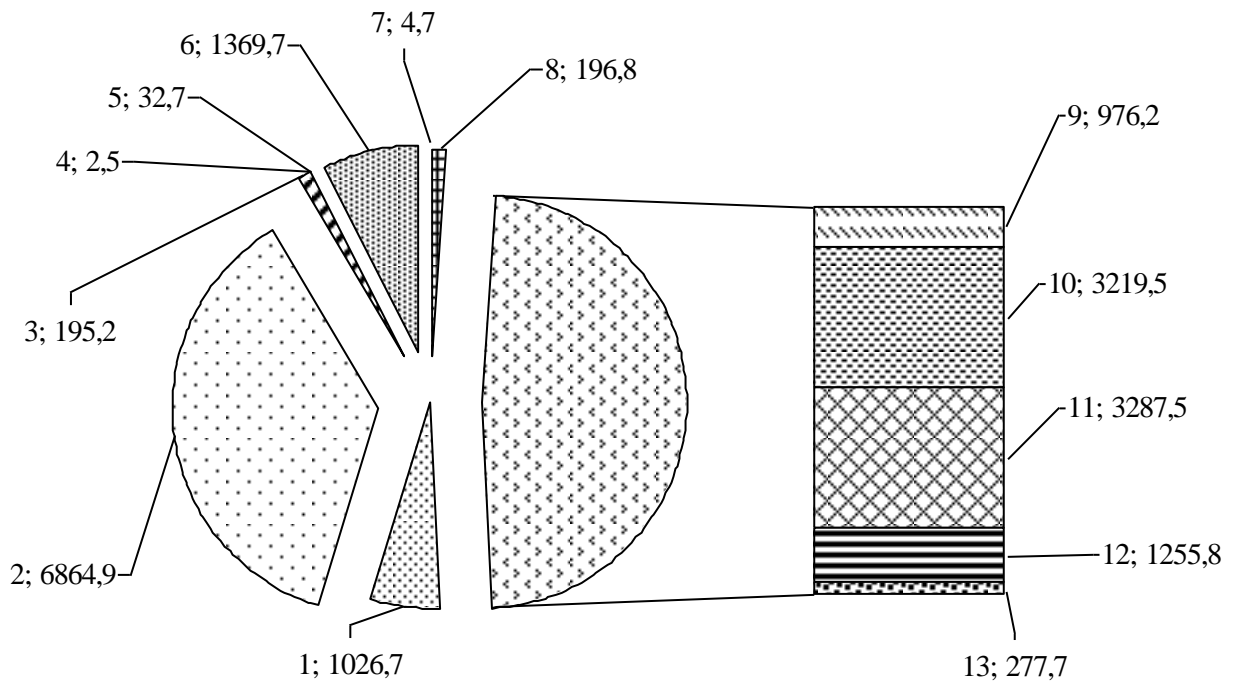

Рис. 4.4. Основні категорії пільговиків в Україні, тис. осіб *

* 1- діти з багатодітних сімей; 2 - пенсіонери за віком; 3 – судді у відставці, слідчі на пенсії, гірники; 4 - жертви нацистських переслідувань; 5 – ветерани праці; 6 - інваліди загального захворювання; 7 – реабілітовані; 8 – ветерани військової служби, органів внутрішніх справ; 9 – постраждалі внаслідок Чорнобильської катастрофи; 10- діти війни; 11- ветерани праці; 12- ветерани війни; 13 – багатодітні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу, прийомні сім'ї.

Складено автором за джерелом: [91].

Наразі уряд працює над комплексним механізмом монетизації пільг, у тому числі на проїзд та пільг на житлово-комунальні послуги. Реформа системи державної соціальної підтримки та послуг тісно пов'язана з діяльністю органів місцевого самоврядування та децентралізацією. Саме такі рішення демонструють наявні резерви для надання громадянам послуг на якісно новому рівні без залучення додаткового фінансування, що важливо в період, коли країна

перебуває у стані війни. Має бути переведено максимальну кількість соціальних програм на механізми надання грошових компенсацій за послуги, які обрала сама людина, виходячи з власних потреб, а не рішень чиновника. Зокрема, у році, що минає запроваджено компенсації за санаторно-курортне лікування осіб з інвалідністю, постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи, учасників АТО [51].

З точки зору зростання витрат на соціальні цілі у % до ВВП Україна не є виключенням серед інших країн з перехідною економікою. Швидке зростання державних соціальних витрат у % до ВВП спостерігалось на початковій стадії економічних реформ в більшості країн Східної та Центральної Європи і є закономірністю перехідного періоду [69, с.110].

Видатки соціального спрямування з Державного бюджету протягом проаналізованого періоду підвищувалися і в 2016 році досягли найбільшого значення. Найбільш характерною сучасною рисою економічної політики як на державному, так і на місцевому рівні є прагнення компенсувати підвищенням частки ресурсів, що спрямовуються на соціальні цілі, відсутність чи нестачу реальних реформ, спрямованих на підвищення ефективності системи соціального захисту.

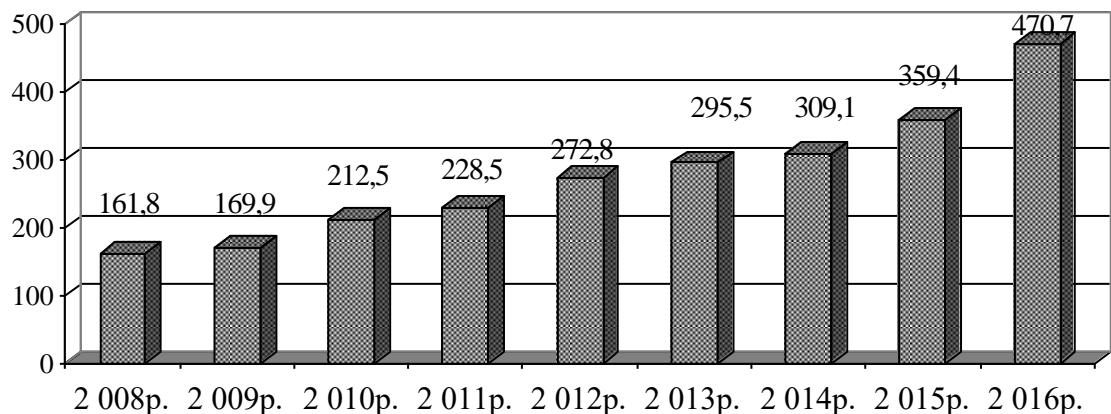

Рис. 4.5. Видатки соціального спрямування загального фонду Державного бюджету України, млрд. грн.

Складено автором за джерелом: [51].

Серед видатків соціального спрямування з Державного бюджету в першу чергу слід виділити наступні: 1) бюджетні видатки на освіту; 2) бюджетні видатки на охорону здоров'я; 3) бюджетні видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення; 4) бюджетні видатки на духовний та фізичний розвиток; 5) бюджетні видатки на житлово-комунальне господарство направляються на фінансування (рис. 4.6). Серед видатків соціального спрямування з Державного бюджету в 2016 році зросли всі категорії видатків, окрім видатків на житлово-комунальну забезпечення. Це пов'язано з проведенням субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам.

Рис. 4.6. Класифікація соціальних видатків з Державного бюджету

Розробка автора

В 2016 році значні кошти з державного бюджету витрачалися на соціальний захист населення в умовах підвищення цін і тарифів на природний газ та теплопостачання.

Зокрема діє механізм виплати 100% компенсації у розмірі зростання вартості житлово-комунальних послуг для 20% найбідніших сімей. Компенсація надається сім'ям, у яких середньомісячний сукупний дохід за попередні шість місяців не перевищував величини прожиткового мінімуму сім'ї [51].

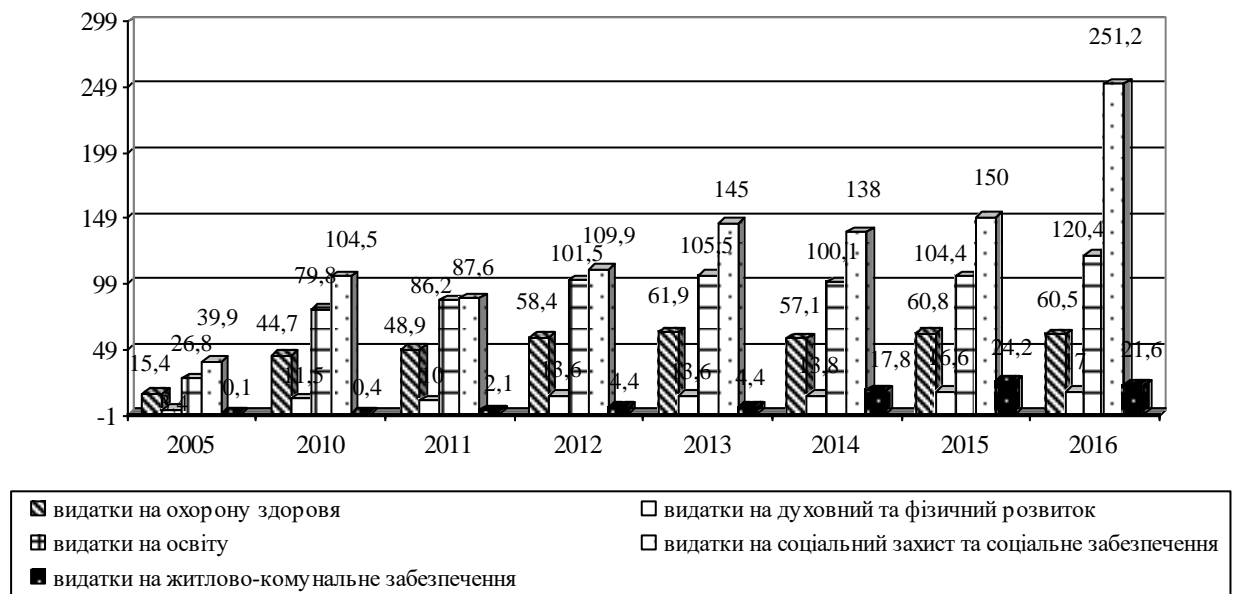

Рис. 4.7. Видатки соціального спрямування з Державного бюджету, млрд. грн.

Складено автором за джерелом: [51].

З 2014 року ціна на газ для населення виросли в 4 рази. Через це українці за паливо віддають майже 40% своєї заробітної плати. Хоча газ в Україні досі залишається найдешевшим у Європі, але в розрізі мінімальної заробітної плати українці платять за газ чи не найбільше, за винятком Молдови.

До видатків соціального спрямування Кабінет Міністрів України відносить видатки на охорону здоров'я, освіту, духовний та фізичний розвиток, соціальний захист і соціальне забезпечення. Частка видатків соціального спрямування у структурі видатків зведеного, державного та місцевих бюджетів з 2014 року

скоротилася. Таке зменшення відбулося через суттєві темпи зростання видатків на житлово-комунальне господарство.

Таблиця 4.1

Видатки Зведеного бюджету України, млрд. грн.

Категорія витрат	Роки											
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Всього	141,6	175,2	226,4	309,2	307,3	377,8	416,8	492,3	505,7	523,1	679,8	835,8
З них соціальних витрат:												
Охорона здоров'я	15,4	19,7	26,7	33,5	36,5	44,7	48,9	58,4	61,5	57,1	71,0	75,5
Духовний та фізичний розвиток (в т.ч. фізична культура та спорт; культура і мистецтво; засоби масової інформації)	3,4	4,3	5,6	7,9	8,3	11,5	10,0	13,6	13,6	13,8	16,2	16,8
Освіта	26,8	33,7	44,3	60,9	66,7	79,8	86,2	101,5	105,5	100,1	114,1	129,4
Соціальний захист та соціальне забезпечення	39,9	41,4	48,5	74,0	78,7	104,5	87,6	109,9	145,0	138,0	176,3	258,3

Складено автором за джерелом: [51].

Крім того, значно збільшилися видатки на оборону. Із рис. 4.8. видно, що місцеві бюджети спрямовують у соціально-культурну сферу значно більшу частку видатків, ніж державний бюджет.

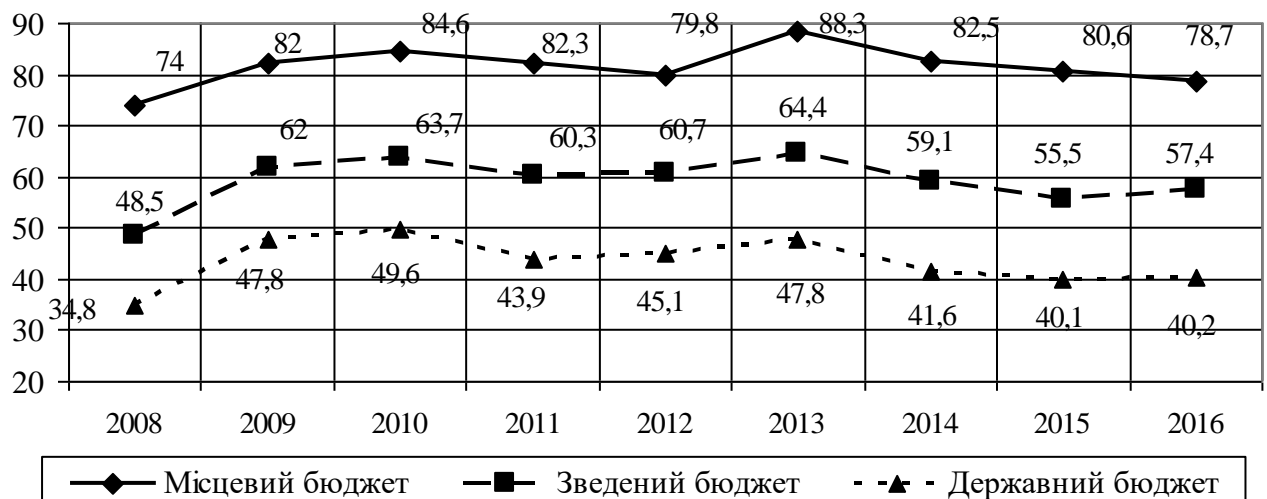

Рис. 4.8. Частка видатків соціального спрямування у структурі витратів зведеного, державного та місцевих бюджетів, %

Складено автором за джерелом: [8].

Це пояснюється структурою витрат місцевих бюджетів, згідно з Бюджетним кодексом України. Суттєвою проблемою бюджету є видатки на соціальний захист населення. Основною причиною необхідності їх збереження вважають проблеми із пенсійним забезпеченням громадян.

Важливою складовою державної політики соціального розвитку є підтримка якості освіти. Якісна освіта сьогодні є не лише елементом соціально орієнтованої економіки та стратегії економічного зростання, а сприяння йому та його прогнозування увійшло в практику державного регулювання всіх розвинутих країн. Вивчення ефективності освіти з точки зору її впливу на економічне зростання має велику практичну цінність у зв'язку з тим, що, по-перше, виявляє джерела та чинники економічного зростання, по-друге, сприяє оптимальному розподілу ресурсів між різними сферами, по-третє пояснює розподіл доходів у суспільстві, по-четверте, впливає на поведінку споживачів освітніх послуг як інвесторів системи освіти.

В даному контексті, одним із пріоритетних напрямків є реформування економічних засад системи освіти, яке має спрямовуватися на створення прозорих фінансово-економічних механізмів цільового накопичення та адресного використання коштів. Необхідність вжиття низки заходів щодо реформування економічних засад системи освіти, зокрема її фінансування, визначено Національною доктриною розвитку освіти. З цією метою Національна доктрина передбачає необхідність збереження контролю держави за механізмами забезпечення обсягів фінансування освіти, які поступово збільшуватимуться за рахунок бюджетного фінансування та залучення додаткових джерел фінансування з метою доведення їх до середніх показників європейських держав.

При цьому джерелами фінансування освіти мають бути кошти державного та місцевих бюджетів; кошти юридичних і фізичних осіб, громадських організацій та фондів, у тому числі благодійні внески і пожертвування; кошти від надання навчальними закладами додаткових освітніх послуг; гранти; кредити на розвиток навчальних закладів усіх рівнів та здобуття освіти; кошти від

здійснення навчальними закладами економічної діяльності, регламентованої державою [53].

Таблиця 4.2

Загальні витрати на освіту в Україні

Показники	Роки									
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Загальні витрати на освіту, млрд. грн.	53,4	70,3	77,4	91,0	97,5	111,1	115,9	109,5	127,1	139,9
Загальні витрати на освіту, у % до ВВП	7,42	7,42	8,48	8,13	7,23	7,62	7,62	6,90	6,39	5,87
Державні витрати на освіту, у % до ВВП	5,59	5,89	6,78	6,63	5,94	6,44	6,42	5,87	5,34	5,01
Середні витрати на одного учня/студента, тис. грн.	5,7	7,8	8,8	10,7	11,7	13,5	14,3	15,5	18,2	19,9
Розподіл загальних витрат за провайдером освіти, % допочаткове навчання	10,3	10,7	11,2	11,7	12,6	13,6	14,0	14,4	14,9	15,0
початкова освіта/перший етап базової освіти	12,6	12,7	13,0	13,6	13,8	15,1	15,6	16,2	16,8	17,6
перший етап середньої освіти/другий етап базової освіти	18,9	18,5	19,2	18,3	17,3	17,8	17,7	18,1	18,0	18,7
другий етап середньої освіти	9,1	8,8	7,1	7,2	7,9	8,0	7,5	6,9	6,5	6,3
післясередня, не вища освіта	5,8	6,1	6,0	6,2	6,1	6,0	6,3	6,0	5,5	5,0
перший етап вищої освіти	41,6	41,5	42,0	41,4	40,7	38,0	37,2	36,8	36,8	35,8
другий етап вищої освіти	1,7	1,7	1,5	1,6	1,6	1,5	1,7	1,6	1,5	1,6

Складено автором за джерелом: [53].

Таблиця 4.2 свідчить, що загальні витрати на освіту до ВВП у 2016 році були найменшими за період з 2007 р. по 2016 року і становлять лише 5,87%. На 01.03.2017 року видатки зведеного бюджету на освіту у % до ВВП у порівнянні з 2000 роком збільшилися з 14,7 % до 15,5 % зменшилися відносно 2010 року.

На всіх стадіях формування національного інтелектуального потенціалу, як передумови економічного зростання, витрачаються кошти. Джерело інвестицій у національний інтелектуальний потенціал – це щоденні витрати, передусім, сім'ї, галузей та держави. Інвестиції держави у національний інтелектуальний потенціал пов'язані з його підтримкою за рахунок державного бюджету: охорони здоров'я, освіти, науки, культури, мистецтва. Тому затрати на освіту та охорону здоров'я становлять вагомую статтю інтелектуального потенціалу. Держава створює систему лікувальних закладів, туристичні та санаторно-курортні заклади, будує стадіони та спортивні майданчики.

Частина коштів йде на проведення науково-дослідних робіт щодо охорони здоров'я, санаторно-курортного лікування, профілактики захворювань. Крім того, кошти витрачаються на державні університети, інститути, коледжі, технікуми, профтехучилища, загальноосвітні та спеціалізовані школи, бібліотеки, дитячі садки, в яких, поряд з обов'язковою програмою та здобуттям кваліфікації, є заняття з фізичного виховання.

Сформований в результаті інвестицій і накопичений державою запас здоров'я, знань, навиків, здібностей, мотивацій, який доречно використовувати в сфері суспільного виробництва, сприяє економічному зростанню, зростанню продуктивності праці, ефективності виробництва і впливає на зростання заробітків працівника.

Спеціалісти вважають, що цінність ефективної системи управління національним інтелектуальним потенціалом і організаційною ефективністю не поступаються, а іноді перевищують цінність системи управління фінансовим капіталом [42, с. 56]. Особливої уваги заслуговує сфера медичного забезпечення. Багато науковців вважають за необхідне запровадження бюджетно-страхової медицини.

Таблиця 4.3.

Фінансування освіти України зі зведеного бюджету

	Всього	з них на освіту всього	у т.ч. дошкільну освіту	загальну середню	професійно-технічну	вищу
2000 рік						
Загальні видатки зведеного бюджету, млн. грн.	48148,6	7085,5	789,0	2564,6	429,1	2285,5
Видатки у % до загальних видатків	100	14,7	1,6	5,3	0,9	4,7
Видатки у % до ВВП	100	4,2	0,5	1,5	0,3	1,3
Видатки на окремі підгалузі у % до видатків на галузь	X	100	11,1	36,2	6,1	32,3
2005 рік						
Загальні видатки зведеного бюджету, млн. грн.	141989,5	26801,8	2940,7	11158,8	1749,9	7934,1
Видатки у % до загальних видатків	100	18,1	2,0	7,4	1,1	5,7
Видатки у % до ВВП	100	6,1	0,7	2,5	0,4	1,8
Видатки на окремі підгалузі у % до видатків на галузь	X	100	11,0	41,6	6,5	29,6
2010 рік						
Загальні видатки зведеного бюджету, млн. грн.	377842,8	79826,0	10238,3	32852,4	5106,2	24998,4
Видатки у % до загальних видатків	100	21,1	2,7	8,7	1,4	6,6
Видатки у % до ВВП	100	7,4	0,9	3,0	0,5	2,3
Видатки на окремі підгалузі у % до видатків на галузь	X	100	12,8	41,2	6,4	31,3
2015 рік						
Загальні видатки зведеного бюджету, млн. грн.	679871,4	114193,5	18142,2	49668,3	6171,2	30981,8
Видатки у % до загальних видатків	100	16,8	2,7	7,3	0,9	4,6
Видатки у % до ВВП	100	5,8	0,9	2,5	0,3	1,6
Видатки на окремі підгалузі у % до видатків на галузь	X	100	15,9	43,5	5,4	27,1
На 01.03.2017 року						
Загальні видатки зведеного бюджету, млн. грн.	835589,8	129435,1	20115,5	56531,3	6181,4	35233,0
Видатки у % до загальних видатків	100	15,5	2,4	6,8	0,7	4,2
Видатки у % до ВВП	100	5,4	0,8	2,4	0,3	1,5
Видатки на окремі підгалузі у % до видатків на галузь	X	100	15,5	43,7	4,8	27,2

... - відомості відсутні

Складено автором за джерелами: [53; 59].

При цьому страхові внески держави мають забезпечувати тільки певний мінімум медичних послуг, а решту мають становити добровільні внески роботодавців та громадян. Тому кожна людина матиме й гарантований кошик послуг, і право та можливість самостійно визначати рівень власного медичного страхування.

Незважаючи на прийняття цілої низки законів, концепцій, державних програм для забезпечення сприятливих умов розвитку молоді, поліпшення становища сімей і жінок, заходи державної політики з цих питань реалізуються безсистемно, за відсутності чітко визначених пріоритетів щодо вирішення, в першу чергу, нагальних соціальних проблем у цих сферах. Такий висновок зроблено за результатами аудиту ефективності використання коштів державного бюджету, виділених Міністерству молоді та спорту України на здійснення заходів державної політики з питань дітей, молоді, жінок та сім'ї.

Розпорошення бюджетних коштів на реалізацію понад 500 заходів на рік зумовлювало проведення нечисленних, непрестижних і нерезонансних у суспільстві (особливо у молодіжному середовищі) заходів, що не сприяло здійсненню ефективної державної політики у сфері соціального розвитку. Нормативно-правове забезпечення проведення державної політики у сфері дітей, молоді, жінок та сім'ї налічує понад 600 нормативно-правових актів, переважна більшість яких не має конкретних механізмів розв'язання поставлених завдань, визначених обсягів видатків на їх реалізацію та потребує систематизації й удосконалення.

Створена Міністерством у справах сім'ї, молоді та спорту схема реалізації заходів з питань дітей, молоді, жінок та сім'ї, а також управління бюджетними коштами, виділеними на їх проведення, є не зовсім прозорою, не забезпечує моніторингу з боку міністерства за фактичним наданням послуг (виконанням робіт) та використанням коштів державного бюджету [61].

Проблема міжбюджетних відносин в основному зводиться до пошуку найбільш ефективних методів підтримки обласних бюджетів зі сторони державного бюджету і місцевих бюджетів зі сторони обласного. На жаль, в

умовах значної диференціації соціального розвитку регіонів методи вирівнювання бюджетної забезпеченості не дають бажаних результатів. Відсутність ефективних стимулів підвищення прибутковості місцевих бюджетів призводить до появи великої кількості дотаційних регіонів. В той же час вирівнювання місцевих бюджетів за рахунок трансфертів, дотацій і субвенцій породжує утриманство і не підтримує розвиток господарської ініціативи. Субвенції соціального захисту населення передбачають: субвенція на виплату допомоги сім'ям з дітьми, субвенція на утримання дітей-сиріт, субвенція на оплату енергоносіїв та житлово-комунальних послуг, субвенція на придбання скрапленого газу, твердого та рідкого побутового палива (рис. 4.9).

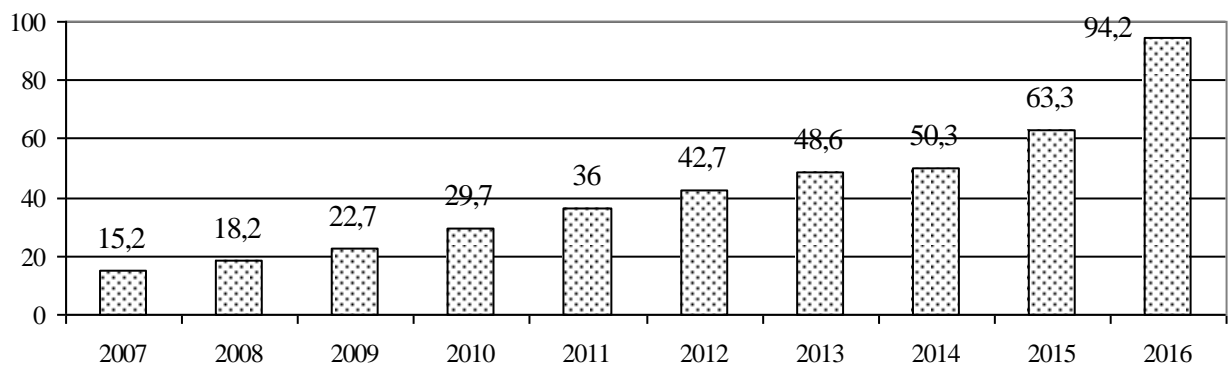

Рис. 4.9. Субвенції соціального захисту населення, що передаються з державного бюджету до місцевих бюджетів, млрд. грн.

Складено автором за джерелом: [51].

Вирішення проблеми міжбюджетних відносин повинно бути пов'язано з пошуком методик та механізмів зменшення диференціації бюджетної забезпеченості, з розподілом повноважень і відповідальності між рівнями влади, з виділенням механізмів узгодження інтересів на державному, регіональному та місцевому рівнях. У світовій практиці горизонтальне бюджетне вирівнювання являє собою фінансову підтримку регіональних і місцевих бюджетів та забезпечує згладжування природних, економічних та соціальних факторів.

Таким чином, модель міжбюджетних відносин може бути ефективною при чіткому розмежуванні повноважень та відповідальності між всіма рівнями (як за

доходами, так і за витратами), коли кожен з рівнів наділений для реалізації своїх повноважень необхідними і достатніми фінансовими ресурсами. Якщо забезпечується реальне вирівнювання бюджетних дисбалансів з метою досягнення конкретних соціальних стандартів споживання промислових товарів, продуктів харчування і суспільних послуг як на окремій території, так і в масштабах всієї країни, тоді цим визначальним моментом для формування моделі міжбюджетних відносин стає вибір основних цілей реформування держави, регіону і території (конкретного населеного пункту – району) [9, с. 123]. На регіональному рівні цілями реформування міжбюджетних відносин можуть стати середньотермінове встановлення і закріплення доходів за місцевими бюджетами, більш чіткий розподіл доходів, підвищення вимог до збалансованості та прозорості бюджетів місцевого рівня. Основне призначення міжбюджетних відносин в регіонах базується на поповненні ресурсів місцевих бюджетів для того, щоб бюджетні доходи між всіма учасниками бюджетного процесу розподілялися за установленними правилами та нормами. Лише в умовах стабілізації та соціально-економічного зростання можлива зміна напрямлень міжбюджетних відносин: від вирівнювання міжрегіональних відмінностей до стимулювання територіального розвитку.

Цивілізаційний прогрес визначається не тільки економічними тенденціями. Важливим є і те, за рахунок чого відбувається економічне зростання, і хто користується його результатами. Якщо окремі невеликі групи, то майже неминучим є зростання нерівності і бідності, якщо більшість населення, то вигоди отримують практично всі верстви населення і плоди економічного зростання будуть розподілені справедливо. Швидке економічне зростання саме по собі не може викоринити нерівність і подолати бідність [46, с. 5].

Результати дослідження дали можливість оцінити ефективність державного регулювання соціальних витрат держбюджету щодо цільового досягнення рівня соціальної орієнтації економіки та впливу на економічне зростання: а) збільшення соціальних витрат бюджету дає можливість розглядати їх як чинник економічного зростання, при цьому чим вищі розміри витрат, тим

вища швидкість приросту ВВП; б) фактично вичерпано можливості подальшого зростання витрат державного бюджету на соціальні цілі; в) подальше їх зростання, за умов збереження екстенсивного типу відтворювальних економічних процесів, може виступати дестимулюючим чинником, який гальмує темпи економічного зростання; г) зростання фонду оплати праці має потенційні можливості для забезпечення економічного прогресу та підвищення соціальної орієнтації держави.

В цьому контексті заслуговують на увагу нові підходи до бюджетування, одним з яких є New Public Management (нове державне управління). Найбільш активне перетворення системи державного управління відповідно до даної ідеології здійснювалися Великобританією, Австралією, Новою Зеландією, США, Канадою. Система New Public Management включає низку взаємозв'язаних напрямлень, а саме: відповідальну фінансову політику; управління за результатом і бюджетування за результатом; впровадження конкурентних завдань при наданні державних послуг, в тому числі в соціальній сфері; забезпечення зацікавлення кваліфікованих кадрів і їх закріплення в системі державної служби; децентралізація і посилення орієнтації на потреби населення [76, с.10].

Зміст соціальної відповідальності держави в економічній політиці настільки широкий, що дозволяє говорити про різні типи структури чи про різні її структури залежно від цілей їх аналізу і аспекту розгляду. Важливим елементом реалізації механізму соціальної відповідальності держави в економічній політиці є здійснення соціальної політики. Один із підходів до розгляду соціальної політики пов'язаний з територіальним устроєм країни. При такому підході можна виділити державну соціальну політику, регіональну соціальну політику, муніципальну соціальну політику. Але на регіональному рівні проявляється протиріччя не лише між державою та регіоном, але й між регіоном в цілому і його окремими територіями та муніципальним самоуправлінням. Різні економічні обставини вимагають використання специфічних мір соціальної політики, технологій і методик для підтримки життєдіяльності населення, забезпечення його соціального розвитку. Розгляд

соціальної політики, що здійснюється в системі рівнів державного устрою, дозволяє стверджувати, що діяльність з її розробки і реалізації буде продуктивною лише в тому випадку, якщо всі рівні будуть діяти в єдності цілей і засобів і якщо буде послідовно проведено структурування обов'язків по кожному з рівнів.

Інший, достатньо широкий, сектор розгляду структури соціальної політики пов'язаний зі сферним підходом. Визначені види соціальних послуг реалізуються не лише в рамках одного відомства, але також в рамках низки інших: так освітньою діяльністю займаються не лише заклади Міністерства освіти, науки, молоді та спорту, але й структури Міністерства соціальної політики.

Реальна соціальна відповідальність держави – не пряме наслідування теоретичних моделей, помітний вплив на неї справляють історичні, економічні, політичні та культурні умови. Тому марно шукати ту чи іншу модель у чистому вигляді. Якщо в більшості країн Центральної, Західної і Північної Європи переважають корпоративістська та етатистська моделі, то в романогерманських державах – патерналістська, у скандинавських країнах, діють, як правило, змішані моделі [49, с. 68].

Нова модель соціальної відповідальності держави в економічній політиці має будуватися, виходячи з того, що: а) соціальні критерії є основоположними в оцінці можливостей і масштабів економічного зростання в середньо- та довгостроковій перспективі; б) відмова від патерналізму в даній сфері не означає самоусунення держави від виконання важливих соціальних функцій; в) широкі масштаби роздержавлення соціальної сфери і формування відповідного ринку послуг мають супроводжуватися адекватними заходами в сфері розподілу, що передбачають значні збільшення грошових доходів населення, особливо в реальному секторі економіки; г) підвищення ролі інституту партнерства при виробництві та реалізації соціальної політики варто розуміти як необхідність взаємопов'язаного забезпечення соціальних гарантій на всіх рівнях (загальнодержавному, регіональному, галузевому, окремого підприємства); д)

конкретні механізми соціальної політики мають розроблятися виходячи з реальних можливостей та інтересів різних соціальних груп населення.

З врахуванням складного економічного становища і необхідності в короткі терміни реанімувати виробництво, передусім, промисловість, основним фундаментом економічної політики найближчим часом має стати усестороння підтримка економічно активного населення. Побудова економічної політики, в центрі якої знаходиться задоволення матеріальних та духовних потреб економічно активного населення і, передусім, зайнятого населення, дозволить цивілізовано підійти до послідовного вирішення соціальних проблем і створить відповідні умови для зняття соціального напруження у виробничому секторі економіки, розвиток якого і визначає соціальні можливості.

Встановлення ролі доходів від трудової діяльності в якості основного джерела благополуччя населення є серйозною проблемою, вирішення якої має стати не тільки одним із основних завдань антикризового управління, але й найважливішим пріоритетом макроекономічної політики держави, яка попадає в замкнуте коло. Без зростання зарплат в реальному секторі неможлива інтенсивна праця і, відповідно, значне зростання виробництва, збільшення доходів пенсійного фонду, фондів обов'язкового медичного страхування, податкових доходів державного бюджету, що є необхідною умовою підвищення пенсій і зростання витрат на соціальну сферу.

Однією із стратегічних інтегрованих цілей економічної політики держави має бути соціальний захист населення. В умовах соціально орієнтованої національної економіки соціальний захист населення зобов'язаний виступати важелем нейтралізації негативних явищ економіки. Однією з цілей державного регулювання є формування національної системи соціального захисту населення в період формування соціально орієнтованої економіки з допомогою створення правової і нормативної бази, опрацювання механізмів захисту та державних гарантій, виходячи з реальних можливостей економіки.

Базовими в системі соціального захисту мають стати такі принципи: поширення захисту на осіб, які працюють за наймом, членів їхніх сімей та

непрацездатних громадян; диференційований підхід до різних соціально-демографічних груп населення залежно від міри їх економічної самостійності, працездатності, можливості підвищення добробуту власними силами; перерозподіл економічної відповідальності за реалізацію соціальних гарантій між державою, підприємствами і громадянами; визначення рівня соціальних гарантій на підставі системи соціальних нормативів; відповідність форм соціального захисту рівню розвитку ринкових відносин в економіці.

Рис. 4.10. Організаційно-управлінська структура системи соціального захисту населення в Україні

Складено автором за джерелом: [67].

Необхідність державного втручання в соціальний захист обумовлюється низкою факторів: а) це особливість сучасного індустріального суспільства, в якому значна кількість є найманими працівниками. В таких умовах тимчасова чи тривала втрата працездатності може призвести до втрати джерел існування. б) однією з причин виникнення соціального захисту є характер сучасної нуклеарної

сім'ї, розмір якої замалий, щоб слугувати неформальним інститутом захисту проти соціальних ризиків; в) через велику кількість людей, які потребують соціального забезпечення, ні комунальні, ні суспільні організації не здатні запропонувати систему соціальної підтримки [5, с. 11].

Більшість систем соціального захисту в розвинених країнах світу мають організаційно-управлінські відмінності. Організаційно-управлінську структуру системи соціального захисту в Україні можна викласти у вигляді чотирирівневої системи (рис. 4.10). Право населення на соціальний захист здійснюється через соціальне страхування, соціальну допомогу та соціальне обслуговування.

Соціальний захист виступає особливою формою державного регулювання добробуту населення, коли при обмежених ресурсах держави потрібно забезпечувати максимально можливе задоволення потреб населення.

Ефективність системи та рівень соціального захисту населення залежать від якісного фінансового забезпечення, його розглядають як метод фінансового механізму, що застосовується у процесі розподілу та перерозподілу виробленого у суспільстві національного продукту.

Соціальний захист має системний характер, у вигляді законодавчо встановлених постійних грошових виплат, компенсацій з державного або місцевого бюджетів, і періодичний – у вигляді одноразової грошової або матеріальної допомоги з різних фондів, подарунків меценатів або окремих осіб [90, с. 258]. В таких умовах вагоме значення має соціальний захист товаровиробників, які за рахунок виробництва створюють споживчі вартості та поповнюють національний дохід держави.

З точки зору трудового вкладу в суспільне виробництво, варто виділяти два типи соціального захисту: обмежений і необмежений. Обмежений соціальний захист передбачає забезпечення всім членам суспільства гарантований мінімальний рівень якості життя, захист від важких фізичних позбавлень. Це визначений мінімум в їжі, житлі і одязі, який достатній для підтримки здоров'я і працездатності. Даний вид захищеності досяжний для всіх і

не має розглядатися в якості привілею. Ця законна вимога кожного члена суспільства є доповненням ринкової системи.

Рис. 4.11. Державні соціальні стандарти в системі попередження і подолання негативних явищ економіки

Джерело: розробка автора

Необмежений соціальний захист являє собою забезпечення державою гарантованого і відносного благополуччя будь-якому індивіду чи групі громадян. Мета необмеженої захищеності – застрахувати окремих членів суспільства від того, що є нормою для ринку, від можливого зменшення рівня їх доходів. Забезпечення державою цього виду захищеності являє собою втілення в життя

справедливої винагороди, віднесеного до суб'єктивних гідностей людини. Це забезпечення для визначеної групи чи соціального прошарку людей відповідного рівня доходів.

Для визначення та обґрунтування розмірів видатків на соціальний захист з бюджету в Україні встановлені державні соціальні стандарти. На основі стандартів визначаються розміри основних соціальних гарантій. Відповідно до українського законодавства, державні соціальні стандарти, гарантії і нормативи є основою для розрахунку видатків на соціальні цілі та формування на їх основі бюджетів усіх рівнів та соціальних фондів.

Таблиця 4.4

Прожитковий мінімум в Україні на місяць, грн.

Соціальні і демографічні групи населення	Роки										2017 р. до 2000 р., разів
	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	с 01.01 .17 р. по 30.04.17 р.	
На одну особу	270	423	875	953	1095	1176	1176	1330	1544	1544	5,7
Для дітей віком до 6 років	240	376	799	870	961	1032	1032	1167	1355	1355	5,6
Для дітей віком від 6 до 18 років	297	468	957	1042	1197	1286	1286	1455	1689	1689	5,6
Для працездатних осіб	287	453	922	1004	1134	1218	1218	1378	1600	1600	5,5
Для осіб, які втратили працездатність	216	332	734	800	884	949	949	1074	1247	1247	5,7

Складено автором за джерелом: [51].

Базовим державним соціальним стандартом є прожитковий мінімум (табл. 4.4.), на основі якого визначаються державні соціальні гарантії та стандарти у сферах доходів населення, житлово-комунального, побутового, соціально-культурного обслуговування, охорони здоров'я та освіти.

Більшість соціальних видатків, що затверджується Законом України „Про державний бюджет України” є значно нижчими, ніж визначено відповідними соціальними законами. Відстань від декларації до реального життя ще досить відчутна.

Таблиця 4.5

Державні соціальні гарантії в Україні

Роки, грудень	Показники						
	Прожитковий мінімум на одну особу, грн.	Прожитковий мінімум для непрацездатних осіб, грн.	Мінімальна зарплата, грн.	Мінімальна пенсія, грн.	Мінімальна зарплата у % до прожиткового мінімуму	Мінімальна пенсія у % до прожиткового мінімуму для непрацездатних осіб	Середній розмір призначеної місячної пенсії пенсіонерів за віком,
2000	270,10	216,56	118,0	46,0	43,7	21,2	69,3
2001	311,30	248,77	118,0	55,0	37,9	22,1	85,2
2002	342,0	268,0	140,0	79,0	40,9	29,4	127,1
2003	342,0	268,0	205,0	86,9	59,9	32,4	141,8
2004	362,23	284,69	237,0	90,19	65,4	31,6	194,3
2005	423,0	332,0	332,0	332,0	78,4	100,0	323,8
2006	472,0	366,0	400,0	366,0	84,7	100,0	417,7
2007	532,0	411,0	460,0	415,11	86,4	101,0	497,0
2008	607,0	482,0	545,0	544,0	89,6	112,8	751,4
2009	701,0	573,0	744,0	573,0	106,1	100,0	898,4
2010	875,0	734,0	922,0	734,0	105,3	100,0	999,0
2011	953,0	800,0	1004,0	800,0	105,3	100,0	1121,8
2012	1095,0	884,0	1134,0	884,0	103,5	100,0	1252,4
2013	1176,0	949,0	1218,0	949,0	103,5	100,0	1464,3
2014	1176,0	949,0	1218,0	949,0	103,5	100,0	1521,6
2015	1330,0	1074,0	1378,0	949,0	103,6	88,4	1573,0
2016	1544,0	1247,0	1600,0	1247,0	103,6	100,0	1690,3

Складено автором за джерелом: [51].

Різне падіння рівня життя основної маси населення призводить до того, що навіть за офіційними даними третина громадян країни живе нижче прожиткового мінімуму. В особливо важкому стані знаходяться непрацездатні громадяни – це інваліди, пенсіонери, хворі. Адже навіть прожитковий мінімум для непрацездатної особи становить лише близько 80% загального прожиткового мінімуму (табл. 4.4.).

Розмір середньомісячної пенсії становить лише приблизно половину розміру заробітної плати (табл. 4.5.). При цьому, серед самотніх пенсіонерів старше 70 років лише у Києві: 5,2% - прикуті до ліжка; 24,2% - пересуваються в межах квартири; 43,5% - потребують часткової допомоги; 28,1% - потребують тимчасової допомоги [40].

Ми погоджуємося з думкою Консалтингового об'єднання „Центр Громадської Експертизи”, який наголошує на необхідності проведення системної реформи у сфері соціального захисту та соціального забезпечення.

Таблиця 4.6

Співвідношення середнього розміру пенсій та середньомісячної заробітної плати

	На початок року										Відхилення 2017 р. до 2001 р., раз
	2001	2006	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
Середній розмір призначених місячних пенсій пенсіонерів, які перебувають на обліку в органах Пенсійного фонду, грн.	83,33	406,82	999,02	1121,7	1223,2	1430,0	1526,1	1581,5	1699,5	1828,3	21,9
Середньомісячна заробітна плата, грн.	230	806	1905	2239	2633	3265	3480	4195	5183	7104	30,8
Середній розмір пенсії до середньомісячного розміру заробітної плати, у %	36,4	50,5	52,4	50,1	46,5	47,3	43,8	37,7	32,7	25,7	0,7

Складено автором за джерелом: [73].

Реформа повинна здійснюватись у таких основних напрямках: 1) перегляд законодавства, яким встановлюються рівні види пільг та соціальних виплат, з метою скорочення кількості категорій їх отримувачів; 2) введення мораторію на встановлення нових пільг та запровадження нових категорій пільговиків; 3)

забезпечення поступового переходу від системи пільг за соціальною ознакою до адресних соціальних виплат та соціальних послуг; 4) заміна пільг за професійною ознакою на адекватну винагороду за працю – заробітну плату; 5) перегляд системи критеріїв та підстав, за якими громадянам надаються пільги та призначаються соціальні виплати; 6) забезпечення прозорості і координації при виконанні та фінансуванні усіх державних програм соціального спрямування; 7) узгодження чинного законодавства у сфері соціального захисту та соціального забезпечення з чинним бюджетним законодавством; 8) підвищення ефективності виконання взятих на себе Україною міжнародно-правових зобов'язань у сфері вдосконалення державної системи соціального захисту та її інтеграції у міжнародну, зокрема, європейську систему [56].

В Україні весь механізм соціального захисту громадян, який сьогодні часто зводиться лише до соціальної підтримки найбільш незахищених прошарків населення, порушений на всіх рівнях управління, в тому числі і на муніципальному. На жаль, у життя поступово входить механізм, який відрізняється від соціальних нормативів – безвідповідальність всіх органів державного управління перед населенням.

Держава реалізує політику соціального захисту населення через соціальні програми і систему соціального обслуговування населення через систему закладів. Соціальний захист є комплексом заходів, спрямованих на підтримку високого рівня життя населення, що здійснюється державою.

Сьогодні соціальний захист українських громадян регулюється за допомогою близько 40 Законів України та близько 20 Постанов Кабінету Міністрів. „Соціальний захист та соціальне забезпечення населення” є найбільшою статтею фінансування з бюджету – навіть більшою, ніж видатки на охорону здоров'я, освіту. Соціальна захищеність - це одночасно і сукупний стан, і мета, і засіб державного регулювання. Метою і результатом державного регулювання в соціально орієнтованій національній економіці є соціальна захищеність індивідів.

Таблиця 4.7

Державні витрати на соціальний захист та соціальне забезпечення
населення

Роки	Сума видатків зведеного бюджету України, млн. грн.	у % до загальних видатків	у % до ВВП
1996	4105,6	12,0	5,0
1997	5607,7	16,4	6,0
1998	4227,0	13,6	4,1
1999	4147,1	11,9	3,2
2000	5985,2	12,4	3,5
2001	8332,8	15,0	4,1
2002	12643,9	21,0	5,6
2003	12953,2	17,1	4,9
2004	19310,4	19,0	5,6
2005	39940,2	28,2	9,1
2006	41419,9	23,7	7,6
2007	48517,3	21,4	6,7
2008	74069,7	23,8	7,8
2009	78872,4	25,4	8,6
2010	104624,1	27,6	9,7
2011	105555,7	25,0	8,0
2012	125382,7	25,3	8,9
2013	145166,0	28,7	10,0
2014	138004,6	26,4	8,7
2015	176339,8	25,9	8,9
2016	258326,1	30,9	13,1

Складено автором за джерелом: [73].

Таблиця 4.7. свідчить, що розміри частки державних витрат на соціальний захист та соціальне забезпечення населення у % до ВВП протягом 1996-2016 рр. коливається, а у 2013 р. спостерігається її збільшення порівняно з попередніми роками.

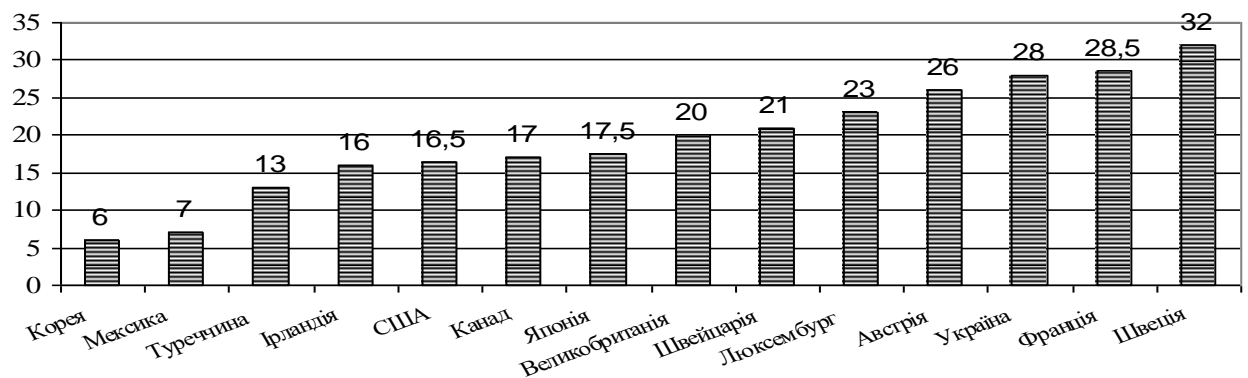

Рис. 4.12. Соціальні витрати окремих держав до ВВП, %

Складено автором за джерелом: [65].

За часткою соціальних видатків у ВВП Україна займає лідируючі позиції серед країн світу (рис. 4.12), але в розрахунку на одну особу соціальні видатки в нашій державі є одними з найнижчих у порівнянні з розвинутими країнами світу (рис. 4.13).

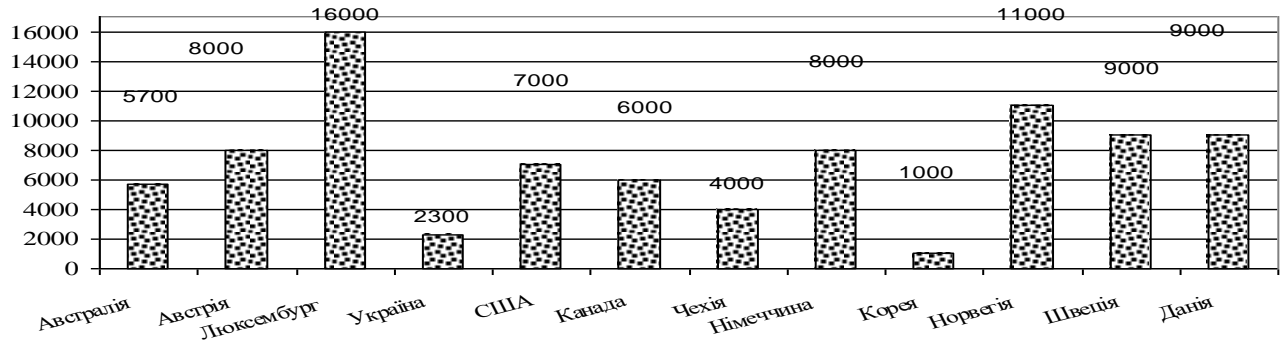

Рис. 4.13. Соціальні видатки окремих держав в розрахунку на одну особу, дол. США

Складено автором за джерелом: [65].

Соціальна захищеність має бути способом життя більшості населення. Рівень і якість соціальної захищеності членів суспільства прямо залежить від рівня розвитку і ефективності національної економіки.

Таблиця 4.8

Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення в Україні, млн. грн.

Категорія витрат	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Соціальний захист на випадок непрацевдатності	7960,5	8698,9	10308,6
Соціальний захист пенсіонерів	79812,8	99587,2	147611,2
Соціальний захист ветеранів війни та праці	4689,3	5370,3	6976,5
Соціальний захист сім'ї, дітей та молоді	36399,3	36479,8	40706,8
Соціальний захист безробітних	55,5	59,7	94,0
Допомога у вирішенні житлового питання	2599,1	15515,5	41625,2
Соціальний захист інших категорій населення	5571,7	8616,4	8337,9
Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері соціального захисту	19,7	16,5	16,2
Інша діяльність у сфері соціального захисту	896,4	1995,0	2649,3
Всього видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення	138004,6	176339,8	258326,1

Складено автором за джерелом: [31].

Важливою організаційно-правовою формою соціального захисту є соціальна допомога. Вона носить адресний характер і надається людям після перевірки їх нестатків, якщо вони не мають інших джерел існування. Державна соціальна допомога фінансується з державного бюджету у вигляді субвенцій до місцевих бюджетів.

Державне регулювання та контроль за соціальними виплатами покладено на Міністерство соціальної політики України та органи місцевого самоврядування. Державна соціальна допомога може надаватися в різних формах: грошових виплат, натуральної допомоги, пільг, субсидій, соціальних послуг.

Важливим інститутом права соціального забезпечення є державна допомога сім'ям з дітьми, суть якої полягає, передусім, у поліпшенні матеріального становища сімей з дітьми та створенні найсприятливіших умов для розвитку підростаючого покоління.

Таблиця 4.9

Розміри державної допомоги, травень 2017 року

Види державної соціальної допомоги	Сума, грн.
Соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям:	
для працездатних осіб	353,64
для осіб, як втратили працездатність та інвалідів	1312,0
для дітей віком до 6 років	1212,1
для дітей віком від 6 до 18 років	1510,45
для населення віком від 18 до 23 років	1431,4
Допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування	
до 6 років	2852,0
від 6 до 18 років	3554,0
Державна соціальна допомога на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування:	
до 6 років	2852,0
від 6 до 18 років	3554,0
від 18 до 23 років	3368,0
Допомога у зв'язку з вагітністю та пологами	421,0
Допомога при народженні дитини:	41280,0
одноразова виплата	10320,0
щомісячна виплата	860,0
Допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку	130,0

Складено автором за джерелом: [73].

Ще одним видом державної соціальної допомоги є пряма субсидія для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива (Додаток П).

Така субсидія визначається на основі об'єктивних критеріїв і призначається в розмірі різниці між розміром плати за житлово-комунальні послуги, скраплений газ, тверде та рідке пічне побутове паливо і обсягом визначеного Урядом України визначеного відсотка платежу особи (20% або 15% сукупного доходу). Особливістю субсидій є те, що зазначена різниця (за окремими винятками) не виплачується безпосередньо громадянам, а натомість перераховується напряму підприємствам, що надають таким громадянам житлово-комунальні послуги. Замість поступового формування середнього класу, який є основою демократичного суспільного устрою, умовою соціальної і політичної стабільності, йде процес розширення прошарків населення, що стійко тяжіють до соціальних низів. Це пояснюється тим, що при визначенні деяких видів державних соціальних допомог закладається навіть не прожитковий мінімум, а рівень забезпечення прожиткового мінімуму для відповідних демографічних груп населення, що істотно знижує розмір допомог.

Іншими організаційно-правовими формами соціального захисту можуть бути провідентні фонди – обов'язкове накопичення засобів на випадок виникнення деяких обставин. Ці фонди існують в деяких країнах і є загальнонаціональними організаціями, які слугують для обов'язкових збережень всіма працюючими громадянами.

Фонди переслідують мету забезпечити індивідуальну відповідальність кожного працюючого за своє благополуччя в майбутньому. Скористатися цими вкладками можна у випадку тимчасової непрацездатності, за умови припинення роботи, безробіття.

Реорганізація соціального захисту в Україні повинна здійснюватися на основі розподілу повноважень між соціальним страхуванням і соціальною допомогою, переведенням соціального забезпечення на принципи соціального страхування. Першочерговим завданням формування ефективного механізму

соціального захисту є створення двох юридично незалежних економіко-організаційних підсистем: соціального страхування і соціальної допомоги (остання використовується у тих випадках, коли важко чи неможливо застосувати соціальне страхування [72, с.33]).

Таким чином, однією з найбільш ефективних форм, які дозволяють забезпечити позитивну спрямованість розвитку соціального захисту населення, нейтралізацію соціальних ризиків, формування системи соціальної безпеки, повинно стати соціальне страхування. Організаційна структура органів державного соціального страхування представлена в додатку К.

Виплати по соціальному страхуванню, як правило, формують найбільшу частку коштів соціального захисту. Сутність страхових методів зводиться до розподілу матеріальної відповідальності щодо компенсації і мінімізації соціальних ризиків серед максимально можливої кількості учасників, тобто соціальний захист набуває форми організованої взаємодопомоги. Кінцеве призначення страхування – це захист людини від можливої небезпеки, уникнення певних ризиків, можливих матеріальних втрат.

За фінансовою ознакою соціальні зобов'язання держави поділяються на дві групи. До першої з них входять соціальні зобов'язання, що фінансуються за страховим принципом з пенсійних фондів та державних фондів соціального страхування. В цій групі можна виділити виплати, для яких: страхові внески розподіляються між можливим реципієнтом та іншими страхувальниками; страхові внески на користь можливого реципієнта іншим страхувальником; страхові внески, які здійснює сам реципієнт. Сьогодні в Україні домінує перший вид, що фінансується за страховим принципом, оскільки і державна трудова пенсія, і допомоги з тимчасової втрати працездатності або безробіття виплачуються з відповідних фондів, у формуванні яких беруть участь наймані працівники. До другої групи соціальних зобов'язань держави входять ті з них, що безпосередньо здійснюються з державного бюджету, місцевих бюджетів за узагальненою статтею „Видатки на фінансування соціально-культурних заходів”, включаючи видатки на охорону здоров'я, освіту та духовний і фізичний

розвиток. Загалом сучасний обсяг соціальних зобов'язань держави становить близько 60 % видатків консолідованого бюджету або 20 % ВВП.

Таблиця 4.10

Розміри мінімального та максимального єдиного соціального внеску

Період	Мінімальний єдиний соціальний внесок, грн.	Мінімальна заробітна плата, грн.	Максимальний єдиний соціальний внесок, грн.	Ставка єдиного соціального внеску для приватних підприємців, %
3 01.01.2011 р. по 31.03.2011 р	326,53	941,0	4897,91	34,7
3 01.04.2011 р. по 30.09.2011 р	333,12	960,0	4996,80	34,7
3 01.10.2011 р. по 30.11.2011 р	341,80	985,0	5810,52	34,7
3 01.12.2011 р. по 31.12.2011 р	348,39	1001,0	5922,60	34,7
3 01.01.2012 р. по 31.03.2012 р	372,33	1073,0	6329,63	34,7
3 01.04.2012 р. по 30.06.2012 р	379,62	1094,0	6453,51	34,7
3 01.07.2012 р. по 30.09.2012 р	382,39	1102,0	6500,70	34,7
3 01.10.2012 р. по 30.11.2012 р	387,95	1118,0	6595,08	34,7
3 01.12.2012 р. по 31.12.2012 р	393,50	1134,0	6689,47	34,7
3 01.01.2013 р. по 30.11.2013 р	398,01	1147,0	6766,15	34,7
3 01.12.2013 р. по 31.12.2013 р.	422,65	1218,0	7184,98	34,7
3 01.01.2014 р. по 31.08.2015 р.	422,65	1218	7184,98	34,7
3 01.09.2015 р. по 31.12.2015 р.	487,17	1378	8128,82	34,7
3 01.01.2016 р. по 30.04.2016 р.	303,16	1378	7579,0	22,0
3 01.05.2016 по 30.11.2016 р.	319,0	1450	7975,0	22,0
3 01.12.2016 р. по 31.12.2016 р.	352,0	1600	8800,0	22,0
3 01.01.2017 р. по 30.04.2017 р.	704,0	3200	8800,0	22,0
3 01.05.2017 р.	704,0	3200	9262,0	22,0

Складено автором за джерелами: [2; 51].

Останнім часом в умовах реформування системи соціального страхування в нашій державі спостерігається послідовне збільшення числа недержавних пенсійних фондів, які здійснюють інвестування з метою зростання своїх активів. Таке інвестування має економічний інтерес не тільки для них самих, але і для підприємств, які є реципієнтами даних інвестицій – це інвестування з метою отримання і зростання доходу. Оцінка економічних аспектів розвитку України, правової сфери регулювання свідчить про низку недоліків в управлінні соціальним страхуванням.

Перш за все – це недосконалість законодавчої бази щодо формування та організації діяльності фондів соціального страхування, і, як наслідок, порушення стабільності в соціально-трудої сфері.

Дослідження досвіду формування систем управління соціальними ризиками у розвинених країнах дозволяє визначити їх загальні ознаки: а) соціальне страхування фінансується за рахунок страхових внесків, які, звичайно, солідарно сплачують роботодавці і наймані працівники, за умови можливої участі держави у формі додаткових внесків за рахунок податків, а також доходів від накопичення капіталу; б) страхові внески акумулюються у спеціальних страхових фондах, з яких надходять соціальні трансферти; в) розмір страхових внесків, як правило, залежить від величини заробітної плати; г) страхування від нещасного випадку, що трапився в процесі трудової діяльності, повністю фінансується за рахунок внесків роботодавців.

З 01.01.2011 р. спростилася система адміністрування внесків до Пенсійного фонду та фондів соціального страхування. Замість чотирьох платежів до Пенсійного фонду, Фонду соціального страхування на випадок безробіття, Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності та Фонду соціального страхування від нещасного випадку введено єдиний соціальний внесок. Сьогодні пенсійний фонд поповнюється з двох джерел. Це Єдиний соціальний внесок і дотації з державного бюджету. При цьому сума дотацій з державного бюджету постійно зростає, не дивлячись на великий відсоток відрахувань з Єдиного соціального внеску. В 2016 році відбулося зниження

ставки Єдиного соціального внеску з 36%-49% до 22%. Знизився об'єм Єдиного соціального внеску, що переходується в пенсійний фонд з 88% до 78%. Відповідно з 2016 року 60% доходів пенсійного фонду – це кошти державного бюджету.

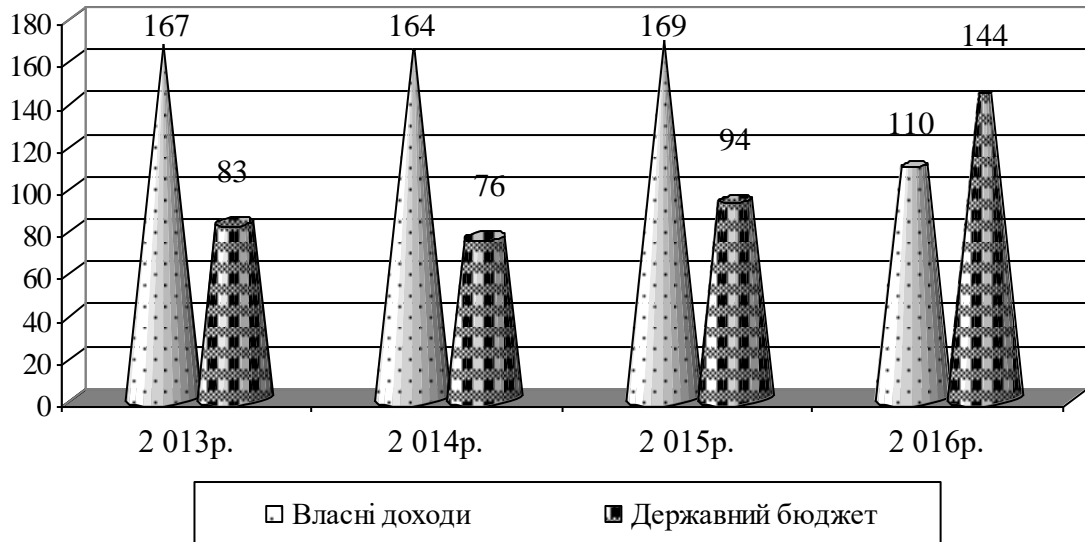

Рис. 4.14. Доходи Пенсійного фонду, млрд. грн.

Складено автором за джерелами: [82].

Виплати пенсіонерам за віком складають 76%. В 2015 році на виплату пенсій на непідконтрольні території держава потратила 34 млрд. грн.

Як свідчить дослідження Всесвітнього банку, Україна є одним з лідерів за сумою податків і обов'язкових внесків на фонд заробітної плати. Найбільш розвинені країни світу, які входять до складу Організації економічного співробітництва та розвитку і відзначаються високим рівнем соціальної забезпеченості, мають середній показник навантаження на фонд заробітної плати всього 23,3 %, тоді як Україна – 43,3%. Варто зменшити навантаження на фонд заробітної оплати шляхом зниження єдиного соціального внеску. Так, уряд пропонує зниження єдиного соціального внеску до 21%.

Основним завданням зниження розміру єдиного соціального внеску є стимулювання легалізації робочих місць, збільшення рівня легальних заробітних плат, боротьба з таким явищем як «тіньові» заробітні плати (заробітна плата в

конвертах). Запровадження даних змін має призвести до: покращання умов праці працюючих та підвищення рівня заробітної плати; підвищення рівня соціальної захищеності працівників; збільшення купівельної спроможності населення та, відповідно, до збільшення внутрішнього споживання; зростання кредитування, розвиток банківського сектору; вивільнення оборотних коштів, що, в свою чергу, має спричинити зростання темпів розвитку економіки [2].

Актуальною є проблема побудови взаємовідносин з муніципальними утвореннями та некомерційними закладами, їхня участь у соціальній підтримці населення. Аналіз вітчизняного досвіду показує, що в сучасних джерелах інформації недостатньо відображений вплив некомерційних організацій на формування соціально орієнтованої економіки, зокрема на діяльність закладів соціального обслуговування. Але практика останніх років показує, що в країнах Європи частіше активність проявляють суспільні рухи, організації, що здійснюють прямий чи опосередкований вплив залежно від подій, процесів на заклади соціального обслуговування. Діяльність некомерційних організацій, що ведуть діалог з державними структурами з питань соціального обслуговування тих чи інших категорій громадян, може суттєво змінювати структуру державних закладів та їхню діяльність.

Становлення некомерційних організацій здійснює істотний вплив на процес інституціалізації соціального обслуговування з таких напрямків: створення недержавного сектора соціального обслуговування, створення конкуренції державним соціальним службам, вплив на систему контролю за діяльністю соціальних служб, участь у соціальному партнерстві і вплив на процес прийняття рішення.

4.3. Економічна політика держави та механізми її реалізації в системі державно-приватно-соціального партнерства

Одним з пріоритетних завдань державної економічної політики є розвиток підприємництва. Невід'ємною складовою частиною розвитку підприємництва є

створення сприятливих умов для здійснення підприємницької діяльності. З метою реалізації визначених цілей в Україні має постійно проводитися робота з удосконалення регуляторного середовища (дерегуляція).

Національний підприємницький сектор є фундаментом економіки, що забезпечує роботу більш як 8 млн. українців (близько 50 % зайнятого населення), з яких 1,7 млн. осіб працюють на великих підприємствах, понад 2,6 млн. – у суб'єктів середнього підприємництва та понад 3,8 млн. осіб – у суб'єктів малого підприємництва [3].

Негативні кризові тенденції в Україні можна пояснити уповільненими темпами росту приватного сектора та відсутністю динамічної розвиненості малого та середнього бізнесу. Такі явища є наслідком слабого регулятивного середовища а також обмеженого доступу бізнеса до фінансових ресурсів. В умовах виникнення «неспроможностей ринку» проблему неефективного використання суспільних ресурсів ринок самостійно вирішити не може, але її може подолати втручання держави за рахунок використання регуляторної політики та економічних регуляторів.

Держава може, але не повинна втручатися в роботу ринку, і в ідеалі втручається лише тоді, коли цілеспрямовані дії учасників ринку не дають позитивного результату. В таких умовах можуть виникати ситуації «неспроможності ринку», коли обмежені ресурси використовуються не у найбільш ефективний спосіб.

Випадками класичних неспроможностей ринку є: а) проблема зовнішніх ефектів, яка формується при впливі на добробут суб'єкта при виникненні вигод та витрат, які не оплачує цей суб'єкт; б) проблема суспільних благ, якими користуються особи одночасно з отриманням благ іншими особами; в) проблема монополій; г) проблема інформаційної асиметрії, яка формується за рахунок недостатньої інформованості всіх учасників ринку і прийнятті за рахунок цього неоптимальних рішень [62].

В таких умовах важливим є проведення виваженої державної регуляторної політики, направленої на стабілізацію соціально-економічного розвитку та побудову моделі соціально орієнтованої національної економіки.

Державна регуляторна політика у сфері господарської діяльності – напрям державної політики, спрямований на вдосконалення правового регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання, недопущення прийняття економічно недоцільних та неефективних регуляторних актів, зменшення втручання держави у діяльність суб'єктів господарювання та усунення перешкод для розвитку господарської діяльності [36].

Ми вважаємо, що державна регуляторна політика має являти собою сталий та систематичний інструментарій органів державної влади, спрямований на впровадження ефективного державного управління в сферах національного господарства з метою оптимальної взаємодії органів виконавчої влади та суб'єктів господарювання всіх рівнів.

Провідною є роль регуляторної політики в сфері малого та середнього бізнесу. В Україні налічується 1973 тис. суб'єктів малого і середнього підприємництва, з яких 1,63 млн. фізичних осіб-підприємців і 343 тис. юридичних осіб-підприємців. Тому регуляторна політика має відкрити потенціал реалізації можливостей для малого та середнього бізнесу на основі: усунення надмірного регулювання господарської діяльності у спосіб зменшення кількості документів дозвільного характеру; пріоритетного врахування інтересів та особливостей таких підприємств в пакеті економічних реформ; узгодження регуляторної політики з потребами та специфікою малого підприємництва; забезпечення істотного поліпшення умов ведення бізнесу в нашій державі. Результатом дерегуляції має стати якісне та стале поліпшення бізнес-клімату в Україні [3].

Трансформаційні елементи економіки призвели до істотних змін у сфері соціально-трудових відносин. На відміну від минулої централізованої системи

вирішення великої кількості питань в цій сфері, що вирішувалися раніше на державному рівні, дані питання передані безпосередньо на підприємства.

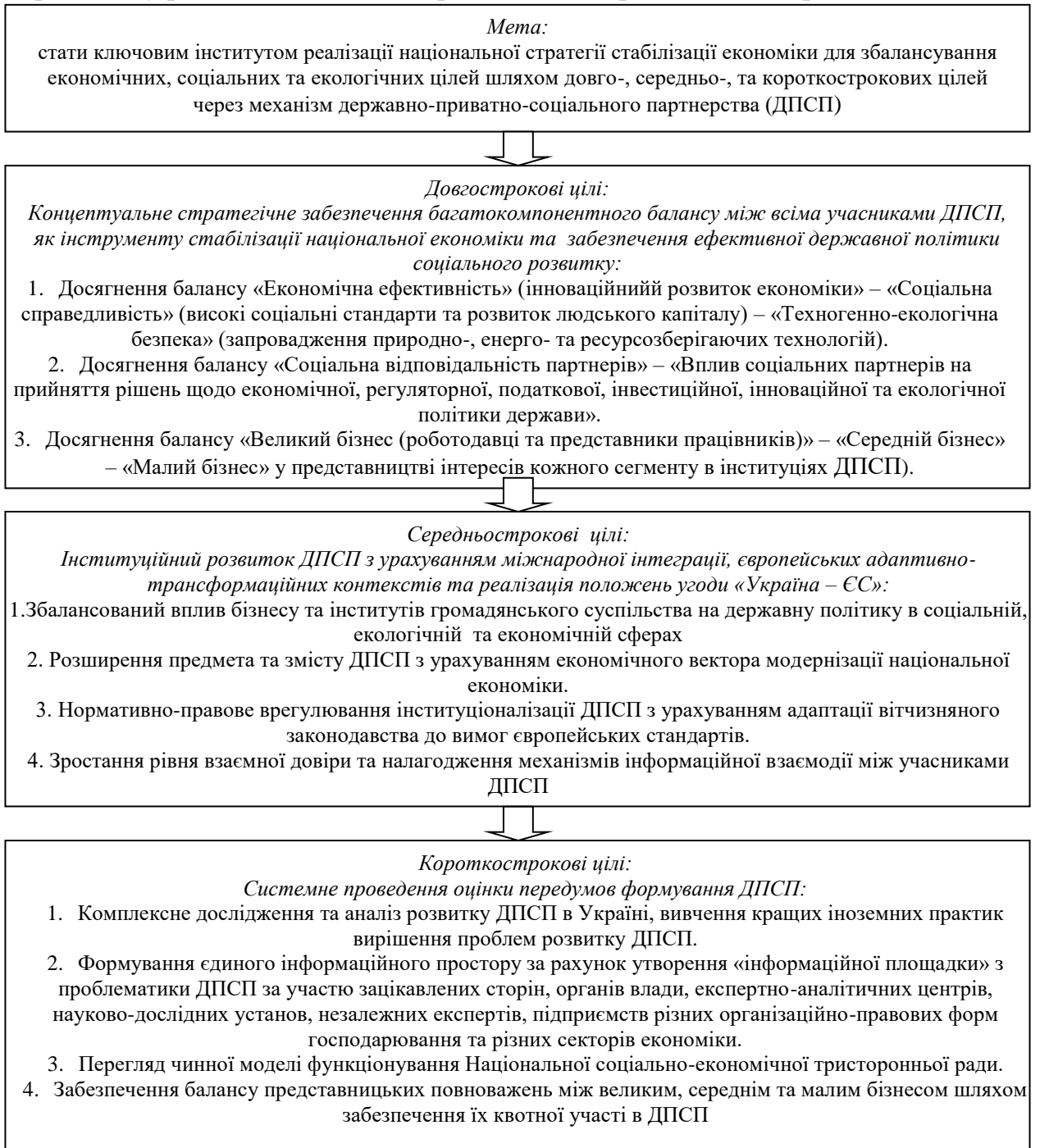

Рис. 4.15. Цілі та практичні аспекти державно-приватно-соціального партнерства в системі державної політики соціального розвитку

Розробка автора

Проблеми форм державного регулювання трудових відносин в Україні найбільше зосереджуються сьогодні у сфері економіки, адже в основі добробуту

мають бути такі механізми регуляції, які сприяли б ефективному розв'язанню економічних питань в інтересах усього суспільства. У сфері соціально-трудоких відносин такою формою демократичного регулювання, прийнятною для всіх її суб'єктів, стає діалог через механізм партнерства [43, с. 23].

В таких умовах одним з резервів ефективної державної політики соціального розвитку є державно-приватно-соціальне партнерство. Дана форма партнерства розглядеться через систему цілей (рис. 4.15). Державно-приватно-соціальне партнерство в усталеному розумінні – система взаємовідносин між найманими працівниками та працедавцями, є один із способів узгодження інтересів при взаємодії праці з капіталом. В більш широкому розумінні таке партнерство можна розглядати як ідеологію співпраці в усіх сферах життєдіяльності, що представлені в суспільстві. Партнерство варто розглядати як один із способів представлення інтересів будь-яких соціальних груп в суспільстві. Така система взаємовідносин може будуватися ефективно лише при наявності третього активного суб'єкта – держави і таким чином партнерство перетворюється на один з принципів державного регулювання. З іншої сторони, під державно-приватно-соціальним партнерством розуміється спосіб узгодження протилежних інтересів, метод вирішення соціально-економічних проблем і регулювання конфліктів між найманими працівниками та власниками.

Державно-приватно-соціальне партнерство, яке сьогодні отримало юридичне закріплення через норми трудового права, в більш широкому розумінні може розглядатися в інформаційному суспільстві як найбільш прийнятна форма взаємодії, як інструмент економічної політики держави, як спосіб вирішення економічних проблем в умовах політичних і громадянських свобод.

Світова цивілізація сьогодні іде шляхом гармонізації відносин між працею і капіталом, між різними групами, що взаємодіють у суспільстві. Розглядаючи соціально орієнтовану економіку як ринок капіталів, тобто ринок матеріально-речового і людського капіталів та ринку робочої сили, конкретне наповнення

сутності та змісту державно-приватно-соціального партнерства відбувається в процесі її купівлі-продажу [90, с. 272].

Ф.І. Гайнулина виділяє три основні моделі досліджуваного партнерства: а) американську, яка опирається на загальну правосвідомість, де системи укладання трьохсторонніх домовленостей не існує, але широко розвинений інститут третейського вирішення трудових спорів; б) скандинавську, що базується на широкому законодавстві в галузі регулювання соціально-трудова відносин, де існують постійні органи соціального партнерства і державна система арбітражу; в) європейську, що характеризується наявністю органів соціального партнерства різного рівня, які займаються „профілактичною” роботою, яка не дозволяє доводити незгоду до серйозних конфліктів [15]. В.Г. Смольков за роллю суб'єктів колективно-договірного процесу виділяє погоджувальну модель (в процесі беруть участь держава, працедавці і профсоюзи), плюралістичну модель (децентралізовані колективно-договірні процеси ведуться на рівні підприємств), модель індивідуалізації трудових відносин.

Державно-приватно-соціальне партнерство може здійснюватися в наступних варіаціях: а) підприємство і органи соціального та пенсійного страхування; б) підприємство і органи центральної і місцевої виконавчої влади; в) підприємство і професійні спілки; г) підприємство, що реалізує інвестиційний проект соціальної справедливості та інституціональні представники інвестиційного ринку – вкладники капіталу [10, с. 155].

Ефективність функціонування системи державного регулювання трудових відносин в цілому в Україні залишається поки що низькою. Аналіз показує, що поки що не вдається сформувати самостійні, структуровані і відповідальні суб'єкти соціально-трудова відносин. Тому рухомою силою економічних реформ та стабілізації економіки мають стати взаємовідносини між працею та капіталом, що побудовані на принципах державно-приватно-соціального партнерства.

У сучасних умовах держава активно втручається в регулювання трудових відносин на основі партнерства з підприємцями і найманими працівниками з

приводу заробітної плати та умов праці [66, с. 102]. Таке партнерство здійснюється у формі взаємної нормативно-законотворчої діяльності, переговорах з метою попередження конфліктних ситуацій, укладання колективних договорів, угод і передбачає: а) поглиблення довіри між працедавцями і всіма працівниками підприємства; б) наділення найманого працівника матеріальними властивостями співвласника, що несе повну відповідальність за результати своєї діяльності; в) наділення на основі відповідальності, правами й інтересом участі в напрацюванні правильних рішень шляхом введення принципу „одна людина – один голос на зібранні” в поєднанні з системою оплати, коли працівник бере участь в прибутках і дійсно стає хазяїном в даній організації; г) участь працівників у виборах керівництва, або представників в вищу ланку управління; д) створення законів, що заохочують власника та вдосконалюють податкову політику; е) орієнтація державно-приватно-соціального партнерства на етнічну складову багатонаціональної держави. Серед постсоціалістичних країн права українських працівників знаходяться в гіршому становищі в порівнянні, скажімо, з польськими чи естонськими працюючими.

Як система економічних заходів, що сприяють стабілізації економіки країни, державно-приватно-соціальне партнерство має базуватися на наступних принципах: а) пріоритетність життя і здоров'я працівників стосовно результатів виробничої діяльності; б) добровільність і зацікавленість партнерів, повага і врахування їх інтересів; в) уповноваженість партнерів і їх представників, рівність і довіра сторін; г) свобода вибору обговорюваних питань, що входять в сферу партнерства, самостійність прийняття обов'язків партнерами на основі взаємної згоди; д) регулярність проведення консультацій і переговорів з питань, що входять в сферу партнерства; е) реальність виконання прийнятих обов'язків і обов'язковість виконання досягнутих домовленостей; є) відповідальність сторін, їх представників, посадових осіб за невиконання з їх вини прийнятих обов'язків, домовленостей, договорів, рішень; ж) пріоритетність примирення процедур при

вирішенні колективних спорів; з) оприлюднення, відповідно до якого інформація про взаємодію сторін є відкритою.

З розвитком децентралізації в державному регулюванні, наданням адміністрації й колективам підприємств прав вирішення більшості питань соціальних відносин, з розширенням прав місцевих органів влади об'єктивно виникли передумови для розвитку і за формою, і за змістом відносин державно-приватно-соціального партнерства на всіх рівнях розробки і прийняття управлінських рішень. В умовах поглиблення ринкових реформ і надання їм інституційного характеру ефективність державного регулювання соціально-трудова відносин зростає, оскільки чітко окреслюються особисті й колективні економічні інтереси сторін (суб'єктів відносин) [1, с. 12].

Узгоджені дії партнерів оформлюються відповідними угодами і стають важливим інструментом підтримання нормального соціального клімату в суспільстві. В Україні сторони державно-приватно-соціального партнерства підписали Національну тристоронню угоду про зайнятість та робочі місця.

Державно-приватно-соціальне партнерство передбачає ефективний зворотний зв'язок між керівництвом країни та її населенням, що досягається за допомогою гласності і обов'язкової реакції уряду на критичні виступи громадськості. Держава в трудових угодах залишається активним учасником, оскільки вона здійснює наступні завдання: контролює відповідність стану здоров'я громадян виконуваний роботі; встановлює правила (норми) звільнення працівників; розробляє і здійснює заходи юридичного, економічного і соціального характеру, що забезпечують вільне переміщення кадрів; визначає умови і порядок укладання колективних угод і договорів; забезпечує соціальні гарантії, що виражаються у встановленні тих чи інших норм праці та її оплати; здійснює заходи щодо боротьби з безробіттям.

Державно-приватно-соціальне партнерство в його завершеному вигляді являє собою систему, що має чітко виражену соціальну орієнтацію. Серед основних елементів реалізації партнерства можна назвати наступні: а) погодження між партнерами на національному рівні розподілу доходів та

соціально-економічної політики в цілому, включаючи розробку основних критеріїв і показників соціальної справедливості і заходів захисту інтересів суб'єктів трудових відносин; б) переговорний характер процесу врегулювання спорів; наявність механізмів та інститутів, що служать узгодженню інтересів соціальних суб'єктів на різних рівнях; в) участь найманих працівників в управлінні підприємствами; г) зниження рівня і пом'якшення гостроти соціальних конфліктів шляхом формальних методів примирення сторін [66, с.104].

До основних завдань роботи партнерів належать: перегляд наявної регуляторної бази ринку праці; забезпечення кращого застосування чинного законодавства у сфері безпеки та гігієни праці; відновлення рівня кваліфікації працівників; усунення перешкод на ринку праці; посилення рівних можливостей для жінок та чоловіків в узгодженні трудової діяльності та сімейного життя.

В контексті державно-приватно-соціального партнерства варто говорити про соціальну відповідальність бізнесу та корпоративну соціальну відповідальність. Соціальні інститути, процедури і механізми слугують інструментами реалізації цих інтересів, боротьби за пріоритети в національній економіці. Корпоративна соціальна відповідальність – це добровільний внесок бізнесу в національну економіку в соціальній, економічній, культурній і екологічній сферах, пов'язаний з основною метою діяльності компанії і такий, що виходить за межі визначеного законодавством мінімуму. Багато українських підприємств сьогодні усвідомлюють, що соціальна відповідальність є додатковим фактором їхнього позитивного іміджу.

Цей ефект забезпечується як за рахунок соціальної роботи, так і завдяки освоєнню виробництва нової продукції, технологій, інноваційної діяльності, оновленню знань, підвищенню компетенції фахівців. Серед переваг корпоративної соціальної відповідальності для ведення бізнесу: збільшення прибутковості підприємств, зростають темпи росту виробництва продукції та наданих ними послуг а відповідно зростає конкурентоспроможність підприємства.

Виділяють стратегічні рівні корпоративної відповідальності: перший (базовий) – суть якого полягає у своєчасній виплаті податків та заробітної плати працівникам, створення нових робочих місць; другий (внутрішній) – забезпечення співробітників оптимальними умовами праці й життя, стабільною заробітною платою, системою підвищення кваліфікації, медичним і соціальним страхуванням, будівництво житла, надання допомоги в критичних ситуаціях; третій рівень (найвищий) – благодійна діяльність, підтримка соціально уразливих груп населення, охорона навколишнього середовища, соціальне інвестування [7, с. 50].

Соціальна відповідальність бізнесу відіграє на міжнародному рівні величезну роль у формуванні ділової репутації компанії, створення сприятливого іміджу серед зацікавлених учасників. Виділяють такі форми корпоративної соціальної відповідальності: а) благодійна відповідальність (меценатство, спонсорство); б) традиційна соціальна відповідальність: перед зайнятими працівниками, за якість вироблених товарів та наданих послуг, за охорону навколишнього середовища; в) інвестиційна відповідальність.

Таким чином, соціальна відповідальність бізнесу – це відповідальність перед всіма суб'єктами, з якими вона стикається в процесі своєї продуктивної діяльності, і перед суспільством в цілому. Підприємницька діяльність повинна вестися з таким розрахунком, щоб мінімізувати забруднення навколишнього середовища. Це стосується задимлення міст та інших населених пунктів, невмілого використання добрив і пестицидів. На кожному робочому місці повинні створюватися сприятливі санітарно-гігієнічні і соціально-психологічні умови діяльності, відповідно до високого наукового і технічного розвитку суспільства. При структурній перебудові і реорганізації підприємств часто вивільнюються люди і обов'язком керівництва є розробка програм перекваліфікації, надання допомоги працівникам в одержанні нової професії. Виходячи з цього в структурі соціальної відповідальності можна виділити внутрішню та зовнішню сторони.

Тобто, соціальна відповідальність бізнесу – це концепція, згідно з якою компанії добровільно інтегрують соціальні та екологічні аспекти у свою комерційну діяльність та взаємодію із зацікавленими сторонами. Тому інтеграція принципу корпоративної соціальної відповідальності в базисну стратегію розвитку бізнес-середовища стає сучасною рисою провідних національних і міжнародних компаній.

Західні компанії стали першопроходцями в галузі соціальної відповідальності, але вони не сприймають її як благодійну діяльність. В світовій практиці робота із забезпечення такої відповідальності сприймається як прагматичний напрямок розвитку бізнесу і є одним із інструментів, який дозволяє: підвищувати ділову репутацію бізнесу, капіталізацію підприємства, встановлювати ефективні і збалансовані взаємини зі всіма зацікавленими сторонами (стейкхолдерами): державою, акціонерами, споживачами, персоналом, партнерами, місцевими спільнотами; ефективно управляти невиробничими ризиками. Серед зарубіжних компаній також широко розповсюджена практика створення комітетів з соціальної відповідальності при радах директорів [6, с. 43].

Теорія корпоративної соціальної відповідальності уже добре відома українському бізнесу і в багатьох компаніях її давно використовують. Але для українського бізнес-середовища необхідно відзначити вагомий частку популізму, що стосується соціальної діяльності. Досить часто активність в соціальній сфері направлена лише на формування іміджу підприємства і маніпуляцію суспільною думкою за допомогою різних піар-акцій та кампаній.

Представництво ООН в Україні презентувало ініціативу Глобального договору за участю українських та міжнародних компаній, асоціацій та громадських організацій. Глобальний Договір є зібранням, спрямованим на сприяння корпоративній відповідальності бізнесу та підтримку вирішення підприємницьким середовищем питань глобалізації та виступає транслятором цілей сталого розвитку. На сьогоднішній день учасниками Глобального договору є більше ніж 1 млн. компаній з більш як 162 країн світу. В Україні

Глобальний договір є найбільшою національною платформою з корпоративної соціальної відповідальності.

Нині мережа Глобального договору в Україні об'єднує підписантів Глобального договору, зокрема, компанії, бізнес асоціації, профспілки, об'єднання роботодавців, неурядові організації та інші громадські спілки, академічні інституції з метою підтримки та реалізації принципів Глобального договору у сфері прав людини, трудових відносин, охорони навколишнього середовища та боротьби з корупцією задля сталого розвитку суспільства. Місія мережі Глобального договору України – сприяти поступу Глобального договору, концепції корпоративної соціальної відповідальності в Україні та прогресу її членів у сфері реалізації 10 принципів Глобального договору за допомогою навчання, діалогу та партнерства, створюючи можливості для багатостороннього діалогу та представлення інтересів мережі спільними зусиллями [16].

Роблять крок на зустріч соціальної відповідальності і державні підприємства. Прикладами таких підприємств є Державне підприємство «Національна атомна енергогенеруюча компанія «Енергоатом», Національна акціонерна компанія Нафтогаз України та інші. «Енергоатом», за підтримки Мережі Глобального Договору в Україні, що є офіційним представником глобальної мережі UN Global Compact, презентувала нефінансовий звіт за 2016 рік. Такий нефінансовий звіт підготовлений державним підприємством за стандартами GRI (Global Reporting Initiative). За результатами дослідження експертів Глобальної антикорупційної мережі Transparency International серед українських компаній і холдингів різних форм власності – НАЕК «Енергоатом» посів перше місце за показниками прозорості бізнесу, а у 2016 році компанію було визнано лідером у просуванні ідей корпоративної прозорості у рамках проекту «Прозорість та корпоративно-соціальна відповідальність» .

Найбільші соціальні проекти підприємств, що входять до Топ - 100 підприємств Глобального договору з корпоративної відповідальності представлені в таблиці К.2. додатка К.

Спроба розібратися в ефективності соціальних вкладень організацій з метою порівняти їх між собою призвела до розробки цілої системи стандартів для компаративного аналізу соціальної складової діяльності великих підприємств у зв'язці з економічними та екологічними показниками. Таким чином, в світі з'явилися два найбільш відомі стандарти: „Керівництво із звітності в галузі стійкого розвитку” (GRI), розроблене в рамках програм та ініціатив ООН і стандарт AA 100, розроблений британським Інститутом соціальної та етичної звітності. Стандарт GRI складається з двох частин. Перша обумовлює схему підготовки звіту, друга включає в себе конкретні якісні і кількісні показники роботи компанії. В такому випадку можна добитися головного – зіставлення звітів різних організацій і на основі порівняння робити прогнози, визначати рейтинги. В стандарті зроблена спроба відповісти на ключове питання: хто і як може дати незалежну об'єктивну оцінку внеску бізнес-структури у вирішення соціальних проблем [39, с. 97].

Розвиток національної мережі Глобального договору ООН надав мотиви нефінансовому звітуванню в Україні, оскільки надання щорічного звіту про прогрес реалізації принципів є одним із зобов'язань, яке бере на себе учасник Глобального договору. Для підприємств отримання переваг в результаті збереження принципів корпоративної соціальної відповідальності будуть залежати від наступних основних факторів: чіткість поставленої цілі, якість вжитих заходів, ефективність діалогу із зацікавленими сторонами, ступінь інтеграції соціальної відповідальності в структуру бізнесу, складання звітності і розкриття інформації.

Оприлюднення нефінансового звіту підприємства (соціального звіту, звіту з сталого розвитку) є відправною точкою комунікації, а відгуки на звіт допомагають у самодіагностиці та покращанні як процесу управління соціальною відповідальністю, так і самого звіту в наступному звітному періоді. Під час підготовки звіту підприємства та фірми отримують можливість проаналізувати власну стратегію, провести об'єктивний аналіз ризиків, залучити менеджерів, відповідальних за функціональні напрямки, до визначення оцінки

впливу компанії на суспільство. За вправного використання звітування здатне стати інструментом стратегічного планування діяльності підприємств.

Для працівників підприємств соціальна звітність є вагомим стимулом і доказом статусності роботи, роз'яснюючи соціальну значущість їхньої діяльності. Звітність також допомагає підприємству у розбудові іміджу відповідального роботодавця, зокрема серед молодих фахівців. Громадські організації, бізнес-партнери, державні органи, покупці декотрою мірою формують своє ставлення до компанії з врахуванням наявності та змісту звітності. Факт існування такої звітності підвищує можливості підприємства стати партнером значущих інституцій, зокрема міжнародних. Наявність звітності сталою розвинутою поряд із фінансовою дозволяє зацікавленим особам отримувати інформацію про соціальні та екологічні аспекти діяльності компанії в комплексі з інформацією про економічні результати. Це дає можливість ефективно описувати ризики бізнесу (зокрема довгострокові), що стає вагомим фактором оцінки діяльності компаній з боку акціонерів, інвесторів та кредиторів. Наявність соціальної звітності за певних умов може дозволити збільшити капіталізацію підприємства, зменшити цінність фінансового ресурсу або продовжити строк притягнення фінансових ресурсів. Зазначена звітність на підприємстві є сигналом про її зрілість, що у багатьох випадках стає у нагоді під час виходу на ринки інших країн.

Розробка та впровадження бізнес-процесу соціального звітування дозволяє підприємству бути організаційно спроможним до роботи на ринках, де питання соціальної відповідальності бізнесу можуть мати більше значення, ніж в Україні. Зокрема, в деяких країнах ЄС звітність сталою розвинутою є обов'язковою (Франція, Данія та ін.), а групи впливу (громадські організації, інвестори, засоби масової інформації) активно відслідковують соціальні аспекти діяльності підприємств. Підприємства, які звітують щодо соціальних аспектів діяльності, отримують переваги під час процедур державних закупівель або впровадження державних програм і проектів. Тобто, для них соціальна звітність є суттєвим фактором конкуренції. Ефективна комунікація з бізнес-партнерами дозволяє підприємству отримати іміджеві вигоди як прозорої і відкритої до співпраці

установи через встановлення чітких вимог до партнерів та відкритості щодо принципів своєї роботи. Міжнародні фірми активніше виставляють вимоги щодо соціальних та екологічних аспектів діяльності своїх постачальників.

Наявність нефінансової звітності дозволяє українським компаніям зберегти та розширити бізнес з транснаціональними компаніями та вийти на ринки, де соціальна відповідальність є фактором конкурентної боротьби (високі вимоги від споживачів) і які, як правило, мають вищу рентабельність [13, с. 11].

Основне питання, яке необхідно вирішити протягом наступного часу, полягає в розробці більш ефективних показників виробничої діяльності, які повністю відображали б вклад підприємств в економічний розвиток держави. Використання таких показників допоможе підприємствам захистити себе від нападів і отримати переваги від досягнення позитивних результатів, ставши таким чином важливим фактором конкурентної диференціації.

Розвиток ринкових відносин, зростання ролі вертикально інтегрованих компаній в національній економіці поклали початок створенню міжрегіональних профспілкових організацій і активізації їх діяльності. В соціально-економічних умовах, коли державні соціальні гарантії неефективні чи відміняються взагалі, профспілкові структури стають тією суспільною силою, яка, з однієї сторони, глибоко зацікавлена в ефективному вирішенні виробничих завдань, а, з іншої, ближче всього стоїть до захисту прав та інтересів працівників. Соціальне призначення профспілки як організації, що призвана відстоювати і захищати інтереси працівників, має залишатися незмінним в будь-яких історичних умовах. Федерація профспілок виступає за консолідацію зусиль соціальних партнерів у підтримці побудови вітчизняного конкурентоспроможного середовища за всіма його ланками: працівник → підприємство → область → регіон → національна економіка й підтримує саме комплексний підхід в його побудові.

Федерація профспілок України вбачає підтримку та розвиток вітчизняного виробничого комплексу як основу забезпечення продуктивної зайнятості за рахунок збереження та збільшення кількості сучасних робочих місць, нарощування продуктивності праці та забезпечення гідної оплати праці,

створення належних безпечних умов праці, тобто досягнення у цій сфері міжнародних стандартів гідної праці [84, с. 6]. Але контролювати виконання обов'язків за допомогою профспілкового контролю в соціальній сфері, яка сьогодні деформована, досить складно. В тому числі і через те, що сфера фінансується за залишковим принципом. Контролювати можна те, що оформлено у конкретний вигляд і стає предметом обговорення. Таким предметом обговорення може стати соціальний кодекс, що передбачає створення комісії, яка відслідковує всю соціальну сферу, починаючи з пенсійного забезпечення, організації громадського харчування, охорони здоров'я, проблеми дитинства та інші.

Таблиця 4.11

Колективно-договірне регулювання трудових відносин в Україні

Показник	Роки										Відхилення - ння 2016 р. до 1997 р., +/-
	1997	2002	2007	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	
Кількість укладених колективних договорів, тис. одиниць	49,7	77,0	95,7	105,0	98,5	107,7	88,2	76,0	69,6	64,1	14,4
Кількість працівників охоплених колективними договорами, тис. осіб	9911,8	9531,4	9448,5	8968,0	8766,5	8730,0	8263,2	6866,4	6343,3	6140,4	-3771,4
Охоплення штатних працівників колективними договорами, %	66,7	80,3	82,7	81,6	81,6	80,4	79,8	78,3	77,2	75,0	8,3

Складено автором за джерелами: [31; 84].

Федерація профспілок України розробила концептуальні положення соціального кодексу, який дістав підтримку Міністерства соціальної політики [85]. Соціальний кодекс вказує курс на формування самодостатньої людини, на

створення балансу між тим, що може зробити підприємство, і тим що має зробити сам працівник. Така думка відповідає сучасним тенденціям економічної політики, що розвивається сьогодні в усьому світі.

Цей документ закріплює якісно новий рівень державно-приватно-соціального партнерства, визначає правила реалізації соціально-трудова взаємин, гарантій, пільг і компенсацій для працівників. Гарантії, встановлені цим документом, мають стати основою при підписанні колективних договорів, тобто право отримання працівником мінімального соціального пакета незалежно від місця його роботи на підприємстві. Хід виконання договорів має знаходитися під постійним контролем керівників підприємств, комісій з врегулювання соціально-трудова відносин.

Інтереси роботодавців і найманих працівників не завжди збігаються, тому можливе зіткнення цих інтересів на будь-якій стадії економічних відносин, що, в свою чергу, призводить до виникнення розбіжностей. Останнім часом зросла кількість порушень трудових прав громадян. Найбільш чисельними є порушення законодавства про оплату праці. Відсутність коштів на оплату праці призводить до виплати заробітної плати не у грошовій формі. Примусове запровадження неповної зайнятості, надання відпусток без збереження заробітної плати або з частковим її збереженням, не виплати допомоги в разі тимчасової непрацездатності, порушення строків розрахунку в разі звільнення, недотримання державного гарантування мінімального розміру заробітної плати, порушення порядку виплати, нарахування та перерахунку розмірів відшкодування втраченого заробітку, одноразової допомоги, компенсації витрат на медичну й соціально-побутову допомогу потерпілим на виробництві – ці та інші причини спонукають до виникнення трудових спорів.

Порушення мають місце при укладанні та виконанні колективних договорів і угод. Так, нерідко в колективних договорах не забезпечується державна гарантія мінімального розміру заробітної плати, не передбачається її виплата натурою, відсутні норми про порядок надання відпусток без збереження заробітної плати або з частковим її збереженням за згодою сторін з ініціативи

власника. Гострою залишається проблема порушення законодавства про працю неповнолітніх, а також молоді, інвалідів.

Протягом 2006-2016 рр. динаміка кількості колективних трудових спорів коливалася (рис. 4.18). Основними причинами виникнення колективних трудових спорів залишаються значні обсяги заборгованості із виплати заробітної плати, низькі темпи її погашення та порушення термінів вчасної виплати заробітної плати.

Рис. 4.16. Стан вирішення колективних трудових спорів в Україні

Складено автором за джерелом: [57].

Приблизно 80-90% трудових спорів, які відбуваються в державі, стосуються заборгованості по оплаті праці.

Рис. 4.17. Динаміка учасників колективних трудових спорів в Україні

Складено автором за джерелом: [57].

Крім того, працівниками підприємств висувалися вимоги щодо невиконання власниками колективних договорів. Деякі вимоги стосувалися суперечностей між сторонами соціального діалогу з питань встановлення нових чи міни існуючих соціально-економічних умов праці.

В Україні з метою врегулювання трудових спорів на підприємствах 1998 року створена Національна служба посередництва та примирення.

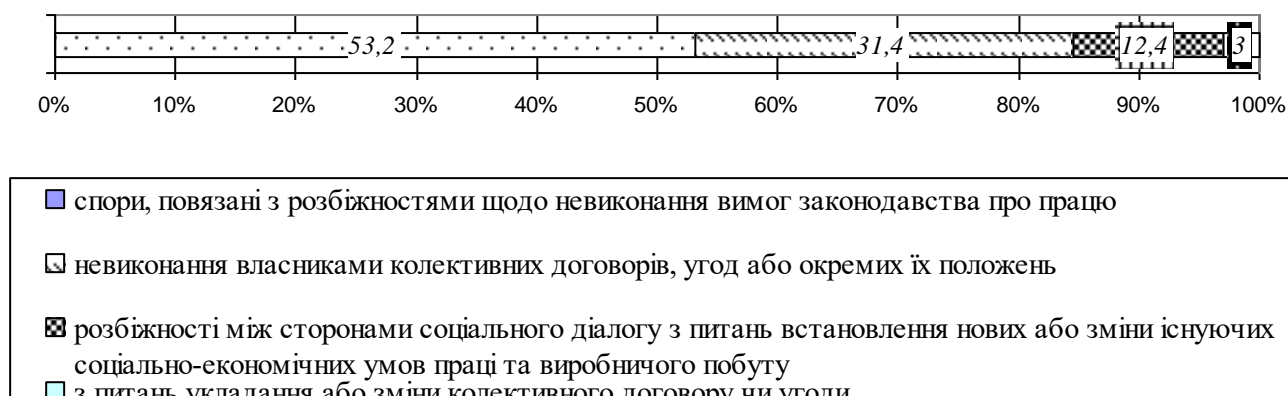
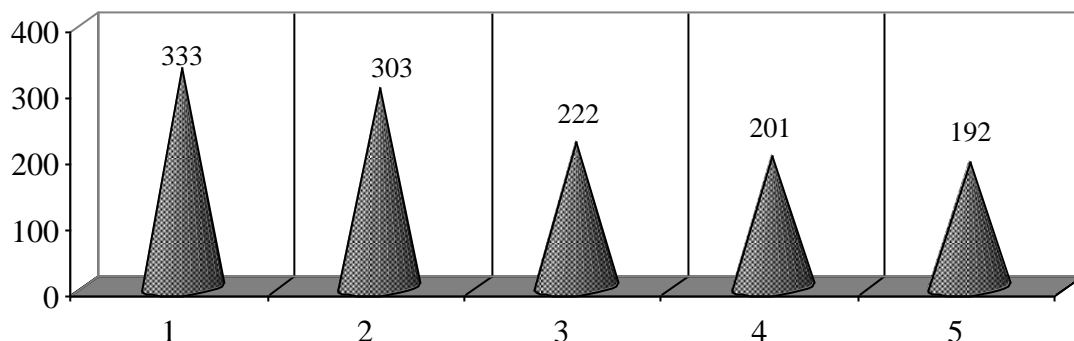

Рис. 4.18. Вимоги, висунуті найманими працівниками України в трудових спорах

Складено автором за джерелом: [54].

Серед галузей економіки найбільша кількість трудових спорів була на підприємствах, в установах, організаціях машинобудування – 333 (17,5%), житлово-комунального господарства – 303 (15,9%), освіти – 222 (11,7%), транспорту – 201 (10,6%), вугільної галузі – 192 (10,1%) (рис. 4.21).

Умовні позначення: 1- машинобудування; 2 – житлово-комунальне господарство; 3 – освіта; 4 – транспорт; 5 – вугільна промисловість.

Рис. 4.19. Розподіл трудових спорів в Україні за галузями економіки

Складено автором за джерелом: [54].

За рівнями загальна кількість колективних трудових спорів розподілялась таким чином: на національному рівні – 5, на галузевому – 17, на територіальному – 68, на виробничому – 1812.

Формуванню та розвитку соціально орієнтованої національної економіки сприяють численні механізми. До числа найважливіших механізмів, у першу чергу, належить механізм соціальної активності особи і суспільства. Економічна політика держави за допомогою охарактеризованого соціального діалогу та державно-приватно-соціального партнерства має вдосконалювати людей, розвивати їх позитивні якості: працелюбство, суспільну активність, відповідальність. Даний механізм містить такі послідовні складові: соціальні цінності → потреби (як здібності і прагнення до споживання цінностей) → інтереси (як усвідомлення потреби) → мотиви (спонукання до діяльності на основі усвідомлення потреб) → орієнтація (на відповідну діяльність) → установка (як конкретизація орієнтації) → мета (яку необхідно досягти початою діяльністю) → рішення (почати діяльність) і, нарешті, сама діяльність, тобто дії, спрямовані на задоволення потреби. У даному випадку мова йде про специфічні, вартісні (або мотиваційні), виміри соціальних процесів життєдіяльності особи і суспільства [47, с.6].

В результаті активної моделі поведінки людей їх спосіб життя надає стимулюючого чи затримуючого впливу на функціонування і розвиток економічної системи. Тому дослідження економічної активності, механізмів її функціонування і розвитку набуває великого значення для наукового керівництва економічними змінами на макро- та мікрорівнях. Людина як активний трудовий суб'єкт, що вступає у взаємодію із зовнішнім середовищем, при благоприємних зовнішніх умовах освоює і перетворює економічну і соціальну дійсність та створює необхідні соціальні передумови для більш повного розвитку і реалізації власного творчого потенціалу. В межах державно-приватно-соціального партнерства між підприємствами, владою та працівником, для того щоб бізнес став соціальним, потрібно не притягувати його до цього, а зацікавлювати через конкретні мотиви та механізми, норми і нормативи.

Економічні інтереси великого бізнесу реалізуються різними методами, в тому числі політичними та соціальними. Характер відносин між бізнесом і владою істотним чином впливає на стійкість економічного стану бізнесу і в регіонах [37, с. 65]. Економічна активність і соціальні інвестиції бізнесу також залежать від відносин, що склалися з регіональною та муніципальною владою. Якщо внутрішньо корпоративна політика великих компаній формується на основі їх власних інтересів, то „зовнішня” економічна політика, що будується відносно муніципалітету чи регіону, практично завжди синхронізується з запитами влади, а точніше, стимулюється владою міст і регіонів, де розташовані активи великих компаній. Як наслідок, економічні інтереси бізнесу необхідно вбудовувати в контекст відносин, що склалися між бізнесом і владою.

В тих регіонах, де посилюється боротьба за власність, еліти знижують чи втрачають інтерес до активної соціальної політики як ресурсу підтримки, вирішуючи завдання забезпечення гарантій безпеки при виході власного бізнесу і доходів від нього. Бізнес, що входить в такі регіони, не готовий взяти на себе соціальні обов'язки, які покладались на регіональні бізнес-групи. Прихований конфлікт в таких регіонах зміщений в соціальну політику: регіональна влада намагається добитися зростання інвестицій в цю сферу чи хоча б збереження соціальної інфраструктури на балансі куплених великим бізнесом підприємств. Компанії все частіше обмежуються мінімальною внутрікорпоративною політикою і активно позбавляються від соціальних витрат. Компанії продовжують мінімізувати податкові виплати і витрати на соціальну політику, навіть корпоративну, зосередивши зусилля на санації і зростанні прибутковості недавно куплених активів.

Ще однією соціальною проблемою для національної економіки України є масштабна незареєстрована трудова та навчальна міграція до країн ближнього й далекого зарубіжжя, яка частково перетворюється на постійну (тобто призводить до зміни країни проживання). Набуття громадянами України права на вільне пересування співпало у часі із глибокими структурними трансформаціями

економіки, що супроводжувалися падінням рівня життя та зростанням безробіття.

Трактування низьких заробітних плат як конкурентної переваги у попередні десятиліття призвело до системної кризи ринку праці, що зумовило зменшення частки оплати праці у ВВП до 36,8 % у 2016 р. Відбулося згортання можливостей реалізації економічного потенціалу працюючого населення в Україні та збільшення залежності населення від доходів, зароблених за кордоном. Грошові перекази із зарубіжжя у 2016 р. та в I кварталі 2017 р. перевищують 14 % обсягу витрат на оплату праці в Україні, що у 1,5 рази більше, ніж у 2013 р. (9,3 %). Відставання рівня зарплат (не лише порівняно з країнами ЄС) дестимулює економічну активність громадян в Україні та посилює ризики трудової еміграції [3].

За офіційною статистикою протягом 2015-2017 рр. кількість трудових мігрантів складала 1303,3 тис. осіб (табл. 4.12).

Таблиця 4.12

Трудові мігранти України за країнами перебування та категоріями мігрантів, протягом 2015–2017 рр.

	Усього	у тому числі за категоріями		
		трудові мігранти, які повернулися до України	короткострокові трудові мігранти	працівники-емігранти
Кількість трудових мігрантів, усього, тис. осіб	1303,3	562,8	631,8	108,7
у тому числі за країнами перебування, %				
Польща	38,9	36,2	45,2	16,0
Російська Федерація	26,3	35,4	20,9	9,8
Італія	11,3	8,5	8,1	44,1
Чеська Республіка	9,4	7,3	12,1	4,8
Сполучені Штати Америки	1,8	0,9	2,1	4,4
Білорусь	1,7	1,9	1,9	–
Португалія	1,6	2,4	0,2	5,2
Угорщина	1,3	0,6	2,0	0,6
Ізраїль	1,1	1,3	0,6	2,5
Фінляндія	1,0	0,3	1,9	–
Німеччина	0,8	0,2	0,9	2,9
Інші країни	4,8	5,0	4,1	9,7

Складено автором за джерелом: [31].

Реальні масштаби трудової міграції більші. Офіційна статистика не враховує довгострокових мігрантів, які виїхали всією сім'єю і на час аналізу не поверталися в Україну, а також "маятникових" мігрантів, які мають трудові відносини або ведуть домашнє господарство в Україні і періодично працюють за її межами

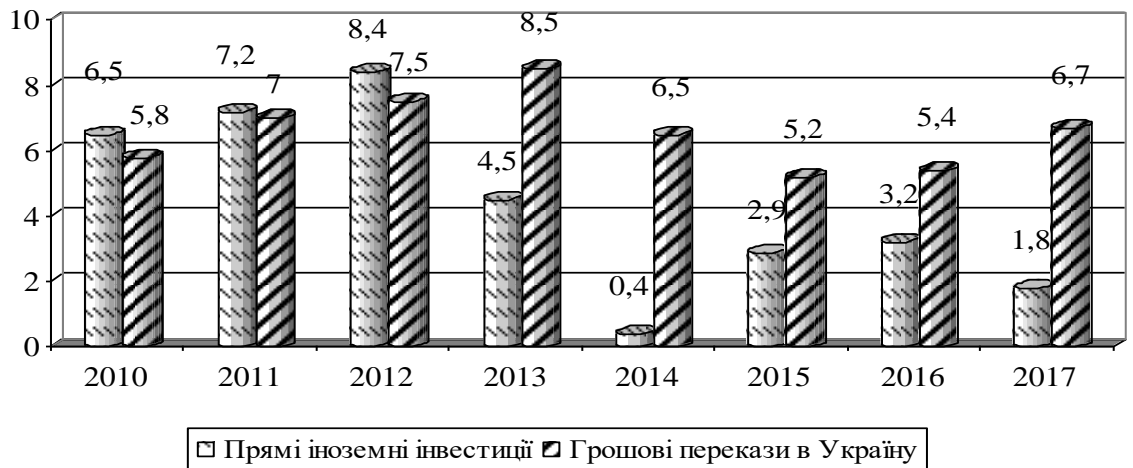

Рис. 4.20. Прямі іноземні інвестиції і грошові перекази в Україну, млрд. дол. США.

Складено автором за джерелом: [31]

За даними Національного банку, у 2016 році в Україну від працюючих за кордоном надійшло 5,4 млрд доларів, що на 4% більше показника попереднього року. Ця сума дорівнює 19% від суми доходів бюджету в 2016 році і становить близько 7% ВВП нашої держави. Зароблені під час трудової міграції кошти спрямовуються переважно на споживання, що сприяє покращенню якості життя сімей мігрантів, скороченню бідності, а також стимулює розвиток національної економіки завдяки підвищенню внутрішнього платоспроможного попиту.

Україна входить у тридцятку країн, найбільш залежних від експорту трудових ресурсів, а грошові перекази з-за кордону стали важливою складовою національної економіки. За період з 2013 по 2016 рік надходження від трудових мігрантів перевищили прямі іноземні інвестиції в Україну в 2,4 рази. Основна

причина, що стимулює українців до трудової міграції – низькі заробітні плати, які не забезпечують необхідний життєвий мінімум.

Таблиця 4.13

Трудові мігранти України за статтю, місцем проживання до виїзду за кордон та розміром середньомісячного заробітку, протягом 2015–2017 рр.

	Усього, тис. осіб	у тому числі за середньомісячним заробітком, дол. США, %					Середньомісячний заробіток одного трудового мігранта, дол. США
		до 250	251–500	501–1000	1001–2000	понад 2000	
Кількість трудових мігрантів, які повідомили про розмір середньомісячного заробітку, усього	1075,5	10,5	27,4	49,2	8,6	4,3	722
Жінки	308,3	13,1	34,5	44,7	6,0	1,7	614
Чоловіки	767,2	9,4	24,5	51,1	9,7	5,3	766
Міські поселення	520,5	11,6	22,9	49,3	9,8	6,4	776
Сільська місцевість	555,0	9,4	31,5	49,2	7,5	2,4	671

Складено автором за джерелом: [31]

Для забезпечення підтримки населення і реалізації ефективної економічної політики потрібно притягувати більш значні фінансові ресурси бізнесу – добиватися збільшення податкових відрахувань, позабюджетного фінансування соціальних програм та неформальних спонсорських виплат для покриття бюджетного дефіциту. В місцях, де склалися довірчі відносини між владою та підприємницькими структурами, бізнес в більшому обсязі готовий брати участь у зовнішніх соціальних програмах, які не відносяться до корпоративної політики. Ці витрати частково компенсуються практикою преференцій та підтримкою великого бізнесу зі сторони регіональної влади.

В останні роки в західній практиці отримує розповсюдження концепція, відповідно до якої „корпорація – це соціальна спільність, в діяльність якої включені не лише власники-акціонери, але й менеджери, наймані працівники та суспільні організації, що проявляють інтерес до діяльності корпорації”, [45]. Підприємства розглядаються як інститути, що виконують обов’язки перед

суспільством. Вважається, що для компаній соціальні витрати із витрат перетворюються в інвестиції, а соціальна орієнтація діяльності стає значущою. Концепція соціальної відповідальності бізнесу проникає і в Україну, але в різних трактуваннях. Найбільш розповсюджене на заході і мало розповсюджене в нас представляє собою перехід від ліберальної концепції корпоративної поведінки, де основне завдання – це збільшення прибутку до концепції нових відносин між бізнесом і місцевими спільнотами. Вона базується на концепції соціального капіталу – формування соціальних мереж, соціальних норм і довіри, що створюють умови для взаємної вигоди. Прибічники такої доктрини переконані, що якість соціального капіталу є важливою умовою успішного економічного розвитку держави і корпорацій.

Цього можна досягнути через механізм забезпечення загальної зацікавленості суб'єктів виробництва суспільного продукту в отриманні максимальних доходів і рентабельності підприємства (табл. 4.14.).

Таблиця 4.14

Соціально-економічна зацікавленість суб'єктів державної економічної політики

Суб'єкти соціальної політики і соціального партнерства	Відповідальність, зацікавленість суб'єкта соціального партнерства за своєю природою (природне)	Відповідальність, зацікавленість суб'єкта соціального партнерства через механізм формування фонду оплати праці як частки доходу підприємства (штучне)	Результат синтезу природної і набутої відповідальності (зацікавленості)
Наймани працівники (праця)	Соціальна (в зростанні заробітної плати найманих працівників та інших соціальних показників)	Економічна (в зростанні доходів підприємства)	Соціальна і економічна зацікавленість та відповідальність
Працедавці (капітал)	Економічна (в зростанні прибутків і доходів підприємства)	Соціальна (в зростанні заробітної плати найманих працівників)	Економічна та соціальна зацікавленість та відповідальність
Держава	Соціальна і економічна	Посилення соціальної і економічної відповідальності та зацікавленості	Зростання заробітної плати працівників, ВВП, податкових зборів і наповнення бюджету, забезпечення соціальної стабільності в суспільстві

Складено автором за джерелом: [11].

Високий рівень зайнятості визнано головним елементом розв'язання найбільших національних проблем, скажімо, в онові яких є стабілізація економіки. Національний соціальний діалог допомагає роботодавцям і працівникам у веденні переговорів про підвищення рівня заробітної плати на галузевому або виробничому рівні з урахуванням національних інтересів [43, с. 25].

Роль держави в системі державно-приватно-соціального партнерства не обмежується створенням необхідних правових основ регулювання і системи регламентації соціально-трудових відносин. Держава, що претендує на роль соціальної, має виступати гарантом дії сторін, дотримання взятих на себе обов'язків, визначати юридичний статут договорів, розробляти і контролювати процедури ведення переговорів. Державні органи сприяють вирішенню протиріч сторін шляхом участі своїх представників, виконанню арбітражних функцій, сприянню роботи погоджувальних комісій. На рівні суспільства в цілому предметом переговорів в сфері державно-приватно-соціального партнерства стають основні напрями економічної політики, система соціальних гарантій і захисту інтересів суб'єктів соціально-трудових відносин.

Державно-приватно-соціальне партнерство повинно базуватися на взаємоузгоджених принципах: загальний і міцний мир без загострення соціальних конфліктів може бути встановлений лише на основі соціальної справедливості; свобода слова і свобода об'єднання є необхідними мовами постійного прогресу; злиденність у будь-якому місці є загрозою для загального добробуту; повна зайнятість і зростання життєвого рівня [1, с. 12].

Необхідними умовами виникнення партнерства в організації є: наявність демократичних методів управління, психологічно грамотна побудова людських відносин, комплексні системи управління якістю продукції, що забезпечують безперервне вдосконалення виробництва, і два ключових принципи в прибутку й у володінні власністю.

Основними елементами реалізації державно-приватно-соціального партнерства в Україні мають бути: узгодження між партнерами на

національному рівні розподілу доходів і соціально-економічної політики в цілому, включаючи розробку основних критеріїв і показників соціальної справедливості й заходів із захисту інтересів суб'єктів трудових відносин; переговорний характер процесу врегулювання протиріч і суперечностей, які виникають між суб'єктами партнерства; наявність механізмів та інститутів, що узгоджують інтереси партнерів на всіх рівнях; участь найманих працівників в управлінні організацією [68, с. 57].

Зазначені аспекти економічної політики держави взаємообумовлені і трансформуються в принцип соціально орієнтованої економіки. Для забезпечення функціонування цих принципів і вимог у державі мають діяти конкретні механізми. Перший з них – тарифна автономія працедавців та працівників і їх об'єднань. Для того щоб сторони могли домовитися про оплату праці, умови, режиму праці і відпочинку, необхідне дотримання визначених умов – сторони мають законодавчо наділятися повноваженнями і нести відповідальність за прийняті зобов'язання. Їм повинна бути відома ринкова вартість праці, як і інших ціноутворюючих елементів виробництва, фінансовий стан організацій, політика розподілу доходів і прибутків.

Правовою основою, що перший принцип, мають бути закони: про об'єднання працедавців; про державно-приватно-соціальне партнерство; про основні напрямки державної політики з регулювання оплати праці і доходів найманих працівників і підприємців.

Наступні два принципи взаємообумовлені і їх реалізація вимагає створення механізму державного нагляду за дією ринкових сил і інститутів, законодавчо заохочуючи ті з них, які спрямовані на забезпечення конституційних цілей країни і перешкоджають погіршенню життя людей і послаблення держави. Механізми реалізації принципів соціальної справедливості і соціальної солідарності достатньо складні. Відчуття солідарності і взаємодопомоги людей породжується природою їх колективної діяльності, а також закладається на генетичному рівні. Держава має подолати несправедливість, яка була допущена під час проведення економічних реформ. Але якщо населення переконується, що держава не в змозі

це зробити, тоді економічні та соціальні вимоги переростають в політичні, як засіб отримання економічних та соціальних перетворень. Обов'язок державних органів влади – усунути правовим шляхом причини конфліктів і створити умови для справедливого соціального миру.

4.4. Можливості стабілізації національної економіки за рахунок внутрішніх драйверів соціально-економічного розвитку

Після періоду економічного зростання з 2008 року Україна вступила в фазу турбулентності, яка характеризується затяжними спадами виробництва та економічними кризами. Нинішнє положення України є економічною та соціальною проблемою, оскільки високий рівень життя населення може забезпечити лише прискорене економічне зростання.

Можливості подолання кризових явищ економіки України залежить від перспектив реалізації нової моделі економічного розвитку на основі стабілізаційних факторів. Стабілізація економіки – комплекс дій органів державної влади по оздоровленню економіки, які можуть бути зазначені у спеціальних програмах з метою недопущення або подолання економічної кризи, підтримки стабільних темпів виробництва, зайнятості та цін. Тому активізація стабілізаційних чинників економіки реальна в умовах дії антикризового управління економіки. Досягнення стабілізації економіки та сталих параметрів соціального розвитку залежить від можливості реалізації нової моделі розвитку. В такій моделі кризи слід розглядати, як каталізатор перезавантаження національної економіки та пошуку нових драйверів-резервів.

За своїм характером майже всі елементи стабілізаційних програм різних країн світу мають спільну мету – недопущення настання кризи та захист внутрішньої економіки від світових циклічних коливань в економіці [63, с.196].

Основним способом недопущення кризових ситуацій виступає саме стабілізаційна політика, яка має враховувати основні тенденції світового

господарства та внутрішні національні резерви соціально-економічного розвитку, так як така політика є не лише елементом реагуючого антикризового управління а й попереджувальним механізмом передбачення майбутніх спадів в економіці (рис. 4.21).

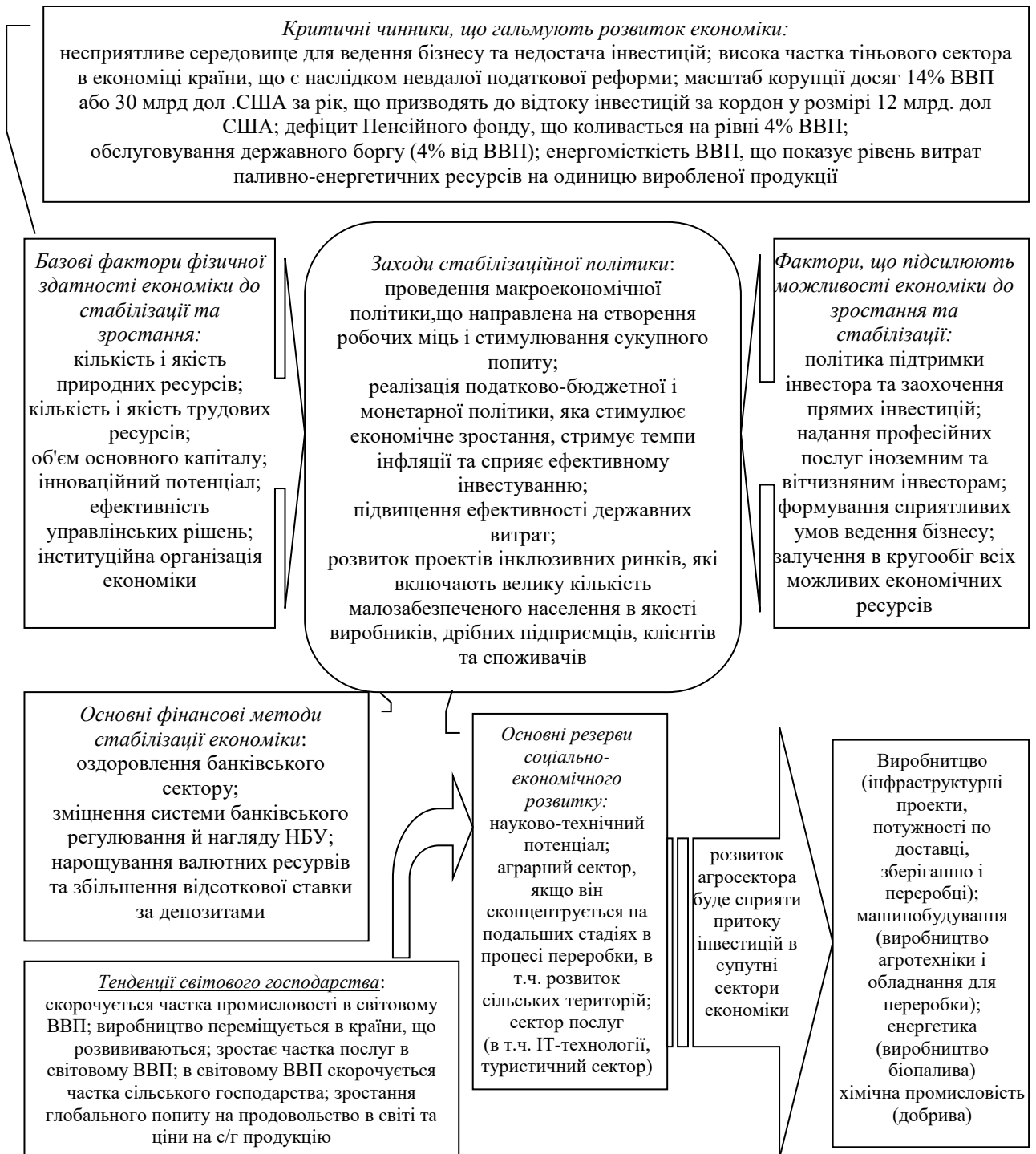

Рис. 4.21. Стабілізаційна політика держави в системі резервів соціально-економічного розвитку

Складено автором за: [87].

Перспектива стабілізації національної економіки можлива за рахунок власного конкурентоспроможного виробництва, залучення внутрішніх і зовнішніх інвестицій, розвитку технологій та інновацій. Подальші економічні перетворення мають базуватися на новій моделі розвитку реального сектору, заснованій на інноваціях, високотехнологічних і наукоємних виробництвах.

Стабілізація національної економіки вимагає також посилення виробничих пріоритетів, що забезпечують високі технології та створення конкурентоспроможної продукції. Цього можливо досягнути за рахунок санації збиткових та низькорентабельних підприємств, підтримка яких скорочує інвестиційні ресурси держави, які необхідні для розвитку галузей і підгалузей, що сприйнятливі до науково-технічного прогресу і проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок.

Таблиця 4.15

Організації, які виконують наукові та науково-технічні роботи, за
секторами діяльності

Сектори діяльності	Роки								Відхилення 2016 р. до 2005 р., +/-
	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	
Усього	1510	1303	1255	1208	1143	1101	978	972	-538
державний сектор	501	514	508	496	456	456	433	453	-48
підприємницький сектор	837	610	570	535	507	456	394	366	-471
сектор вищої освіти	172	178	176	176	180	170	151	153	-19
приватний неприбутковий сектор	-	1	1	1	-	-	-	-	-

Складено та розраховано автором за джерелами: [52].

Пошук і залучення в національну економіку інвестиційних ресурсів вимагає покращення інвестиційного клімату, підняття інвестиційного та кредитного рейтингу країни, переходу від ресурсозберігаючих технологій до розвитку наукомістких індустріальних технологій. Упродовж 2016 року наукові дослідження і розробки в Україні виконували 972 організації, 46,6% з яких належали до державного сектору економіки, 37,7% – до підприємницького, 15,7% – вищої освіти. Характерною рисою сучасного стану науки є зменшення

кількості організацій, які виконують наукові та науково-технічні роботи (табл. 4.15). Наслідком скорочення організацій, які виконують наукові та науково-технічні роботи є скорочення кількості виконаних наукових та науково-технічних робіт.

На підприємствах та в організаціях, які здійснювали науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, кількість виконавців таких робіт на кінець 2016 року становила 97,9 тис. осіб (з урахуванням сумісників та осіб, які працюють за договорами цивільно-правового характеру), з яких 65,1% – дослідники, 10,2% – техніки, 24,7% – допоміжний персонал.

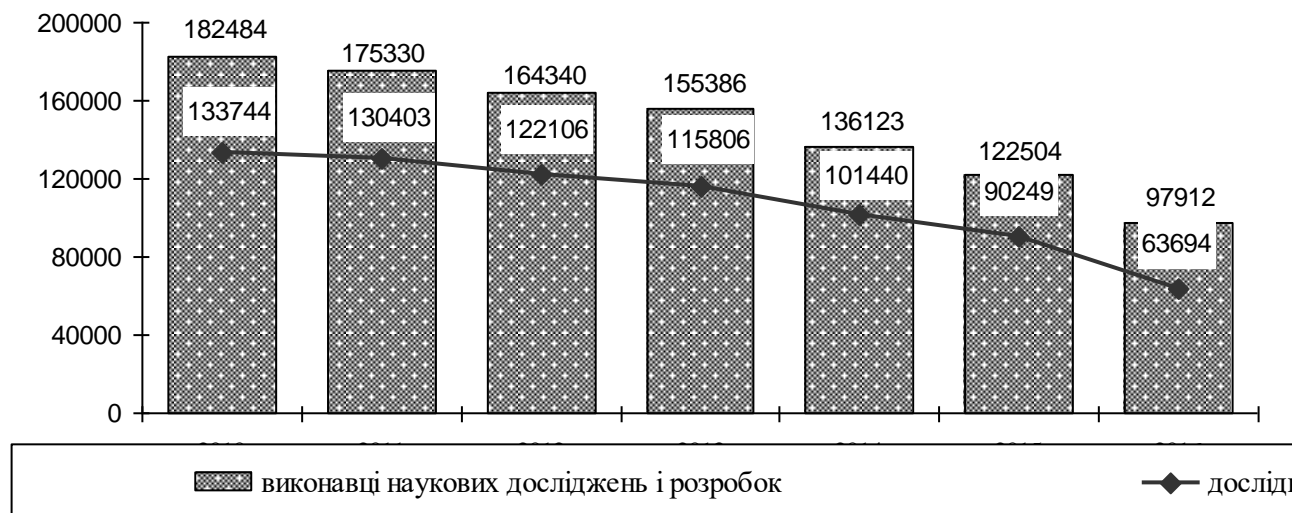

Рис. 4.22. Кількість дослідників у загальній кількості виконавців наукових досліджень і розробок, осіб

Складено автором за джерелом: [52].

Структурні зміни і трансформаційні процеси в економіці визначаються перспективами розвитку в Україні неоекономіки або економіки знань, яка можлива за рахунок нових інформаційних технологій. Сьогодні в Україні значення неоекономіки недооцінюється. Крім таких секторів, як освіта, наука, інформаційні технології, неоекономіка включає інноваційні елементи всіх галузей економіки, в тому числі нові бізнес-процеси.. Однією з причин низького нарощування науково-технічного потенціалу в нашій державі є те, що підприємства інновації відсувають на задній план, а основним джерелом фінансування інноваційних витрат залишаються власні кошти підприємств.

Частка підприємств, що впроваджують інновації, в загальній кількості промислових підприємств складає лише 18,9%, або 834 підприємства [52].

На ефективність інноваційної політики впливають витрати на науково-технічну діяльність, які протягом 2004-2016 рр. зростають (табл. 4.16).

Таблиця 4.16

Витрати на науково-технічну діяльність в Україні

Роки	Витрати на виконання наукових та науково-технічних робіт, млн. грн.	з них: за рахунок держбюджету
2004	3538,4	...
2005	4386,3	...
2006	5164,4	2017,4
2007	6149,2	2815,4
2008	8024,8	3909,8
2009	7822,2	3398,6
2010	8995,9	3704,3
2011	9591,3	3859,7
2012	10558,5	4709,1
2013	11161,0	4762,0
2014	9776,9	..
2015	10174,8	..
2016	10954,7	..

Складено автором за джерелами: [52].

Частка витрат на виконання досліджень і розробок у ВВП складає 0,48%. Серед аналізованих країн лише в Україні відбулося зменшення питомих витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт у ВВП (табл. 4.17).

Таблиця 4.17

Питома вага витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт у ВВП, %

Країна									Відхилення 2015 р. до 2005 р., +/-
	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	
Болгарія	0,46	0,60	0,57	0,64	0,67	0,79	0,96	...	0,5
Естонія	0,93	1,62	2,37	2,18	2,13	1,45	1,50	...	0,57
Іспанія	1,12	1,40	1,36	1,30	1,37	1,24	1,22	...	0,1
Німеччина	2,51	2,80	2,89	2,98	2,93	2,89	2,87	...	0,36
Угорщина	0,94	1,17	1,22	1,30	1,28	1,36	1,38	...	0,44
Чеська республіка	1,22	1,40	1,64	1,88	1,93	1,97	1,95	...	0,73
Україна	1,03	0,83	0,74	0,75	0,77	0,60	0,55	0,48	-0,45

Складено автором за джерелом: [52].

У 2016 році частка виконавців НДР (дослідників, техніків і допоміжного персоналу) у загальній кількості зайнятого населення становила 0,60%, у тому числі дослідників – 0,39%. [52]. Багато науковців стають вимушеними трудовими мігрантами внаслідок незадовільного матеріального становища.

Інноваційний напрям розвитку – тренд сучасної економіки, якого наша країна через низку внутрішніх факторів не дотримується. Зокрема, дослідженням, проведеним на замовлення Міністерства промислової політики України, було встановлено, що 44,2% вітчизняних підприємств бар'єром інноваційного розвитку вважають обмеженість фінансування [83, с.76].

Гостро стоїть проблема кадрового забезпечення розвитку економіки на інноваційній основі через наявність диспропорцій в системі початкової, середньої, вищої та після вузівської професійної освіти. З 1990 р. спостерігається тенденція скорочення чисельності випускників професійно-технічних закладів на фоні стійкого зростання випуску із закладів вищої професійної освіти (табл. 4.18.).

Таблиця 4.18

Кількість осіб, які навчалися у навчальних закладах у розрахунку
на 10 тис. населення

	1990 /91	1995 /96	2000 /01	2005 /06	2006 /07	2007 /08	2008 /09	2009 /10	2010 /11	2011 /12	2012 /13	2013 /14
У загальноосвітніх навчальних закладах	1373	1391	1372	1151	1098	1047	1001	978	939	941	927	923
У професійно-технічних навчальних закладах	127	108	107	106	102	98	96	92	95	90	93	86
У вищих навчальних закладах I-IV рівнів акредитації з них	316	300	392	578	597	606	599	565	544	507	476	452
I-II рівнів акредитації	146	120	107	108	100	95	87	77	79	78	76	72
III-IV рівнів акредитації	170	180	285	470	497	511	512	488	465	428	401	380
Співвідношення чисельності студентів ВНЗ I-IV рівнів акредитації до чисельності учнів, слухачів професійно-технічних закладів	2,5	2,8	3,7	5,5	5,9	6,2	6,2	6,1	5,7	5,6	5,1	5,2

Складено автором за джерелом: [59; 60].

Співвідношення чисельності студентів ВНЗ I-IV рівнів акредитації до чисельності учнів, слухачів професійно-технічних закладів збільшилось з 2,5 у 1991 р. до 5,2 у 2013/14 р. За підсумками роботи професійно-технічних навчальних закладів у 2013/14 навчальному році, вісім з кожних десяти випускників (82%) працевлаштовані за професією [60].

При цьому ВНЗ в основному здійснюють підготовку спеціалістів гуманітарного профілю (вчителі, економісти, менеджери, юристи). Низький соціальний статус наукових працівників, невисокий рівень заробітної плати вчених також є фактором деградації української науки.

Для оздоровлення ситуації в системі наукових та науково-педагогічних кадрів на законодавчому рівні варто закріпити наступні положення: а) підготовку кадрів здійснювати в рамках державного замовлення і договорів про цільову контрактну підготовку з гарантією наступного працевлаштування випускників за отриманою професією. Об'єм підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів щорічно затверджується постановою уряду на основі довгострокових науково-технічних прогнозів; б) фінансове забезпечення підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів здійснювати на основі нормативів фінансування, що затверджено урядом і державними органами виконавчої влади за кожною науковою спеціальністю; в) для підвищення відповідальності випускників аспірантури і докторантури а також роботодавців передбачити економічні міри в частині відшкодування витрат на навчання в бюджет відповідного рівня при відмові в працевлаштуванні в науковій організації, наукомісткому закладі чи закладі вищої і післявузівської професійної освіти [77, с. 37].

Запропоновані заходи дозволять підвищити ефективність використання бюджетних засобів на підготовку наукових і науково-педагогічних кадрів, збалансувати структуру їх підготовки по галузях у відповідності з закономірностями науково-інноваційного розвитку і потреб ринку праці. Для забезпечення стабільного та інноваційного розвитку промисловості, соціально-економічних завдань держави і національної безпеки країни необхідно розробити відповідний закон, який би був вбудований в систему правового забезпечення

національної інноваційної системи. В даному законі має бути визначена роль та місце держави в формуванні і реалізації промислової політики, встановлені форми державної підтримки інноваційної діяльності в промисловості. В умовах індиферентного відношення підприємницького сектора економіки до науки та інноваціям поряд з методами державної підтримки інноваційної діяльності варто запровадити механізм економічного та нормативно-технічного примусу, що заставляє підприємства виробляти конкурентоспроможну продукцію: технічне регулювання, стандартизацію, контроль. З метою покращення управління підприємствами незалежно від організаційно-правової форми і форми власності, підвищення ефективності їх роботи в перехідний період до досягнення макроекономічної стабільності, варто здійснити перехід до державного регулювання їх фінансових потоків на основі використання методів економічного примусу підприємств для утворення фондів власного розвитку. У цьому взаємозв'язку необхідно впровадити нормативний принцип розподілу отриманого прибутку для утворення наступних фондів: модернізації і технологічного переозброєння виробництва; інноваційного розвитку, підготовки кадрів, соціального розвитку.

Ключовим чинником розбудови національної економіки, інструментом протидії новим технологічним викликам і загрозам є цифрова трансформація української економіки та суспільства. Досвід розвинутих країн свідчить, що економічна безпека держави дедалі більше залежить від ефективності використання технологічно-інноваційного потенціалу. Вагомий резерв прискорення економічного зростання та зміцнення безпеки зберігається в активізації інформаційно-комунікаційного та технологічно-інноваційного поступу України.

Висновки до 4 розділу

Проведене дослідження надало можливість зробити наступні узагальнення та висновки, що мають науково-практичний характер:

1. Акцентовано на тому, що державне регулювання соціально-економічного розвитку в ринкових умовах має здійснюватися через застосування комплексних методів управління, таких як: законодавча ініціатива, координаційно-узгоджувальний, програмно-цільовий, консультаційно-орієнтуючий, контрольний-інспекційний, формування потенціалу кадрів управління, договірний (контрактний) метод управління тощо. Зокрема, програмно-цільовий метод управління бюджетними коштами може мати своє практичне вираження через державні програми соціального розвитку як систему чітко визначених послідовних, взаємопов'язаних і взаємоузгоджених дій, спрямованих на реалізацію цілісної мети.

2. Ключовим інструментом вирішення завдань соціальної відповідальності держави є державний бюджет і його соціальна складова. Це можливо через соціальну виваженість бюджету, що передбачає раціоналізацію структури витрат бюджету на соціальні цілі з урахуванням вимог економічного зростання та використання державного і місцевих соціальних бюджетів при формуванні та реалізації стратегій і програм економічного розвитку.

2. Зріст обсягу бюджетних витрат на програми соціального захисту не відображає спрямування їх на покращання якості соціального захисту. Система соціальної підтримки, основу якої складають загальні соціальні трансферти, субсидії на товари та послуги, а також категоріальні пільги, що наразі склалися, принципово нездатна вирішити завдання перерозподілу ресурсів на користь тих, хто найбільше цього потребує. В цьому контексті заслуговують на увагу нові підходи до бюджетування, одним з яких є *New Public Management* (нове державне управління), що включає низку взаємозв'язаних напрямлень, а саме: відповідальну фінансову політику; управління за результатом і бюджетування за результатом; впровадження конкурентних завдань при наданні державних послуг, в тому числі в соціальній сфері; забезпечення зацікавлення кваліфікованих кадрів і їх закріплення в системі державної служби; децентралізація і посилення орієнтації на потреби населення.

3. Діюча система соціального захисту населення в Україні виступає критерієм ефективності соціально орієнтованої економіки та має чотирирівневу організаційно-управлінську структуру. Важливим методом реалізації державної політики соціального захисту населення є соціальні програми, які залежно від типу фінансування поділяються на страхові, тобто засновані на принципі соціального страхування і нестрахові.

4. Соціальна відповідальність бізнесу – це концепція, згідно з якою компанії добровільно інтегрують соціальні та екологічні аспекти у свою комерційну діяльність та взаємодію із зацікавленими сторонами дана концепція є складовою державно-приватно-соціального партнерства. Розібратися в ефективності соціальних вкладень організацій з метою порівняти їх між собою можливо за допомогою цілої системи стандартів для компаративного аналізу соціальної складової діяльності великих підприємств у зв'язці з економічними та екологічними показниками.

5. Завдання соціально орієнтованої національної економіки – створення максимально сприятливих умов для розвитку економіки, бізнесу, робочої сили, людського капіталу, які можуть використовуватися для отримання нової якості життєдіяльності суспільства. В соціально-економічних умовах, коли державні соціальні гарантії неефективні чи відміняються взагалі, профспілкові структури стають тією суспільною силою, яка, з однієї сторони, глибоко зацікавлена в ефективному вирішенні виробничих завдань, а, з іншої, ближче всього стоїть до захисту прав та інтересів працівників.

Конкретні наукові результати, що розкривають особистий внесок автора у розробку досліджуваної проблеми і характеризують наукову новизну роботи представлені в наступних публікаціях: [17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 78, 79].

Список використаних джерел до розділу 4

1. Алексейчук В. В. Теоретичні підходи до обґрунтування сутності поняття соціального партнерства / В. В. Алексейчук // Держава та регіони. Серія : Державне управління. – 2009. – № 1. – С. 10–13.

2. Аналіз наслідків податкових ініціатив. – К. : Міжнародний центр перспективних досліджень, 2013. – 104 с.
3. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році». – К. : НІСД, 2017. – 928 с.
4. Аналітичний звіт. Моніторинг супроводу сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах. – К. : Держсоцслужба, 2006. – 136 с.
5. Антропов В. В. Социальная защита в странах Европейского союза. История, организация, финансирование, проблемы / В. В. Антропов. – М. : ЗАО „Издательство „Экономика”, 2006. – 271 с.
6. Беннетт Ш. Корпоративная социальная ответственность / Ш. Беннетт // Социальное партнерство. – 2006. – № 1. – С. 43–46.
7. Буковинська М. П. Розвиток корпоративної соціальної відповідальності / М. П. Буковинська // Економіка АПК. – 2012. – № 9. – С. 47–51.
8. Бюджет України : 2016 : статистичний збірник. – К. : Державна служба статистики України, 2017. – 316 с.
9. Василенко В. Ф. Особенности развития территориальных социально-экономических систем в условиях рынка : монография / В. Ф. Василенко. – Луганск : Рио ЛГУВД им. Э. А. Дидоренко, 2009. – 176 с.
10. Веретенникова О. В. Інвестиційний процес в контексті соціального партнерства / О.В. Веретенникова, О. Ю. Руденок // Економіка будівництва і міського господарства. – 2006. – № 3. – С. 154–158.
11. Волгин Н. А. Гармония противоречий: труд, капитал, государство / Н. А. Волгин // Социальное партнерство. – 2006. – № 1. – С. 28–30.
12. ВООЗ закликає держави всього світу до захисту людей літнього віку. Сайт Міністерства охорони здоров'я // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.moz.gov.ua/ua/portal/pre_20120406_1.html
13. Воробей В. Нефінансова звітність: інструмент соціально відповідального бізнесу / В. Воробей, І. Журовська – К. : ФОП Костюченко О.М., 2010. – 84 с.

14. Воробьева Э. Л. Социальное обслуживание: концептуальные основы и анализ современной практики (на материалах региональных исследований) / Э. Л. Воробьева // Социальное обслуживание. – 2006. – № 1. – С. 5–30.
15. Гайнуллина Ф. И. Трипартизм: опыт мировой и отечественный / Ф. И. Гайнуллина // Человек и труд. – 1997. – № 11. – С. 93–98.
16. Глобальний договір ООН. Огляд діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.globalcompact.org.ua/img/files/>
17. Головня О. М. Державна політика соціального розвитку України в контексті забезпечення стабілізації економіки: (теорія, методологія, перспективи) : монографія / О. М. Головня. – Запоріжжя, 2017. – 561 с.
18. Головня О. М. Державні соціально-економічні програми як інструмент регулювання довгострокового розвитку / О. М. Головня // Proceedings of academic science – 2015 : materials of the XI International scientific and practical conference. – Sheffield : Science and education ltd, 2015. – Vol. 2. Economic science. – С. 78–80.
19. Головня О. М. Інструменти реалізації процесу стратегічного планування соціально-економічного розвитку Вінницької області / О. М. Головня // Економіка, фінанси, право. – 2016. – № 12. – С. 35–39.
20. Головня О. М. Особливості діяльності установ в сфері надання соціальних послуг: реалії та проблеми / О. М. Головня // Соціальна робота і сучасність: теорія та практика : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. – Київ, 2010. – С. 255–257.
21. Головня О. М. Програмно-цільове управління соціально-економічним розвитком Вінницької області / О. М. Головня // Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики. – 2016. – № 11. – С. 103–112.
22. Головня О. М. Соціальна відповідальність бізнесу в умовах світової економічної глобалізації / О. М. Головня // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2009. – Вип. 253. – Т. II. – С. 359–364.

23. Головня О. М. Соціальна підтримка як передумова відтворення економічного потенціалу сільського господарства: регіональний аспект / О. М. Головня // *Агросвіт*. – 2009. – № 23. – С. 13–16.

24. Головня О. М. Соціальна політика держави в галузі охорони та безпеки праці на підприємствах сфери обслуговування / О. М. Головня // *Трансформаційні реформи та антикризовий потенціал економіки в постсоціалістичних країнах : зб. наук. пр.* – Вінниця : Вінницький кооперативний інститут, 2009. – С. 37–40.

25. Головня О. М. Соціальне обслуговування в контексті державної соціальної політики: проблеми та перспективи / О. М. Головня // *Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право) : наук. журн.* – 2011. – № 4. – Т. 2. – С. 32–38.

26. Головня О. М. Соціальний бюджет як основа добробуту регіонів держави / О. М. Головня // *Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф.* – Умань : Видавець «Сочінський», 2010. – Ч. 1. – С. 79–80.

27. Головня О. М. Соціально-економічні аспекти зайнятості сільського населення / О. М. Головня // *Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. пр.* – Дніпропетровськ : ДНУ, 2009. – Вип. 249. – Т. III. – С. 744–751.

28. Головня О. М. Фінансово-бюджетне забезпечення соціальних зобов'язань держави / О. М. Головня // *Економіка регіону: структура, особливості, динаміка розвитку : тези доповідей Третьої міжнародної наук.-практ. конф.* – Вінниця : ВКІ, 2010. – С. 274–278.

29. Головня О. М. Формування та розвиток соціально орієнтованої економіки України: роль державного регулювання : монографія / О. М. Головня. – Вінниця : ТОВ «МЕРКЬЮРИ-ПОДІЛЛЯ», 2014. – 528 с.

30. Деревянченко А. Социальная ответственность ТНК / А. Деревянченко // *Социальное партнерство*. – 2006. – № 1. – С. 34–35.

31. Державна служба статистики України. Офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

32. Державна соціальна служба для сім'ї, дітей та молоді [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dcsm.gov.ua/ua_index.
33. Економічна енциклопедія : у 3 т. / Редкол. : С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Видавничий центр „Академія”. – Т. 3. – 2002. – 952 с.
34. Закон України „Про благодійництво та благодійні організації” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=531%2F97-%E2%F0>
35. Закон України «Про державні цільові програми» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1621-15>
36. Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1160-15>
37. Зубаревич Н. В. Крупный бизнес в регионах России: территориальные стратегии развития и социальные интересы. Аналитический доклад / Н. В. Зубаревич. – М. : Поматур, 2005. – 101 с.
38. Інформація щодо виконання державного бюджету України за 2016 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16724385>
39. Канунников А. Социальный аудит бизнеса – задача гражданского общества / А. Канунников // Социальное партнерство. – 2006. – № 1. – С. 96– 99.
40. Консалтингова компанія FISCO [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fisco-id.com/?module=static&id=8>
41. Корецька С. О. Соціальна політика України: теорія, методологія, механізми реалізації : монографія / С. О. Корецька. – Донецьк : Юго-Восток, 2010. – 445 с.
42. Кравченко К. Системы управления крупными компаниями: факторы эволюции / К. Кравченко // Экономист. – 2007. – № 11. – С. 53–61.
43. Крещенко Н. Соціальний діалог з позиції країн ЄС / Н. Крещенко // Віче. Журнал Верховної Ради України. – 2010. – № 18. – С. 23– 26.

44. Кульба В. В. Сценарный анализ эффективности программно-целевых методов управления социально-экономическими системами / В. В. Кульба, И. В. Чернов, М. А. Шелков // Вестник российского государственного гуманитарного университета. – 2009. – № 18 (декабрь). – Серия «Управление». – С. 9–25.

45. Лапина Н. Ю. Российское предпринимательство: опыт социологического анализа / Н. Ю. Лапина. – Науч.– аналит. обзор. – Л.И. Турусова (отв.ред.) – М.: ИНИОН РАН, 1993. – 68 с.

46. Лібанова Е. М. Гуманізм, суспільна інтеграція та соціальний розвиток / Е. М. Лібанова // Демографія та соціальна економіка. – 2010. – № 2 (14). – С. 3–15.

47. Матвієнко В. Я. Прогностика / В. Я. Матвієнко. – К. : Українські пропілеї, 2000. – 484 с.

48. Механізм соціально орієнтованого управління економікою в регіоні : монографія / [Попов М.І., Рисухін Л.І., Пагарцев О.В. та ін.]. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. Володимира Даля, 2001. – 128 с.

49. Минович І. І. Типологія зарубіжних моделей соціального захисту та соціальної роботи / І. І. Минович, В. Ф. Жмир // Соціальна робота в Україні: теорія та практика. – 2006. – № 3. – С. 66–72.

50. Міністерство економічного розвитку та торгівлі України. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://me.kmu.gov.ua/file/link/126755>

51. Міністерство фінансів України. Офіційний веб-сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/>

52. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Статистичний збірник. – К. : Державна служба статистики України, 2017. – 141 с.

53. Національні рахунки освіти в Україні : статистичний збірник. – К. : Державна служба статистики України. – 2018. – 105 с.

54. Нова модель вирішення трудових спорів в Україні. – К. : Національна служба посередництва і примирення, 2013. – 16 с.

55. Офіційний веб-портал Державного департаменту інтелектуальної власності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sdip.gov.ua/ua/statistic_nadход.html
56. План пріоритетних дій Уряду на 2016 рік. Урядовий портал. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/storage>.
57. Праця України у 2016 році : статистичний збірник. – К. : Державна служба статистики України. – 2017. – 234 с.
58. Прогнозування і розробка програм : метод. посіб. / В.Ф. Бесєдін та ін; За ред В.Ф. Бесєдіна. – К.: Наук. світ, 2000. – 468 с.
59. Продовження навчання та здобуття професії : статистичний бюлетень. – К. : Державна служба статистики України, 2014. – 27 с.
60. Продовження навчання та здобуття професії : статистичний бюлетень. – К. : Державна служба статистики України, 2017. – 26 с.
61. Рахункова палата України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/index>
62. Регуляторна політика: нові можливості / За ред. К. Ляпіної, Д. Ляпіна, Я. Демченкова. – К. : Інститут конкурентного суспільства, 2004. – 170 с.
63. Савченко К.В. Транспарентність функціонування державних стабілізаційних фондів: світова практика / К. В. Савченко // Механізм регулювання економіки. – 2011. – № 4. – С. 196–201.
64. Сидорова А. В. Економічний розвиток сфери послуг в Україні та її регіонах / А. В. Сидорова // Соціально-економічний розвиток регіонів України: проблеми науки та практики : монографія. – Харків : ВД „ІНЖЕК”, 2007. – 128 с.
65. Система соціального захисту та соціального забезпечення в Україні. Реальний стан та перспективи реформування. – К. : Центр громадської експертизи, 2013. – 104 с.
66. Сіденко С. В. Соціальний вимір ринкової економіки : монографія / С. В. Сіденко. – К. Видавничий центр „Київський університет”, 1998. – 248 с.

67. Скоропада Л. «Coal Sector Policy Support Programme». Огляд системи соціального захисту України / Л. Скоропада. – К. : Консорціум «HUMAN DYNAMICS», 2009. – 36 с.
68. Смолянинов А. Г. Социальные аспекты антикризисного управления (на примере Кемеровской области) / А. Г. Смолянинов. – М. : «ФИНЭКО», 2001. – 130 с.
69. Социальная политика в период перехода к рынку : Проблемы и решения : сб. статей / Под ред. А. Ослунда и М. Дмитриева. – М. : Московский Центр Карнеги. – 1996. – 168 с.
70. Социальное обслуживание пожилых людей и инвалидов на селе: инновационные формы и методы / отв. ред. И. И. Бондаренко, А. Н. Дашкина. – М. : ООО „Шацк-Принт”, 2008 . – 209 с.
71. Социальное партнерство и развитие институтов гражданского общества в регионах и муниципалитетах. Практика межсекторного взаимодействия : Практическое пособие / под ред. А. Е. Шадрина. – М. : Агентство социальной информации, 2010. – 508 с.
72. Соціальна політика та економічна безпека / під заг. ред. д-ра. екон. наук, проф. Є.І. Крихтіна. – Донецьк : Каштан, 2004. – 336 с.
73. Соціальний захист населення України : статистичний збірник. – К. : Державна служба статистики України, 2017. – 123 с.
74. Соціально-економічні системи продуктивних сил регіонів України / [Дорогунцов С.І., Чернюк Л.Г., Борщевський П.П., та ін.]. – К. : Нічлава, 2002. – 690 с.
75. Стан та перспективи розвитку регіонів України в умовах соціалізації економіки : монографія / Т. О. Савостенко, Н. М. Дієва, І. Е. Польська та ін.; За заг. ред. Т. О. Савостенко. – Дніпропетровськ : ДРІДУНАДУ, 2006. – 130 с.
76. Стародубровская И. В. Бюджетирование, ориентированное на результат, на региональном и муниципальном уровнях: подходы и рекомендации / И. В. Стародубровская. – М. : ИЭПП, 2008. – 184 с.

77. Тодосийчук А. Условия перехода к инновационной экономике / А. Тодосийчук // Экономист. – 2010. – №2. – С. 25–38.
78. Трансформаційна динаміка процесів відтворення в аграрній економіці : монографія / під ред. Г. М. Калетніка. – Вінниця : Видавець ПП Балюк І. Б., 2012. – 544 с.
79. Трансформація економічного розвитку системи АПК регіону в ринкових умовах господарювання : монографія / під заг. ред. А. Г. Мазура. – Вінниця : ТОВ «МЕРКЬЮРИ-ПОДІЛЛЯ», 2014. – 376 с.
80. Україна XXI століття. Стратегія реформ і суспільної консолідації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/public/File/>
81. Управление программами социального обслуживания и социальной помощи / под ред. А. Л. Александровой. – М. : Фонд «Институт экономики города», 2007. – 346 с.
82. Урядовий портал. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/ua>
83. Фаїзов А. В. Технологічний фактор розвитку національної економіки / А. В. Фаїзов // Економіка АПК. – 2013. – № 8. – С. 74–77.
84. Федерація професійних спілок України : від Ради до Ради. – К. : ФПУ „Профінформ”. – 2014. – 97 с.
85. Федерація профспілок України : дії і результати. – К. : ФПУ „Профінформ”. – 2014. – 40 с.
86. Фінансово-бюджетна стратегія в сучасних соціально-економічних умовах : наук. – практ. конф. редкол.: І.Я. Чугунок (голова) [та ін]. – К.: НДФІ, 2009. – 207 с.
87. Форсайт економіки України: середньостроковий (2015–2020 роки) і довгостроковий (2020–2030 роки) часові горизонти (версія для обговорення) / наук. керівник проекту акад. НАН України М. З. Згуровський. – Київ : НТУУ «КПІ», 2015. – 36 с.
88. Форсайт. Wikia [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.science.wikia.com/wiki>

89. Халамендик В. Б. Інфраструктура соціальної роботи: теоретико-методологічний аналіз : монографія / В. Б. Халамендик. – Запоріжжя : Дике поле, 2006. – 262 с.

90. Яременко О. О. Соціальна політика: теоретико-методологічні основи дослідження процесів формування та ефективності реалізації : монографія. Статті. Виступи. Інтерв'ю / О. О Яременко. – Ін-т. екон. та прогнозув. НАН України, 2006. – 480 с.

91. Z – Україна: статистика, економіка, політика, персони [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// http://zet.in.ua/](http://zet.in.ua/)

РОЗДІЛ 5

ОБГРУНТУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ НАПРЯМІВ РЕГУЛЯТОРНИХ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В КОНТЕКСТІ СТАБІЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

5.1. Стратегічно-цільові орієнтири забезпечення соціально орієнтованої стабілізації національної економіки

З врахуванням соціальних складових, проблемою соціально орієнтованої стабілізації національної економіки є питання стратегічного та антикризового управління. Такими першочерговими складовими є розуміння відповідальності за економічне становище своїх громадян, гарантування громадянам освіти, медичного обслуговування, нарахування мінімальної зарплати, стипендії і допомоги відповідно до реального прожиткового мінімуму, гарантування своєчасної виплати заробітної плати працівникам державного сектора, пенсій, стипендій, інших соціальних виплат і низки інших позицій.

Ефективне функціонування національної економіки на засадах соціальної орієнтації вимагає визначених пріоритетних стратегічних цілей. Стратегічне управління – це процес управління змінами з метою досягнення поставлених стратегічних цілей.

Стратегічне управління еволюціонує з наступних управлінських моделей-підходів: метод *research & development* (дослідження та проектування); ресурсний підхід, при якому ресурси розглядаються як джерело і обмеження на яку-небудь діяльність (стратегічний підхід проявляється в поділі ресурсів на тактичні та стратегічні); концепція стійкого розвитку; функціональний підхід, на основі якого проектуються, описуються, аналізуються та оптимізуються управлінські функції; програмно-цільовий підхід (єдність цілі, результату і програми; рух від постановки цілі до отримання результату програмується); розвиток теорії прийняття рішень, при якому управлінське рішення розглядається як засіб реагування на конфліктні ситуації [34, с. 185].

Ми вважаємо, що стратегічне управління національної економіки на засадах соціальної орієнтації має являти собою складний багатосторонній процес та має включати такі основні стадії: 1) стратегічний аналіз та діагностика, що включає в собі місію, цілі, потенціал, зовнішні фактори та умови розвитку, досягнутий рівень розвитку; 2) вибір стратегічних цілей і стратегій з аналізом стратегічних альтернатив, оцінки можливої користі та ризиків; 3) стратегічне планування; 4) стратегічний контролінг, направлений на оцінку основних показників процесу досягнення поставлених цілей, виявлення відхилень, їх причин і своєчасне їх усунення.

В будь-якій реформаторській діяльності важлива роль соціальної компоненти, яка передбачає кардинальні зміни в соціальній сфері – створення ринку житла, перехід до платних послуг, розвиток страхової медицини і т.д. Потрібно враховувати, що переважна більшість населення психологічно не готова до радикальних економічних реформ. У більшості українців практично відсутня матеріальна база для перетворення в повноцінних суб'єктів ринкових відносин. Це вагомий аргумент для того, щоб піддати серйозному аналізу соціальну направленість економічних реформ з точки зору перспективних інтересів суспільства.

В Україні після неодноразових економічних реформ стає очевидним, що для динамічного економічного розвитку та стабілізації економіки немає більш згубної концепції ніж, протиставлення економічних та соціальних завдань, не взаємопов'язане ранжування підйому економіки та вирішення соціальних проблем. Таке уявлення дозволяє розглядати інвестиції в людину, і, в першу чергу, в освіту, охорону здоров'я, спорт, культуру, науку, формування більш високого інтелектуального потенціалу як затрати, відрахування з доходів і бюджетних ресурсів сьогодні, без реальної оцінки віддачі в майбутньому.

Конкурентоспроможна національна економіка має стати основою програми і моделі економічного розвитку України сьогодні і в майбутньому. Потрібно формувати національну економіку, в якій всі фактори оптимально взаємодіють в наступному логічному ланцюгу: створення нових технологій →

ріст кваліфікації працівників → підвищення суспільної продуктивності праці → формування справедливої цінової політики → підвищення якості життя → зміна структури попиту на товари та послуги → вдосконалення уявлень щодо якості соціальної сфери → поява нових інститутів управління національним економічним розвитком. Необхідність такого підходу об'єктивно обумовлена реальними змінами економічних процесів української держави та впливом ринку на галузі соціальної сфери.

Недооцінка ролі державного регулювання соціальною компонентою особливо загрозна в умовах стабілізації національної економіки. Саме в системі державного регулювання закладені потужні засоби поживлення виробництва, попередження криз, владнання соціальних конфліктів та ризиків, які виникли внаслідок перетворень, що відбуваються в економіці. Розвиток соціальної компоненти стабілізації національної економіки являє собою послідовні зміни стану чи елементів економічної системи і її підсистем, економічних об'єктів та явищ. Розвиток соціальної компоненти стабілізації національної економіки є складний, суперечливий, поступовий перехід або перетворення соціуму за рахунок конкретних механізмів в результаті взаємодії внутрішніх і зовнішніх факторів та розгорнення внутрішніх якостей людини, реалізації та нарощування інтелектуального потенціалу. Тому такий розвиток відбувається в процесі подолання відчуження праці, перетворення відносин власності, управління і влади.

Між здійсненням соціально орієнтованої стабілізації національної економіки і ефективним державним регулюванням є діалектичний взаємозв'язок, оскільки управління соціально-економічними процесами - це мотивований вплив суб'єкта управління на реально існуючі суспільні відносини та процеси, що дозволяє відтворювати якісний стан соціальних об'єктів та забезпечувати перехід до якісно нового стану. Ефективне управління економічним розвитком є ціленаправленим процесом узгодження суперечливих інтересів економічних суб'єктів, що забезпечують реалізацію суспільних потреб й інтересів. Ефективне державне регулювання забезпечується за допомогою планування як ефективної

діяльності за зв'язком потреб і можливостей, а також узгодження інтересів суб'єктів господарювання і суспільного життя. Можна виділити такі основні тенденції державного регулювання в сфері соціально орієнтованої стабілізації національної економіки: 1) соціалізація державного регулювання; 2) формування цілісного системно-управлінського мислення; 3) відмова від структурно-функціонального підходу при формуванні моделі управління.

Державний регуляторний механізм забезпечення соціально орієнтованої стабілізації національної економіки у загальних рисах може бути виражений схемою: аналізування (опис) → діагностування (передбачення) → цілеспрямування → планування → програмування (як конкретизація планування) → проектування (як конкретизація програмування) → рішення → контроль над виконанням рішення → зворотний зв'язок (уточнення рішення або нове рішення на основі нових даних аналізування, діагностування, прогнозування). У цьому регуляторному механізмі роль ключової ланки відіграє рішення. Саме тут механізм управління з'єднується з механізмом активності. Найтісніше (в деяких аспектах нерозривно) механізм управління пов'язаний з механізмом організації. Механізові управління притаманні особливі (управлінські) параметри виміру відповідних економічних явищ і процесів [31, с. 6].

Державний регуляторний механізм забезпечення соціально орієнтованої стабілізації національної економіки – це процес, який змінює внутрішню властивість соціально орієнтованої економіки, що впливає з його системної природи, суспільного характеру праці, процесу спілкування людей у праці. Його зміст полягає у цілеспрямованому впливі на економіку і на його окремі частини з метою їх упорядкування, вдосконалення, розвитку. Саме тому найважливішою складовою є державне регулювання, тобто управління через державу за допомогою державного апарату, головне призначення якого в управлінні державними справами [41].

Державний регуляторний механізм підтримки соціально орієнтованої стабілізації національної економіки – важливий процес, який забезпечує її

функціонування, розвиток і самозбереження. Такий механізм має здійснюватися на шести рівнях (додаток Л). На всіх рівнях за допомогою необхідного правового простору та управлінського впливу органів державної влади та інших суб'єктів управління на соціальну сферу (умови життя населення та їх ціннісні орієнтації) держава в особі державних та регіональних органів влади виступає як основний інститут, який об'єднує зусилля всіх органів і систем в управлінні економічними процесами.

Державний регуляторний механізм підтримки соціально орієнтованої економіки багато в чому базується на загальній практиці управління. Такі спільні ознаки, на думку Д. М. Гвішані, включають в себе наявність системи, причинний зв'язок елементів в системі, наявність управляючої системи та такої, якою управляють, підсилюючу можливість системи (її можливість піддаватися великим змінам від малих впливів), зберігання, передачу і перетворення інформації, зворотний зв'язок, спрямованість, антиент-ропійність управління [9]. Механізм здійснюється за допомогою органів державного управління, системи комунікації, техніки, методів управління. Такий механізм включає розробку і реалізацію цілей та завдань на основі використання оптимальної системи, принципів та методів державного регулювання.

Практичний механізм підтримки соціально орієнтованої стабілізації національної економіки проходить етапи прогнозування, планування, поточного керівництва, обліку, контролю та забезпечення зворотного зв'язку. Тому державне регулювання соціальних процесів, у широкому розумінні, являє собою управління соціальною структурою, соціальною сферою, розширеним відтворенням умов життєдіяльності населення, у вузькому – управління сторонами суспільного життя, що стосуються взаємовідносин людей та соціальних груп. Управління економічним розвитком полягає в координації, гармонізації взаємодії підсистем, вдосконалення структури цього складного системного утворення.

В умовах кризового стану економіки важливе значення має такий комплексний метод передбачення та прогнозування як форсайт, який можна

розглядати як методику довгострокового прогнозування соціально-економічного, науково-інформаційного та інноваційно-технологічного розвитку, заснованого на опитуванні експертів. Форсайт являє собою більш комплексний метод, ніж традиційне прогнозування. Даний метод орієнтований не лише на визначення можливих альтернатив, але й на вибір найбільш ефективних з них.

Методологія форсайту надає можливість предствити майбутнє, яке не може бути інтепретоване як звичайне продовження минулого, оскільки це майбутнє набуває принципово нового змісту, форм і структури [45].

Основний вектор розвитку методології форсайт направлений на більш активне і ціленаправлене використання знань експертів, що беруть участь в проекті. В кожному з форсайт-проектів використовується комбінація різних методів, в тому числі екпертні панелі, Дельфі (опитування експертів в два етапи), SWOT-аналіз, мозковий штурм, побудова сценаріїв, технологічні дорожні карти, дерева релевантності, аналіз взаємного впливу [46]. Обов'язкова умова форсайта – масштабне опитування експертів.

Форсайт-проекти в якості центрального компонента стратегічного управління включають перспективні напрями розвитку науки та технологій. Такі питання стають предметом обговорення вчених, політиків, бізнесменів, спеціалстів-практиків з різних сфер економіки. Метод часто передбачає опитування серед конкретних груп населення (жителів регіону, працівників підприємства чи установи, представників соціальної групи), які мають бути зацікавлені в рішенні, що приймається в рамках проекта. Результатом таких обговорень стає поява нових ідей, що пов'язані з вдосконаленням механізмів управління.

Стратегічне планування та прогнозування є економічними методами стратегічного управління. Планування заключається в розробці і практичному здійсненні планів, які визначають майбутній стан економічної системи, шляхів, методів і засобів його досягнення. Планування – це ціленаправлена діяльність держави, органів управління, господарюючих суб'єктів по розробці перспектив

соціально-економічного розвитку держави. Категорія «план» багатозначна: це і задум, і проект, система цілей, перелік завдань та засобів, порядок роботи.

Стратегії державного регулювання стабілізації національної економіки характеризуються значним різноманіттям, оскільки вони розробляються відносно до конкретної системи різних рівнів, при тому, що самі системи носять індивідуально-неповторний характер. Але не всі зміни в економічних явищах являють собою їх розвиток, а лише ті, при яких одні економічні явища переходять на більш високі (за об'єктивними критеріями економічного прогресу) ступені свого стану (прогресивний розвиток) або, навпаки, на ступені більш низького рівня (регресивний розвиток).

В цьому плані відносно кожної стратегії державного регулювання стабілізації економіки можна говорити про індивідуально-конкретну сукупність принципів. Такий індивідуально-конкретний характер присутній набору принципів та їх взаємодії, але кожен принцип має універсальні характеристики.

В даній системі варто виділити наступні принципи стратегії державного регулювання соціально орієнтованої стабілізації національної економіки: 1) місія стратегії стабілізації економіки має відповідати благам людини, носити гуманістичний та екологічний характер. Існують системи, місії яких антигуманні і слугують корисним цілям окремих осіб зі збитком для більшості населення; 2) науковості. Стратегія державного регулювання стабілізації економіки має базуватися на фундаменті відповідних наукових розробок; 3) об'єктивності. Стратегія державного регулювання має носити об'єктивний характер, тобто бути обумовленою об'єктивною реальністю; 4) обґрунтованості. Стратегія державного регулювання має бути всесторонньо обґрунтована: використанням широкого спектру методів наукового аналізу, системним підходом, традиційними та сучасними методами фундаментальної та прикладної науки; збором, аналізом і узагальненням необхідної статистичної інформації; прогнозуванням наслідків від реалізації стратегій; порівняльним аналізом існуючих аналогічних стратегій в подібних обставинах але з поправкою на особливості даної стратегії; ефективним використанням методів програмно-цільового підходу в процесі розробки

стратегії управління соціальним розвитком; 5) формування робочих місць і їх функцій, а також організація процесу підготовки кадрів. В таких умовах працівники можуть вибирати професію відповідно до своїх творчих здібностей і мають можливість реалізувати їх в зростаючій степені; 5) ефективне використання і комбінування ресурсів з врахуванням фактору екологічності. Цей принцип лежить в основі будь-якої корисної діяльності, особливо виробничої в матеріальному та інтелектуально-інформаційному середовищі; 6) ієрархічності. Стратегія управління соціальним розвитком розробляється і здійснюється на основі ієрархічності. Кожна система складається з декількох рівнів, які знаходяться між собою в ієрархічній підпорядкованості; 7) оптимальне поєднання загального, особливого і одиничного в системах і методах державного регулювання, універсальності стратегії з її конкретністю. При цьому універсальність підходу до розробки і здійснення стратегії державного регулювання соціально орієнтованої стабілізації економіки має поєднуватися з конкретністю; 8) пристосування до конкретної ситуації всередині системи та за її межами поряд з активною взаємодією на таку ситуацію. Розробка і здійснення стратегії державного регулювання економічним розвитком будь-якого рівня, типу, виду має базуватися на ретельному вимірюванні, аналізі і прогнозуванні ситуації всередині ситуації та за її межами; 9) програмно-цільовий підхід до стратегії державного регулювання соціально орієнтованої стабілізації економіки. Стратегія на всіх рівнях розвитку повинна конкретизуватися у вигляді пакету програм, які розробляються відповідно до дерева цілей. Пакет таких програм має представляти собою єдине ціле, в межах якого всі програми пов'язані прямими та зворотними зв'язками; 10) ефективна взаємодія прогнозування, планування, організації контролю під час розробки і реалізації стратегії. Спочатку потрібно спрогнозувати розвиток ситуації, спланувати комплекс заходів в бажаному напрямку, забезпечити організацію їх здійснення, проконтролювати їх реалізацію; 11) оптимальність і економічність всіх дій, які здійснюються в процесі розробки і здійснення стратегії. Оптимальними та економічними мають бути: рішення, які конкретизують стратегію управління соціальним розвитком;

управлінські структури, які зайняті розробкою заходів, направлених на соціальний розвиток; дії виконавців для здійснення прийнятих рішень; 12) безперервний розвиток і вдосконалення стратегії державного регулювання в процесі розробки, періодичного корегування та реалізації; 13) створення умов для просування на керівні посади людей, які здатні на виконання відповідних функцій. Такі умови мають носити комплексний характер і включати в себе: соціальний статус, престиж особистості, характер праці, матеріальну винагороду, особисту безпеку, соціальні гарантії; 14) поєднання традицій та інновацій в стратегії державного регулювання соціально орієнтованої стабілізації економіки. Всі прогресивні інновації можуть використовуватися в системі, якщо вони будуть базуватися на традиціях; 15) забезпечення внутрішньої та зовнішньої безпеки економічної системи в цілому, її керуючих та виконавчих блоків. Будь-яка система перед вирішенням проблем свого розвитку має забезпечувати самозбереження. Важливою умовою самозбереження економічної системи є забезпечення внутрішньої та зовнішньої безпеки. 16) єдність функціонування системи принципів, перерахованих вище.

Саме на таких принципах має бути сформована стратегія державного регулювання процесу соціальної орієнтованості стабілізації національної економіки (додаток М). Інтегральна якість такої системи полягає в створенні сприятливих умов життєдіяльності особистості, що забезпечує відтворення населення, створення і збереження рівня життя, збереження працездатності, професійна та гуманітарна підготовка населення, організацію культурного відпочинку. Найважливішим завданням у соціально орієнтованій економіці має стати істотне підвищення її ефективності, концентрація зусиль на розв'язанні актуальних соціальних проблем, розробка нових механізмів реалізації соціальних програм, що забезпечують скорочення невиправданих бюджетних витрат, а також раціональніше використання фінансових і матеріальних ресурсів.

Управління соціальною сферою, як важливою компонентою моделі економічного розвитку України, реалізується через створення конкретної системи матеріально-речових елементів, що сприяють організації

життєдіяльності людини, а також організацію взаємодії її з суб'єктами економічної політики. Становлення соціально орієнтованої економіки, що включає всі форми власності, передбачає лібералізацію соціальної сфери, появу нових і реформування існуючих структур та інститутів.

До елементів системи державного регулювання соціальною сферою можна віднести структуру організації, механізм державного регулювання, розвиток менеджменту управлінської діяльності. Основою державного регулювання є розуміння керівництва того, що можуть і бажають працівники підприємства. Розвиток матеріально-технічної бази соціальної інфраструктури відстає від потреб економіки, характеризується непропорційністю функціонування галузей соціальної сфери, диференціацією рівнів розвитку об'єктів інфраструктури в муніципальних утвореннях. Реструктуризація підприємств сфери послуг повинна розпочинатися з розробки стратегічної концепції з визначення цілей її розвитку. Такій загальній концепції має відповідати стратегія, яку необхідно розробити, передусім, для підрозділів підприємств. Для різних підприємств сфери послуг найбільш ефективною є самоорганізована мережна організаційна система управління з використанням сучасних інформаційних технологій і локальних систем для реалізації елементів організації мережних структур управління на рівні горизонтальних зв'язків між підрозділами, які беруть участь у вирішенні однієї проблеми чи управління одним підрядним проектом [7, с. 77].

Вплив на об'єкт державного регулювання викликає кількісні і якісні зміни в соціальній сфері і її складових, що в кінцевому підсумку представляє собою економічний розвиток. Сьогодні з'являється негативна тенденція переходу економічних явищ на більш низький рівень в порівнянні з попереднім станом і середнім українським рівнем. Практика здійснення економічних реформ показує, що ринковий механізм не лише не виключає, але й збільшує необхідність в державному регулюванні соціальними процесами. Необхідність цілеспрямованих дій на соціальну сферу обумовлена тим, що ринкова система не має механізму повної саморегуляції соціальної сфери. Нестійкий соціально-економічний розвиток країни підсилює цю потребу.

Доречно виділити два підходи до державного регулювання соціальної сфери. Перший – галузевий, при якому особливістю регулювання галузевих органів управління є відсутність жорсткої адміністративної вертикалі та вплив різних недержавних громадських організацій, які не беруть безпосередньої участі в управлінні галузями соціальної сфери, але захищають інтереси населення. Другий – територіальний підхід, згідно з яким центральні органи влади делегують повноваження у вирішенні соціальних проблем місцевим органам влади. В таких умовах значна частина податків залишається у розпорядженні місцевих бюджетів. На сьогодні управління соціальною сферою здійснюється в межах територіально-галузевого підходу. Такий підхід дає можливість створювати структури управління для вирішення конкретних проблем (вирішення питань сім'ї, дітей, пенсіонерів, інвалідів). Частина органів управління тісно пов'язана з центральними законодавчими та виконавчими органами влади (Фонд соціального захисту інвалідів, Державна служба зайнятості, Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву та ін.). Управління умовами життєдіяльності здійснюється за допомогою впливу на інституційні та неінституційні сфери.

Проведення економічних реформ та програм доводить необхідність повернення до соціального планування, керуючись підсумками прогнозів та соціальними нормативами. Тобто соціальне планування – структурний елемент державного регулювання та центральна складова в системі стабілізації економіки.

В різних країнах по-різному будують моделі розвитку соціальної сфери, серед яких найбільш широко використовуваними є ліберальна, патерналістська, корпоративна (рис. 5.1.).

Для сучасного соціально-економічного розвитку України найбільш прийнятною може бути корпоративна модель, що широко розповсюджена в Німеччині, Австрії, Франції. В державній політиці України на сучасному етапі розвитку важко використати в чистому вигляді ліберальну чи патерналістську модель. Сьогодні існують елементи обох моделей одночасно, причому механізм

ліберальної моделі має бути використаний відносно до груп населення, які здатні самостійно задовольнити свої матеріальні і духовні потреби. Патерналістські елементи змішаної моделі мають бути розраховані для малозабезпечених прошарків населення і мають бути реалізовані на державному рівні. Адресна допомога найбільшій частині населення повинна надаватися незалежно від наявності чи відсутності можливостей реалізації соціальних програм в державі.

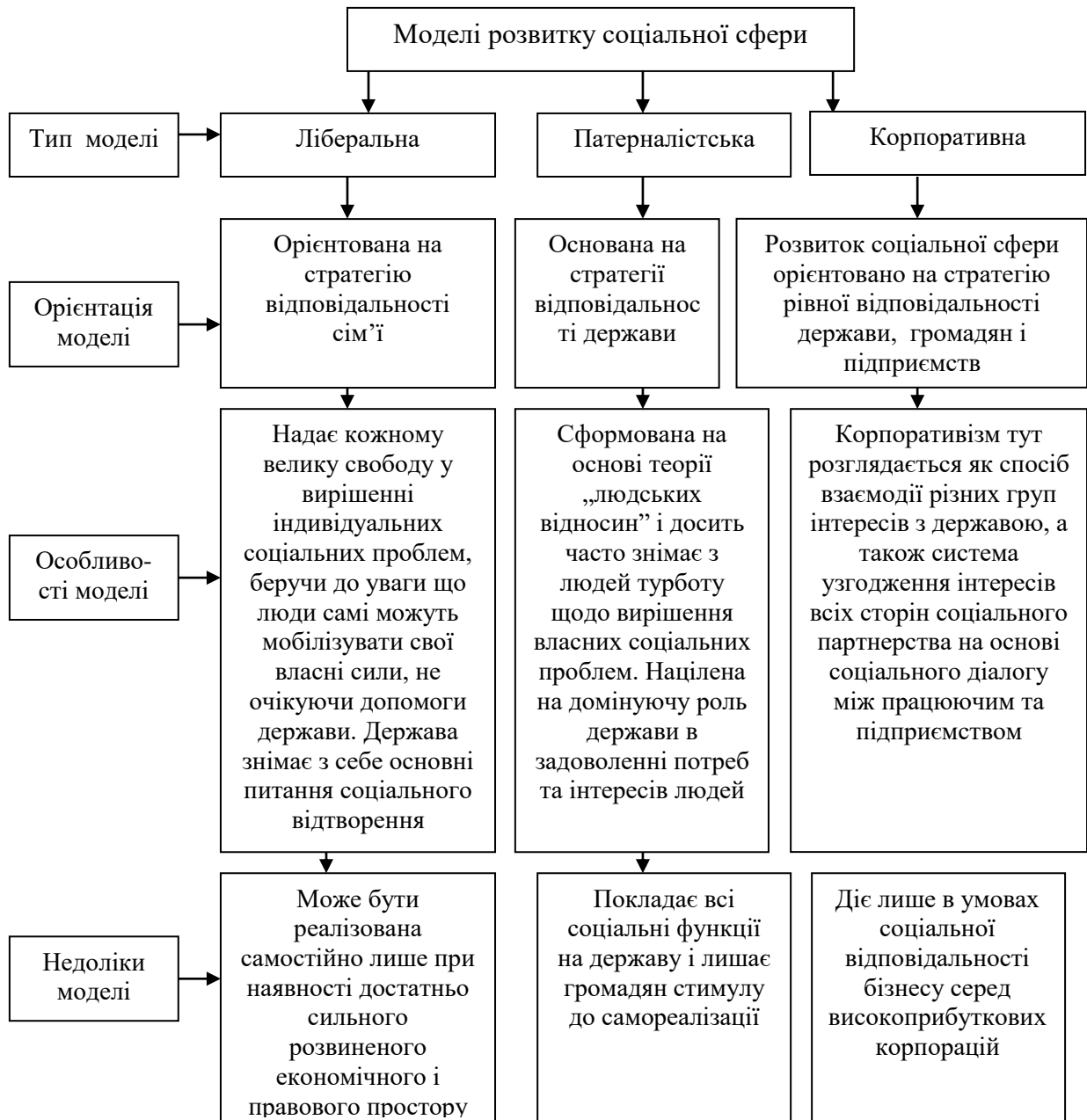

Рис. 5.1. Моделі розвитку соціальної сфери

Джерело: розробка автора

Програми та проекти стабілізації національної економіки ставлять завдання практично обґрунтувати цілі, показники термінів, темпів і пропорцій розвитку соціальних процесів. Формування і наміри програм та проектів соціального розвитку є пріоритетною діяльністю державного регулювання. Для реалізації намічених програм та проектів потрібно розробити і здійснити економічні і організаційно-технічні заходи. Будь-які державні економічні програми та проекти, що мають соціальну направленість, повинні розроблятися з врахуванням можливостей їх практичної реалізації. З метою виконання цих умов розроблені економічні програми та проекти мають бути оцінені раніше ніж набудуть юридичної сили. Передусім, необхідно оцінити необхідні ресурси та можливі резерви. При визначенні соціальної цінності програми чи проекту порівнюється соціально-економічний ефект здійснення програми чи проекту під час реалізації на різних етапах.

Державні органи влади повинні сформувати такий правовий простір і випрацювати механізми, які б дозволили наступне: визначити правила соціальної поведінки населення; забезпечити соціальний захист всього населення; стимулювати соціальну солідарність і участь зацікавлених осіб в управлінні економічними процесами країни.

Основним інструментом побудови соціально орієнтованої національної економіки має стати забезпечення ефективного державного регулювання соціального розвитку в умовах розподілу відповідальності між всіма рівнями влади. Досягнення цілей і пріоритетів соціального розвитку на етапі стабілізації економіки повинно забезпечуватися шляхом створення заходів економічного, нормативно-правового, організаційного, інформаційного та управлінського характеру. Кожен із заходів націлений на вирішення декількох завдань соціальної сфери, а сукупність заходів в цілому створює реальні умови для досягнення головних цілей економічної політики держави (рис. 5.2).

Механізми та інструменти державного регулювання соціального розвитку на етапі стабілізації національної економіки в основному мають опиратися на стимулюванні економічного зростання в усіх сферах економіки та створенні

нових робочих місць за рахунок нарощування інтелектуального капіталу. Джерела понять «інтелектуальний капітал» та «інтелектуальний актив» (ресурс) полягають у виокремленні та взаємозв'язку некодифікованого та кодифікованого знання, що використовується в індустріальному та постіндустріальному виробництві.

Рис. 5.2. Вдосконалення інструментарію державного регулювання соціального розвитку на етапі стабілізації національної економіки

Джерело: розробка автора

Такі механізми передбачають використання нормативно-правового поля та організаційних заходів: а) розширення меж використання страхових механізмів для цілей державної політики соціального розвитку; б) розвиток нових схем страхування, які узгоджені з матеріальними можливостями населення і мінімальними державними гарантіями в економічній політиці; в) підвищення

заробітної плати з використанням механізмів міжбюджетного перерозподілу для регулювання оплати праці в бюджетному та не бюджетному секторі.

В даному контексті необхідна державна соціальна стандартизація за всіма важливими напрямками соціальної політики, впровадження системи соціальних норм і нормативів різного рівня, в тому числі мінімальних, раціональних і оптимальних. Формування системи державних соціальних стандартів має здійснюватися на основі наступних принципів: а) збереження і забезпечення конституційних прав і гарантій громадян; б) цільове, адресне і поетапне впровадження механізмів нормативного методу фінансування галузей соціальної сфери з бюджету всіх рівнів і державних позабюджетних фондів з врахуванням соціально-економічного стану в країні, регіональних і місцевих факторів і умов.

У формуванні, реалізації і контролі виконання стабілізації національної економіки мають приймати участь в якості суб'єкта всі гілки і органи державної влади України, органи місцевого самоуправління, суспільні організації, працедавці, бізнес-структури та суспільство в цілому [39].

Методологічною основою управління соціальною сферою на етапі стабілізації економіки в країні є розроблені принципи і функції управління державою. Функції управління фіксуються, при необхідності уточнюються в результаті проведеної діагностики. Необхідність систематизації принципів управління зумовлена бажанням знайти оптимальне співвідношення форм і методів, а також потребою встановлення різних елементів об'єкту управління. В стратегічному управлінні економічними процесами важливо передбачити зміни обставин, що відбуваються в економічній системі та поза нею, оскільки це може слугувати основою для змін та корегування принципів державного регулювання в соціальній сфері. Принципи державного регулювання залежать від типу системи та соціальних відносин, що переважають в суспільстві.

Державне регулювання в соціальній сфері здійснюється декількома способами: нормативним, традиційно-ритуальним, конвенційним, ціннісним, статусним, символічним, ситуативним, соціально-економічним [5, с. 224].

Найбільш діючий інструмент державного регулювання у соціальній сфері – економічна оцінка і економічний контроль. Економічна оцінка формується на основі колективної думки населення, що виражає ставлення до об'єкта та предмета оцінки. Регулююча функція економічної оцінки визначає ступінь відповідності поведінки чи окремих дій індивідуумів та соціальних груп соціальній нормі і у визначеному обсязі мотивує їх до активних дій з наближення до соціальної норми. Одна із функцій управління – планування, яке володіє регулюючою функцією, роль якої в практичному впливі на економічну ситуацію з врахуванням господарської ситуації шляхом реалізації різних розділів планів і програм.

В соціально орієнтованій національній економіці окремі функції державного регулювання мають делегуватися на регіональний та місцевий рівень. Для введення в систему практики державного регулювання соціальними процесами необхідна розробка і здійснення взаємообумовлених науково обґрунтованих програм і планів соціального розвитку регіонів, районів, міст, підприємств. Державне регулювання економічними процесами, що здійснюються регіональними системами, має бути орієнтовано на пріоритет загальнонаціональних інтересів і не може будуватися як сукупність, що складається з простої суми управлінських впливів на економічні процеси. Ефективне державне регулювання економічних процесів неможливе без врахування інтересів муніципальних утворень, які в межах своєї компетенції здійснюють багатосторонню діяльність з управління економічними процесами. Вони, знаходячись ближче до населення, ніж інші органи влади, володіють інформацією про потреби людей і спроможні підвищити ефективність наданої соціальної допомоги, реалізуючи на практиці принцип адресності.

Пряме державне регулювання соціальних процесів на місцевому рівні здійснюють муніципальні органи влади за допомогою впливу на соціальну інфраструктуру місцевого значення (розвиток муніципального житлового фонду і нежитлових приміщень, закладів дошкільної, загальної і середньої спеціальної освіти, охорони здоров'я, фізичної культури і спорту, місцевого транспортного

обслуговування, утилізації та переробки побутових відходів, створення умов для забезпечення населення послугами зв'язку, торгівлі, ресторанного господарства, побутового обслуговування, діяльності закладів культури і засобів масової інформації).

Державне регулювання економічних процесів має бути направлене на стійкий соціальний розвиток. Для порівняння концептуальної моделі соціального розвитку з реальними процесами соціального розвитку необхідно розробити соціальні показники та індикатори, які можуть стати орієнтиром для визначення нормативів. Розпочинати розробку потрібно з визначення інтегральних показників, які характеризують рівень соціального розвитку на рівні країни. До них в першу чергу відносяться: а) показники соціальної підтримки та захисту найменш забезпечених груп населення; б) показники розвитку сфери науки, освіти, культури, охорони здоров'я, житлово-побутового забезпечення населення; в) показники екологічного стану регіонів і ефективності проведених екологічних заходів і застосовуваних заходів. Кількісні показники, які ідентифікують дані цілі та терміни реалізації конкретних завдань визначаються виходячи з існуючих обмежень економічного, політичного, екологічного та іншого характеру. Так, негативні екологічні ситуації можуть віддалити терміни реалізації намічених економічних цілей на невизначений період.

Кожна країна, турбуючись про розвиток своєї економіки і зростання благополуччя населення, здійснює управління своїми національними ресурсами і резервами з метою їх ефективного використання та відтворення. До числа таких ресурсів та резервів відносяться, в першу чергу, людські ресурси та їх резерви. Ні одна держава не може успішно розвиватися, забезпечувати свою незалежність і гідний рівень життя населення, якщо вона не має ефективної, з точки зору своїх національних інтересів, стратегії і політики розвитку не лише природних чи техногенних ресурсів і резервів, а, в першу чергу, соціальних. Це сфера першочергових національних інтересів і пріоритетів.

Про недооцінку важливості державної уваги до цієї проблеми говорять багаточисельні факти, передусім, це – гострота демографічної проблеми і

проблеми охорони здоров'я. Саме тут формуються вихідні, базові передумови кількісно-якісної структури і потужності соціальних ресурсів і резервів регіональних економік та держави в цілому. Враховуючи багатоаспектність та багаторівневість вирішуваних проблем, їх специфічність у порівнянні з іншими, чисто економічними, матеріальними сферами, доцільно на концептуальній та прогнозно-стратегічній стадії виділити окремим блоком „Соціальні ресурси і їх резерви”. Це дозволяє звернути увагу на розробку методичної бази та інструментарію для державного регулювання процесами соціально орієнтованої національної економіки на всіх рівнях господарювання (додаток Н).

Можна припустити, що наростаюча потужність соціальних ресурсів та їхніх резервів і їх ведуча роль в економічному та соціальному розвитку світової цивілізації, з однієї сторони, а з іншої – зростання інвестицій в цей фактор, призведуть до необхідності розраховувати рейтинг національних економік за показниками рівня розвитку і реалізації соціальних ресурсів і їх резервів. Враховуючи те, що інвестиції в людину багатократно перевищують вкладення в основний капітал, варто переглянути приналежність категорії „основний капітал” лише до характеристики матеріально-речової складової існуючого капіталу. Основним капіталом частіше стає капітал соціальний, тобто соціальні ресурси та їх резерви, на формування, розвиток і реалізацію яких вимагається все більше фінансових і матеріальних засобів, але віддача від цих затрат зростає набагато швидшими темпами в порівнянні з інвестиціями в традиційні основні фонди.

Методи, що використовуються для управління процесами формування, розвитку і реалізації соціальних ресурсів та їх резервів, можна поділити на аналітичні та власне управлінські. Методи аналітичні являють собою способи збору, обробки і аналізу даних, які необхідні для розробки і прийняття управлінських рішень. Власне управлінські методи – способи, засоби, прийоми здійснення управлінських рішень, а зокрема в галузі розвитку і реалізації соціальних ресурсів і їх резервів на відповідних рівнях господарювання. Оцінка стану і ефективності діючих методів управління соціальними ресурсам та резервами, як один з вихідних методів вдосконалення існуючої системи

управління соціальними процесами, сама по собі включає використання цілої низки методів збору і аналізу первинної інформації (методи спостереження, опитування, дослідження; методи змістовного і статистичного аналізу, системного аналізу, соціально-економічного моделювання).

В додатку Н приводиться групування завдань та методів управління основними резервами соціального розвитку на різних рівнях господарювання в контексті забезпечення стабілізації економіки. Наведена сукупність методів управління відносно відповідних соціальних резервів не є вичерпною, а лише такою, яка визначає на рівні наукової інтерпретації основні напрями і можливості управляючого впливу в заданих завданнях на процеси формування, розвитку і реалізації соціальних резервів. В процесі подальшого методичного чи практичного вирішення проблем сукупність методів може бути розширена чи звужена, виходячи від конкретних завдань а також реальних умов і можливостей досягнення бажаного результату.

Важливим для вирішення проблеми розвитку і реалізації соціальних резервів є методи управління і регулювання кадрової складової цих резервів. За своїм визначенням саме кількісно-якісний кадровий склад і можливості його розвитку в питаннях формування і реалізації в різних сферах суспільно-виробничої діяльності характеризують собою основу соціальних ресурсів і їх резервів. Оскільки кадри є основою соціальних ресурсів, то їх склад і структура є основним суб'єктом перетворень в економіці і одночасно джерелом прогресивної динаміки цих процесів. З точки зору процесів і методів управління соціальними ресурсами і резервами на різних етапах, стадіях, рівнях формування і реалізації, суб'єкти стають об'єктами і навпаки.

Половина працюючого населення нашої держави не повністю використовує свій потенціал. Це стосується і реального сектора економіки, і галузей соціальної сфери, і організацій державної служби. Серед причин – відсутність залежності оплати праці від фактичних результатів, слабка реалізація стимулюючої функції оплати праці. У сфері розподілу по-старому господарює зрівнялівка. Тому потрібна нова організація нарахування заробітної плати, нові

моделі оплати праці, які здатні зацікавити, спонукати персонал більше і краще працювати.

5.2. Економіко-математичне моделювання оптимізації процесів перерозподілу бюджетних коштів на соціальні послуги населенню

При сучасних теоріях спостерігається тенденція скорочення уваги управлінських структур різного рівня до проблеми формування і використання резервів національного господарства. Однієї з причин цього можна назвати відсутність взаємодії управління з фінансовою політикою чи фінансовому забезпеченні реальних процесів формування і використання можливих резервів. В цьому зв'язку доцільно в системі управління використовувати бюджетний метод керівництва. Бюджетне управління являє собою процес розробки майбутніх планів операцій і контролю виконання планів. Іншими словами, бюджетне планування – це технологія планування, обліку і контролю. Тобто основними складовими бюджетування є бюджетне планування, бюджетний облік і бюджетний контроль.

Основою для постановки стратегічних цілей, а заодно і інструментом їх реалізації, виступає аналіз макроекономічної політики і прогнозування її розвитку з точки зору забезпечення економічного зростання в інтересах соціального розвитку шляхом вдосконалення грошово-кредитної та фінансової політики держави, бюджетного процесу, секторальної економічної політики і їх інституційного регулювання. Основними напрямками досягнення поставлених цілей є: вдосконалення макроекономічної політики і забезпечення економічного зростання як джерела попередження і скорочення бідності; розвиток економічної політики в напрямі посилення її адресності та орієнтації на підтримку найбільш уразливих прошарків населення; розширення і поглиблення процесу участі для забезпечення прав і реалізації можливостей людей як активних членів суспільства; розробка і розвиток системи моніторингу, що дозволяє не тільки відслідковувати тенденції реалізації стратегій та приймати міри по корегуванню

відхилень від наміченого курсу. Логічним продовженням розроблених стратегій, як правило виступають програми по їх реалізації, які визначають часові рамки виконання заходів в розрізі організацій, що включені в даний процес.

Ключовим інструментом процесу бюджетування є бюджет – фінансовий план діяльності по формуванню і використанню соціальних резервів. Переваги бюджетування в тому, що здійснюється примусове короткострокове і довгострокове планування процесів формування і використання соціальних резервів в зв'язку з аналогічними фінансовими планами. Процес бюджетування складається з трьох послідових стадій: підготовка до бюджетного планування, бюджетне панування, бюджетний контроль і регулювання. Введення бюджетування підвищує вимоги до рівня аналітичної роботи, прогнозування тенденцій на ринку, параметрів, які впливають на фінансові результати.

Зацікавленість населення в стабільному соціальному розвитку дозволяє розглядати прогнозування як методологію розробки науково обґрунтованого утвердження вірогідних змін соціальних процесів та об'єктів використовувати його в якості одного з ефективних інструментів напрацювання відповідальних управлінських рішень на рівні держави на регіональному рівні.

Соціально-економічна система як об'єкт моделювання не просто «більша» і «складніша» за власно матеріальне виробництво чи національну економіку в цілому. Вона потребує якісно нового підходу до моделювання, нових принципів побудови моделей, які не можуть бути зведені до передумов оптимального виробничого планування або навіть оптимізації функціонування економіки. Саме поняття оптимізації для соціально-економічної системи набуває нового змісту, принципово відмінного від початкового визначення.

«Традиційні» економіко-математичні моделі оптимізації призначені для вибору способу найкращого використання наявних обмежених (теперішніх і майбутніх) ресурсів з метою задоволення таким чи іншим чином заданих потреб. Те, що раніше вважалось заданою цільовою функцією і обмеженнями, тепер потребує «ендогенного моделювання». Для соціально-економічної системи апелювання до «надсистеми», що визначає ресурси і критерії суспільної оцінки

результатів їх використання, втрачає змістовний сенс. Соціально-економічна система сама себе моделює.

Якщо передумови оптимального планування сформульовані достатньо строго, формалізовані і впроваджені в конкретні моделі, то цього поки що не можна сказати про передумови моделювання соціально-економічної системи. До соціально-економічних систем поки що рано пред'являти вимоги незалежності, несуперечливості і повноти. Узагальнюючи, можна лише вказати на деякі положення, які слід враховувати при моделюванні соціально-економічних систем: 1) соціально-економічна система є складною (поліструктурною) ієрархічною динамічною системою; 2) соціально-економічна система як об'єкт моделювання унікальна (в масштабі суспільства в цілому), неповністю спостережувана – містить багато суспільних латентних факторів, зв'язків і процесів, характеризується високим ступенем невизначеності як в структурі, так і в динаміці, що потребує, в меншій мірі, стохастичної апроксимації, більша частина процесів, що протікають в соціально-економічній системі, не підлягає прямому кількісному виміру або навіть не має кількісної міри; принципово важливою особливістю є «включення» самих спостерігачів і «засобів виміру» в структуру соціально-економічної системи, що впливає на результати спостережень і їх оцінку; 3) соціально-економічна система являє собою єдність матеріальних та інформаційних процесів і утворює саморегулюючу систему, що містить об'єкт і систему регулювання (керування), тому необхідним є побудова і узгодження моделей об'єктів і процесів регулювання (керування); 4) ресурси, внутрішні стимули і результати розвитку соціально-економічної системи вимагають широкого загально-соціального трактування і оцінки, пов'язаних зі структурою і динамікою суспільних цінностей, інтересів, цілей і норм; 5) така оцінка функціонування і розвитку соціально-економічної системи може бути реалізована лише за допомогою деякої множини критеріїв, що виражають комплекс соціально-економічних інтересів, в яких проявляються економічні відносини даного суспільства, самі ці критерії не підлягають апріорному, раз і назавжди заданому формулюванню – вони породжуються, змінюються і

взаємодіють в процесі розвитку соціально-економічної системи; 6) у зв'язку з цим, найважливішими якісними характеристиками динаміки соціально-економічної системи стають стабільність і адаптивність розвитку, в якому відповідно поєднуються структурна рівновага і нерівновага (інколи їх поєднання називають «динамічною рівновагою»); 7) механізм функціонування соціально-економічної системи формується на рівні метакерування соціально-економічним генотипом, що виражає якісні особливості даної системи і забезпечує узгодження інтересів її елементів і підсистем із урахуванням емерджентних ефектів, при цьому поєднується централізація вищих функцій і стратегічних рішень із самостійністю локальних ланок і тактичних рішень; 8) регулювання соціально-економічної системи не може бути повністю алгоритмізоване і в своїх найважливіших блоках містить евристичні процедури, пов'язані із соціальними аспектами рішень; 9) відповідно, у найближчому часі при моделюванні соціально-економічної системи важко очікувати повної формалізації і, тим більше, побудови єдиної цілісної формальної моделі цієї складної системи, потрібен взаємопов'язаний комплекс формалізованих моделей і неформальних уявлень; 10) для цього в моделюванні соціально-економічної системи потрібно на методологічній базі економіки і соціології інтегрувати підходи і результати інших суспільних і природних наук.

Підсумовуючи сказане вище, можна зробити висновок, що моделювання процесів надання соціальних послуг населенню органами державної влади та місцевого самоврядування є трудомістким завданням, яке потребує детального аналізу і складних математичних побудов.

Побудова узагальненої моделі соціально-економічної системи, якою є система надання послуг населенню країни, на даний час неможлива. Тому побудова будь-якої моделі, яка хоч трохи наближена до потенційної моделі соціально-економічної системи, є завданням актуальним, таким, що дає можливість робити обґрунтовані прогнози розвитку і розробляти певні правила поведінки і алгоритми керування соціально-економічною системою.

З іншого боку завдання моделювання соціально-економічної системи є завданням дуже великої розмірності і складної структури. Тому, як правило, не вдається побудувати єдину універсальну модель такої системи і доводиться обмежуватися моделюванням окремих галузей системи. Однією з таких важливих сфер національної економіки є система надання соціальних послуг населенню. Тому нашою метою є побудова, аналіз і розробка методу розв'язку моделі оцінки ефективності і оптимізації системи надання послуг.

Згідно з принципами системного аналізу, основними етапами розв'язку поставленої задачі є: постановка проблеми (задачі) дослідження, вибір (побудова) критерію оцінки ефективності розв'язку задачі, формалізація задачі – побудова формальної моделі, вибір методу розв'язку задачі, ідентифікація параметрів моделі, розв'язок задачі, верифікація моделі і синтез механізмів практичного впровадження результатів моделювання.

Таким чином, послідовність цих дій згідно з положеннями системного підходу дозволить нам розв'язати поставлену задачу. У зв'язку з тим, що проблема моделювання достатньо чітко окреслена в попередньому матеріалі, перейдемо до аналізу критерію оцінки ефективності і оптимізації системи надання соціальних послуг.

Критерієм ефективності K є правило, що дозволяє зіставляти стратегії, що характеризуються різним ступенем досягнення мети, і здійснювати спрямований вибір стратегій з безлічі припустимих.

Критерій ефективності вводиться на основі певної концепції раціонального поведіння.

Існують три концепції раціонального поведіння систем (розробка рішень): придатності, оптимізації, адаптивності.

Відповідно до концепції придатності раціональна будь-яка стратегія u , при якій обраний показник ефективності приймає значення не нижче деякого прийняттого рівня $W^{номп}$, тобто

$$W \geq W^{номп}, u \in U, \quad (5.1)$$

де W - множина припустимих стратегій.

Якщо показник ефективності векторний, то нерівність (5.1) записується для кожного часткового показника $W_i \geq W_i^{nomp}$, що входить до складу векторного показника ефективності. Таким чином, рівень задоволення W ділить безліч припустимих стратегій U на дві непересічні підмножини: U^{SAT} – множина прийнятних (придатних) стратегій і множина неприйнятних стратегій $U \setminus U^{SAT}$.
Всі прийнятні стратегії $u \in U^{SAT}$ рівноцінні (однаково задовільні), як і всі неприйнятні стратегії з множини $U \setminus U^{SAT}$ однаково незадовільні. Подібна концепція призводить до негнучкої й нецілеспрямованої системи дій.

Концепція оптимізації вважає раціональними ті стратегії $u \in U$, які забезпечують максимальний ефект в операції, тобто

$$W(u^*) = \max_{u \in U} W(u) \quad (5.2)$$

Оптимальна стратегія може бути неєдиною, тобто рішення завдання (5.2) може дати безліч рівноцінних оптимальних стратегій $U^* \in U$.

Використовувати концепцію оптимізації можна в тому випадку, якщо комплекс умов проведення операції строго фіксований, а показник ефективності $W(u)$ – скаляр. Ця концепція призведе до цілеспрямованої, але негнучкої системи дій, тому що не враховується поточна інформація про різні зміни, що відбуваються у системі й у зовнішньому середовищі при реалізації рішення u^* .

Концепція адаптивності припускає можливість оперативного реагування в ході операції на поточну інформацію про зміну комплексу умов проведення операції. Суть концепції адаптивності полягає в зміні стратегій керування u (стратегія розуміється в більш широкому змісті й включає як способи зміни параметрів системи, так і способи зміни її структури) на основі не тільки апріорної, але й поточної й прогнозованої інформації з метою досягнення або

збереження певного стану системи при комплексі умов проведення операції, що змінюється.

Множина припустимих стратегій U може видозмінюватися в процесі надходження поточної інформації. В якості реакції на інформацію, що надходить, й прогнозу розвитку операції система може змінювати мету свого функціонування.

В цьому випадку відповідно до концепції адаптивності раціональною варто вважати таку адаптивну стратегію $u(t)$ з множини $U(t, \tau)$, що забезпечує, наприклад, виконання умови

$$W_t(u^*(t), \tau) \geq W_t^{nomp}(u(t), \tau), \quad u(t) \in U(t, \tau), \quad (5.3)$$

де t - час; τ - упередження прогнозу.

Запис W_t означає, що показник ефективності може змінюватися в часі.

Концепція адаптивності призводить до цілеспрямованої й гнучкої системи дій.

В рамках концепції придатності рекомендується вибір стратегії з умови (5.1). До основних критеріїв придатності відносять :

1. Критерій прийнятного результату. В умовах визначеності як показник ефективності може бути обраний результат операції $y(u)$, ціль якої носить кількісний характер. В цьому випадку $\rho(y(u), y^{nomp}) = y(u)$. Критерій прийнятного результату рекомендує вибирати стратегію u з множини припустимих, яка задовольняє умову:

$$u^* : y(u) \geq y^{nomp}, \quad (5.4)$$

де y^{nomp} - прийнятний рівень результату.

2. Критерій припустимої гарантії. Відповідно до цього критерію функцію відповідності вибирають у вигляді

$$\rho(y(u), y^{nomp}) = \begin{cases} 1, & \text{якщо } y \geq y^{nomp}; \\ 0, & \text{якщо } y \leq y^{nomp} \end{cases} \quad (5.5)$$

Принцип припустимої гарантії рекомендує вибрати стратегії u із умови

$$u^* : P(y(u) \geq y^{nomp}) \geq P^{nomp}, \quad (5.6)$$

де P^{nomp} - прийнятний рівень імовірнісної гарантії.

3. Критерій припустимого гарантованого результату. Відповідно до цього критерію функція відповідності має вигляд

$$\rho = F_u^{-1}(1 - \alpha) = y_\alpha(u). \quad (5.7)$$

Придатну стратегію вибирають із умови

$$u^* : y_\alpha(u) \geq y^{nomp}, \quad (5.8)$$

де y^{nomp} - припустимий рівень гарантованого (з імовірністю α) результату.

Залежно від виду функції відповідності в межах концепції оптимізації виділяють наступні критерії оптимальності: 1. критерій найбільшого результату. 2. критерій найбільшого середнього результату. 3. критерій найбільшої імовірнісної гарантії результату. 4. критерій найбільшого гарантованого результату.

В межах концепції адаптивності раціональна поведінка складної системи організується відповідно до таких основних принципів вибору критерію ефективності: 1. принцип селекції. На кожному кроці багатоетапного процесу прийняття рішень цей принцип обумовлює відбір кількох рішень, близьких до кращого. Потім із цих рішень треба сформувати ряд комбінацій і на наступному етапі прийняття рішень відібрати кілька комбінацій, близьких до кращих, користуючись критерієм більше високого порядку, ніж на попередньому кроці. У такий спосіб формується низка комбінацій рішень, що ускладнюються, з якого відбираються не тільки найкращі рішення, але й близькі до них; 2. принцип волі

вибору рішень. Цей принцип може бути реалізований при організації поведінки систем, здатних до самоорганізації. Він рекомендує не приймати на основі апріорної інформації рішення у всіх деталях на всю доступну для огляду перспективу (іноді його називають принципом недостатніх рішень). Воля вибору тут полягає у можливості перегляду, уточнення раніше ухваленого рішення залежно від поточної інформації; 3. принцип самонавчання. Відповідно до цього принципу адаптивне поведіння системи забезпечується в процесі багаторазових зовнішніх впливів на систему, запам'ятовуванням реакцій на ці впливи й результатів реагування, а також корегуванням реакцій, спрямованої на підвищення ефективності поведіння системи. Інформація, що накопичується, у процесі самонавчання використовується для вдосконалення критерію ефективності.

Найважливішим положенням, якого завжди варто дотримуватися при виборі критерію ефективності операції, є узгодження мети операції й критерію.

Критерій найбільшого середнього результату в практиці дослідження операцій одержав найбільше поширення. Це обумовлено адитивністю показника середнього результату, що значною мірою в деяких випадках полегшує його розрахунок. Однак показник середнього результату, що лежить в основі цього критерію, не враховує в дійсному вигляді необхідний результат. Крім того, орієнтація на середній результат виправдана при масовому повторенні операції. При однократному проведенні операції (унікальні операції, системи) недоцільно використовувати критерій найбільшого середнього результату.

Враховуючи, що процеси надання соціальних послуг в національній економіці характеризуються масовою повторюваністю подій (операцій), для оптимізації таких систем доцільно використовувати критерій найбільшого середнього результату.

Як сказано вище, для моделювання та оптимізації соціально-економічних систем надання соціальних послуг доцільно використовувати критерій найбільшого середнього результату. В рамках класичної теорії економіко-математичного моделювання, загальний вид такого критерію буде мати вигляд:

$$\rangle c_1 x_1 \rightarrow \max \quad (5.9.)$$

де W – показник якості (ефективності) функціонування системи (корисність системи);

x_i – кількісне значення внутрішнього параметру системи, яке варіюється (фактори);

c_i – коефіцієнти критерію ефективності (питомі корисності) i -го фактору;

n – загальна кількість параметрів системи, які беруться до розгляду.

В якості показника корисності (критерію ефективності) системи надання соціальних послуг населенню W пропонується використати інтегральні показники, які відображають результат отримання населенням соціальних послуг, такі як середня тривалість життя, якість життя тощо.

В якості керованих змінних x_i системи надання соціальних послуг, варіація яких призводить до зміни значень критерію (5.9), потрібно вибрати ті фактори, які безпосередньо впливають на його значення, є керованими змінними, значення яких підлягають визначенню в процесі оптимізації. Такими параметрами моделі є, на наш погляд, обсяги фінансування, які здійснюються системою надання соціальних послуг населенню в рамках функціонування всіх державних та комунальних структур в рамках реалізації державою та органами місцевого самоврядування діяльності в галузях освіти, охорони здоров'я, боротьби з безробіттям, діяльністю соціальних програм та фондів, тощо.

Отже, змінна x_i являє собою обсяг грошових коштів, які вкладуються в i – ту галузь системи надання соціальних послуг. Тоді коефіцієнти c_i критерію (5.9) показують, наскільки зміниться загальна корисність системи надання соціальних послуг при збільшенні вкладень x_i в i – ту галузь системи на одиницю.

Слід зауважити, що в силу природи впливу змінних x_i (обсягів фінансування) на значення критерію W (функцію корисності), між аргументами

x_i та критерієм W відсутній функціональний зв'язок, а є кореляційно-регресійна залежність.

Отже, для визначення значень коефіцієнтів c_i критерію ефективності (5.9) розглянемо його як рівняння багатофакторної регресії, кількість факторів в якому дорівнює n .

Тоді значення коефіцієнтів c_i можна визначити методом МНК, побудувавши і розв'язавши систему нормальних рівнянь порядку n . Знаходження чисельних значень коефіцієнтів c_i найпростіше провести за допомогою вбудованих функцій середовища Microsoft Excel.

Розглянемо обмеження, які накладаються на критерій оптимізації (5.10). Фінансування задач надання соціальних послуг відбувається в рамках коштів, що виділяються консолідованим бюджетом.

Якщо позначити через V загальний обсяг коштів, які виділені на здійснення всіх соціальних заходів держави, то першим обмеженням на цільову функцію (5.10) буде бюджетне обмеження, яке полягає в тому, що загальні витрати на всі соціальні послуги в державі не може перевищити загальну суму коштів, що виділяються на ці цілі. Запишемо це обмеження у вигляді:

$$\sum_{i=1}^n x_i \leq V. \quad (5.10)$$

В той же час система надання соціальних послуг повинна забезпечувати мінімально необхідний обсяг послуг, який регламентується мінімальними значеннями соціальних стандартів країни. Цей мінімальний обсяг соціальних послуг в i -й галузі вимірюється мінімальними необхідними значеннями грошових коштів B_i , $i = 1, 2, \dots, n$, які потрібні для фінансування цього мінімального соціального пакету. Такі умови формують додаткові обмеження на критерій ефективності (5.9)

$$x_i \geq B_i, \quad i = 1, 2, \dots, n. \quad (5.11)$$

Тоді з урахуванням всіх попередніх побудов задача оптимізації системи надання соціальних послуг населенню може бути сформульована наступним чином: знайти такі обсяги фінансування окремих соціальних галузей соціальної системи країни, які задовольняють обмеження (5.10) та (5.11) і при цьому надають максимального значення показнику корисності системи (5.9). Формально ця задача може бути записана наступним чином:

$$W = \sum_{i=1}^n c_i x_i \rightarrow \max,$$

при

$$\begin{aligned} \sum_{i=1}^n x_i &\leq V, \\ \begin{cases} x_1 \geq B_1, \\ x_2 \geq B_2, \\ x_n \geq B_n. \end{cases} \end{aligned} \quad (5.12)$$

За своєю структурою задача оптимізації (5.12) є класичною задачею лінійного програмування. Структура системи обмежень задачі (5.12) встановлює n – вимірну область простору – область допустимих розв’язків задачі в n -вимірному просторі $x_1, x_2, x_3, \dots, x_n$. Критерій (5.9) задає n - вимірну гіперплощину в n - вимірному просторі $x_1, x_2, x_3, \dots, x_n$, яка рухаючись в просторі, дотикається і перетинає область допустимих розв’язків задачі. Розглянемо більш детально структуру задачі (5.12) і метод її розв’язку.

Задача лінійного програмування є класичною задачею математичного програмування, яка найчастіше використовується при моделюванні економічних виробничих процесів. Для розв’язання задачі лінійного програмування застосовують симплексний метод з природним або штучним базисом. Перш ніж застосовувати один із зазначених методів, потрібно записати вихідну задачу у формі основної задачі лінійного програмування, якщо вона не має такої форми запису.

Проаналізувавши структуру обмежень (5.12) ми бачимо, що бюджетне обмеження має знак нерівності \leq , а інші обмеження мають знаки \geq . Отже, при

побудові канонічної форми задачі в перше обмеження потрібно вводити додаткову змінну з коефіцієнтом +1, а в інші обмеження з коефіцієнтами -1. Отже, задача оптимізації системи надання соціальних послуг є задачею зі штучним базисом і формально може бути записана наступним чином:

Знайти максимум лінійної цільової функції

$$W = \sum_{i=1}^n c_i x_i \rightarrow \max,$$

при

$$\begin{cases} \sum_{i=1}^n x_i + x_{n+1} \leq V, \\ \begin{cases} x_1 - x_{n+2} + x_{2n+2} \geq B_1, \\ x_2 - x_{n+3} + x_{2n+3} \geq B_2, \\ \dots\dots\dots \\ x_n - x_{2n+1} + x_{3n+1} \geq B_n, \end{cases} \end{cases} \quad (5.13)$$

де $x_{n+1}, x_{n+2}, \dots, x_{2n+1}$ – додаткові змінні; $x_{2n+2}, x_{2n+3}, \dots, x_{3n+1}$ – штучні змінні, які утворюють одиничний базис.

Векторна форма даної задачі має такий вигляд: знайти максимум функції

$$F = \sum_{j=1}^n c_j x_j \quad (5.14)$$

при умовах

$$x_1 P_1 + x_2 P_2 + \dots + x_n P_n = P_0, \quad (5.15)$$

$$x_j \geq 0 \quad (j = \overline{1, n}) \quad (5.16)$$

де

$$P_1 = \begin{pmatrix} 1 \\ 0 \\ \vdots \\ 0 \end{pmatrix}; P_2 = \begin{pmatrix} 0 \\ 1 \\ \vdots \\ 0 \end{pmatrix}; \dots; P_m = \begin{pmatrix} 0 \\ 0 \\ \vdots \\ 1 \end{pmatrix}. \quad (5.17)$$

$$F_{m+1} = \begin{pmatrix} a_{1m+1} \\ a_{2m+1} \\ \vdots \\ a_{mm+1} \end{pmatrix}; \dots; F_n = \begin{pmatrix} a_{1n} \\ a_{2n} \\ \vdots \\ a_{mn} \end{pmatrix}; F_0 = \begin{pmatrix} b_1 \\ b_2 \\ \vdots \\ b_m \end{pmatrix}. \quad (5.18)$$

Так як $b_1P_1 + b_2P_2 + \dots + b_mP_m = P_0$, то по визначенню опорного плану $X = (b_1; b_2; \dots; b_m; 0; \dots; 0)$ є опорним планом даної задачі (останні $n-m$ компонентів вектора X дорівнюють нулю). Цей план визначається системою одиничних векторів P_1, P_2, \dots, P_m , які утворюють базис m -мірного простору. Тому кожний з векторів P_1, P_2, \dots, P_n , а також вектор P_0 можуть бути представлені у вигляді лінійної комбінації векторів даного базису. Нехай

$$P_j = \sum_{i=1}^m x_{ij} P_i \quad (j = \overline{0, n}) \quad (5.19)$$

Покладемо

$$z_j = \sum_{i=1}^m c_i x_{ij} \quad (j = \overline{1, n}); \quad \Delta_j = z_j - c_j \quad (j = \overline{1, n}) \quad (5.20)$$

Так як вектори P_1, P_2, \dots, P_m – одиничні, то $x_{ij} = a_{ij}$ і $z_i = \sum_{j=1}^m c_j a_{ij}$, а

$$\Delta_j = \sum_{i=1}^m c_i a_{ij} - c_j \quad (5.21)$$

Знаходження оптимального плану симплексним методом включає наступні етапи:

1. Знаходять опорний план. Складають симплекс-таблицю.
2. З'ясовують, чи є хоча б одне від'ємне число Δ_j . Якщо ні, то знайдений опорний план оптимальний. Якщо ж серед чисел Δ_j є від'ємні, то або встановлюють нерозв'язність задачі, або переходять до нового опорного плану.
4. Знаходять направляючі стовпець і рядок. Направляючий стовпець визначається найбільшим за абсолютною величиною від'ємним числом Δ_j , а направляючий рядок – мінімальним з відношень компонентів стовпця вектора P_0 до додатних компонентів направляючого стовпця.
5. Визначають додатні компоненти нового опорного плану, коефіцієнти розкладання векторів P_j за векторами нового базису і числа F'_0, Δ'_j . Всі ці числа записуються в новій симплекс-таблиці.

6. Перевіряють знайдений опорний план на оптимальність. Якщо план не оптимальний і необхідно перейти до нового опорного плану, то повертаються до етапу 4, а у випадку одержання оптимального плану або встановлення нерозв'язності процес розв'язок задачі закінчують.

Задача (5.13), як уже говорилось вище, має велику розмірність, а отже розв'язок її за допомогою алгоритму симплексних таблиць пов'язаний зі значними труднощами. Однак за допомогою сучасних засобів обчислювальної техніки розв'язок даної задачі не являє собою задачу великої складності. Для побудови задачі оптимізації (5.13) сформуємо критерій ефективності системи (5.9). В якості критерію ефективності системи надання соціальних послуг доцільно вибрати один з показників якості життя, рекомендованих ООН. Для цілей моделювання не має особливої різниці, який з цих показників використовувати для побудови моделі. Тому при виборі показника ефективності системи обираємо такий широко відомий показник, як середня тривалість життя в країні. Для побудови рівняння критерію ефективності (5.9) задачі (5.13) потрібно визначити коефіцієнти c_i даної лінійної функції.

Дана задача є предметом кореляційно-регресійного аналізу. Реалізуємо задачу моделювання системи надання соціально-економічних послуг населення і оптимізації параметрів даної системи на підставі розроблених моделей. Для розв'язку оптимізаційної задачі потрібно спочатку сформулювати постановку задачі у вигляді (5.12).

1. Формування цільової функції W .

Для побудови цільової функції W скористаємось методами кореляційно-регресійного аналізу даних таблиці 5.4.

Використаємо в якості показника ефективності W середню тривалість життя. Тоді цільова функція задачі (5.12) буде мати вигляд

$$W = c_1 x_1 + c_2 x_2 + c_3 x_3 + c_4 x_4 + c_0, \quad (5.22)$$

де x_1 – витрати на охорону здоров'я;

x_2 – витрати на духовний та фізичний розвиток;

x_3 - витрати на освіту;

x_4 – витрати на соціальний захист;

c_i ($i = 1,2,3,4$) – коефіцієнти регресії;

c_0 – постійна, що враховує вплив факторів, що не беруть участь в моделі.

Таблиця 5.1

Значення коефіцієнтів кореляції

	Тривалість життя	Витрати на охорону здоров'я	Витрати на духовний та фізичний розвиток	Витрати на освіту	Витрати на соціальний захист
Тривалість життя	1				
Витрати на охорону здоров'я	0.9943257	1			
Витрати на духовний та фізичний розвиток	0.9984358	0.99291509	1		
Витрати на освіту	0.9868699	0.99059868	0.990366296	1	
Витрати на соціальний захист	0.5053558	0.5553447	0.492368153	0.47063514	1

Правочинність застосування рівняння лінійної багатофакторної регресії в якості цільової функції підтверджується результатами кореляційного аналізу даних (табл. 5.3). Значення парних коефіцієнтів кореляції вказує на суттєву тісноту зв'язку між факторами задачі та на істотну близькість кореляційної залежності до лінійної. Це не дозволяє виключити жодну з факторних змінних з моделі. Використавши для аналізу надбудову «Аналіз даних» → «Кореляція», визначимо коефіцієнти цільової функції. Результати кореляційного аналізу наведені в таблицях 5.4 – 5.6.

Таблиця 5.2

Регресійна статистика

Регресійна статистика	
Множинний R	0.896247624
R-квадрат	0.803259803
Нормований R-квадрат	0.606519606
Стандартна похибка	0.115001362
Спостереження	9

Значення множинного кореляційного моменту дозволяє зробити висновок про однорідність вибірки та достатньо тісний зв'язок між факторами моделі та результативною ознакою W (тривалість життя).

Таблиця 5.3

Результати дисперсійного аналізу

Дисперсійний аналіз	df	SS	MS	F	Значимість F
Регресія	4	0.215987636	0.053996909	4.08284538	0.100889786
Залишок	4	0.052901253	0.013225313		
Всього	8	0.268888889			

Дисперсійний аналіз даних дозволяє зробити висновок про високу достовірність отриманих коефіцієнтів рівняння (5.13). Значення F-критерію Фішера гарантує достовірність результатів на рівні значущості 0,1, тобто з довірчою імовірністю 0,9.

Значення коефіцієнтів моделі (5.13) наведені в таблиці 5.4. Згідно з результатами аналізу можна стверджувати, що з 90% вірогідністю наведена статистика може бути описана рівнянням

$$W = -0.0000943x_1 + 0.0004659x_2 + 0.0000259x_3 - 0.0000276x_4 + 68.209 \quad (5.23)$$

В таблиці 5.5 наведені теоретичні значення тривалості життя, розраховані за формулою (5.13). Як видно з таблиці 5.5, теоретичні значення відхиляються від статистичних даних не більше ніж на 0,2%, що являє собою дуже точний прогноз.

2. Побудова системи обмежень задачі (5.12).

При побудові бюджетного обмеження в праві частини нерівностей підставимо мінімально необхідні значення статей соціальних витрат, що розглядаються. Вони побудовані за даними таблиці 5.4. Перше обмеження задачі характеризує загальне бюджетне обмеження на всі соціальні статті витрат, які враховані в моделі (5.12). Інші чотири обмеження задачі встановлюють факт обов'язкового мінімуму витрат по кожній соціальній статті бюджету, що

покривають мінімально необхідні витрати по даному напрямку діяльності соціально-економічної системи країни. Результати показують, що існує оптимальний перерозподіл фінансування окремих галузей соціальної сфери, які дозволять максимізувати вибраний показник ефективності.

Таблиця 5.4

Значення коефіцієнтів рівняння регресії

	Коефіцієнти	Стандартна похибка
Y-перетин	68.20902909	0.143697524
Витрати на охорону здоров'я	-9.4308E-05	7.446E-05
Витрати на духовний та фізичний розвиток	0.000465932	0.000146673
Витрати на освіту	2.59441E-05	3.88805E-05
Витрати на соціальний захист	-2.7566E-05	1.22774E-05

В той же час запропонований інструментарій моделювання є повністю відкритим для доповнення іншими статистичними даними та подальшого їх статистичного аналізу. Пошук оптимального розв'язку задачі (5.12), тобто підбір оптимальних значень перерозподілу фінансування соціальних статей бюджету для максимізації тривалості життя проведено за допомогою надбудови «Пошук рішення».

Таблиця 5.5

Результати регресійного аналізу

ВИВЕДЕННЯ ЗАЛИШКУ			ВИВЕДЕННЯ ІМОВІРНОСТІ	
Спостереження	Передбачене W	Залишки	Персентиль	Y
1	68.12855668	0.171443315	5.55555556	67.9
2	68.28340145	-0.083401449	16.66666667	68.1
3	68.26173251	-0.061732507	27.77777778	68.2
4	67.95120196	-0.051201961	38.88888889	68.2
5	68.09908815	0.000911845	50	68.2
6	68.15224308	0.047756919	61.11111111	68.2
7	68.27216054	-0.072160544	72.22222222	68.2
8	68.20283441	-0.002834411	83.33333333	68.3
9	68.54878121	0.051218794	94.44444444	68.6

Приклад такої форми запису має вигляд

$$x1+x2+x3+x4 \leq 38000$$

$x1$	\geq	5200
$x2$	\geq	10000
$x3$	\geq	10000
$x4$	\geq	10000

«Пошук рішення» — це надбудова, що входить у поставку Excel, призначена для оптимізації моделей при наявності обмежень, у тому числі моделей лінійного програмування. Для цього в надбудові використовуються методи й алгоритми математичного програмування, які дозволяють знаходити оптимальні рішення для табличних моделей. Для завдань лінійного програмування Пошук рішення використовує ефективний оптимізаційний алгоритм (він підходить тільки для моделей лінійного програмування) за назвою симплекс-метод. Звичайно, допускаються нелінійні формули, які містять навіть змінні рішення, якщо ці формули не пов'язані з обчисленням значення цільової функції: ні прямо, ні побічно, ні через обмеження. В результаті розв'язку задачі оптимізації для нашого контрольного прикладу отриманий такий оптимальний розподіл коштів (табл. 5.6).

Таблиця 5.6

Значення параметрів моделі

Витрати на охорону здоров'я	Витрати на духовний та фізичний розвиток	Витрати на освіту	Витрати на соціальний захист
5200	12800	10000	10000

Середня тривалість життя при цьому складе 73,67 років.

Слід зауважити, що дана задача в нашому випадку за своєю суттю відрізняється від звичайних задач прогнозування, що розв'язуються економетричними методами. Це пов'язано із самою сутністю задачі — факторними ознаками є видатки на соціальні заходи. Ясно, що ці видатки напряду залежать від величини державного бюджету, по-перше, та від перерозподілу статей бюджету між соціальними галузями, по-друге. Розв'язана в даному розділі задача оптимізації дозволяє знайти оптимальний перерозподіл

бюджетних коштів на соціальні витрати. Що ж стосується загальної величини і стану державного бюджету в довгостроковій перспективі, то це питання далеко виходить за рамки даної роботи.

Крім того, модель є багатофакторною, а отже, варіантів комбінацій значень факторів існує безліч. В той же час розроблена модель дозволяє оптимізувати розмір коштів при плануванні розподілу ресурсів соціальної сфери на поточний рік, коли стають відомими кошторис державного бюджету та розміри мінімальних обсягів фінансування кожної галузі, які потрібні для побудови бюджетних обмежень задачі оптимізації (5.12). Після розв'язку задачі оптимізації можна побудувати прогноз динаміки тривалості життя за отриманими даними на певну кількість років, але цей прогноз потрібно буде корегувати при кожному наступному новому розв'язку задачі оптимізації (5.12).

В результаті моделювання можна зробити наступні висновки.

1. Для аналізу ефективності і оптимізації системи надання соціальних послуг можуть бути застосовані методи математичного моделювання. Адекватним математичним апаратом для моделювання таких систем є апарат математичного програмування. Доведено, що процеси надання послуг в соціально-економічних системах характеризуються масовою повторюваністю подій (операцій), для оптимізації таких систем доцільно використовувати критерій найбільшого середнього результату.
2. Показано, що формально такий критерій може бути побудований як рівняння багатофакторної регресії. Результати кореляційно-регресійного аналізу показали достатній рівень значущості коефіцієнтів рівняння та відсутність мультиколінеарності в такому рівнянні.
3. В результаті досліджень вперше побудована і розв'язана задача оптимального розподілу обмеженого обсягу фінансування соціальних видатків бюджету, який спрямований на досягнення максимального значення обраного критерію ефективності соціальної системи – середньої тривалості життя. Показано, що навіть в умовах обмеженого фінансування може бути досягнуто підвищення існуючого значення даного показника.
4. Отримані результати дозволяють визначати кількісні параметри системи фінансування соціальних

послуг та отримувати прогностні значення вибраного критерію при зміні обсягів фінансування соціальних статей бюджету.

5.3. Організаційно-управлінське забезпечення інноваційних технологій державної політики соціального розвитку в умовах стабілізації національної економіки

В сучасних умовах потребують подальшої модернізації управлінські технології організаційно-економічного забезпечення перспективного формування державної політики соціального розвитку. Досягнути цього можна на основі більш ефективної аналітики інформації, що необхідна для прийняття управлінських рішень.

Управлінські технології соціального розвитку є сукупністю формалізованих чи неформалізованих послідовних та паралельних методів управлінської діяльності. Технологічні методи управління залежать від специфіки функціонування системи і мають забезпечувати можливість адаптації системи при зміні умов державного регулювання. До управлінських технологій висуваються певні вимоги, які необхідні для практичної реалізації таких технологій (рис. 5.3).

Впровадженню нових управлінських технологій сприяють можливості формування інформаційного суспільства, яке є підсилюючим фактором забезпечення політики соціального розвитку в державі. Про це свідчить створення різних мереж, які дозволяють розширити базу інформаційних даних для реалізації міжнародних економічних та соціальних проєктів. Серед них, крім Інтернету, можна назвати Європейську інформаційну мережу по міжнародних відносинах і регіональних дослідженнях.

Зокрема, в ЄС введені, крім загальноєвропейського громадянства, єдині європейські карти охорони здоров'я. Населення користується перевагами

європейського інформаційного та освітнього простору, програмами соціальних інвестицій, програмами ТАСІС, ФАРЕ, ЕВРИКА, ЕРАСМУС [25, с. 37].

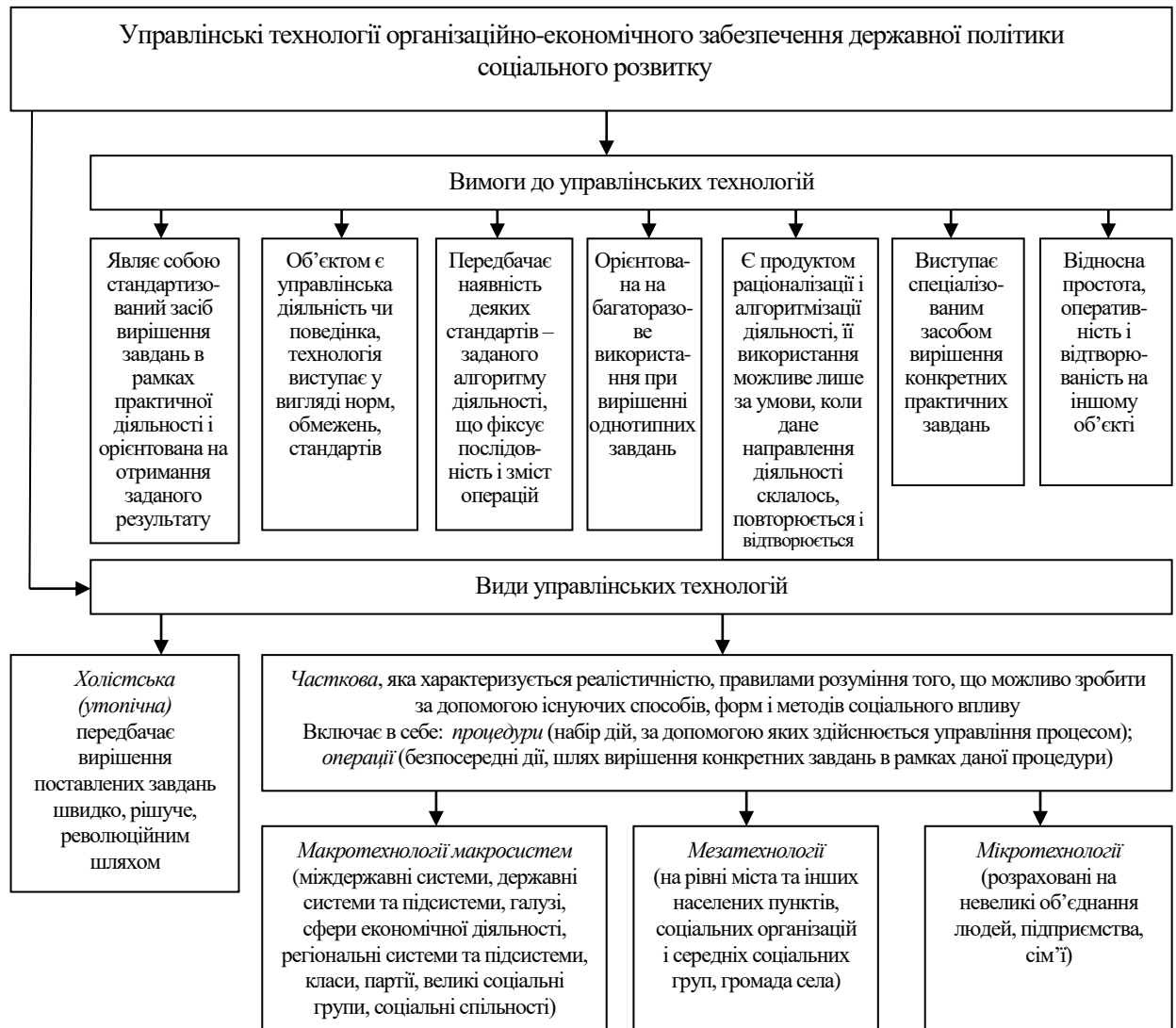

Рис. 5.3. Управлінські технології організаційно-економічного забезпечення державної політики соціального розвитку

Джерело: розробка автора

Україна також зацікавлена у вступі в ці простори, в користуванні міжнародними економічними інноваціями і намагається відповідати вимогам часу. Участь в Болонському освітньому процесі, спільні наукові дослідження – все це сприяє інноваційним процесам в Україні. Електронні картки у різних сферах діяльності вже давно спрощують життя мешканців багатьох країн світу (наприклад, славнозвісна лондонська Oyster card, за допомогою якої можна істотно заощадити на проїзді в Лондонському метро, автобусах, лініях поїздів).

В деяких містах України впроваджуються технології електронного врядування та цільові програми (інституцій громадського суспільства, мультисервісна мережа, АСКДР, системи «Безпечне місто», «Прозоре місто», «Електронна картка жителя міста», «Електронна медична картка» тощо) [4]. Прикладами таких міст є Київ, Вінниця, Львів, Дніпро, Тернопіль та інші. Так, наприклад, картка вінничанина спрощуватиме процедуру отримання субсидій, медичних послуг та буде використовуватись для оплати проїзду в міському транспорті.

Крім того, до таких технологій варто віднести соціальні послуги, орієнтовані на громадян. Громада стає більш вимогливою щодо підвищення якості надання різних адміністративних та соціальних послуг органами місцевого самоврядування. Від модернізації управління у цій сфері значно залежить якість життя громадян у межах місцевої громади в цілому. Тому необхідно продовжити вдосконалення системи надання адміністративних та соціальних послуг, ставлячи в центр потреби людей і громади. Варто шукати нові підходи до того, як наблизити надання соціальних послуг до вимог мешканців та посилити здатність мешканців контролювати їх якість. Потрібно постійно вдосконалювати політику надання послуг, модернізувати технологічні системи і покращувати практику управління задля ефективнішого надання соціальних послуг [4].

Прикладом може стати досвід Вінниці з організації Центрів адміністративних послуг «Прозорий офіс». Організація надання послуг базується на: а) поліпшення розуміння клієнта. Знання того, чого хочуть та потребують громадяни як клієнти, є фундаментальним принципом для досягнення прогресу у сфері надання адміністративних та соціальних послуг. Міська влада повинна прагнути до більш глибокого розуміння очікувань та вимог його жителів, щоб на основі цього формувати довгострокове бачення потреб громади. Одним з ефективних механізмів досягнення цього має бути подальший розвиток каналів зворотного зв'язку; б) спрощення процедури отримання і надання послуг у різних сферах. Спираючись на вивчення очікувань і потреб мешканців міста з одного боку та на вивчення передового досвіду і впровадження сучасних

технологій з іншого, міська влада у межах компетенції має впроваджувати нові підходи до надання послуг там, де це тільки можливо та прийнятно. Принципові підходи, запроваджені у міському центрі надання адміністративних послуг «Прозорий офіс», повинні поширюватись на інші сфери [4]. В перспективі така практика Вінниччини щодо впровадження міжнародних стандартів надання адміністративних послуг може бути впроваджена по всій Україні.

Однією з управлінських технологій є моніторинг проведення державної політики соціального розвитку. Моніторинг нерозривно пов'язаний з системою планування і контролю над відповідною політикою. В основі цієї системи лежить використання показників чи індикаторів, які дозволяють проаналізувати відповідність результатів поставленим цілям. Основне призначення моніторингу – поставляти необхідну інформацію для прийняття оперативних управлінських рішень і формувати базу для оцінки та підготовки стратегічних рішень.

Моніторинг є і способом інформаційного забезпечення управління у сфері планування, організації і проведення державної політики. Моніторинг виступає як засіб контролю за діяльністю органів держави, відповідальних за ефективне здійснення економічної політики [48, с. 182]. Мета моніторингу полягає в отриманні і обробці інформації про стан системи і тенденції її розвитку. Ця мета досягається за допомогою використання деяких груп явищ, параметрів, факторів, що входять в групу „моніторингові індикатори”, формуються за принципом комплексності, інтегративності відображення результативного стану основних причин взаємодій в їх кількісних та якісних взаємозв'язках. Актуальність його використання пояснюється потребами суспільної практики, що характеризується динамізмом суспільних змін і, як наслідок, неефективністю одноразових досліджень, а також його організаційними перевагами, пов'язаними з можливістю комплексної та однозначної інтерпретації параметрів досліджуваного процесу чи явища.

Важливою передумовою проведення моніторингу є усестороннє вивчення аспектів реалізації державної політики соціального розвитку. Це дозволяє з більшою точністю сформулювати групи показників, що утворюють єдиний

смісловий ряд і характеризують специфіку економічного відтворення та його динаміку. Тобто отримують більш достовірну інформацію про стан об'єкта спостереження, з максимальною точністю оцінювати вірогідність настання можливих тенденцій та явищ і в результаті більш ефективно впливати на соціальний розвиток з метою підвищення чи зниження вірогідності настання конкретних явищ.

Моніторинг проведення державної політики соціального розвитку можна вважати особливою управлінською технологією, що дозволяє отримувати інформацію щодо соціального розвитку на базі економічного зростання у всій багатоманітності взаємодії його компонентів як системи з метою оперативного оцінювання і прогнозу можливих його станів і розробки коректувально-попереджувальних заходів управлінського впливу. В концептуальному плані він відображає все різноманіття процесів і явищ, які протікають в соціально-економічній сфері, яка спрямовується на забезпечення системного підходу до аналізу соціальних складових економічної безпеки держави. Він відкриває можливості прогнозування тенденцій розвитку соціальних відносин і процесів у суспільстві, розробки на цій основі науково обґрунтованих програм економічного розвитку, соціального захисту населення і підвищення потенціалу соціальної сфери. Предметне поле моніторингового спостереження є динамічно функціонуючою сукупністю соціальних відносин визначеної якості і змісту, що виникають між взаємодіючими суб'єктами. При цьому його простір охоплює різні рівні структурної організації управління і дозволяє прослідкувати вплив на взаємовідносини між людьми, що складаються, їх соціальне самопочуття, соціальну ситуацію в суспільстві і забезпечує комплексний, багаторівневий підхід до формування методичного інструментарію моніторингу. Таке предметне поле описується інформативною та універсальною системою показників, які слугують для забезпечення ефективного контролю та прогнозу динаміки процесу соціального відтворення реального життя населення. Вона забезпечує цілісне відображення сукупності факторів і конкретних ситуацій, під дією яких

розгортаються зв'язки і відносини груп населення, що потребують соціозахисних гарантій та прийняття практичних заходів.

Моніторинг державної політики соціального розвитку має давати аргументовані висновки про те, наскільки законодавчі та нормативно-правові акти, рішення та діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування відповідають сучасним пріоритетам економічної політики; визначати положення документів або факти діяльності, які можуть мати негативні економічні наслідки та оцінювати масштаби таких наслідків; аналізувати, наскільки проекти нормативно-правових актів, соціальні проекти та програми відповідають інтересам громадян, і робити висновки щодо необхідності та можливості їх реалізації [48, с. 183].

У змістовному плані система показників орієнтована на вивчення ознак, що характеризують відносини суб'єктів економічної діяльності, оцінку їх якості, що виражається через соціальну безпеку. Вона представлена системою об'єктивних, зовнішніх для даного об'єкта, і суб'єктивних обставин. Для кожної групи цих показників в моніторингу передбачені свої спеціальні методи збору, обробки, аналізу.

Структурно-логічна схема моніторингу проведення державної політики соціального розвитку може бути представлена групами відносно самостійних, але пов'язаних між собою інформаційних блоків. Моніторинг проведення державної політики соціального розвитку передбачає збір інформації, її комплексну оцінку і прогноз за стабільною системою показників. Необхідність реалізації такої вимоги до даної інформаційної технології диктується його орієнтованістю на аналіз, порівняння результатів соціального відтворення суспільства, соціальних груп, людини. Стандартність інформаційного набору забезпечує також зручність його пошуку і фіксації і надає моніторингу властивостей інформаційного процесу. При цьому система показників може розвиватися, вдосконалюватися протягом всього періоду дослідження. Така стандартизованість не заперечує повністю і зміни сукупності процедур збору, способів їх обробки та подачі. Але найбільш значуща частина показників має

залишатися протягом порівняно тривалого часу незмінною, хоча кожен раз при зміні зовнішніх умов ми можемо вводити нові.

Формування системи збору інформації і обробки показників є найбільш відповідальним етапом розробки моніторингу, оскільки він є інформаційним джерелом для прийняття рішень. Система показників дозволяє адекватно виміряти ознаки економічного розвитку, дати наукове уявлення дослідникам, а потім управлінцям щодо реального характеру, змісту та динаміки даного економічного процесу, а також основу для розробки практичних рекомендацій, корегування його функціонування і розвитку. Спроектowana система показників моніторингу дає можливість відслідковувати об'єктивні умови життєдіяльності населення, ефективність економічного відтворення та особливості свідомості і поведінки людей. Система показників знаходиться у відповідному співвідношенні з кількісними ознаками соціальної сфери і їх мірою, що дає основу для використання таких індикаторів, а також дозволяє розглядати їх як об'єкти прогнозного пошуку і як елементи структурування прогнозних моделей. Сформована система показників збору та обробки інформації складає основу всіх соціологічних інструментів.

Моніторинг державної політики соціального розвитку забезпечує оперативне, регулярне і повторюване отримання актуальної інформації з матеріалів статистики, опитувань, спостережень щодо життєдіяльності різних суб'єктів, стану соціальної сфери суспільства, регіону, а також дає можливість систематично нарощувати та інтегрувати вихідні дані. Такий спектр інформації дозволяє адекватно проаналізувати динаміку якості життя населення, надати конкретні пропозиції і рекомендації, прийняти правильне адміністративне чи управлінське рішення. Воно забезпечує високий рівень оперативності аналізу процесу відтворення, передбачення і прогнозу при невеликих втратах матеріальних та інтелектуальних ресурсів.

Сьогодні активніше актуалізується трансформація моніторингу з об'єктивно-пасивного процесу в суб'єктивно-активний. На початкових етапах еволюції моніторинг не передбачав прямого втручання суб'єкта, згодом

моніторинг став розглядатися як необхідне інформаційне забезпечення процесу прийняття управлінських рішень.

Ми вважаємо, що активна роль моніторингу проведення державної політики соціального розвитку пов'язана з факторами зовнішнього впливу, які досить динамічні і постійно змінюються. Тому при суб'єктивно-активному підході моніторингу з'являється можливість виробити адекватне уявлення щодо стану, векторів і динаміки економічного розвитку об'єктів, його детермінантів і на цій основі розробляти управлінські рішення, реалізація яких дозволяє обмежити чи повністю запобігти негативному впливу і підсилити дію позитивних факторів і умов. Саме при такому підході до моніторингу можливе динамічне моделювання процесу державного регулювання, і, як наслідок, формування стратегічних пріоритетів проведення державної політики розбудови соціально орієнтованої економіки з наступною розробкою програм.

Як управлінська технологія, вона забезпечує: 1) відслідковування, аналіз та прогнозування на його основі найбільш важливих характеристик соціального відтворення, таких як народжуваність, тривалість життя, здоров'я населення, рівень зайнятості, якість життя, соціально-психологічні показники стану населення, потенціал соціальної сфери; 2) перевірку альтернативних гіпотез розвитку потенціалу соціальної сфери, соціальної інфраструктури держави та її регіонів, соціальної підтримки маргінальних прошарків населення; 3) виявлення очікувань і переваг населення в економічній політиці держави.

Можна стверджувати, що вже сьогодні в Україні є певні елементи, які дозволяють створити систему моніторингу державної політики соціального розвитку. Перш за все, це стосується наявної інформаційної бази, джерела якої за певного системного підходу доцільно використовувати для проведення моніторингу, а саме: статистична інформація (державна, відомча, спеціально підготовлена статистика); наявні бази даних (наприклад, центрів зайнятості стосовно характеристик безробітних чи тих, хто отримує житлові субсидії); результати досліджень; аналітичні звіти структур (державних і недержавних), що займаються аналізом реалізації економічного піднесення та його окремих

складових; нормативні та законодавчі акти; документи, які готуються міністерствами і відомствами за окремими запитами [48, с. 189].

Побудова системи моніторингу державної політики соціального розвитку має передбачати щонайменше три рівні: національний, регіональний та місцевий. Кожен з них має відповідати певним специфічним завданням та мати свої важелі впливу. Названі рівні моніторингу мають розв'язати такі завдання: а) дослідження загальної соціально-економічної ситуації в державі і соціальних проблем різноманітних соціальних груп на трьох рівнях; б) розгляд ефективності та якості розробки і виконання загальнодержавної економічної політики, а також економічних програм; в) виявлення основних позитивних і негативних тенденцій соціальної сфери в цілому та за окремими регіонами і територіями; г) надання консультацій і рекомендацій при прийнятті рішень органам державної влади в галузі економічної політики; д) інформаційне забезпечення впровадження результатів економічних проектів та програм; е) контроль за реалізацією ухвал в галузі економічної політики; є) аналіз підсумків здійснення економічної політики і визначення її ефективності; ж) вчасне застереження виникнення критичних ситуацій і джерел соціального напруження у суспільстві; з) узагальнення практики здійснення економічної політики, опрацювання рекомендацій щодо її корегування; и) прогнозування важливих індикаторів соціально-економічного стану країни.

Моніторингу державної політики соціального розвитку сприяє інститут громадського суспільства. Саме інтеграція суспільства виступає методом контролю за економічною політикою держави.

Соціально-економічне піднесення відбувається за участі різних суб'єктів як на загальнодержавному, так і на регіональному та місцевому рівні. При цьому, крім держави, суб'єктом регулювання виступають різні соціальні інститути, громадське суспільство, в тому числі громадські організації. Громадянське суспільство відіграє значну роль в питаннях соціально-економічного розвитку і державного управління.

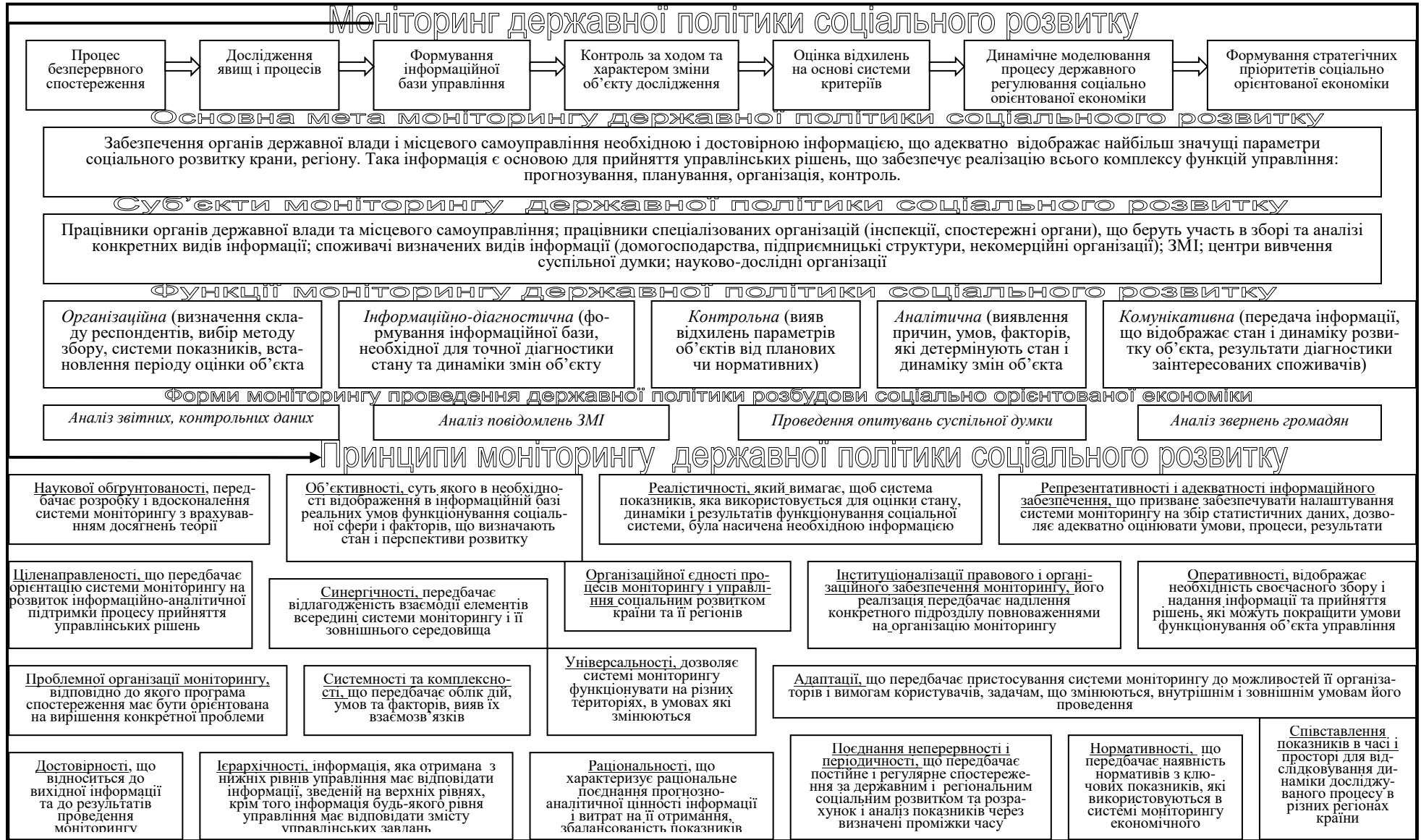

Рис. 5.4. Методологічні та практичні аспекти моніторингу державної політики соціального розвитку
 Складено автором за джерелами: [6; 8; 24; 36].

Генеральна асамблея ООН прийняла резолюцію „На шляху до глобального партнерства”, метою якої є збільшення внеску громадських організацій, громадського суспільства, приватного сектора та інших груп у процесі національного розвитку за допомогою глобального партнерства. Упродовж останніх років партнерство між громадськими організаціями і бізнесом набуло значного розвитку. Глобальна спільнота усвідомлює необхідність включення бізнесу до процесу міжнародного і національного соціального розвитку [37, с. 35]. Надання соціальних послуг в Україні традиційно є прерогативою держави. Однак не можна залишати поза увагою існування недержавних організацій, які і здатні, і здебільшого забезпечують попит на соціальні послуги у громаді.

У демократичних країнах громадське суспільство виступає в ролі рівноправного партнера держави й бізнесу у вирішенні екологічних, соціальних і економічних проблем. При цьому держава бере на себе відповідальність створити сприятливе середовище для діяльності громадських організацій, забезпечує значну частину фінансування їхньої діяльності та залучається до діалогу. Приміром, у Німеччині 60% гарантованих державою соціальних послуг надаються неурядовими організаціями.

Взаємодія між різними суб'єктами економічного розвитку відтворює реальну картину суспільних змін, тому переведення громадських інтересів в площину соціальної інтеграції можливе за таких умов: мешканці територій мають усвідомити, яким вони бажають бачити добробут, чого чекають від держави, а що здатні здійснити власними силами; громадські організації своєю діяльністю підтримують значущі проекти для підвищення добробуту, культури, забезпечення здорового способу життя; в суспільстві існує розподіл сфер впливу державного права, яке уособлює найбільш суттєві суспільні відносини і дає можливість для регіональних спільнот мати певні норми і принципи регіональної культури, які не суперечать загальнонаціональним інтересам; в суспільстві долається протистояння «регіональне – національне» на користь реалізації загальнозначущої мети, яка об'єднує громадян, стає предметом суспільного дискурсу [21, с. 219].

Соціальна інтеграція та соціальна згуртованість є чинниками та одночасно критеріями соціально орієнтованої економіки. За даними Агентства США з міжнародного розвитку, індекс громадянського суспільства в Україні оцінено у 3,5 бали (за шкалою від 1 до 7, де поріг консолідації становить 3 бали) [27, с. 4]. Індекс враховує такі критерії: рівень залучення населення до діяльності соціальних та політичних організацій; рівень інституалізації громадянського суспільства; рівень виразу ціннісних орієнтирів у суспільстві; рівень політичного та соціального впливу громадського суспільства; стан соціально-економічних та культурних умов, які впливають на діяльність громадського суспільства [18, с.7].

Наша держава поки що не сприймає громадянське суспільство як рівного партнера в системі організації та надання соціальних послуг і неготова „розлучитися” з коштами й передати частину повноважень у цій сфері недержавним організаціям. Разом із тим успіхи окремих організацій, зростання довіри до недержавних організацій з боку влади та громадян дозволяють зробити висновок, що формується тенденція до розширення впливу громадянського суспільства. У сучасних умовах в Україні найбільш прийнятною є комплексна схема, що передбачає поєднання державних соціальних послуг і делегування недержавним організаціям права щодо надання окремих видів соціальних послуг на основі контракту [38, с. 10].

Найчастіше доцільність участі громадських організацій відзначається у вирішенні таких питань місцевого значення: створення умов для організації вільного часу та забезпечення жителів послугами закладів культури; забезпечення умов для розвитку масової фізичної культури та спорту; організація благоустрою та озеленення території, використання і охорона міських лісів; охорона і збереження об'єктів культурної спадщини місцевого значення; створення умов для масового відпочинку; організація заходів для охорони навколишнього середовища.

Сьогодні потенціал інститутів громадянського суспільства щодо надання державі консультативних послуг та надання гарантованих державою соціальних послуг населенню не використовується через наступні причини: високі вимоги

щодо фінансових гарантій роблять умови участі у державних закупівлях надто обтяжливими для інститутів громадянського суспільства; конкуренція між інститутами громадянського суспільства; конкуренція між інститутами громадського суспільства та державними і комунальними установами щодо надання соціальних послуг за рахунок бюджетних коштів штучно обмежена; для інститутів громадянського суспільства не передбачено державної підтримки соціальних гарантій, професійної підготовки соціальних працівників та інших кадрів, які надають соціальні послуги [28, с. 4].

У реалізації державної політики з реформування системи соціальних послуг підвищується роль недержавних неприбуткових організацій. При цьому формується конкуренція серед недержавних організацій, боротьба за доступ до державних засобів і, як результат, якісне задоволення потреб населення при зниженні ціни послуг.

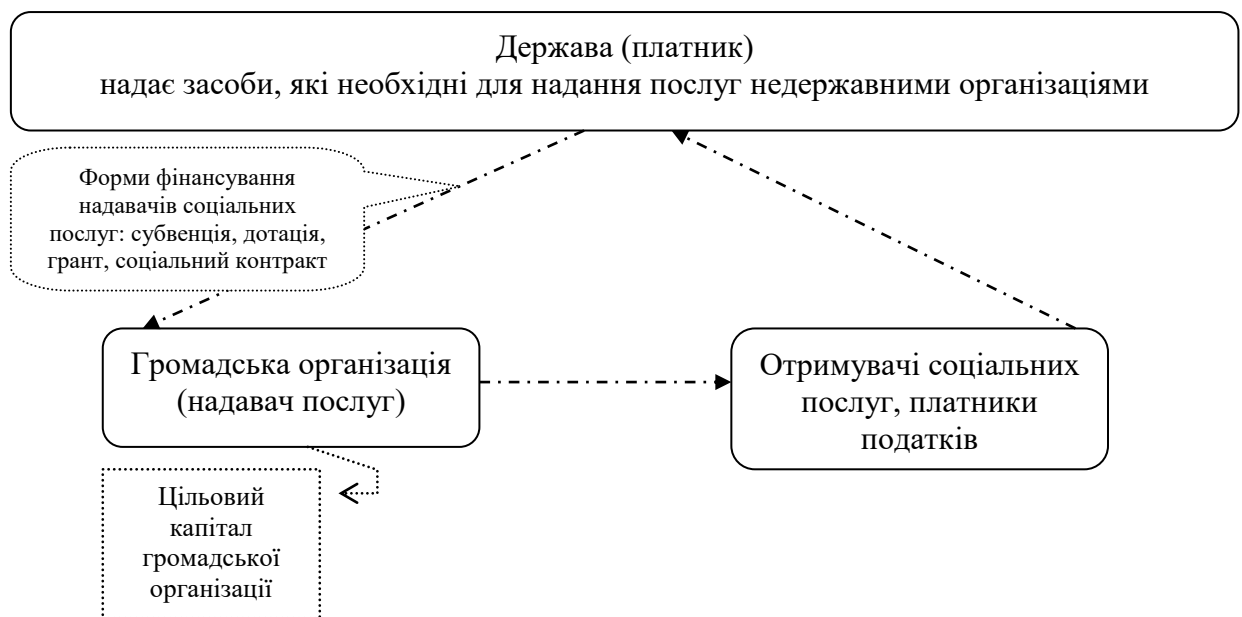

Рис. 5.5. Громадська організація в системі “держава ↔ громадська організація ↔ отримувачі соціальних послуг”

Джерело: розробка автора

Держава як платник в системі “держава ↔ громадська організація ↔ отримувачі соціальних послуг” (рис. 5.5.), може вибрати будь-яку форму фінансування надавачів послуг, а саме: субвенцію, яка надається на фінансування

заходів чи виконання визначеного об'єму роботи і підлягає поверненню у випадку порушення цільового використання; дотацію, яка видається на безповоротній основі для покриття поточних витрат організації чи виконання деяких видів робіт; грант, який виділяється для здійснення інноваційних проектів, коли можна визначити тільки основні цілі, завдання, очікувані результати і критерії оцінки; соціальний контракт, який передбачає високий рівень контролю, поле діяльності, якість і кількість послуг, а також термін реалізації проекту [35, с. 65].

В умовах такої взаємодії між державою, громадськими організаціями та одержувачами послуг важливе значення відіграє формування цільового капіталу громадських організацій. Цільовий капітал може сформувати нову модель позабюджетного фінансування суспільно значущих сфер: освіти, науки, охорони здоров'я, культури, спорту, соціальної допомоги. Зазначений капітал відкриває можливості для суб'єктів, що працюють в даних сферах та акумуляції засобів для вирішення конкретних соціальних проблем. Цільовий капітал виникає за рахунок пожертвувань частини майна, що передається в довірче управління для отримання доходу і використовується для фінансування статутної діяльності громадської організації. Такий капітал дозволяє досягнути фінансової стійкості громадської організації і реалізовувати інноваційні проекти, які вимагають довгострокового фінансування. Вкладники в цільовий капітал – це засновники фондів цільового капіталу, бізнесмени, комерційні організації, зарубіжні фонди, випускники вузів [40, с. 33].

Соціальні послуги можуть надавати поряд з громадськими організаціями, бізнес-структури та державні соціальні агентства, які конкурують між собою за отримання засобів з державного бюджету, добродійних фондів чи від соціально відповідального бізнесу. У випадку, коли на ринку присутня велика кількість надавачів послуг, а агентства мають справу з достатньо інформованими та компетентними клієнтами, розвивається ваучерна система надання соціальних послуг. При цьому також відбувається укладання контрактів, але система орієнтована, в першу чергу, на клієнтів, конкуренція між надавачами послуг

перенесена з рівня укладання контрактів на рівень задоволення потреб клієнтів, що сприяє підвищенню якості послуг.

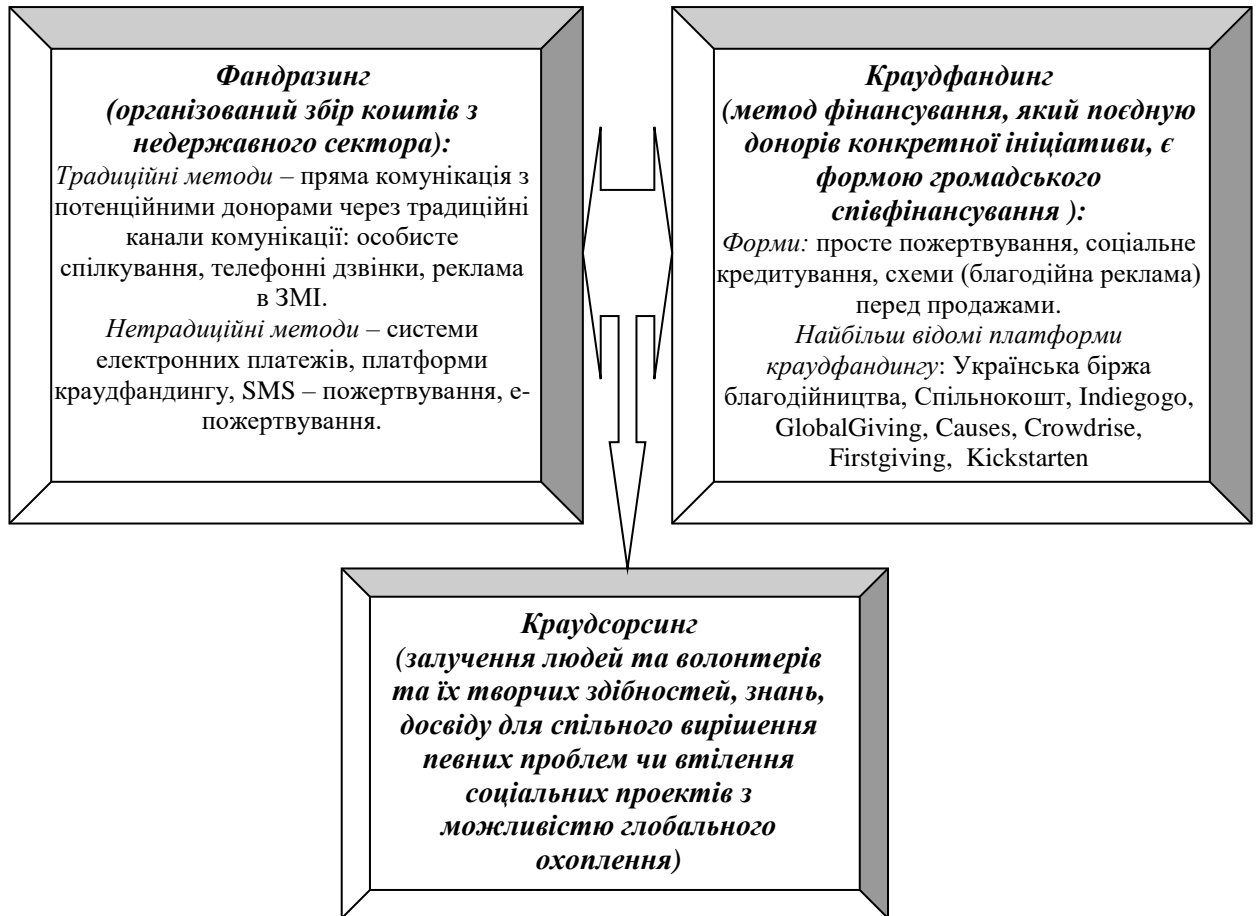

Рис. 5.6. Система нових практик залучення фінансових ресурсів для соціального розвитку

Джерело: розробка автора

В державній політиці соціального розвитку актуальною проблемою є пошук нових типів взаємодії між спільнотами для вирішення соціально важливих питань, серед яких пошук нетрадиційних джерел фінансування. В великій мірі пошуку та залученню коштів в соціальну сферу сприяють механізми фандрайзингу, краудсорсингу та краудфандингові платформи, які є соціальними комунікаціями сфери аутсорсингу. Перераховані інструменти є новими типом взаємодії між різними учасниками спільних відносин і сприяють формуванню мережевої економіки знань. Фандрайзинг є процесом залучення необхідних ресурсів для реалізації соціально важливих програм, проектів, грантів, конкурсів

і є перспективним інструментом соціально-відповідальної взаємодії бізнесу, держави, громадських організацій та інших суб'єктів соціального розвитку. Краудсорсинг сприяє залученню людей та волонтерів до спільного вирішення певних проблем чи втілення соціальних проєктів. Краудфандинг є механізмом колективних дій по привертанню уваги до важливих соціальних тем та благодійництва і може виступати своєрідною формою громадського фінансування. (рис. 5.6).

Одним із нетрадиційних джерел фінансування соціального розвитку є гранти. Гранти – це цільові кошти, що надаються на безповоротній основі організаціям або фізичним особам на реалізацію екологічних чи соціальних проєктів, благодійних програм, на проведення досліджень, навчання з наступним звітом про їх використання та результати зміни ситуації.

Програмні гранти, що мають план дій, можуть надаватися на виконання певної програми, наприклад, надання послуг. Гранти розвитку – на навчання, дослідження, участь у заходах, підтримку діяльності організації, стартові для новостворених організацій [4].

Сьогодні в Україні є низка діючих грантових програм в сфері освіти, науки, медицини, соціального забезпечення (рис. 5.7). Фінансування соціальних проєктів шляхом надання грантів є значним кроком уперед із точки зору розвитку соціальної відповідальності бізнесу. Спрямування благодійних коштів у соціальні проєкти громадських організацій можна розглядати як соціальні інвестиції, котрі дозволяють розвивати людські ресурси, створювати нові послуги, відкривати додаткові робочі місця, поліпшувати умови життя населення. Такий підхід дозволяє максимально локалізувати соціальне партнерство, тобто наблизити його до споживача соціальної послуги, одночасно стимулювати розширення його спектра, гнучкості до інноваційних рішень, конкурентоздатність. Хоча державний сектор тримає в руках фінансові важелі і є замовником послуг, основним суб'єктом виступають незалежні організації і общини як структури, що забезпечують послуги за місцем проживання. При цьому громадські організації, як правило, самостійно знаходять позабюджетні

засоби для своєї діяльності, а якщо отримують кошти від держави, то витрачають їх набагато ефективніше та надають послуги населенню безкоштовно чи за цінами нижчими за ринкові.

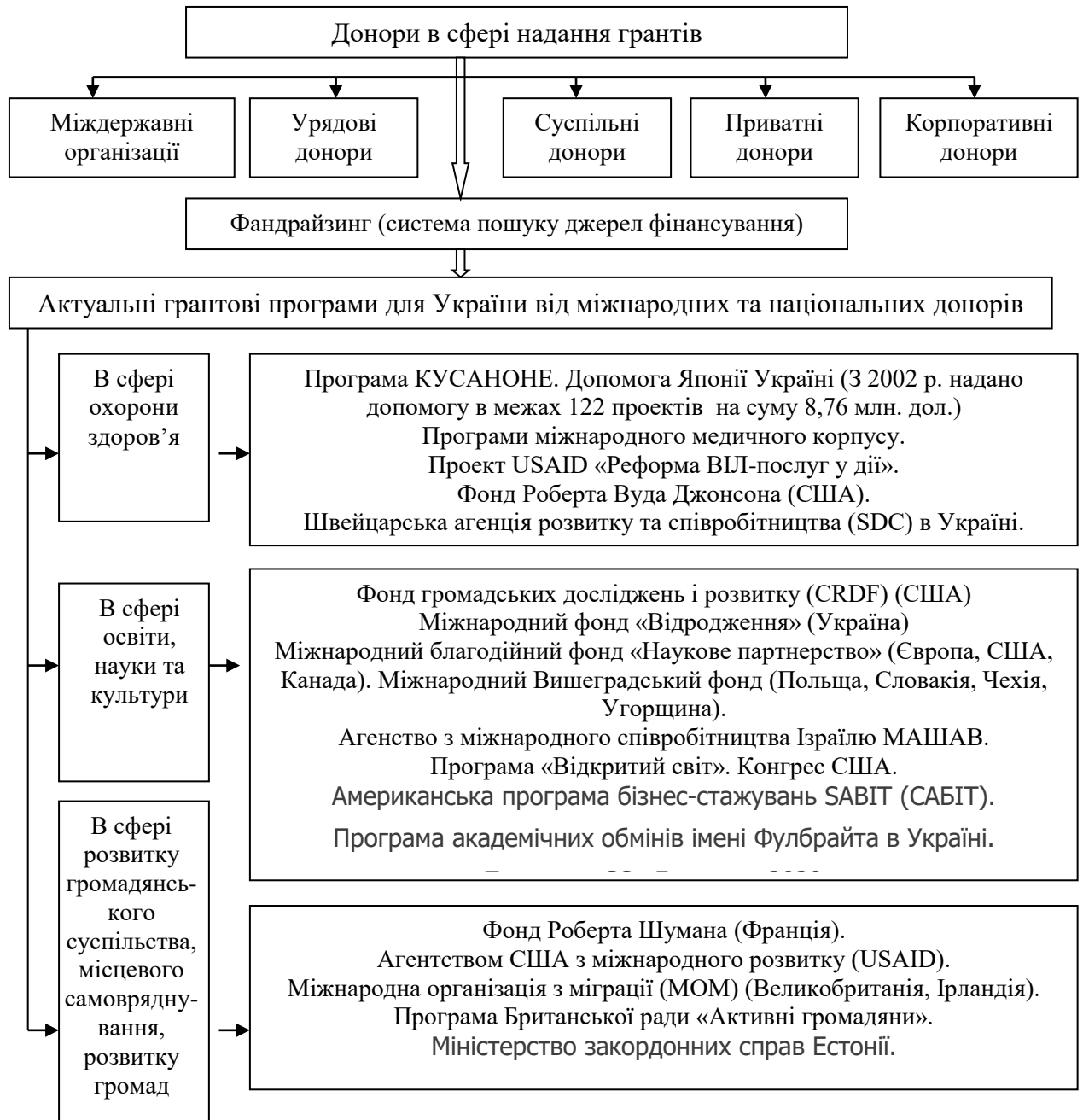

Рис. 5.7. Інноваційні засади грантової підтримки в системі нетрадиційного фінансового забезпечення державної політики соціального розвитку

Джерело: розробка автора

Таким чином відбувається економія заходів споживачів і зменшуються витрати держави на соціальні витрати. Споживачі послуг часто стають працівниками і волонтерами цих організацій, відбувається реінтеграція в суспільство.

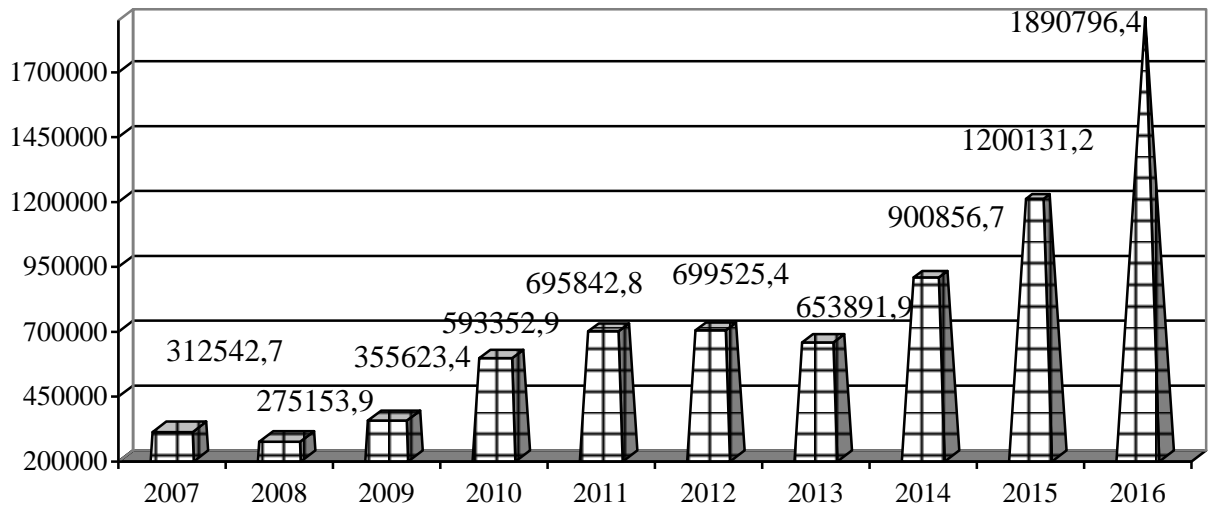

Рис. 5.8. Витрати громадських організацій України на благодійну діяльність, тис. грн.

Складено автором за джерелом: [42; 43].

Зважаючи на потреби населення, основними напрямками діяльності таких організацій може бути підтримка благодійних ініціатив місцевого бізнесу і зміцнення організаційного потенціалу громадських організацій. Протягом 2007-2016 рр. витрати громадських організацій України на благодійну діяльність зросли у 6 раз (рис. 5.8). Формування фондів громадських організацій пропонується здійснювати у три етапи, від яких залежатимуть способи реалізації кожного з напрямів їх діяльності (рис. 5.9.).

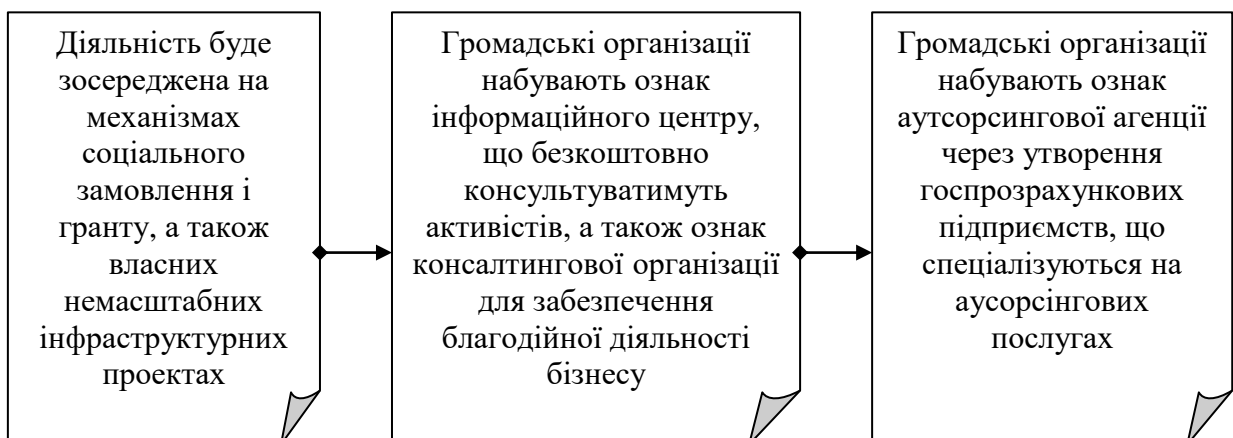

Рис. 5.9. Етапи трансформації соціальних функцій громадських організацій

Джерело: розробка автора

На першому етапі через неможливість накопичення адекватного капіталу найбільшу роль у роботі організацій відіграватиме бюджетне фінансування, а їх діяльність буде зосереджена на механізмах соціального замовлення і гранту, а також власних немасштабних інфраструктурних проектах. На другому етапі громадські організації набувають ознак інформаційного центру, що безкоштовно консультуватимуть активістів, а також ознак консалтингової організації для забезпечення благодійної діяльності бізнесу. З благодійних внесків сформується постійний фінансовий капітал відповідного обсягу, одна частина якого буде передбачена для адміністративних потреб, а інша – розміщуватиметься на депозиті, відсотки за якими спрямовуватимуться на виконання функцій громадських організацій. На третьому етапі їх діяльність у напрямі підтримки благодійних ініціатив бізнесу доцільно організувати на засадах аутсорсингової агенції через утворення госпрозрахункових підприємств, що спеціалізуються на аутсорсингових послугах [22, с. 171].

Необхідний цілеспрямований вплив органів влади на формування головних інститутів, пов'язаних з реалізацією основних потреб суспільства і громадян, які, в свою чергу, стають суб'єктами державного регулювання економічних процесів. Сьогодні органи влади не змогли суттєво вплинути на такі інститути, але держава зобов'язана взяти на себе функції головного координатора дії інших інститутів, що являються суб'єктом економічної політики. Органи влади, впливаючи на соціальні потреби, мають діяти на вектор економічних процесів, що протікають в державі та на кожен суб'єкт економічної політики. Створення соціально-економічних передумов залучення громадян, різних соціальних груп і прошарків до процесу реалізації своїх потреб та інтересів є важливим інструментом управління економічними процесами в державі.

Процес взаємодії недержавних організацій та влади може набути ознак системності за рахунок механізму соціального замовлення [23, с. 7]. Соціальне замовлення – це, передусім, управлінська технологія вирішення соціальних проблем громади шляхом акумулювання коштів місцевого бюджету,

підприємств й організацій та розподіл їх на конкурсних засадах серед громадських організацій.

Державне регулювання соціального розвитку пов'язане з виконанням функцій, які вирішують конкретні аналітичні та організаційні завдання, обробку великих за об'ємом і складних за структурою масивів інформації. Тому ще однією управлінською технологією ефективної реалізації стратегії формування державної політики соціального розвитку є муніципальне управління. Основні завдання місцевих органів влади – забезпечити надання суспільних послуг і максимально наблизити їх до населення, удосконалити системи управління, підвищити ефективність виконання функцій, переданих на місцевий рівень. Для реалізації цих завдань місцеве самоврядування має бути забезпечене необхідними фінансовими ресурсами. Таким чином, йдеться про здійснення політики децентралізації. У системі оптимальної організації державної влади чільне місце посідає принцип децентралізації.

Сфера реалізації цього принципу включає і бюджетну систему, яка є важливою умовою функціонування місцевої влади. Децентралізація процесів прийняття рішень збільшує можливості участі місцевої влади в розвитку підконтрольної їй території. Фінансова децентралізація сприяє ефективному забезпеченню населення суспільними послугами шляхом ретельного узгодження видатків органів влади з місцевими потребами. Будучи тісно пов'язаною з організацією системи державного управління, децентралізація є чинником побудови плідних взаємовідносин між центральним урядом й органами управління на місцевому рівні. Мотивація до здійснення широкої децентралізації владних повноважень включає два аспекти. Перший – це реакція на жорсткий контроль центру, на його розподільчу і фіскальну діяльність, другий – необхідність більш ефективного використання ресурсів [44, с. 23].

Загальновідомо, що будь-які форми державного регулювання, його найкращі організаційні моделі приречені на невдачу, якщо не буде досягнуто оптимального співвідношення між певними повноваженнями центральних і регіональних органів влади, з одного боку, та місцевим самоврядуванням, з

іншого. Україні потрібна повноцінна реформа місцевого самоврядування. Люди повинні відчувати, що від податків, які вони сплачують, частка йде на дитячі садки і школи, хороші дороги, транспорт, на високоякісну охорону здоров'я.

Державну політику соціального розвитку неможливо побудувати без сильного місцевого самоврядування. Велика роль у вирішенні даних проблем належить муніципальним органам влади. Один із важливих аспектів соціально орієнтованої національної економіки – участь громадян в управлінні на всіх рівнях влади і господарського життя. Необхідною передумовою економічного розвитку територій є забезпечення самоврядування на всіх рівнях. Його реалізація можлива лише в дійсно демократичній соціальній державі. Перш за все, це має відобразитися у тому, щоб в органах місцевого самоуправління були представлені всі соціальні групи місцевих жителів, оскільки існує проблема захоплення влади представниками бізнесу [15].

Діяльність громадян у вирішенні місцевих справ має набувати характеру активної співпраці та артикуляції місцевих інтересів, тому практика місцевих органів влади західноєвропейських країн включає такі форми як ініціативи, які у вигляді петицій при підтримці громадян або можуть стати законом місцевого співтовариства, або примусити владу виконати певні дії; відкликання посадових осіб, які не виконують своїх обов'язків. Прикладом широких повноважень місцевої влади є діяльність муніципалітетів у Швеції, основних постачальників соціальних, освітніх і комунальних послуг, які фінансують початкову і середню освіту, догляд за дітьми, соціальне обслуговування пенсіонерів та інвалідів, займаються основними питаннями життєдіяльності громади – будівництво, охорона здоров'я, захист довкілля, прибирання сміття, водопостачання, виступають основними роботодавцями (кожний швед працює в муніципалітеті або для нього) [21, с. 228].

Реформування підходів до державного регулювання, згідно з Європейською хартією місцевого самоврядування, вимагає будівництва «нової держави» у зворотній послідовності: починаючи з села, далі району, міста, області, регіону, узагальнюючи на рівні держави. Перший крок в цьому напрямку

зроблено – створені територіальні громади. Але справжнє становище свідчить про те, що територіальні громади в Україні значною мірою сьогодні фігурують лише на папері, вони ще не стали єдностями людей, об'єднаних не лише спільною територією проживання, а й колективними інтересами та спільною участю у вирішенні питань місцевого значення, сукупною відповідальністю за розвиток території проживання [15].

Залишається проблема забезпечення результативності державного регулювання, що здійснюється органами місцевого самоврядування на рівні територіальних громад [1, с. 141].

Природним наслідком поширення нових управлінських моделей є виникнення потреби в застосуванні стратегічних підходів до управління, виникає потреба в ефективних і водночас “м'яких” технологіях за умов відкритості, прозорості, підзвітності та підконтрольності влади громадськості [47]. Іншими словами, муніципальне управління має стати універсальною технологією ефективної реалізації стратегії стійкого розвитку місцевої громади.

Така управлінська технологія ефективної реалізації стратегії стійкого розвитку місцевої громади діє відповідно до сукупності організаційних, фінансово-економічних, соціально-політичних технологій для збільшення доходів населення, бюджету сім'ї і, в першу чергу, пенсіонерів, ветеранів, інвалідів, багатодітних сімей, малозабезпечених. Деякі науковці до малозабезпечених справедливо відносять громадян, які після сплати комунальних послуг витрачають з бюджету сім'ї на продукти харчування більше 50% [33, с.253].

У європейських країнах останнім часом набуває дедалі більшого поширення така форма політики місцевого і регіонального розвитку як міжмуніципальне співробітництво. Міжмуніципальне співробітництво має великий потенціал, який може бути корисним для забезпечення сталого соціального розвитку усіх громад. Органи місцевого самоврядування можуть об'єднувати свої ресурси, якщо це допомагає їм покращувати ефективність своєї роботи: обмінюватися набутим досвідом у наданні окремих послуг. В окремих

країнах навіть існують законодавчі вимоги щодо надання певних послуг (наприклад, утилізація відходів, водопостачання, транспорт та економічний розвиток) саме у форматі міжмуніципального співробітництва. Якщо частина послуг районного рівня не зможе бути надана в певній укрупненій низовій адміністративно-територіальній одиниці, остання буде в змозі об'єднатися на договірній основі аналогічним самостійним утворенням для спільного вирішення таких завдань. Реалізуючи відповідні норми Бюджетного кодексу України, Закону України „Про місцеве самоврядування в Україні”, нові громади зможуть на договірних засадах передавати сусіднім містам частину власних коштів для забезпечення свого населення відповідними послугами.

Міжмуніципальне співробітництво можна визначити як відносини між двома або кількома органами місцевого самоврядування, які мають статус юридичних осіб і певну політику, юридичну та фінансову автономію відповідно до принципів Європейської хартії місцевого самоврядування [20, с. 8].

Вирішити окремі важливі завдання економічного характеру в межах муніципальних утворень можна за рахунок створення цільових фондів органів місцевого самоврядування. Такі фонди виступають в якості стабільного на тривалий період джерела грошових засобів, які використовуються для фінансування конкретних соціальних потреб. Для таких фондів характерне чітке встановлення дохідних джерел, що дозволяє достатньо точно спрогнозувати об'єми цих фондів та контролювати їх цільове використання.

Муніципальні цільові фонди створюються на основі рішень місцевих органів влади (табл. 5.7). Створення цільових фондів в містах має сприяти посиленню економічних зв'язків місцевих органів влади з підприємствами та жителями відповідних територій. Часто місцева влада стає колективним власником різних ресурсів території, тобто муніципальної власності, що дозволяє йому через органи місцевого самоуправління здійснювати вплив на розвиток місцевого виробництва, муніципального господарства, соціальної інфраструктури, медичного, культурного обслуговування громадян.

Таблиця 5.7

Цільові фонди у доходах Державного бюджету України

Показники	Роки							2016 р. до 2005 р., рази
	2005	2010	2012	2013	2014	2015	2016	
Доходи Державного бюджету України, млрд. грн.	105,3	210,6	346,0	339,2	354,9	652,0	782,7	7,4
Доходи від цільових фондів, млн. грн	246,6	1158,0	254,6	202,7	161,7	558,9	7888,2	31,9
Частка доходів цільових фондів у доходах Державного бюджету України, %	0,23	0,48	0,07	0,06	0,04	0,07	0,9	3,9

Складено автором за джерелом: [2].

В цьому основна функція місцевої влади, яка не переймається проблемами стратегічного характеру, що вимагають довгострокових накопичень, вирішення геополітичних завдань. В першу чергу, місцева влада відповідає за особисту безпеку громадян, їхнє соціальне здоров'я. Для цього місцева влада повинна володіти необхідними засобами і правом їх заробляти.

Сприяння дієвій владі передбачає спільні зусилля як з боку влади, так і громадян з тим, щоб забезпечити дотримання принципів прозорості та підзвітності та ефективно використовувати колективну силу.

Міра відповідальності муніципальних утворень за вирішення соціальних питань визначається економічно, матеріально-фінансовою та природно-ресурсною базою, якою володіє відповідний муніципалітет [32, с. 218].

При цьому необхідна низка принципів вимог: 1) реалізація соціальних цілей місцевої спільноти, що виражає інтереси всіх груп населення, є пріоритетною.

Таблиця 5.8

Характеристики деяких цільових фондів органів місцевого самоврядування
Вінницької області

Назва фонду	Дата започаткування	Джерела формування фонду	Напрямки використання коштів фонду	Розпорядники фонду
Цільовий фонд Вінницької міської ради на розвиток та утримання житлово-комунального господарства, енергетики та транспорту	31 травня 2013 р.	Благодійні внески фізичних та юридичних осіб; 40 % орендної плати, яка розподіляється департаментом комунальних ресурсів і надходить від оренди нерухомого майна, орендодавцем якого є виконавчий комітет міської ради	Ремонтно-реставраційні роботи і відновлення фасадів будинків, які є власністю територіальної громади міста; капітальний ремонт житлового фонду, капітального та поточного ремонту маневрового фонду міста; роботи з реконструкції та капітального ремонту об'єктів житлово-комунального господарства, енергетики та транспорту; поточного ремонту конструктивних елементів, внутрішньобудинкових систем гарячого, холодного водопостачання, водовідведення, централізованого опалення та зливної каналізації і технічних пристроїв житлових будинків	Департамент міського господарства Вінницької Міської Ради
Цільовий фонд для фінансування заходів з благоустрою та соціально-культурного розвитку міста Хмельника	18 червня 2013 р.	Добровільні внески суб'єктів господарювання та громадян; пайова участь суб'єктів господарювання та громадян в утриманні об'єктів благоустрою; плата за участь у конкурсі з перевезення пасажирів на міському маршруті загального користування	Здійснення заходів з благоустрою; проведення культурно-мистецьких, фізкультурно-спортивних, оздоровчих заходів; організація заходів щодо відзначення державних, професійних свят, відзначення ювілейних дат підприємств, установ, організацій, Дня міста та ін.; забезпечення організації та проведення конкурсу з перевезення пасажирів на автобусних маршрутах загального користування	Виконавчий комітет Хмельницької Міської Ради

Складено автором за джерелом: [3].

Місцева промисловість, місцеве господарство, муніципальна власність, фінансова система мають працювати, передусім, на їх реалізацію. Створення сучасних робочих місць, забезпечення необхідного заробітку для населення, зростання їх кваліфікації, захист навколишнього середовища, виробництво екологічно чистих продуктів харчування, якісних послуг та всього того, що визначає якість життя населення в даному мікросередовищі; 2) участь держави, її активна роль у формуванні політики максимального благосприяння для розвитку муніципальних утворень в різних видах пільгової економічної і соціальної політики, інвестиційної, кадрової та інформаційної підтримки 3) проведення такої фінансової політики, яка сприяє інтеграції всіх відтворювальних процесів: економічних, соціальних, інвестиційних, кредитних, екологічних; 4) сприяння у формуванні на території місцевої спільноти самостійних промислово-фінансових груп (підприємств, муніципальних банків, страхових компаній, підприємств малого бізнесу), які спроможні підтримувати соціальні програми території; 5) здійснення сильної економічної політики центра, яка знімає ряд проблем з муніципалітетів і створює умови для підвищення активності громадян на місцевому рівні для самостійного заробітку додаткових засобів на свої соціальні потреби. В таких умовах держава не знімає з себе відповідальності за соціальний захист громадян, а забезпечує більше різноманіття форм соціального захисту, надає населенню можливість відчувати себе не лише об'єктом а й суб'єктом соціальної політики.

В такому випадку відбувається зміна спрямованості соціального захисту: від пасивного до активного, від захисного до наступаючого. Реактивна спрямованість – це спрямування на наслідки негативних факторів, активна – на самі фактори з метою їх обмеження, блокування та нейтралізації. На жаль, можливості самозахисту населення сьогодні зруйновані, а місцеві органи самоуправління не повністю виконують свої соціальні функції. До числа факторів, які заважають місцевому населенню активно брати участь у вирішенні соціальних проблем, відносяться недостатня управлінська культура, правова культура компетентності, відповідальності, організованості, відсутність часу, знань, інформації.

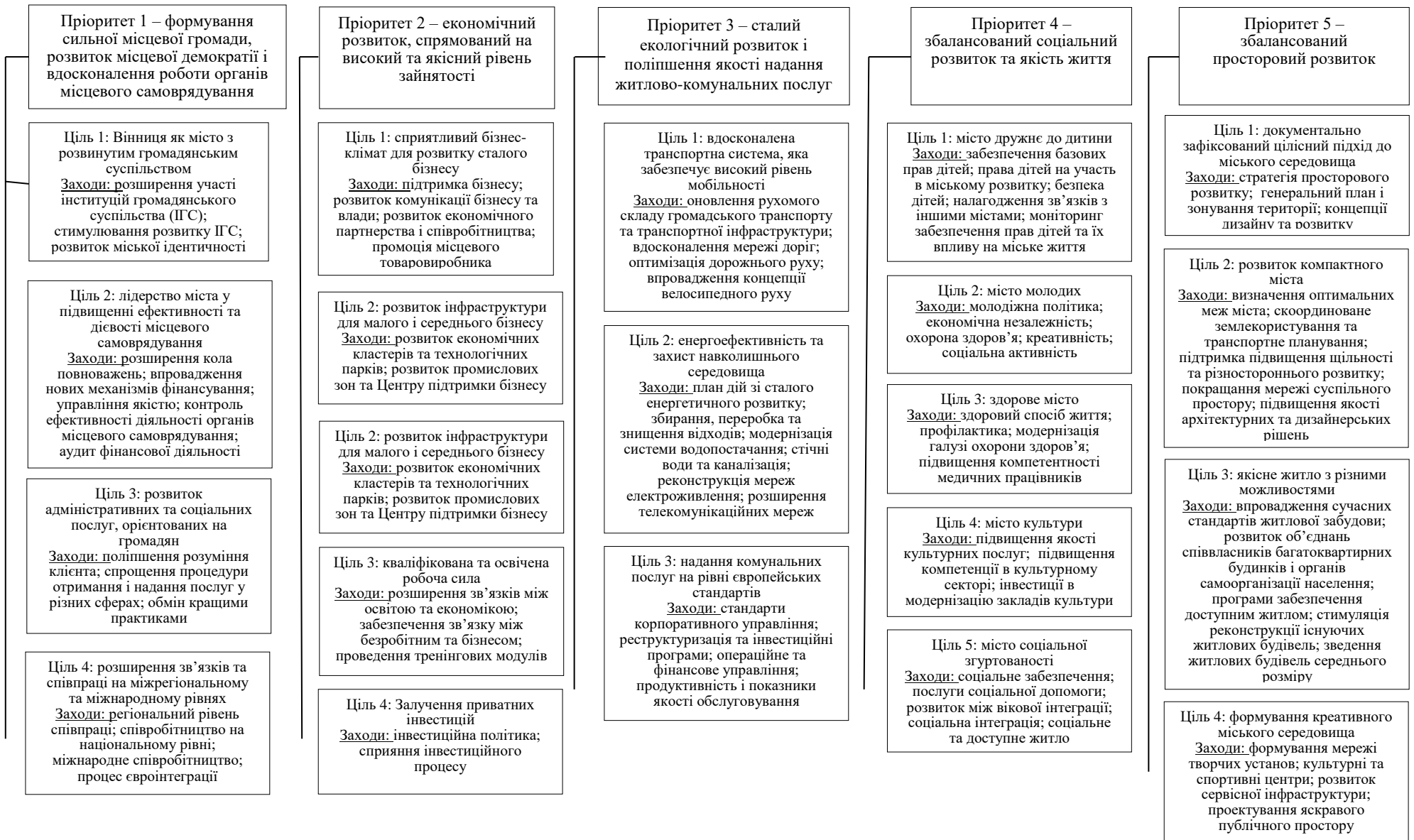

Рис. 5.10. Пріоритети розвитку міста на основі економічних інструментів децентралізації державного регулювання

Для подолання зазначених негативних тенденцій необхідна ціла система заходів економічної політики з розвитку місцевого угруповання, делегування реальних повноважень і ресурсів з розпорядження територіями, ресурсами, власністю.

Серед українських ініціатив, які спрямовані на підтримку партнерських відносин між місцевою владою та громадянами, можна навести вдалий досвід діяльності Вінницького міськвиконкому. Для того, щоб перспектива європейського міста набула реальних обрисів, було презентовано Стратегію розвитку Вінниці до 2020 року. Стратегія розвитку Вінниці передбачає п'ять пріоритетів з відповідними цілями та заходами реалізації [15] (рис. 5.10.).

Стратегію розробляли понад 200 людей, проводились дослідження, фокус-групи, тривало обговорення серед громади. При формуванні стратегії розвитку «Вінниця – 2020» місцева влада використала досвід муніципалітетів Цюріха, Кельце, Стокгольма і нідерландського міста Утрехт [19, с.34].

Державне регулювання соціально орієнтованої економіки, включаючи планування як одну з найважливіших функцій управління, є продуктом управлінських процедур і одночасно засобом інтеграції.

Планування як елемент процесу державного регулювання є узгодженою і раціоналізованою концепцією стратегічних перспектив вдосконалення державного регуляторного механізму розбудови соціально орієнтованої економіки.

Економічні, соціальні і політичні перетворення, що відбуваються в Україні, висувають серед важливих завдань держави і суспільства розробку і реалізацію ефективної економічної політики, що, в свою чергу, вимагає вдосконалення системи комплексного управління економічним розвитком країни на всіх рівнях. Основним і найбільш ефективним інструментом в структурі державного регулювання є національні проекти і цільові програми. Їх розробка і реалізація використовує, в свою чергу, цільовий підхід, який базується на генеральній ідеї сучасного етапу управління. Для підвищення ефективності їх

розвитку необхідне узгодження за цілями управління, оскільки неузгодженість цільових прагнень і дій виконавців – основне джерело втрат.

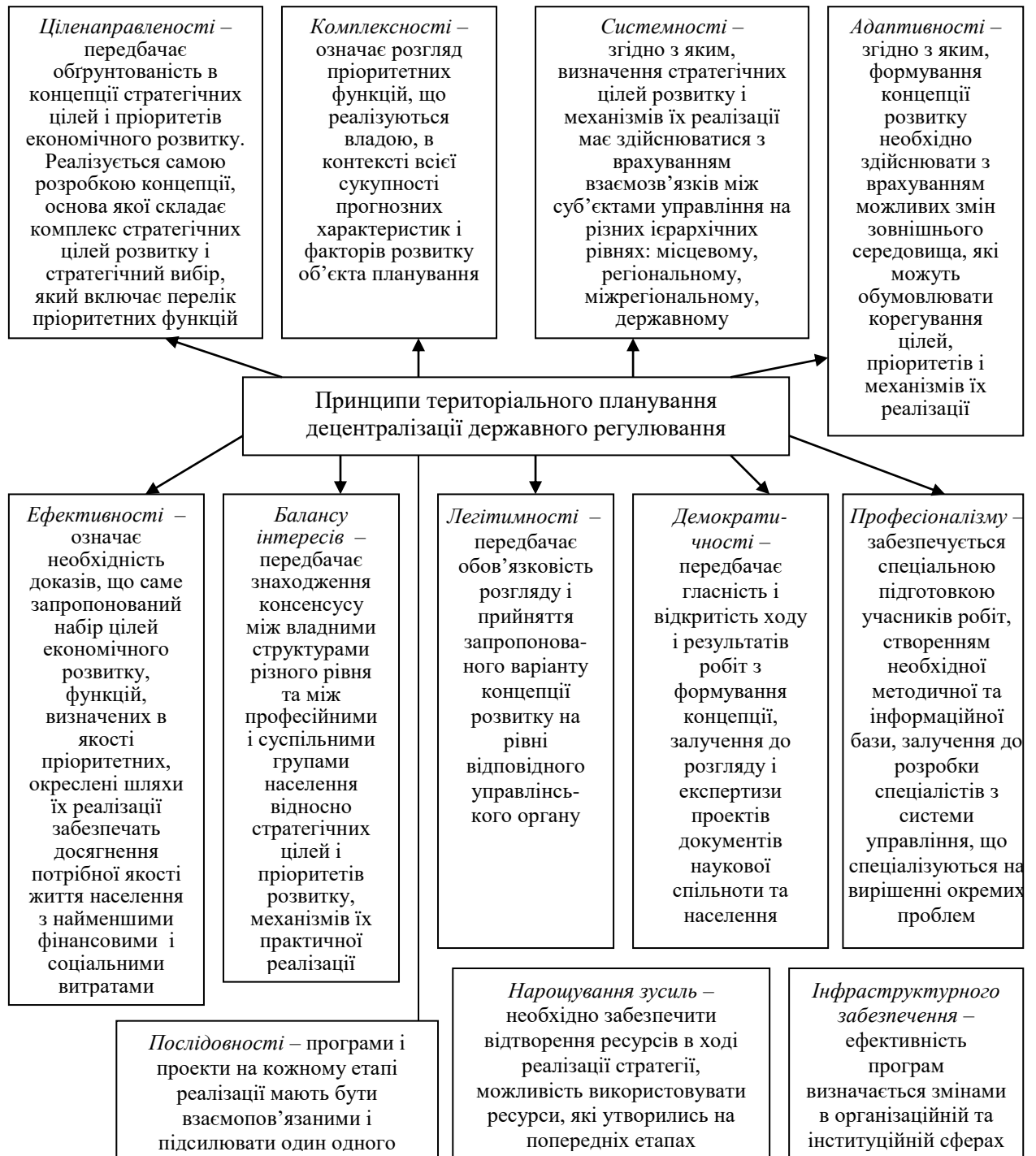

Рис. 5.11. Принципи територіального планування в умовах стабілізації національної економіки

Джерело: розробка автора

Характеризуючи програмні документи муніципальних утворень, потрібно виділити їх недоліки: пропозиції із стратегічного планування не базуються на комплексному аналізі стартових резервів і потенційних зовнішніх факторів перспективного соціально-економічного розвитку; концепції стратегічного економічного розвитку не мають системи кількісно визначених цілей з чітким закріпленням оцінки критеріїв за конкретними наглядовими органами.

В умовах децентралізації державного регулювання стає можливим формування концепції перспективного національного економічного розвитку, здійснення якого вимагає дотримання принципів, які представлені на рис. 5.11.

Для формування цілісної, науково-практичної обґрунтованої концепції стратегічного планування має використовуватися система оцінювання яка складається з інтегральних показників, що мають відповідати таким вимогам: бути достатньо чутливими до змін економічної кон'юнктури; можливість якісно і кількісно оцінити зміни в межах існуючих територіальних суспільних систем.

Висновки до 5 розділу

Основні наукові та практичні результати проведеного дослідження полягають в наступному:

1. З урахуванням соціальних складових проблемою стабілізації національної економіки є питання стратегічно-цільового та антикризового управління. Стратегічне управління національною економікою на засадах соціальної орієнтації має являти собою складний багатосторонній процес та включати такі основні стадії: 1) стратегічний аналіз та діагностика, що охоплює місію, цілі, потенціал, зовнішні фактори та умови розвитку, досягнутий рівень розвитку; 2) вибір стратегічних цілей і стратегій з аналізом стратегічних альтернатив, оцінки можливої користі та ризиків; 3) стратегічне планування; 4) стратегічний контролінг, спрямований на оцінку основних показників процесу досягнення поставлених цілей, виявлення відхилень, їх причин і своєчасне їх усунення.

2. В сучасних умовах потребують подальшої модернізації управлінські технології організаційно-економічного забезпечення перспективного

формування державної політики соціального розвитку. Впровадженню нових управлінських технологій сприяють можливості формування інформаційного суспільства, яке є підсилюючим фактором забезпечення політики соціального розвитку в державі. До таких основних управлінських технологій місцевого рівня можна віднести технології електронного врядування, центри адміністративних послуг «Прозорий офіс», європейські карти охорони здоров'я, електронні картки жителів міст на базі цільових соціальних програм. Однією з управлінських технологій є «моніторинг проведення державної політики соціального розвитку», який тісно пов'язаний із системою планування та контролю за відповідною політикою.

3. Недержавний сектор України здатний сьогодні взяти на себе частину функцій із надання соціальних послуг на місцевому рівні. Недержавним організаціям може по праву належати передова роль у наданні соціальних послуг на рівні громади. Такі організації в середньому на п'ять років швидше, ніж державні, реагують на потреби у соціальній сфері. Завдяки безпосередній наближеності до клієнтів вони можуть виконувати специфічні функції, які держава або не може виконувати, або їх організація буде вимагати значних адміністративних і фінансових ресурсів.

4. При здійсненні економіко-математичного моделювання оптимізації процесів перерозподілу бюджетних коштів на соціальні послуги населенню доведено, що процеси надання послуг в соціально-економічних системах характеризуються масовою повторюваністю подій (операцій), для оптимізації таких систем доцільно використовувати критерій найбільшого середнього результату. Показано, що формально такий критерій може бути побудований як рівняння багатфакторної регресії. Результати кореляційно-регресійного аналізу показали достатній рівень значущості коефіцієнтів рівняння та відсутність мультиколінеарності в такому рівнянні. В якості критерію ефективності системи надання соціальних послуг вибраний один з показників якості життя, рекомендованих ООН, а саме середня тривалість життя населення в країні.

5. Важливою управлінською технологією ефективної реалізації стратегії формування державної політики соціального розвитку є муніципальне управління. Державну політику соціального розвитку неможливо побудувати без сильного місцевого самоврядування. Велика роль у вирішенні цих проблем належить муніципальним органам влади. Один із важливих аспектів соціально орієнтованої національної економіки – участь громадян в управлінні на всіх рівнях влади і господарського життя. Необхідною передумовою економічного розвитку територій є забезпечення самоврядування на всіх рівнях.

Конкретні наукові результати, що розкривають особистий внесок автора у розробку досліджуваної проблеми і характеризують наукову новизну роботи представлені в наступних публікаціях: [1, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17].

Список використаних джерел до розділу 5

1. Annet Anthony. Reform in Europe: What Went Right? Finance and Development. 2010. Volume 43, Number 3. September.
2. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році». – К. : НІСД, 2017. – 928 с.
3. Вінницька обласна рада. Офіційний інформаційний сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vinrada.gov.ua/main.htm>
4. Вінницька міська рада. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.vmr.gov.ua/TransparentCity/Lists/StrategyVinn2020/>
5. Волгин Н. А. Социальное государство : монографія / Н. А. Волгин, Н. Н. Гриценко, Ф. И. Шарков. – М. : „Дашков и К^о”, 2003. – 416 с.
6. Галіцин В. К. Системи моніторингу / В. К. Галіцин. – К. : КНЕУ, 2000. – 232 с.
7. Гасанов М. Сфера услуг как фактор развития экономики / М. Гасанов, Д. Гаджиев // Экономист. – 2007. – № 11. – С. 73–78.
8. Гбур З. В. Роль моніторингу в організаційно–управлінському забезпеченні державної політики / З. В. Гбур // Ефективність державного управління : зб. наук. праць. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2007. – Вип. 12. – С. 295–300.

9. Гвишиани Д. М. Избранные труды по философии, социологии и системному анализу / Д. М. Гвишиани / М. : Канон +, 2007. – 671 с.

10. Головня О. М. Державні технології стійкого соціального розвитку на муніципальному рівні / О. М. Головня // Інституціоналізація структурної політики на регіональному та муніципальному рівнях : матеріали наук.-практ. конф. з міжнар. участю. – Тернопіль : СМП «ТАЙП», 2011. – С. 189–193.

11. Головня О. М. Економічне зростання сільського господарства як напрям забезпечення сталого соціального розвитку сільських територій / О. М. Головня // Економіка та держава. – 2010. – № 11. – С. 30–33.

12. Головня О. М. Муніципальне управління як технологія стійкого соціального розвитку місцевої громади / О. М. Головня // Сучасні проблеми управління: перспективні ідеї та технології : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. – Київ : НТУУ «КПІ», 2011. – С. 95–96.

13. Головня О. М. Особливості діяльності благодійних фондів в сфері надання соціальних послуг: сьогодення та майбутнє / О. М. Головня // Проблеми трансформаційних економік в умовах глобалізації : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. – Тернопіль : ТКІ, 2011. – С. 106–108.

14. Головня О. М. Перспективи сфери туризму як фактора соціально-економічного зростання Вінницької області / О. М. Головня // Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики. – 2017. – № 10. – С. 69–78.

15. Головня О. М. Проблеми інструментарію розвитку місцевого самоврядування в умовах забезпечення стабілізації економіки / О. М. Головня // Бізнес Інформ. – 2013. – № 11. – С. 132–137.

16. Головня О. М. Соціально-економічні аспекти розвитку сільських територій / О. М. Головня // Зб. наук. пр. – Вінниця : ВДАУ, 2008. – Вип. 36. – С. 7–11.

17. Головня О. М. Туристично-рекреаційна сфера Вінницької області як передумова формування соціально орієнтованої економіки / О. М. Головня // Економіка, фінанси, право. – 2017. – № 7. – С. 41–43.

18. Гражданское общество в модернизирующейся России : аналитический доклад Центра исследований гражданского общества и некоммерческого сектора Национального исследовательского университета «Высшая школа экономики» по итогам реализации проекта «Индекс гражданского общества – CIVICUS» / Л.И. Якобсон, И.В. Мерсиянова, О.Н. Кононыхина и др. – М. : НИУ ВШЭ, 2011. – 60 с.

19. Гройсман В. Стратегічне питання / Володимир Гройсман // Місто. – 2013. – № 24. – 26 червня. – С. 34–35.

20. Демчишин В. Про деякі аспекти розвитку міжмуніципального співробітництва як інноваційного інструменту в реалізації державної регіональної політики в Україні / В. Демчишин, В. Толкованов // Віче. Журнал Верховної Ради України. – 2010. – № 24. – С. 6–9.

21. Діденко Н. Г. Державне управління і соціальне партнерство: актуальні проблеми теорії і практики : монографія / Н. Г. Діденко. – Донецьк : Схід, 2007. – 404 с.

22. Звонар В. П. Міжсекторне партнерство як механізм реалізації регіональної соціальної політики: концепція для України: монографія / В. П. Звонар. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2009. – 292 с.

23. Іванюк М. Розбудова інститутів громадянського суспільства: як це було / М. Іванюк // Громадянське суспільство. – 2012. – № 1(19). – С. 7–9.

24. Калачова І. В. Використання соціологічних даних при здійсненні соціального моніторингу / І. В. Калачова, О. А. Рудич // Статистика України. – 2006. – № 2. – С. 11–21.

25. Каргалова М. Інновації в області соціальних технологій / М. Каргалова // Соціальне партнерство. – 2006. – № 1. – С. 36–37.

26. Кінаш І. П. Програмно-цільовий метод як цільовий інструмент розвитку матеріально-технічної бази соціальної сфери України / І. П. Кінаш // Фінансовий простір. - 2015. - № 1. - С. 160-164.

27. Красносільська А. Європейські мірки. Показники розвитку громадянського суспільства України у європейському контексті / А. Красносільська // Громадянське суспільство. – 2012. – № 1(19). – С. 4–6.

28. Лациба М. Розвиток громадянського суспільства / Максим Лациба // Громадянське суспільство. – 2011. – № 4 (18). – С. 4–8.

29. Лісовий А. В. Теоретико-методологічні аспекти вибору інноваційно-інноваційного шляху соціально-економічного розвитку сільських територій [Електронний ресурс] / А. В. Лісовий, В. Д. Залізко // Збірник наукових праць Ірпінської фінансово-юридичної академії (економіка, право). - 2013. - № 2. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpifyua_2013_2_5

30. Малиновський А. С. Роль ініціативи громади в розвитку сільських територій / А. С. Малиновський, Д. О. Підгородецький // Економіка АПК. – 2012. – № 9. – С. 70–76.

31. Матвієнко В. Я. Прогностика / В. Я. Матвієнко. – К. : Українські пропілеї, 2000. – 484 с.

32. Муниципальная наука: теория, методология, практика. Под. общ. ред. В.Н. Иванова. – М. : Муниципальный мир, 2003. – 288 с.

33. Муниципальный менеджмент. Под общ. ред. В.Н. Иванова, С.Б. Мельникова. – М. : Муниципальный мир, 2004. – 412 с.

34. Панибратов Ю. П. Муниципальное управление и социальное планирование в строительстве / Ю. П. Панибратов, А. И. Ларионов, Ю. В. Иванова. – М. : Издательский центр «Академия», 2008. – 256 с.

35. Повышение уровня жизни как приоритет социальной политики. – Под общ. редакц. Н. В. Ефременко, Н. Г. Прокофьевой, Л. К. Злотникова. – Минск : Представительство ООН / ПРООН в республике Беларусь, 2005. – 84 с.

36. Рудич О. А. Організація соціального моніторингу: концепція, функції, структурно-логічна схема / О. А. Рудич // Система державної статистики в Україні: сучасний стан, проблеми, перспективи : збірник текстів доповідей на IV наук.-практ. конф. з нагоди Дня працівників статистики. – 5 грудня 2006 р. – К., 2006. – С. 168–176.

37. Саприкіна М. Міжсекторне партнерство: ефективність vs практика / М. Саприкіна, Д. Каба // Громадянське суспільство. – 2011. – № 1(15). – С. 35–37.

38. Сідельнік Л. Як залучити громадські організації до надання соціальних послуг / Лариса Сідельнік // Громадянське суспільство. – 2008. – № 2(4). – С. 9–14.
39. Социальная доктрина России : проект, дискуссия, размышления // Уровень жизни населения регионов России, 2008. – № 5. – С. 6–30.
40. Социальное партнерство и развитие институтов гражданского общества в регионах и муниципалитетах. Практика межсекторного взаимодействия : Практическое пособие / под ред. А. Е. Шадрина. – М. : Агентство социальной информации, 2010. – 508 с.
41. Соціальний розвиток сільських регіонів : [колективна монографія] / За ред. д-ра соціол. наук., проф. А. М. Шатохіна. – Умань : Видавець „Сочінський”, 2009. – 249 с.
42. Соціальні індикатори рівня життя населення : статистичний збірник. – К. : Державна служба статистики України. – 2013. – 221 с.
43. Соціальні індикатори рівня життя населення : статистичний збірник. – К. : Державна служба статистики України. – 2017. – 198 с.
44. Толубяк В. Проблеми і перспективи фінансової децентралізації / В. Толубяк // Економіка України. – 2004. – № 2. – С. 22-27.
45. Форсайт економіки України: середньостроковий (2015–2020 роки) і довгостроковий (2020–2030 роки) часові горизонти (версія для обговорення) / наук. керівник проекту акад. НАН України М. З. Згуровський. – Київ : НТУУ «КПІ», 2015. – 36 с.
46. Форсайт. Wikia [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.science.wikia.com/wiki>
47. Шерешева М. Ю. Соотношение понятий «информационная экономика» и «экономика знаний» / М. Ю. Шерешева // Вестник Московского университета. – Серия 6. Экономика. – 2008. – № 5. – С. 24 – 31.
48. Яременко О. О. Соціальна політика: теоретико-методологічні основи дослідження процесів формування та ефективності реалізації : монографія. Статті. Виступи. Інтерв'ю / О. О Яременко. – Ін-т. екон. та прогнозув. НАН України, 2006. – 480 с.

49. Яркова Н. І. Розробка системи індикаторів соціально-економічного розвитку міста / Н. І. Яркова, Л. В. Кузнецова // Економіка будівництва і міського господарства. – 2006. – № 3. – С. 140–145.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні подано теоретично-методологічні засади та практичні аспекти вирішення наукової проблеми – державного регулювання соціального розвитку національної економіки на основі комплексного аналізу сучасного стану й обґрунтування пропозицій щодо її формування та розвитку. За результатами проведених досліджень сформульовано такі основні висновки теоретичного, методологічного й практичного характеру:

1. Ефективна державна політика соціального розвитку в умовах стабілізації національної економіки має стати результатом реалізації таких інституційних змін, які б гарантували стратегічно-цільові орієнтири сучасних реформацій, державного антикризового регулювання національної економіки, інноваційно-технологічної модернізації, підвищення соціально-економічного добробуту населення, повноцінного включення національної економіки в світовий економічний простір. Для формування та розвитку національної економіки необхідним є перехід від екстенсивного до модернізованого інноваційного типу розвитку, який базується на економіці знань та підвищенні рівня людського потенціалу. Це не лише збільшує джерела фінансування, а й відкриває можливості для досягнення оптимального балансу між виробництвом, інвестуванням і споживанням. Запропоновано шляхи стабілізації національної економіки в умовах реалізації політики соціального розвитку, які передбачають, насамперед, активне використання комплексу економічних методів (бюджетних, кредитних, податкових, фіскальних, митних) і застосування структурно-виробничого варіанта макростабілізації завдяки посиленню виробничих пріоритетів національної економіки.

2. На відміну від традиційного розуміння соціальної орієнтації національної економіки, що ототожнюють, передусім, з наданням населенню послуг у сфері освіти, охорони здоров'я, пенсійного та соціального забезпечення, запропоновано побудову моделі соціально орієнтованої

національною економікою за розширеним підходом, а саме створення державою умов, що забезпечують високу ефективність національної економіки й на цій основі розробку соціальних пріоритетів економічного розвитку, які мають будуватися на основі трьох взаємопов'язаних пріоритетів: інтелектуальному, ефективному економічному та інклюзивному зростанні. Забезпечення процесу соціальної орієнтованості стабілізації національної економіки має включати такі основні умови: виокремлення можливих драйверів економічного зростання; розвиток високотехнологічних секторів економіки та розширення конкурентних переваг на світовому ринку за рахунок перспективних форм зовнішньоекономічної діяльності; вирівнювання соціально-економічного розвитку регіонів країни, подолання бідності та соціального відчуження; розробку оновленої системи соціальних стандартів, гарантій та нормативів якості життя населення; макроекономічного обґрунтування стратегії соціально-економічного розвитку, що базуватиметься на цивілізованому прориві України.

3. У результаті діагностики базових факторів, що формують конкурентні переваги для здійснення ефективної державної політики соціального розвитку та побудови моделі соціально орієнтованої національної економіки, відзначено потенціал України. Потенціал соціально орієнтованої національної економіки – це резерви та можливості, що є в наявності, які можна використати для досягнення цілей економічної політики, реалізації планів, вирішення стратегічних державних завдань. Такий потенціал можна поділити на основні складові: економічний потенціал, ресурсно-інвестиційний потенціал (ресурсно-інвестиційна ємкість), гуманітарний потенціал, стратегічно-управлінський потенціал.

4. Оцінка впливу державного регулювання на соціально-економічні трансформації України повинна базуватися на багатокomпонентному підході і враховувати соціогуманітарні чинники забезпечення стабілізації економіки. Тому аналіз передумов стабілізації економіки України представлений такими блоками: аналіз макроекономічної складової, споживча складова, фінансова

складова; ринок праці та гарантій зайнятості, зовнішньоекономічна складова й зовнішні боргові зобов'язання. На підставі результатів проведеного аналізу зроблено висновок, що реформування та інституційні трансформації в Україні суттєво змінили її економічне, соціальне й політичне життя. Кризовий стан економічного середовища є наслідком негативних тенденцій структурних трансформацій, які супроводжувались скороченням конкурентоспроможності вітчизняної продукції, що не відповідає потребам внутрішнього ринку.

5. Запропоновано та застосовано в дослідженні збалансовану систему вихідних показників передумов формування державної політики соціального розвитку на рівні регіонів України за трьома блоками чинників: макроекономічних, матеріально-житлових, соціально-демографічних. Кожна компонента являє собою різні сфери життєдіяльності населення, стан яких виражається в часткових показниках – стимуляторах і дестимуляторах соціального розвитку.

6. Розраховано інтегральний коефіцієнт соціальної напруженості, на основі якого здійснено групування регіонів України. Графічне зображення інтегрального коефіцієнта ілюструє значну диференціацію соціальної напруженості, яка склалася на території областей. За величиною інтегрального коефіцієнта соціальної напруженості, територіально-адміністративні регіони України були поділені на чотири групи та визначено вплив досліджувано явища на конструювання завдань економічної політики держави.

7. Удосконалено класифікацію ризиків національної економіки за вісьмома класифікаційними ознаками з огляду на проблему безпеки національної економіки як комплексної, інтегральної характеристики параметрів життєдіяльності соціально-економічних структур у процесі макроекономічних і локальних трансформацій. Виділено характерні ризики, які перешкоджають процесу формування соціально орієнтованої економіки України, основними з яких є такі: глибокі структурні диспропорції в

розвитку економіки й неефективність структурних перетворень; загальна макроекономічна нестабільність та глибокі диспропорції між розвитком окремих галузей; застаріла матеріально-виробнича база економіки, високий рівень зношення основного капіталу; високий рівень матеріало- та енергомісткості виробництва; тиск з боку іноземних конкурентів, низька конкурентоспроможність вітчизняної продукції та невелика частка України в світовій економіці; нестійкість валютно-фінансової сфери та неефективне використання кредитних ресурсів; посилення соціального розшарування суспільства. На основі розробленої класифікації запропоновано управлінський підхід поетапності дослідження економічного ризику в системі національної економіки.

8. Виявлено, що державні програми спрямовані на досягнення цілей, поставлених органами державної влади, а також є основним інструментом реформаційних рішень та подолання проблем соціального розвитку. Під час вибору питань, які необхідно розв'язувати програмними методами, варто використовувати певні критерії та виявлено взаємозв'язок загальнодержавних і регіональних програм. Визначено структуру проекту цільової програми, яка має бути узгоджена за ресурсами, виконавцями й термінами реалізації.

9. Державний бюджет є одним з базових методів державного регулювання соціального розвитку країни та стабілізації національної економіки, оскільки в процесі його формування та виконання здійснюється розробка основних напрямів раціонального використання бюджетних коштів, виходячи з необхідності управлінських цілей, які стоять перед державою на цьому етапі економічного розвитку. Сучасний етап економічного розвитку вимагає антикризового регулювання у фінансовій сфері. Державний бюджет потребує змін, за яких пріоритетність податків має бути зосереджена на зниженні впливу інфляційних чинників, зокрема забезпеченні цільового характеру соціальних видатків. Вирішення проблеми міжбюджетних відносин повинно бути пов'язано з пошуком методик та механізмів

зменшення диференціації бюджетної забезпеченості, з розподілом повноважень між рівнями влади, з виділенням механізмів узгодження інтересів на державному, регіональному та місцевому рівнях. Модель міжбюджетних відносин може бути ефективною при чіткому розмежуванні повноважень та відповідальності між усіма рівнями (як за доходами, так і за витратами), коли кожен з рівнів наділений для реалізації своїх повноважень необхідними і достатніми фінансовими ресурсами.

10. В умовах соціально орієнтованої національної економіки соціальний захист населення зобов'язаний виступати важелем нейтралізації негативних явищ економіки. Важливою метою державної політики соціального розвитку є формування національної системи соціального захисту населення з допомогою створення відповідних нормативно-правових актів, встановлення ефективних механізмів надання державних стандартів, нормативів та гарантій, виходячи з реалій економічного розвитку країни. Соціальна захищеність населення при цьому може виступати критерієм ефективності реалізації державної політики соціального розвитку. Базовими в системі соціального захисту мають стати такі принципи: диференційований підхід до різних груп населення за соціально-демографічною структурою залежно від міри їх фізичної та інтелектуальної працездатності (поширення захисту на осіб, які зайняті трудовою діяльністю та членів їхніх сімей; соціальний захист непрацездатних громадян та членів їхніх сімей, осіб похилого віку та малозабезпеченого населення); перерозподіл економічної та правової відповідальності за реалізацію соціальних стандартів, нормативів та гарантій між різними суб'єктами правовідносин; визначення оптимального рівня соціальної захищеності суб'єктів на підставі системи державних соціальних стандартів, нормативів та гарантій; відповідність механізмів, методів і видів соціального захисту рівню розвитку національної економіки. Для визначення та обґрунтування розмірів видатків на соціальний захист з бюджету в Україні встановлені державні соціальні стандарти, нормативи та гарантії, які потребують систематичного перегляду та опрацювання.

11. Одним з ефективних резервів формування та розвитку національної економіки є державно-приватно-соціальне партнерство. Важливими складовими такого партнерства є корпоративна соціальна відповідальність, що має стати характерною рисою провідних національних компаній. Охарактеризовано найбільші соціальні проекти підприємств, що входять до Топ - 100 підприємств Глобального договору з корпоративної відповідальності. Наявність нефінансового звіту підприємства (соціального звіту, звіту зі сталого розвитку) поряд із фінансовою дозволяє всім зацікавленим суб'єктам отримувати інформацію про різні аспекти діяльності компанії разом з інформацією про її прибутковість. Це стає вагомим фактором оцінки діяльності компаній з боку зацікавлених суб'єктів (громадськості, органів місцевої влади, акціонерів, фінансових та страхових установ, споживачів). Наявність нефінансової звітності покращить імідж підприємства та є сигналом про зрілість його системи управління.

12. Однією з управлінських технологій організаційно-економічного забезпечення національної економіки є «моніторинг реалізації державної політики соціального розвитку», який можна вважати особливою управлінською технологією, що дозволяє отримувати інформацію щодо соціально-економічного відтворення в усій багатоманітності взаємодії його компонентів як інформаційної системи з метою своєчасного оцінювання параметрів соціально-економічного розвитку, якісного прогнозу можливих його станів і здійснення систематичних контролюючих заходів.

13. Уперше побудовано й розв'язано задачу оптимального розподілу обмеженого обсягу фінансування соціальних видатків бюджету, який спрямований на досягнення максимального значення обраного критерію ефективності соціальної системи – середньої тривалості життя. Показано, що навіть в умовах обмеженого фінансування можна досягнути підвищення існуючого значення цього показника. Обмеження задачі встановлюють факт обов'язкового мінімуму витрат за кожною соціальною статтею бюджету, що покривають мінімально необхідні витрати за цим напрямом діяльності

соціально-економічної системи країни. Результати показують, що існує оптимальний перерозподіл фінансування окремих галузей соціальної сфери, що дозволить максимізувати вибраний показник ефективності. Водночас запропонований інструментарій моделювання є повністю відкритим для доповнення іншими статистичними даними та подальшого їх статистичного аналізу.

14. Визначено ключові чинники організаційно-управлінського забезпечення інноваційних технологій державної політики соціального розвитку в умовах стабілізації національної економіки. Зважаючи на потреби населення, основними напрямками діяльності таких організацій може бути підтримка благодійних ініціатив місцевого бізнесу і зміцнення організаційного потенціалу громадських організацій. В системі організаційно-управлінського забезпечення державної політики соціального розвитку в умовах стабілізації національної економіки універсальною технологією ефективної реалізації стратегії стійкого розвитку місцевої громади має стати муніципальне управління, яке повинно забезпечити надання конкурентоспроможних суспільних послуг. Для реалізації цих завдань місцеве самоврядування має бути забезпечене необхідними фінансовими ресурсами.

ДОДАТКИ

СПИСОК ОСНОВНИХ ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії, розділи в колективних монографіях

1. Головня О. М. Державна політика соціального розвитку України в контексті забезпечення стабілізації економіки: (теорія, методологія, перспективи) : монографія / О. М. Головня. – Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2017. – 492 с.

2. Головня О. М. Формування та розвиток соціально орієнтованої економіки України: роль державного регулювання : монографія / О. М. Головня. – Вінниця : ТОВ «МЕРКЬЮРІ-ПОДІЛЛЯ», 2014. – 528 с.

3. Трансформаційна динаміка процесів відтворення в аграрній економіці : монографія / під ред. Г. М. Калетніка. – Вінниця : Видавець ПП Балюк І. Б., 2012. – 544 с.

Особистий внесок: підрозділ «Продовольча проблема та її місце серед глобальних викликів сучасності». – С. 521–536.

4. Дисбаланси та детермінанти соціально-економічного розвитку країни : монографія / за заг. ред. д. е. н., професора З. П. Коровіної, к. держ. упр., доц. О. М. Ніколаєвої. – Донецьк : Видавець Дмитренко Л. Р., 2013. – 320 с.

Особистий внесок: підрозділ «Вплив інтелектуально-інноваційного потенціалу на соціально-економічний розвиток країни». – С. 164–169.

5. Суспільний вектор сталого розвитку (питання теорії та практики) : монографія / за наук. ред. В. І. Куценко ; Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». – Чернігів : Видавець Лозовий В. М., 2013. – 336 с.

Особистий внесок: підрозділ «Теоретико-методологічні та практичні основи формування сталого соціального розвитку держави». – С. 9–21.

6. Ціхановська В. М., Головня О. М. Забезпечення соціально-економічної стабільності України в умовах глобалізаційних процесів : монографія / В. М. Ціхановська, О. М. Головня. – Вінниця : Вінницька міська

друкарня, 2013. – 292 с.

Особистий внесок: підрозділ «Внутрішні механізми соціально-економічного розвитку в світлі державних пріоритетів». – С. 6–13; «Соціальна орієнтація економіки та її вплив на національну безпеку України». – С. 14–36; «Геоелектронічний потенціал України в державних пріоритетах зовнішньоекономічної діяльності». – С. 216–227.

7. Трансформація економічного розвитку системи АПК регіону в ринкових умовах господарювання : монографія / під заг. ред. А. Г. Мазура. – Вінниця : ТОВ «МЕРКЬЮРИ-ПОДІЛЛЯ», 2014. – 376 с.

Особистий внесок: підрозділ «Проблеми і реалії створення ефективної інноваційної системи в сфері АПК». – С. 43–51.

8. Соціальний ресурс формування інноваційної економіки в контексті сталого розвитку : монографія / В. І. Куценко, О. В. Гаращук, О. О. Євсєєва та ін. ; за наук. ред. В. І. Куценко. – Київ : Задруга, 2013. – 336 с.

Особистий внесок: підрозділ «Формування національної інноваційної системи в умовах сталого розвитку». – С. 22–34.

Статті в наукових фахових виданнях України

9. Головня О. М. Соціальний захист трудового потенціалу підприємств в державі: питання теорії та практики / О. М. Головня // Зб. наук. пр. – Вінниця : ВДАУ, 2008. – Вип. 33. – С. 114–122.

10. Головня О. М. Соціально-економічні аспекти розвитку сільських територій / О. М. Головня // Зб. наук. пр. – Вінниця : ВДАУ, 2008. – Вип. 36. – С. 7–11.

11. Головня О. М. Соціальні пріоритети відтворення трудового потенціалу регіону / О. М. Головня // Продуктивні сили і регіональна економіка : зб. наук. пр. : у 2 ч. – Київ : РВПС України НАН України, 2008. – Ч. II. – С. 339–343.

12. Головня О. М. Соціально-економічні аспекти зайнятості сільського населення / О. М. Головня // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2009. – Вип. 249. – Т. III. – С. 744–751.

13. Головня О. М. Соціальна відповідальність бізнесу в умовах світової економічної глобалізації / О. М. Головня // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2009. – Вип. 253. – Т. II. – С. 359–364.
14. Головня О. М. Інструменти управління якістю життя населення / О. М. Головня // Продуктивні сили і регіональна економіка : зб. наук. пр. : у 2 ч. – Київ : РВПС України НАН України, 2009. – Ч. I. – С. 174–179.
15. Головня О. М. Теоретико-методологічні засади регенерації соціальної системи в механізмі економічного розвитку / О. М. Головня // Економіка і регіон. – 2009. – № 4 (23). – С. 170–173.
16. Головня О. М. Вплив державного управління на структурні трансформації соціально-економічного стану України в умовах побудови соціально орієнтованої економіки [Електронний ресурс] / О. М. Головня // Ефективна економіка. – 2010. – № 12. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka>.
17. Головня О. М. Гуманітарний потенціал держави як фактор розвитку постіндустріального суспільства / О. М. Головня // Продуктивні сили і регіональна економіка : зб. наук. пр. : у 2 ч. – Київ : РВПС НАН України, 2010. – Ч. II. – С. 137–142.
18. Головня О. М. Теоретико-методологічні засади визначення соціальної напруженості регіонів України / О. М. Головня // Науковий вісник Нац. ун-ту держ. податкової служби України (економіка, право). – 2011. – № 1 (52). – С. 28–35.
19. Головня О. М. Державні механізми соціальної трансформації регіонів: суспільні інтереси та економічні реалії / О. М. Головня // Національне господарство України: теорія та практика управління : зб. наук. пр. / Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». – Київ : ДУ ІЕПСР НАН України, 2011. – С. 155–161.
20. Головня О. М. Соціальне обслуговування в контексті державної

соціальної політики: проблеми та перспективи / О. М. Головня // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право) : наук. журн. – 2011. – № 4. – Т. 2. – С. 32–38.

21. Головня О. М. Впровадження екологічних енергоефективних технологій як складова державної підтримки житлово-комунального господарства та якості життя населення / О. М. Головня // Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету. Серія: Економічні науки. – Вінниця : ВНАУ, 2012. – Вип. 1 (56). – Т. 2. – С. 102–108.

Статті у виданнях, які входять до наукометричних баз даних

22. Головня О. М. Соціальні гарантії як джерело підтримки економічної безпеки України / О. М. Головня // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – № 23. – С. 41–45.¹⁶

23. Головня О. М. Соціальна підтримка як передумова відтворення економічного потенціалу сільського господарства: регіональний аспект / О. М. Головня // Агросвіт. – 2009. – № 23. – С. 13–16.¹⁷

24. Головня О. М. Вплив глобалізаційних процесів на соціально-економічне зростання України: оцінка загроз та можливостей / О. М. Головня // Економіка та держава. – 2010. – № 6. – С. 6–9.¹⁸

25. Головня О. М. Економічне зростання сільського господарства як напрям забезпечення сталого соціального розвитку сільських територій / О. М. Головня // Економіка та держава. – 2010. – № 11. – С. 30–33.¹⁹

26. Головня О. М. Соціально-економічні джерела розбудови освітнього простору України / О. М. Головня // Економіка та держава. – 2011. – № 4. – С. 31–33.²⁰

¹⁶ Включено до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз: GoogleScholar, Scientific Indexing Services.

¹⁷ Включено до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз: GoogleScholar, Scientific Indexing Services.

¹⁸ Включено до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз: GoogleScholar, Scientific Indexing Services.

¹⁹ Включено до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз: GoogleScholar, Scientific Indexing Services.

²⁰ Включено до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз: GoogleScholar, Scientific Indexing Services.

27. Головня О. М. Здоров'я нації як стратегічний ресурс держави в світлі трансформаційних перетворень системи медичних послуг / О. М. Головня // Економіка та держава. – 2012. – № 8. – С. 41–43.²¹

28. Головня Е. М. Государственные приоритеты внешнеэкономической деятельности Украины в условиях стабилизации экономики / Е. М. Головня // Бізнес Інформ. – 2013. – № 8. – С. 39–44.²²

29. Головня О. М. Проблеми інструментарію розвитку місцевого самоврядування в умовах забезпечення стабілізації економіки / О. М. Головня // Бізнес Інформ. – 2013. – № 11. – С. 132–137.²³

30. Головня О. М. Управління інвестиційним кліматом: інтереси держави, регіонів і підприємств / О. М. Головня // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 1. – С. 256–261.²⁴

31. Головня О. М. Інструменти реалізації процесу стратегічного планування соціально-економічного розвитку Вінницької області / О. М. Головня // Економіка, фінанси, право. – 2016. – № 12. – С. 35–39.²⁵

32. Головня О. М. Програмно-цільове управління соціально-економічним розвитком Вінницької області / О. М. Головня // Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики. – 2016. – № 11. – С. 103–112.²⁶

33. Головня О. М. Перспективи сфери туризму як фактора соціально-економічного зростання Вінницької області / О. М. Головня // Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики. – 2017. – № 10. – С. 69–78.²⁷

²¹ Включено до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз: GoogleScholar, Scientific Indexing Services.

²² Включено до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз: Ulrichsweb Global Serials Directory (США), Research Papers in Economics (США), Index Copernicus (Польща), Російський індекс наукових цитувань (Росія), ResearchBible (Японія), Directory of Open Access Journals, Соціонет (Росія).

²³ Включено до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз: Ulrichsweb Global Serials Directory (США), Research Papers in Economics (США), Index Copernicus (Польща), Російський індекс наукових цитувань (Росія), ResearchBible (Японія), Directory of Open Access Journals, Соціонет (Росія).

²⁴ Включено до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз: Scopus, EBSCOhost, EconLit, ABI/Inform (by ProQuest), Erih Plus (Норвегія).

²⁵ Включено до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз: Index Copernicus.

²⁶ Включено до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз: Google Scholar.

²⁷ Включено до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз: Google Scholar.

34. Головня О. М. Туристично-рекреаційна сфера Вінницької області як передумова формування соціально орієнтованої економіки / О. М. Головня // Економіка, фінанси, право. – 2017. – № 7. – С. 41–43.²⁸

Статті в зарубіжних виданнях

35. Головня Е. М. Причины социальных рисков и их последствия / Е. М. Головня // Проблемы теории и практики управления. – 2013. – № 2. – С. 87–92.²⁹

36. Головня О. М. Теоретико-методологічні засади формування соціально орієнтованої економіки за допомогою комплексних методів прогнозування / О. М. Головня // Economics, Management, Law: socio-economic aspects of development : Collection of scientific articles. – Edizioni Magi, Roma, Italia, 2016. – P. 31–34.³⁰

Матеріали конференцій

37. Головня О. М. Соціальна політика держави в галузі охорони та безпеки праці на підприємствах сфери обслуговування / О. М. Головня // Трансформаційні реформи та антикризовий потенціал економіки в постсоціалістичних країнах : зб. наук. пр. – Вінниця : Вінницький кооперативний інститут, 2009. – С. 37–40.

38. Головня О. М. Соціально орієнтована ринкова економіка як модель соціальної держави / О. М. Головня // Розвиток продуктивних сил України: від В. І. Вернадського до сьогодення : матеріали ювілейн. міжнар. наук. конф. : у 3 ч. – Київ : РВПС України НАН України, 2009. – Ч. 2. – С. 102–105.

39. Головня О. М. Пріоритетні напрями регіонального розвитку сфери послуг / О. М. Головня // Актуальні проблеми економічного розвитку України в умовах глобалізації : зб. нак. пр. Міжнар. наук.-практ. конф. – Вінниця : Центр підготовки навчально-методичних видань ВТЕІ КНТЕУ, 2009. – Ч. 2. – С. 322–325.

40. Головня О. М. Інвестування людського потенціалу як фактор

²⁸ Включено до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз: Index Copernicus.

²⁹ Включено до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз: РІНЦ.

³⁰ Включено до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз: РІНЦ.

економічного зростання регіону / О. М. Головня // Розвиток наукових досліджень 2009 : матеріали П'ятої міжнар. наук.-практ. конф. – Полтава : ІнтерГрафіка, 2009. – Т. 12. – С. 136–138.

41. Головня О. М. Фінансові джерела інноваційного розвитку регіонів України / О. М. Головня // Актуальні проблеми соціально-економічного розвитку регіонів : тези доповідей III Міжнар. наук.-практ. конф. – Сімферополь : ДІАЙП, 2010. – С. 45–47.

42. Головня О. М. Особливості діяльності установ в сфері надання соціальних послуг: реалії та проблеми / О. М. Головня // Соціальна робота і сучасність: теорія та практика : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. – Київ, 2010. – С. 255–257.

43. Головня О. М. Соціальний бюджет як основа добробуту регіонів держави / О. М. Головня // Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. – Умань : Видавець «Сочінський», 2010. – Ч. 1. – С. 79–80.

44. Головня О. М. Загрози трансформації соціальної структури суспільства / О. М. Головня // Держава і глобальні соціальні зміни: історія, теорія, ідеологія : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Київ : НТУУ «КПІ», 2010. – С. 265–267.

45. Головня О. М. Фінансово-бюджетне забезпечення соціальних зобов'язань держави / О. М. Головня // Економіка регіону: структура, особливості, динаміка розвитку : тези доповідей Третьої міжнародної наук.-практ. конф. – Вінниця : ВКІ, 2010. – С. 274–278.

46. Головня О. М. Вплив соціальної структури суспільства та якості життя населення на регіональні виборчі процеси / О. М. Головня // Регіональні виборчі процеси: теорія і практика : тези VII Міжнар. наук.-практ. конф. – Львів : Львівський університет бізнесу та права, 2010. – С. 67–68.

47. Головня О. М. Особливості діяльності благодійних фондів в сфері надання соціальних послуг: сьогодення та майбутнє / О. М. Головня // Проблеми трансформаційних економік в умовах глобалізації : матеріали

III Міжнар. наук.-практ. конф. – Тернопіль : ТКІ, 2011. – С. 106–108.

48. Головня О. М. Резерви стабілізації української економіки в умовах глобалізаційних чинників / О. М. Головня // Реформування економічної системи України в контексті міжнародного співробітництва : зб. наук. пр. Міжнар. наук.-практ. конф. – Вінниця : Центр підготовки наук. та навч.-метод. вид. ВТЕІ КНТЕУ, 2011. – Ч. 1. – С. 31–33.

49. Головня О. М. Державні технології стійкого соціального розвитку на муніципальному рівні / О. М. Головня // Інституціоналізація структурної політики на регіональному та муніципальному рівнях : матеріали наук.-практ. конф. з міжнар. участю. – Тернопіль : СМП «ТАЙП», 2011. – С. 189–193.

50. Головня О. М. Муніципальне управління як технологія стійкого соціального розвитку місцевої громади / О. М. Головня // Сучасні проблеми управління: перспективні ідеї та технології : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. – Київ : НТУУ «КПІ», 2011. – С. 95–96.

51. Головня О. М. Забезпечення стабілізації економіки у системі чинників інноваційних структурних зрушень / О. М. Головня // Стратегія економічного розвитку країн в умовах глобалізації : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. – Дніпропетровськ : Видавець Біла К. О., 2011. – Т. 4. Міжнародна інвестиційно-інноваційна діяльність. – С. 21–23.

52. Головня О. М. Державна політика фінансового стимулювання постіндустріального піднесення / О. М. Головня // *Strategiczne pytania światowej nauki – 2012 : materiały VIII Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji. – Przemysł : Nauka i studia, 2012. – С. 10–12.*

53. Головня О. М. Економіка знань як стратегічний чинник соціального розвитку держави / О. М. Головня // *Věda a technologie: krok do budoucnosti – 2012 : materiály VIII mezinárodní vědecko-praktická conference. – Praha : Publishing House «Education and Science». – Dil 9. Ekonomické vědy. – С. 31–33.*

54. Головня О. М. Державна політика кадрового забезпечення розвитку економіки на інноваційній основі / О. М. Головня // Найновите постиження на європейската наука – 2012 : матеріали за VIII Междунар. науч. практ. конф. –

София : БялГРАД-БГ» ООД, 2012. – Т. 4. Икономики. Державна администрация. – С. 79–81.

55. Головня О. М. Державні соціально-економічні програми як інструмент регулювання довгострокового розвитку / О. М. Головня // Proceedings of academic science – 2015 : materials of the XI International scientific and practical conference. – Sheffield : Science and education ltd, 2015. – Vol. 2. Economic science. – С. 78–80.

ДОДАТОК А

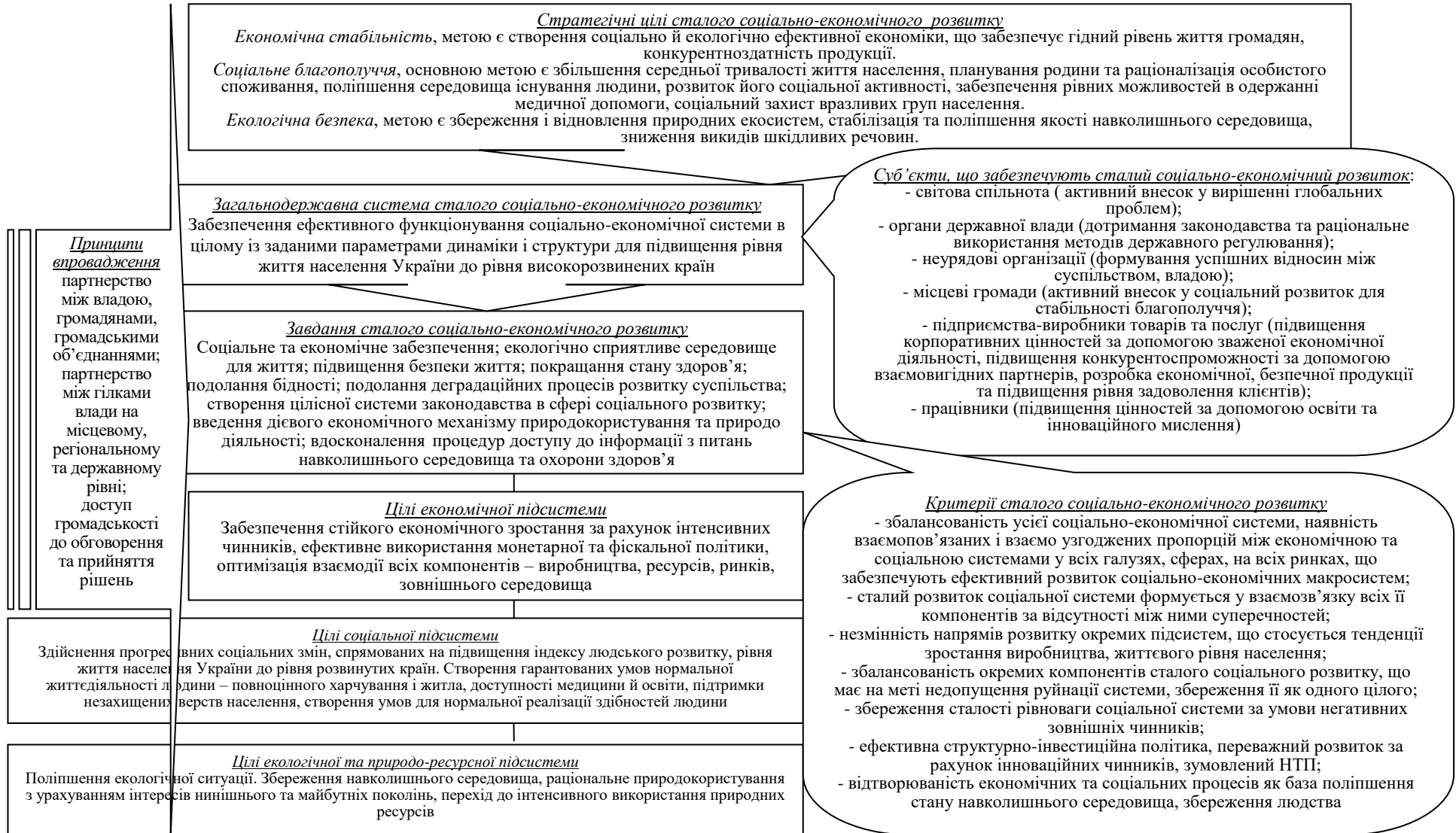

Рис. 1. Комплексний підхід до розуміння сталого соціально-економічного розвитку

ДОДАТОК Б

Міжнародні підходи до оцінки соціально орієнтованих показників розвитку національної економіки

Показник	Установа, що запровадила, рік започаткування	Методика розрахунку (показники та індикатори, що обчислюються)
<i>Комплексний індекс соціального розвитку</i>	Інститут соціального розвитку ООН, 1970 р.	Показники: оцінка тривалості життя при народженні; частка населення в містах з чисельністю вище 20 тис. осіб; щоденне споживання тваринних білків на 1 особу; частка населення з початковою і середньою освітою; рівень зайнятості за фахом; середня населеність однієї кімнати; кількість газет на 1 тис. жителів; частка економічно активного населення, яке має доступ до електроенергії, газу, чисто води; виробництво сільськогосподарської продукції в розрахунку на одного працівника чоловічої статі; частка дорослих чоловіків у сільськогосподарській робочій силі; споживання електроенергії, сталі, енергії в одиницях умовного палива на одну особу; частка обробної промисловості в структурі ВВП; зовнішньоторговельний обіг в розрахунку на одну особу в доларах США; частка працездатного населення країни, що працює за наймом, в загальній чисельності зайнятих. <i>Перевага:</i> включає 16 важливих соціальних, економічних та політичних показників.
<i>Мінімальний перелік національних даних соціальної статистики</i>	ЕКОСОП ООН, 1997 р.	Чисельність населення з поділом за статеву ознакою; середня очікувана тривалість життя при народженні; материнська смертність; частка дітей з вагою при народженні менше ніж 2,5 кг; середня тривалість навчання в школі; ВВП на одну особу; середньодушовий дохід домогосподарств; вартість мінімального продовольчого кошика; частка безробітного населення; співвідношення зайнятої частини і загальної чисельності населення; доступ до питної води; забезпечення санітарно-гігієнічних умов життя; забезпеченість житлом.
<i>Індекс соціального прогресу (Індекс соціального розвитку)</i>	Гарвардська школа бізнесу, Пенсільванський університет, 1976 р.	Включає в себе 52 показники. Показники об'єднані в субіндекси: освіта, стан здоров'я, стан жінок, витрати на оборону, економіка, демографія, екологія, соціальний хаос, культурне різноманіття, соціальна підтримка. <i>Перевага:</i> широко вживається для оцінки змін в трендах соціального розвитку світу та прогнозів основних соціальних потреб населення. Україна зайняла 62 місце серед 132 оцінених країн.
<i>Система соціальних індикаторів</i>	ОЕСР	Показники, що визначають контекст соціальної політики: дохід на одну особу, коефіцієнти демографічного навантаження, коефіцієнти народжуваності, кількість іноземців та народжених за кордоном, одружень та розлучень. Показники, що відображають цілі соціальної політики: самостійність, справедливість, здоров'я, соціальну єдність (два види показників: соціального стану і показники відповідної реакції суспільства). <i>Перевага:</i> надає інформацію про спрямованість державної політики, діяльність приватного сектору та неурядових організацій.
<i>Система соціальних індикаторів</i>	ООН	Мінімальний сучасний перелік показників охоплює: показники, пов'язані з народжуваністю, освіта (шкільна), показники здоров'я, житлові умови, структура розселення, ступінь неграмотності, духовий дохід та зайнятість, чисельність населення та його статеву структуру, рівень безробіття, забезпечення чистою питною водою і санітарним

		очищенням, вікова структура населення. <i>Перевага:</i> система вдосконалюється вже більше двох десятиріччів.
<i>Соціальні індикатори рівня життя населення</i>	СНД	Складається з 5 блоків: інтегральні індикатори рівня життя, показники матеріальної забезпеченості населення, особисте споживання (рівень і структура), житлові умови населення, показники соціальної напруженості.
<i>Індекс соціокультурної динаміки</i>	Російські вчені, 1998 р.	Очікувана середня тривалість життя при народженні, особисте споживання на одну особу, витрати на соціокультурну сферу (охорона здоров'я, соціальне забезпечення, освіта, культура, наука, наукове обслуговування). <i>Перевага:</i> підхід розкриває загальний вклад в людський капітал та більш об'єктивний, ніж методика ООН
<i>Основні показники рівня життя населення</i>	Інститут економічної кон'юнктури і прогнозування Російської Федерації, 1992 р.	40 показників, що згруповані в 7 розділів: узагальнюючі показники, доходи населення, споживання і витрати населення, грошові заощадження населення, накопичене майно і житло, соціальна диференціація населення, малозабезпечені верстви населення. <i>Перевага:</i> система показників погоджена із зацікавленими міністерствами і використовується в аналізі ходу економічної реформи на територіях Російської Федерації
<i>Система соціальних показників</i>	Держкомстат Росії, 1993 р.	Соціально-економічний розвиток, демографічна ситуація, зайнятість, безробіття й умови праці, грошові доходи, диференціація доходів і бідність, соціальне забезпечення і соціальна допомога, витрати і споживання домашніх господарств, споживчий ринок, житлові умови, стан здоров'я і медичне обслуговування, освіта, культура і відпочинок, транспорт і зв'язок, правопорушення, стан навколишнього природного середовища
<i>Індекс неблагополуччя (індекс знедоленості)</i>	Комітет з проблем кризи народонаселення, 1987 р.	$I_p = (P_1 + P_2 + P_3 + P_4) / 4$, де (P_1) - знедоленість з погляду тривалості життя - частка населення, що не доживає до 60 років; (P_2) - знедоленість з погляду знань - частка функціонально неписьменного населення; (P_3) - знедоленість з погляду належного рівня життя - частка населення, що живе за межею бідності; (P_4) - знедоленість з погляду ізоляції або бездіяльності - частка загальної чисельності робочої сили, яка є безробітною більше 12 місяців. Доходи, інфляція, попит на нові робочі місця, ступінь перенаселеності міст, дитяча смертність, харчування, наявність чистої питної води, використання енергії, грамотність населення, ступінь свободи особи. <i>Перевага:</i> можливість за допомогою одного індексу визначити відмінності в умовах життя людей у різних країнах світу.
<i>Індекс людської бідності</i>	ПРООН, 1997 р.	Тривалість життя; доступ до знань; матеріальні умови існування (частка населення, яке не має доступу до медичного обслуговування, частка населення, яка не має доступу до питної води; частка дітей молодше 5-ти років, які страждають від недоїдання). <i>Перевага:</i> враховуються фактори, що визначають можливість для кожного індивіда мати гідне життя.
<i>Концепція базових потреб</i>	Міжнародна організація праці,	Здоров'я, розвиток особистості через навчання, зайнятість і якість трудового життя, сприятливе навколишнє середовище, соціальне оточення, забезпечення безпеки і правосуддя, участь у громадському житті. <i>Перевага:</i> віддає належне дотриманню прав людини та залученню людей до процесу прийняття рішень.

	1976 р.	
<i>Чистий національний добробут</i>	Японія, 1973 р.	Являє собою алгебраїчну суму дев'яти компонентів: загальні державні витрати, особисті споживчі витрати, державні капіталовкладення в соціальну інфраструктуру, послуги від споживання товарів тривалого користування, вільний час, позаринкова діяльність (праця домогосподарок), витрати на збереження природного середовища, збиток від забруднення природного середовища, збиток від урбанізації.
<i>Індекс людського розвитку (індекс розвитку людського потенціалу)</i>	ПРООН, 1990 р.	$I_{lr} = \frac{I_d + I_{or} + I_{rg}}{3}$, де I_{lr} - індекс людського розвитку; I_d - індекс очікуваного довголіття; I_{or} - індекс освітнього рівня; I_{rg} - індекс рівня життя. Концептуальна схема людського розвитку будується на чотирьох основних компонентах: продуктивність, рівність, стійкість, розширення можливостей. Розраховується на основі трьох показників: оцінка тривалості життя при народженні, сукупний рівень грамотності, реальний ВВП на одну особу за паритетом купівельної спроможності. <i>Перевага:</i> дозволяє ранжувати країни на основі порівняння фактичної ситуації з найкращими і найгіршими показниками. <i>Недоліки:</i> дає інформацію про потенціал населення, але не про якість життя.
<i>Інтегральний індекс соціального розвитку</i>	Національна академія державного управління при Президентіві України, 2010 р.	$IIsr = \frac{I_{dr} + I_{mr} + I_{ro} + I_{rp}}{4}$, де $IIsr$ - інтегральний індекс соціального розвитку; I_{dr} - індекс демографічного розвитку; I_{mr} - індекс матеріального добробуту; I_{ro} - індекс рівня освіти; I_{rp} - індекс ринку праці Методика є відкрита система для внесення логічних змін та доповнень, пов'язаних із змінами в соціальній ситуації регіонів та відповідними змінами методології статистичних спостережень.
<i>Індекс якості та безпеки життя населення</i>	Британський тижневик "The Economist", 1999 р.	В центрі методики дев'ять аспектів: матеріальний добробут, здоров'я, політична стабільність і безпека, сімейне життя, суспільне життя, клімат і географія, забезпеченість роботою, політичні свободи, гендерна рівність.
<i>Якість життя населення в країнах, що розвиваються</i>	Світовий банк	Споживання (динаміка споживання домогосподарств і фізичне недоспоживання), здоров'я і довголіття, що характеризується через соціально-демографічні показники (оцінки тривалості життя і смертність дітей до 5 років), освіта (грамотність), забезпечення базових потреб, що вимірюються рівнем урбанізації і санітарним благоустроєм міського середовища.
<i>Оцінка якості життя</i>	Всесвітня організація	Фізичне і психічне здоров'я, рівень незалежності, соціальні взаємовідносини, навколишнє середовище, духовність. <i>Перевага:</i> забезпечує самостійну оцінку людьми власного життя.

	охорони здоров'я, 1993 р.	
<i>Індексу суспільства, заснованого на знаннях</i>	Департамент ООН з економічного і соціального розвитку	Цей індекс визначається трьома основними індикаторами: інтелектуальними активами суспільства; перспективністю розвитку суспільства та якістю розвитку суспільства, які, у свою чергу, формуються з допомогою 15 наборів даних про рівень охоплення молоді освітою та інформацією, інвестиційний клімат у країні, рівень корупції, нерівність розподілу матеріальних і соціальних благ (GINI-індекс), рівень дитячої смертності тощо.
<i>Індикатори цілей розвитку третього тисячоліття</i>	ООН, 2000 р.	Являють програмну боротьбу з найбільш гострими соціальними та екологічними проблемами: злиденністю, голодом, високою дитячою та материнською смертністю, поширенням малярії, туберкульозу та СНІДу, гендерною нерівністю, відходами, знелісненням, забрудненням, зміною клімату. <i>Перевага:</i> перелік показників змінюється для країн різного типу у зв'язку із принциповою різницею і глибиною прояву проблем.

ДОДАТОК В

Рейтинг України в світі за основними міжнародними показниками економічного розвитку

Показник	Складові показника	Місце України в рейтингу серед оцінених країн	Розробник
Індекс глобальної конкурентоспроможності*	116 показників поділені на 12 груп: якість інститутів, інфраструктура, макроекономічна стабільність, здоров'я та початкова освіта, вища освіта та професійна підготовка, ефективність ринку товарів та послуг, ефективність ринку праці, розвиток фінансового ринку, технологічний рівень, розмір внутрішнього ринку, конкурентоспроможність компаній, інноваційний потенціал.	73 місце серед 131 оціненої країни	Всесвітній економічний форум (Швейцарія, Женева)
Індекс конкурентоспроможності бізнесу	Якість національного бізнес-клімату, оцінка операцій компаній, оцінка стратегій компаній.	82 позиція серед 127 оцінених	Всесвітній економічний форум (Швейцарія, Женева)
Рейтинг конкурентоспроможності	323 критерії, серед яких групи та підгрупи: 1. рівень розвитку економіки (макроекономічна ситуація, торгова політика, інвестиційна політика, політика в сфері зайнятості і цінова політика); 2. ефективність державної політики (вплив владних рішень на фінансовий сектор, фіскальна політика, розвиток інститутів, законодавча база); 3. ефективність бізнесу, ринку праці та менеджменту; 4. рівень інфраструктури, технологічний розвиток, наука і освіта, охорона здоров'я та охорона навколишнього середовища.	46 позиція серед 55 оцінених	Міжнародний інститут розвитку управління (Швейцарія, Лозанна)
Індекс економічної свободи	10 категорій: регуляторна політика (ступінь свободи відносно процедур, що пов'язані з відкриттям, закриттям і функціонуванням підприємств відповідно до національного законодавства), торговельна політика (ступінь свободи, пов'язаної з отриманням ліцензій і дозволу на експортні та імпорتنі операції, тарифи і жорсткість регуляторних санітарних норм), фіскальна політика (ступінь податкового тиску), втручання держави (ступінь навантаження на бюджет витрат, долю державного сектору і втручання держави в політику приватних підприємств), монетарна політика (дії, направлені на підтримку цінової стабільності), інвестиційна політика (ступінь вкладення інвестицій в сектори: засоби масової інформації, енергетика, ВПК), фінансова політика (ступінь розвитку фінансової системи і органів регулювання), права власності (ступінь захисту прав власності), розповсюдження корупції, політика в сфері праці (ступінь свободи найму та звільнення працівників компаній, взаємозв'язок виробників праці з заробітною платою).	125 позиція серед 161 оціненої	Фонд The Heritage Foundation & The Wall Street Journal (США)
Індекс сприйняття корупції	Аналітичні висновки відносно ступеня розповсюдження феномену корупції.	118 місце серед 179 оцінених	Суспільна організація Transparency International (Німеччина, Берлін)

Індекс людського розвитку	Середня тривалість життя, рівень грамотності дорослого населення країни, рівень життя, оцінений через ВВП на одну особу за паритетом купівельної спроможності (дол. США).	77 позиція серед 177 оцінених	ООН (США, Нью-Йорк)
Ведення бізнесу	Річний звіт, що об'єктивно оцінює законодавство, пов'язане з регулюванням підприємницької діяльності.	139 позиція серед 178 оцінених	Група Світового банку (США, Вашингтон)
Всесвітні індикатори державного управління	Підзвітність влади виборцям (40-е місце серед оцінених); політична стабільність (32), ефективність влади (40), ефективність регуляторної політики (47); верховенство закону (35), контроль над корупцією (34).	212 оцінених країн	Група Світового банку (США, Вашингтон)
Індекс глобалізації	14 показників, згруповані в 4 блоки: економічна інтеграція (об'єми міжнародної торгівлі, прямих інвестицій, портфельні інвестиції, прибуток від інвестицій); персональні міжнародні контакти (дані про міжнародні поїздки і туризм, кількість міжнародних телефонних переговорів, поштових відправлень); розвиток глобальних технологій (кількість Інтернет-провайдерів, користувачів Інтернету).	43 місце серед 72 оцінених	Міжнародна консалтингова компанія А.Т.Кearney & Foreign Policy (США, Нью-Йорк)
Індекс глобалізації	Економічна глобалізація, соціальна глобалізація, політична глобалізація.	50 позиція серед 122 оцінених	Швейцарський інститут дослідження бізнес-циклів (Цюрих)
Індекс залучення прямих іноземних інвестицій та індекс потенціалу залучення прямих іноземних інвестицій	Індекс залучення прямих іноземних інвестицій; індекс потенціалу залучення прямих іноземних інвестицій.	42 позиція серед 141 оцінених	Конференція ООН з торгівлі та розвитку (UNCTAD)
Індекс економіки знань	Економічні стимули та інституційних режимів; освіта і людські ресурси; інноваційна система; інформація і комунікативні технології.	51 місце у рейтингу серед 146 оцінених	Група Світового банку (США, Вашингтон)

* Перелік недоліків України: інфляція (165-е місце), торгові бар'єри (123), податковий тиск (123), обмеження на рух капіталу (102), ефективність антимонопольної політики (98), якість автомобільних доріг (116), якість авіаційної структури (116), професійне керівництво вищої ланки (102), „відтік мозків”(93), темпи розповсюдження туберкульозу (86) і ВІЛ- інфекції (104), середня тривалість життя (89), захист прав власності (118), прозорість прийняття владних рішень (119), дієвість аудиторських та бухгалтерських стандартів (118), незалежність судової системи (111), ефективність використання державного бюджету (111), захист прав інтелектуальної власності (108), довіра суспільства до політиків (107), тиск державного регулювання (104), організована злочинність (97).

ДОДАТОК Г

Таблиця Г.1.

Збалансована система оцінки передумов формування державної політики соціального розвитку України

Область	Нормалізовані значення макроекономічних чинників соціально орієнтованої економіки												A_{ise}^k
	Стимулятори						Дестимулятори						
	$a^{+iI,1}$	$a^{+iI,2}$	$a^{+iI,3}$	$a^{+iI,4}$	$a^{+iI,5}$	A_{uz}^{+ise}	$a^{-iI,1}$	$a^{-iI,2}$	$a^{-iI,3}$	$a^{-iI,4}$	$a^{-iI,5}$	A_{uz}^{-ise}	
Вінницька	0,069	0,018	0,007	0,359	0,115	0,113	0,679	0,770	0,387	0,359	0,694	0,577	0,195
Волинська	0,063	0,046	0,038	0,261	0,289	0,139	0,905	0,616	0,068	0,261	0,416	0,453	0,306
Дніпропетровська	0,284	0,383	0,294	0,191	0,913	0,413	0,339	0,699	0,230	0,191	0,194	0,330	1,251
Донецька	0,352	0,133	0,042	0,387	0,594	0,301	0,320	0	0,392	0,387	0,222	0,264	1,140
Житомирська	0,052	0,493	0,017	0,210	0,246	0,203	0,547	0,315	0,246	0,210	0,722	0,408	0,497
Закарпатська	0,088	0,006	0,031	1	0,246	0,274	0,506	0,915	1	1	0,777	0,851	0,321
Запорізька	0,255	0,462	0,062	0,383	0,420	0,316	0,339	0,723	0,083	0,383	0,055	0,316	1,000
Івано-Франківська	0,089	0,190	0,045	0,766	0	0,218	0,849	0,778	0,554	0,766	0,638	0,717	0,304
Київська	0,175	0,698	0,116	0,299	0,391	0,335	1	0,815	0,418	0,299	0,388	0,584	0,573
Кіровоградська	0,101	0,085	0	0,719	0,594	0,299	0,962	0,686	0,460	0,719	0,777	0,720	0,415
Луганська	0,145	0,090	0,030	0,467	0,260	0,198	0,377	0,914	0,188	0,467	0	0,389	0,508
Львівська	0,101	0,188	0,057	0,378	0,130	0,170	0,264	0,599	0,047	0,378	0,305	0,318	0,534
Миколаївська	0,162	0,172	0,011	0,448	0,666	0,291	0,377	0,897	0,020	0,448	0,777	0,503	0,578
Одеська	0,187	0,314	0,053	0,214	0,579	0,269	0,075	0,622	0,047	0,214	0,777	0,347	0,775
Полтавська	0,306	0,652	0,033	0,514	0,565	0,414	0,377	0,570	0,209	0,514	0,472	0,428	0,967
Рівненська	0,065	0,183	0,028	0,163	0,072	0,102	0,528	0,977	0,314	0,163	0,638	0,524	0,194
Сумська	0,092	0,084	0,018	0,514	0,420	0,225	0,754	0,666	0,047	0,514	0,583	0,512	0,439
Тернопільська	0	0	0	0,621	0,072	0,138	0,679	0,846	0,450	0,621	0,805	0,680	0,202
Харківська	0,203	0,154	0,098	0,144	0,797	0,259	0,358	0,383	0,209	0,144	0,750	0,368	0,703
Херсонська	0,060	0,041	0,017	0,345	0,681	0,259	0,415	0,868	0,109	0,345	0,805	0,508	0,509
Хмельницька	0,060	0,143	0,014	0,373	0,347	0,187	0,339	0,529	0,581	0,373	0,722	0,508	0,368
Черкаська	0,079	0,170	0,015	0,500	0,579	0,268	0,622	0,735	0,424	0,500	0,611	0,578	0,463
Чернівецька	0	0,079	0,001	0,448	0,318	0,169	0,886	0,979	0,481	0,448	1	0,758	0,222
Чернігівська	0,105	0,007	0,002	0,401	0,434	0,189	0,396	0,648	0,267	0,401	0,583	0,459	0,411
м. Київ	1	1	1	0	1	0,800	0,264	0,952	0,513	0	0,833	0,512	1,562

Таблиця Г.1. (продовження)

Збалансована система оцінки передумов формування державної політики соціального розвитку України

Область	Нормалізовані значення матеріально-житлові чинників соціально орієнтованої економіки												k B^{imp}
	Стимулятори						Дестимулятори						
	$b^{+i1,1}$	$b^{+i1,2}$	$b^{+i1,3}$	$b^{+i1,4}$	$b^{+i1,5}$	B^{+imp}_{UZ}	$b^{-i1,1}$	$b^{-i1,2}$	$b^{-i1,3}$	$b^{-i1,4}$	$b^{-i1,5}$	B^{-imp}_{UZ}	
Вінницька	0,031	0,705	0,271	0,132	0,021	0,232	0,852	0,892	0,618	0,703	0,945	0,802	0,289
Волинська	0,062	0,978	0,370	0,062	0,042	0,302	0,988	0,826	0,672	0,851	0,996	0,866	0,348
Дніпропетровська	0,255	0,873	0,024	0,372	0,585	0,421	0,124	0	0,525	0,111	0,455	0,243	1,732
Донецька	0,202	0,726	0	0,413	0,709	0,410	0	0,826	0,373	0,148	0	0,269	1,524
Житомирська	0,051	0,663	0,468	0,132	0,205	0,303	0,971	1	1	0,759	0,993	0,944	0,320
Закарпатська	0,062	0,526	0,652	0	0,162	0,280	0,944	0,900	0,574	0,166	0,964	0,709	0,394
Запорізька	0,250	0,421	0,066	0,345	0,470	0,310	0,642	0,892	0,646	0,425	0,858	0,692	0,447
Івано-Франківська	0,094	0,694	0,882	0,111	0,243	0,404	0,547	0,900	0,709	0,888	0,733	0,755	0,535
Київська	0,203	0,347	1	0,284	0,303	0,427	0,797	0,809	0,356	0,796	0,926	0,736	0,580
Кіровоградська	0,051	0,821	0,197	0,097	0,158	0,264	0,960	0,578	0,136	0,703	0,991	0,673	0,392
Луганська	0,101	0,842	0,006	0,244	0,517	0,342	0,274	0,578	0,519	0	0,627	0,399	0,857
Львівська	0,110	0,357	0,715	0,204	0,243	0,325	0,863	0,801	0,411	0,648	0,901	0,724	0,448
Миколаївська	0,143	0,410	0,143	0,184	0,388	0,253	0,962	0,900	0,057	0,703	0,989	0,722	0,350
Одеська	0,290	0,431	0,205	0,146	0,256	0,265	0,973	0,925	0,089	0,388	0,987	0,672	0,394
Полтавська	0,085	0,915	0,177	0,265	0,324	0,353	0,860	0,917	0,629	0,759	0,957	0,813	0,434
Рівненська	0,011	1	0,514	0,084	0,264	0,374	0,978	0,991	0	0,685	0,992	0,729	0,513
Сумська	0	0,421	0,128	0,204	0,094	0,169	0,916	0,719	0,509	0,722	0,976	0,768	0,220
Тернопільська	0,003	0,652	0,304	0,039	0,076	0,214	0,965	0,851	0,554	0,907	0,982	0,851	0,251
Харківська	0,361	0,347	0,288	0,274	0,303	0,314	0,777	0,694	0,263	0,222	0,882	0,567	0,553
Херсонська	0,080	0,326	0,328	0,088	0,042	0,172	0,996	0,760	0,498	0,629	1	0,776	0,221
Хмельницька	0,052	0,726	0,712	0,129	0,064	0,336	0,989	0,933	0,495	0,925	0,995	0,867	0,387
Черкаська	0,114	0,905	0,140	0,133	0,064	0,271	0,855	0,900	0,634	0,796	0,946	0,826	0,328
Чернівецька	0,032	0,800	0,483	0,013	0,170	0,299	1	0,909	0,0675	0,851	0,995	0,886	0,337
Чернігівська	0,059	0,621	0,246	0,167	0	0,218	0,900	0,801	0,571	0,870	0,980	0,824	0,264
м. Київ	1	0	0,538	1	1	0,707	0,969	0,859	0,104	0,555	0,172	0,530	1,333

Таблиця Г.1. (продовження)

Збалансована система оцінки передумов формування державної політики соціального розвитку України

Область	Нормалізовані значення соціально-демографічних чинників соціально орієнтованої економіки												$Cisd^k$	$Gosr_{INT}$	Місце регіону в ряду розподілу інтегрального показника за кварталами
	Стимулятори						Дестимулятори								
	$c^{+i1,1}$	$c^{+i1,2}$	$c^{+i1,3}$	$c^{+i1,4}$	$c^{+i1,5}$	C^{+isd}_{UZ}	$c^{-i1,1}$	$c^{-i1,2}$	$c^{-i1,3}$	$c^{-i1,4}$	$c^{-i1,5}$	C^{-isd}_{UZ}			
Вінницька	0,041	0,142	0,375	0,344	0,417	0,263	0,333	0,570	0,050	0,181	0,264	0,279	0,942	0,230	> Q ₁
Волинська	0,287	0,280	0,187	0,967	0,898	0,523	0,523	0,039	0,309	0,800	0,813	0,496	1,054	0,334	> Q ₁ >Q ₂
Дніпропетровська	0,438	0,276	0,312	0,327	0,215	0,313	0,761	0,691	0,467	0,218	0,392	0,505	0,619	1,158	> Q ₃
Донецька	0,410	0,186	0,312	0,081	0,025	0,202	0,507	0,924	0,436	0	0,225	0,418	0,483	0,915	> Q ₃
Житомирська	0,109	0,138	0,187	0,475	0,531	0,288	0,269	0,442	0,126	0,327	0,401	0,313	0,920	0,382	> Q ₂ >Q ₃
Закарпатська	0,520	0,293	0,062	0,934	0,924	0,546	0,492	0,108	0,548	1	1	0,629	0,868	0,330	> Q ₁ >Q ₂
Запорізька	0,424	0,151	0,312	0,180	0,151	0,243	0,777	0,796	0,461	0,854	0,333	0,644	0,377	0,409	> Q ₂ >Q ₃
Івано-Франківська	0,397	0,276	0,125	0,540	0,683	0,404	0,603	0,416	0,421	0,654	0,725	0,563	0,717	0,340	> Q ₁ >Q ₂
Київська	0,369	0,144	0,250	0,459	0,341	0,312	0,714	0,514	0,395	0,272	0,441	0,467	0,668	0,471	> Q ₂ >Q ₃
Кіровоградська	0,109	0,271	0,437	0,295	0,303	0,283	0,412	0,668	0,116	0,127	0,022	0,269	1,052	0,413	> Q ₂ >Q ₃
Луганська	0,506	0,385	0,250	0,032	0	0,234	0,793	1	0,538	1	0,274	0,721	0,324	0,374	> Q ₂ >Q ₃
Львівська	0,479	0,258	0,062	0,40	0,518	0,345	0,730	0,560	0,512	0,545	0,656	0,600	0,575	0,370	> Q ₂ >Q ₃
Миколаївська	0,452	0,221	0,375	0,327	0,341	0,343	0,523	0,662	0,482	0,345	0,500	0,502	0,683	0,371	> Q ₂ >Q ₃
Одеська	0,479	0,265	0,937	0,524	0,392	0,519	0,952	0,495	0,512	0,454	0,558	0,594	0,873	0,515	> Q ₃
Полтавська	0,260	0,210	0,187	0,147	0,164	0,193	0,365	0,855	0,279	0,054	0,225	0,355	0,543	0,476	> Q ₂ >Q ₃
Рівненська	0,301	0,203	0	1	1	0,500	0	0	0,329	0,927	0,901	0,431	1,160	0,339	> Q ₁ >Q ₂
Сумська	0,342	0,120	0,187	0	0,113	0,152	0,158	0,960	0,375	0	0,245	0,347	0,438	0,204	> Q ₁
Тернопільська	0,260	0,122	0,125	0,393	0,544	0,288	0,174	0,613	0,279	0,418	0,519	0,400	0,720	0,189	> Q ₁
Харківська	0,616	0,302	0,250	0,147	0,037	0,270	0,730	0,980	0,649	0,163	0,382	0,580	0,465	0,424	> Q ₂ >Q ₃
Херсонська	0,424	0,127	0,187	0,409	0,405	0,310	0,492	0,586	0,456	0,400	0,529	0,492	0,630	0,264	> Q ₁ >Q ₂
Хмельницька	0,123	0,307	0,187	0,377	0,430	0,284	0,507	0,478	0,142	0,218	0,333	0,335	0,847	0,346	> Q ₁ >Q ₂
Черкаська	0,123	0,184	0,187	0,147	0,215	0,171	0,253	0,826	0,131	0,036	0,166	0,282	0,606	0,303	> Q ₁ >Q ₂
Чернівецька	0,383	0,037	0,375	0,540	0,658	0,398	0,539	0,557	0,406	0,636	0,696	0,566	0,703	0,228	> Q ₁
Чернігівська	0	0,131	0,903	0,098	0,113	0,249	0,222	0,865	0	0	0	0,217	1,147	0,352	> Q ₂ >Q ₃
м. Київ	1	1	0,987	0,426	0,139	0,710	1	0,921	1	0,545	0,735	0,840	0,845	1,326	> Q ₃

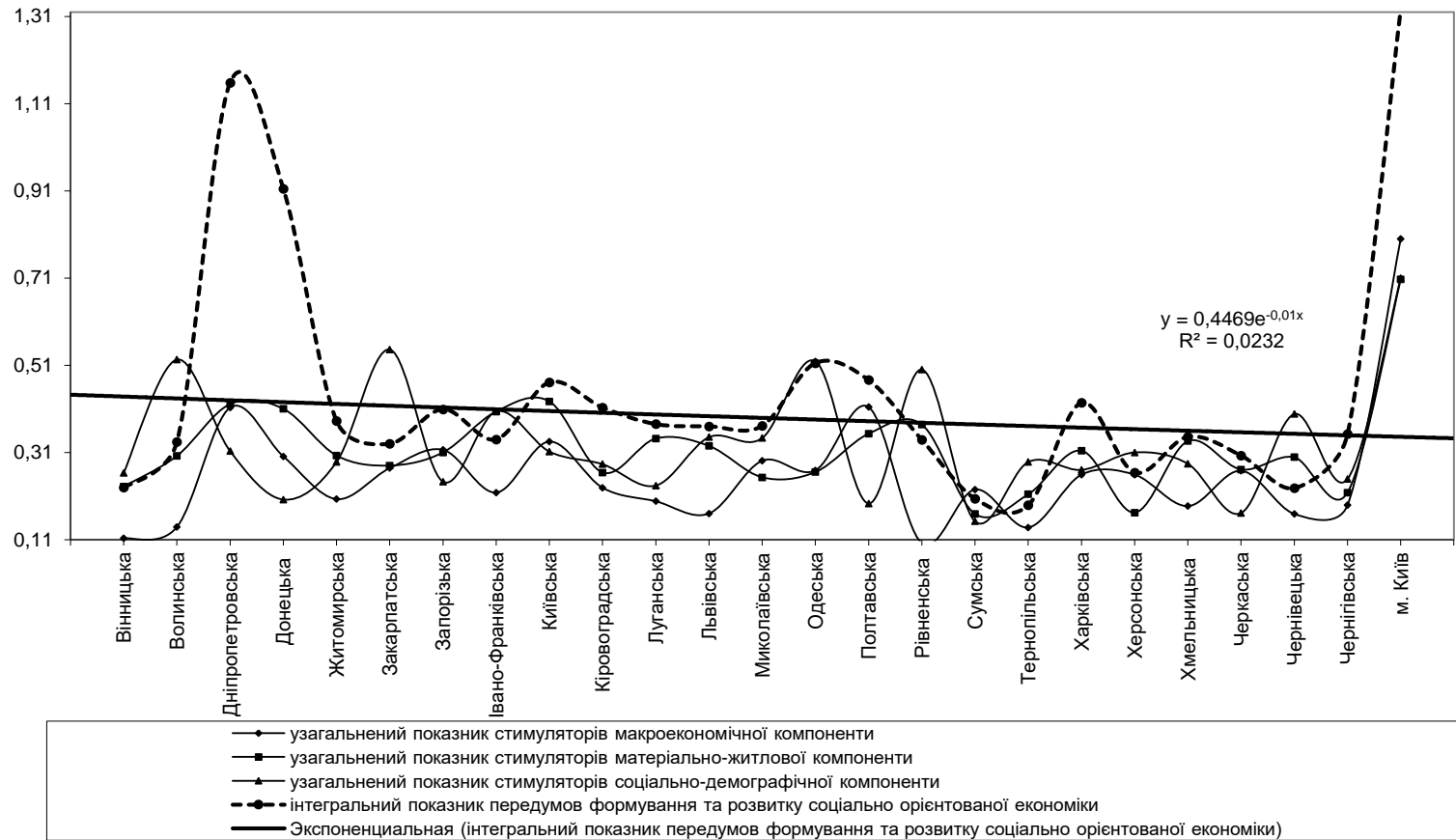

Рис. Г.1. Показники оцінки передумов формування державної політики соціального розвитку України

ДОДАТОК Д

Таблиця Д.1.

Основні вихідні показники внеску регіонів у формування та розвитку соціально орієнтованої національної економіки

Область	Загальний коефіцієнт народжуваності на 1000 осіб (G ₁)	Рівень економічної активності населення у віці 15-70 років, у % до всього населення відповідного віку (G ₂)	Рівень зайнятості працездатного населення, % (G ₃)	Кількість усиновлених дітей протягом року, осіб (G ₄)	Частка соціальних допомог та трансферів в доходах населення, % (G ₅)	Кількість сімей, яким призначено субсидії для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, у % до кількості сімей, які звернулися за субсидіями (G ₆)	Обсяг введеного житла, у % до загального обсягу (G ₇)	Працевлаштування громадян, у % до незайнятих (G ₈)	Наявний дохід на одну особу, грн. (G ₉)	Відремонтовано будинків комунальним господарством, одиниць (G ₁₀)	Частка працівників, у яких заробітна плата перевищує прожитковий мінімум у 5 раз і більше, % (G ₁₁)
Вінницька	10,4	64,1	57,3	142	48,3	74,4	3,1	30,6	12380,2	2080	2,8
Волинська	14,2	63,7	57,7	63	49,6	71,3	2,1	23,7	11130,8	1087	2,5
Дніпропетровська	10,3	65,6	60,3	450	39,7	92,5	1,8	36,9	16646,6	11815	6,5
Донецька	8,8	63,7	57,6	699	40,9	80,8	2,5	46,7	17380,9	19727	8,5
Житомирська	11,2	66,7	59,3	152	50,4	80,4	2,8	24,6	12385,3	1872	2,5
Закарпатська	14,0	63,6	57,4	83	48,9	80,8	3,9	19,2	10028,1	1390	2,7
Запорізька	9,4	64,2	59,1	287	40,4	88,5	1,5	23,7	16174,0	5111	6,0
Івано-Франківська	11,6	57,1	52,0	101	47,7	87,2	6,8	24,7	12015,4	1914	4,1
Київська	11,1	62,5	57,3	287	43,5	90,4	12,4	18,9	15085,8	2793	6,6
Кіровоградська	10,1	63,5	57,0	159	49,6	81,6	1,3	23,5	11757,6	1507	2,8
Луганська	8,5	61,7	56,9	299	47,2	125,3	1,0	34,5	14368,4	6492	6,2
Львівська	10,8	62,8	57,7	134	44,1	87,4	8,0	35,1	13657,0	4207	4,3
Миколаївська	10,3	64,9	58,7	153	44,0	88,9	1,6	25,6	13297,6	2873	5,9
Одеська	11,5	61,8	57,7	419	42,1	80,7	5,5	21,3	12621,7	4565	5,2
Полтавська	9,2	63,6	56,9	167	44,1	95,8	2,9	33,9	14747,3	2387	5,4
Рівненська	14,4	63,4	55,3	69	46,3	96,9	2,5	25,2	11531,3	587	4,2
Сумська	8,3	61,3	54,1	106	45,8	77,9	1,7	19,6	13655,6	2328	2,9
Тернопільська	10,7	61,3	54,1	50	55,5	88,1	2,6	23,0	10733,2	1421	2,1
Харківська	9,2	63,1	58,0	294	42,8	91,6	3,2	41,7	14902,2	9612	5,0
Херсонська	10,8	63,8	57,6	161	51,4	83,0	2,1	16,0	11606,3	2557	2,5
Хмельницька	10,6	65,1	58,9	108	48,8	69,7	4,3	32,5	12332,4	1503	2,9
Черкаська	9,2	64,8	57,5	155	47,5	84,3	2,1	28,5	12404,4	2605	2,6
Чернівецька	11,6	62,2	56,4	59	51,7	83,7	3,1	8,9	10275,4	544	2,7
Чернігівська	8,9	65,9	58,4	134	50,2	92,1	1,8	18,0	12996,0	1037	3,0
м. Київ	10,9	67,8	63,4	217	31,9	85,6	11,0	35,4	27792,3	1488	15,1

Таблиця Д.1. (продовження)

Основні вихідні показники внеску регіонів у формування та розвиток соціально орієнтованої національної економіки

Область	Страхові виплати та страхові відшкодування, млн. грн. (G12)	Кількість суб'єктів малого підприємства на 10 тис. населення, одиниць (G13)	Рівень доступності робочих місць, % (G14)	Частка населення, в яких заробітна плата перевищує прожитковий мінімум, % (G15)	Міграційна привабливість регіону на 1 тис. осіб, осіб (G16)	Мережа притулків для дітей та центрів соціально-психологічної реабілітації, одиниць (G17)	Мережа центрів соціально-психологічної реабілітації для дітей, одиниць (G18)	Мережа дитячих закладів здоров'я та відпочинку, одиниць (G19)	Кількість дитячих будинків сімейного типу, одиниць (G20)	Кількість дітей в дитячих будинках сімейного типу, осіб (G21)	Загальна кількість дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування, які перебувають під опікою та піклуванням громадян, осіб (G22)
Вінницька	29,1	658	89,4	84,6	0,6	1	1	19	23	145	1970
Волинська	20,2	604	90,6	84,0	0,9	1	1	13	16	110	1242
Дніпропетровська	104,2	627	92,2	89,3	0	10	3	39	38	263	6362
Донецька	106,4	505	90,6	93,6	-0,2	12	1	89	19	120	7234
Житомирська	20,9	599	89,3	85,7	0,7	0	1	18	28	181	2340
Закарпатська	22,9	613	90,1	89,5	-0,3	1	1	20	32	218	1389
Запорізька	71,9	753	91,9	88,4	-0,2	0	0	73	9	56	2724
Івано-Франківська	19,7	573	91,0	87,5	0,3	1	1	11	3	21	1277
Київська	42,5	717	91,9	88,3	2,8	1	8	17	31	204	2435
Кіровоградська	34,1	601	90,1	87,3	0,6	1	1	7	24	157	2040
Луганська	49,0	569	92,3	91,1	-0,8	8	1	40	11	70	3085
Львівська	84,6	552	91,5	87,4	-0,6	1	0	26	18	109	2006
Миколаївська	30,4	830	90,7	87,6	0,2	3	1	37	15	92	2559
Одеська	95,1	801	93,2	83,5	1,5	13	1	46	18	121	4299
Полтавська	28,8	650	89,8	87,2	0,2	3	1	30	20	119	1708
Рівненська	15,0	512	87,3	86,4	-0,5	1	1	19	18	141	1384
Сумська	17,4	562	88,9	87,1	-0,2	2	1	26	17	124	1485
Тернопільська	14,0	525	88,7	83,7	-0,4	1	-	18	9	55	801
Харківська	69,8	746	92,3	89,0	0	3	4	37	48	310	3055
Херсонська	22,2	772	90,5	86,4	-0,4	1	1	53	17	109	2145
Хмельницька	19,4	711	90,5	85,0	0,5	1	1	13	12	86	1644
Черкаська	27,5	596	98,2	86,5	0,7	2	1	16	22	151	1740
Чернівецька	9,5	766	90,6	84,9	0,5	1	-	15	11	74	817
Чернігівська	17,3	513	88,9	86,4	0,1	2	1	30	10	65	1677
м. Київ	808,0	1012	93,5	92,8	-0,1	2	1	11	10	73	1915

Таблиця Д.2.

Стандартизовані значення вихідних показників внеску регіонів у формування та розвиток соціально орієнтованої національної економіки

Область	(U ¹)	(U ²)	(U ³)	(U ⁴)	(U ⁵)	(U ⁶)	(U ⁷)	(U ⁸)	(U ⁹)	(U ¹⁰)	(U ¹¹)
Вінницька	-0,13	0,20	-0,18	-0,36	0,46	-1,17	-0,06	0,48	-0,35	-0,39	-0,66
Волинська	2,25	0,01	-0,01	-0,90	0,73	-1,45	-0,18	-0,24	-0,72	-0,63	-0,77
Дніпропетровська	-0,20	0,91	1,11	1,74	-1,35	0,50	-0,21	1,14	0,89	1,95	0,71
Донецька	-1,14	0,01	-0,05	3,45	-1,09	-0,58	-0,13	2,18	1,11	3,87	1,46
Житомирська	0,36	1,44	0,68	-0,29	0,90	-0,62	-0,10	-0,14	-0,35	-0,44	-0,77
Закарпатська	2,12	-0,03	-0,13	-0,77	0,59	-0,58	0,02	-0,71	-1,05	-0,56	-0,70
Запорізька	-0,76	-0,25	0,59	0,62	-1,20	0,13	-0,25	-0,24	0,75	0,33	0,52
Івано-Франківська	0,61	-3,12	-2,47	-0,64	0,33	0,01	0,36	-0,13	-0,46	-0,43	-0,17
Київська	0,30	-0,55	-0,18	0,62	-0,54	0,30	1,01	-0,75	0,43	-0,22	0,75
Кіровоградська	-0,32	-0,08	-0,31	-0,24	0,73	-0,50	-0,27	-0,26	-0,54	-0,53	-0,66
Луганська	-1,33	-0,93	-0,35	0,71	0,23	3,54	-0,31	0,89	0,22	0,67	0,60
Львівська	0,11	-0,41	-0,01	-0,42	-0,42	0,02	0,50	0,95	0,01	0,11	-0,10
Миколаївська	-0,20	0,58	0,42	-0,29	-0,44	0,16	-0,24	-0,04	-0,08	-0,20	0,49
Одеська	0,55	-0,89	-0,01	1,53	-0,84	-0,59	0,21	-0,49	-0,28	0,20	0,23
Полтавська	-0,89	-0,03	-0,35	-0,19	-0,42	0,80	-0,08	0,83	0,33	-0,32	0,30
Рівненська	2,37	-0,12	-1,04	-0,86	0,04	0,91	-0,13	-0,08	-0,60	-0,75	-0,14
Сумська	-1,45	-1,12	-1,56	-0,61	-0,06	-0,85	-0,22	-0,67	0,01	-0,33	-0,62
Тернопільська	0,05	-1,12	-1,56	-0,99	1,98	0,09	-0,12	-0,31	-0,84	-0,55	-0,92
Харківська	-0,89	-0,27	0,12	0,67	-0,69	0,41	-0,05	1,65	0,38	1,42	0,15
Херсонська	0,11	0,06	-0,05	-0,23	1,12	-0,37	-0,18	-1,05	-0,58	-0,28	-0,77
Хмельницька	-0,01	0,68	0,51	-0,59	0,57	-1,61	0,07	0,68	-0,37	-0,53	-0,62
Черкаська	-0,89	0,53	-0,09	-0,27	0,29	-0,25	-0,18	0,26	-0,35	-0,27	-0,73
Чернівецька	0,61	-0,70	-0,57	-0,93	1,18	-0,31	-0,06	-1,80	-0,97	-0,76	-0,70
Чернігівська	-1,08	1,06	0,29	-0,42	0,86	0,46	-0,21	-0,84	-0,17	-0,64	-0,58
м. Київ	0,17	1,96	2,45	0,14	-3,00	-0,13	0,85	0,98	4,18	-0,54	3,92

Складено автором за джерелами: [111; 235].

Таблиця Д.2. (продовження)

Стандартизовані значення вихідних показників внеску регіонів у формування та розвиток соціально орієнтованої національної економіки

Область	(σ_{12})	(σ_{13})	(σ_{14})	(σ_{15})	(σ_{16})	(σ_{17})	(σ_{18})	(σ_{19})	(σ_{20})	(σ_{21})	(σ_{22})	<i>Isv</i>
Вінницька	-0,26	-0,03	-0,81	-1,11	0,12	-0,53	-0,33	-0,51	0,37	0,25	-0,23	-5,23
Волинська	-0,32	-0,47	-0,24	-1,35	0,37	-0,53	-0,33	-0,79	-0,28	-0,22	-0,70	-6,77
Дніпропетровська	0,22	-0,28	0,51	0,75	-0,39	1,96	0,29	0,41	1,77	1,90	2,63	16,96
Донецька	0,24	-1,28	-0,01	2,46	-0,56	2,52	-0,33	2,74	-0,01	-0,08	3,20	17,98
Житомирська	-0,32	-0,51	-0,86	-0,68	0,20	-0,81	-0,33	-0,56	0,84	0,76	0,01	-1,53
Закарпатська	-0,30	-0,40	-0,48	0,83	-0,65	-0,53	-0,33	-0,47	1,21	1,27	-0,60	-1,25
Запорізька	0,01	0,74	0,36	0,39	-0,56	-0,81	-0,65	1,99	-0,94	-0,98	0,26	0,55
Івано-Франківська	-0,33	-0,72	-0,05	0,03	-0,13	-0,53	-0,33	-0,89	-1,50	-1,47	-0,68	-12,71
Київська	-0,17	0,45	0,36	0,35	2,01	-0,53	1,87	-0,61	1,12	1,08	0,07	6,41
Кіровоградська	-0,23	-0,50	-0,48	-0,04	0,12	-0,53	-0,33	-1,07	0,46	0,42	-0,18	-5,34
Луганська	-0,13	-0,76	0,55	1,47	-1,08	1,41	-0,33	0,46	-0,75	-0,78	0,49	4,49
Львівська	0,09	-0,90	0,18	0,01	-0,91	-0,53	-0,65	-0,19	-0,09	-0,24	-0,20	-3,09
Миколаївська	-0,26	1,37	-0,19	0,07	-0,22	0,02	-0,33	0,32	-0,37	-0,48	0,15	-0,73
Одеська	0,16	1,14	0,98	-1,55	0,89	2,80	-0,33	0,74	-0,09	-0,07	1,28	5,57
Полтавська	-0,27	-0,09	-0,62	-0,08	-0,22	0,02	-0,33	-0,01	0,09	-0,10	-0,40	-2,03
Рівненська	-0,36	-1,23	-1,81	-0,40	-0,82	-0,53	-0,33	-0,51	-0,09	0,20	-0,61	-6,89
Сумська	-0,34	-0,82	-1,05	-0,12	-0,56	-0,25	-0,33	-0,19	-0,19	-0,03	-0,54	-11,24
Тернопільська	-0,36	-1,12	-1,14	-1,47	-0,74	-0,53	-0,65	-0,56	-0,94	-0,99	-0,99	-13,78
Харківська	0,01	0,68	0,55	0,63	-0,39	0,02	0,61	0,32	2,71	2,56	0,47	8,36
Херсонська	-0,31	0,90	-0,29	-0,40	-0,74	-0,53	-0,33	1,06	-0,19	-0,24	-0,11	-4,46
Хмельницька	-0,33	0,40	-0,29	-0,96	0,03	-0,53	-0,33	-0,79	-0,65	-0,56	-0,44	-5,67
Черкаська	-0,27	-0,54	3,35	-0,36	0,20	-0,25	-0,33	-0,65	0,27	0,34	-0,38	-0,57
Чернівецька	-0,39	0,85	-0,24	-1,00	0,03	-0,53	-0,65	-0,70	-0,75	-0,73	-0,98	-10,16
Чернігівська	-0,34	-1,22	-1,05	-0,40	-0,31	-0,25	-0,33	-0,01	-0,84	-0,85	-0,42	-7,29
м. Київ	4,9	2,87	1,12	2,14	-0,48	-0,25	-0,33	-0,89	-0,84	-0,74	-0,26	18,22

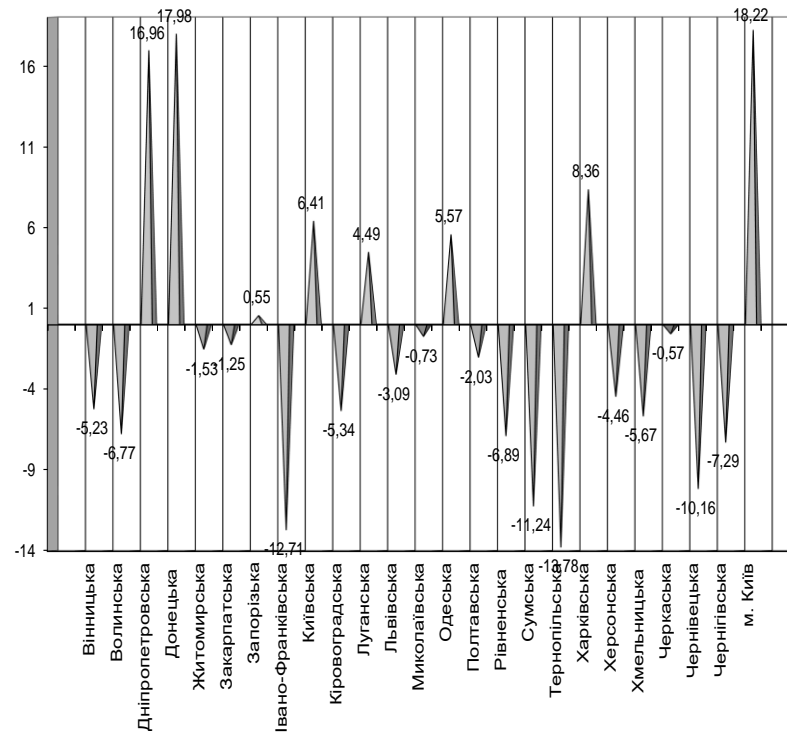

Рис. Д.1. Інтегральний показник внеску регіонів у формування та розвиток соціально орієнтованої національної економіки

ДОДАТОК Е

Таблиця Е.1.

Забезпеченість населення житлом по регіонах, у середньому на одного жителя, м² загальної площі

Область	2000 р.			2005 р.			2010 р.			1 січня 2017 р.		
	усього	у міських поселеннях	у сільській місцевості	усього	у міських поселеннях	у сільській місцевості	усього	у міських поселеннях	у сільській місцевості	усього	у міських поселеннях	у сільській місцевості
Україна	20,7	19,3	23,5	22,0	20,8	24,6	23,3	21,8	26,4	24,1	22,8	27,4
АР Крим	18,0	19,6	15,5	19,0	20,5	16,5	19,7	21,0	17,6
Вінницька	24,1	17,9	29,8	25,4	19,3	30,8	26,7	20,0	33,2	28,0	22,0	33,9
Волинська	19,2	16,3	22,3	19,5	17,7	21,4	20,5	18,5	22,6	21,0	18,7	23,5
Дніпропетровська	21,2	20,6	24,2	22,5	21,8	25,8	23,3	22,6	27,0	23,5	22,7	27,1
Донецька	20,2	20,1	21,3	21,5	21,4	23,2	22,7	22,5	24,8	22,9	22,7	25,1
Житомирська	22,5	19,6	26,3	23,3	21,2	26,0	24,6	22,0	28,2	24,8	22,1	28,6
Закарпатська	19,8	17,5	21,2	21,1	20,0	21,8	22,6	21,6	23,2	23,1	22,1	23,6
Запорізька	19,9	18,7	23,8	21,4	20,4	24,6	22,4	21,3	26,2	22,6	21,4	26,5
Івано-Франківська	20,0	17,8	21,6	21,6	19,8	22,9	23,6	22,3	24,5	24,1	23,1	24,9
Київська	25,9	22,8	30,5	27,7	23,6	33,7	31,6	25,9	40,4	32,1	26,2	41,3
Кіровоградська	21,9	19,9	24,9	23,2	21,4	26,0	24,5	22,8	27,2	24,7	23,0	27,5
Луганська	21,1	20,9	22,1	23,2	23,1	23,7	23,8	23,6	25,2	23,9	23,7	25,4
Львівська	18,6	17,1	21,1	19,8	18,1	22,4	21,2	19,2	24,3	21,5	19,4	24,8
Миколаївська	20,2	19,6	21,4	21,2	20,5	22,6	21,7	21,0	23,0	21,8	21,2	23,0
Одеська	19,5	17,8	22,8	21,0	19,7	23,5	22,2	20,5	25,5	22,3	20,2	26,4
Полтавська	21,9	20,0	24,7	23,4	21,1	26,8	24,7	22,0	28,9	24,9	22,1	29,3
Рівненська	19,5	17,5	21,3	20,1	17,9	22,0	21,1	18,7	23,2	21,2	18,8	23,4
Сумська	20,5	18,6	24,0	22,0	20,2	25,3	23,1	21,2	27,1	23,4	21,4	27,5
Тернопільська	20,5	18,0	22,5	21,7	20,1	22,9	22,9	21,6	23,9	23,1	21,7	24,3
Харківська	20,5	20,1	22,1	21,6	21,2	22,9	22,9	22,4	24,9	23,2	22,6	25,6
Херсонська	20,2	19,8	20,8	21,4	21,6	21,2	23,5	24,4	22,2	23,2	23,8	22,4
Хмельницька	22,0	17,7	26,8	23,4	19,6	27,5	25,0	20,8	29,9	25,3	21,1	30,5
Черкаська	23,5	20,1	27,6	25,3	21,7	29,6	26,2	21,9	31,5	26,4	21,9	32,1
Чернівецька	20,2	17,7	22,0	21,3	19,8	22,4	22,6	20,3	24,1	22,9	20,5	24,6
Чернігівська	22,2	18,7	27,2	24,0	20,5	29,2	25,6	21,5	32,2	25,9	21,6	33,1
м. Київ	18,7	18,7	X	20,2	20,2	X	21,0	21,0	X	21,2	21,2	X
м. Севастополь	17,9	18,1	13,9	19,4	19,8	13,7	22,0	22,4	15,0

Таблиця Е.2.

Питома вага обладнаних квартир на 1 січня 2017 року, міські поселення та сільська місцевість, у %

Область	Водопроводом	Каналізацією	Опаленням	Ваннами (душовими)	Газом	Гарячим водопостачанням	Підлоговими електроплитами
Україна	60,4	58,4	47,2	55,5	85,1	46,8	3,2
Вінницька	42,6	40,9	81,7	32,0	83,3	26,3	0,8
Волинська	56,5	50,6	51,7	46,5	78,6	36,8	2,7
Дніпропетровська	69,2	66,6	73,5	64,0	89,8	47,3	1,7
Донецька	69,6	68,9	63,8	65,2	65,1	43,9	2,2
Житомирська	39,1	36,0	41,5	33,9	84,2	27,8	0,6
Закарпатська	73,8	64,4	54,6	61,1	80,4	31,0	0,4
Запорізька	65,4	63,2	64,3	61,1	88,2	28,2	2,8
Івано-Франківська	48,1	39,8	42,0	38,5	87,3	34,7	0,3
Київська	62,3	52,9	83,3	50,8	65,4	37,7	2,1
Кіровоградська	46,1	42,9	50,4	40,9	91,4	31,7	0,4
Луганська	57,9	58,0	55,3	54,7	60,9	33,3	0,3
Львівська	67,4	62,0	54,2	57,3	89,1	51,0	1,8
Миколаївська	59,4	55,8	64,2	52,6	89,5	52,1	3,2
Одеська	68,5	60,4	56,0	56,3	88,3	42,2	2,4
Полтавська	48,6	47,2	60,2	44,9	90,4	38,6	0,3
Рівненська	50,2	44,4	49,8	41,9	72,4	30,2	4,9
Сумська	48,8	44,5	63,3	42,0	89,3	32,0	1,0
Тернопільська	53,9	43,6	58,5	42,1	93,3	35,8	0,1
Харківська	68,5	66,4	82,0	64,9	89,4	60,5	4,0
Херсонська	68,6	58,2	55,9	55,6	93,4	40,9	1,7
Хмельницька	42,6	36,1	50,6	35,2	91,1	28,1	2,3
Черкаська	44,1	41,7	56,3	39,5	92,2	29,9	0,6
Чернівецька	43,1	36,4	40,9	33,4	90,1	28,5	0,3
Чернігівська	39,4	34,8	46,1	33,5	82,9	29,3	0,3
м. Київ	98,8	98,7	99,4	98,4	73,5	97,4	25,9

ДОДАТОК Ж

Таблиця Ж.1.

Самооцінка стану здоров'я населення за регіонами у липні 2017 року

Область	Кількість населення, всього, тис. осіб	у т.ч. оцінили стан здоров'я як (%)			Кількість осіб, які повідомили, що хворіли за останні 12 місяців, усього (тис.)	Із загальної кількості осіб, які хворіли за останні 12 місяців, частка осіб (%), які повідомили, що перенесені захворювання негативно вплинули на:		Кількість осіб, які повідомили, що мають хронічні (6 місяців і більше) захворювання або проблеми зі здоров'ям, усього, тис.
		добрий	задовільний	поганий		повсякденну працездатність	життєву активність	
Всі домогосподарства	38697,9	49,4	40,6	10,0	31237,8	14,5	32,8	14645,8
Вінницька	1566,7	45,6	42,1	12,3	1251,6	11,8	41,0	634,6
Волинська	1021,5	55,8	34,2	10,0	603,3	31,8	90,4	226,5
Дніпропетровська	3216,9	48,9	42,0	9,1	2730,4	5,7	4,4	980,8
Донецька	2169,8	37,7	51,6	10,7	3608,1	18,2	20,6	1567,2
Житомирська	1225,6	42,9	43,7	13,4	908,9	10,0	4,5	486,7
Закарпатська	1237,8	56,4	31,9	11,7	1106,6	18,9	5,0	679,4
Запорізька	1720,9	43,2	44,3	12,5	921,7	38,3	67,0	551,9
Івано-Франківська	1353,2	63,1	30,0	6,9	1054,6	16,5	34,9	447,3
Київська	1680,9	37,2	56,5	6,3	1252,6	7,6	8,1	564,7
Кіровоградська	991,7	51,3	40,7	8,0	745,0	5,1	91,5	338,8
Луганська	2189,4	44,5	44,8	10,7	1559,1	17,6	14,0	740,1
Львівська	2481,4	64,1	28,8	7,1	1733,2	6,3	13,3	600,2
Миколаївська	1158,0	43,5	46,5	10,0	930,5	5,8	19,4	429,0
Одеська	2225,9	48,6	44,4	7,0	1375,5	3,4	21,9	596,1
Полтавська	1458,4	46,5	46,1	7,4	1215,7	2,6	16,7	529,2
Рівненська	1132,6	50,0	42,6	7,4	711,2	23,5	51,2	320,5
Сумська	1108,4	47,3	39,7	13,0	913,9	19,3	17,6	373,1
Тернопільська	1064,4	59,3	31,6	9,1	725,9	62,7	18,1	308,1
Харківська	2532,0	26,1	63,5	10,4	2391,3	1,4	24,1	1235,3
Херсонська	1067,8	44,9	45,8	9,3	658,8	6,3	8,8	388,8
Хмельницька	1301,6	51,6	38,3	10,1	892,1	19,4	21,8	469,8
Черкаська	1265,1	30,1	57,8	12,1	1054,5	53,4	43,1	510,7
Чернівецька	886,7	65,0	28,4	6,6	571,7	6,2	10,7	217,7
Чернігівська	1012,1	37,7	43,0	19,3	879,2	49,0	55,2	472,8
м. Київ	2893,1	44,5	44,9	10,6	2447,5	1,2	99,8	1086,0

Таблиця Ж.2.

Розподіл домогосподарств за рівнем доступності медичної допомоги, придбання ліків та медичного приладдя
у липні 2017 року

Кількість домогосподарств (тис.), в яких хто-небудь із членів при потребі не зміг:	усі домогосподарства	домогосподарства, які проживають		домогосподарства		домогосподарства, які за рівнем середньодушових загальних доходів у місяць входять до складу		
		у міських поселеннях	у сільській місцевості	з дітьми	без дітей	першої децильної групи	десятої децильної групи	групи нижче прожиткового мінімуму
<i>придбати ліки</i>	3847,4	2565,4	1282,0	1050,0	2180,7	435,1	149,1	593,1
у т.ч. з причин (%)	97,8	97,6	98,2	98,2	97,1	98,9	88,7	98,5
занадто висока вартість								
не змогли знайти	2,0	2,2	1,7	1,6	2,6	0,5	10,6	1,0
інше	0,2	0,2	0,1	0,2	0,3	0,6	0,7	0,5
<i>придбати медичне приладдя</i>	767,6	579,9	187,7	114,6	348,5	63,6	29,9	80,3
у т.ч. з причин (%)	96,6	96,3	97,6	98,8	96,9	100,0	93,5	99,3
занадто висока вартість								
не змогли знайти	1,5	1,4	1,7	-	2,4	-	2,9	-
інше	1,9	2,3	0,7	1,2	0,7	-	3,6	0,7
<i>відвідати лікаря</i>	1704,0	1086,2	617,8	605,8	1037,8	238,1	86,8	322,0
у т.ч. з причин (%)	74,0	80,1	63,5	84,0	78,4	88,3	78,6	87,0
занадто висока вартість послуг								
черга була занадто довгою	8,9	11,8	3,7	8,6	10,1	6,7	12,4	7,4
відсутність медичного спеціаліста потрібного профілю	17,1	8,1	32,8	7,4	11,5	5,0	9,0	5,6
<i>відвідати стоматолога</i>	1483,3	986,1	497,2	407,3	543,0	170,4	24,8	223,2
у т.ч. з причин (%)	97,3	98,2	95,2	97,8	96,8	98,9	95,8	98,3
занадто висока вартість послуг								
черга була занадто довгою	1,5	1,8	0,7	0,5	2,3	1,1	-	1,7

відсутність медичного спеціаліста потрібного профілю	1,2	-	4,1	1,7	0,9	-	4,2	-
<i>зробити протезування</i>	1221,1	832,1	389,0	265,5	497,8	76,5	39,8	115,9
у т.ч. з причин (%)	99,2	99,2	97,5	100,0	98,1	97,5	100,0	98,3
занадто висока вартість послуг								
черга була занадто довгою	0,2	0,7	1,3	-	1,3	2,5	-	1,7
відсутність медичного спеціаліста потрібного профілю	0,6	0,1	1,2	-	0,6	-	-	-
<i>провести медичні обстеження</i>	2259,9	1438,3	821,6	532,0	1155,7	198,9	81,3	286,7
у т.ч. з причин (%)	93,4	95,4	88,6	94,1	93,1	95,8	85,9	96,4
занадто висока вартість послуг								
черга була занадто довгою	2,9	2,6	3,6	3,2	2,7	2,9	8,1	2,0
відсутність медичного спеціаліста потрібного профілю	3,7	2,0	7,8	2,7	4,2	1,3	6,0	1,6
<i>отримати лікувальні процедури</i>	1168,0	765,2	402,8	292,0	674,7	107,0	45,9	153,3
у т.ч. з причин (%)	96,7	98,5	92,0	97,9	96,2	94,2	100,0	95,9
занадто висока вартість послуг								
черга була занадто довгою	0,8	1,1	0,1	0,5	1,0	1,4	-	1,0
відсутність медичного спеціаліста потрібного профілю	2,5	0,4	7,9	1,6	2,8	4,4	-	3,1
<i>отримати лікування у стаціонарі</i>	2207,1	1378,9	828,2	475,5	1172,5	187,6	72,0	275,0
у т.ч. з причин (%)	98,4	98,8	97,3	97,7	98,6	96,9	98,8	97,9
занадто висока вартість лікування								
відсутність вільних місць	0,8	0,8	0,8	2,1	0,3	2,6	-	1,8
відсутність відділення потрібного профілю	0,8	0,4	1,9	0,2	1,1	0,5	1,2	0,3

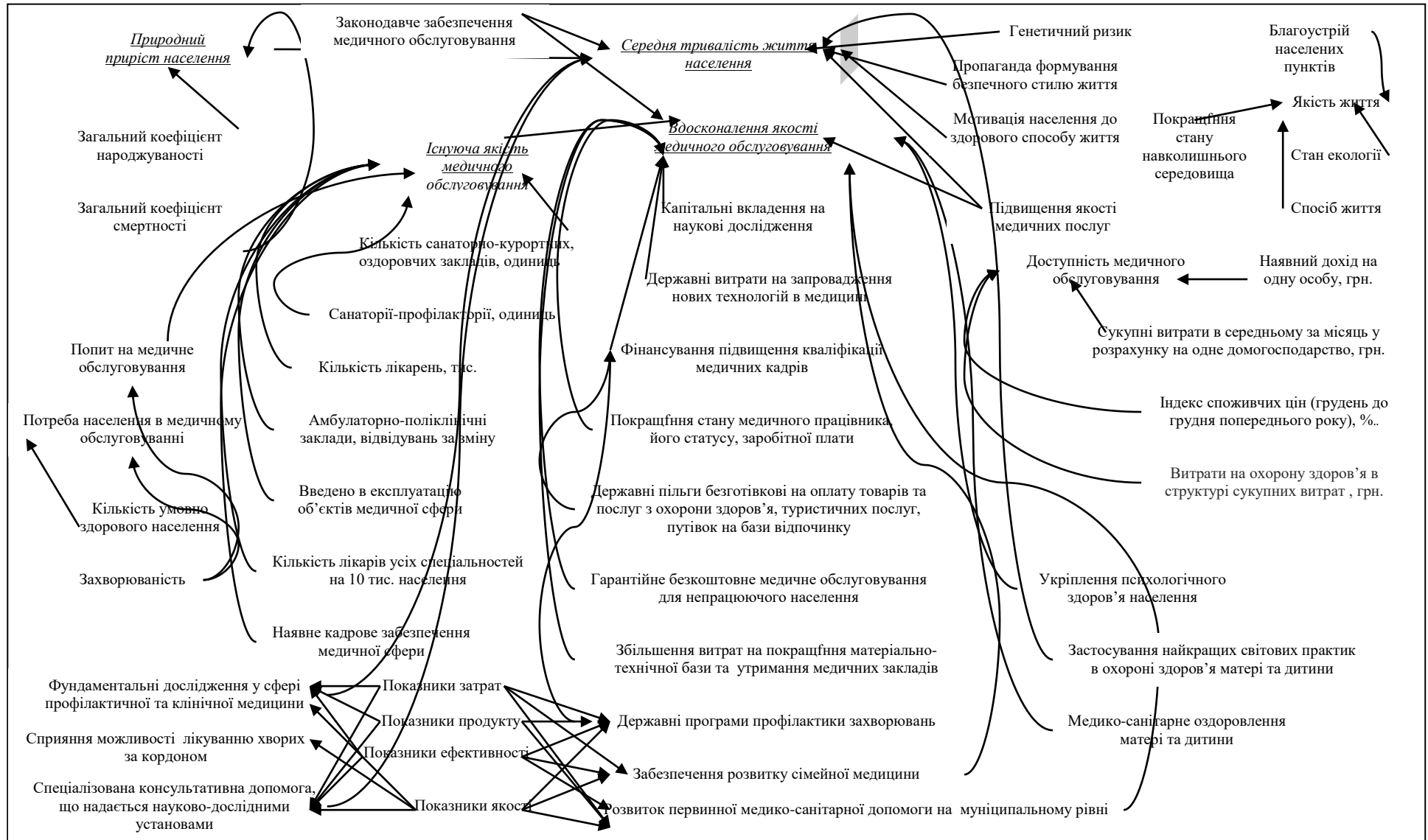

Рис. Ж. 1. Причинно-наслідкові зв'язки медично-демографічної ситуації в Україні

ДОДАТОК 3

Таблиця 3.1.

Показники соціальної напруженості регіонів України

Область	Кількість підприємств, які одержали збиток, %	Відносний показник Z1	Загальний коефіцієнт смертності населення на 1000 осіб наявного населення	Відносний показник Z2	Загальний коефіцієнт смертності дітей до 1 року на 1000 новонароджених	Відносний показник Z3	Кількість розлучень, одиниць	Відносний показник Z4	Заборгованість по заробітній платі, млн. грн.	Відносний показник Z5	Рівень безробіття населення за методологією МОП	Відносний показник Z6
Вінницька	29,2	0,530	16,2	0,625	8,8	0,269	6273	0,239	27,5	0,090	10,5	0,682
Волинська	30,7	0,608	14,0	0,395	7,6	0,079	2853	0,048	10,2	0,023	9,0	0,444
Дніпропетровська	35,3	0,845	16,3	0,635	8,5	0,222	15003	0,729	68,1	0,246	7,6	0,222
Донецька	29,7	0,556	16,7	0,677	11,8	0,746	19829	1,000	263,6	1,000	9,3	0,492
Житомирська	32,2	0,685	16,9	0,697	8,9	0,285	5065	0,172	34,8	0,118	10,5	0,682
Закарпатська	18,9	0	12,5	0,239	13,4	1,000	2680	0,038	9,2	0,020	9,9	0,587
Запорізька	32,8	0,716	15,6	0,562	9,4	0,365	8255	0,351	44,9	0,157	7,7	0,238
Івано-Франківська	23,6	0,242	12,7	0,260	9,3	0,349	4121	0,119	7,2	0,012	8,8	0,412
Київська	31,6	0,654	16,7	0,677	7,1	0	6991	0,280	28,2	0,093	7,8	0,253
Кіровоградська	26,0	0,365	17,4	0,750	10,9	0,603	4739	0,153	34,6	0,117	9,9	0,587
Луганська	30,2	0,582	16,9	0,697	11,7	0,730	11192	0,515	92,5	0,340	7,4	0,190
Львівська	31,9	0,670	12,7	0,260	8,1	0,158	7220	0,293	52,9	0,188	8,3	0,333
Миколаївська	30,6	0,603	15,7	0,572	7,5	0,063	5669	0,206	23,8	0,076	9,0	0,444
Одеська	36,9	0,927	14,8	0,479	9,7	0,412	8927	0,388	45,2	0,158	6,6	0,063
Полтавська	29,1	0,525	17,7	0,781	7,5	0,063	6360	0,244	23,6	0,075	10,1	0,619
Рівненська	31,0	0,623	13,3	0,322	8,8	0,269	3410	0,079	11,3	0,028	12,5	1,000
Сумська	30,5	0,597	17,9	0,802	8,3	0,190	5033	0,170	31,2	0,104	10,9	0,746
Тернопільська	26,3	0,381	14,3	0,427	7,8	0,111	3077	0,060	11,5	0,028	11,0	0,761
Харківська	36,9	0,927	15,4	0,541	8,6	0,238	12335	0,579	111,7	0,414	7,6	0,222
Херсонська	32,7	0,711	15,2	0,520	10,3	0,507	4991	0,168	20,7	0,064	9,4	0,507
Хмельницька	30,9	0,618	16,2	0,625	11,8	0,746	5220	0,180	19,2	0,058	9,3	0,492
Черкаська	29,0	0,520	16,9	0,697	10,2	0,492	5877	0,217	26,5	0,086	10,6	0,698
Чернівецька	30,5	0,597	12,8	0,270	8,3	0,190	3180	0,066	5,4	0,005	8,9	0,428
Чернігівська	30,2	0,582	19,8	1,000	9,7	0,412	4384	0,134	21,0	0,065	10,7	0,714
м. Київ	36,2	0,891	10,2	0	7,5	0,063	10779	0,492	97,4	0,359	6,2	0

Таблиця 3.1. (продовження)

Показники соціальної напруженості регіонів України

Область	Частка працівників, яким зараховано заробітну плату нижче прожиткового мінімуму для працездатної особи, %	Відносний показник Z7	Кількість потерпілих від правмагізму, пов'язаного з виробництвом, осіб	Відносний показник Z8	Обсяги шкідливих викидів в атмосферне повітря, тис. т.	Відносний показник Z9	Утворилось відходів I-III класу небезпеки, тис. т.	Відносний показник Z10	Кількість зареєстрованих злочинів, випадків	Відносний показник Z11	Нерозкрито злочинів, випадків	Відносний показник Z12
Вінницька	15,4	0,891	417	0,052	218,1	0,113	4,1	0,006	10352	0,135	2573	0,060
Волинська	16,0	0,950	469	0,061	63,4	0,024	1,2	0,001	8176	0,086	2963	0,074
Дніпропетровська	10,7	0,425	1655	0,257	1164,8	0,655	306,3	0,476	32393	0,630	16176	0,555
Донецька	6,4	0	6153	1,000	1767,2	1,000	642,5	1,000	48882	1,000	28373	1,000
Житомирська	14,3	0,782	368	0,044	80,5	0,034	4,6	0,006	7723	0,076	2429	0,055
Закарпатська	10,5	0,405	96	0	91,4	0,040	3,6	0,005	5135	0,018	1776	0,031
Запорізька	11,6	0,514	710	0,101	331,7	0,178	380,4	0,591	27140	0,512	9308	0,305
Івано-Франківська	12,5	0,603	198	0,016	298,9	0,159	7,0	0,010	5603	0,028	911	0
Київська	11,7	0,524	359	0,043	298,9	0,159	9,0	0,013	11904	0,170	6604	0,207
Кіровоградська	12,7	0,623	308	0,035	75,1	0,031	2,7	0,003	6996	0,060	3809	0,105
Луганська	8,9	0,247	2407	0,381	662,5	0,367	27,9	0,043	27691	0,524	8180	0,264
Львівська	12,6	0,613	580	0,079	266,8	0,140	1,4	0,001	15121	0,242	4822	0,142
Миколаївська	12,4	0,594	235	0,022	89,6	0,039	203,0	0,315	11126	0,152	3005	0,076
Одеська	16,5	1,000	348	0,041	192,2	0,098	8,0	0,012	19773	0,346	5361	0,162
Полтавська	12,8	0,633	401	0,050	202,2	0,103	183,3	0,285	14488	0,228	4687	0,137
Рівненська	13,6	0,712	205	0,017	61,5	0,023	1,5	0,002	5788	0,033	3043	0,077
Сумська	12,9	0,643	525	0,070	87,4	0,038	150,3	0,233	8937	0,103	3080	0,078
Тернопільська	16,3	0,980	1321	0,202	64,8	0,025	0,3	0	4803	0,010	1310	0,147
Харківська	11,0	0,455	683	0,096	310,4	0,165	83,2	0,129	25197	0,468	7125	0,226
Херсонська	13,6	0,712	213	0,019	84,0	0,036	30,3	0,046	9882	0,124	3067	0,078
Хмельницька	15,0	0,851	317	0,036	92,1	0,040	1,7	0,002	8372	0,090	2730	0,066
Черкаська	13,5	0,702	286	0,031	124,0	0,059	9,1	0,019	7827	0,078	2892	0,072
Чернівецька	15,1	0,861	110	0,002	433,3	0,236	0,2	0	4918	0,013	1805	0,032
Чернігівська	13,6	0,712	286	0,031	98,1	0,044	9,0	0,013	7269	0,066	3872	0,107
м. Київ	7,2	0,079	755	0,110	275,2	0,145	10,9	0,016	24931	0,462	22094	0,771

Таблиця 3.1. (продовження)

Показники соціальної напруженості регіонів України

Область	Невиплата заробітної плати, стипендії, пенсії, інших виплат	Відносний показник Z13	Загальна сума заборгованості оплати населенням житлово-комунальних послуг, млн. грн.	Відносний показник Z14	Смертність населення від зовнішніх причин у побуті, осіб, в т.ч. від нещасних випадків, самогубств, ДТП.	Відносний показник Z15	Чисельність дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування на 100000 дітей	Відносний показник Z16	Z у Сума	Інтегральний індекс соціальної напруженості Z in	Приналежність до групи за індексом соціальної напруженості
Вінницька	46	0,378	170	0,084	349	0,230	1001	0,348	4,732	0,295	3
Волинська	19	0,116	93	0,045	197	0,091	760	0,186	3,231	0,201	2
Дніпропетровська	110	1,000	180	0,908	864	0,700	1912	0,961	9,466	0,591	4
Донецька	97	0,873	1988	1,000	1192	1,000	1750	0,852	13,196	0,824	4
Житомирська	34	0,262	141	0,069	307	0,191	1467	0,662	4,820	0,301	3
Закарпатська	30	0,223	163	0,080	236	0,126	590	0,072	2,884	0,180	1
Запорізька	45	0,368	563	0,282	469	0,339	1562	0,726	6,305	0,394	4
Івано-Франківська	40	0,320	102	0,050	175	0,071	527	0,029	2,680	0,167	1
Київська	49	0,407	372	0,186	356	0,236	1216	0,493	4,395	0,274	3
Кіровоградська	14	0,067	126	0,062	360	0,240	1766	0,863	4,664	0,291	3
Луганська	58	0,495	942	0,473	602	0,461	1570	0,731	7,040	0,440	4
Львівська	46	0,378	405	0,202	374	0,252	498	0,010	3,961	0,247	2
Миколаївська	37	0,291	186	0,092	351	0,231	1969	1,000	4,776	0,298	3
Одеська	43	0,349	593	0,297	754	0,600	1650	0,785	6,117	0,382	4
Полтавська	21	0,135	273	0,136	411	0,286	1200	0,482	4,782	0,298	3
Рівненська	33	0,252	145	0,071	172	0,068	641	0,106	3,682	0,230	2
Сумська	19	0,116	182	0,090	328	0,210	1354	0,584	4,774	0,298	3
Тернопільська	27	0,194	79	0,038	175	0,071	483	0	3,435	0,214	2
Харківська	34	0,262	1355	0,681	595	0,454	1321	0,563	6,420	0,401	4
Херсонська	21	0,135	173	0,085	284	0,170	1480	0,670	4,552	0,284	3
Хмельницька	30	0,223	96	0,047	260	0,148	984	0,337	4,559	0,284	3
Черкаська	30	0,223	176	0,087	277	0,164	1172	0,463	4,608	0,288	3
Чернівецька	7	0	71	0,034	152	0,050	571	0,059	2,843	0,177	1
Чернігівська	8	0,009	105	0,051	278	0,165	1504	0,687	4,792	0,299	3
м. Київ	62	0,533	771	0,387	320	0,203	643	0,107	4,618	0,288	3

Таблиця 3.2.

Стандартизовані значення вихідних показників соціальної напруженості регіонів України

Область																	Z _y Сума	Z _{in}	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16		18	
Україна																0,506			
Вінницька	0,530	0,625	0,269	0,239	0,090	0,682	0,891	0,052	0,113	0,006	0,135	0,060	0,378	0,084	0,230	0,348	4,732	0,295	3
Волинська	0,608	0,395	0,079	0,048	0,023	0,444	0,950	0,061	0,024	0,001	0,086	0,074	0,116	0,045	0,091	0,186	3,231	0,201	2
Дніпропетровська	0,845	0,635	0,222	0,729	0,246	0,222	0,425	0,257	0,655	0,476	0,630	0,555	1	0,908	0,700	0,961	9,466	0,591	4
Донецька	0,556	0,677	0,746	1	1	0,492	0	1	1	1	1	1	0,873	1	1	0,852	13,196	0,824	4
Житомирська	0,685	0,697	0,285	0,172	0,118	0,682	0,782	0,044	0,034	0,006	0,076	0,055	0,262	0,069	0,191	0,662	4,820	0,301	3
Закарпатська	0	0,239	1	0,038	0,020	0,587	0,405	0	0,040	0,005	0,018	0,031	0,223	0,080	0,126	0,072	2,884	0,180	1
Запорізька	0,716	0,562	0,365	0,351	0,157	0,238	0,514	0,101	0,178	0,591	0,512	0,305	0,368	0,282	0,339	0,726	6,305	0,394	4
Івано-Франківська	0,242	0,260	0,349	0,119	0,012	0,412	0,603	0,016	0,159	0,010	0,028	0	0,320	0,050	0,071	0,029	2,680	0,167	1
Київська	0,654	0,677	0	0,280	0,093	0,253	0,524	0,043	0,159	0,013	0,170	0,207	0,407	0,186	0,236	0,493	4,395	0,274	3
Кіровоградська	0,365	0,750	0,603	0,153	0,117	0,587	0,623	0,035	0,031	0,003	0,060	0,105	0,067	0,062	0,240	0,863	4,664	0,291	3
Луганська	0,582	0,697	0,730	0,515	0,340	0,190	0,247	0,381	0,367	0,043	0,524	0,264	0,495	0,473	0,461	0,731	7,040	0,440	4
Львівська	0,670	0,260	0,158	0,293	0,188	0,333	0,613	0,079	0,140	0,001	0,242	0,142	0,378	0,202	0,252	0,010	3,961	0,247	2
Миколаївська	0,603	0,572	0,063	0,206	0,076	0,444	0,594	0,022	0,039	0,315	0,152	0,076	0,291	0,092	0,231	1,000	4,776	0,298	3
Одеська	0,927	0,479	0,412	0,388	0,158	0,063	1	0,041	0,098	0,012	0,346	0,162	0,349	0,297	0,600	0,785	6,117	0,382	4
Полтавська	0,525	0,781	0,063	0,244	0,075	0,619	0,633	0,050	0,103	0,285	0,228	0,137	0,135	0,136	0,286	0,482	4,782	0,298	3
Рівненська	0,623	0,322	0,269	0,079	0,028	1	0,712	0,017	0,023	0,002	0,033	0,077	0,252	0,071	0,068	0,106	3,682	0,230	2
Сумська	0,597	0,802	0,190	0,170	0,104	0,746	0,643	0,070	0,038	0,233	0,103	0,078	0,116	0,090	0,210	0,584	4,774	0,298	3
Тернопільська	0,381	0,427	0,111	0,060	0,028	0,761	0,980	0,202	0,025	0	0,010	0,147	0,194	0,038	0,071	0	3,435	0,214	2
Харківська	0,927	0,541	0,238	0,579	0,414	0,222	0,455	0,096	0,165	0,129	0,468	0,226	0,262	0,681	0,454	0,563	6,420	0,401	4
Херсонська	0,711	0,520	0,507	0,168	0,064	0,507	0,712	0,019	0,036	0,046	0,124	0,078	0,135	0,085	0,170	0,670	4,552	0,284	3
Хмельницька	0,618	0,625	0,746	0,180	0,058	0,492	0,851	0,036	0,040	0,002	0,090	0,066	0,223	0,047	0,148	0,337	4,559	0,284	3
Черкаська	0,520	0,697	0,492	0,217	0,086	0,698	0,702	0,031	0,059	0,019	0,078	0,072	0,223	0,087	0,164	0,463	4,608	0,288	3
Чернівецька	0,597	0,270	0,190	0,066	0,005	0,428	0,861	0,002	0,236	0	0,013	0,032	0	0,034	0,050	0,059	2,843	0,177	1
Чернігівська	0,582	1	0,412	0,134	0,065	0,714	0,712	0,031	0,044	0,013	0,066	0,107	0,009	0,051	0,165	0,687	4,792	0,299	3
м. Київ	0,891	0	0,063	0,492	0,359	0	0,079	0,110	0,145	0,016	0,462	0,771	0,533	0,387	0,203	0,107	4,618	0,288	3

ДОДАТОК К

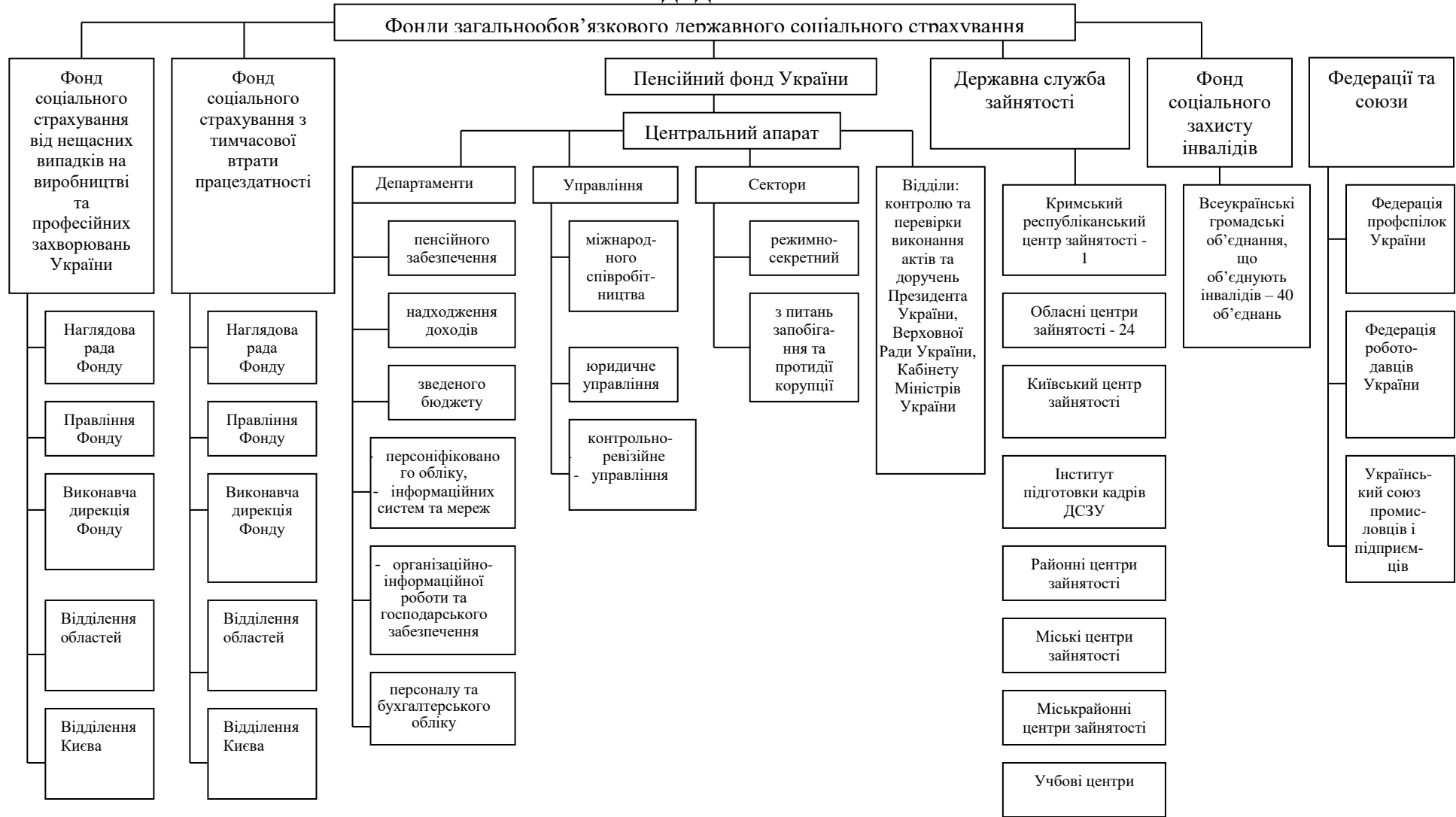

Рис. К.1. Структура органів державного соціального страхування

Об'єктивні потреби розвитку соціального обслуговування в національній економіці							
Перерозподіл суспільних благ	Захист від нестабільного соціально-економічного положення	Надання різних видів соціальних послуг	Соціальний контроль за девіантною поведінкою визначених груп населення	Індивідуалізація надання соціальних послуг	Реалізація моделі співробітництва в соціальній роботі („клієнт – спеціаліст”)	Підготовка кваліфікованих кадрів соціального обслуговування	Збір норм і правил надання всіх видів послуг
Системні функції соціального обслуговування							
<i>Регулювання</i> (організаційно-інформаційне управління), визначається на мікрорівні професійними групами, націлена на забезпечення ефективного використання потенціалу як технологій соціального обслуговування, так і клієнтів соціальних служб				<i>Інтеграції</i> (сервісна соціалізація) визначає функціональні взаємозв'язки в групах з опором на сучасні технології сервісної соціалізації		<i>Диференціації</i> – визначає дії в мікро соціальних групах з ресоціалізації індивідів з активної частини соціуму	
Основні тенденції розвитку структури соціального обслуговування							
Активний процес сервісної соціалізації, тобто скорочення часу існування мікросоціальних груп для одного клієнта за рахунок підвищення якості соціальних послуг			Диференціація соціального обслуговування за рахунок розширення спектру наданих послуг, їх індивідуалізації			Зниження кількості мікро соціальних груп, де клієнти знаходяться в складних життєвих ситуаціях	
Закономірності розвитку соціального обслуговування							
Вплив соціального обслуговування на суспільний розвиток		Провідна роль соціального обслуговування в соціальному захисті населення		Якісна зміна потреб через перехід до постіндустріального суспільства		Співвідношення темпів і пропорцій наданих послуг	Звільнення сімейних груп від функцій, що їм не властиві
Принципи соціального обслуговування							
<i>Аксіологічний</i> - ієрархії особистих, групових та суспільних цінностей		<i>Праксіологічний</i> - підвищення ефективності соціальних послуг, що надаються (професіоналізм суб'єктів соціальної діяльності)		<i>Культурологічний</i> – враховує розвиток цивілізації і культури, що проявляються в культурному розвитку клієнтів і спеціалістів соціального обслуговування		<i>Інтернальності</i> – збільшення кількості людей, що покладаються на себе і можуть при необхідності скористатися послугами сервісної ресоціалізації	
Фактори розвитку системи соціального обслуговування							
Рівень соціально-економічного розвитку держави		Накопичене соціальне багатство і зважені принципи його розподілу		Створення і реалізація оптимальних механізмів соціального обслуговування		Створення і реалізація оптимальних механізмів соціального обслуговування	
Основні ознаки нормативно-правового регулювання соціального обслуговування							
Єдиний комплекс державних законів	Підзаконні нормативні акти, що встановлюють порядок управління системою і підсистемами соціального обслуговування відповідно до діючого державним законодавства		Нормативна регламентація діяльності закладів і категорій спеціалістів соціальних служб		Правові акти, що забезпечують захист прав клієнтів соціальних служб		Заходи з підвищення рівня правосвідомості населення і працівників соціальних служб
Соціальне обслуговування населення за впливом:							
<i>Пасивне</i> (соціальна допомога)			<i>Активне</i> (інтерналізація)			<i>Інтерактивне</i> (ресоціалізація)	
Європейська класифікація методів соціальної роботи:							
Соціальне страхування		Соціальне забезпечення		Соціальна допомога		Соціальна робота з інвалідами	
Американська класифікація методів соціальної роботи:							
Соціальна робота з групами людей		Соціальна робота з інвалідами		Соціальна робота з групами людей		Соціальна робота з общиною	
Методи соціальної роботи за напрямками та формами соціальної роботи							
<i>Соціально-економічні</i> – законодавчо установлені способи регулювання матеріальних і економічних умов життєдіяльності клієнтів та їх сімей (фінансова та натуральна допомога, пенсії, пільги)			<i>Організаційно-розпорядчі</i> – прийняті в даному суспільстві способи впливу на клієнта, які спрямовані на регулювання його поведінки, вирішення труднощів і проблем			<i>Психолого-педагогічні</i> – основна мета яких розвиток внутрішніх ресурсів особистості, способи впливу на свідомість, почуття, волю окремих членів сім'ї з метою формування в них визначених знань, вмінь, якостей особистості, корекції відношення до себе, інших, світу	
Основні компоненти соціального обслуговування							
Системно-об'єктивний , що передбачає індивідуальний підхід до соціального обслуговування		Системно-суб'єктивний , який орієнтований на професійних працівників, процес проходить стадії „спілкування клієнта зі спеціалістом → соціальна взаємодія „клієнт – спеціаліст” → соціальні відносини → сервісна соціалізація”		Системно-середовищний , що передбачає середовище соціального обслуговування, до якого входять заклади, кадрові та інформаційні забезпечення функціонування закладів соціального обслуговування, а також зовнішнє соціальне середовище, що включає сім'ї, заклади охорони здоров'я та освіти, служби працевлаштування. Компонент орієнтований на		Системно-змістовний – передбачає позитивні зміни соціального стану чи соціального статусу клієнта як результат соціального обслуговування	

		регіональний аспект процесу соціального обслуговування.											
Об'єкти – люди (клієнти), соціальні групи, що мають потреби, інтереси, бачення світу та ціннісні орієнтації	Суб'єкти – спеціалісти і соціальні організації, професійно компетентні, що працюють з об'єктами і мають професійні інтереси, а також клієнти соціального обслуговування, які пройшли фазу інтерналізації і досягли соціальної суб'єктності, працюють в якості волонтерів. Функції спеціалістів:		Соціальні зв'язки та стосунки, що складаються при взаємозв'язках типу „об'єкт – суб'єкт”, що утворюють мікросоціальні групи та „суб'єкт – суб'єкт”, що утворюють професійні групи	Матеріально - фінансові ресурси	Матеріальна та духовна культура об'єктів і суб'єктів	Норми та стандарти – принципи, види, форми та технології надання соціальних послуг							
	Управлінська (зайняті управлінською працею)												
	Особистісна (зайняті контактною соціальною роботою в рамках основних видів соціального обслуговування)												
	Профілактична (зайняті профілактичною та превентивною соціальною роботою)												
Види соціального обслуговування													
Матеріальна допомога: грошові засоби, продукти харчування, ліки, засоби санітарії і гігієни, предмети догляду за дітьми, одяг, взуття, предмети першої необхідності; спеціальні транспортні і технічні засоби профілактики інвалідності та реабілітації для інвалідів і людей, що потребують стороннього догляду	Соціальний патронаж громадян і сімей, що потребують постійного нестационарного обслуговування: допомоги у вигляді соціально-побутових послуг, взаємодію в отриманні медичної чи іншої допомоги, послуги по догляду за дітьми	Стационарне обслуговування громадян, які частково чи повністю втратили здатність до самообслуговування і потребують постійної сторонньої допомоги: створення необхідних умов життєздатності, проведення заходів медичного, психологічного, соціального характеру, забезпечення харчуванням, доглядом	Надання тимчасового притулку громадянам без визначеного місця проживання і занять, безпритульним дітям і підліткам, що потребують такої допомоги	Організація денного перебування громадянам похилого віку та інвалідам, що мають здатність до самообслуговування та самостійного пересування; людям, які знаходяться у важкій життєвій ситуації	Консультаційна допомога громадянам і сім'ям в галузі соціально-економічного і медико-соціального забезпечення життєдіяльності, психолого-педагогічної допомоги, правового захисту	Реабілітаційні послуги: допомога в професійній, соціальній, психологічній реабілітації громадян, які є інвалідами, реабілітаційна робота з неповнолітніми і іншими громадянами з суспільно-загрозливою поведінкою							
Територіальні центри соціального обслуговування (Регіональний інститут соціального обслуговування)													
<i>Принципи створення</i>													
Профілактичної направленості обслуговування, його нормативного забезпечення	Рівних можливостей громадян незалежно від національності, статі, віку	Пріоритетності розвитку системи нестационарних форм комплексного обслуговування	Реструктуризації стационарної ланки соціальних служб, які спрямовані на розвиток закладів, зниження затратності і підвищення якості послуг	Профілактичної направленості	Доступності, добровільності, сприяння соціальній адаптації з опором на власні сили	Адресності надання безплатних соціальних послуг	Законності і врахування міжнародних стандартів	Рівномірного розподілу закладів по території регіону	Реструктуризації закладів соціальної сфери з метою впровадження в них соціальних служб	Гуманності, доброзичливості, збереження конфіденційності	Підвищення престижу професії соціального працівника	Адресності, пріоритету сприяння громадянам, що знаходяться в соціально небезпечному стані	Організації системи підготовки і перепідготовки кадрів
Структура соціального обслуговування на мікрорівні - сукупність зв'язків і відносин на кожен момент, в які вступають між собою клієнти і спеціалісти мікросоціальних груп і спеціалісти в професійних групах щодо підвищення соціальної суб'єктності індивідів, що входять у мікросоціальні групи													
Участь спільноти в прийнятті соціальних рішень													
<i>Вищий рівень:</i> Соціальне партнерство, коли суспільство бере участь у прийнятті рішень, здійснює контроль над виконанням рішень і тим самим бере участь в управлінні													
<i>Середній рівень:</i> Партнерство і співробітництво громадян з владою, яке обмежується переговорами та обміном думками													
<i>Нижчий рівень:</i> Суспільство не бере участі в процесах прийняття рішень (участь в мітингах, передача органам влади скарг, протестів та ін.)													

Рис. К.2. Система соціального обслуговування в національній економіці

Таблиця К.2.

**Найбільші підприємства, що входять до Топ - 100 підприємств Глобального договору
з корпоративної відповідальності**

Підприємства, що є ініціаторами соціальних проектів	Сфера діяльності	Участь компанії в соціальних проектах
Державне підприємство «Національна атомна енергогенеруюча компанія «Енергоатом»	«Енергоатом» забезпечує близько 55% потреби України в електроенергії, в осінньо-зимові періоди цей показник сягає 70%.	До 25-ої річниці Незалежності України працівники Рівненської АЕС провели у місті патріотичну акцію «Посміхнись, Україно!». Команда бігунів НАЕК «Енергоатом» змагалися в марафонських естафетах та класичних марафонах на подолання дистанцій. У 2016 році команда Компанії успішно виступила в Київському міжнародному марафоні Wizz Air, Kyiv City Marathon 2016, шостому Київському міжнародному півмарафоні Nova Poshta Kyiv, Half Marathon 2016 та в марафоні Kyiv Euro Marathon, який проходив у рамках святкування Дня Європи в Києві. У Національному музеї українського народного декоративного мистецтва в рамках акції з підтримки воїнів АТО та українських політ'язнів Компанія провела пересувну виставку дитячих робіт «З надією до Перемоги!».
ПАТ „Концерн Галнафтогаз”	Роздрібна торгівля нафтопродуктами, супутніми товарами та послугами через власну мережу АЗК „ОККО”	Шестиденний благодійний марафон-ярмарок «Від Андрія до Миколая», який мав за мету збір коштів на придбання рентген-апарату для потреб онкологічного відділення Західно-регіонального дитячого спеціалізованого центру. Компанія надає пальне для проекту "Соціального таксі" (послуга перевезень людей в інвалідних візках у Львові, що реалізована НГО "Народна Допомога. Львів"). У рамках підтримки принципів безбар'єрності надає пальне для потреб Львівського обласного центру реабілітації інвалідів.
ПАТ „Оболонь”	Провідний національний виробник пива безалкогольних та слабоалкогольних напоїв, мінеральних вод	Компанія є спонсором міжнародних спортивних змагань, зокрема Міжнародного дитячо-юнацького турніру з футболу, який проводиться 15 раз на базі школи № 170 м. Києва та спортивної школи «Зміна». Також на кошти підприємства збудовано сучасний стадіон «Оболонь-Арена» для клубу в Оболонському районі м. Києва. Генеральний спонсор Чемпіонату України з футболу у 2012 р. «Оболонь» підтримує школу Мистецтв № 5 м. Києва, де навчаються творчо обдаровані діти. Корпорація підтримує партнерські стосунки з громадськими організаціями, які об'єднують дітей-сиріт, інвалідів та людей з особливими потребами, ветеранів. Допомагає закладам культури, наприклад, Національному музею Тараса Шевченка в Києві, музею Гетьманства, Національному музею українського народного декоративного мистецтва, музею Івана Гончара та іншим.
Компанія „ВОЛЯ”	Національний український Провайдер, який надає комплекс сучасних телекомунікаційних послуг: кабельне цифрове телебачення, високошвидкісний доступ до Інтернету, відео на замовлення, голосовий зв'язок, а також послуги найбільшого в Україні дата-центру.	Співпраця у створенні англійської версії документального фільму «Чорнобиль 3828», допомога міському фестивалю-конкурсу дитячої творчості «Харківські дворики», проведення спільного з Нацбанком України проекту з передання комп'ютерів Зеленогайській школі-інтернату, участь в Інтерсимпозиумі, конкурсі керамістів у Опішному (Полтавська обл.), створення сенсорної кімнати для дітей з розумовими та фізичними вадами у Таращі Київської обл. разом із «Міжнародним благодійним фондом «Україно! Я за тебе!»». Співпраця з благодійним фондом „ДАР”. Благодійний фонд «ДАР» підтримав понад 20 проектів, спрямованих на розвиток вихованців шкіл-інтернатів для дітей із вадами розвитку, дитячих будинків, відвідувачів художніх закладів, що сприяють соціалізації дітей з особливими потребами та дітей, яких виховує держава. Серед них: багаторічні програми «Репродуктивне здоров'я підлітків та соціально-психологічна адаптація дітей-інвалідів, виховання толерантності в умовно здорових дітей», підтримка театру «Тимур», дитячої циркової студії на базі Старого цирку в Харкові, літнього табору для важких підлітків у Привітному (Крим) – разом із фондом «Спасіння дітей від наркотиків», міжнародна фотовиставка «Планета дітей» до «Дня захисту дітей» та багато іншого.

		Також фонд підтримує програми, спрямовані на збереження культурної й історичної спадщини (художника В. Г. Кричевського та мистецької династії Саєнків), Харківського музею Холокосту. Фонд надає допомогу організаціям інвалідів, ветеранів війни та учасників бойових дій Києва за письмовими зверненнями від цих організацій. Поширення освітньої програми «Безпечний Інтернет для дітей» на інші регіони.
Кондитерська фабрика „ROSHEN”	200 видів кондитерських виробів шоколадні цукерки, карамель, шоколад, печиво, вафлі, бісквітні рулети, торти, тістечка	Побудова світломузичного фонтану (довжина 140 м., висота струменя 60 м.) із єдиною у світі системою занурення під воду та можливістю відео проектування. Реконструювання набережної р. Піденний Буг, розширення нижнього та верхнього променадів з 15845 до 16493 м.кв. На території ділянок двох скверів влаштовано пішохідні доріжки, встановлено дитячий майданчик зі спеціальним антитравмовим покриттям, прогулянкову алею та територію, що знаходиться нижче рівня верхнього променаду влаштовано різноманітні типи сходинок маршів, а також пандуси для осіб з обмеженими фізичними можливостями (вартість проекту 70 млн. грн.). Встановлено 80 дитячих ігрових майданчиків по всій Україні.

ДОДАТОК Л

Характеристика державного регуляторного механізму підтримки соціально орієнтованої стабілізації національної економіки

Державний регуляторний механізм підтримки соціально орієнтованої стабілізації національної економіки		
<p>Базові поняття державного регулювання в соціально орієнтованій стабілізації національної економіки - суб'єкт регулювання, об'єкт регулювання, засоби регулювання, процес регулювання, умови регулювання, результат регулювання, система регулювання, середовище регулювання.</p>		
<p>Процес державного регулювання в соціально орієнтованій стабілізації національної економіки – сукупність операцій, процедур, функцій, які здійснює суб'єкт за допомогою засобів чи безпосередньої взаємодії на об'єкт (типологія функцій управління, планування, програмування, організація, керівництво, контроль, регулювання)</p>		
<p>Суб'єкт державного регулювання в соціально орієнтованій стабілізації національної економіки – це особистість чи соціальна спільність, яка володіє потребами (установками) і спроможністю (знаннями та вміннями) здійснювати управлінську діяльність (типологія суб'єктів, управлінська культура, методи, принципи, способи, прийоми, дії, операції). Наближення суб'єкта регулювання до реального регулювання економічним розвитком передбачає подальшу конкретизацію, яка здійснюється у формі програмування. Конкретизація здійснюється не на рівні завдань, а на рівні визначення кількісних та якісних показників (параметрів) результату управління економічним розвитком: „Мета → ідея → план → концепція → програма”</p>		
<p>Об'єкт державного регулювання в соціально орієнтованій стабілізації національної економіки – організації, соціальні інститути, трудові колективи, фірми, підприємства, держава, регіони, природні і штучні об'єкти, особистості, групи, спільноти, партії.</p>		
<p>Засоби державного регулювання в соціально орієнтованій стабілізації національної економіки – всі матеріальні явища, які виступають в якості сигналів управлінського впливу суб'єкта на об'єкт. В якості таких засобів управління виступають накази, розпорядження, укази, закони (типологія засобів, фактори і стимули регулювання, інструментарій управління) <i>Типологізація засобів державного регулювання:</i></p>		
<p><i>За формою:</i> вербальні чи невербальні</p>	<p><i>За характером впливу на об'єкт регулювання:</i> засоби заохочення (позитивного впливу) засоби покарання (негативного впливу)</p>	<p><i>За субстратом:</i> натуральні (речові та сервісні) чи знакові (фінансові та символічні)</p>
<p>Умови державного регулювання в соціально орієнтованій стабілізації національної економіки – компоненти інших систем діяльності, що включені в систему регулювання в якості компенсаторів. Необхідність умов визначається обмеженістю потенціалу власних компонентів системи управління (суб'єкта, об'єкта, засобів, процесу), тому виникає потреба компенсації цієї обмеженості і звернення за допомогою до інших систем діяльності – ресурсне забезпечення державного регулювання економічним розвитком.</p> <p>Державне регулювання як система не є абсолютно замкненою цілісністю, а існує з іншими системами, які: а/ або нейтральні, індеферентні відносно до управління; б/ цілісно включені в нього як середовище; в/ частково, компонентно активні відносно до регулювання.</p>		
<p><i>Умови адекватні</i> – однорідні, гомогенні компоненти інших систем регулювання: суб'єкти чи засоби регулювання</p>		<p><i>Умови неадекватні</i> – компенсація відбувається за рахунок компонентів інших систем</p>
<p>Результат державного регулювання в соціально орієнтованій стабілізації національної економіки – реалізована мета суб'єкта управління, ідеальний образ майбутнього, функціонування всієї соціально-економічної системи</p>		
<p>Середовище державного регулювання в соціально орієнтованій стабілізації національної економіки – всі інші системи соціуму, активний фон та потенціал управлінської діяльності (зовнішнє середовище, типологія середовищних систем, диспозиційна характеристика середовища) <i>Аксіологічний аспект аналізу середовища</i> - середовище є активним фоном державного регулювання, сприяє чи заважає функції державного регулювання. <i>Компенсаторний аспект аналізу середовища</i> – середовище зі всім складом його сфер є потенціалом, ресурсом для поповнення обмеженостей всіх компонентів системи державного регулювання</p>		
<p>Система державного регулювання в соціально орієнтованій стабілізації національної економіки – функціональні взаємозв'язки всіх компонентів державного регулювання, що створюють цілісність управлінської діяльності. Система створює упорядкованість управлінської діяльності. Система охоплює інші компоненти, упорядковує їх, інтегрує. <i>Типологія модифікації системи державного регулювання соціальним розвитком</i></p>		
<p>Компонентна зміна системи у формі зміни складу, знищення деяких компонентів і включення нових</p>	<p>Структурна зміна системи у формі нового розподілу ролей, встановлення нових зв'язків підпорядкованості</p>	<p>Цілісна зміна системи, її складу та її структури</p>
<p>Завдання державного регулювання в соціально орієнтованій стабілізації національної економіки (збереження потенціалу ключових галузей економічної та соціальної сфери як основи для проведення в майбутньому активної економічної політики, спрямованої на людину)</p>		

<p>Методи державного регулювання в соціально орієнтованій стабілізації національної економіки – знаходять конкретизацію в принципах, які вміщують способи діяльності суб'єкта регулювання. Самі способи розгортаються в систему прийомів діяльності, а їх реалізація проявляється в сукупності дій. Дії суб'єкта регулювання диференціюються на операції. Операції – це самі конкретні акти діяльності.</p> <p>„Метод → принцип → спосіб → прийом → дія → операція”</p>														
Індивідуальні – такі, що вирішуються людиною, від них залежать його умови життя	Соціально-групові, які виявляють особливості розвитку окремої організації чи групи, визначають їх функціонування і розвиток	Внутрішні, що мають значення для економічної системи, визначають її внутрішній розвиток	Зовнішні, які розкривають шляхи і перспективи існування економічної системи з врахуванням зовнішніх факторів	Міжсистемні, які охоплюють особливості економічного розвитку в масштабі сукупності економічних систем, створених для реалізації різних цілей	Глобальні, що включають особливості економічного розвитку в масштабах людства									
<p>Рівні державного регулювання в соціально орієнтованій стабілізації національної економіки</p>														
Загальнолюдський – забезпечується міждержавними структурами та організаціями (вирішуються проблеми виживання людства в цілому)	Міждержавний – забезпечується різними міждержавними структурами, діяльність яких обумовлена соціальними цілями і завданнями сукупності країн	Державний – забезпечується управлінськими структурами окремих країн (діяльність спрямована на збереження суверенітету держави і реалізацію інтересів громадян)	Регіональний – забезпечується муніципальними органами влади (діяльність пов'язана з розвитком регіону і спрямована на реалізацію інтересів його жителів, розвиток економіки регіону)	Підприємства, соціальних організацій і груп – спрямований на економічний розвиток	Поведінки особистості як істоти соціальної									
<p>Моделі державного регулювання в соціально орієнтованій стабілізації національної економіки</p>														
<p>Субординація – взаємні, які базуються на підлеглості молодшого перед старшим</p> <p>Реордінація – це різновид радикальних комплексних змін, які передбачають перебудову управлінської структури</p>	<p>Координація – процес розподілу управлінської діяльності в часі, забезпечення взаємодії різних частин суспільства в інтересах виконання завдань</p>													
	<p>Вимога до координації – додержання принципу збереження у процесі руху суспільства до якісно нового стану <u>соціальної рівноваги</u></p>													
	<p>Підтримується методами</p>													
	<p>у соціальній сфері: забезпечення рівних соціальних прав, соціальної стабільності та рівня життя і прибутків різних соціальних груп</p>		<p>в економічній сфері: державне регулювання економіки, цін, прибутків, сфери зайнятості, фінансування соціальної структури, як загальнодержавної системи соціального відтворення і соціальних гарантій</p>		<p>в політичній сфері: запровадження системи інституціональних механізмів забезпечення демократичних і соціальних прав громадян та їхнього реального впливу на політику</p>									
	<p>Загальна мета координації – оптимізація відповідності результатів економічної діяльності соціальним цілям суспільства</p>													
	<p>Координаційна управлінська діяльність за характером</p>													
	<p><i>Превентивна</i> – передбачення управлінських проблем і труднощій</p>		<p><i>Ліквідуюча</i> – ліквідація збоїв в системі управління</p>		<p><i>Регулююча</i> – збереження існуючої схеми управління</p>		<p><i>Стимулююча</i> – покращання діяльності управлінської системи</p>							
<p>Механізми дії координаційної управлінської діяльності (не мають жорстких просторових і часових меж, існують в руслі соціальної політики як комплекс заходів щодо підвищення рівня матеріального та духовного добробуту суспільства)</p>														
<p><i>Неформальний непрограмуемый</i> - такий, що здійснюється добровільно, неформально, без попереднього планування зі сторони керуючої системи</p>		<p><i>Програмуемый безособистий</i> – передбачає знання часто виникаючої проблеми управлінської координації і відпрацювання визначеного плану дій</p>		<p><i>Індивідуальний</i> – вимагає актуалізації особистих інтересів і цілей в загальних інтересах і цілях</p>		<p><i>Груповий</i> – часто використовується в практиці, широко використовуються спеціальні комісії, різні комітети</p>								
<p>Принципи державного регулювання в соціально орієнтованій стабілізації національної економіки</p>														
Органічної взаємодійності і цілісності суб'єкта управління	Державної законності системи управління організації, регіоном, галузю	Забезпечення внутрішньої правової регламентації створення, функціонування і розвитку суб'єкта	Єдності спеціалізації і уніфікації процесів управління	Багатоваріантно-сті управлінських рішень	Забезпечення стійкості системи відносно до зовнішнього середовища	Мобільності процесів управління	Автоматизації управління	Єдності управління						
<p>Функції державного регулювання в соціально орієнтованій стабілізації національної економіки</p>														
<p>за ознакою структурної динаміки</p>					<p>за характером предмета діяльності</p>									
Цілеспрямованість а цілеосягнення	Адміністративна	Інформаційно-аналитична	Прогнозування	Планування	Мотиваційно-стимулююча	Коректуюча діяльність управління	Утримання можливих відхилень і функціонування системи	Забезпечення компетентності	Забезпечення контролю	Створення благоприємного клімату	Забезпечення цілісності системи	Підвищення якості і ефективності діяльності	Інформаційно-управлінська	Сервісно-управлінська
<p>Державне регулювання в соціально орієнтованій стабілізації національної економіки за терміном</p>														
Тактичне	<p><i>Стратегічне</i> – пов'язане з перспективними цілями і завданнями, розробка основних довгострокових цілей, затвердження курсу дій і розподілу ресурсів</p>													
	<p>Стратегічне державне регулювання в соціально орієнтованій стабілізації національної економіки за типом</p>													

<i>Регулярне стратегічне державне регулювання - є логічним продовженням стратегічного планування</i>		<i>Стратегічне державне регулювання в реальному масштабі часу, пов'язане з вирішенням несподівано виникаючих завдань</i>			
Підсистема аналізу	Планування стратегії і підсистема реалізації стратегії				
Стратегічне державне регулювання в соціально орієнтованій стабілізації національної економіки за позицією					
Соціально передбачення, об'єктами якого є соціальні системи та суспільні процеси	<p><i>Державне прогнозування</i> Виконує <u>функції</u>: орієнтування, нормативну, попереджувальну. Має <u>принципи та ознаки</u>: узгодженості, системності, рентабельності, верифікації, обґрунтованості, безперервності, активності</p>		<p><i>Державне проектування</i> являє собою специфічну діяльність, результатом якої є наукове, теоретичне і практичне визначення варіантів, прогнозного і планового розвитку нових соціальних процесів та явищ</p>		
	<p><u>Види прогнозування:</u> <i>Екстраполяційне</i> – передбачає майбутнє, що самоорганізовується <i>Цільове</i> – свідомо організоване майбутнє</p>		Засоби здійснення		
	<p><u>Шляхи використання прогнозів:</u> <i>Нейтральний</i> (залишається поза увагою людей, не розголошується); <i>Конструктивний (відкритий)</i> – стає основою для втручання в перебіг економічних процесів</p>		Способи аналізу і переробки інформації про стан економічних систем і процесів, тенденцій їх розвитку, виникнення і розвитку проблемних ситуацій, потреб суб'єктів	Методи безпосереднього проектування, за допомогою яких створюються таблиці, креслення, бланки, схеми, макети, коди, символи, алгоритми, блок-таблиці, матриці	Засоби, за допомогою яких забезпечуються здійснення управління процесом самої проектної діяльності
	<p><u>Ефекти прогнозів:</u> самоорганізації, самоліквідації, само трансформації, прискорення або уповільнення, посилення або послаблення, випередження або наслідку</p>		Експертиза економічного проекту включає:		
	<p><u>Методологічні презумпції глобального економічного прогнозування:</u> <i>Принцип невизначеності майбутнього</i> – пов'язаний з критикою класичного детермінізму і відкриттям стохастичних процесів. <i>Поняття біфуркації</i> – роздосення перебігу процесів, що досягли певної критичної величини, після якої втрачається однозначна залежність між минулим і майбутнім станами соціальної системи. <i>Принцип дискретності простору часу</i>, який говорить, що в точках біфуркації створюються передумови якісно нових станів, що дають якісно інше майбутнє</p>		Оцінка якості проекту, викладена в експертних висновках → Використання експертних методів в діагностичних і прогнозних дослідженнях → Розгляд підготовленого тексту проекту конкурсними комісіями, інвесторами, органами державної влади і органами місцевого управління → Використання експертних оцінок в рамках поточного контролю над реалізацією проекту → Встановлення при завершенні проекту ступеня його втілення відповідно до замислу		
			Схема економічного проекту включає:		
		Вияснення проблеми → Соціальне замовлення → Соціальний паспорт → Цілі проекту → Завдання проекту → Нормативний прогноз → Верифікація і корегування → Модель → Конструкт-проект			

ДОДАТОК М

Формування стратегії державного регулювання процесів соціально орієнтованої стабілізації національної економіки

<u>I. Сучасний стан соціальної компоненти національної економіки</u>	<p><i>1. Загрози економічним, соціальним та культурним устоям країни.</i> Це відображається в ідейному вакуумі, в знеціненні і частковій втраті низки основоположних соціальних і моральних цінностей: добра, справедливості, чесності, добровільних обмежень заради суспільного блага. Значні масштаби коруптованості, використання національного багатства з метою особистого збагачення, зриву умов стійкого розвитку і матеріальних основ життя майбутніх поколінь – все це викликає неприйняття основною масою населення країни, породжує розгубленість і песимізм у суспільстві, відчуження від перетворень, що відбуваються. <i>2. Екстраординарні для сучасного часу втрати інтелектуального потенціалу.</i> Відбулася втрата цінностей знань і праці. Інтелектуальна праця і знання не затребувані державою, значно погіршилась якість освіти в усіх ланках освітньої системи. В таких умовах вчений, учитель, лікар, інженер, агроном, і багато інших професійних груп інтелігенції не мотивовані до праці, а навпаки поставлені в принизливе становище низької матеріальної, соціальної та моральної оцінки. У наявності велике протиріччя між потребами інноваційного та культурного розвитку країни з втратою значної частини інтелектуальних здібностей суспільства. <i>3. Бідність за доходами та житлом, соціальна нерівність, диференціація в якості і рівні життя.</i> В „працюючих бідних” втрачена ефективна трудова мотивація, яка заснована на можливості чесною працею забезпечити гідне існування себе та своєї сім’ї. На іншому полюсі – олігархічні та близькі до них владні угруповання володіють збитковим багатством і намагаються спрямувати розвиток країни на шлях своїх приватних інтересів. <i>4. Високий ступінь соціального відчуження.</i> Загрозливі масштаби прийняли також масовість важких життєвих ситуацій в сім’ях через велике безробіття в середніх і малих містах і в сільській місцевості, невлаштованість значної частини молоді, яка вимушена працювати не за спеціальністю, виїжджати за кордон чи залучатися до згубних звичок; широкого розповсюдження дитячої безпритульності, соціального сирітства. <i>5. Слабкість громадянського суспільства.</i> Широко розповсюджені соціальна апатія, роздрібненість населення, яке залишене наодинці зі своїми проблемами та високим ступенем недовіри до бізнесу, влади та один до одного. Зворотною стороною цього процесу є безконтрольне всевладдя бюрократії, яка зрослася з олігархічним капіталом. Умови, ресурси та стимули до соціальної саморганізації і самодіяльності населення практично відсутні. В результаті реформ на користь олігархічного капіталу сформувалося суспільство, яке не є соціально спільним.</p>
<u>II. Передумови економічних перетворень</u>	<p><i>1. Збереження в усіх інститутах держави сили опору етичному, інтелектуальному, соціальному і економічному руйнуванню країни,</i> а також знань та енергії, здатних відродити і побудувати сучасну процвітаючу соціальну державу. Зростає роль інститутів, які активно сприяють відродженню самоосвіти населення: культурних традицій, сім’ї, наукового та технічного просвітництва, національного кінематографа, літератури та мистецтва, фізкультури і спорту, народної творчості. <i>2. Розуміння активної частини суспільства і керівництва країни необхідності пріоритетного вирішення назрілих соціальних проблем</i> на основі концептуальних економічних змін як основної умови входження України до числа конкурентноздатних держав з високою якістю та рівнем життя населення. Важливо розширювати масштаби і вплив соціальної відповідальності корпоративного сектора, для того щоб у всіх прошарках населення посилювалось розуміння своєї відповідальності за країну. Необхідно підвищувати роль суб’єктів приватного капіталу в постановці і вирішенні загальнонаціональних економічних, культурних, соціальних і екологічних проблем. <i>3. Укріплення української державності, її здатності активно впливати на суспільство, працю, капітал</i> з метою переходу від виживання до економічного розвитку та стабілізації економіки. Розвиток організацій громадянського суспільства: різних організацій на основі самоуправління, профсоюзів, неурядових суспільних організацій, які сприяють подоланню роздрібненості населення, сприяють інтеграції суспільства та формуванню державно-приватно-соціального партнерства.</p>

<p>III. Цільові орієнтири і принципи державного регулювання соціально орієнтованого забезпечення стабілізації національної економіки</p>	<p><i>Мета соціально орієнтованої стабілізації економіки України – визначення орієнтирів досягнення благополучного та безпечного життя для людей, сімей, на основі їх збереження, а також побудова конкурентоспроможної економіки, яка забезпечує рівні можливості для самореалізації особистості в суспільстві, базові соціальні гарантії і життєво важливі інтереси всіх прошарків населення. Загальнонаціональна мета є важливим кроком до консолідації та об'єднання українського народу. Розвиток економіки країни має бути направлений на створення гідного рівня і якості життя населення всіх українських громадян та їх сімей в вільній і демократичній соціальній державі. При розробці і реалізації соціально орієнтованої стабілізації економіки потрібно опиратися на такі принципи:</i></p> <p><i>Відповідальність кожного громадянина країни за розвиток свого потенціалу, що забезпечується за рахунок своєї праці, своїх новаторських здібностей та особистих доходів матеріального благополуччя сім'ї і вкладу в процвітання країни як умови отримання свободи та процвітання.</i></p> <p><i>Підтримка зусиль громадян та організацій із забезпечення свого матеріального та духовного благополуччя; створення можливостей для розкріпачення їх ініціативи і самостійності, всіякого сприяння зростанню репродуктивного, економічного, духовного і соціального потенціалу сім'ї.</i></p> <p><i>Фундаментальне значення соціальної справедливості. Діяльність держави і громадянського суспільства має бути спрямоване на досягнення рівності людей: в праві на життя і свободу; можливостей примноження і реалізації їхніх здібностей до досягнення гідного становища в суспільстві та справедливої долі в суспільному продукті і доходах; в гідній оплаті праці, розвитку і використанні новаторських здібностей, які прив'язані до росту продуктивності та економічної ефективності. Мають бути реально забезпечені рівні державні мінімальні соціальні гарантії кожній сім'ї, незалежно від всіх інших умов, соціальний захист людей з обмеженими можливостями, що знаходяться у важкій життєвій ситуації.</i></p> <p><i>Висока економічна ефективність корпоративного і державного секторів економіки, а також сектора домашніх господарств. Економіка повинна створювати можливості для повної і продуктивної зайнятості і соціальної справедливості. Тільки на основі її високої ефективності може бути створена соціальна держава і досягнуте високе благополуччя та всебічний розвиток кожної людини.</i></p> <p><i>Верховенство прав та свобод громадян, що реалізуються через конституційні гарантії, участі в прийнятті рішень з підвищення благополуччя, розвитку соціальної держави як безпосередньо так і через місцеве самоуправління і організації громадянського суспільства. Українська держава, всі її гілки та рівні влади, інститути громадянського суспільства мають слугувати процвітанню українського населення. Основні сфери життєдіяльності, що забезпечують безпеку життя і здоров'я населення, що звеличують і оберігають його потенціал: охорона здоров'я, освіта, культура, правопорядок, піклування про сім'ю, дітей, молодь, соціальний захист людей похилого віку та інвалідів мають стати пріоритетними в довгостроковому соціальному розвитку країни.</i></p> <p><i>Висока якість суспільства, що включає стабільний ріст: якість особистості (здоров'я, освіченість, моральність, соціалізація), якість сім'ї (покращання економічних, виховних, природоохоронних функцій, міцності сім'ї, духовності та громадянської позиції); якості населення (росту очікуваної тривалості життя, народжуваності, скорочення смертності, збільшення об'єму і професійності робочої сили, її творчих можливостей); активності і творчої діяльності громадянських організацій (професійних і місцевих організацій, неурядових організацій, суспільних рухів та політичних партій); постійне скорочення: груп ризику (хворих алкоголізмом, токсикоманією, наркоманією, психічними порушеннями та іншими соціальними хворобами); груп з необмеженими трудовими можливостями (ті, що втратили працездатність за віком чи інвалідністю).</i></p> <p>Фундаментальність цього напрямку реалізації соціально орієнтованої стабілізації економіки опирається на: класичні праці з питань соціалізму; універсальні теорії людського розвитку, що базуються на загальній та професійній освіті; центральна роль розвитку людського потенціалу в підвищенні рівня і якості життя людей; „функція доходів”, відповідно до якої індивідуальний дохід залежить виключно від тривалості навчання (рівня отриманої освіти), продуктивності праці і стажу практичної роботи; безпосередній вплив освіти на збільшення темпів економічного росту країни;</p>
---	---

IV. Завдання і основні напрями державного регулювання соціально орієнтованої стабілізації національної економіки

стратегічне значення соціально-економічного розвитку інституту сім'ї; виключно важливу необхідність розвитку суспільного сектора, включаючи механізми реалізації суспільного вибору.

Висока якість трудової та новаторської діяльності, включаючи стабільне зростання: трудового потенціалу (загальної та професійної освіти, навиків, умінь, компетенцій; узгодження програм освіти з потребами економіки в структурі і якості висококваліфікованої робочої сили, прогресивності і технічної оснащеності робочих місць; безпечних умов і охорони праці, що забезпечує збереження здоров'я у процесі праці); якість праці (розширення розумової компоненти в порівнянні з фізичною компонентою і самореалізації людей в процесі трудової діяльності; підвищення продуктивності праці; зростання розмірів первинних і вторинних трудових та новаторських доходів в порівнянні з вартістю життя); якість трудового середовища (підвищення можливостей прояву в процесі праці елементів творчості і самостійності, зміна видів діяльності і кар'єрного зростання; участь у підготовці і прийнятті рішень, в управлінні організацією); якість інфраструктури трудової діяльності (розширення інформаційної забезпеченості праці і зайнятості та умов для зміни видів праці) розширення і доступності житла; розвиток транспортної інфраструктури; розширення можливостей правової і організаційної підтримки продуктивності зайнятості).

Цей напрям соціально орієнтованої стабілізації економіки базується на розробках щодо забезпечення економічного розвитку при повній зайнятості і високій реальній заробітній платі, а не при обмежені реальної заробітної плати при рівновазі в умовах неповної зайнятості; на теорії скорочені безробіття, що заснована на пошуках роботи і оптимізації природного рівня безробіття; на зростаючій тенденції економіки пристосовуватися до змін попиту і пропозиції за рахунок змін об'ємів продукції, а не цін; на специфіці матеріальної зацікавленості, яка базується на реагуванні працівників на відносний рівень заробітної плати при індивідуальному відношенні до інфляції і дефляції, якщо останні однаково впливають на всі зарплати.

Висока якість соціальної інфраструктури: торгівлі споживчими товарами і надання послуг населенню; житла; споживчого кредиту; сфери розвитку здібностей людей і їх духовного світу; зайнятості; побуту; охороні здоров'я; соціального захисту; пересування і внутрішній міграції; вільного часу. Тут важливий опір на відомі положення щодо необхідності протидії підміні суверенітету споживача суверенітетом виробника; про помилковість поглядів, за якими тільки приватний сектор є виробником багатства, а прогресивне податкообкладання розрушує ніби економічну мотивацію – наслідки таких поглядів проявляються у вкрай низькому фінансуванні життєво необхідних послуг: будівництва і експлуатації доріг, шкіл, музеїв, міліції та інших органів громадської безпеки, значущість яких зростає в міру зростання благополуччя.

Висока якість навколишнього середовища, що включає: істотне пом'якшення негативних впливів природнокліматичних умов на життя людей → розробку технологічних систем захисту від несприятливих природнокліматичних впливів; розширення рекреаційних зон; екологічна стійкість → реалізація програм економічного розвитку без нанесення збитку природним ресурсам та збереження їх для майбутніх поколінь. При цьому потрібно враховувати: напрацьовані світовою наукою і практикою умови стійкого економічного росту; взаємозв'язок економічного і екологічного рівноваги; обумовленість поведінки людей обмеженням зі сторони навколишнього середовища і громадських інститутів.

Особиста безпека населення України: передбачення міжнародного тероризму і конфліктів; зниження злочинності проти особистості і власності. Цей напрям соціально орієнтованої стабілізації економіки опирається на сучасні тенденції прояву і подолання „системи загроз”, на розгляд проблеми злочинності і основ системи правосуддя з точки зору теорії громадського вибору і теорії прав власності.

Стабільне зростання задоволення людей якістю життя: розширення свободи вибору людьми своєї діяльності і підвищення соціального самопочуття індивідуумів; відповідність ситуаційних характеристик очікуванням індивідуумів – здібностям і потребам, як їх розуміє сама людина; вияв співпадаючих уявлень і розбіжностей між органами влади і людьми – з приводу досягнутого рівня задоволення потреб їх пріоритетності. Зміни в економіці є покращанням лише тоді, коли від цього покращується стан хоча б однієї людини і при цьому не погіршується нічیه становище.

	<p><i>Високий рівень матеріальної забезпеченості:</i> значне підвищення реальних грошових доходів і майнової, передусім, житлової, забезпеченості всіх прошарків населення, і особливо його основної маси; подолання абсолютної бідності; зниження непомірного соціальної нерівності між багатими та бідними.</p> <p>Фундаментальність цього напрямку соціально орієнтованої стабілізації економіки опирається на питання, пов'язані з розподілом доходів взагалі, і зі змінами співвідношення частки заробітної плати і прибутку в національному доході на користь заробітної плати; на висновки, суть яких в тому, що зміни в розподілі доходу, спрямовані на підвищення соціальної справедливості, мають для благоустрою суспільства не менше значення, ніж зміни у використанні факторів виробництва; на особливості споживчого попиту, які полягають в тому, що зміни цін в достатньо широкому діапазоні можуть ніяк не позначатися на споживчій активності; на залежності величини національного доходу на особу населення і коефіцієнта Джині, який виражає нерівномірність в розподілі доходів. В бідних країнах нерівномірність в розподілі доходів зростає з збільшенням доходів, тоді коли в групі розвинених країн ступінь нерівномірності має тенденцію до зниження.</p>
<p><i>V. Технології реалізації державного регулювання соціально орієнтованої стабілізації національної економіки</i></p>	<p><i>Створення високорозвиненої інноваційної економіки,</i> розширення конкурентних переваг в сучасному міжнародному розподілі праці в умовах глобальної конкуренції як умова і результат вирішення значних соціальних завдань.</p> <p><i>Вирівнювання соціально-економічного розвитку регіонів країни,</i> скорочення збиткової соціально-економічної диференціації територій, подолання зон відсталості і низьких якостей та рівня життя на території України, як просторової умови вирішення соціальних завдань.</p> <p><i>Розробка системи соціальних стандартів якості і рівня життя.</i> Законодавче затвердження мінімальних державних стандартів в якості соціальних гарантій і прийняття на договірній основі між державою, економічним і громадською спільнотами стандартів-індикаторів соціальної якості, що характеризують соціально-економічну безпеку, благополуччя, соціальну включеність, згуртованість і повноваження громадян.</p> <p><i>Прийняття на основі доктринальних положень і постійного оновлення на державному рівні стратегії економічного розвитку</i> країни на 25-30 років, орієнтованих на досягнення важливих соціальних результатів – високих якостей і рівня життя людей. В стратегії, що розробляється на основі соціальних цілей, необхідно визначити кількісні параметри соціально орієнтованої стабілізації економіки: подолання абсолютної бідності і зниження соціально-економічної нерівності; соціально орієнтовану модернізацію економіки, розраховану на розвиток людського потенціалу.</p> <p>Формування і виховання високоморальних, чесних, національно орієнтованих, професійно підготовлених кадрів для органів державної влади і місцевого самоуправління, економіки і громадянського суспільства. Без цього неможливі відродження довіри людей до влади, власників, політичним партіям і суспільних об'єднань, а також зміни вектора розвитку країни в інтересах працюючого населення.</p> <p><i>Повага до особистості та демократії.</i> Забезпечення рівноправного діалогу особистості, суспільних організацій, місцевого самоуправління, економіки та держави з ключових питань розвитку країни. Врахування особливих думок меншин для пошуку шляхів соціального розвитку країни. Укріплення демократії малих просторів: невеликих міст, сіл, розробці і прийнятті рішень з важливих питань життя країни і її регіонів. Більш повна реалізація процедур безпосередньої демократії і громадянського контролю над державно-бюрократичною системою.</p>
	<p><i>Відродження і примноження соціальних і культурних цінностей України.</i> Звеличення духовних потреб людей. Відновлення і приведення в рух духовних ресурсів, високих моральних початків і прогресивних сил в усіх прошарках суспільства. свідоме особисте і суспільне обмеження у відносинах стандартів „споживчого” суспільства. Переважання в суспільстві трудової моралі, що є культурною основою економічних успіхів і обмеженням для широкого прояву загроз етичним устоям суспільства. Підтримка високої мотивації до праці, захист всіх видів трудової ініціативи і новаторства.</p>

Зміна культурного менталітету працівників і спеціалістів як умови технологічної конкурентноздатності країни. Реалізація високого сенсу трудового, новаторського життя і творчого дозвілля населення. Культурна трансформація суспільства, формування нових людей з іншими цінностями етичності як основи викоринення корупції.

Кардинальне підвищення ролі знань, праці, новаторської ініціативи. Розвиток інтелектуального потенціалу країни і його носія – інтелігенції. Реальне просування до суспільства, що засноване на знаннях і високотехнологічних продуктивних силах. Висока матеріальна і моральна мотивація професійної, управлінської, творчої праці. Підняття якості освіти шкіл не тільки в столиці, але й в провінції. Забезпечення доступності і підтримка високого рівня стандартів освіти по всій території країни, переробка інститутських програм відповідно до сучасних знань.

Випереджаючий розвиток науки і освіти, які тісно пов'язані як з фундаментальною наукою і прикладною наукою, так і з потребами передових галузей економіки і соціальної сфери. створення умов для розвитку наукових шкіл, виробництва нового знання, впровадження науково-технічних розробок в масове виробництво товарів та послуг і в соціальне проектування, формування умов наукової і педагогічної праці світового рівня. Позиціонування країни в групі лідируючих країн за рівнем впровадження інновацій.

Вирішальне значення вкладень суспільства в розвиток людини, його освіти з гуманітарною та філософською складовою. Вихід на середньосвітовий рівень фінансування соціальної сфери – не менш чим подвоєння державних витрат на науку, освіту, культуру і охорону здоров'я як в абсолютному, так і у відносному вираженні.

Істотний розвиток прав і свобод громадян, інститутів демократії і громадянського суспільства, а також їх відповідальності за власне благополуччя і розвиток країни - від створення умов для реалізації особистих здібностей до стимулювання створення самодіяльних та професійних асоціацій; від правової захищеності особистості і сім'ї до практичної реалізації громадянського контролю влади і корпорацій, зростання довіри громадян до суспільних інститутів.

Подолання пасивності і апатії широких прошарків населення відносно до соціальної реальності, значне зростання громадянської активності, її впливу і ролі в розвитку країни. Формування суспільства вільних і відповідальних громадян, суспільної згуртованості та оптимізму. Укріплення потенціалу та можливостей громадянського суспільства, що забезпечують участь місцевого населення, органів самоуправління, ділових кругів, наукових і неурядових організацій у розробці і реалізації соціальної та економічної політики.

Стійкий та безпечний економічний розвиток країни. Примноження національного багатства нинішніми поколіннями для себе і майбутніх поколінь, справедливий розподіл між ними доходів і витрат суспільства. Екологічно благо приємний економічний ріст і покращання умов життя майбутніх поколінь: природного середовища і значного зниження частки населення, що проживає в місцях з неблагоприємною екологічною обстановкою, значне зниження природних і техногенних катастроф. Створення можливостей кожному для реалізації прав на працю і використання новаторських здібностей. Досягнення більш повної і продуктивної зайнятості, створення гідних робочих місць з високими реальними доходами економічно активного населення, особливо в сільській місцевості і в малих містах, що співставні із зайнятістю і реальними доходами в обласних центрах.

Вирівнювання просторового розвитку України. Економічне і культурне процвітання провінції, можливість для людей отримувати повноцінний економічний та культурний розвиток. Формування гнучкої системи розселення населення, що забезпечує збереження сільського та міського способів життя.

Побудова ефективної держави, що взаємодіє із соціальними партнерами в усіх сферах трудового і суспільного життя. Практичний розподіл влади і власності; зокрема виконавчої, законодавчої і судової влади при значному підвищенні незалежності в ролі двох останніх.

<p><i>Формування прогресивної соціальної структури суспільства за рівнем і якістю життя.</i> Значний ріст реальних грошових доходів, що отримуються з різних джерел, що відповідають середнім і високим соціальним стандартам споживання. Створення умов для отримання високої реальної заробітної плати найманими працівниками і доходів власників в секторі малих та середніх підприємств.</p> <p>Подолання як масового явища абсолютної бідності за доходами, що визначається за офіційним прожитковим мінімумом і скороченням низької забезпеченості, що визначається за більш високими соціальними стандартами доходів; значне зменшення житлової бідності. Зниження відносної бідності, що визначається за міжнародними критеріями, за рівнем, що характерний для розвинених країн з соціально орієнтованою економікою.</p> <p><i>Перетворення середнього класу в домінуючу соціальну групу населення.</i> Стимулювання забезпечення високих стандартів благополуччя і росту високозабезпечених прошарків населення. Значне скорочення несправедливої соціальної нерівності населення за якістю і рівнем життя в цілому по країні, а також між міським та сільським населенням та між регіонами.</p> <p>Подолання невинуватих диспропорцій між прибутками власників підприємств та оплатою праці його вищого менеджменту, з однієї сторони, і працівників, з іншої; ефективний і справедливий розподіл національного багатства і доходів, що отримуються від реалізації природних ресурсів. Доведення соціальної нерівності до розмірів, що спів- ставні з розвинутими країнами. Якісне вирівнювання життя українців з жителями розвинених країн. Наближення рівня благополуччя українців до міжнародних стандартів благополуччя, і, передусім, до європейського рівня, позиціонування країни в групі лідируючих країн за показниками розвитку людського потенціалу.</p> <p><i>Забезпечення тривалого і здорового життя українців.</i> Укріплення здоров'я населення, збільшення тривалості репродуктивного, трудового й творчого життя, створення умов і високих мотивацій для ведення здорового способу життя. Істотне зниження рівня загальної захворюваності. Забезпечення гарантованих державою всіх рівнів сучасних медичних стандартів безплатної медичної допомоги, включаючи профілактику захворюваності і високотехнологічні медичні послуги. Надання додатково якісних і доступних послуг в рамках обов'язкового і добровільного медичного страхування і на комерційній основі. Збільшення чисельності населення країни, значне збільшення середньої тривалості життя, суттєве скорочення розриву в тривалості життя чоловіків та жінок.</p>

ДОДАТОК Н

Система державного регулювання основними резервами соціального розвитку в контексті забезпечення стабілізації національної економіки

Соціально-економічні процеси	Рівень господарювання	Мета державного регулювання	Основні завдання та методи державного регулювання
Зайнятість населення	Загальнодержавний	Підвищення зацікавленості всіх учасників відродження і розвитку економіки та виявлення, розвиток, реалізація найбільш ефективних та перспективних видів і форм соціально-трудова відносин	<p><u>Завдання.</u> Регулювання зайнятості в рамках соціальної політики здійснюється за допомогою політики зайнятості шляхом підтримки рівня і структури зайнятості, створення умов праці на виробництві і рамок його експлуатації, вдосконалення параметрів робочої сили. Політика зайнятості сприяє працевлаштуванню всіх, хто готовий приступити до роботи і шукає її, досягненню максимальної продуктивності.</p> <p>Наявність чітких, соціально орієнтованих і суспільно доцільних концепцій, стратегії і політики розвитку соціально-трудова відносин в державі.</p> <p>Перепідготовка вивільнених працівників, покращання роботи державної служби зайнятості.</p> <p>Забезпечення рівноправ'я жінок в зайнятості працею різних сфер і складності, в т.ч. в сфері управління, менеджменту, бізнесу.</p> <p><u>Методи.</u> Державне регулювання процесів розвитку економіки в різних галузях з метою більш повної і ефективної зайнятості (цілеспрямоване, соціально орієнтоване стратегічне і прогнозне програмування).</p> <p>Державне регулювання процесів вдосконалення зайнятості населення, розробка програм створення нових робочих місць і збереження діючих, зростання чисельності економічно активного населення і скорочення числа безробітних.</p>
	Галузевий	Максимально можливе повне використання професійно-кваліфікованих знань, умінь, досвіду безробітних, особливо тих, що мають вищу та середньо професійну освіту	<p><u>Завдання.</u> Вдосконалення діяльності державної системи підготовки кадрів для різних галузей економіки. збільшення зайнятості населення в галузях соціальної сфери та в галузях високих технологій. Зростання зайнятості в сфері праці найвищої складності в міру встановлення ролі науки в економіці, збільшення її фінансування, підвищення оплати праці наукових працівників, збільшення зайнятості у сфері високої складності (інженери, конструктори і підвищення оплати праці інженерно-технічних працівників).</p> <p><u>Методи.</u> Метод реструктуризації структури економіки як спосіб орієнтації зайнятості висококваліфікованою, високоефективною працею.</p> <p>Забезпечення кожному потенційному працівнику свободи вибору зайнятості, можливості отримання спеціальної підготовки, використовувати свої навички і здібності для виконання праці.</p> <p>Корегування базових величин з врахуванням відмінностей в складності та умовах праці, її науково-технічної пріоритетності, специфічними умовами праці в галузі; визначення мінімальних гарантій.</p>
	Регіональний	Зростання чисельності	<p><u>Завдання.</u> Ріст чисельності і якості зайнятого населення і ефективності використання їх праці.</p>

		економічно активного населення та скорочення чисельності безробітних	Підвищення престижності праці і професій, зайнятих в реальному секторі економіки за рахунок більшої суспільної поваги, суспільного визнання. Стимулювання зайнятості населення в соціальній сфері в міру її розвитку з врахуванням потреб і можливостей економіки кожного регіону. Забезпечення зайнятості незайнятого населення в міру зацікавленості в цьому відповідних груп незайнятого населення; формування відповідної системи стимулів і мотивів для залучення таких осіб. <u>Методи.</u> Балансовий метод вирішення якісно-кількісних пропорцій між попитом економіки регіону в кадрах і їх підготовкою в системі професійної освіти. Метод пріоритету співвітчизників перед іноземцями в зайнятті вільних робочих місць.
	Підприємства	Скорочення втрат робочого часу найманих працівників. Повне та продуктивне використання календарного фонду робочого часу.	<u>Завдання.</u> Вдосконалення соціально-трудових відносин на основі більш повного врахування інтересів найманих працівників, підвищення ціни їх праці, покращання умов і підвищення безпеки праці. Покращення вікової структури зайнятості (підвищення зайнятості молоді, збереження трудової активності середньовікових категорій, виключення дискримінації старших вікових категорій). <u>Методи.</u> Економічні методи, які стимулюють працедавців до заповнення вакансій. Контроль за надходженнями з підприємств в органи служб зайнятості повної та достовірної інформації щодо вакансій та потреб в кадрах.
Заробітна плата	Загально-державний	Забезпечення соціального захисту всіх працюючих, нейтралізація негативних наслідків економічних спадів, реформ	<u>Завдання.</u> Підвищення матеріальної зацікавленості найманих працівників в результатах своєї праці, формування і розвиток трудової мотивації. <u>Методи.</u> Матеріального стимулювання високих результатів найманої праці. Розробка нормативних та правових аспектів актів на встановлення базових величин в сфері оплати праці, а саме: визначення мінімального розміру заробітної плати, розміру прожиткового мінімуму, розміру тарифної ставки першого розряду працівників бюджетної сфери, вартості споживчого кошика.
	Галузевий	Забезпечення соціального захисту всіх працюючих	<u>Завдання.</u> Справедливі, соціально-партнерські відносини в галузі оплати праці. Формування зацікавленості, соціально-активного відношення найманого працівника, до реалізації своїх соціальних резервів. Покращання відносин між найманою працею і капіталом, найманими працівниками і працедавцями на основі принципу соціальної справедливості. <u>Методи.</u> Метод державного регулювання оплати праці, державної реформи праці і податкової політики, вдосконалення трудового та податкового законодавства.
	Регіональний	Забезпечення соціального захисту всіх працюючих	<u>Завдання.</u> Формування відношення до праці як до високої цінності людського життя та соціальних відносин. <u>Методи.</u> Визначення регіонального мінімального розміру заробітної плати з врахуванням кліматичних особливостей, віддаленості від основних транспортних магістралей, нерозвиненості соціальної інфраструктури); визначення вартості споживчої кошика з врахуванням регіональних особливостей; встановлення доплат і надбавок з метою притягнення в регіон кваліфікованої робочої сили.

	Підприємства	Забезпечення соціального захисту всіх працюючих	<u>Завдання.</u> Підвищення зацікавленості підприємців, керівників, підприємств в формуванні, виявленні, розвитку, реалізації соціальних резервів. <u>Методи.</u> Соціальної санації підприємств, метод соціального оздоровлення, корекції кадрового змісту підприємства в умовах реструктуризації економіки. Конкретизація і доповнення норм, передбачених в генеральних, регіональних, спеціальних угодах. Їх реалізація з врахуванням конкретних організаційно-технічних умов, фінансового становища, традиційно складених систем і форм оплати праці, філософії та культури підприємства.
Пенсія	Загально-державний	Забезпечення соціального захисту пенсіонерів за віком та трудовим стажем	<u>Завдання.</u> Забезпечити кожній людині після закінчення трудової діяльності достатній життєвий рівень. <u>Методи.</u> Вдосконалення пенсійної системи, державна політика спрямована на регулювання заробітної плати, підвищення її частки в ВВП. Розробка нормативних і правових актів на встановлення мінімального розміру пенсії. Розробка методичних положень з нарахування пенсій цієї категорії населення.
	Галузевий	Забезпечення соціального захисту пенсіонерів за віком та трудовим стажем	<u>Завдання.</u> <u>Методи.</u> Облік галузевих особливостей визначення пенсійного віку працюючих в галузі. Корегування встановленого мінімального розміру пенсії з врахуванням галузевих особливостей з джерел недержавних пенсійних фондів
	Територіальний	Забезпечення соціального захисту пенсіонерів за віком та трудовим стажем	<u>Завдання.</u> Регулювання співвідношень між вартістю життя, середнім та мінімальним розміром пенсії та соціальними виплатами. <u>Методи.</u> Реалізація нормативних актів пенсійного законодавства. Корегування встановленого законодавством мінімального розміру пенсій з врахуванням регіональних особливостей з недержавних пенсійних фондів
	Підприємства	Забезпечення соціального захисту пенсіонерів за віком та трудовим стажем	<u>Завдання.</u> <u>Методи.</u> Пенсійне забезпечення робітників, які вийшли на пенсію раніше встановленого пенсійним законодавством віком, внаслідок політики скорочення робочих місць. Створення недержавних пенсійних фондів на підприємствах з метою виплат додаткових надбавок і доплат з врахуванням реального трудового вкладу працівника, його відношення до праці, якості його праці чи кількості виробленої продукції
Освіта	Загально-державний	Залучення в економічно активне життя більшої кількості економічно активних груп населення, яке володіє високим рівнем професійної освіти і кваліфікації	<u>Методи.</u> Метод державного регулювання процесів розвитку освіти з врахуванням нових економічних і соціальних потреб суспільства. Державні освітні стандарти – метод державного регулювання освітнього рівня населення і професійно-кваліфікаційного рівня економічно активного населення. Методи державного регулювання і контролю за змістом освіти, вдосконалення її форм, за масштабом і структурою підготовки в різних типах навчальних закладів з метою забезпечення необхідного державного стандарту освіти.
	Галузевий	Посилення орієнтації системи підготовки спеціалістів і	<u>Завдання.</u> Орієнтація переліку професій і спеціальностей на високотехнологічні, високоінтелектуальні види праці. Вдосконалення чисельності і професійно-кваліфікаційної структури працівників закладів освіти з врахуванням потреб економіки.

	робітників на перспективні сфери і галузі, що інтенсивно розвиваються	<u>Методи.</u> Методи галузевого планування та програмування. Метод реструктуризації системи підготовки кадрів для галузей економіки.
Регіональний	Вдосконалення структури підготовки спеціалістів і робочих з врахуванням потреб економіки регіону	<u>Методи.</u> Методи державного управління, регулювання і підтримки, методи розробки стратегії і прогнозу розвитку системи освіти в регіоні і політики їх реалізації, цілеспрямованість, програмування, бюджетне управління, педагогічно-психологічне корегування, діагностування, моделювання. Методи регіонального планування та програмування. Метод динамічного балансу між масштабом і професійно-кваліфікованою структурою підготовки спеціалістів з однієї сторони, і потребами в них галузей економіки регіону, з іншої.
Підприємства	Створення умов для більш повної і ефективної реалізації професійно-освітнього та організаційно-управлінського резерву працедавців	<u>Завдання.</u> Покращення використання кваліфікації і професійних знань найманих працівників, в першу чергу, з вищою і середньою освітою. Підвищення освітньо-професійного рівня роботодавців. <u>Методи.</u> Метод підготовки спеціалістів на замовлення підприємств, приватних фірм, відомств з оплатою витрат.

ДОДАТОК П

Таблиця П.1

Надання населенню субсидій

	На оплату житлово-комунальних послуг					На оплату скрапленого газу та палива				
	Роки					Роки				
	2000	2005	2010	2015	2016	2000	2005	2010	2015	2016
Кількість сімей, які звернулися за субсидіями, тис.	5141,8	1768,8	2256,9	5921,9	7434,6	626,2	788,6	455,5	753,3	994,2
Кількість сімей, яким призначено субсидії, усього, тис.	4878,4	1422,8	1766,8	5392,9	7677,2	592,5	646,9	327,8	617,4	839,5
у % до кількості сімей, які звернулися за субсидіями	94,9	80,4	78,3	91,1	103,3	94,6	82,0	72,0	82,0	84,4
Загальна сума призначених субсидій, млн. грн.	237,2	43,6	237,4	2346,0	5704,7	130,6	170,6	137,4	862,2	1579,5
Перераховано коштів організаціям-надавачам послуг для відшкодування витрат на оплату послуг, млн. грн.	1679,5	361,4	1034,9	18112,0	37513,8	56,6	0,4	0	0	0
Загальна сума субсидій, отриманих сім'ями готівкою, млн. грн.	-	-	-	-	-	-	174,0	141,9	741,5	1852,9

Таблиця П.2

Роздрібні ціни на природний газ для населення, тариф,
грн. за 1 м³, з ПДВ

Період часу з 1.08.2010 по 30.04.2014	Період часу з 1.05.2014 по 31.03.2015	Період часу з 1.04.2015 по 30.04.2016	Період часу з 1.05.2016 по 31.03.2017	Період часу з 1.04.2017
Категорія споживання (Ціна, грн. за 1 м ³ , з ПДВ)	Категорія споживання /Ціна, грн. за 1 м ³ , з ПДВ	Категорія споживання /Ціна, грн. за 1 м ³ , з ПДВ	Категорія споживання /Ціна, грн. за 1 м ³ , з ПДВ	Категорія споживання /Ціна, грн. за 1 м ³ , з ПДВ
За умови, що обсяг споживання природного газу не перевищує 2500 м ³ на рік:	За умови, що обсяг споживання природного газу не перевищує 2500 м ³ на рік:	У разі використання газу для приготування їжі та підігріву води (7,188)	Для усіх видів використан ня природ ного газу (6,8790)	Для усіх видів використан ня природ ного газу (6,9579)
– за наявності газових лічильників (0,7254)	– за наявності газових лічильників (1,089)	У разі використання газу для індивідуального опалення або комплексного споживання (опалення, приготування їжі, підігрів води):		
– за відсутності газових лічильників (0,7980)	– за відсутності газових лічильників (1,197)	у період з 1 травня по 30 вересня (7,188)		
За умови, що обсяг споживання природного газу не перевищує 6000 м ³ на рік:	За умови, що обсяг споживання природного газу не перевищує 6000 м ³ на рік:	у період з 1 жовтня по 30 квітня:		
– за наявності газових лічильників (1,0980)	– за наявності газових лічильників (1,788)	– за обсяг, спожитий до 200 м ³ природного газу на місяць (3,600)		
– за відсутності газових лічильників (1,2078)	– за відсутності газових лічильників (1,965)	– за обсяг, спожитий понад 200 м ³ природ ного газу на місяць (7,188)		
За умови, що обсяг споживання природного газу не перевищує 12000 м ³ на рік:	За умови, що обсяг споживання природного газу перевищує 6000 м ³ на рік:			
– за наявності газових лічильників (2,2482)	– за наявності газових лічильників (3,645)			
– за відсутності газових лічильників (2,4732)	– за відсутності газових лічильників (4,011)			
За умови, що обсяг споживання природного газу перевищує 12000 м ³ на рік:	У разі використання природного газу для приготування їжі та підігріву води у багатоквартирних будинках:			
– за наявності газових лічильників (2,6856)	– за наявності газових лічильників (1,182)			
– за відсутності газових лічильників (2,9541)	– за відсутності газових лічильників (1,299)			

ДОДАТОК

**Матеріали, що підтверджують практичну значущість результатів
дисертації**

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

РАДА ПО ВИВЧЕННЮ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ УКРАЇНИ

бульв. Тараса Шевченка, 60, м. Київ, 01032, Україна, тел.: (044)486-91-07, факс: (044)238-71-63

18.01.2011 № 01-11/116

На № _____ від _____

ДОВІДКА

видана Головні Олені Михайлівні про те, що результати її дисертаційного дослідження, а саме: аналіз тенденцій і структурно-динамічних зрушень в просторовому розвитку соціальної сфери використані Радою по вивченню продуктивних сил України НАН України при розробці тем «Просторовий розвиток продуктивних сил України та удосконалення їх системної організації» (державний реєстраційний номер теми 0108U009959) та «Державне регулювання соціально-економічного розвитку України та її регіонів в умовах фінансово-економічної нестабільності» (державний реєстраційний номер теми 0109U006450).

В.о. вченого секретаря Ради,
кандидат економічних наук, старший
науковий співробітник

А.О. Коваленко

А.О. Коваленко

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА УСТАНОВА «ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ»
(ДУ ІЕПСР НАН України)

бульвар Тараса Шевченка, 60, м. Київ, 01032, Україна, тел.: (044) 486-91-27, факс: (044) 486-06-79

08.01.2015 № 01-08/04
 На № _____ від _____

ДОВІДКА

**про зв'язок теми дисертаційної роботи з напрямками і планами
 науково-дослідних робіт інституту та впровадження її результатів**

Видана здобувачу Головні Олені Михайлівні про те, що тема її дисертаційної роботи «Державна політика соціального розвитку України в контексті забезпечення стабілізації економіки (теорія, методологія, перспективи)» на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством пов'язана з напрямками і планами науково-дослідних робіт Державної установи «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», а її матеріали використано в процесі виконання теми «Оцінка суспільних проблем сталого розвитку територій» (номер державної реєстрації 0111U00326) (2011-2013 рр.), у межах якої дисертантом визначено шляхи формування національної інноваційної системи на засадах сталого розвитку, запропоновано організаційно-інституційне забезпечення інноваційного потенціалу економіки, обґрунтовано стратегічний курс соціально-економічного розвитку України в контексті сталого розвитку (підстава: витяг з протоколу № 1 засідання відділу соціоекологічних проблем сталого розвитку від 5 січня 2015 року).

Учений секретар

к.е.н., ст. н. с.

А.О. Коваленко

А.О. Коваленко

**ВІННИЦЬКА МІСЬКА РАДА
ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОНОМІКИ І ІНВЕСТИЦІЙ**

21100, м. Вінниця, вул. Соборна, 59, тел.: 59-50-40, e-mail:
yakubovych@vmr.gov.ua

від "___" _____ 20__ року № _____

Державна установа «Інститут економіки
природокористування та сталого розвитку
НАН України»
Голові вченої ради, академіку НААН України
Хвесику Михайлу Артемовичу

ДОВІДКА

Матеріали доповідної записки «Комплексні методи державного регулювання розвитку соціально орієнтованої економіки», підготовленої д.е.н., професором Куценко В.І. та здобувачем Головною Оленою Михайлівною у відділі соціоекологічних проблем сталого розвитку Державної установи «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України» були використані фахівцями Департаменту економіки і інвестицій, зокрема:

1) метод програмно-цільового управління розвитку соціально орієнтованої економіки застосовувався при підготовці Програми економічного і соціального розвитку м. Вінниці на 2014 рік, яка визначає головні дії міської влади за пріоритетними напрямками економічної політики держави.

2) координаційно-узгоджувальний метод можна застосовувати при здійсненні координаційної роботи, спрямованої на виконання загальнодержавних, галузевих і регіональних програм, програм розвитку міських громад і територій.

Директор департаменту

Галина Якубович

**ВІННИЦЬКА МІСЬКА РАДА
ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОНОМІКИ І ІНВЕСТИЦІЙ**

21100, м. Вінниця, вул. Соборна, 59, тел.: 59-50-40, e-mail: yakubovych@vnr.gov.ua

від "___" _____ 20__ року № _____
На № _____ від "___" _____ 20__ р.

Державна установа «Інститут економіки
природокористування та сталого розвитку
НАН України»
Голові вченої ради, академіку НААН України
Хвесику Михайлу Артемовичу

ДОВІДКА

*про запровадження
результатів дисертаційного дослідження
та практичних рекомендацій*

З метою запровадження результатів дисертаційного дослідження та надання практичних рекомендацій Департаментом економіки і інвестицій Вінницької міської ради були використані матеріали дисертаційного дослідження *Головні Олени Михайлівни*.

Зазначені матеріали використовувалися в ході розробки Стратегії розвитку «Вінниці – 2020», яка визначає шлях досягнення майбутнього міста, як динамічного та креативного для життя і роботи .

Крім того, опрацьований дисертанткою метод програмно-цільового управління розвитку соціально орієнтованої економіки, був використаний при підготовці Програми економічного і соціального розвитку м. Вінниці на 2014 рік, яка визначає головні дії міської влади за пріоритетними напрямками економічної політики держави.

**Директор департаменту
економіки і інвестицій**

Галина Якубович

Україна

ВІННИЦЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
 ДЕПАРТАМЕНТ РЕГІОНАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ
 21036, м. Вінниця, вул. Хмельницьке шосе, 7, 66-14-38, тел./факс 66-14-39,
 E- mail: ueco@vininvest.gov.ua

24.09.2013 3015/03
 на _____ від _____
 № _____

Державна установа «Інститут
 природокористування та сталого
 розвитку НАН України»
 Голові вченої ради, академіку
 НААН України
 Хвесику Михайлу Артемовичу

ДОВІДКА

**про запровадження
 результатів дисертаційного дослідження
 та практичних рекомендацій**

З метою запровадження результатів дисертаційного дослідження та надання практичних рекомендацій Департаментом регіонального економічного розвитку Вінницької обласної державної адміністрації були враховані матеріали дисертаційного дослідження *Головні Олени Михайлівни*, а саме:

- технологія ефективної реалізації стратегії стійкого соціального розвитку місцевої громади, що діє у відповідності з сукупністю організаційних, фінансово-економічних та соціально-політичних технологій;

- основні підходи до управління основними резервами соціального розвитку на різних рівнях господарювання в контексті забезпечення стабілізації економіки;

- методика оцінки соціального розвитку регіону в умовах побудови соціально орієнтованої економіки ринкового типу.

Зазначені матеріали були використані в ході розробки пропозицій від Вінницької області до проекту Програми економічних реформ за тематичним напрямком „Реформа системи соціальної підтримки”. А також матеріали дисертаційного дослідження були використані Департаментом регіонального економічного розвитку при підготовці аналітичних матеріалів щодо державної політики соціально-економічного розвитку регіону на розгляд голові обласної державної адміністрації.

Директор департаменту

А. П. ГИЖКО

Міністерство аграрної політики та продовольства України
ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

21008, м. Вінниця, вул. Сонячна, 3

тел. (0432) 46-00-03, email: office@vsau.org, rector@vsau.org

“7” жовтня 2013 р. № 12-48-2204
 на № _____ від _____

Державна установа “Інститут економіки
 природокористування та сталого розвитку
 НАН України”
 Голові вченої ради, академіку НААН України
 Хвесику Михайлу Артемовичу

Про запровадження
 результатів дисертаційного дослідження
 та практичних рекомендацій

Довідка

Вінницький національний аграрний університет засвідчує, що ряд положень дисертаційної роботи *Головні Олени Михайлівни* стосовно сутності соціальної системи та її місця в механізмі економічного зростання; державні пріоритети соціальної орієнтації економічної політики України використовуються в навчальному процесі при викладанні дисциплін „Державне регулювання економіки”, „Макроекономіка”.

Проректор з науково-педагогічної
 та навчальної роботи

I.V. Gunko

І.В. Гунько

003622

НАРОДНИЙ ДЕПУТАТ УКРАЇНИ
Продивус Володимир Степанович

№ 116/054

«11» листопада 2013 року

Державна установа "Інститут економіки
природокористування та сталого розвитку
НАН України
Голові вченої ради, академіку НААН
України
ХВЕСИКУ Михайлу Артемовичу

ДОВІДКА

про запровадження
результатів дисертаційного
дослідження та практичних
рекомендацій

В результаті розгляду дисертаційного дослідження *Головні Олени Михайлівни* Комітетом з питань будівництва, містобудування і житлово-комунального господарства та регіональної політики Верховної Ради України були враховані наступні матеріали:

- одним з напрямків реформування взаємин у житлово-комунальному господарстві, поряд з реорганізацією та роздержавленням житлово-експлуатаційних організацій з метою трансформації їх на рівноправних компаньйонів на ринку послуг, є створення об'єднань співвласників будинків та квартир у багатоквартирних будинках як неприбуткових організацій для управління та утримання будинку, його ремонту та експлуатації;

- органи місцевого самоврядування мають сприяти таким об'єднанням для розвитку житлово-комунального господарства з метою постачання населенню якісних житлово-комунальних послуг у повному обсязі.

Зазначені матеріали були використані в ході розробки пропозицій до проекту про внесення змін до Закону України "Про Державний бюджет України на 2013 рік" щодо реалізації Загальнодержавної програми реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2009-2014 роки.

**Народний депутат України,
Голова підкомітету з питань
житлово-комунального господарства
Комітету Верховної Ради України з
питань будівництва, містобудування і
житлово-комунального господарства
та регіональної політики**

В.С.ПРОДИВУС
(№-054)

Вих. №490 від 06.09.2013

ДОВІДКА

З метою впровадження результатів дисертаційного дослідження Національною акціонерною страховою компанією „ОРАНТА” були враховані наступні матеріали дисертаційного дослідження Головні Олени Михайлівни, а саме:

- один з найважливіших аспектів зміни моделей соціального розвитку України пов'язаний з переходом від переважної підтримки до соціального страхування населення з диференціацією ризиків і залежністю розмірів страхових виплат від страхових внесків, що є однією з форм переходу від системи соціального патерналізму до адресної соціальної допомоги;

- при механізмі особистого страхування фізичних осіб варто запроваджувати бюджетно-страхову медицину. При цьому страхові внески держави мають забезпечувати тільки певний мінімум медичних послуг, а решту можуть становити добровільні внески роботодавців та громадян. В таких умовах кожна зацікавлена фізична особа матиме гарантований кошик послуг і право та можливість самостійно визначати рівень власного медичного страхування.

При наданні страхових послуг взято до уваги нормативно-правові та організаційні механізми щодо розширення меж використання страхових механізмів для цілей соціального розвитку держави та схеми добровільного страхування, які узгоджені з доходними можливостями населення і державними гарантіями в соціальній сфері.

Директор ВОД
ВАТ НАСК «ОРАНТА»

БОНДАРЕНКО В.М.

ВІННИЦЬКА ОБЛАСНА ДИРЕКЦІЯ
вул. Пирогова, 4а, м. Вінниця, 21018, Україна
Телефон: +38 (0432) 35-24-83. Факс: +38 (0432) 35-72-93
e-mail: oranta@svitonline.com
<http://www.oranta.ua>

КЛАСИЧНИЙ
ПРИВАТНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

Україна, 69002 тел. (061) 764-57-15
м. Запоріжжя, (0612) 63-99-73
Жуковського, 70 "Б" факс (061) 764-57-15
(061) 220-10-02

CLASSIC
PRIVATE
UNIVERSITY

70 "B", Zhukovskogo st., tel. (061) 764-57-15
69002 Zaporizhja, (0612) 63-99-73
UKRAINE fax (061) 764-57-15
(061) 220-10-02

№ 09-17

“81” 03 2017 р.

ДОВІДКА

про використання в Класичному приватному університеті результатів,
окремих пропозицій та рекомендацій, отриманих у ході досліджень
здобувача наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю
08.00.03-економіка та управління національним господарством
Головні Олени Михайлівни

Цією довідкою підтверджується використання в навчальному процесі Класичного приватного університету результатів дослідження Головні Олени Михайлівни на тему „Державна політика соціального розвитку в контексті забезпечення стабілізації національної економіки”. Наукова новизна полягає в поглибленні теоретико-методологічних положень і практичних рекомендацій щодо удосконалення державної політики соціального розвитку в контексті забезпечення стабілізації національної економіки.

Результати дослідження використовуються при викладанні дисциплін “Національна економіка”, “Макроекономіка”.

Ректор

В.М. Огаренко